

ΓΙΑΝ.ΜΠΕΝΕΚΟΥ

ΚΟΛΑΕΤΗΣ

ΚΥΨΕΛΗ

ΚΩΛΕΤΗΣ

ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΜΠΕΝΕΚΟΥ

ΚΩΛΕΤΗΣ

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΑΣ ΗΘΩΝ

ΚΥΨΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ 1961

ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πίνακας περιεχομένων	9—12
Ἐντὶ προλόγου	13—15
Κυριότερα ἔργα τοῦ ἴδιου	16
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
	17—24
1. Ἕνας παράξενος ζωγράφος	17
2. Ἐραστής τοῦ... Παραδείσου	17—24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.	
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ	
	25—38
3. Γέννηση	25—28
4. Σπουδές	28—30
5. Γιατρός στὰ Γιάννενα	30—38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄.	
ΤΟ ΣΥΡΡΑΚΟ ΣΤ' ΑΡΜΑΤΑ	
	39—46
6. Οἱ πρώτες ἐπιτυχίες	39—42
7. Μούμα Τοῦρκοι! Φοῦτζε Ράγκο!	42—46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄.	
ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗ ΕΛΛΑΔΑ	
	47—56
8. Στὸ Μεσολόγγι	47—48
9. Στὸ Μοριά	48—56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄.	
ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΣ	
	57—82
10. Α΄ Ἐθνικὴ Συνέλευση Ἐπιδαύρου	57—62
11. Νοῦτσος καὶ Παλάσκας	62—70
12. Στὸν καιρὸ τοῦ Δράμαλη	71—78
13. Β΄ Ἐθνικὴ Συνέλευση τοῦ Ἄστρους	78—82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄.

ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗΣ

	83 — 119
14. Στὴν Εὐβοία	83 — 88
15. Α΄ ἐμφύλιος πόλεμος	89 — 93
16. Β΄ ἐμφύλιος πόλεμος	93 — 107
17. Οἱ Ρουμελιώτες στὸ Μοριά	107 — 115
18. Μετὰ τὴ νίκη	115 — 119

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΠΡΑΪΜΗ

	120 — 147
19. Ὁ Μπραΐμης ξεμπαρκάρει στὸ Μοριά	120 — 124
20. Ἄδιόρθωτοι	124 — 130
21. Μπᾶτε, σκύλοι, ἀλέστε	130 — 135
22. Πάει κι ὁ Δυσσέας	135 — 143
23. Στὴν Ἀταλάντη	143 — 147

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

	148 — 175
24. Ἡ ἐκλογή τοῦ Κυβερνήτη	148 — 156
25. Στις Σπέτσες καὶ στὴ Σάμο	156 — 160
26. Πολιτεία τοῦ Καποδίστρια	160 — 166
27. Καιροσκοπεῖ	166 — 169
28. Ὁ φόνος τοῦ Καποδίστρια	169 — 175

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄.

ΑΝΑΡΧΙΑ

	176 — 190
29. Γιατί ἐσὺ κι ὄχι ἐγώ;	176 — 180
30. Ἐπαναστάτης	180 — 183
31. Θριαμβευτῆς	183 — 184
32. Ρίχνει νερὸ στὸ κρασί του	184 — 186
33. Αἱματηρὴ ἐπέμβαση τῶν ξένων	186 — 190

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

	191 — 210
34. Ὁ ἐρχομὸς τοῦ Ὁθωνα	191 — 194
35. Ἔργα καὶ ἡμέρες τῆς Ἀντιβασιλείας	194 — 200
36. Σύμμαχος τῶν Μπαβαρέζων	201 — 207
37. Ἀποδιοπομπαῖος	207 — 210

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ

38. Ὁ πρεσβευτῆς 211—214
 39. Ὁ ἄνθρωπος 214—216

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄.

«ΣΥΝΤΑΓΜΑ !» 217—234

40. Τὰ αἷτια τῆς ἐπανάστασης τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843 217 - 220
 41. Ἡ ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843 220—234

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄.

Ο ΑΙΩΝΙΟΣ ΚΑΙΡΟΣΚΟΠΟΣ 235 - 258

42. Γυρνάει στὴν Ἀθήνα 235—237
 43. Κωλέτης καὶ Καίρης 237—241
 44. Αὐτόχθονες καὶ ἑτερόχθονες 241—252
 45. Ἡ τελικὴ ἐξόρμηση 252—258

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ΄.

ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

259—312

46. Ὁ μέγας ὄρκος 259—262
 47. Ἐκλογικὸ ὄργιο 262—266
 48. Παραβιάζει καὶ Σύνταγμα καὶ νόμους 266—271
 49. Ἀρχικομματάρχης καὶ ρουσφετολόγος 271—280
 50. Ἡ μεγάλη οὐτοπία 280—287
 51. Οὐτοπίας συνέχεια καί... τέλος 287—290
 52. Οἱ ξένοι «προστάτες» 290—298
 53. Γαλλόδουλος 298—300
 54. Τὰ Μουσουργικὰ 300—304
 55. Κατάντια τοῦ κράτους 304—306
 56. Ἀνταρσίες 306—311
 57. Οἱ ἐκλογὲς τοῦ 1847 311—312

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ΄.

ΕΝ ΚΟΛΠΟΙΣ ΑΒΡΑΑΜ

313—326

58. Ἡ ἀρρώστια 313—315
 59. Ὁ θάνατος 315—319
 60. Κρίσεις συγχρόνων του καὶ μεταγενεστέρων 319—326

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

327—328

- Βιβλιογραφία 329—331
 Χρονολογικὸς πίνακας 332—333
 Ξένες λέξεις 334

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Α'. ΑΛΗΘΙΝΟΙ ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ

«Ένα έργο κολοσσιαίο, πού έμπνέει με τὸ πρῶτο βλέμμα τὸ σεβασμό... Ὁ συγγραφέας καταφέρνει με θαυμαστὴ δεξιότητα νὰ συνταιριάσει τὴν ἱστορία με τὴ λογοτεχνία, τὴ λαϊκὴ παράδοση με τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα... Με ὁδηγὸ τὴν εἰλικρινὴ καὶ τίμια ἱστορία, ζωγραφίζει τοὺς ἥρωές του, ὅπως πραγματικὰ ἦταν...

Ὁ κ. Γιάννης Μπενέκος προσφέρει μιὰ ἀνεκτίμητη ὑπηρεσία στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας. Τοῦ ἀξίζει ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση».

(Περιοδ. «ΒΙΑΣ», Ἀλεξάνδρεια, Δεκέμβρης 1958).

«Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ ἓνα ἐκλαϊκευτικὸ ἀφηγηματικὸ ὕφος πού εἶναι μαζί ἱστορία καὶ παράσταση ζωῆς. Μπάζει στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ὕφος πού χρησιμοποιεῖ τὸ λογοτεχνικὸ διήγημα καὶ κάνει ζωντανὴ καὶ ζεστὴ τὴν ἀφήγησή του, χωρὶς τίποτε νὰ μυθοποιεῖ. Ἀντίθετα, δείχνει μεγάλῃ ἱστορικὴ ἀκριβολογία. Μὰ ὁ συγγραφέας δείχνει τὴ δική του προσωπικότητα κυρίως στὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορίας με τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν τόλμη του στὴν ἐκτίμηση τῶν πραγμάτων. Ἡ ἠθικὴ του αὐτὴ ἀκεραιότητα κι ἡ εἰλικρίνεια στὸ ἀντίκρουσμα τῶν διαφόρων περιστατικῶν τὸν κάνει νὰ παραμερίζει πολλὰ καθιερωμένα ψεύδη... Ἀντικρῦζει τὰ γεγονότα ἀπὸ μιὰ σκοπιὰ πού φανερώνει προχωρημένη κοινωνικὴ σκέψη καὶ δημοκρατικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας. Σὰν κύρια κίνητρα τῆς ἱστορίας βλέπει τίς λαϊκὲς μάζες καὶ τίς ἀνάγκες τους».

(ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΓΕΡΗΣ. Ἀπὸ τὸν πρόλογο στὸ βιβλίο).

«Ὁ κ. Μπενέκος ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες καὶ νέους δρόμους στὴν ἱστορικὴ μελέτη. Χρησιμοποιεῖ τὴν ἀφήγηση, χωρὶς νὰ κά-

νει φιλολογία ἢ νὰ παραποιεῖ ρομαντικὰ τὴν πραγματικότητα. Δίνει τὴν ἀλήθεια γυμνὴ καὶ καυτερή».

(ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΛΗΣ. Ἐφημ. «Πελοπόννησος» Πατρῶν 10.7.59).

«Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Γιάννη Μπενέκου εἶναι γραμμένο μὲ πάθος γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἐπιμέλεια κι ἐνθουσιασμό».

(Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ. Περιοδ. «Ἑπειρωτικὴ Ἑστία», Δεκέμβρης 1959).

«Βιβλίο μοναδικὸ στὸ εἶδος του».

(ΜΑΝΩΔΗΣ ΓΙΑΛΟΥΡΑΚΗΣ. Ἐφημ. «Ταχυδρόμος» Καίρου 20.9.59).

«Πόσα θέλω νὰ σᾶς γράψω γι' αὐτὸ τὸ ἀριστούργημα ποὺ μ' ἔχει συγκλονίσει βαθιά! Νὰ σᾶς συγχαρῶ; Εἶναι λίγο. Ἐκφράζω τὸ θαυμασμό μου καὶ τὴ συγκίνησή μου μόνο. Ἔργο μνημειῶδες, ἀπαράμιλλο, ἀληθινό! Ζωντανὰ λόγια, πνοὴ παληκαρίσια. Ἀλήθειες βασισμένες στὰ γεγονότα. Τέτοιο πνευματικὸ μνημεῖο ἔπρεπε νὰ στηθεῖ στοὺς Σουλιῶτες καὶ νὰ εἴσθε περήφανοι ποὺ σεῖς τὸ ἐπιχειρήσατε».

(ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ, ποιήτρια. Ἀπὸ γράμμα της πρὸς τὸ συγγραφέα).

Β'. Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΑΝΤΡΟΥΤΣΟΥ

«Ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία τοῦ βιβλίου εἶναι ἀναμφισβήτητη. Χωρὶς νὰ ξεφεύγει οὔτε μιὰ στιγμή ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ὁ κ. Μπενέκος μᾶς δίνει ἕνα συναρπαστικὸ ἀνάγνωσμα ποὺ τὸ ρουφάει κυριολεκτικὰ ὁ ἀναγνώστης. Μποροῦμε νὰ τὸν εὐγνωμονοῦμε. Μὲ τὸ βιβλίο αὐτό, καρπὸ μεγάλου μόχθου καὶ μακροῦ χρόνου, μᾶς βοηθάει νὰ πλησιάσουμε τὴν ἀλήθεια».

(Κ. ΠΟΡΦΥΡΗΣ. Ἐφημ. «Ἀδύγη» 15.1.60).

«Διαβάζεται μὲ μιὰ ἀναπνοή. Εἶναι βιβλίο πατριωτικὸ, παλλόμενο ἀπὸ ἐνθουσιασμό καὶ ἀγάπη γιὰ τὸν ἥρωά του, μ' ἕναν ἀέρα λεβεντιᾶς ἐλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἔργο μόχθου καὶ κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν πηγῶν του».

(Ἐφημ. «Ἀνεξάρτητος Τύπος» 8.1.60).

«Ένα μικρό ἀριστούργημα ιστορικῆς μονογραφίας. Τὸ βιβλίο ρουφιέται».

(ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΠΕΡΙΚΛΗΣ. Ἐφημ. «Ἀδὴ» 28.1.60).

«Εἶναι ἀδύνατο ν' ἀρνηθοῦμε στὸν κ. Μπενέκο τὸ πάθος του γιὰ τὸ θέμα του καὶ τὴν ἀπόλυτη ἐνημέρωσή του. Εἶναι πραγματικά ἐπιβλητικὸς ὁ ὄγκος τῶν μελετῶν καὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων πού ἀναγκάστηκε νὰ διαβάσει ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ σταθεῖ πιστὸς στὴν ἀποστολή πού ἔταξε στὸν ἑαυτό του... Ἀκαταπόνητος κι εἰλικρινὴς μελετητὴς τοῦ ἐπαναστατικοῦ μας ἔπους, ἀμερόληπτος, πράγμα πού τὸν τιμᾷ, καὶ μὲ τίμιες πάντα προθέσεις».

(Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ. Περιοδ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», Ὀκτώβρης 1960).

«Ἔργο πρωτότυπο καὶ σημαντικό, μὲ ξεχωριστὲς ιστορικὲς καὶ λογοτεχνικὲς ἀξιώσεις... Πρόκειται γιὰ πολύμοχθη ἐργασία, ἐμπεριστατωμένη καὶ πολύτιμη, γραμμένη μὲ τόσο θερμὴ πνοή, ὥστε νὰ συνδυάζει τὴν ιστορικὴ ἀλήθεια μὲ τὴν τέχνη τοῦ λόγου καὶ νὰ διαβάζεται σὰν θαυμάσιο λογοτέχνημα».

(ΜΠΑΜΠΗΣ ΚΛΑΡΑΣ. Ἐφημ. «Βραδυνή» 9.5.60).

ΟΙ ΕΚΔΟΤΕΣ

ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ	*Αθήνα 1956
ΟΙ ΑΛΗΘΙΝΟΙ ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ	> 1958
Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΑΝΤΡΟΥΤΣΟΥ	> 1960
Κ Ω Λ Ε Τ Η Σ	> 1961

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ένας παράξενος ζωγράφος.

ΕΝΑΣ παλιός ζωγράφος, ο Θέωνας, πριν δείξει στον κόσμο κάποιο έργο του, ένα θαυμάσιο άλογο σε πολεμόχαρη στάση, έτοιμο κι άνυπόμονο να χουμήσει με τον καβαλάρη του στη μάχη, νά τί σοφίστηκε :

Σκέπασε την εικόνα με πανί — όπως γίνεται στις μέρες μας με τ' αγάλματα, πριν από τὰ άποκαλυπτήριά τους — κι υποδέχονταν τον κόσμο, που συνάζονταν νά δει τή ζωγραφιά του, με σάλπιγγες και μουσικές, που παίζανε πολεμικά θούρια. Γιατί αυτό; 'Απλούστατα. Είχε κάμει τή σκέψη πως θαπρεπε νά προετοιμάσει κάπως τούς επισκέπτες του, νά τούς φέρει σε ψυχική διάθεση τέτοια, που νά μπορέσουν νά νοιώσουν και νά χαρούν τὸ έργο του. Κι είχε δίκιο. Πως ήταν δυνατό ν' άρέσει ή ζωγραφιά του και σε κείνους από τούς επισκέπτες του που ήταν άνθρωποι ειρηνικοί, που δέν είχαν πάει ποτέ τους στον πόλεμο, ούτε καμιά δρεξη νά πάνε είχαν, μὰ ούτε και πολυσυγκινοῦνταν από πολεμικούς ήρωϊσμούς, μάχες, νίκες, άλαλαγμούς, «άπάνω τους και τούς φάγαμε!», «άέρα!» και τὰ τέτοια;

Γι' αυτούς χρειάζονταν, χωρίς άλλο, κάποια προετοιμασία. Δός του, λοιπόν, πολεμικά θούρια τὸ ένα κοντά στ' άλλο! Πρώτο, δεύτερο, τρίτο, τέταρτο. 'Υστερα από λίγο ή άλλαγή ήταν δλοφάνερη. Οί, ως τώρα, ήσυχoi και ειρηνικοί επισκέπτες του είχαν πάρει άέρα πολεμόχαρο. Τὰ μάτια τους σπιθοβολούσαν, τὰ πρόσωπά τους ήταν ξαναμμένα, οί γροθιές τους σφίγγονταν.

Κείνη τή στιγμή, ο ζωγράφος ξεσκέπασε την εικόνα του. 'Η έντύπωση πδκαμε σ' όλους ήταν καταπληχτική. Κάρφωσαν τὰ μάτια άπάνου της και τήν κοίταζαν με θαυμασμό. 'Ολοζώντανο μπροστά τους τὸ πολεμόχαρο άλογο, θαρρείς και ρουθούνιζε άνυπόμονο νά χουμήσει στη μάχη.

'Η έμπνευση λοιπόν τοῦ παράξενου, μὰ κι έξυπνου, κείνου ζωγράφου, νά προετοιμάσει τούς επισκέπτες του, άποδείχτηκε πετυχημένη.

2. Έραστής τοῦ... Παραδείσου.

ΚΑΤΙ παρόμοιο, νομίζω, πρέπει νά κάμω κι εγώ, για νά δημιουργηθεῖ

σὲ σᾶς, τοὺς ἀναγνώστες μου, τὸ ἀνάλογο ψυχικὸ κλίμα γιὰ νὰ νοιώστε καὶ νὰ ξηγήστε τὴ ζωὴ, τὴ δράση καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἥρωά μας — τοῦ Κωλέτη — καὶ ἄλλων τῶν κατοπιῶν ἀντάξιων διαδόχων του, ὡς τίς μέρες μας.

Δὲ θὰ μᾶς χρειαστοῦν γι' αὐτὸ μουσικὰ ὄργανα, οὔτε πολεμικὰ θούρια. Ὁ ἄνθρωπός μας συχαίνονται τὰ αἶματα. Τί κι ἂν οἱ Γάλλοι τὸν λέγανε «Le général Coletis» (= Ὁ στρατηγὸς Κωλέτης);¹

Οἱ Γάλλοι εἶναι εὐγενικοὶ ἄνθρωποι. Καὶ δὲν τσιγγουνεύονται τίτλους καὶ τσιριμόνιες² καὶ μάλιστα δταν σὲ θέλουν πιστὸ τσιράκι τους.³ Ἄλλου εἶδους, λοιπόν, ψυχικὸ κλίμα πρέπει νὰ δημιουργήσουμε.

Κι οὔτε μπορῶ νὰ βρῶ τὴν ταιριαχτὴ λέξη νὰ τ' ὀνοματίσω τὸ κλίμα αὐτό. Ἀρκετὰ βασανίστηκα νὰ τὴ βρῶ, μὰ δὲν τὰ κατάφερα, γιὰτὶ ὁ ἥρωάς μας ἦταν λιγάκι *sui generis*, δικό του σκαρὶ ἄνθρωπος, ἰδιότυπος. Φκιάχνω, λοιπόν, μιὰ δική μου λέξη καὶ ἐλπίζω τελικὰ νὰ μὲ δικαιώστε. Γιὰ νὰ νοιώσουμε τὸν Κωλέτη, πρέπει νὰ μεταφερθοῦμε στὸ... «κωλέτειο» κλίμα. Καὶ τ' εἶναι αὐτὸ τὸ «κωλέτειο» κλίμα; θὰ ρωτήστε. Θὰ τὸ καταλάβετε ἀμέσως. Δὲν πειράζει πὺ κανὼ ἀρχὴ ἀπ' τῆ... μέση! *In medias res!*⁴ Μὴν τὸ ξεχνάτε!

ΒΡΗΣΚΟΜΑΣΤΕ στὰ 1832. Μάρτης μήνας. Ὁ Καποδίστριας ἔχει δολοφονηθεὶ ἐδῶ καὶ κάμποσους μῆνες — 27 τοῦ Σεπτεμβρίου 1831. Τὸ τί ἀκολούθησε τὸ χαμὸ τοῦ Κυβερνήτη, θὰ τὸ ποῦμε, σὰν ἔρβει ἡ σειρὰ του. Τώρα, τοῦτο δῶ πρέπει νὰ ξέρουμε. Ἡ Ἑλλάδα τότε «ἦταν ἕνας κυκεώνας ἀπὸ πάθη, καυγάδες, στάσεις, ἐκδικήσεις, ἐμφύλιους σπαραγμούς, ἄνομες διοικήσεις, ἀνομώτερες συνελεύσεις, ξενικὲς ἐπεμβάσεις, προσβολὲς πρὸς τὴν ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια, ἀρπαγὰ τῶν κοινῶν» καὶ... πάλι ἀρπαγὰ! Καὶ πιδὸ ἀπλά. Ἡ μικροῦτσιχη κείνη Ἑλλάδα τοῦ 1832 — Μοριάς, Ρούμελη⁵ καὶ λίγα νη-

1. Ὁ Κωλέτης στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶχε ἐπίσημο στρατιωτικὸ βαθμὸ. Κι ὁ ἴδιος ὁ Θουβενέλ—ὁ γραμματέας τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Ἀθήνα—ἀπορούσε πὺ στὴ Γαλλία τὸν ἔλεγαν «στρατηγός».

(Παῦλος Καρολίδης: «Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921», Ἀθήνα 1922. Τόμ. Γ', σελ. 302).

2. Τσιριμόνιες: φιλοφρονήσεις (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *cerimonie*).

3. Τσιράκι: παραγιός, βοηθός, δοῦλος.

4. *In medias res*: στὴ μέση τῶν πραγμάτων, δηλ. στὴ μέση τῆς δράσης. Εἰπώθηκε αὐτὸ ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο ποιητὴ Ὁράτιο (γεννήθηκε στὰ 65 π. Χ. καὶ πέθανε στὰ 8 π. Χ.) γιὰ τὸν Ὀμηρο, πὺ ἄρχισε τὴν ἐξιστόρηση τῆς Ἰλιάδας ἀπὸ τὴ μέση τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἀπὸ τὸ θυμὸ τοῦ Ἀχιλλέα (Σ.Σ.).

5. Ρούμελη: (τούρκικη λέξη). Σημαίνει: ἡ χώρα τῶν Ρούμ, δηλαδὴ τῶν Ρωμαίων. (Ἔτσι λέγονταν ἐπίσημα οἱ Βυζαντινοὶ τότε πὺ σκλαβώθηκαν στοὺς Τούρκους). Μετὰ τὴν κατάλυση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οἱ Τούρκοι εἶπαν «Ρούμελη» τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τους. Στὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης, «Ρούμελη» λέγονταν, ὅπως καὶ τώρα, ἡ Στερεὰ Ἑλλάδα (Σ.Σ.).

σια — ήταν μοιρασμένη στα δύο. Δυο έθνοσυνελεύσεις, δυο κυβερνήσεις, δυο πρωτεύουσες, δυο στρατοί, έτοιμοι, με τα μαχαίρια στα δόντια, να πετσοκοπούν. Ἀρχηγός στη μιὰ παράταξη, τών «ἀπολυταρχικῶν», όπως τούς έλεγαν οί αντίπαλοί τους — και τέτοιοι ήταν — ο Αὐγουστίνος Καποδίστριας,¹ ο αδερφός του Κυβερνήτη, αρχηγός στην ἄλλη παράταξη, τών «συνταγματικῶν», όπως λέγονταν μόνοι τους — και τέτοιοι δὲν ήταν — ο Κωλέτης. Πρωτεύουσα τών πρώτων τ' Ἀνάπλι, πρωτεύουσα τών ἄλλων τὰ Μέγαρα. Ὁ στρατός του Κωλέτη βρίσκονταν στην Περαχώρα — ένα χωριὸ κάπου ἔξη χιλιομέτρα βορειοδυτικὰ του Λουτρακιοῦ — κι ἐκεῖ ἔλο και συνάζονταν Ρουμελιῶτες, έτοιμοι νὰ χουμήσουν κατὰ τὸ Μοριά και... νὰ τὰ κάμουν γῆς Μαδιάμ! (Κάτι θυμοῦνταν ἀπὸ παλιότερες «δόξες» στὸ Μοριά κι ήταν ἀκράτητοι ἀπὸ... πατριωτικὸ και... συνταγματικὸ ἐνθουσιασμό).

Ἐνα δμως ήταν τὸ μεγάλο βάσανο και τῶν δυο κυβερνήσεων. Στὰ ταμεία τους χόρευαν πογκίκια. Πεντάρια τσακιστὴ δὲν εἶχε οὔτε ὁ ένας, οὔτε ὁ ἄλλος.²

Θὰ μοῦ πείτε :

Και τί δίνανε στοὺς στρατιῶτες τους νὰ φᾶνε ;

Ἀφελῆς ἐρώτηση.

Τοὺς ἀμολούσανε, ἀδερφέ, και πλιατσικολογοῦσαν φίλους κι ὄχτρούς, — «ὄχτρούς» λέμε τοὺς φίλους του ἀντίθετου κόμματος — δίκαιους κι ἀδικούς, πλούσιους και φτωχοὺς.

Του Κωλέτη τὸ βιλαέτι³ ἔφτανε ἀπ' τὰ Μέγαρα ὡς τ' Ἀνάπλι.⁴ Ἐλεγε στοὺς στρατιῶτες του :

— Τὸν βλέπετε τὸν τόπο αὐτόν ; Ὅλος δικός σας ! Ὅτι βρεῖτε μπροστά σας, Ἐλληνάδες μου, πάρτε το ! Σιτάρια, λάδια, φακές, κρεμμύδια, αὐγά. Και προπάντων κότες. Νὰ μὴν κακαρίσει οὔτε μιὰ ! Και γιδοπρόβατα. Οὔτε ἓνα νὰ μὴ βελᾶξει !

Νόμιζε, πὼς ἔτσι θὰ σύχαζε ἀπ' αὐτοῦς. Μὰ ὁ δύστηχος ἔκανε τὸ λογαριασμό του χωρὶς τὸν ξενοδόχο. Οἱ «Ἐλληνάδες» του θέλαν και τοὺς λουφέ-

1. Αὐγουστίνος Καποδίστριας : Γεννήθηκε στὴν Κέρκυρα στὰ 1778. Ἐπερέτησε σὰν γραμματέας στὴν ἰονικὴ πρεσβεία. Ὅταν ὁ αδερφός του κατέθηκε στὴν Ἑλλάδα σὰν Κυβερνήτης, τὸν ἀκολούθησε κι αὐτός. Μετὰ τὸ φόνο του Καποδίστρια, ἔγινε μέλος τῆς Τριμελοῦς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀργότερα παραιτήθηκε, ἔφυγε γιὰ τὴν Κέρκυρα κι ἀπὸ καὶ γιὰ τὴ Ρωσία, ὅπου και πέθανε στὰ 1857 (Σ.Σ.).

2. α) Νικόλα Δραγούμη : «Ἱστορικὲς Ἀναμνήσεις», Ἀθήνα 1925, τόμ. Α', σελ. 222 - 223.

β) Γενναῖοι Θ. Κολοκοτρώνη : «Ἀπομνημονεύματα». Ἐκδ. Γ. Τσουκαλά. Ἀθήνα 1955, σελ. 216 - 217.

3. Βιλαέτι : περιοχὴ, περιφέρεια.

4. Γεωργίου Ἀσπρέα : «Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας», Ἀθήνα 1930, τόμ. Α', σελ. 106.

δες τους.¹ Μήνες είχαν να πλερωθούν. Κι είχε κάμει τὸ μεγάλο λάθος ὁ τετραπέρατος Βλάχος νὰ διαλαλήσει πῶς, ὅσοι θὰ πήγαιναν μὲ τὸ παρτίδο του, θὰ πλερώνουνταν τοὺς λουφέδες τους ντάγκα - ντάγκα. Καὶ τώρα ; Καὶ κείνοι οἱ ἀφιλότιμοι κάθε πρωτὶ ἀπ' ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι του :

— Θέλουμε τοὺς λουφέδες μας !

— Ἠγαπητοί ! Θὰ τοὺς πάρετε ! Γιατί βιάζεστε ;

Κάνανε ὑπομονή καὶ φεύγαν.

Τοὺς ξεγέλασε μιά, δυό, τρεῖς, δεκατρεῖς, εἰκοσιτρεῖς ! Ὡς ἐδῶ καὶ μὴ παρέκει ! Ἄγρίεψαν οἱ στρατιῶτες. Ἄρχισαν τώρα ὄχι μονάχα νὰ ζητοῦν μὲ φωνές δυνατές τοὺς λουφέδες τους, μὰ καὶ νὰ τὸν βρίζουν κιόλας. Ἵπνος δὲν τὸν κόλλαγε τὸν Κωλέτη. Στριφογυρνοῦσε στὸ στρῶμα του κι ὄλο σκέφτονταν «τί πρακτέον τὴν ἐπιούσαν». Κι ἦταν ἀνάγκη κάποιον τρόπο νὰ βρεῖ, νὰ μερώσει τ' ἀσκέρι του, γιατί εἶχε μαθευτεῖ πῶς οἱ «προστάτριες» Δυνάμεις εἶχαν διαλέξει τὸν Ὅθωνα γιὰ βασιλιά τῆς Ἑλλάδας κι ἔπρεπε ὁ Κωλέτης νὰ βιαστεῖ νὰ ξεμπλέξει μὲ τὸν Αὐγουστῖνο καὶ νὰ βρεῖ αὐτὸν στὰ πράματα ὁ βασιλιάς σὰν θάρχουνταν. Αὐτὴ ἦταν πάντα ἡ μεγάλη ἀδυναμία του : «νὰ βρῖσκεται στὰ πράματα». Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ «εἰσβάλει» στὸ Μοριά τὸ συντομώτερο. Ἄλλά...

— Ρούπι δὲν κάνουμε ἀπὸ δῶ, ἂν δὲν μᾶς πλερώσεις πρώτα, ξεφώνιζαν οἱ στρατιῶτες.

ΠΑΝΟΥ ἰστὴ μεγάλη του αὐτὴ δυσκολία, νὰ σου ὁ Γερμανὸς φιλέλληνας Θεΐριος,² πραγματικὸς θεὸς ἀπὸ μηχανῆς γιὰ τὸν Κωλέτη, τότε. Πολὺ τὸν ἀγαποῦσαν οἱ Ἕλληνες. Ὁξὸν ποὺ εἶχε κάμει πολλὰ γι' αὐτοὺς ἰστὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης, ἦταν καὶ καλοκάγαθος ἄνθρωπος. Κι ἀκόμα εἶχε διαδοθεῖ πῶς ἦταν δάσκαλος τοῦ Ὅθωνα,³ ποὺ ὁ λαὸς, βαρυστημένος ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς φαγωμάρες κι ἀηδιασμένος ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς του, τὸν περίμενε μὲ λαχτάρα, σὰ σωτήρα—φίδι μαῦρο καὶ κολοβὸ ποὺ τὸν ἔφαε !

Κεῖνον τὸν καιρὸ εἶχε κατέβει ὁ Θεΐριος ἰστὴν Ἑλλάδα γιὰ ἐπιστημονικὲς μελέτες καί, μαθαίνοντας τὶς φαγωμάρες τῶν Ρωμιῶν, θέλησε, μὲ τὸ κύρος ποὺ εἶχε, νὰ τοὺς συμβιδάσει.

Πῆγε πρώτα στὸν Κωλέτη. Πολλὰ εἶχε ἀκούσει γι' αὐτόν. Πῶς τάχα οἱ στρατιῶτες του πλιατσικολογοῦσαν τὰ σπίτια, σφάζανε τὰ ζωντανὰ τοῦ κοσμάκη, δὲν ἀφήγανε κότα γιὰ κότα σὲ κοτέτσι, κι ἄλλα τέτοια ἄπρεπα πράματα, πῶς κάνανε—τάχα ! Συκοφαντίες !

1. Λουφές : μιστός.

2. Φρειδερίκος Θεΐριος, Γερμανὸς φιλόλογος καὶ παιδαγωγός. Γεννήθηκε στὰ 1784. Φιλέλληνας, ἰστὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα φρόντισε κι ἔγιναν ἔρανοι ἰστὴ Γερμανία γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Ἐπανάστασης. Ἀκόμα καὶ ἐθελοντὲς φρόντισε νὰ στείλει ἰστὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα. Ἐγράψε πολλὰ ἔργα. Πέθανε στὰ 1860 (Σ.Σ.).

3. Αὐτὸ δὲν ἦταν σωστὸ. Ποτὲ ὁ Θεΐριος ἐν ἦταν δάσκαλος τοῦ Ὅθωνα (Σ.Σ.).

ΣΑΝ έμαθε ο Κωλέτης πώς έρχονταν ο Θεΐρσιος, βγήκε και τούκαμε λαμπρή υποδοχή, μαζί με τούς καπεταναίους και τὰ καλύτερα παληκάρια του.

Θαμπώθηκε ο ξένος βλέποντας τούς περήφανους κείνους λεβέντες Ρουμελιώτες με τίς φουστανέλλες τους και τ' άρειμάνια μουστάκια. Προπάντων ο Βάσος Μαυροβουνιώτης¹ τούκαμε μεγάλη έντύπωση. «Δέν ήταν μόνο τὸ πανύψηλο μπόι του», έλεγε άργότερα ο ίδιος, «πού θάμασα, μα κι ή όμορφιά του. Τέτοιοι άντρα, τέτοια όμορφιά, ούτε είδα, ούτε θά ξαναδῶ».²

Τὸν πλευρίσε ο Κωλέτης. Τὸν πήρε στὸ κονάκι του. Τὸν περιποιήθηκε όσο μπόρεσε καλύτερα.

Γιατί όλα αυτά; Μήπως είχε μετανοιώσει τάχα; Μήπως ήθελε νὰ τὰ ταιριάξει με τὸν Αὐγουστίνο και τοῦ χρειάζονταν ή μεσιτεία τοῦ Γερμανοῦ φιλέλληνα;

“Οχι. Τίποτα άπ' όλα αυτά. Για κάτι άλλο, πιὸ άπλό, άρμάτωσε ο Κωλέτης όλους τούς καπεταναίους τῆς Ρούμελης και βγήκε νὰ τοῦ κάμει υποδοχή.

Είχε μαθευτεί πὸς ο Θεΐρσιος, κατεβαίνοντας στήν Ελλάδα, είχε φέρει μαζί του και πολλά χρήματα. Έπρεπε λοιπὸν νά... τὸν ξαλαφρώσει λίγο.

Σάν τέλειωσε τὸ φαγοπότι, άρχισε ο Κωλέτης νὰ ξηγάει στὸν ξένο τούς «καλούς» σκοπούς του.

—“Ο,τι κάνω, τὸ κάνω για τὸ καλὸ τοῦ... βασιλιᾶ μας, πὸς περιμένουμε. Πρέπει νὰ βρεῖ τὸν τόπο γαληνεμένο, άπατρίαστο, ένωμένο! Με καταλαβαίνετε; Θέλω τὴν τάξη, τὴ γαλήνη, τὸ σεβασμὸ πρὸς τούς νόμους. Μά, τίποτε άπ' αυτά δὲ μπορεί νὰ γίνει, όσο έχει τὴν έξουσία ο Αὐγουστίνος. Πρέπει νὰ φύγει! Και νὰ μπορούμε μεῖς οἱ συνταγματικοὶ στὰ πράματα. Και τότε, ο καλός μας βασιλιάς θά μπορεί νὰ βασιλεύει ήσυχος και ξένοιαστος σ' ένα τόπο εϋρηνικό. Για ένα τέτοιο έρδ σκοπὸ θέλω νὰ με βοηθήσεις.

“Ο άγαθὸς Θεΐρσιος συγκινήθηκε. Κόντευε νὰ κλάψει μπρὸς στὴ μεγάλη φιλοπατρία τοῦ Κωλέτη. Κείνη τὴ στιγμή άκούει κάτου στὸ κατώι τοῦ σπι-

1. Βάσος Μαυροβουνιώτης: “Οπλαρχηγὸς ήπειρωτικῆς καταγωγῆς. Στὰ χρόνια τῆς σκλαδιᾶς, ή οικογένειά του είχε φύγει στὸ Μαυροβούνι. Έθρασε στήν Εδδοια κι άργότερα στὴ Ρούμελη και στὸ Μοριά. Γράφει γι' αὐτὸν ο Φίνλεϋ: «Είχε θαυμασιὸ άθλητικὸ παράστημα, ταιριαστὸ για νὰ τὸν ἀναδείχνει νικητὴ στοῦς προσωπικοὺς καυγάδες, αλλά άγνοοῦσε τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα και δέν διέθετε τὴν παραμικρὴ στρατιωτικὴ πείρα, πέρα άπὸ κείνη πὸς εἶναι ἀναγκαῖα σ' ένα λήσταρχο». (Φίνλεϋ: «Ίστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης». Ἑλληνικὴ μετάφραση, εκδόσεις ο «Κόσμος», τόμ. Δ', σελ. 335). “Ο «λήσταρχος» αὐτὸς δμως πήρε μέρος σὲ 36 (!) μάχες ενάντια στοῦς Τούρκους. Πέθανε στὰ 1847 (Σ.Σ.).

2. Γεωργίου Π. Κρέμου: «Νεωτάτη Ἑλληνικὴ Ίστορία», Ἀθήνα 1890, τόμ. Δ', σελ. 995.

τιού, πού ξμενε, κακάρισμα κότας. Τὸ πρόσωπό του ἔλαμψε. Χαμογελώντας λέει :

— Μὰ νά πού κακαρίζουν κότες και στὸν τόπο πού βρίσκειται στὴν ἐξουσία σας, ἀγαπητέ μου! Αὐτὸ δείχνει ὀλοφάνερα, πῶς στὸ στρατόπεδο τὸ δικό σας, τῶν συνταγματικῶν, βασιλεύει τάξη και πειθαρχία. Ἡ κότα αὐτὴ εἶναι ὁ καλύτερος συνήγορός σας! Ἀπὸ τὴ στιγμή αὐτὴ εἶμαι δικός σας, καταδικός σας.

Ἄστραποβολαί ἀπὸ χαρὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Κωλέτη και μόλις κρύβει ἓνα ὑποπτο, πολὺ ὑποπτο χαμόγελο.

Πάνου σ' αὐτά, καινούργιο ξαφνικὸ γιὰ τὸ Θεῖριο. Ἀκούστηκαν ἀπ' ὄξω δυνατὲς παιδικὲς φωνές :

— Αὐγὰ πουλάμε! Αὐγὰ γιὰ πούλημα!

(Τὰ παιδιὰ τὰ εἶχαν βάλει ἐπίτηδες νὰ φωνάζουν ἀπ' ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ φιλοξενούμενοῦ τους γιὰ νὰ τὸν ξεγελάσουν).¹ Κατάπληχτος ὁ καημένος ὁ Θεῖριος, δὲ μπορούσε νὰ κρύψει τὸν ἐνθουσιασμό του. Καινούργιο ὑποπτο χαμόγελο ἀνθίζει στὰ χεῖλια τοῦ Κωλέτη.

Τέλος, πέσανε νὰ κοιμηθοῦνε.

ΤΟ ΠΡΩ·Ι·, νά σου πάλι οἱ Ἑλληνάδες τοῦ Κωλέτη ἀπ' ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι του νὰ ξεφωνίζουν, νὰ βρίζουν, νὰ φοβερίζουν.

— Τοὺς λουφέδες μας! Φτάνει πιά! Ὡς πότε θὰ μᾶς ξεγελάς; Και τὸν στόλισαν μὲ κάμποσα κοσμητικά.

— Τ' ἀκοῦς; λέει στὸ Θεῖριο. Ἀκοῦς πῶς μὲ βρίζουν; Μὰ δὲν ἔχουν κι ἄδικο. Ὅλο τοὺς τάζω και ποτὲ δὲν τοὺς δίνω. Τὸ ταμεῖο μας εἶναι ἄδειο. Καί . . . τσοῦπ! Τῷσκασε τὸ μυστικό.

— Μήπως θὰ μπορούσες νὰ μοῦ δανείσεις μερικὰ χρήματα; Σοῦ δίνω τὸ λόγο μου, μόλις ἔρθει ὁ βασιλιάς, θὰ σοῦ τὰ γυρίσω.

Ὁ ἀγαθὸς Θεῖριος ἦταν ἀκόμα τόσο συγκινημένος ἀπ' ὅ,τι ἔδλεπε κι ἀπ' ὅ,τι ἄκουε—προπαντός!—πού, τὴν ἴδια μέρα, ἔστειλε γράμμα στὴ Σύρα νὰ τοῦ στείλει ὁ τραπεζίτης του ὄλη τὴν πίστωση πού εἶχε ἀνοιχτὴ γιὰ λογαριασμό του.

Σὰν ἔφτασαν τὰ χρήματα—τάλαρα ἀσημένια—τὰ δάνεισε, τὰ χάρισε δηλαδὴ, ὄλα σχεδὸν στὸν Κωλέτη.²

Ὁ Κωλέτης οὔτε πού σκέφτηκε, βέβαια, νὰ μοιράσει κεῖνα τ' ἀσημένια τάλαρα στοὺς στρατιῶτες του. Καί γιὰ νὰ συχάσει ἀπ' αὐτούς, νὰ τί σοφίστηκε ὁ μεγάλος ἄντρας.

1. Ἀλέξ. Ραγκαβῆ: <Ἀπομνημονεύματα>, Ἀθήνα 1894, τόμ. Α', σελ. 320-321.

2. α) Νικ. Δραγούμη: *op. cit.*, τόμ. Α', σελ. 223-224.

β) Κώστα Παπαρηγόπουλου: <Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους>, Ἀθήνα 1925, τόμ. ΣΤ', σελ. 216-218.

Φωνάζει ένα πιστό του παληκάρι, Κώστα τὸ λέγανε, καὶ κλείνουνται μαζί μέσα στὸ σπίτι του. Ἀρχίζουν ὑστερα νὰ εἰσιμᾶζουσι κάτι πάνινα σακκούλια. Ὀλόγουρα κι ἀπ' τὸ μέσα μέρος τοῦ κάθε σακκουλιῦ ἔρραφαν τ' ἀσημένια τάλαρα καὶ τὰ σακκούλια τὰ γέμισαν μετὰ μὲ ἄμμο. Ἔτσι, ὅποιος ἔπιανε τὰ σακκούλια μὲ τὸ χέρι ἀπ' ὄξω, ἔνοιωθε πὼς ἦταν νομίσματα κι ὅποιος τὰ χτυποῦσε μὲ τὸ πόδι, ἄκουε ἀσημένιον ἤχο. Δέσανε ὑστερα τὰ σακκούλια στὸ ἀνοιγμα πάνου καλὰ καὶ βάλανε ἐπιδειχτικά, ἔτσι πού νὰ φαίνεται μὲ πρῶτο μάτι, τὴν ἐπίσημη μεγάλη σφραγίδα τοῦ κράτους!

Σὰν τέλειωσε τὸ ἔργο αὐτό, ἔπεσε ὁ Κωλέτης καὶ κοιμήθηκε τὸν ὕπνο τοῦ δικαίου!

Πρῶτ-πρῶτ τὸν ζύπνησαν τὰ βρισίδια τῶν στρατιωτῶν του. Βγαίνει ἦσυχος καὶ γελαστός στὴν πόρτα.

— Καλημέρα, ἀδέρφια! Τί ἔχετε; Τί τρέχει;

— Τί ἔχουμε; Ποῦ εἶναι οἱ λουφέδες μας; Ὅλο μᾶς ὑπόσχεσαι κι ὄλο μᾶς γελάς!

— Ἐγώωωω; Σᾶς γελῶ ἐγώ, ἡγαπητοί; Ὁ Κωλέτης ποτὲ δὲν γέλασε κανένα!

— Ποῦ εἶναι, λοιπόν;

— Ἐλάτε μέσα νὰ ἰδεῖτε!

Μπήκανε μέσα κάμποσοι. Εἶδαν τὰ σακκούλια, μὰ καὶ πάλι δὲν πίστευαν.

— Νά, ἀδέρφια! τοὺς λέει ὁ Κωλέτης καὶ χτύπησε μὲ τὸ πόδι του ἕνα σακκούλι. Ἀκούστηκε ὁ ἀσημένιος ἤχος.

— Χτυπᾶτε καὶ σεῖς νὰ σιγουρευτεῖτε.

Ἀρχίζουν οἱ στρατιῶτες νὰ χτυποῦν ἐλαφρὰ μὲ τὸ πόδι τοὺς τὰ σακκούλια. Ἀκουσαν τὸν ἀσημένιο ἤχο καὶ χούμησαν νὰ τ' ἀρπάξουν, μισοπάλαβοι ἀπ' τὴν χαρὰ τοὺς.

— Μὴ βιάζεστε, ἡγαπητοί! Δικά σας εἶναι τὰ χρήματα! Ὅμως, ὅπως ἐγὼ κράτησα τὸ λόγο μου, ἔτσι θέλω νὰ κρατήσετε καὶ σεῖς τὸν δικό σας. Πρέπει πρῶτα νὰ μποῦμε νικητὲς στ' Ἀνάπλι! Τὰ χρήματα θὰ τὰ φορτώσουμε τώρα στὰ μουλάρια καὶ μόλις φτάσουμε στ' Ἀνάπλι, θὰ σᾶς τὰ μοιράσω.¹

Ἐφυγαν κατευχαριστημένοι οἱ στρατιῶτες.

Ἀπὸ κεῖ ὁ Κωλέτης, λάμποντας ἀπὸ χαρὰ γιὰ ὅσα εἶχε καταφέρει, κίνησε, μὲ τὸ θείρισιο μαζί, νὰ πᾶνε στὰ Μέγαρα. Ὁ γραμματικὸς του ὁ Χρησιδής,² ἀξίος μαθητὴς του, σκέφτηκε πὼς δὲ θάταν ἄσχημο νὰ δεῖ ἀκόμα μιὰ φορὰ ὁ ξένος τὴν τάξη καὶ τὴν πειθαρχία πού βασιλεύαν στὸ βιλαέτι τοῦ ἀφέντη του. Ἔστειλε λοιπὸν στρατιῶτες νὰ παραγγείλουν στοὺς τσοπα-

1. Νικ. Δραγοῦμη: *op. cit.*, τόμ. Α', σελ. 223-224.

2. Δημήτρης Χρησιδής: Πολιτικὸς καὶ οικονομολόγος. Γεννήθηκε στὰ 1795. Πῆρε μέρος στὸν Ἀγῶνα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἔγινε πρεσβευτὴς, ὑπουργὸς πολλὰς φορὰς καὶ πρωθυπουργός. Πέθανε στὰ 1879.

ναραίους νὰ κατέβουν μὲ τὰ γιδοπρόβατά τους—ἔσα τοὺς εἶχαν μείνει—στὰ δεξιὰ κι ἀριστερὰ τοῦ δρόμου ἀπὸ Περαιχώρα ὡς Μέγαρα. Κι ἔτσι γίνηκε. Βλέποντας τὸ βιὸς αὐτὸ ὁ Θεῖριος, πείστηκε ἀκόμα μιὰ φορά, πὼς ἔσα καταλαλοῦσαν γιὰ τὸν Κωλέτη οἱ ἀντίπαλοί του ἦταν ψευτιές καὶ συκοφαντίες.¹

ΣΕ ΛΙΓΕΣ μέρες, ὁ Κωλέτης μπήκε νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος στ' Ἀνάπλι. Ὁ Αὐγουστίνος παραιτήθηκε κι ἔφυγε γιὰ τὴν Κέρκυρα πάνου σ' ἓνα ρούσικο καράδι, παίρνοντας μαζί του καὶ τὸ λείψανο τοῦ ἀδερφοῦ του, τοῦ Κυβερνήτη.²

Περιττὸ νὰ ποῦμε πὼς ὁ Κωλέτης, σὰν ἔφτασε στ' Ἀνάπλι καὶ καβάλησε στὴν ἐξουσία, κράτησε τὸ λόγο του καὶ μοίρασε στοὺς στρατιῶτες... τὸν ἄμμο ποὺ εἶχε στὰ σακκούλια!

Ἄργότερα, ἔλεγε στὸ Δραγούμη, τὸν ὑπουργικὸ του σύμβουλο :

—Ἄν δὲν μεταχειριζόμουναι, ἡγαπητέ, αὐτὸ τὸ στρατήγημα, ὁ βασιλιάς θάβρισκε τὸν Αὐγουστίνου στ' Ἀνάπλι, κι ἐγὼ καὶ σὺ καὶ τόσο ἄλλοι θὰ μέναμε «μακρὰν τοῦ παραδείσου»—ἡ ἐξουσία ἦταν ὁ παράδεισος—καὶ θὰ θεωροῦμουναι ἀντάρτης.³

ΕΛΠΙΖΩ νὰ δώσαμε στὸν ἀναγνώστη μιὰ γενικὴ ἰδέα γιὰ τὸν ἥρωά μας καὶ γι' αὐτὸ ποὺ ὀνομάσαμε «κωλέτειο κλίμα». Ἴσως οἱ ἱστορικοί, ποὺ μᾶς παραδῶσανε τὰ παραπάνου, νὰ βάλανε καὶ τ' ἀλατάκι τους—ἰδίως ὁ Δραγούμης μὲ κεῖνα τὰ σακκούλια μὲ τὸν ἄμμο. Ὅμως, τὸ ἀνέκδοτο αὐτὸ μᾶς δίνει ὀλόφτυστο τὸν Κωλέτη κι ἔτσι ἀδίσταχτα μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς :
Se non é vero, é ben trovato! ⁴

1. Ἀλέξ. Παγκαθῆ : op. cit., τόμ. Α', σελ. 320 - 321.

2. Γ. Φίνλεϋ : op. cit., τόμ. Β', σελ. 248.

3. α) Νικ. Δραγούμη : op. cit., τόμ. Α', σελ. 223 - 224.

β) Δημ. Ἠλιόπουλου : «Ἱ. Κωλέτης», Ἀθήνα 1890, σελ. 13 - 14.

4. Ἄν δὲν εἶναι ἀληθινὸ, εἶναι πετυχημένο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

3. Γέννηση.

*Ἐκεῖ στοῦ Πίντου τὶς κορφές,
σ' ἄγρια, ξηρὰ βουνά,
καὶ μὲς στὰ σκέμνια ἀνάμεσα,
σὲ βράχους, σὲ στενά,
σὰν ἀδερφάνια ἀσπρίζουνε
τὰ δυὸ κεφαλοχώρια,
Συρράκου—Καλαρρότες.
Στοὺς βράχους τοὺς μεγάλοι ἀητοί,
φωλιάζουν καὶ πετρῖτες.*

Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ «κεφαλοχώρια», ποὺ τραγοῦδησε ὁ Κρυστάλλης, στὸ Συρράκο, γεννήθηκε ὁ Κωλέτης στὰ 1780 ἢ 1784.¹ Βράχια καὶ μόνο βράχια, γκρεμοὶ ἀπότομοι καὶ βαθιὰ φαράγγια, ξερότοπος χωρὶς δέντρα κι ὀλότεια ἄγονος, ὑψόμετρο 1.200 μέτρα, νὰ τί εἶναι τὸ Συρράκο, ἡ πατρίδα τοῦ Κρυστάλλη καὶ τοῦ Ζαλοκώστα.²

1. Ἡ πρώτη χρονολογία βγαίνει ἀπὸ τὰ ἐπίσημα διπλωματικά ἀρχεῖα τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας (τ. 6/10/1828—5/1829, φ. 30. «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», τόμ. ΣΓ' 1957, σελ. 863) κι ἀπὸ μαρτυρία τοῦ Πισκατόρου (Πισκατόρου: «Περὶ Κωλέτη», Ἀθήνα 1952, ἐκδίδοντος Ἡλία Π. Γεωργίου, σελ. 7). Τὴν δευτέρην τὴν ἀναφέρει ὁ Thouvenel, γραμματεὺς τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Ἀθήνα, τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Κωλέτης ἦταν πρωθυπουργὸς καὶ φίλος του. (M. Thouvenel: «La Grèce du roi Othon». Paris 1890, p. 405).

Σὰν χρονολογίες γέννησης τοῦ Κωλέτη ἀναφέρονται ἀκόμα τὸ 1773 (Ἄναστ. Γούδα, «Βίοι Παράλληλοι», Ἀθήνα 1879, τόμ. ΣΤ', σελ. 243), τὸ 1771 (Κώστα Κρυστάλλη: «Ἄπαντα», Ἐκδ. «Αἰλίου», Ἀθήνα, σελ. 578) καὶ τὸ 1774 (Λεξικό «Ἐλευθερουδάκη», λέξη «Κωλέτης»).

2. Γιώργος Ζαλοκώστας: Ἀγωνιστὴς τοῦ 21, ποιητὴς κι ἀργότερα ἀνώτερος ἀξιω-

Είναι χτισμένο στα ριζά της Πολιάνας του Πίντου, κάπου δέκα ώρες ανατολικά των Γιαννίνων. Ή πλαγιά όπου είναι χτισμένα τα σπίτια, είναι τόσο απότομη πού, βλέποντάς τα κανένas από μακριά, θαρρεί πως βρίσκονται τ'να π'νού στ' άλλο.

Σ' έναν τέτοιο άγριο βραχότοπο θ'άπρεπε νά ζούν μονάχα άητοι και θρνια. Κι όμως ! Στα χρόνια πού γεννήθηκε ο Κωλέτης, στ' Συρράκο ζούσαν τρισήμιση χιλιάδες ψυχές, κάπου έφτακόσιες πενήντα οικογένειες.¹ Βλάχοι δλοι, με πενήντα χιλιάδες γιδοπρόβατα, πού τ'ο χειμώνα τ'α κατέβαζαν για ξεχείμασμα στους κάμπους τ'ης Φιλιπιάδας, τ'ης Πρέβεζας, τ'ης Άρτας. Ρήμαζε σχεδόν τ'ο χωριό τούς χειμωνιάτικους μήνες.

Μονάχα τριάντα ως σαράντα φαμίλιες μένανε εκεί. Κι αυτοί ήταν ύφαντάδες, καποτάδες, ξυλάδες, βαρελάδες, χτίστες, ραφτάδες. Είχε τ'ο Συρράκο κι εμπόρους άρκετούς και τρανούς, μ'α αυτοί ζούσαν μόνιμα στ'α Γιάννενα ή στ'ο έξωτερικό.

Σήμερα, τ'ο Συρράκο είναι ένα άπέραντο κοιμητήριο σωριασμένων σπιτιών, πού τ'αχουν παρατήσει όριστικά οί κάτοικοί τους. Πολύ λίγες οικογένειες ζούν τ'ώρα εκεί. Οί κάμποι τ'ης Φιλιπιάδας, τ'ης Πρέβεζας και τ'ης Άρτας καλλιεργήθηκαν, κι οί Συρρακιώτες αναγκάστηκαν νά ξεκάμουν τ'α ζωντανά τους, ν' αλλάξουν επάγγελμα. Σκόρπισαν λοιπόν στις πολιτείες και σ' άλλους τόπους καρπερούς για νά μπορέσουν νά ζήσουν. Τ'ο «κεφαλοχώρι» Συρράκο είναι σήμερα κουτσοχώρι.

Ο ΠΑΤΕΡΑΣ τ'ου Κωλέτη λέγονταν Νικόλας κι ή μάνα του Ξανθή. Είχε ακόμα δυό άρσενικά αδέρφια, ο ένας λέγονταν Δήμος κι ο άλλος Χρήστος—πέθαναν, χωρίς ν' αφήσουν απογόνους—και δυό αδερφές, πού ή μιά λέγονταν Μαρία κι ή άλλη Κατερίνη.²

Οί Συρρακιώτες είναι Έλληνες Κουτσόβλαχοι και μιλουν τ'ην κουτσοβλάχικη γλώσσα. Ξέρουν, βέβαια, φαρσί και τ'α έλληνικά, άφου είναι Έλληνες. Βλάχος, Κουτσόβλαχος λοιπόν κι ο Κωλέτης. «Τζιτζιλε - φιτζιλε», τ'ον γράφει ο Μακρυγιάννης στ' «Άπομνημονεύματά» του.

Τί είναι οί Κουτσόβλαχοι ; Άπό πού κρατάει ή σκούφια τους ; Έχουν καμιά σχέση με τούς Βλάχους τ'ης Βλαχιάς ; Τί είν' ή κουτσοβλάχικη γλώσσα ;

Δέν θ' ασχοληθούμε με τ'α ζητήματα αυτά, για τ'ον απλούστατο λόγο πώς : «Κατά τ'ην έθνολογική και γλωσσική μελέτη τ'ων Κουτσόβλαχων από διάφορους λόγιους κι επιστήμονες, έπρυτάνευσαν λόγοι πολιτικοί και

ματικός τ'ης χωροφυλακής. Γεννήθηκε στ'α 1805. Πασιγνωστα είναι τ'α ποιήματά του «Ο βοριάς πού τ' αννάκια παγώνει» και «Τ'ο χάνι τ'ης Γραβιάς». Πέθανε στ'α 1858.

1. Γεωργ. Κρέμου : ορ. cit., τόμ. Δ', σελ. 148.

2. Άναστ. Γούδα : ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 243.

3. Βλαχιά : Τ'ο μεγαλύτερο μέρος τ'ης σημερινής Ρουμανίας (Σ.Σ.).

σκοποὶ προπαγανδιστικοί. Τὰ σχετικὰ πορίσματα τους στεροῦνται κι ἀμεροληψίας κι ἐπιστημονικότητας».¹

Ἄς πᾶν στὸ καλὸ τους, λοιπόν. Ἐμεῖς φτάνει νὰ ξέρουμε τοῦτο δῶ μονάχα: Κουτσόβλαχοι εἶναι οἱ κάτοικοι ὀρισμένων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ποὺ μιλοῦν τὴν κουτσοβλάχικη γλῶσσα. Καὶ κουτσοβλάχικη γλῶσσα εἶναι μιὰ νεολατινικὴ γλῶσσα—ἔπως ἡ γαλλικὴ, ἡ ἰταλικὴ, ἡ ἰσπανικὴ, ἡ πορτογαλικὴ, ἡ ρουμανικὴ. Ἄς ξέρουμε ἀκόμα πῶς, ἀνάλογα μὲ τὸν τόπο ποὺ ζοῦν οἱ Κουτσόβλαχοι, ἡ γλῶσσα τους ἔχει πάρει καὶ λέξεις τοῦ τόπου αὐτοῦ, δηλαδή ἡ κουτσοβλάχικη ποὺ μιλιέται στὴν Ἑλλάδα εἶναι μίγμα νεολατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν λέξεων, ἡ κουτσοβλάχικη ποὺ μιλιέται στὴ Σερβία εἶναι μίγμα νεολατινικῶν καὶ σλαυικῶν λέξεων καὶ πάει λέοντας.

ΓΙΑ ΤΗ ΒΡΕΦΙΚΗ ἡλικία τοῦ Κωλέτη, ἀνιστοράνε τοῦτο δῶ.

Ἡ μάνα του πήγαινε κάποτε ἀπὸ τὸ Συρράκο στοὺς Καλαρρύτες—κοντινὸ χωριό. Στὸ δρόμο ἀντάμωσε τὸν πάτερ· Κοσμᾶ, φημισμένο κεῖνα τὰ χρόνια σ' ὄλη τὴν Ἡπειρο γιὰ τὰ κηρύγματά του ἐναντία στοὺς «ἄπιστους», δηλαδή στοὺς Τούρκους, ἢ κι ἐναντία, ἀκόμα, στοὺς χριστιανοὺς ποὺ δὲν ἀκολουθοῦσαν τὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ. Προφήτευε κιόλας ὁ παράξενος κείνος καλόγερος τέρατα καὶ σημεῖα, ποὺ θὰ γίνονταν ἀργότερα σὲ τοῦτο τὸν τόπο. Ἡπειρος, Ἐσρόμερο κι Ἄρδανιτιὰ τὸν θεωροῦσαν ἅγιο κι ἀποσταλμένο τοῦ Θεοῦ. Ἀκόμα σήμερα ἀκούει κανένας ἀπὸ πολλοὺς ἀπλοῦκούς, κάθε φορὰ ποὺ κάποιος μεγάλο κακὸ βρῖσκει τὸν τόπο—πόλεμος, θεομηνία, πείνα—νὰ λένε: «Αὐτὸ τῶπε κι ὁ πάτερ· Κοσμᾶς»!

Κεῖνα τὰ χρόνια, ἡ πίστη στὴν προφητικὴ δύναμη κείνου τοῦ καλόγερου—Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς λέγεται τώρα ἐπίσημα—ἦταν ἀτρένταχτη. Σὰν ἀντάμωσε, λοιπόν, ἡ μάνα τοῦ Κωλέτη τὸ σεδάμιο γέροντα—λένε—ἔπιασε κουθέντα μαζί του. Πάνου στίς κουθέντες, ὁ καλόγερος ζήτησε νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ μωροῦ. Τὸ ξεσκέπασε ἡ μάνα καὶ τοῦ τῶδειξε. Ἄφου τὸ κοίταξε καλὰ· καλὰ ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, γούρλωσε τὰ μάτια του ἀπὸ θαυμασμό. Βλόγησε τὸ βρέφος, κάνοντάς του τὸ σημάδι τοῦ σταυροῦ, κι εἶπε στὴ μάνα:

— Τὸ παιδί αὐτὸ μιὰ μέρα θὰ γίνῃ μεγάλος ἄνθρωπος καὶ θὰ δοξαστεῖ!

Στὸ σημεῖο αὐτό, σωστὸ εἶναι νὰ κάμουμε γνωστὸ στὸν ἀπληροφόρητο ἀναγνώστη, πῶς ὁ πάτερ· Κοσμᾶς θανατώθηκε στὴν Ἄλδανια, κοντὰ στὸ Μπεράτι, στίς 24 Αὐγούστου 1779, δηλαδή ἓνα ἢ πέντε χρόνια πρὶν γεννηθεῖ ὁ Κωλέτης, ἀν βέβαια δεχτοῦμε σὰ χρονολογία γέννησός του τὸ 1780 ἢ τὸ 1784.

1. Ἄρθρο τοῦ Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου στὴ «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια», λέξη: «Κουτσοβλάχικῃ γλῶσσᾳ».

Τότε ; θ' αναρωτηθεί ὁ καθέννας. Ἡ προφητεία τοῦ πάτερ - Κοσμᾶ γιὰ δόξες καὶ μεγαλωσύνες τοῦ Κωλέτη εἶναι κατοπινὸ κατασκευάσμα ; Κι ἴσως καὶ ἄσκόπιμο ;

— Σὺ εἶπας !

4. Σπουδές.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ γράμματα τᾶμαθε ὁ Κωλέτης στὸ χωριὸ του καὶ μετὰ πῆγε στοὺς Καλαρρύτες, ὅπου δίδασκε ἕνας καλὸς ἑλληνοιστῆς—φαρσὶ τοὺς δὺ-
κούς καὶ τ' ἀπαρέμφατα—Παπαγιώργη τὸν λέγαν.¹

Σὰν γίνηκε δεκαπέντε χρονῶ, ὁ πατέρας του τὸν πῆγε στὰ Γιάννενα, τσι-
ράκι στὸ μαγαζὶ τοῦ πατριώτη του Κώστα Δήμου. Ἐμπορα ἤθελε νὰ τὸν κά-
μει, αὐτὸ ἦταν τ' ὄνειρό του.

Ὁ Κωλέτης ὁμως ἔδειχνε νᾶχει κλίση στὰ γράμματα κι ὄχι στὸ ἐμπόριο.

Κάποια μέρα τ' ἀφεντικό του, ὁ Δήμου, εἶχε καλέσει σὲ τραπέζι τὸ
Γιώργη Τουρτούρη, πλούσιο μεγαλέμπορο τῶν Γιαννίνων, πατριώτη καὶ θετὸ
τοῦ Κωλέτη. Κι ἀκόμα, φίλο, φίλιτο τοῦ Ἄλῃ. Κεῖ ποὺ τρώγανε, λέει ὁ
Δήμου στὸν Τουρτούρη :

— Ἐέρεις ; Ὁ ἀνηψιὸς σου ἀπὸ δῶ καλὸς εἶναι καὶ καλὰ τὰ καταφέρνει
στὴ δουλιὰ, δὲν ἔχω παράπονο, μὰ ἄλλοῦ εἶναι ὁ νοῦς του. Μόλις τοῦ περ-
σέψει λίγος καιρὸς, καταπιάνεται μὲ τὰ βιβλία.

— Αὐτὸ εἶναι εὐχάριστο, λέει ὁ Τουρτούρης. Καὶ θὰ κοιτάξω νὰ τὸν
βοηθήσω.

Στὰ Γιάννενα τότε, ξακουστὸς δάσκαλος ἦταν ὁ Ψαλίδας.² Πῆγε καὶ τὸν
βρῆκε ὁ Τουρτούρης, τοῦκαμε λόγο γιὰ τὸν ἀνεψιὸ του καὶ τὸν παρακάλεσε
νὰ φροντίσει γιὰ τὴν παραπέρα μόρφωσή του.

Ἔτσι, ὁ Κωλέτης παράτησε τὴ σέσουλα καὶ τὴ μπακαλοποδιὰ καὶ ρί-
χτηκε μὲ τὰ μούτρα στὴ σπουδῇ. Σὲ λίγα χρόνια, ἦταν ἔτοιμος γι' ἀνώτερες
σπουδές.

ΣΤΑ ΕΙΚΟΣΙ ΤΟΥ πάνου - κάτου χρόνια, καὶ μὲ τὴ βοήθεια πάντοτε
τοῦ πλούσιου θείου του Τουρτούρη, ἔφυγε γιὰ τὴν Ἰταλία, γιὰ νὰ σπουδάσει
τὴ γιατρικῇ. Ἐγκαταστάθηκε στὴν Πίζα κι ἄρχισε νὰ φοιτᾷε στὸ ξακουστὸ

1. Ἀναστ. Γούδα : ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 244.

2. Θανάσης Ψαλίδας : Γεννήθηκε στὰ Γιάννενα στὰ 1767. Σπούδασε στὴ Ρωσία
καὶ στὴ Βιέννη ἰατρικῇ, φιλοσοφίᾳ, φυσικομαθηματικά. Γλωσσομαθέστατος. Στὰ 1796
ἐγκαταστάθηκε στὰ Γιάννενα, ὅπου διακρίθηκε ὡς διευθυντῆς σχολῆς. Στὰ χρόνια τοῦ
Ἀγώνα ζοῦσε στὴν Κέρκυρα. Ὁ Ψαλίδας ἦταν κήρυκας τῆς λαϊκῆς γλώσσας, χωρὶς συμ-
ειδασμοῦς. Πέθανε στὰ 1829.

πανεπιστήμιό της.¹ Ἐκεῖ γνωρίστηκε καὶ μ' ἄλλους Ἑλληνες φοιτητὲς καὶ ἐμπορευόμενους καὶ ἔπιασε στενὲς φιλίεσ μετὸν Ζαχυθινὸ Οὐγο Φώσκολο² καὶ τὸ Θεόφιλο Καίρη³ ποὺ σπούδαζε φυσικομαθηματικά.⁴

Στὴν Ἰταλία τότε δροῦσαν λογιῶν· λογιῶν μυστικὲς ἐπαναστατικο· ἀπελευθερωτικὲς ὀργανώσεις, οἱ περίφημοι καρβονάροι.⁵ Δὲν εἶναι καθόλου παράξενο ποὺ ὁ Κωλέτης ἐπηρεάστηκε ἀπ' αὐτὲς καὶ μαζί με τοὺς ἄλλους Ἑλληνες φοιτητὲς καὶ φίλους του πλάθανε δνεῖρα καὶ καταστρώνανε σχέδια γιὰ τὸ ξεσκάδωμα καὶ τῆς δικῆς τους πατρίδας, ποὺ στέναζε κάτου ἀπ' τὸ ζυγὸ τοῦ Τούρκου. «Ἀπὸ μικρὸς ὁ Κωλέτης ἄκουε μὲ μεγάλη συγκίνηση τὰ κλέφτικα τραγούδια, ποὺ ἀνιστοροῦσαν τῆς σκλαβιάς τὰ βάσανα ἢ ἄφηναν νὰ φανοῦν ἐλπίδες γιὰ λυτρωμὸ καὶ ἀνάσταση καὶ μάλιστα τὰ μάθαινε ἀπ' ὄξω», γράφει ὁ Ἡλιόπουλος.⁶ Μὲ πρωτοβουλία δική του λοιπόν, καὶ σὲ στενὴ συνεργασία μετὸ Φώσκολο, ἔδρυσαν στὴν Πίζα μιὰ μυστικὴ ἔταιρία μετὸ σκοπὸ τὴν ἀπελευτέρωση τῆς Ἑλλάδας.⁷

Ἡ ἔταιρία αὐτή, καὶ ἂν ἀκόμα δεχτοῦμε πὼς γίνηκε, δὲν παρουσίασε καμιὰ δράση καὶ φαίνεται πὼς οἱ νεαροὶ ἰδρυτὲς τῆς τὴν ζοῦσαν πιδὸ πολὺ στὴν ξαναμμένη φαντασία τους.

ΕΧΕΙ γραφεῖ ἀπὸ μερικοὺς, πὼς τὰ χρόνια ποὺ σπούδαζε ὁ Κωλέτης στὴν Ἰταλία ἔγραψε τὴν περίφημη «Ἑλληνικὴ Νομαρχία».⁸

1. α) Δημ. Ἡλιόπουλου: *op. cit.*, σελ. 5.

β) Ἀγαπητοῦ Ἀγαπητοῦ: «Οἱ ἔνδοξοι Ἑλληνες τοῦ 1821», Πάτρα 1877, σελ. 156.

2. Οὐγος Φώσκολος: Γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο στὰ 1778. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἰταλία, ὅπου καὶ ἔζησε σχεδὸν ὅλο τοῦ τὸ βίο. Πνεῦμα ἐπαναστατικὸ, ἀνήγοχο καὶ φιλελεύθερο. Πῆρε μέρος σὲ μάχες καὶ τραυματίστηκε. Στὰ 1808 διορίστηκε καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τῆς Πάντοβας. Στὰ 1815 αὐτοεξορίστηκε στὴν Ἑλβετία, γιὰ νὰ μὴν ὀρκιστεῖ πίστη στοὺς Αὐστριακοὺς. Ἐκεῖ ὀνομάζεται, ἢ ζωὴ του εἶναι γεμάτη περιπέτειες, διώξεις, στερήσεις, ἀλλὰ καὶ δόξα. Τὰ ποιήματά του —στὴν ἰταλική— τὸν κάμαν διάσημο. Κυριότερα ἔργα του: «Τάφοι», «Χάριτες», «Ὁδὲς», Πέθανε στὰ 1827 στὸ Λονδίνο.

3. Θεόφιλος Καίρης: Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Καίρη ἀφιερώνουμε πιδὸ κάτου ξεχωριστὴ παράγραφο (Σ.Σ.).

4. α) Ἀναστ. Γούδα: *op. cit.*, τόμ. ΣΓ', σελ. 245.

β) Ἀγαπητοῦ Ἀγαπητοῦ: *op. cit.*, σελ. 156.

γ) Γεωργ. Τερτοσέτη: «Ἄπαντα», Ἀθήνα 1953, τόμ. Β', σελ. 306.

5. Καρβονάροι: Μέλη πολιτικο· θρησκευτικῆς ὀργάνωσης ποὺ ἔδρασε στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρχῆς τοῦ ΙΘ' αἰώνα στὴν Ἰταλία καὶ στὴ Γαλλία (Σ.Σ.).

6. *Op. cit.*, σελ. 5.

7. Παναγιώτῃ Σούτσου: «Ἀλόγος ἐπιτάφιος στὸν τάφο τοῦ Κωλέτη», Ἀθήνα 1847, σελ. 4.

8. α) Διον. Κόκκινου: «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση», Γ' ἔκδ., Ἀθήνα 1956, τόμ. Α', σελ. 128.

β) Γ. Ἀσπρέας: λέξι «Κωλέτης», στὸ λεξικὸ «Ἐλευθερουδάκη». Ἀντίθετα μετὸν Κόκκينو, ὁ Ἀσπρέας εἶναι κατηγορηματικὸς στὴ διαβεβαίωσή του, πὼς συγγραφέας τῆς

Ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀβάσιμη, ὅχι μόνο γιατί τότε ποὺ δημοσιεύτηκε ἡ «Νομαρχία»—1806—ὁ Κωλέτης ἦταν μικρὸς ἀκόμα καὶ καινούργοφτασμένος στὴν Ἰταλία, ὥστε δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ γράψει καὶ νὰ δημοσιέψει ἕνα τόσο σημαντικὸ ἔργο, μὰ, προπαντός, γιατί τὸ ὄλο πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» δὲν ἔχουν καμιά, μὰ ὀλότελα καμιά σχέση μὲ τὸ «κωλέτειο» κλίμα. Εἶναι ὅμως βεβαιωμένο πὼς στὴν Ἰταλία ὁ Κωλέτης ἔγραψε μιὰ μικρὴ μελέτη γιὰ ἱατρικὸ θέμα.¹

Ἦστερα ἀπὸ ἑπτὰ·ὄχτῳ χρόνια σπουδές, πῆρε τὸ δίπλωμά του κι ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζεται νὰ γυρίσει στὰ Γιάννενα. Στὰ 1813 μπαρκαρίστηκε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Περνώντας ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἀνταμώθηκε καὶ μὲ τὸ διοικητὴ τῶν Ἰόνιων νησιῶν, τὸ Γάλλο στρατηγὸ Ντονζελό.² Μετὰ πέρασε στ' ἀντικρουὰ ἡπειρωτικὰ παράλια καὶ τράβηξε γιὰ τὰ Γιάννενα, ὅπου κι ἔφτασε τὴν ἄλλη μέρα.

Γιατρός!

5. Γιατρός στὰ Γιάννενα.

ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ τὸν δέχτηκε μ' ἀνοιχτές ἀγκαλιές καὶ τὸν πῆρε στὸ σπίτι του ὁ θεῖος καὶ προστάτης του Τουρτούρης, ποὺ ξακολουθοῦσε νάναι πάντα τρανὸς καὶ μεγάλος καὶ φίλιτος τοῦ Ἀλῆ.

Ὁ Κωλέτης, χάρη στὶς φιλίες τοῦ θεῖου του μὲ τὸν παντοδύναμο κείνο σατράπη, γίνθηκε πολὺ σύντομα γιατρός τοῦ Μουχτάρ·πασιᾶ, πρώτου γιοῦ τοῦ Ἀλῆ, καὶ πολὺ γρήγορα ἔβγαλε ὄνομα καλοῦ γιατροῦ κι ἄς εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Ἰταλία—τάχα—«μόλις ἀλευρωμένος, γιατί ὁ νοῦς του ἦταν στὰ γλέντια καὶ στὴν καλοπέραση», ὅπως ἔγραφε πολὺ ἀργότερα μιὰ ἀντιπολιτευομένη φημερίδα.³

«Νομαρχίας» εἶναι ὁ Κωλέτης. Γράφει: «Ὁ Κωλέτης συνέγραψε τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», τὴν τύπωσε στὴν Πίζα κι ἀντίτυπά της ἔφερε μαζί του καὶ στὰ Γιάννενα». Μὰ ἀξίζει νὰ προσέξει ὁ ἀναγνώστης τούτη τὴ σοβαρὴ ἀνακοίνωσι στὸ ἄρθρο αὐτό. Διαβάζουμε: «Ὁ Κωλέτης γεννήθηκε στὰ 1774.. πῆγε στὴν Πίζα 15 χρονῶ... Γύρισε στὰ Γιάννενα γιατρός 21 χρονῶ». Ἄρα—λέει ἡ... ἀριθμητικὴ—γύρισε στὰ Γιάννενα στὰ 1795. Πῶς λοιπὸν «ἔφερε μαζί του» ἀντίτυπα τῆς «Νομαρχίας», ἀφοῦ εἶναι πασίγνωστο πὼς αὐτὴ τυπώθηκε στὰ 1806 κι ἡ χρονολογία αὐτὴ εἶναι τυπωμένη στὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου; Κι ἀκόμα τοῦτο: Ἡ «Νομαρχία» εἶναι ἀφιερωμένη «Εἰς τὸν τύμβον τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου Ἑλλήνου ΡΙΓΑ τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἐσφαγιασθέντος». Ὁ Ρήγας θανατώθηκε στὰ 1798. Ἐναρωτοῦμε: Πῶς «ἔφερε μαζί του» ἀντίτυπα τῆς «Νομαρχίας» ὁ Κωλέτης στὰ 1795; Τὰ σχόλια περικτὰ (Σ.Σ.).

1. Ἄναστ. Γούδα: *op. cit.*, τόμ. ΣΤ', σελ. 245.

2. Φραγκίσκος Ντονζελό: Γάλλος στρατηγός. Γεννήθηκε στὰ 1764. Τραυματίστηκε στὴ μάχη τοῦ Ἀούστερλιτς κι ὁ Ναπολέοντας μετὰ τὸν διόρισε διοικητὴ τῶν Ἰόνιων νησιῶν. Ἐγραψε ἀπομνημονεύματα, ὅπου βρίσκουμε ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὴν κατάστασι τῶν Ἰόνιων νησιῶν στὴ διάρκειά τῆς γαλλικῆς κατοχῆς. Πέθανε στὰ 1843 (Σ.Σ.).

3. «Πρωϊνὸς Κήρυκας», 29 Αὐγούστου 1846.

Τὸ πὼς ἦταν καλὸς γιαντρός ὁ Κωλέτης, μᾶς τὸ βεβαιώνει κι ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Χόλαντ, πού εἶχε περάσει κείνα τὰ χρόνια ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Γράφει: «Ὑπάρχουν κάμποσοι γιαντροὶ στὰ Γιάννενα. Ἀπ' αὐτοὺς τὴ μεγαλύτερη φήμη ἔχουν δύο. Ὁ γιαντρός τοῦ Μπουχτάρ-πασιᾶ Κωλέτης, κι ὁ Χιπρασλῆς.¹

Φρόντιζε, βέβαια, γιὰ τὴ φήμη του καὶ τὴν καριέρα του κι ὁ θεὸς του. Σὲ λίγο καιρὸ ὁ «μόλις ἀλευρωμένος» Κωλέτης κέρδισε, σὰ γιαντρός, τόσο πολὺ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Μουχτάρ, πού διαλαλοῦσε καὶ τὸ πιστεῦε μάλιστα ὁ πασιᾶς ἐκείνος πὼς, ὅσο ἔχει γιαντρὸ τὸν Κωλέτη, χάρο δὲ φοβάται.²

Μουχτάρ καὶ Κωλέτης, ἀχώριστοι, λοιπόν.

ΣΩΣΤΟ εἶναι νὰ ποῦμε καὶ δυὸ λόγια γιὰ τὸ Μουχτάρ, τὸ φίλο τοῦ Κωλέτη.

Δίνουμε τὸ λόγο στὸ Σπύρο Μελά. «Στρατιώτης σκληρὸς καὶ ἀκατέργαστος ὁ πρωτότοκος γιὸς τοῦ Ἄλῃ, βίαιος ὡς τὴν παραφροσύνη—σκότωσε μιὰ μέρα, στὰ καλὰ καθόμμενα, γιὰ τὴν πιὸ ἀσήμαντη ἀφορμὴ, τὸ σιλιχτάρη³ του, πού ἦτανε καὶ φίλος του στενός—ἀχαλίνωτος στὰ πάθη του, λάτρευε τέσσερα πράματα στὸν κόσμο: τὸν παρά, τὸ ντουφέκι, τὸ κρασί καὶ τὴ γυναίκα. Ἄμα δὲ μπορούσε νὰ σωριάξει ἀνθρώπινα κουφάρια, ξεσποῦσε στὶς ἀγριόπαπιες τῆς λίμνης πού, φοβερός στὸ σημάδι, ἔρριχνε κοπάδια κάτω, στὰ λάφια, στὰ ζαρκάδια καὶ στ' ἀγριογούρουνα, π' ἀφάνιζε, μὲ τοὺς συντρόφους του, στὶς μεγάλες παγάνες, πού θυμίζανε, πολλὲς φορές, τὰ πιὸ ἐπιβλητικὰ κυνήγια Εὐρωπαϊῶν βασιλιάδων. Ἄμα δὲν κυνηγοῦσε καὶ δὲν πολεμοῦσε, θᾶπινε, μπεκρὴς ἡρωϊκός, ν' ἀδειάζει βουτσὶ στὴν καθισιά του, μὲ διαλεχτοὺς κι ἀφθονοὺς μεζέδες καὶ τὰ βιολιά καὶ τὰ νταούλια τῶν γύφτων, ἀποκοπὴ κοντά του, γιὰ τραγούδι καὶ χορὸ. Τὸ ἀποκορύφωμα τέτοιας ζωῆς, πούχε γιὰ μοναχὴ τῆς φροντίδα τὴν καλοπέραση τῆς σάρκας, ἦταν ἡ γυναίκα. Ἡ γυναίκα στὸν πληθυντικὸ—νέα κορμιά, δροσάτα, στρατολογημένα κομμάτι ἀπὸ παντοῦ. Ἀρβανίτισσες καὶ Τσερκέζες,⁴ Τουρκάλες καὶ Ἑλληνίδες—προπάντων Ἑλληνίδες. Εἶχε μεγάλη ἀδυναμία σ' αὐτές. Τὶς ἤθελε καὶ στὸ χαρέμι του κι ἐξω ἀπ' αὐτό. Κι εἶχε πάρει, τὴ μιὰ ὕστερα ἀπ' τὴν ἄλλη, τρεῖς Ἑλληνίδες ἐπίσημες γυναῖκες του. Τὴν ἑακουστὴ γιὰ τὴν ὁμορφιά τῆς Νίτσα Θεοδώρου Σιουλῆ, τὴ Βασιλικὴ Πλέσσα καὶ τὴν περίφημη Λαμπρούσω ἀπ' τὴν Κορύτιανη, πού τῆς ἔχτισε κι ἀληθινό, ἀτράνταχτο παλάτι στὸ χω-

1. Holland: «Travels in the Ionian Isles, Albania & c.» London 1815, p. 164.

2. Ἀναστ. Γούδα: op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 246.

3. Σιλιχτάρης: ὑπασπιστής.

4. Τσερκέζες: Κιρκάσιες, δηλαδὴ γυναῖκες τῆς Κιρκασίας, χώρας τοῦ Καυκάσου (Σ.Σ.).

ριό της. Τὰ φοβερά φαγοπότια του, ἀκολουθοῦσαν ὀργια, πρωτόγονα, βάρβαρα, ὀλονύχτια, πολλές φορές ἀπίστευτα καὶ βδελυρά, ὅπου παίρνανε μέρος καὶ νέοι παράξενοι, γυναικωτοί».¹

Νὰ τὸν συντρόφευε σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἀθῶα αὐτὰ γλεντάκια του κι ὁ Κωλέτης; Δὲν ἔχουμε καμιὰ σχετικὴ μαρτυρία. Ἴσως ναί λοιπόν, ἴσως κι ὄχι.

Εἴπαμε πῶς ὁ Μουχτάρ ἦταν πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν Κωλέτη. Ἔπρεπε λοιπόν νὰ μὴ τὸν χάσει. Τὸν ἤθελε κοντά του γιὰ πάντα! Ὅμως, τὸν ἔτρωγε ἡ συλλογή.

— Κι ἂν θελήσει νὰ φύγει ἀπὸ τὰ Γιάννενα; Ἄν μὲ παρατήσει; Ὅχι! Αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ γίνει. Πρέπει νὰ τὸν δέσω γερὰ μὲ τὴν πόλη τούτη!

Καὶ βρήκε, σὰ στερεώτερο δεσμὸ γι' αὐτό, τὰ δεσμὰ τοῦ γάμου. Ἀποφασίζει νὰ τὸν παντρέψει. Τοῦ προξενολογáει λοιπόν γιὰ γυναίκα του τὴν κόρη μιᾶς ἀπὸ τὶς παλλακίδες του, τὴ Ρούσω τῆς Βασιλικῆς Πλέσσα. Μεγάλη τιμὴ αὐτὸ γιὰ τὸν Κωλέτη! Τὰ ἴδια ἔκανε κι ὁ Ἄλῆς. Σὰν ἤθελε νὰ τιμήσει κάποιον, τὸν πάντρευε μὲ μιὰ ἀπ' τὶς παλλακίδες του, ποὺ εἶχε βαρεθεῖ. Τὸ ἴδιο, νὰ ποῦμε, ποὺ κάνουν οἱ μεγαλοκυράδες σήμερα, ποὺ δίνουν τ' ἀποφόρια τοὺς στὶς δούλες τοὺς.

Ὁ Κωλέτης ὅμως δὲ φάνηκε καὶ πολὺ ἐνθουσιασμένος μὲ τὸ προξενιὸ αὐτὸ τοῦ Μουχτάρ, μὰ, πονηρὸς Βλάχος, δὲ θέλησε καὶ νὰ τὰ χαλάσει μὲ τὸν παντοδύναμο γιὸ τοῦ Ἄλῆ. Δέχτηκε ν' ἀρραβωνιαστεῖ μὲ τὴ Ρούσω, μὰ δὲν ἀποφάσιζε καὶ νὰ τὴν παντρευτεῖ. Μὲ τὸ σήμερα καὶ μὲ τὸ αὔριο, ὁ καιρὸς περνοῦσε κι ἡ Ρούσω ἢ καημένη—λένε μάλιστα πῶς ἦταν ὄχι μόνο ὁμορφὴ μὰ καὶ σεμνὴ κοπέλλα, κι ἄς εἶχε πάρει τὴν κατρακύλα ἢ μάνα της—ἔμεινε νόμφη ἀνόμφευτη.²

ΝΑ ΤΩΡΑ δυὸ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Κωλέτη στὰ Γιάννενα.

Ἔχουμε πεῖ, πῶς στὴν Ἰταλία εἶχε φίλο τὸ Φώσκολο, ποὺ ξακολοῦθοῦσε νὰ ζεῖ ἐκεῖ καὶ μετὰ τὸ φεύγα τοῦ Κωλέτη. Μιὰ μέρα ὁ Κωλέτης πῆρε ἀπ' τὸ φίλο του ἓνα γράμμα, σταλμένο ἀπὸ τὸ Μιλάνο, ποὺ ἔμεινε τότε. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα τοῦγραφε:

«Ντροπὴ σας! Ἀτιμία εἶναι ν' ἀνέχεστε τὸν τύραννο Ἄλῆ. Τί τὸν φυλάτε; Σκοτώστε τον».

Κι ἄλλα τέτοια, ὅσα ἓνας φλογερὸς νέος, σὰν τὸ Φώσκολο, μπορούσε νὰ γράψει.

Ὁ διαολο-Ἄλῆς ἔμαθε πῶς ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ Κωλέτη ἓνα τέτοιο γράμμα. Ὁργισμένος τοῦ στέλνει εἰδῆση νὰ παρουσιαστεῖ μπροστά του.

1. Σπ. Μαλᾶ: «Τὸ Λιοντάρι τῆς Ἠπείρου», Ἀθήνα 1955, σελ. 129.

2. Ἀναστ. Γουδά: ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 246-247.

«Σάν μου τδπανε αυτό», έλεγε άργότερα ο Ίδιος, «άνατρίχιασα. Κατάλαβα τί έτρεχε. Στο δρόμο, καθώς πήγαινα για τδ σαράϊ, τά γόνατά μου τρέμανε. Άνήμερο θεριό ο Άλής, δέν έπαιζε. Τέλος, παρουσιάστηκα μπροστά του. Με κοίταξε άγρια στα μάτια και μου λέει :

— Τ' είν' αυτά που σου γράφουν από την ξενιτιά ; Θέλω νά μάθω. Νά δω !

— Βεζύρη μου πολυχρονεμένη, τ' άπάντησα, δλα δσα σου είπαν πως γράφει τδ γράμμα, τά γράφει. Άλλά, ξέρεις, πολυχρονεμένη μου, ποιός είν' αυτός, που μου τδστειλε τδ γράμμα ; Είναι ένας σκαρτάδος, ένας κουρελιάρρης, που τόν πετροβολούν τά παιδιά στο δρόμο. Τδσκισα και γώ για νά μη σώζονται τέτοια άπρεπα λόγια ένάντια σ' έναν ευεργέτη μου, όπως είσαι σ' για μένα.

Σά νά χαμογέλασε λίγο ο Άλής. Πήρα θάρρος. Και για νά του βγάλω κάθε υποψία από του νοϋ, του λέω άκόμα :

— Και ξέρεις, πολυχρονεμένη μου, από που είναι αυτός που μου γράφει; Πατριώτης του δικού μας του Γκιουζέπε είναι.

(Ο Γκιουζέπε ήταν ένας θεόφτωχος Μιλανέζος, που ζούσε στα Γιάννενα και δουλειά του ήταν νά καθαρίζει τούς άπόπατους, νά φορτώνεται υστερα τις άκαθαρσίες και νά τις πηγαίνει νά τις άδειάζει στα μποςτάνια της πόλης).

Λέγοντας αυτά, γέλασα δυνατά.

“Άρχισε νά γελάει κι ο Άλής. Δώσ' του και γώ γέλια. Τέλος μου λέει :

— Γειά σου, μπίρο μου ! Σύρε στο καλό.

“Έφυγα, όσο μπορούσα πιδ γλήγορα, μά με περπατησιά πολύ διαφορετική από κείνη που έκανα σάν πήγαινα στη φωλιά του θεριού».¹

ΝΑ ΚΑΙ ΤΟ δεύτερο, που έτυχε τότε του Κωλέτη.

Γυρνώντας από την Ίταλία, είχε φέρει—λένε—μαζί του δυο κάσες βιβλία και λογιών· λογιών «επικίντυνα» χαρτιά, έπαναστατικά τραγούδια του Ρήγα και λοιπά. Όλα αυτά φτάσανε, στα κρυφά και ζουληχτά βέβαια, στα χέρια των σκλάβων Έλλήνων, που τά διάβαζαν άχόρταγα. Κάποιο άπ' αυτά όμως έφτασε και στα χέρια του Άλή. Όργισμένος ο πασιάς, κάλεσε κοντά του τόν Τουρτούρη. Τοϋδειξε τά χαρτιά.

— Κοίτα δω ! Μήπως αυτά τάφερε ο άνεψιός ο δικός σου ; Άπ' δξω είναι φερμένα αυτά.

— Όχι, δχι, πασιά μου ! Ό δικός μου ο Γιαννάκης τέτοια πράματα ; Είναι «καλό» παιδί.

(«Καλός» στα τυραννικά καθεστώτα θά πεί νά σέρνει τδ ζυγό σου άδιαμαρτύρητα).

1. Γ. Τερτσέτη : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 306·307.

Δὲν εἶπε τίποτε ἄλλο ὁ Ἄλῃς. Θὰ σκέφτηκε πὼς ἴσως ἀληθινὰ νὰ τᾶ-
φερε κανέννας ἄλλος. Λίγοι τάχα ξενοφερμένοι μπαينوθαίνανε στὰ Γιάννενα ;
ἴσως ὅμως καὶ νάβαλε στὸ νοῦ του νὰ ζητάσει καλύτερα μὲ τοὺς ἀνθρώπους
του. Κι εἶχε γιὰ τέτοιες δουλιές ἀνθρώπους, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ δώσουν
μαθήματα σὲ πολλοὺς ὁμοιοὺς τοὺς σημερινούς. Γι' αὐτό, ὁ Τουρτούρης ἀπὸ
τὸ σαράϊ τράβηξε δρόμια γιὰ τὸ σπίτι του, κλείδωσε ἀπὸ μέσα τὴν πόρτα
καὶ φώναξε κοντὰ του τὸν Κωλέτη.

— Βρὲ σκύλε ! Τ' εἶν' αὐτὸ πῶκαμες ; Θὰ μᾶς χάσεις ! Ἐχεις πολλὰ
τέτοια ;

— Ἐχω.

— Ποῦν' τα ;

— Ποῦ ἄλλοῦ ; Ἐδῶ, μέσα στὸ σπίτι μας !

— Ἀχ, σκύλε ! Γλήγορα νὰ τὰ κάψουμε ! Ἐμπρός ! Τί κάθεις ; Φέρ' τα
δλα ἐδῶ !

Τὰ σύναξαν θειὸς κι ἀνεψιὸς καί, σὰ νύχτωσε, τοὺς βάλανε φωτιὰ καὶ
τὰ κάψανε.¹

ΑΣ ΠΟΙΜΕ ἀκόμα, πὼς τὰ χρόνια ἐκεῖνα ζοῦσαν στὴν αὐλὴ τοῦ Ἄλῃ.
πολλοὶ Ἕλληνες, ἄλλοι τοῦ σπαθιοῦ, ὅπως ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Βαρνακιώτης,
ὁ Δουδουνιώτης, ὁ Πανουργιάς, ὁ Γρίβας, ὁ Τσόγκας, ὁ Θανάσης Διάκος, ὁ
Ἰσκος, ὁ Σκαλτσοδήμος, κι ἄλλοι τῆς πένης, ὅπως ὁ Βηλαράς, ὁ Μάνθος
Οἰκονόμου, ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος, ὁ Στέφανος Δούκας, ὁ Κολοβός. Ἀνάμεσα σ'
αὐτοὺς κι ὁ Κωλέτης. Ὅλοι σχεδὸν οἱ παραπάνου εἶχαν κατηχηθεῖ στὴ Φι-
λικὴ Ἑταιρεία. Ὁ Κωλέτης βέβαια δὲν ἔμεινε ἀπ' ὄξω.² « Ἐνεργότατο μέ-
λος τῆς », τὸν θέλει ὁ Σοῦτσος. Μὰ ὁ Καρολίδης γράφει πὼς, « ναι μὲν
ἦταν μυημένος στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία, ὅπως καὶ πολλὲς μυριάδες Ἕλληνες,
μὰ δὲν ἦταν ἀπὸ κείνους ποὺ πῆραν ἐνεργὸ καὶ σπουδαῖο μέρος στὴ διεύθυ-
σὴ τῆς ».³

ΣΑΝ ΑΡΧΙΣΤΕ ἢ φαγωμάρα ἀνάμεσα στὸν Ἄλῃ καὶ στὸ σουλτάνο,
στὰ 1820, ὁ Κωλέτης βρέθηκε σ' ἀσχημὴ θέση. Δυὸ δυσκολίες ἔπρεπε νὰ
ξεπεράσει. Καὶ τίς ξεπέρασε καὶ τίς δυό. Μὲ τὸν τρόπο του, βέβαια.

Νὰ ἢ πρώτη δυσκολία.

Ἁ φίλος του Μουχτάρ· πασιὰς εἶχε πάρει διάτα ἀπὸ τὸν πατέρα του

1 Ἄναστ. Γούδα : Op. cit., τόμ. ΣΓ', σελ. 245-246.

2 Γιάννη Φιλήμονα : « Δοκίμιον Ἱστορικὸ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση », Ἀθῆνα
1859, τόμ. Δ', σελ. 148.

3 Παναγ. Σούτσου : Op. cit. σελ. 4.

4 Παύλου Καρολίδη : « Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς
Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921 », Ἀθῆνα 1922, τόμ. Γ', σελ. 819.

τὸν Ἄλῃ, νὰ φύγει γιὰ τὸ Μπεράτι μὲ δέκα χιλιάδες ἀσκέρι, νὰ ταμπουρωθεῖ ἐκεῖ καὶ νὰ μὴν ἀφήσει νὰ κατέβουν πρὸς τὰ Γιάννενα ἀσκέρια τοῦ σουλτάνου.

Φεύγοντας ὁ Μουχτάρ, θάπαιρνε φυσικά καὶ τὸν Κωλέτη μαζί του. Μποροῦσε νὰ ξεχωρίσει ἀπὸ τὸ γιατρό του τώρα ποῦ θὰ πήγαινε σὲ πόλεμο; Ὁ Κωλέτης ὁμως, δλα κι δλα! Πάντα του συχαίνονταν τὰ αἵματα καὶ τοὺς σκοτωμούς. Ἄν ἦταν γιὰ καλοπέραση, γιὰ γλεντάκια, ναί, ποιὸς θάλεγε ὄχι; Μὰ νὰ πάει στὸ Μπεράτι... ἔ, ὄχι! Αὐτὸ δὲν ἔπρεπε νὰ γίνεῖ. Μὰ καὶ πῶς μποροῦσε ν' ἀρνηθεῖ; Ὅσο κρατοῦσαν λοιπὸν οἱ ἐτοιμασίες τοῦ Μουχτάρ, ἐτοιμάζονταν κι αὐτὸς κι οὔτε φαίνονταν πῶς δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ τὸν ἀκολουθήσει. Τὴν τελευταία ὁμως μέρα ἔκαμε τὸν ἄρρωστο, ὥσπου ἔφυγε ὁ Μουχτάρ κι ἔτσι ξέμπλεξε μὲ τὸν ἕνα μπελά. Ὁ Μουχτάρ ὁ δόλιος κλαίει καὶ δδύρεται ἐκεῖ στὸ Μπεράτι δλομόναχος. Δὲν εἶχε χάσει μόνο τὸν Κωλέτη, μὰ καὶ πολλὰ ἄλλα.

Καὶ μονολογεῖ:

*Πῶς λοιπὸν νὰ ὑποφέρω,
δταν εἰς τὸν νοῦ μου φέρω
τις γυναῖκες, τὰ παλάτια
τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ρεχάτια,
τῇ Λαμπρούσιω τὴν καλῇ
καὶ τις τζοῦπρες πανταράδα,
ποῦ μοῦ στέκονταν ἡράδα,
καὶ τῇ Νιτζα τοῦ Σουλῆ;
Ὅλοι ἄρχισαν μ' ἀφήνουν,
μήτε δύο νὰ μὴ μείνουν
κὰν νὰ δείξουν τὴν φιλίαν
γιὰ παρηγοριὰν καμίαν
νὰ ἀποδειχτοῦν σωστοί.
Μήτ' ὁ Τζέτζης κὰν ὁ σκύλος,
ὁ Κωλέτης μου ὁ φίλος,
καὶ οἱ ἄλλοι οἱ πιστοί.'*

Ἄφου λοιπὸν τὸν παράτησαν ὅλοι, ἀποφάσισε κι αὐτὸς νὰ τὰ παρατήσῃ δλα κι δλους. Καὶ πρῶτ' ἀπ' δλα, τὸν πατέρα του καὶ τὸ κάστρο. Δὲν ἔρριξε ντουφεκιά! Μόλις σίμωσαν τὰ σουλτανικὰ ἀσκέρια, παράτησε τὸ Μπεράτι καὶ κλειστήκε στ' Ἀργυρόκαστρο. Καὶ μόλις σίμωσαν καὶ στ' Ἀργυρόκαστρο, τὸ παράτησε κι αὐτὸ καὶ παραδόθηκε.

Πολὺ ἄσκημο πράμα ὁ πόλεμος, βρὲ ἀδερφέ!

1. Κων. Διαμ. Τζουκαλά: «Ἱστορία τοῦ Βεζύρ Ἄλῃ—Πασιᾶ Τσπελενλή», Ἰωάννινα 1823. Ἑπαιρωτικὰ Χρονικὰ, τόμ. Θ', σελ. 29.

Μουχτάρ πασιάς, σάν ειδε τὸ πῶς ἦταν στενά,
 τὸν πόλεμον φοβήθη καὶ ὄλα τὰ δεινά.
 Τοῦτοι τὸν πολεμοῦσι μὲ τόπια φοβερά,
 τοῦ ρίπτουν κουμπαράδες, χαβάνια τρομερά.
 Μουχτάρ πασιάς ἀρχίζει νὰ κλαίει σάν τρελός,
 θέλει νὰ προσκυνήσει γιὰ νὰ φανεῖ καλός.
 Σαλήχ πασιάς τοῦ λέγει: «Δὲ σοῦρχεται ντροπή;
 Εὐθὺς νὰ προσκυνήσεις, καθένας τί θὰ πεῖ;».
 Ἐτοῦτος δὲν ἀκούει, μὸν γράφει μὲ τιμῆ,
 γράφει θὰ προσκυνήσει, πλέον δὲν πολεμεῖ.¹

Ἴσως ὁ φτωχὸς Μουχτάρ νὰ περίμενε, μετὰ τὴν παράδοσή του, πῶς θὰ ξανάδρισκε τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Ἀλλά... ὁ σουλτάνος πρόσταξε νὰ τὸν στείλουν ἐξορία στὴ Μικρασία.

Κινᾶ εἰς τὸ σεργούνι μὲ μέγαν ὄδυρμόν,
 μὲ δάκρυα, μὲ λύπας καὶ μὲ ἀναστεναγμόν.²

Κι ὁ Γιαννιώτης λαϊκὸς ποιητής, ποῦ δὲν εἶχε πολυσυγκινηθεῖ, φαίνεται, ἀπὸ τὰ «δάκρυα» καὶ «τὰς λύπας» τοῦ Μουχτάρ, τοῦ θυμίζει χαϊρέκακα πολλὰ ἀπὸ τὰ ὠραῖα περασμένα :

Ποῦ, πασιά μου, τὰ ρεχάτια;
 Ποῦ τὰ ζεύκια καὶ τὰ ράχτια;
 Ποῦ ἡ δόξα ἢ καλή;
 Ποῦν' αἱ τζοῦπραι καὶ αἱ νέαι,
 αἱ γυναῖκες αἱ ὠραῖαι
 καὶ ἡ Νιτζα τοῦ Σουλῆ;
 Ποῦ Βασιλικαί, Εἰρῆναι,
 ποῦ σοῦ στέκονταν σάν χῆναι,
 κι ἡ Λαμπρούσιω ἢ καλή;
 Πῆγαν, φίλε, γιὰ τὴν ὥρα,
 ὄσα εἶχες ἕως τώρα,
 καὶ γυναῖκες παρευθὺς
 καὶ σαράγια καὶ παλάτια
 καὶ τσεγγίστρες καὶ ραχάτια,
 ὄλα χάθηκαν εὐθὺς.
 Ὡφ, τί ματαιότης κόσμος!
 Ὡχ, τί χαλασμός δικός μου.³

1. Id. σελ. 27—28.

2. Κων. Τζουκαλά: Op. cit., σελ. 27—28.

3. Id. σελ. 27—28.

ΚΑΙ, γιὰ νὰ τελειώσουμε μὲ τὸ Μουχτάρ, ἄς δοῦμε καὶ τὰ στερνά του. Μετὰ τὸ φόνο τοῦ Ἄλῃ, ὁ σουλτάνος πρόσταξε νὰ θανατωθοῦν ὅλοι οἱ ἀπόγονοί του, παιδιὰ κι ἀγγόνια. Ὁ Μουχτάρ ἦταν ἐξόριστος στὴν Ἄγκυρα. Δὲν παράδωκε εὐκολὰ τὸ κεφάλι του στὸ μπόγια. Αὐτὸς ποῦ εἶχε προδώσει τὸν πατέρα του θέλησε, στίς τελευταῖες του στιγμές, νὰ δείξει πῶς ἦταν ἄξιος γιὸς του. Σὰν εἶδε νὰ τὸν σιμώνουν οἱ μπόγγηδες μὲ κουστιδία ἀπὸ στρατιῶτες, κατάλαβε τί τὸν περίμενε κι ἄδειασε καταπάνου τους τίς πιστόλες του. Ρίξανε καὶ κείνοι καὶ σκότωσαν τὸν πιστό του σωματοφύλακα Μέτσο - Μπόνο. Ἄρχισαν νὰ ντουφεκᾶνε κι οἱ ἄλλοι σωματοφύλακες τοῦ Μουχτάρ. Σκότωσαν κάμποσους στρατιῶτες. Ἀκολούθησε ἄγρια κι ἀπελπισμένη πάλη. Τελικὰ παραδόθηκε, κι ὁ μπόγιας τοῦκοψε τὸ κεφάλι.¹

Εἰκόνα τῆς ἀπελπισμένης καὶ παληχαρίσιαις μαζὶ ἀντίστασης τοῦ Μουχτάρ μᾶς δίνουν οἱ παρακάτου στίχοι, ἂν κι εἶναι δλοφάνερο πῶς ἡ φαντασία τοῦ ποιητῆ φτάνει σ' ὑπερβολές :

Τότες ἀποφασίζει, ζώνεται τὸ σπαθὶ
καὶ θέλει τιμημένα διὰ νὰ σκοτωθεῖ.
Πέντε τοῦ ἀπομένουν κι οἱ ἄλλοι ἀναμεροῦν,
τὶ πόλεμον νὰ κόμουν αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦν.
Τὸν πόλεμον ἀρχίζει κι ἐβγάζει τὸ σπαθὶ
καὶ ὡσὰν λεοντάρι στὴ μέση εἶχε χυθεῖ
καὶ τρεῖς φορὲς γιουρούσι κάμνει μὲ τὸ σπαθὶ
καὶ πουθενὰ ἀκόμη δὲν εἶχε λαβωθεῖ.
Κι ἐσκότωσεν ἀνθρώπους ἐπὶν' ἀπ' ἑκατόν,
γιατὶ ἦτον ἀνδρεῖος, θηρίον δυνατόν
κι ὄστερ' ἀποφασίζει γιὰ νὰ παραδοθεῖ,
τὶ πέντε οἱ ἀνθρωποὶ του τοῦ εἶχαν σκοτωθεῖ.
Μουχτὰρ πασιὰς, σὰν εἶδε ὅτ' εἶν' καιρὸς δεινός,
εὐθὺς ἐπαραδόθη στὰ χέρια δυνατός.
Εἰς τὸν κατὴν τὸν πῆγαν, ζητεῖ γιὰ νὰ κριθεῖ,
καὶ ἂν δὲν ἔχει πταίξει νὰ μὴ θανατωθεῖ.
Τοῦ λέγουν παρ' ἀπτέστι : « Ἄλλοιῶς μὴ στοχασθεῖς,
ὁ βασιλιάς προστάζει ν' ἀποκεφαλισθεῖς ».
« Κεφάλ' προσκυνημένο δὲν πρέπει νὰ κοπεῖ,
ἔτσι εἶναι τὸ δίκιον κι ὁ βασιλιάς ἄς πεῖ ».
Τοῦ λὲν νὰ τὸν κρεμάσουν καὶ ἄς μὴ στοχασθεῖ,
ὁ βασιλιάς προστάζει αὐτὸς νὰ χαλασθεῖ.
« Γιατὶ νὰ μὲ κρεμάσουν ; », Μουχτὰρ πασιὰς μιλεῖ,

1. Γιάννη Γ. Μπενέκου : «Οἱ Ἄληθινα! Σουλιῶτες», σελ. 347.

«Και μήπως είμαι κλέπτης;». Και έκλανσε πολύ.
 Λοιπόν αποφασίζουν, τοῦ ρίπτουν στὸν λαιμὸν
 τριχιά νὰ τὸν πινίξουν μὲ μέγαν τραβηγμὸν.
 Τὰ χέρια του ἀπλώνει καὶ κόπτει τὴν τριχιά,
 ἐπάνω τους ἐρρίφθη σὰν ὄφεις, σὰν ὄχια.
 Καὶ ἕνας ἀπὸ κείνους τοῦ δίνει ἀμποχτιά
 στὰ κρύφια τὰ μέρη καὶ τοῦδ' ἔθε γονατιά.
 Λοιπόν, καθὼς τὸν εἶδαν, ἐχύμισε καθεὶς,
 καὶ ἄλλοι τὸν πλακώνουν, τὸν σκοτώσαν εὐθὺς.
 Καβάζμιασας τοῦ πῆρε εὐθὺς τὴν κεφαλή,
 πῆραν καὶ τ' ἀδελφοῦ του ἐκείνου τοῦ Σαλή.¹

ΞΑΝΑΓΥΡΝΟΥΜΕ στὸν Κωλέτη. Ἡ ἄλλη δυσκολία, ποῦ ἔπρεπε κι αὐτὴ νὰ ξεπεραστεῖ ἔξυπνα, ἦταν τούτη δῶ. Ὁ Ἄλῆς τὸν ἤθελε κοντά του, στὸ κάστρο μέσα, σὰν δμηρο, μὴν τυχὸν καὶ ξεσηκωθοῦν οἱ πατριῶτες του. Ὁ πονηρὸς ὅμως Κωλέτης κατὰφερε τὸν Ἄλῆ νὰ τὸν ἀφήσει νὰ γυρνάει λεύτερος μέσα στὰ Γιάννενα γιὰ... νὰ ἐπιδλέπει τίς κινήσεις καὶ τὰ διαδήματα τῶν πατριωτῶν του.

—*Ἄν ξεσηκωθοῦν, πασιά μου, τί μπορῶ νὰ κάμω ἀπὸ δῶ μέσα; τοῦ εἶχε πεῖ.

Ὁ Ἄλῆς, ὁ παμπονηρότατος Ἀρβανίτης, ξεγελάστηκε ἀπὸ τὸν ὑπερπαμπονηρότατο Βλάχο καὶ τὸν ἄφησε νὰ γυρνάει μέσα στὰ Γιάννενα, ὥσπου... μιὰ ὠραία νύχτα φόρεσε ὁ Κωλέτης κάτι χωριάτικα παλιόρουχα, καβάλησε ἕνα ἄλογο καὶ... ἀπὸ δῶθε πᾶν οἱ ἄλλοι!

Τὸν βόηθησαν στὸ φευγιό του αὐτὸ κι ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ Στουρνάρα.* Στὸ δρόμο τὸν γινώρισαν κάτι Ἀρβανίτες καὶ ρίχτηκαν νὰ τὸν πιάσουν, μὰ ὁ Κωλέτης κέντησε τ' ἄλογο δυνατὰ καὶ γίνηκε μπουχός...

Σὰν ξεμάκρυνε ἀπ' τὰ Γιάννενα ἀρκετά, στάθηκε νὰ πάρει ἀναπνοή κι' αὐτὸς καὶ τ' ἄλογό του. Τότε θυμήθηκε καὶ τὴν καημένη τὴ Ρούσω.

« Γλύτωσα κι ἀπ' αὐτή! » ξεφώνισε μ' ἱκανοποίηση. « Μὲ τὸ ζόρι παντρεῖα ὁ Κωλέτης δὲν κάνει! »

Βέβαια, ἡ κοπέλλα δὲν ἔπεσε τοῦ πεθαμοῦ. Παντρεύτηκε ἕναν Ἀγγλο καὶ μαζὶ φύγανε γιὰ τὴν Αὐστραλία, ὅπου καὶ ζήσανε.*

Σιγοτραγουδώντας ὁ Κωλέτης κλέφτικα τραγοῦδια, ἀνηφόριζε καβάλα στ' ἄλογο γιὰ τὸ χωριό του. Πρὶν καλοξημερώσει εἶχε φτάσει στὸ Συρράκο.

1. Κων. Τζουκαλά: Ορ. cit., σελ. 54—55.

2. Νικόλαος Στουρνάρας: Ἀρματολὸς τῆς Ἀκαρνανίας. Σκοτώθηκε στὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ, στὰ 1826 (Σ.Σ.).

3. α) Ἄναστ. Γούδα: Ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 246—247.

β) Δημ. Ἐλισίου: Ορ. cit., σελ. 5.

ΤΟ ΣΥΡΡΑΚΟ ΣΤ' ΑΡΜΑΤΑ

β. Οἱ πρώτες ἐπιτυχίες.

ΒΡΙΣΚΟΜΑΣΤΕ στὸν Ἰούνη τοῦ 1821. Ἐδῶ καὶ τέσσερους μῆνες ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μὲ τ' ἄρματα στὸ χέρι δίνει μάχες σκληρὰς μὲ τὸν Τοῦρκο, ἀποφασισμένος νὰ ζήσει λεύτερος ἢ νὰ πεθάνει. Ἀπὸ τὸ Μοριά καὶ τὴ Ρούμελη, ἡ ἱερὴ φλόγα εἶχε φτάσει στὰ νησιά, στὸ Πήλιο, στὸν Ὀλυμπο, στὴ Νιάουσα. Στὸ Σούλι λαμπάδιαζε, πρὶν ἀκόμα ξεσηκωθοῦν Μοριάς καὶ Ρούμελη. Καὶ νὰ τη τώρα φτασμένη στὶς κορφὰς τοῦ Πίντου.

Μέσα στὸ Συρράκο ἦταν πολλοὶ κατηχημένοι στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Πρέπει ἀκόμα νὰ ποῦμε, πὼς κείνον τὸν καιρὸ, ἐξ αἰτίας τοῦ πολέμου τοῦ Ἄλῃ μὲ τὸ σουλτάνο, βρίσκονταν στὸ Συρράκο καὶ πολλοὶ Γιαννιώτες, ποὺ εἶχαν φύγει ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὅπου δὲ νοιώθανε καμιὰ σιγουριά. Συρρακιῶτες καὶ Γιαννιώτες ἀποφασίζουν νὰ ξεσηκωθοῦν. Μαζὶ μ' αὐτοὺς κι οἱ Καλαρρυτιῶτες. Κεφάλια στὸν ξεσηκωμὸ στάθηκαν—λένε—οἱ προύχοντες Τουρτούρης, Γιαννίκος, Σγοῦρος. Μαζὶ μ' αὐτοὺς κι ὁ Κωλέτης. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἱστορικοὶ μᾶς βεβαιώνουν πὼς τὸν ξεσηκωμὸ τὸν κάμανε οἱ προύχοντες τῶν δυὸ αὐτῶν χωριῶν. Ὅμως, δὲ μᾶς ἀναφέρουν οὔτε μιὰ συγκεκριμένη ἐνέργειά τους. Θὰ μᾶς ἐπιτραπεί λοιπὸν νὰ χουμε μερικὲς ἀμφιβολίες. Τάχα τὸ ἴδιο δὲ μᾶς λένε γιὰ κάθε γωνιά τῆς Ἑλλάδας, πὼς τάχα τὸν ξεσηκωμὸ τὸν ἔκαμαν οἱ προύχοντες κι οἱ δεσποτάδες, ἐνῶ σήμερα εἶναι ὀλότελα ξεκαθαρισμένο τί κάμανε καὶ τοῦτοι καὶ κείνοι; Ἔχουμε ἀκόμα τὴ μαρτυρία τοῦ Πουκεβίλ, ποὺ γράφει πὼς τὰ δυὸ αὐτὰ χωριὰ ξησηκώθηκαν «χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῶν προεστών τους».¹ (Θὰ δοῦμε παρακάτω τί ἔκαμε καὶ τί... ἔπαθε ἓνας ἀπὸ τοὺς προύχοντες τῶν χωριῶν αὐτῶν, ὁ Νικόλας Γιάγκος).

Δὲν ἀρνιόμαστε βέβαια πὼς πῆραν μέρος στὴν ἐπανάσταση οἱ προύχον-

1. Pouqueville: «Histoire de la Régénération de la Grèce», Genève 1825. Μετάφρ. Ἄρ. Κυριακοῦ, σελ. 187—188.

τες τῶν δυὸ αὐτῶν χωριῶν κι ὁ Κωλέτης μαζί, μὰ ἀρνιόμαστε νὰ τοὺς δεχτοῦμε σὰν ἀρχηγοὺς καὶ πρωτουργοὺς τοῦ ξεσηκωμοῦ. Πάμε παρακάτου.

ΠΡΙΝ ξεσηκωθοῦν τὰ δυὸ αὐτὰ χωριά, ἤρθαν σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς καπεταναίους τοῦ Βάλτου, Ράγκο,¹ Στουρνάρα κι ἄλλους, καθὼς καὶ μὲ τὸ Μάρκο Μπότσαρη, καὶ καταστρώσανε τοῦτο τὸ σχέδιο :

Ὁ Ράγκος κι ὁ Στουρνάρας θὰ πιάνανε τὰ δυὸ χωριά—Συρράκο, Καλαρρύτες—ὁ Μπακόλας² κι ὁ Κουτελίδης θὰ πιάνανε τὰ Κατσανοχώρια, νοτιοδυτικὰ τῶν Γιαννίνων, κι ὁ Μάρκο Μπότσαρης θὰ χτυποῦσε τὰ σουλτανικὰ ἀσκήρια στὸν κάμπο τῶν Γιαννίνων.³

Τὸ σχέδιο ἦταν θαυμάσιο—ἄφταστος ἦταν σὲ κάτι τέτοια ὁ ἀθάνατος Μάρκος—ἀλλά...

ΜΟΛΙΣ ἀποφασίστηκε ὁ ξεσηκωμὸς στὰ δυὸ χωριά, στὶς 25 τοῦ Ἰούνη,⁴ ἀρχισαν νὰ χτυπᾶν οἱ καμπάνες. Ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἀκόμα—χωρὶς ντουφέκια οἱ περισσότεροι—ξεχύθηκαν στοὺς δρόμους καὶ σὲ λίγο συνάχτηκαν ὄλοι κοντὰ στὴ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ⁵ μὲ ζητωκραυγὲς γιὰ τὴ λευτεριά τὴν πολυπόθητη. Ἐφκίαξαν μιὰ πρόχειρη σημαία ἀπὸ ἄσπρο πανί, ζωγράρισαν πάνου ἕναν κόκκινο σταυρὸ καὶ τὴ σήκωσαν ψηλά, σύμβολο ἀνάστασης τοῦ πεσμένου ἀνθρώπινου μεγαλείου.

Στὸ μεταξὺ οἱ Συρρακιῶτες, κι ὅσοι Γιαννιώτες εἶχαν ἄρματα, ἔτρεξαν καὶ μπλοκάραν κάπου ἑφτακόσους Ἀρβανίτες, ποὺ βρισκούνταν ἐκεῖ, σταλμένοι ἀπ' τὸν Χουροῖτ,⁶ γιὰ νὰ κρατᾶν τὸν τόπο σ' ὑποταγή.

1 Γιαννάκης Ράγκος: Γεννήθηκε στὰ 1790 στὴν περιφέρεια Βάλτου, ὅπου καὶ δροῦσε πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση. Δίστασε νὰ πάρει μέρος στὸν Ἀγώνα. Τελικὰ, ξεσηκώθηκε. Πολέμησε στὴ Δ. Ρούμελη, στὴν Ἠπειρο, στὸ Μοριά. Ἐπὶ Καποδίστρια διορίστηκε στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ρούμελης. Μετὰ τὸ φόνου τοῦ Κυβερνήτη ἀποσύρθηκε στὸ Αἰτωλικό, ὅπου πέθανε στὰ 1865 (Σ.Σ.).

2 Γιώργος Μπακόλας: Ἄρματολὸς τοῦ Βάλτου. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα, συμβιβάστηκε μὲ τοὺς Τούρκους καὶ «Τούρκος» ἔμεινε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ὅπως γράφει ὁ Τρικούπης. Τὸ σωστὸ δῖωξ εἶναι πὼς τὸν ἀνάγκασαν νὰ τουρκέψει (Σ.Σ.).

3 Διον. Κόκκινου: Οἱ. cit., τόμ. Β', σελ. 331-332.

4 Ἄλλοι γράφουν πὼς ὁ ξεσηκωμὸς γίνθηκε στὶς 23 τοῦ Ἰούνη καὶ ἄλλοι στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουλίου (Σ.Σ.).

5. Θὰ μιλήσουμε ἐδῶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση μόνο τοῦ Συρράκου, μὰ ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ εἶναι ὅπ' ὄψη του, πὼς ἡ ἐπανάσταση τῶν δυὸ χωριῶν—Συρράκου, Καλαρρύτες—ἀρχισε καὶ τέλειωσε μαζί καὶ εἶχε τὴν ἴδια τύχη (Σ.Σ.).

6. Χουροῖτ πασιὰς: Γεννήθηκε στὸν Καύκασο στὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνα ἀπὸ γονεῖς χριστιανοὺς. Τούρκεψε ἀπὸ μικρὸς στὴν Πόλη. Χάρη στὶς ικανότητές του ἔφτασε σὲ ψηλὰ ἀξιώματα. Στὰ 1815 στάλθηκε στὴ Σερβία καὶ κατὰ πινεξ τὴν ἐπανάσταση τῶν Σέρβων. Ἀργότερα διορίστηκε διοικητὴς στὸ Μοριά. Τὸ Γενάρη τοῦ 1821 στάλθηκε στὴν Ἠπειρο σ' ἀντικατάσταση τοῦ Πασόμπη πού πολιορκοῦσε τὸν Ἀλῆ Νίκησ κι ἀ-

Οί Ἄρβανίτες αὐτοὶ μένανε μέσα σὲ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Σὰν τοὺς σίμωσαν οἱ ἐπαναστατημένοι κάτοικοι, ἄρχισαν νὰ φωνάζουν :

— Δώστε μας τ' ἄρματα !

— Ζωντανοὶ οἱ Ἄρβανίτες, ἄρματα δὲν παραδίδουν ! τοὺς ἀπαντοῦν.

Τοὺς ἀρχίζουν οἱ δικοὶ μας στὸ ντουφεκίδι. Οἱ Συρρακιῶτες ἦταν δλότελα ἄμαθοι ἀπὸ πόλεμο. Ὅσο γιὰ τοὺς Γιαννιώτες, αὐτοὶ, ὡς τώρα, μόνο ἀγριόπαπιες εἶχαν ντουφεκίσει στὴ λίμνη ἢ εἶχαν ἀλλάξει μερικὲς ντουφεκιὲς μὲ κᾶνα ληστή πὺ ἐτυχε ν' ἀπαντήσουν στὰ ταξίδια τους. Ὅμως, ὄλοι αὐτοὶ τώρα δὲν τὰ κατὰφερναν ἄσκημα.

Μπρὸς στ' ἀσταμάτητο ντουφεκίδι τους, οἱ Ἄρβανίτες τὰ χάσανε. Καλὰ καλὰ δὲν ξέραν γιὰτὶ τοὺς χτυποῦσαν.

— Φοῦτζε ! Φοῦτζε ! Νὰ φύγετε ἀπὸ τὸν τόπο μας !

— Αὐτὸ δὲ γίνεται ! Πλερωθήκαμε γιὰ νὰ μείνουμε ἐδῶ κι ὄχι νὰ φύγουμε !

Ἄρχίζουν κι αὐτοὶ νὰ ντουφεκᾶνε. Πληγώθηκε στὸ σαγόνι ὁ Γιαννιώτης Κουτσαλέξης.

Τὸ βραδάκι τὸ ντουφεκίδι σταμάτησε. Τὴν ἄλλη μέρα πάλι τὰ ἴδια. Τοὺς χρειάστηκε νερό. Βγήκαν κρυφὰ κάμποσοι Ἄρβανίτες ἀπὸ τὰ σπίτια νὰ πάρουν, μὰ τὸ ντουφεκίδι τοὺς ἀνάγκασε νὰ γυρίσουν πίσου δεκατισμένοι. Πέντε ἢ ἕξι μείνανε στὸν τόπο. Τρέξανε οἱ Συρρακιῶτες, τοὺς ἔδεσαν μὲ σκοινιά ἀπὸ τὰ ποδάρια καὶ τοὺς παράδωκαν στὰ παιδιὰ, πὺ ἄρχισαν νὰ τοὺς σέρνουν ὡς τὸ γκρεμό. Ἐκεῖ, ἕνας μεγάλος ἔλυε τὰ σκοινιά καὶ τὰ παιδιὰ τοὺς γκρέμιζαν στὸ χάος.

ΕΝΑΣ ἀπὸ τοὺς προύχοντες τοῦ τόπου, ὁ Νικόλα Γιάγκος, πὺ ἔξ ἀρχῆς δὲν ἤθελε τὸν ξεσηκωμό, δὲν ἔπαυε νὰ τοὺς λέει πῶς ὅτι καὶ νὰ κάμουν, στὸ τέλος τίποτα δὲ θὰ πετύχουν. Ὁ λαὸς ὄμως δὲν τὸν ἄκουε κι ἄρχισε νὰ κουβαλάει ἀπ' τὰ σπίτια του ὄσο μολύβι καὶ καλάϊ εἶχε ὁ καθένας τους, γιὰ νὰ χύσουν βόλια.

Οἱ Γιαννιώτες μάλιστα κάμανε ἔρανο μεταξὺ τους καὶ σύναξαν τριακόσους μαχμουτιέδες¹ γιὰ νὰ τοὺς στείλουν στὸ Ράγκο, πὺ εἶχε πάρει γληγορώτερα κι ἄλλα χρήματα ἀπ' τοὺς Συρρακιῶτες, γιὰ νὰρθει, μαζὶ μὲ τράκῶσα παληκάρια του, νὰ τοὺς βοηθήσει.

ΕΙΧΑΝ περάσει κάμποσες μέρες κι οἱ Ἄρβανίτες δὲν ἔννοοῦσαν νὰ φύ-

ποκεφάλισε τὸ σατράπη, μὰ ἔπεσε στὴ δυσμένεια τοῦ σουλτάνου, γιὰτὶ εἶχε κατηγορηθεῖ πῶς καταχράστηκε μεγάλο μέρος ἀπ' τὸ θησαυρὸ τοῦ Ἄλῃ. Ὁ σουλτάνος διατάξε τὸν ἀποκεφαλισμό του. Πρὶν φτάσει ὁ μπόγιας, ὁ Χουρζίτ αὐτοκτόνησε στὴ Λάρισα, τὸ Νοέμβρη τοῦ 1822. Ἐπειδὴ ὄμως ἔπρεπε νὰ δαιχτεῖ τὸ κεφάλι του στὸ σουλτάνο, ξεθάψανε τὸ σῶμα του καὶ τὸ ἀποκεφάλισαν (Σ.Σ.).

1. Μαχμουτιές : τούρκικο νόμισμα (25 γρόσια).

γουν. Συνάζουν τότε οι Συρρακιώτες ξόλα πολλά, τὰ σωριάζουν στα σπίτια που βρίσκονταν κοντά σὲ κείνα που μέναν οι Ἄρβανιτάδες και τοὺς βάζουν φωτιά. Τώρα πιά τᾶχασαν οι Ἄρβανίτες.

— Βρὲ Ρωμιοί, τί πάτε νὰ κάμετε;

— Φοῦτζε! Φοῦτζε! ἦταν ἡ ἀπάντηση.

Ἡ φωτιά κόρωνε. Τὰ κοντινὰ σπίτια καίονταν. Κιντύνευαν νὰ καοῦν και αὐτοὶ ζωντανοί. Μπήγουν φωνή.

— Μπέσα για μπέσα¹ ὀρέ! νὰ βγοῦμε νὰ κουβεντιάσουμε.

— Μπέσα για μπέσα.

Βγαίνουν οι Ἄρβανίτες ἀρχηγοὶ — ὁ Ἰμπραήμ Μεμέτης και δυὸ μικρότεροι, ὁ Χουσεϊν ἀγάς και ὁ Μετοὺς ἀγάς² — και πιάνουν κουβέντα με τοὺς δικούς μας.

— Τί θέλετε ἀπὸ μᾶς;

— Τ' ἄρματά σας και... φοῦτζε!

— Ἄρματα οι Ἄρβανίτες δὲν παραδίνουν! Βγάλτε το ἀπὸ τὸ νοῦ σας!

— Καλά. Πάρτε τ' ἄρματά σας, πάρτε και τίς καπότες σας, πάρτε και ὄχι, ἄλλο θέλετε ἀπ' ὄχι, ἔχετε μαζί σας και... φοῦτζε! Σᾶς δίνουμε τὸ λόγο μας πὼς δὲ θὰ σᾶς πειράξουμε στὸ δρόμο σας.³

— Νὰ μᾶς δώστε και μερικούς συνοδοὺς, ὥσπου νὰ βγοῦμε παράῶ, και μετὰ ὡς γυρίσουν πάλι αὐτοὶ και ἡμεῖς τραβᾶμε τὸ δρόμο μας.

— Καλά, θὰ σᾶς δώσουμε.

Και τοὺς ἔδωσαν ἕναν παπὰ και ὀχτὼ ἄλλους. Τὰ μάζεψαν οι Ἄρβανίτες και ἔφυγαν.⁴

7. Μούμα Τοῦρκοι! Φοῦτζε Ράγκο!

ΑΛΛΟΠΑΡΜΕΝΟΙ ἀπὸ χαρὰ οι κάτοικοι τῶν δυὸ χωριῶν, που ἦταν πιά λεύτεροι, ἐτοιμάζονταν νὰ κάμουν δοξολογία στις 30 τοῦ Ἰούνη, γιορτὴ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Ἄλλά... οι Τσαμήδες⁵ — οι πάντα ἀπιστοὶ Τσαμήδες — που εἶχαν κάμει συμμαχία με τοὺς Σουλιώτες, μόλις μάθανε

1. Μπέσα: λόγος τιμῆς.

2. Κώστα Κρυστάλλη: *Op. cit.*, σελ. 443 - 444.

3. Α. Π. Κουτσαλέξη: «Διαφέροντα και περίεργα ἱστορήματα», (ἔκδ. Τσουκαλά), Ἀθήνα 1956, σελ. 242 - 244.

4. Rouqueville: *Op. cit.*, σελ. 187 - 188.

5. Τσαμήδες: Οι κάτοικοι τῆς Τσαμουργιάς τῆς Ἠπείρου, περιφέρειας που κλείνει τὴν Παραμυθιά, τοὺς Φιλιάτες, τὴν Πάργα, τὸ Μαργαρίτι. Παλιότερα ζοῦσαν ἐκεῖ και ἀλθανόφωνοι μουσουλμάνοι (Σ.Σ.).

πῶς ὁ Μάρκο Μπότσαρης εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὸ Σούλι, πάτησαν τὴ συνθήκη κι ἦταν ἔτοιμοι νὰ χουμήσουν στὸ Σούλι, μ' ὀχτρικοὺς σκοπούς. Ὁ Μάρκος ἀναγκάστηκε τότε νὰ γυρίσει πίσου γιὰ νὰ σώσει τὸ Σούλι.

Ὁ Μπακόλας κι ὁ Κουτελίδας, μαθαίνοντας πῶς ὁ Μάρκος εἶχε γυρίσει στὸ Σούλι, τραβήχτηκαν πιδὸ πίσου. Ὅσο γιὰ τὸ Ράγκο, αὐτὸς εἶχε φτάσει κοντὰ στὸ Συρράκο μὲ τρεῖς (!) στρατιῶτες. Τ' ἄλλα παληκάρια τὸυ τὰ εἶχε ἀφήσει πολὺ πίσου.

Ο ΧΟΥΡΣΙΤ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν σουλτανικῶν ἀσκεριῶν ποὺ πολιορκοῦσαν τὸν Ἄλῃ στὰ Γιάννενα, μόλις ἔμαθε τὴν ἐπανάσταση τῶν δυὸ χωριῶν ταράχτηκε.

Κιντύνευαν τώρα οἱ πλάτες τοῦ! Κιντύνευαν ἀκόμα οἱ συγκοινωνίες τοῦ μὲ τὴ Θεσσαλία. Στέλνει γλήγορα τὸν Ἰσμαῆλ Πλιάσα¹ μὲ τέσσερες χιλιάδες ἀσκέρι νὰ πνίξει στὸ αἶμα τὴν ἐπανάσταση τῶν δυὸ χωριῶν. Ξεκίνησε ὁ Πλιάσας μὲ τ' ἀσκέρι τοῦ. Στὸ δρόμο ἀντάμωσε καὶ τοὺς ἐφτακόσους Ἀρβανίτες, ποὺ εἶχαν φύγει ἀπ' τὸ Συρράκο, τοὺς πῆρε κι αὐτοὺς μαζί τοῦ, ἔσφαξε τὸν παπὰ καὶ τοὺς ὀχτὼ ἄλλους Συρρακιῶτες ποὺ εἶχαν μαζί τοὺς οἱ Ἀρβανίτες κι ὄλοι μαζί τώρα τράβηξαν γιὰ τὰ ξεσηκωμένα χωριά.

Ο ΛΑΟΣ τῶν δυὸ χωριῶν, εἴπαμε, ἔτοιμάζονταν γιὰ δοξολογία. Στις 30 τοῦ Ἰούνη εἶχαν ξυπνήσει ὄλοι ἀπ' τὰ χαράματα. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρούμενα κι αὐτοὶ βάζαν τὰ γιορτινά τοὺς. Ὅπου, ξαφνικά, στὸ χαρούμενο χωριὸ ἀκούστηκε μιὰ δυνατὴ τρομαγμένη φωνή.

— Μούμα Τούρκοι! Φοῦτζε Ράγκο!

Μένουν ἄλαλοι ὄλοι. Πῶς γίνηκε αὐτό; Πολὺ ὀξω ἀπ' τὰ χωριά τοὺς αὐτοὶ εἶχανε στείλει δικούς τοὺς ἀρματωμένους κι εἶχαν πιάσει τὰ περάσματα. Πῶς πέρασαν οἱ Τούρκοι; Πῶς δὲν ἀκούστηκαν ντουφεκιές; Τί ἔγιναν οἱ δικοὶ τοὺς;

Νά τί εἶχε γίνει. Κάτι χωριάτες ἀπὸ τὴ Γότιστα² εἶχαν δείξει στοὺς Τούρκους ἓνα κρυφὸ μονοπάτι, ποὺ ἔφερνε στὰ δυὸ χωριά, κι ἔτσι οἱ Τούρκοι φτάσανε κοντὰ ἀντουφέκιστοι. Καὶ χωρὶς τὴν προδοσιά, ἴσως οἱ λίγιοι

1. Ἰσμαῆλ Πλιάσας: Τουρκαρβανίτης στρατηγός. Πολέμησε στὴν Αἴγυπτο, στὴ Σερβία καὶ καταστάλαξε τὸν Ἄλῃ, ποὺ ἔδωκε τὸν παράτησε, διὰ τὸν σουλτάνο τὸν κήρυξε φερμανλή. Ὅταν ὁ Κιουταχῆς θέλησε νὰ στρατολογήσει Ἀρβανίτες—στὴ Β' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου—ὁ Πλιάσας εἶπε στοὺς Ἀρβανίτες τοῦ ν' ἀρνηθοῦν. Ὁ Κιουταχῆς τότε τὸν σκότωσε (Σ.Σ.).

2. Ἐρχονται οἱ Τούρκοι! Φεύγει ὁ Ράγκος!

3. Γότιστα: Χωριὸ τῶν Γιαννίνων, κοντὰ στὸ Συρράκο (Σ.Σ.).

Ἐλληνες νὰ μὴ μποροῦσαν νὰ σταματήσουν χιλιάδες τούρκικο ἀσκέρι, μὰ θὰ δίνανε καιρὸ στοὺς ἄλλους — ποὺ ἐτοιμάζονταν νὰ πανηγυρίσουν — ν' ἀρπάξουν τ' ἄρματα ἢ καὶ νὰ φύγουν ἀκόμα, μὰ μὲ κάποια τάξη.

Τὸ τί ἀκολούθησε μετὰ τὴν κραυγὴ πὼς ἔρχονται οἱ Τούρκοι, εἶναι εὐκολο νὰ τὸ καταλάβουμε. Ἐαρμάττωτο ἄντρες καὶ γυναικόπαιδα μαζί βρέθηκαν κάτου ἀπ' τὸ μαχαίρι: χιλιάδων Τούρκων καὶ Ἀρβανιτάδων. Ἄρπαξαν ὅ,τι μπόρεσαν, τὰ φόρτωσαν στὰ μουλάρια, ἄλλα τὰ ζαλικώθηκαν οἱ γυναῖκες, σαλλάγησαν οἱ ἄντρες τὰ ζωντανὰ καὶ ὅσο πιὸ γλήγορα μποροῦσαν, ἄρχισαν νὰ φεύγουν, παρατώντας σπίτια καὶ πατρίδα.

Ὁ Γιάγκος δὲν ἔκρυβε τὴ χαρὰ του.

— Δὲ σὰς τᾶλεγα; Τραβάτε τα τώρα!

— Ἐμεῖς μόνο τὰ τραβάμε; Δὲν τὰ τραβάς κι ἐσύ;

— Ἐγώ; Τί ἔκαμα ἐγώ; Τίποτε! Γι' αὐτὸ δὲν πάω πουθενά. Θὰ μείνω ἐδῶ.

Κι ἔμεινε.

Τὸ ἀνθρωποκοπάδι, ἀνάκατο μὲ χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ μουλάρια φορτωμένα, κατηφορίζει πρὸς τὸ Ματσούκι.¹ Μαζὶ μ' ὄλους αὐτοὺς καὶ ὁ Κωλέτης.

Στὰ στενὰ περάσματα στριμώχνονται ζῶα καὶ ἄνθρωποι καὶ δὲ μποροῦν νὰ προχωρήσουν. Μερικοὶ ντουφεκᾶνε στὸν ἀέρα γιὰ νὰ τρομάξουν τὰ ζῶα καὶ νὰ προχωρήσουν. Εἶχε νυχτώσει, σὰν φτάσαν στὸ Ματσούκι. Πολλοὶ θέλανε νὰ μείνουν ἐκεῖ τὸ βράδυ. Ξεθεωμένοι, ὅπως ἦταν ὄλοι ἀπ' τὴν κούραση, βρῆκαν τὴ γνώμη αὐτὴ σωστὴ καὶ ἀποφασίζεταί ἀπ' ὄλους νὰ ξευχτήσουν ἐκεῖ καὶ νὰ ξεκολουθήσουν τὸ δρόμο τους τὰ ξημερώματα. Ἐαφνικὰ ἀκούεται μιὰ δυνατὴ φωνή:

— Τούρκοι! Ἐφτάσαν οἱ Τούρκοι!

Ἡ φωνὴ αὐτὴ ἀκούστηκε ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ ἦταν ὁ Κωλέτης. Κι ἦταν σκόπιμη. Δὲν ἔπρεπε νὰ μείνουν τὸ βράδυ στὸ Ματσούκι, τόσο κοντὰ στὸν ὄχτρο. Ἐπρεπε νὰ ριχτοῦν πέρα πρὸς τὰ Τζουμέρκα² καὶ Ἄγραφα.

Μπρὸς τὸ φόβο νὰ τοὺς φτάσουν οἱ Τούρκοι, τὸ παίρνουν ἀπόφαση νὰ ξεκολουθήσουν τὸ δρόμο ὅλη τὴ νύχτα. Καὶ ξεκινοῦν. Εἶχε βρέξει κεῖνες τὶς μέρες καὶ τὰ ρέματα καὶ τὰ μικροποταμάκια ἦταν ξεχειλισμένα. Κρατώντας ἀναμμένα δαδιά, πάσκιζαν νὰ ξεκρίνουν μέσα στὸ σκοτάδι κανένα κατοικόδρομο.

Κάποιο ξύλινο γεφυράκι, ποὺ ἔπρεπε νὰ περάσουν, ἄντεξε ὡσπου πέ-

1. Ματσούκι: Χωριὸ κοντὰ στὸ Συρράκο, στὶς πλαγιὰς τοῦ Πίντου, σὲ ὑψόμετρο 1.200 μ. (Σ.Σ.).

2. Τζουμέρκα: Βουνοσειρὰ στὴν Ἠπειρο, παρακλάδι τοῦ Πίντου. Ἐπίσημο ὄνομα: Ἀθαμανικὰ (Σ.Σ.).

ρασαν οί μισοί, μὰ μετὰ σωροβολιάστηκε μαζί μ' ἄλλους βρέθηκαν ἀπάνου. Πόσοι ἀπ' αὐτοὺς σκοτώθηκαν ἢ πνίγηκαν κανέναν δὲ μπόρεσε νὰ μάθει. Τέλος, κατὰ τὰ ξημερώματα, βρέθηκαν ψηλὰ στὶς κορφές τῶν Τζουμέρκων. Οἱ Βλάχοι τῶν Τζουμέρκων, σὺν μάθανε τί γίνηκε στὰ δυὸ χωριά, ἄρχισαν νὰ ἐτοιμάζονται γιὰ νὰ φύγουν κι αὐτοὶ γιὰ παρακάτου. Τὸ ἄλλο βράδυ ἔφτασαν στὰ Θεodώριανα.¹ Ἐκεῖ χώρισαν καὶ ξεσκόρπισαν. Κάθε φαμελίτης ἄρχισε νὰ σκέφτεται ποῦ καὶ πῶς θὰ μπορούσε ἀπὸ δῶ καὶ πέρα νὰ ζήσει τὴ φάμιλία του.

ἌΟ Κωλέτης καταστάλαξε στὸ Μεσολόγγι.

ΣΑΝ ΜΠΗΚΑΝ οἱ Τοῦρκοι στὰ δυὸ χωριά, βάλανε φωτιά καὶ τὰ κάψαν. Τὸν προύχοντα Νικόλα Γιάγκο, ποῦ «δὲν εἶχε κάμει τίποτα», τὸν σκότωσαν. Κάτι ἄλλους φτωχοτεχνίτες Γιαννιωῆτες, ποῦ βρήκαν ἐκεῖ, δὲν τοὺς πείραξαν.

ἌΟ Ράγκος... φοῦτζε! Μονάχα ἓνας ἀπὸ τοὺς καπεταναίους τοῦ Βάλτου, ὁ Γερμοπαλωμένος Συντεκνιώτης, κλείστηκε σ' ἓνα σπίτι μ' ὄχιτῶ παληκάρια του κι ἄνοιξε ντουφέκι στοὺς Τούρκους ἀρκετὴ ὥρα.²

Βάζουμε ἐδῶ μερικοὺς στίχους ἀπὸ σχετικὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, ποῦ θρηνεῖ τὸ χαμὸ τῶν δυὸ χωριῶν.

*Τρία πουλάκια κάθονται ψηλὰ στὸν Ἄη - Γιώργη.
Τῶνα τηράει τὰ Γιάννενα, τ' ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μοιρολογάει καὶ λέει:
— Πολλὴ μαυρίλα πλάκωσε ψηλὰ ἀπ' τὴν Τσουκαρέλα.
Μὴν εἶναι μαῦρα πρόβατα, μὴν εἶναι μαῦρα γίδια;
— Δὲν εἶναι μαῦρα πρόβατα, οὔτε καὶ μαῦρα γίδια,
μόν' εἶν' ἀσκέρια τούρκικα πῶρχονται στὸ Συρράκο.
Βρίσκουν τὰ σπίτια ἔρημα, τίς πόρτες ἀνοιγμένες,
βάνουν φωτιά στὸν Ἄη - Λιὰ καὶ καῖν ὄλη τὴ χώρα.*

*Οἱ Βλάχοι πᾶνε, ἐφύγανε, πᾶνε κατὰ τὸ Βάλτο,
κι ὄντας θ' ἀλλάξουν οἱ καιροί, θὲ νὰ γυρῶσουν πίσω,
νὰ φτιάσουν ἄλλες ἐκκλησιές, νὰ χτίσουν ἄλλα σπίτια.³*

Οἱ Συρρακιῶτες ὅμως δὲν περίμεναν «ν' ἀλλάξουν οἱ καιροί». Πρὶν λευτερωθεῖ τὸ Συρράκο, κι ἀμέσως μόλις τέλειωσε ἡ Ἐπανάσταση, ἀποφάσισαν

1. Θεodώριανα: Χωριὸ κοντὰ στὴν Ἄρτα.

2 α) Α. Π. Κουτσαλέξη: Op. cit., σελ. 244 - 250.

β) Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 332.

3. Κώστα Κρυστάλλη: Op. cit., σελ. 443 - 444.

νά γυρίσουν στὸν τόπο τους καὶ νὰ ξαναχτίσουν τὸ καμένο χωριό τους. Ὁ Κωλέτης τοὺς συμβούλεψε νὰ πᾶνε κάπου κοντὰ στὴ Λαμία, σὲ τόπο καρπερό, καὶ ἐκεῖ νὰ χτίσουν καινούργιο χωριὸ μὲ τ' ὄνομα «Νέο Συρράκο». Οἱ πατριῶτες τοῦ ὄμωσ δὲν τὸν ἄκουσαν καὶ ξαναγύρισαν στὸν τόπο τους—καὶ ἄς ἦταν ἀκόμα σκλαβωμένος στοὺς Τούρκους—καὶ ξανάχτισαν τὸ χωριό τους. Ὁργίστηκε ὁ Κωλέτης γιὰ τὴν ἀπόφασή τους αὐτὴ—τοὺς ἤθελε ἀποκούμπι τοῦ στὰ πολιτικά του σχέδια—καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἤθελε νὰ λέγεται Συρρακιώτης καὶ ὑπογράφονταν :

Γιάννης Κωλέτης
Καλαρρυτιώτης¹

1. Κώστα Κρυστάλλη: *Op. cit.*, σελ. 447.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗ ΕΛΛΑΔΑ

8. Στο Μεσολόγγι.

ΠΡΕΠΕΙ νὰ τὸ ποῦμε μιᾶς ἐξ ἀρχῆς. Ὁ Κωλέτης δὲν κατέβαινε στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα νὰ κάμει τὸ γιατρὸν. Κατέβαινε νὰ πάρει μέρος στὸν Ἀγῶνα μὲ χέρια καὶ μὲ πόδια, ἀλλὰ... χωρὶς νὰ κουνήσει οὔτε χέρια, οὔτε πόδια! Πῶς λοιπὸν; Μὲ τὸ μυαλό του! Καὶ μὲ τὶς σπουδὲς ποὺ εἶχε κάμει στὴ σχολὴ τοῦ Ἀλῆ-πασιά. Ὅχι τὼ χρόνια μαθητεία κοντὰ στὸ μεγάλο κείνο σατράπη δὲ θὰ τᾶφηνε νὰ πᾶνε χαμένα. Κατέβαινε λοιπὸν στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα μὲ σκοπὸ νὰ πολιτευτεῖ, νὰ πάρει στὰ χέρια τοῦ ἐξουσίας. Ὅλες του οἱ σκέψεις, ὅλες του οἱ ἐνέργειες σ' αὐτὸ καὶ μόνο σ' αὐτὸ ἀποβλέπανε. Εἶτε μιλοῦσε, εἶτε ἔγραφε, εἶτε κολάκευε, εἶτε φοβέριζε, εἶτε ὑπόσχουνταν, εἶτε ἀθετοῦσε τὶς ὑποσχέσεις του, εἶτε χαμογελοῦσε στὸ συνομιλητὴ του, εἶτε τὸν κοιτοῦσε στὰ μάτια ἀμίλητος, ὥσπου νὰ τὸν ζυγιάσει καλά, εἶτε δέχουνταν στωϊκότερα καὶ τὶς βρισιῆς ἀκόμα, εἶτε σήκωνε τρομερὴ τὴ γροθιά ἐναντία στοὺς ὀχτροὺς του — ἀκόμα καὶ σὲ κείνους ποὺ δὲν τοῦ εἶχαν κάμει τίποτε, μὰ ὑπαρχε φόβος νὰ τοῦ σταθοῦν ἐμπόδιο στοὺς σκοποὺς του ἀργότερα, γιατί ἦταν ἢ τοὺς νόμιζε καλύτεροῦς του — ἕνας καὶ μόνο ἦταν ὁ σκοπὸς του: Νὰ ἐτοιμάσει τὸ ἔδαφος γιὰ ν' ἀνέβει ψηλά, νὰ πάρει στὰ χέρια τοῦ ἐξουσία.

Καμιὰ, ὀλότελα καμιὰ σημασία δὲν εἶχε γι' αὐτόν, τὸ πῶς θᾶφτανε στὸ σκοπὸ του. Ὅλα τὰ μέσα, ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσαν στὰ σχέδιά του, ἦταν γι' αὐτὸν θεμιτά, ἠθικά, νόμιμα.

Κι ἦταν ἀποφασισμένος νὰ τὰ βάλει σ' ἐνέργεια. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία του δὲν εἶχε καμιὰ ἀμφιβολία. Νοιώθοντας τέτοιες ἰκανότητες μέσα του, δὲν ἤθελε νὰ μείνει στὸ Μεσολόγγι κι ἄς τὸν εἶχαν δεχτεῖ οἱ Μεσολογγίτες, κι αὐτὸν κι ὄσους πατριῶτες του ἔσερνε μαζί του, μὲ καλωσύνη καὶ συμπόνια καὶ τοὺς εἶχαν δώσει καὶ στέγη καὶ τροφή κι ὅ,τι ἄλλο τοὺς χρειάζονταν. Ὁ Κωλέτης φλογίζονταν νὰ βάλει μπρὸς μιὰ ὥρα ἀρχύτερα τὰ μεγάλα του

σχέδια κι ύστερα από λίγο καιρό παράτησε τή φιλόξενη πόλη και τράδηξε για τὸ Μοριά.¹

9. Στὸ Μοριά.

Ο ΚΩΛΕΤΗΣ πρέπει νάφτασε στὸ Μοριά στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ ἢ ἀρχῆς τοῦ φθινόπωρου τοῦ 1821. Ποιά κατάσταση βρῆκε ἐκεῖ πού πῆγε; Ποιά ἦταν τὰ προβλήματα τοῦ ἀγωνιζόμενου λαοῦ — ὄξεν ἀπὸ τὸ βασικὸ: τὸ διώξιμο τοῦ Τούρκου — πού μὲ τή λύση τους ἔπρεπε νὰ καταπιαστοῦν οἱ πολιτικοί, πού φιλοδοξοῦσαν νὰ κυβερνήσουν τὸν τόπο;

Γιὰ νὰ τὸ νοιώσουμε αὐτό, θὰ χρειαστεῖ μιὰ μικρὴ εἰσαγωγὴ. Δὲ θὰ μποῦμε σὲ λεπτομέρειες. Βασικὰ, πρέπει νὰ ξέρομε τοῦτο δῶ: Τὰ κοινωνικὰ στρώματα πού ἀποτελοῦσαν τότε τὸν ἑλληνικὸ λαό, ἦταν ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ οἱ πλατιῆς λαϊκὲς μάζες — ἀγρότες, τεχνίτες, ναῦτες, μικροδιανοοῦμενοι, παπάδες — κι ἀπ' τὴν ἄλλη τ' ἀρχοντολόγι, — τσιφλικάδες, ἐμποροκαρaboκυραῖοι, δεσποτάδες. Ὅλοι αὐτοὶ εἶχαν βέβαια τὰ προβλήματά τους κι ἀγωνίζονταν ἢ περιμέναν ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση τὴ λύση τους. Αὐτονόητο εἶναι πὼς τὰ συμφέροντα τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἔρχονταν σὲ σύγκρουση μὲ τὰ συμφέροντα τῶν ἀρχόντων.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὄξυ ἔμπαινε τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς τσιφλικάδες καὶ στοὺς ἀγρότες. Δίγα λόγια λοιπὸν γιὰ τίς δυὸ αὐτὲς βασικὲς τάξεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι ἀπαραίτητα. Γιὰ νὰ γίνει ὅμως κατανοητὸ τὸ ζήτημα αὐτό, εἶναι ἀνάγκη νὰ γυρίσουμε πολὺ πίσω.

ΜΕΤΑ τὴν κατάλυση τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οἱ Τούρκοι, γιὰ νάχουν σύμμαχους ἀνάμεσα στοὺς πληθυσμοὺς πού εἶχαν δουλώσει, ἄφησαν μεγάλα κομμάτια γῆς σὲ Ἑλληνες, πού ἔτσι γίνηκαν τσιφλικάδες. Τὰ τσιφλίκια αὐτὰ κληρονομοῦνταν ἀπὸ πατέρα σὲ γιὸ καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σταθεροποιήθηκε στὴ χώρα μᾶς μιὰ ἑλληνικὴ ἀγροτικὴ ὀλιγαρχία, πού ἀπόχτησε φυσικά, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, συνείδηση ξέχωρης κοινωνικῆς τάξης. Οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ τσιφλικάδες συμπεθεριάζανε κιόλας μεταξὺ τους κι ἔτσι οἱ δεσμοὶ τους γίνονταν πιὸ στέρεοι. Μὲ τοὺς Τούρκους τσιφλικάδες εἶχαν βέβαια τὰ ἴδια συμφέροντα. Ἡ πανίσχυρη αὐτὴ ἑλληνικὴ ὀλιγαρχία εἶχε ταυτιστεῖ πέρα γιὰ πέρα μὲ τὴν τούρκικη ὀλιγαρχία καὶ τὸ φτωχὸ Ἑλληνα ραγιά τὸν ληστεύανε μὲ τὴν ἴδια ἀπανθρωπιὰ καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς ὀλιγαρχίες, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε πὼς, πολλὰς φορὲς, οἱ Ἑλληνες τσιφλικάδες ξεπερνοῦσαν κι αὐτοὺς τοὺς Τούρκους. Τόσο βαριά φορολογοῦσαν τοὺς ἀγρότες ραγιάδες, πού

1. Ἐναστ. Γούδα: Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 248.

πολλοί ἀπ' αὐτοὺς ἀναγκάζονταν νὰ παρατήσουν τὰ χωριά τους καὶ νὰ φύγουν στὰ βουνά! Γιὰ νὰ τὰ βγάλουν πέρα τότε οἱ δυὸ ὀλιγαρχίες, ἡ τούρκικη καὶ ἡ ἑλληνική, ἐπειδὴ κιντύνευαν τὰ ἴδια συμφέροντά τους, δίνανε τὰ χέρια καὶ συνεργάζονταν. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, οἱ τσιφλικάδες μας ἦταν μισητοὶ στὸ λαό, πού τοὺς ἔλεγε τουρκολάτρες.¹

Ἀπ' τὴν ἀγροτική αὐτὴ ὀλιγαρχία διορίζονταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους οἱ κατὰ τόπους δημογέροντες ἢ προεστοὶ ἢ κοτζαμπάσηδες. Βέβαια, γιὰ τὸν τύπο, γίνονταν ἐκλογές, μὰ, στὴν πράξη, ποίος ρωτοῦσε τοὺς δύστυχους ραγιαῖδες; Ὁ Τούρκος τοὺς ἔλεγε: «Βρέ! Αὐτὸν θέλω ν' ἀκούτε, εἰδεμὴ σὰς κόβω τὸ κεφάλι.»² Κι οἱ κοτζαμπάσηδες δείχνανε, βέβαια, τὴν εὐγνωμοσύνη τους στοὺς Τούρκους μὲ κάθε τρόπο. Εἶχαν γίνει ἴδιοι κι ὅμοιοι μ' αὐτοὺς καὶ μόνο κατὰ τ' ὄνομα διαφέρανε. Ἄντις νὰ τὸν λένε τὸν κοτζάμπαση Χασάνη, τὸν ἔλεγαν Γιάννη, καὶ ἀντις νὰ πηγαίνει στὸ τζαμί, πήγαινε στὴν ἐκκλησιά.³ Κατὰ τὰ ἄλλα... νὰ μὴ βασκαθοῦν! Ὀλόφτυστοὶ! Τρέφονταν καὶ θησαύριζαν κι αὐτοὶ, ὅπως κι οἱ Τούρκοι, ἀπὸ τοὺς ἰδρώτες τῶν ραγιαῖδων⁴ καὶ μάλιστα μὲ καταπιέσεις κι ἀνομίες.⁵ Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι βέβαια παράξενο πού, στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, λαὸ καὶ κοτζαμπάσηδες τοὺς χώριζε μίσος βαθύ.

Περιττὸ ἀκόμα νὰ ποῦμε πῶς, ὕστερ' ἀπὸ τέτοια ζωὴ χαρισάμενη πού περνοῦσαν οἱ κοτζαμπάσηδες, ὄχι μόνο δίσταζαν ν' ἀποφασίσουν τὴν ἐπανάσταση, ὅπως γράφει ὁ Φωτάκος,⁶ μὰ δὲν τὴν ἤθελαν καθόλου κι ἀντέδρασαν ὅσο μπόρεσαν. Ἡ ἐπαναστατικὴ ὀρμὴ ὅμως τοῦ λαοῦ ἦταν τέτοια, πού τελικὰ ἀναγκάστηκαν νὰ μποῦν στὸ χορὸ καὶ νὰ τὸν σύρουν ὡς τὸ τέλος. Ὅμως... μ' ἕναν ὄρο! Θὰ παῖρναν αὐτοὶ τὴ θέση τῶν Τούρκων πασάδων καὶ μπέηδων! Οἱ φόροι τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν πού μπαίνανε πρῶτα στὶς τσέπες τῶν Τούρκων, θὰ μπαίναν τώρα στὶς τσέπες τῶν δικῶν τους. «Μόλις ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση, οἱ προύχοντες τοῦ Μοριά δὲν εἶχαν παρὰ ἕνα σκοπὸ, ν' ἀντικαταστήσουν τὴ διοίκηση τῶν Τούρκων πασιάδων μὲ τὴ δική τους διοίκηση.» Πρὶν καλὰ-καλὰ ἀρχίσει ἡ Ἐπανάσταση, συνάχτηκαν στὴν Καλαμάτα κάμποσοι κοτζαμπάσηδες (στὶς 26 τοῦ Μάρτη 1821) καὶ κάμανε τὴ «Μεσσηνιακὴ Γε-

1. Τάκη Πιπινέλη: «Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης», Παρίσι 1928, σελ. 22 - 25.

2. Φωτάκου ἢ Φωτίου Χρυσανθοπούλου: «Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», Ἀθήνα 1955, τόμ. Α', σελ. 43.

3. Ἰδ. τόμ. Α', σελ. 43.

4. Χριστ. Περραιβοῦ: «Ἱστορία τοῦ Σουλίου», Ἀθήνα 1933, σελ. 46.

5. Σπύρου Ἀραβαντινοῦ: «Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενλή», Ἀθήνα 1895, σελ. 217.

6. Φωτάκου: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 37.

7. «Illustrés Contemporaines», σελ. 31 - 32.

ρουσία». Δημιούργημα του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη¹ αυτή. «Καμιά εϋρύτερη αντίληψη ἔθνικῃ δὲν ὑπάρχει στίς καταστατικὲς πράξεις τῆς «Μεσσηνιακῆς Γερουσίας»... Ἐξω ἀπὸ τῆ Μεσσηνία καὶ Μάνη δὲν ἐνδιαφερόταν ὁ Μαυρομιχάλης. Φρόντισε μόνο νὰ ἐξασφαλίσαι τὸ πλιάτσικο καὶ τὴν ἀνώτερη ἐξουσία, προβάλλοντας τὸν ἑαυτὸ του σὰν ἀρχιστράτηγο, ποὺ ἀντικαθιστοῦσε τό... σουλτάνο».²

Κι ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες—26 τοῦ Μάη 1821—συνάχτηκαν οἱ προύχοντες ὄλου τοῦ Μοριᾶ στὸ μοναστήρι τῶν Καλτεζῶν καὶ σκαρώσανε τὴν «Πελοποννησιακὴ Γερουσία». Ὀλιγαρχικὸ κατασκευάσμα κι αὐτὴ. «Δὲν ἦταν τίποτα ἄλλο, παρὰ μιὰ ἐπιτροπὴ τῶν ὀλιγαρχικῶν... Δὲν ἦταν συνέλευση αἰρετῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ. Ὁ λαός, ποὺ εἶχε ἀρπάξει τ' ἄρματα γιὰ νὰ καταχτήσῃ τὴν λευτεριά του, ἀποκλείστηκε ἀπ' τὴν ἐκλογὴ τῶν κυβερνητῶν του. Ἔτσι, τραυματίστηκαν βαθιὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ...» γράφει ὁ Φίνλεϋ.³

Ἡ πρώτη ἐγκύκλιο ποὺ ἔστειλε ἡ «Πελοποννησιακὴ Γερουσία» στίς ἐπαρχίες ἦταν «νὰ πλερώνουνται ἀπὸ δῶ καὶ πέρα σ' αὐτὴ τὰ δέκατα, ποὺ ὡς τώρα πλερώνουνταν στοὺς Τούρκους».⁴

Νὰ πῶς φαντάζονταν τὴ λύση τοῦ ἀγροτικοῦ προβλήματος οἱ τσιφλικάδες τοῦ Μοριᾶ! Νὰ μείνουν οἱ ἀγρότες σκλάβοι πάλι καὶ νὰ πλερώνουν σ' αὐτοὺς ὅ,τι ὡς τώρα πλέρωναν στοὺς Τούρκους!

Ὅπως βλέπουμε, ἀπὸ τίς πρῶτες κιόλας μέρες τῆς Ἐπανάστασης, ἡ ἐξουσία πέρασε στὰ χέρια τῶν κοτζαμπάσηδων. Ἄμ δά! Τὸ λέγανε κιόλας ἀνοιχτά:

«Ἄν δὲν κυβερνάμε μεῖς, κι ἂν ὁ λαὸς δὲ λέει ἐμᾶς ἀφέντες κι ἀρχοντες, ὅπως συνηθίσαμε ἀπὸ τότε ποὺ γεννηθήκαμε ν' ἀκοῦμε νὰ μᾶς λένε, ὅταν δὲν κουμαντάρουμε ἐμεῖς καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ στρατιωτικὰ, ὅταν δὲν κυβερνάμε ἐμεῖς τὸ Ἔθνος, ὅπως θέλουμε καὶ ὅπως μᾶς γουστάρει, ἀφοῦ ἐμεῖς εἴμασταν τὸ Ἔθνος,⁵ τότε στάχτη καὶ καπνὸς νὰ γίνουν ὄλα».⁶

ΓΙΑ ΜΙΑ στιγμή ὅμως κιντύνεψαν νὰ δοῦν ἀναποδογυρισμένες ὄλες τους

1. Πέτρος Μαυρομιχάλης ἢ Πετρόμπεης: Ἡγεμόνας τῆς Μάνης. Γεννήθηκε στὰ 1765. Στὰ 1818 ἔγινε φιλικός. Πῆρε μέρος στὸν Ἀγῶνα. Ἐπὶ Καποδίστρια φυλακίστηκε. Ἐπὶ Ὀθωνα ἔγινε ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας καὶ μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843 γερουσιαστῆς (Σ.Σ.).

2. Γιάννη Κορδάτου: «Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας», Ἀθῆνα 1957, τόμ. Β', σελ. 364.

3. Φίνλεϋ: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 318.

4. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, λέξη «Καλτεζαί».

5. «L' état, c' est moi!» (= «Τὸ κράτος εἶμαι ἐγώ»), ἔλεγε ὁ Δουδοβίκος 14ος τῆς Γαλλίας (Σ.Σ.).

6. Νικ. Σπηλιᾶδης: «Ἀπομνημονεύματα», Ἀθῆνα 1851, τόμ. Α', σελ. 551.

τις ὡς τότε ἐπιτυχίες, ἀλλὰ τοὺς ἔσωσε ὁ Κολοκοτρώνης. Καί νά τι εἶχε γίνε-
νει. Εἶχε ἔρθει στό Μοριά κείνες τίς μέρες ὁ Δημήτρης Ὑψηλάντης.¹ Τερά-
στιο τὸ κύρος του. Ἦταν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀδερφοῦ του, τοῦ Ἀλέξανδρου
Ὑψηλάντη, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, τῆς Ἑταιρίας ποῦ εἶχε προε-
τοιμάσει τὸν Ξεσηκωμὸ κι εἶχε στηρίξει τὴν ἐπιτυχία του στὴν ἐπαναστατι-
κότητα καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Τί κι ἂν εἶχε κάμει στό τέλος τὸ
λάθος νὰ μὴν φάξει νὰ βρεῖ καὶ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ Ἀγῶνα μέσα στό λαό ;
Τὸ κύρος της ἦταν τεράστιο. Οἱ προσδοκίες τοῦ λαοῦ ἀπ' αὐτὴ μεγάλες. Με-
γάλο λοιπὸν καὶ τὸ κύρος τοῦ Ὑψηλάντη. Καλὰ δασκαλεμένος ἀπὸ τοὺς Φιλι-
κούς, ἤξερε ποιοὶ ἦταν οἱ κοτζαμπάσηδες κι εἶχε ἔρθει μὲ ἀπόφαση νὰ μὴν τοὺς
λογαριάσει, νὰ τοὺς παραμερίσει καὶ νὰ πάρει τὴν ἐξουσία στὰ χέρια του.
Βγαίνοντας στό Μοριά, τράβηξε στὰ Βέρβαινα, ὄξω ἀπ' τὴν Τριπολιτοῶ, ὅπου
ἦταν ὀργανωμένο στρατόπεδο.

Στὸ δρόμο ποῦ πήγαινε γιὰ τὰ Βέρβαινα, ὁ λαὸς τοῦκανε θριαμβευτικὴ
ὕποδοχὴ. Σὰν ἔφτασε στὰ Βέρβαινα, δέκα χιλιάδες στρατὸς κι ὄλος ὁ λαὸς
τὸν δέχτηκαν μὲ ξέφρενο ἐνθουσιασμό. Οἱ καπεταναῖοι τοῦ εἴωσανε τιμητικὴ
συνοδεία διακόσια παληκάρια καὶ ψάλλθηκε πρὸς τιμὴ του δοξολογία.

Οἱ κοτζαμπάσηδες πανικοβλήθηκαν. Ἡ ἐξουσία τους κιντύνευε. Τοῦ κή-
ρυξαν λοιπὸν κρυφὸ πόλεμο καὶ δὲ θέλανε νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν γι' ἀρχιστρά-
τηγο. Κατάπληχτος ὁ Ὑψηλάντης μπρὸς στὴν ἀντίδραση αὐτὴ τῶν κοτζαμπά-
σηδων, ἔφυγε ἀπ' τὰ Βέρβαινα μὲ σκοπὸ νὰ πάει στὴν Καλαμάτα. Στὴ στιγ-
μὴ ξέσπασε ἀκράτητη ἢ ὀργὴ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Στὸν Ὑψηλάντη
εἶχαν ἀκουμπήσει πολλὲς ἐλπίδες γιὰ τὸ καλὸ τέλος τῆς Ἐπανάστασης. Ξα-
γριωμένοι, τρέξανε ὄλοι μαζί στό σπίτι τοῦ Πετρόμπεη, ποῦταν συναγμένοι
κι εἰ ἄλλοι κοτζαμπάσηδες, μ' ἀπόφαση νὰ τοὺς σκοτώσουν. Ἄγριες οἱ κραυ-
γές τους :

1. Δημήτρης Ὑψηλάντης: Μιά ἀπ' τίς ἀγνότερες μορφές τοῦ Ἀγῶνα. Γεννήθηκε
στὴ Ρωσία στὰ 1793. Ὅταν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση, ἦταν λοχαγὸς τοῦ ρουσικοῦ στρα-
τοῦ. Κατέθηκε στὴν Ἑλλάδα σὰν πληρεξούσιος τοῦ ἀδερφοῦ του. Ἦταν τύπος ἀγαθοῦ
ἀνθρώπου, μὰ ἀτρήματος στὶς μάχες. Στὸ λαὸ εἶχε γίνεϊ ἀγαπητὸς, μὰ, τελικὰ, κοτζαμ-
πάσηδες καὶ Μαυροκορδάτος κατάφεραν νὰ τὸν παραμερίσουν. Ἐπὶ Καποδίστρια, μὲ τὸ
βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ, ξεκαθάρισε τὴ Ρούμελη ἀπ' τοὺς Τούρκους. Αὐτὸς ἔδωσε τὴν τε-
λευταία μάχη τοῦ Ἀγῶνα, στὴν Πέτρα—12 τοῦ Σεπτέμβρη 1829. Πέθανε στὰ 1832. Με-
ρικοὶ χαρακτηρισμοὶ του: α) «Ἦταν ἄνθρωπος ἐντιμος καὶ εἶχε προσωπικὲς ἀρετές, ποῦ
ὄλοι τίς οἰέβουνταν, ἀλλὰ ἦταν ἄπειρος καὶ χωρὶς ἱκανότητες. Δὲ μπορούσε οὔτε νὰ
συλλάβει, οὔτε νὰ ἐκτελέσει ὅποιοδήποτε σχέδιο, γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τίς δυσχέρειες.
Περίμενε νὰ ἐκτελέσουν οἱ ἄλλοι τὰ δικὰ του καθήκοντα» (Φίνλεϋ: *op. cit.*, τόμ. Α',
σελ. 291 - 296 καὶ 323). β) Στὰ 1825, κάλεσε κἀτι ξένους στό σπίτι του νὰ φανε. Ἀφοῦ
φάγανε καὶ χωριστήκανε, ρώτησε ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τὸ σύντροφό του, τί ἰδέα ἤπρε ἀπὸ τὸν
Ὑψηλάντη. Τ' ἀπάντησε: «Κοιλιά τούρκικη, κεφάλι ρουσικο κι ἑλληνικὴ καρδιά»
(Ἐμμερσον: «Μιά εἰκόνα τῆς Ἑλλάδας στὰ 1825», Λονδίνο 1826, τόμ. Β', σελ. 34) (Σ.Σ.).

«Θάνατος στους Τουρκοκοτζαμπάσηδες! Θάνατος στους τύραννους!».

Βγήκε στη μέση ο Κολοκοτρώνης και με τις μαλαγανιές του κατάφερε τους στρατιώτες να συχάσουν. Οι κοτζαμπάσηδες, βέβαια, τὰ χρειάστηκαν. Πρέπει να μὴν ξεχνᾶμε πῶς, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκόμα τῆς Ἐπανάστασης, ὁ ἀρματωμένος λαὸς τοὺς εἶχε κατατρομάξει. Εἶχε μαντρώσει τοὺς Τούρκους στὰ κάστρα τοῦ Μοριά κι εἶχε γίνεῖ ἀφέντης στὸν τόπο του. Καὶ φυσικὸ ἦταν, μετὰ ἀπ' αὐτό, νὰ ζητάει τὰ δικαίωμά του καὶ νὰ θέλει νὰ πάρει στὰ χέρια του τὴν ἐξουσία. Οἱ στρατιωτικοί, ποὺ εἶχαν σταθεῖ μπροστάρηδες στὸ λαό, μόλις ἔπασε τὸ πρῶτο ντουφέκι, σήκωσαν κεφάλι, δὲν ἀκούγαν πιά τοὺς κοτζαμπάσηδες. Μὰ αὐτὸ ἔβαζε σὲ ἄμεσο κίνδυνο τὰ συμφέροντά τους. Καὶ δὲ δίστασαν νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν στρατιωτικῶν! Τί κι ἂν ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸ διώξιμο τοῦ Τούρκου μόλις ἀρχίζει; Ἄν ἦταν νὰ φύγει ἡ ἐξουσία ἀπὸ τὰ χέρια τους, καλύτερα νὰ μέναν οἱ Τούρκοι! Ἀποφάσισαν λοιπὸν ν' ἀναστατώσουν γῆ κι οὐρανὸ, παρὰ ν' ἀφήσουν λεύτερο τὸ στάδιο τοῦ πολέμου στους στρατιωτικούς. Ἔπρεπε νὰ παραμερίσουν τοὺς καπεταναίους καὶ νὰ πάρουν αὐτοὶ τὴν ἀρχηγία τῶν ἀρμάτων καὶ τοὺς καπεταναίους νὰ τοὺς ἔχουν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγές τους, ἀπλοὺς βοηθοὺς ὑποταγμένους στὴ θέλησή τους. Μόνο ἔτσι δὲ θὰ κιντύνευε ἡ ἐξουσία τους.

Αὐτοχειροτονήθηκαν λοιπὸν στρατιωτικοί, καὶ σχημάτισαν δικὰ τους στρατιωτικὰ σώματα. Καὶ γιὰ νὰ ξεγυμνώσουν τοὺς καπεταναίους ἀπὸ στρατιώτες, σοφίστηκαν τὸ σύστημα τῆς μιστοφορίας. Στρατολογοῦσαν στρατιώτες πληρώνοντάς τους μιστό. Κι ἐπειδὴ αὐτοὶ εἶχαν τὸν παρά, ἢ δουλιὰ τους πηγαινε καλά. Κι ἄς μὴ νομιστεῖ πῶς στρατολογοῦσαν γιὰ νὰ στείλουν τοὺς στρατιώτες νὰ πολεμήσουν τοὺς Τούρκους, ποὺ βρίσκονταν ἀκόμα μέσα στὴ χώρα. Ὅχι! Τοὺς κρατοῦσαν κοντὰ τους, σὰν ξέχωρη στρατιωτικὴ δύναμη ἐλότελα δικὰ τους, γιὰ νὰ μποροῦν μ' αὐτὴ νὰ ἐπιβάλλονται στους καπεταναίους καὶ στὸ λαὸ τῶν ἐπαρχιῶν τους ἢ ἀκόμα καὶ νὰ τοὺς ἔχουν σὰν τιμητικὴ συνοδεία! Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πᾶσκιζαν νὰ στερήσουν τὸ λαὸ ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς ἀρχηγούς του καὶ νὰ κρατᾶνε τοὺς καπεταναίους σ' ὑποταγή. Ὁ ἀρματωμένος λαὸς τοὺς τρόμαζε.¹

Κι εἶχαν δικίο ποὺ τὸν φοβόνταν. Νὰ ποὺ ὁ «ἄχλος» σήκωνε κεφάλι. Καὶ μάλιστα μὲ τόσο κακοὺς σκοπούς. Χαρακτηριστικὸ εἶναι καὶ τὸ παρακάτω γράμμα ποὺ εἶχαν στείλει πρὸς τοὺς Στεμνιτσιώτες² οἱ Θεισσιῶτες.³

«... Οἱ τύραννοι τῆς πατρίδας μας — οἱ κοτζαμπάσηδες — θέλουν νὰ

1. Γάκη Σταματόπουλου: «Ὁ Ἐσωτερικὸς ἀγῶνας πρὶν καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821», Ἀθήνα 1957, σελ. 194 - 195.

2. Στέμνιτσα: Χωριὸ τῆς Ἀρκαδίας. Τώρα λέγεται Ἰψοῦς (Σ.Σ.).

3. Θεισσία: Χωριὸ κοντὰ στὴν Ἀντρίτσοινα (Σ.Σ.).

μᾶς κάμουν ἔλους σκλάβους τους... Ἐμεῖς ὅμως πρέπει νὰ τοὺς δείξουμε πὼς ξυπνήσαμε πιά καὶ δὲν κοιμόμαστε σὰν ἡλίθιοι.»¹

Μπρὸς σ' ἑλα αὐτά, οἱ κοτζαμπάσηδες, κατατρομαγμένοι, γράψανε στὸν Ἰψηλάντη καὶ τὸν παρακαλοῦσαν νὰ γυρίσει πίσου. Ὁ Ἰψηλάντης γύρισε. Οἱ κοτζαμπάσηδες ἄρχισαν τὰ παζαρέματα μαζί του γιὰ νὰ τὸν καταφέρουν νὰ δεχτεῖ νὰ ὑπογράψει τὸ δικό τους ὄργανισμό, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὸν θὰ διοικούνταν ὁ τόπος. Ὁ ὄργανισμός τους αὐτός, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, εἶχε διάταξη, πὼς τοὺς βουλευτὲς καὶ τοὺς γερουσιαστὲς θὰ τοὺς ἐκλέγανε μ ὄ ν ο ν οἱ προύχοντες τοῦ Μοριά! Ὅχι ὁ λαός! Καί, φυσικά, βουλευτὲς καὶ γερουσιαστὲς θὰ ἐκλέγονταν μ ὄ ν ο κοτζαμπάσηδες. Κι ἀκόμα τοῦτο τὸ καταπληχτικό: Τ' ἀξιώματα αὐτά θὰ περνοῦσαν κληρονομικά, διαδοχικά, μ ὄ ν ο στὰ παιδιὰ τῶν κοτζαμπάσηδων! Αὐτὸς ἦταν ὁ ὄργανισμός τους.

Ὁ Ἰψηλάντης ἀρνήθηκε νὰ τὸν δεχτεῖ, μὰ αὐτοὶ ἐπέμεναν καὶ τὰ παζάρια τραβοῦσαν σὲ μάκρος.

Βλέποντας, στρατὸς καὶ λαός, τὸ τραινάρισμα τῶν διαπραγματεύσεων, ἀρπάζουσαν πάλι τ' ἄρματα καὶ τρέχουν πρὸς τὴ Ζαράκοβα,² ποὺ ἦταν συναγμένο τ' ἀρχοντολόι. Φτάνουν ἐκεῖ ξαγριωμένοι καί, ψηλανεμίζοντας ντουφεκία, σπαθιά καὶ χοντροράβδια, φωνάζουν:

— Θάνατος στοὺς κοτζαμπάσηδες!

Ἐπесе πάλι στὴ μέση ὁ Κολοκοτρώνης, μέρωσε τοὺς ξαγριωμένους κι ἔσωσε τοὺς κοτζαμπάσηδες γιὰ δεύτερη φορά. «Ὁ λαὸς εἶχε πάντοτε σκοπὸ νὰ σκοτώσει τοὺς ἄρχοντες καὶ σὲ κάθε μικρῇ αἰτία ἐρεθίζονταν», γράφει ὁ ἴδιος στ' «Ἀπομνημονεύματά» του.³

Καὶ τότε, βάλανε οἱ κοτζαμπάσηδες σ' ἐνέργεια τὰ μεγάλα κόλπα γιὰ νὰ καταφέρουν τὸν ἀγαθὸ Ἰψηλάντη νὰ ὑπογράψει τὸν ὄργανισμό τους. Στείλανε τὸ δεσπότη Παλαιῶν Πατρῶν, τὸ Γερμανό, νὰ καταφέρει «μὲ ὅποιο τρόπο μπορέσει» τὸν Ἰψηλάντη νὰ δεχτεῖ τὸν ὄργανισμό τους. Μὰ ὅσο κι ἂν πάσχιζε ὁ Γερμανός, τίποτα δὲν κατάφερνε. Καὶ τοῦτο, γιατί, πλάι στὸν ἀγαθὸ κι ἀπονήρευτο Ἰψηλάντη, στέκουνταν ὁ ἀδέκαστος καὶ ποτισμένος μὲ δημοκρατικὲς ἀρχὲς Ἀναγνώστóπουλος,⁴ ἄγρυπνος κι ἔτοιμος νὰ τὸν φυλάξει ἀπὸ κάθε κακοτοπιά.

1. Γιάννη Φιλίμονα: Ορ. cit., τόμ. Δ', σελ. 93 - 94.

2. Ζαράκοβα: Χωριὸ στὴν ἐπαρχία Μαντινείας.

3. Θεόδ. Κολοκοτρώνη: «Ἀπομνημονεύματα», (Ἄπαντα Γ. Τερτσέτη), Ἀθήνα 1953, τόμ. Γ', σελ. 82.

4. Παναγιώτης Ἀναγνώστóπουλος: Ἐνας ἀπ' τοὺς σημαντικότερους φιλικούς τοῦ Μοριά ἔγινε φιλικὸς στὰ 1816, στὴν Ὀδησό. Τὸν Ἰούλη τοῦ 1821 κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ προσκολλήθηκε στὸν Ἰψηλάντη. Πῆρε μέρος στὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τοῦ Ἀκροκόρινθου, καθὼς καὶ σ' ἐκστρατεῖες στὴ Ρούμελη μαζί μὲ τὸν Ἰψηλάντη καὶ τὸ Νικηταρά. Πληρεξούσιος στὴν Ἑθνικὴ Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1826. Ἐπὶ Καποδίστρια διορίστηκε νομάρχης Ἡλείας. Ἐπὶ Ἀντιβασιλείας καὶ στὰ πρῶτα χρόνια

Βλέποντας ὁ Γερμανὸς πῶς τίποτα δὲ μπορούσε νὰ καταφέρει, ἄφησε στὴ μὲν πάντα κι ἀξιοπρέπεια καὶ δεσποτικὸ αὐταρχισμό. Ζητάει νὰ τὸν δεχτεῖ ὁ Ὑψηλάντης σὲ μιὰ σκηνή, ποὺ νὰ μείνουν οἱ δύο τοὺς ὀλομόναχοι. «Καὶ κεῖ, μπρὸς τὸν κατάπληχτο πρίγκηπα, ταπεινωμένος, ἔπεσε στὰ πόδια του, τὸν θερμοπαρακαλοῦσε κι ἤθελε νὰ φιλήσει τὸ χέρι τοῦ Ὑψηλάντη, φτάνει αὐτὸ τὸ χέρι νὰ ὑπόγραφε τὸν ἀριστοκρατικὸ ὄργανισμό τῶν κοτζαμπάσηδων... Οἱ ἀπροσδόκητες αὐτὲς γονυκλισίαι καὶ τὰ χειροφιλήματα λύγισαν τὸν ἀπλὸ κι ἀπονήρευτο Ὑψηλάντη, ἀλλὰ κείνη τὴ στιγμὴ, ὄρμησαν στὴ σκηνὴ ὁ Ἀναγνωστάπουλος κι ὁ Ἀναγνωσταρὰς¹ φωνάζοντας :

— Μὴν ὑπογράφεις, πρίγκηπα, μὴν ὑπογράφεις! Ἄλλοιῶς, ὄλο τὸ στρατεύμα εἶναι ἐνάντιά σου!»²

Ὁ Ὑψηλάντης δὲν ὑπόγραφε κι ὁ Γερμανὸς ἔφυγε ἄπραχτος καὶ καταγαναχτισμένος. Οἱ κοτζαμπάσηδες ἀποφασίζουν τότε ν' ἀρματώσουν δικoὺς τοὺς πιστοὺς στρατιῶτες—θὰ τοὺς ἀγόραζαν μὲ τὸν παρὰ—γιὰ νὰ τσακίσουν λαὸ, στρατό, καπεταναίους κι Ὑψηλάντη μαζί, ὄξεν ἀπ' ἔσους θὰ τοὺς δίνανε «γῆν καὶ ὕδωρ».

ΠΩΣ νὰ μὴν ἀγωνίζονταν οἱ κοτζαμπάσηδες «ὕπερ βωμῶν καὶ ἐστιῶν»; Μαζί μὲ τὸν ἀνώτατο κληρὸ εἶχαν τὸ ἓνα τρίτο τῆς γῆς δική τους. Τ' ἄλλα δύο τρίτα τὰ εἶχαν οἱ Τοῦρκοι.

Κι οἱ ἀγρότες; Ἔ, εἶχαν κι αὐτοί... τίς ἀλυσίδες τους. Πάσιζαν τώρα νὰ τίς σπάσουν. Νὰ διώξουν τὸν Τοῦρκο, νὰ τσακίσουν τὸν κοτζάμπαση, νὰ πάρουν τὴ γῆ τῶν πατέρων τους, νὰ τὴ μοιράσουν μεταξύ τους, νὰ τὴν ποτίσουν μὲ τὸν τίμιο ἰδρώτα τους—αὐτὴ τὴ γῆ ποὺ τώρα τὴν πότιζαν μὲ τὸ αἷμα τους—καὶ νὰ χορτάσουν τὰ παιδιὰ τους ψωμάκι.

Τὸ βασικὸ λοιπὸν ἐσωτερικὸ πρόβλημα τῆς Ἐπανάστασης. στὴν ἀπλοῦστερή του μορφῆ, ἦταν τοῦτο :

τοῦ Ὀθωνα ἰδιώτευε. Στὰ 1838 διορίστηκε νομάρχης Εὐβοίας καὶ στὰ 1841 διοικητὴς Θήρας. Μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843, ἔγινε σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας κι ἀργότερα πάλι νομάρχης σὲ διάφορους νομοὺς τοῦ Μοριά. Πέθανε στὰ 1854 (Σ.Σ.).

1. Ἀναγνωσταρὰς: Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ἄγριλο τῆς Ἀρκαδίας στὰ 1760. Πρωταγωνιστὴς καὶ θῦμα τοῦ ἱεροῦ ἀγώνα. Πρὶν ἀπὸ τὸ 1821 ἦταν κλεφτοκαπετάνιος. Πῆγε στὴ Ζάκυνθο, ὅπου ἔγινε ταγματάρχης τοῦ ρούσικου στρατοῦ. Ἀπὸ κεῖ πῆγε στὴν Ὀδησό, κατηχήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρία καὶ κατέβηκε στὸ Μοριά, ὅπου ἄρχισε νὰ κατηχάει κι ἄλλους. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἀγώνα ἦταν 61 χρονῶ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ πολιτικὰ κι ἔγινε κι ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. Στὴν εἰσβολὴ τοῦ Μπραϊμῆ, ἔτρεξε στὴ Σφακτηρία μὲ σκοπὸ νὰ σώσει τὸ Νιόκαστρο, μὰ βγήκαν στὸ νησί Τοῦρκοι πολλοὶ καὶ κατασφάξαν σχεδὸν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ποὺ ἦταν ἐκεῖ. Μαζί μ' αὐτοὺς καὶ τὸν Ἀναγνωσταρὰ, στὰ 1825 (Σ.Σ.).

2. Τάκη Σταματόπουλος: Ορ. cit., σελ 218—220.

Τί θά γίνονταν τὰ τσιφλίκια τῶν Τούρκων;

Στις πρώτες κιόλας μέρες τῆς Ἐπανάστασης, ὁ ἀρματωμένος λαὸς μάντρωσε τοὺς Τούρκους στὰ κάστρα μέσα. Τὰ τσιφλίκια τοὺς εἶχαν μείνει χωρὶς ἀφέντη. Τί θά γίνονταν; Ποιὸς θά τᾶπαιρνε; Καὶ πῶς; Οἱ λιγοστοὶ κοτζαμπάσηδες εἶχαν τεράστια τσιφλίκια καθένας τους. Ἡ μεγάλη μάζα τῶν ἀγροτῶν δὲν εἶχε τίποτα. Δὲ θᾶπρεπε νὰ πάρουν αὐτοὶ τὰ τσιφλίκια τῶν Τούρκων;

Ναί, θ' ἀπαντήσῃ κάθε τίμιος ἄνθρωπος. Καὶ τοῦτο, ὄχι μονάχα γιὰ λόγους ἠθικῆς τάξεως, μὰ καὶ γιὰ λόγους σκοπιμότητας. Μονάχα ἔτσι οἱ ἀγρότες θά ξακολουθοῦσαν τὸν ἀγῶνα ἐνάντια στοὺς Τούρκους μὲ πῖδ πολὺ φανατισμὸ κι ἡ Ἐπανάσταση θά στέριωνε καὶ θά θριάμβευε σὲ σύντομο διάστημα. Οἱ κοτζαμπάσηδες ὅμως εἶχαν ἀντίθετη γνώμη. Γιὰ τὰ τσιφλίκια τῶν Τούρκων, τίς «ἐθνικὲς γαίτες», ὅπως τίς ὀνομάσανε, εἶχαν δικὰ τους σχέδια. Καὶ σχέδια πολὺ ἀπλά. Νὰ τίς ζαπώσουν κι αὐτές. Κι ὥσπου νὰ βροῦν τὴν εὐκαιρία νὰ τίς βάλουν στὸ χέρι, διακήρυξε ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία, δηλ. οἱ τσιφλικιάδες τοῦ Μοριᾶ, πῶς: «Ὅλα τὰ τούρκικα χτήματα, ποὺ βρίσκονται στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα, θά θεωροῦνται ἐθνικά, θά τὰ δουλεύουν ἐκεῖνοι ποὺ τὰ δούλευαν ὡς τώρα κι οἱ πρόσοδοι ἀπ' αὐτὰ θά μπαίνουν στὸ Δημόσιο ταμεῖο».¹

Δηλαδή;

Ἄλλαξε ὁ Μανωλίδης

κι ἔβαλε τὴν κάπα ἄλλοιῶς!

Δουλοπάροικοι ἦταν ὡς τώρα οἱ ἀγρότες, δουλοπάροικοι θά μέναν κι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Δὲν ἦταν νοικοκυραῖοι στὰ χωράφια, ποὺ καλλιεργοῦσαν, ὡς τώρα, δὲ θᾶταν κι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Ὅ,τι πλέρωναν ὡς τώρα, θά τὸ πλέρωναν κι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Μὲ τὴ διαφορά πῶς ὡς τώρα πλέρωναν στοὺς Τούρκους κι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θά πλέρωναν στὴν Πελοποννησιακὴ Γερουσία, στοὺς κοτζαμπάσηδες δηλαδή, ἀφοῦ αὐτοὶ εἶχαν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους.

Περιττὸ νὰ ποῦμε, πῶς γιὰ τὰ δικὰ τους τσιφλίκια οἱ κοτζαμπάσηδες δὲ θά πλέρωναν τίποτε, γιὰτὶ αὐτοὶ ἦταν ἀναγνωρισμένοι ἰδιοχτῆτες στὰ χτήματά τους. Τὰ δικὰ τους χτήματα δηλαδή δὲν εἶχαν χαρακτηριστεῖ «ἐθνικὲς γαίτες».

ΠΡΙΝ κλείσουμε τὸ κεφάλαιο τοῦτο, πρέπει νὰ ποῦμε λίγα λόγια καὶ γιὰ τοὺς Φαναριώτες, γιὰτὶ κι αὐτοὶ δὲν εἶχαν κατέβει στὴν Ἑλλάδα παρὰ μ' ἓνα μοναδικὸ σκοπὸ:

Νὰ πολιτευτοῦν, ν' ἀρπάξουν τὴν ἐξουσία.

Μόλις ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση, πλάκωσαν στὴν Ἑλλάδα—εἶχαν μυ-

1. <Ἀρχετο Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας>, τόμ. Α', σελ. 408—409.

ριστεί ψητὸ—Μαυροκορδάτος, Καρατζάς, Νέγρης κι ἄλλοι Φαναριῶτες. Σκοπὸς τους : Νὰ γίνουν... τουλάχιστο ἡγεμόνες τοῦ τόπου ! Αὐτὸ ἦταν αὐτοῦ-
νῶν τὸ δνειρο ἀναντῶν μπαμπαντῶν.¹ Νὰ κομματιαστῆ ἡ Τουρκία σὲ μι-
κρὲς ἡγεμονίες — ὀσποδαρίες² — ἄ-λὰ Βλαχιά καὶ νὰ γίνουν αὐτοὶ ὀσπο-
δάροι.³

*Νὰ δῶ τὸ γιό μου Βλάχμπη
κι ὁ Τοῦρκος ἄς τὸν κόψει !*

ΑΥΤΗ ἦταν, σὲ χοντρὲς γραμμές, ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κατάσταση
ποῦ βρῆκε ὁ Κωλέτης στὸ Μοριά. Λαδὸς ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἀρχοντολόγῃ καὶ
Φαναριῶτες ἀπὸ τὴν ἄλλη. Μὲ ποιούς θὰ πήγαινε ; Μπροστὰ του ἀνοίγονταν
ὁ δρόμος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας. Ποιὸν θὰ διάλεγε ; Θὰ γίνονταν ἡγέτης
τοῦ ἀγωνιζόμενου λαοῦ ἢ συνεργὸς τῶν κοτζαμπάσηδων ; Θὰ πάσκιζε νὰ λύ-
σει τὰ προβλήματα τοῦ λαοῦ ἢ θὰ πάσκιζε νὰ ξεπεράσει τοὺς Φαναριῶτες
στὶς ψευτιές, τὶς κατεργαριές, τὰ τερτίπια, τὶς ἀπάτες, τὶς μανοῦδρες, τὶς
κομπίνες, τὶς τρικλοποδιές καὶ τὰ τέτοια, γιὰ ν' ἀρπάξει αὐτὸς τὴν ἐξουσία ;

1. Ἄναντῶν - μπαμπαντῶν : πάππου πρὸς πάππου, ἀπὸ τὰ παμπάλαια χρόνια.

2. Ὀσποδαρία : ἡγεμονία.

3. Ὀσποδάρος : ἡγεμόνας. Τίτλος ποῦ δίνονταν στοὺς ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας ἀπὸ
τὸ ΙΕ' αἰῶνα, ὡς τὰ 1866, ποῦ ἱερώθηκε τὸ ρουμανικὸ κράτος (Σ.Σ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΣ

10. Α' Ἐθνικὴ Συνέλευση Ἐπιδαύρου.

ΕΧΟΥΜΕ πεῖ, πῶς στὸ Μοριά εἶχαν συσταθεῖ ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες, στὶς πρῶτες κιόλας μέρες τῆς Ἐπανάστασης, τοπικὲς διοικήσεις. Ἔτσι, ἡ ἐξουσία στὸ Μοριά εἶχε περάσει στὰ χέρια τῶν κοτζαμπάσηδων. Τὴν ἐξουσία τους αὐτὴ τὴν εἶχαν ἀναγνωρίσει κι οἱ Νησιώτες.

Ἡ Ρούμελη δμως ἀκόμα ἦταν ξέφραγο ἀμπέλι. Τρέξανε τότε νὰ τὴν «ὀργανίσουν πολιτικῶς» δυὸ Φαναριώτες, ὁ Μαυροκορδάτος κι ὁ Νέγρης.

Ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ δυὸ; Ἄς τὸ δοῦμε σύντομα.

ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ γεννήθηκε ὁ Μαυροκορδάτος, στὰ 1791. Ἄνεψιὸς τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχιάς Γιάννη Καρατζᾶ. Μετὰ τὶς σπουδὲς του στὴν Ἰταλία, πῆγε κοντὰ στὸ θεῖό του, στὴ Βλαχιά, καὶ πῆρε ἐκεῖ σπουδαῖα ἀξιώματα. Στὰ 1818, ξαναπῆγε στὴν Ἰταλία κι ἐγκαταστάθηκε στὴν Πίζα. Σὲ λίγο ἔφτασε ἐκεῖ κι ὁ θεῖός του Καρατζᾶς, πού εἶχε χάσει τὴν ἡγεμονία τῆς Βλαχιάς. «Ἄμα μάθανε πῶς ἡ ἀρχηγία τῆς Ἐπανάστασης δόθηκε στὸν Ἀλέξαντρο Ὑψηλάντη, τοὺς ξυνοφάνηκε κι ἀρχίζουν τὰ διαδούλια, νὰ δοῦν πῶς θὰ περάσει ἡ κατάσταση στὰ χέρια τους. Ἀποφασίζεται νὰ κατέβουν στὴν Ἑλλάδα ὁ γιὸς τοῦ Καρατζᾶ, ὁ Κωστάκης, κι ὁ Μαυροκορδάτος καὶ νὰ προπαγαντίσουν τὸν ἐρχομὸ τοῦ γέρο-Καρατζᾶ, σὰν ἡγεμόνα τοῦ τόπου.

Στὰ μέσα τοῦ Ἰούλη ὁ Μαυροκορδάτος βρίσκεται μπροστὰ στὸ Μεσολόγγι μέσα στὸ καράδι. Τὴν ἄλλη μέρα ἀνεβαίνουν κάμποσοι Μεσολογγίτες στὸ καράδι, νὰ δοῦνε ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἤρθανε καὶ τί θέλουν.

— Εἶμαι ὁ πρίγκηπας Ἀλέξαντρος Μαυροκορδάτος, τοὺς λέει ἐπίσημα καὶ ἡγεμονικά.

Ἄλλὰ, μόλις πάτησε τὸ πόδι του στὴν Ἑλλάδα, ἔκαμε τὴν πρώτη του ἀπάτη. Λέει στοὺς Μεσολογγίτες πῶς τὸ καράδι ποὺ τὸν ἔφερε εἶναι γεμάτο ἀπὸ μπαρούτια κι ὄλα τ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου. Ἀφοῦ φρόντισε νὰ ξεφορτωθοῦν τὰ μπαράζια του, βγάζουν οἱ ἄνθρωποι του τὴ φήμη, πῶς φάνηκαν δυὸ τούρικα καράδια νᾶρχουνται ἀπὸ τὸν Ἐπαχτο.

— Τρέξτε, φωνάζει, και βουλιάζετε τὸ καράβι μας γιὰ νὰ μὴν πέσουν τὰ μπαρούτια κι οἱ θησαυροί, πὺ ἐφερα, στὰ χέρια τῶν Τούρκων.¹

«Και σὰν γίνηκε αὐτό, σκεπάστηκε ἡ ἀγυρτεία πὺ σὲ λίγο θὰ ξεσκεπάζονταν».²

«Εἶναι πασίγνωστο, πῶς, σὰν ἤρθε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ κάμει τὴν τύχη του, δὲν εἶχε οὔτε λεπτὸ νὰ κάψει τὴ γλώσσα του και δὲν ἔφερε μαζί του τίποτα ἄλλο, ὄξδὸν ἀπὸ τὴ βελάδα του».³

Σὰν βγήκε στὸ Μεσολόγγι, ἔγραψε στὸν Ὑψηλάντη: «Ἐγὼ κρέμαμαι ἀπὸ τίς προσταγές σας. Ἄς προσταῖξει ἡ Ἐκλαμπρότης Σας, ἄς δώσει τίς ἀναγκαῖες ὁδηγίες και θὰ βρεῖ σὲ μένα δοῦλο πιστὸ τῆς πατρίδας, γιὰτι θεωρῶ ἱερές τίς προσταγές της».⁴

Ὁ Ὑψηλάντης τὸν κάλεσε τότε κοντά του. Ἀντάμωσαν στὰ Τρίκορφα,⁵ στίς 14 Αυγούστου 1821. Ἀπὸ κεῖ τὸν ἔστειλε πάλι στὴ Δυτικὴ Ρούμελη μ' ἐντολὴ νὰ τὴ «διοργανίσει πολιτικῶς». Τὰ παρακάτου γιὰ τὸν Μαυροκορδάτο θὰ τὰ δοῦμε στὴ συνέχεια τούτου τοῦ βιβλίου.

Ὁ ΘΟΔΩΡΟΣ ΝΕΓΡΗΣ ἦταν κι αὐτὸς Φαναριώτης. Γεννήθηκε στὴν Πόλη στὰ 1790. Φοβερός μηχανογράφος. Σὰν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση, ἔτρεξε κι αὐτὸς στὴν Ἑλλάδα — μύριζε ψητό, εἶπαμε. Σ' αὐτὸν δ' Ὑψηλάντης, ὕστερα ἀπὸ ἐπίμονη παράκληση τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀνάθεσε νὰ «διοργανίσει» τὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη.

Ὅπως εἰλέπουμε, οἱ δυό... ὀσποδάροι μοίρασαν μεταξὺ τους τὴ Ρούμελη. Τὴν κόψανε στὴ μέση και πήρε δ καθένας τους ἀπὸ μιὰ ὀσποδάρια.

Ὁ Μαυροκορδάτος συγκάλεσε τοπικὴ συνέλευση στὸ Μεσολόγγι, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1821, πὺ φήφισε τὴν «Προσωρινὴ Διοίκηση τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδας», δηλαδὴ τὴ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ρούμελης, κι δ Νέγρης συγκάλεσε ἄλλη τοπικὴ συνέλευση στὰ Σάλωνα,⁶ πὺ φήφισε τὴ «Νομικὴ Διάταξη τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδας», ἡ ἀρχαιοπρεπέστερα, τὸν «Ἄρειο Πάγο». Τώρα, τί σχέση εἶχε δ Ἄρειος Πάγος τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, πὺ ἦταν δικαστήριο, μ' ἓνα τοπικὸ σύνταγμα, ὄ... Νέγρης τὸ ξέρει.

Ὑστερα ἀπ' αὐτά, οἱ δυό... ὀσποδάροι ἄρχισαν ἐντονο ἀντιπολιτευτικὸ ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη, πὺ παρουσιάζονταν τότε κι ἀναγνωρίζονταν

1. Δημήτρης Φωτιάδης: «Καραϊσκάκης», Ἀθήνα 1956, σελ. 115—116.

2. Κάρπου Παπαδόπουλου: «Ὀδυσσεὺς Ἀντροῦτσος και Γιώργος Βαρνακιώτης», Ἀθήνα 1957, σελ. 48.

3. Κανέλλου Δεληγιάννη: «Ἀπομνημονεύματα», Ἀθήνα 1957, τόμ. Γ', σελ. 284.

4. Κώστα Παπαρρηγόπουλου: «Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους», Ἀθήνα 1925, τόμ. ΣΤ', σελ. 38.

5. Τρίκορφα: Βουνὸ στὴν ἐπαρχία Μαντινείας, δυτικὰ τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐκεῖ εἶχε ἐγκατασταθεῖ στίς ἀρχές τοῦ Ἀγῶνα στρατόπεδο (Σ.Σ.).

6. Σάλωνα: Ἡ σημερινὴ Ἀμφισσα. Πόλη στὴ Φθιωτιδοφωκίδα (Σ.Σ.).

ἀπὸ τὸ λαὸ σὰν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἔλου τοῦ Ἔθνους. Οἱ ὀποδαριεῖς τους, βλέπετε, τοὺς πέφταν μικρὲς-καὶ φιλοδοξοῦσαν οἱ δυὸ Φαναριῶτες νὰ βάλουν στὸ χέρι ἔλη τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδάτος ποῦ, ὅπως εἴπαμε παραπάνου, «κρέμουνταν στὶς προσταγὰς» τοῦ Ὑψηλάντη, μόλις πήρε στὰ χέρια του τὴ Δυτικὴ Ρούμελη, συνεννοήθηκε μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριά, τὰ ταίριαξε μαζί τους κι ἔστειλε ὕστερα γράμμα στὸν Ὑψηλάντη, δλότελα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ πρῶτο κι ὅπου, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, τοῦγραφε νὰ πάψει νὰ παρουσιάζεται σὰν «ἐπίτροπος τῆς ἀνύπαρχτης Ἀρχῆς, ποῦ, κι ἂν ὑπαρχε ἀκόμα, δὲν εἶχε κανένα δικαίωμα πάνου σ' ἔλο τὸ Ἔθνος».¹

ΕΧΟΥΜΕ λοιπὸν ὡς τώρα, σὲ μιὰ θούκα Ἑλλάδα, τρεῖς διοικήσεις — τὴν Πελοποννησιακὴ Γερουσία, τὴ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ρούμελης καὶ τὸν Ἄρειο Πάγο — καὶ μάλιστα δλότελα σχεδὸν ἀνεξάρτητες τὴ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη.

Φυσικὰ, αὐτὸ δὲ μπορούσε νὰ κρατήσει πολὺ. Κι οἱ ἀνάγκες τοῦ Ἀγῶνα, ποῦ ἤθελε συντονισμὸ ἐνεργειῶν, κι ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκπροσωπηθεῖ στὸ ἐξωτερικὸ ὁ ἐπαναστατημένος λαός, κάνανε ἀπαραίτητη τὴ δημιουργία μιᾶς κεντρικῆς ἐξουσίας. Ἡ διάρκεια μάλιστα τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας προβλέπονταν ὡς τὸ πέσιμο τῆς Τριπολιτσᾶς. Στις 23 τοῦ Σεπτέμβρη 1821 ἡ Τριπολιτσά εἶχε πέσει κι ὕστερ' ἀπ' αὐτό, ἔλος σχεδὸν Μοριάς, ὅξεν ἀπὸ λίγα κάστρα, ὅπως τῆς Πάτρας, τ' Ἀναπλιῶ κι ἄλλων, εἶχε λευτερωθεῖ. Τὸ ἴδιο κι ἡ Ρούμελη καὶ πολλὰ νησιά. Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν γιὰ τὴ σύγκληση μιᾶς ἐθνοσυνέλευσης, ποῦ θ' ἀντιπροσώπευε ἔλο τὸν ἀγωνιζόμενον λαό, ἦταν ἔλοφάνερη. Ἐπρεπε νὰ ὀργανωθοῦμε σὲ κράτος.

Τὸ λόγος εἶχε ὁ Ὑψηλάντης. Ὑστερα ἀπὸ σύσκεψη μὲ τὸ στενὸ του περιβάλλον, τοὺς φιλικούς: Παπαφλέσσα, Ἀναγνωστόπουλο κι ἄλλους, ἀποφάσισε νὰ συγκαλέσει Ἐθνικὴ Συνέλευση. Ἦθελε νὰ βάλει στὴ θέση τους τοὺς κοτζαμπάσηδες, καθὼς καὶ τοὺς δυὸ Φαναριῶτες. Ὅλοι αὐτοὶ τὸν ἀντιπολιτεύονταν σὲ κάθε του πράξη. Ἀλλὰ, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀντὶ νὰ τοὺς βάλει αὐτὸς στὴ θέση τους, κατάφεραν αὐτοὶ νὰ τὸν παραμερίσουν σχεδὸν.

Στις 9 τοῦ Ὀχτώβρη 1821 ἔστειλε ὁ Ὑψηλάντης ἐγκύκλιο στὶς ἐπαρχίες γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Ἐθνοσυνέλευσης.

Ἀρχισαν νὰ συνάζονται στὸ Ἄργος οἱ «παραστάτες» τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ βουλευτὲς ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, ποῦ τότε βγαίνανε μὲ ἔμμεση ἐκλογή, ἀπ' ἔλη τὴ χώρα, Μοριά, Ρούμελη, Ἠπειρο, Νησιά κτλ. Ἐνας ἀπ' τοὺς παραστάτες στὴν Ἀ' Ἐθνικὴ Συνέλευση ἦταν κι ὁ Κωλέτης, πληρεξούσιος τῶν ἐπαναστατημένων περιοχῶν τῆς Ἠπείρου.²

1. Κώστα Παπαρηγόπουλος: Ὁρ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 38.

2. Ἀγαπητοῦ Ἀγαπητοῦ: Ὁρ. cit., σελ. 157.

Τόπος τῆς Συνέλευσης ὀρίστηκε τελικὰ ἡ Ἐπίδαυρος¹ κι οἱ ἐργασίες τῆς ἄρχισαν στίς 22 τοῦ Δεκέμβρη 1821. Στὴν Ἐθνοσυνέλευση αὐτὴ ὁ Κωλέτης ἔκαμε ἐντύπωση σ' ὄλους τοὺς πληρεξούσιους μιᾶς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ μεγαλόπρεπο κι ἐπιβλητικὸ παράστημά του, ἡ πραότητα του, ἡ μελιχλιότητα του, ἡ ψυχραιμία του, ἡ ἐγκαρδιότητα ποὺ ἔδειχνε σ' ὄλους, οἱ πολιτισμένοι τρόποι του, ἀλλὰ κι ἡ μόρφωσή του — γιὰ τὸν σπουδαγμένον στὴν Ἰταλία, μιλοῦσε ξένες γλώσσες — τὸν βόηθησαν νὰ ἐπιβληθεῖ σὰν μιὰ ἀπὸ τίς ξεχωριστὲς φυσιογνωμίες. Τὴν πρώτην φοράν ποὺ μίλησε, ὁ λόγος του ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση. Ὁ Παπαφλέσσας, μόλις κατέβηκε ἀπ' τὸ βῆμα, ἔτρεξε καὶ τὸν ἀγκάλιασε καί, μὲ δάκρυα σχεδὸν στὰ μάτια, ὁ φλογερὸς ἐκεῖνος ἐπαναστάτης ξεφώνισε :

— Βρῆκε ὁ Φίλιππας τὸ Ναθαναήλ!

Τόσο ταιριαστὸς στὸ δικό του χαρακτήρα τοῦ φάνηκε. Κι ἀπὸ τότε γίνονταν φίλοι. Ἔλεγε ἀργότερα ὁ Κωλέτης :

« Ἀπὸ τῆς μέρας κείνης, ποὺ μίλησα στὴν Ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου, ἀρχίζει τὸ πολιτικὸ μου στάδιο.»

ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ τοῦ Γενάρη 1822 ἡ Ἐθνοσυνέλευση ἔβγαλε τὴν παρακάτω λιγόλογη, μὰ μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας διακήρυξη :

« Στὸ ὄνομα τῆς ἀγίας καὶ ἀδιαίρετης Τριάδας.

Τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος, ζώντας κάτω ἀπὸ τὴν φριχτὴ ὀθωμανικὴ κυριαρχία καὶ μὴ μπορώντας ν' ἀντέξει στὸ βαρὺ κι ἀπαραδειγματίστο ζυγὸ τῆς τυραννίας, ἀφοῦ τὸν τίναξε ἀπὸ πάνου του, ὕστερα ἀπὸ μεγάλες θυσίες, κηρύσσει σήμερα μπροστὰ στὸ Θεὸ καὶ στοὺς ἀνθρώπους, μὲ τὸ στόμα τῶν νομίμων παραστατῶν του, συναγμένων σ' Ἐθνικὴ Συνέλευση, τὴν πολιτικὴν του ὑπαρξὴν κι ἀνεξαρτησίαν.

Ἐπίδαυρος 1 τοῦ Γενάρη 1822 καὶ
α' χρόνος τῆς ἀνεξαρτησίας.»

Ἐστερα ἡ Συνέλευση ψήφισε τὸ Σύνταγμα τῆς χώρας, «ὀργανικὸ νόμος» τὸν εἶπαν. Πολλοὶ γράψανε, πὼς τὸ Σύνταγμα αὐτὸ ἦταν δημοκρατικὸ. Κι ἦταν στὰ λόγια, μὰ νὰ τί γράφει ὁ Βερναρδάκης :

« Στὰ λόγια ἐγκαθιδρύθηκε πολιτεία συνταγματικὴ, στὴν πραγματικὸτητα δμως καθιερώθηκε καὶ στερεώθηκε σὲ γερὰ θεμέλια καὶ στ' ὄνομα τοῦ ἔθνους φοβερὴ ὀλιγαρχία, δηλαδὴ ὁ ἴδιος ὁ κοτζαμπασισμὸς, ποὺ ἦταν καὶ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, μόνον ποὺ ὁ κοτζαμπασισμὸς πασαλείφτηκε

1. Ἐπίδαυρος : Ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλις τῆς Ἀργολίδας, ἀντίκρου ἀπὸ τὴν Αἴγινα, στὸ Σαρωνικὸ κόλπο (Σ.Σ.).

2. Ἀναστ. Γούδας : Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 248 - 249.

3. Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα στὰ χρόνια τοῦ Ἀγῶνα συντάσσονταν στὴν καθαρεύουσα.

τώρα μὲ τὸ φρέσκο συνταγματικὸ φκιασίδι, ποὺ εἶχε φτάσει ἀπὸ τῆ Δύση».¹

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ πρῶτο αὐτὸ ἑλληνικὸ Σύνταγμα, ὁ τόπος θὰ διοικούνταν ἀπὸ δυὸ σώματα : τὸ Βουλευτικὸ καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν. Τὸ Βουλευτικὸ ἦταν ὅ,τι ἡ σημερινὴ βουλὴ, ἦταν δηλαδὴ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἑβδομήντα μέλη. Τὸ Ἐκτελεστικὸ ἦταν λιγάκι ἰδιόρρυθμο ὄργανο. Ἦταν πενταμελές, μὲ πρόεδρο καὶ ἀντιπρόεδρο, καὶ ἐπικεφαλῆς τῶν ὑπουργῶν, τῶν «μινίστρων», ὅπως λέγονταν τότε, ποὺ τοὺς διόριζε αὐτό. Ἐπικύρωνε τὶς ἀποφάσεις τοῦ Βουλευτικοῦ, ποὺ χωρὶς τὴν ἐπικύρωσίν του ἦταν ἄκυρες, δὲν εἶχαν δηλαδὴ ἰσχύ νόμου. Σὲ χοντρές γραμμὲς μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ Ἐκτελεστικὸ ἦταν αὐτὸ ποὺ λέμε σήμερα ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, δηλαδὴ κυβέρνησις καὶ ἀνώτατος ἄρχοντας μαζί.

Ὁ πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς μινίστρους, δηλ. ὁ πρωθυπουργός, λέγονταν «Ἀρχιγραμματείας τῆς Ἐπικράτειας» καὶ ἦταν μαζί καὶ ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν.

Στὴν Α' Ἐθνοσυνέλευση, μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐκλέχτηκαν : πρῶτος καὶ καλύτερος ὁ Μαυροκορδάτος. Οἱ ἄλλοι... τί τὰ θέλουμε τὰ ὀνόματα ; Τοῦτο πρέπει νὰ ξέρομε : ὅλοι τοὺς κοτζαμπάσηδες !

Ὁ Κωλέτης διορίστηκε στὶς 15 τοῦ Γενάρη 1822 μινίστρος τῶν ἐσωτερικῶν. Μιὰ καὶ ὄξω ! Ὑπουργός ! Ἐκλαμπρότατος ! Ἔτσι προσφωνοῦνταν τότε οἱ μινίστροι. «Γιατί ;» ρωτοῦσε ὁ δάσκαλος Γεννάδιος² ἀργότερα, ὅταν καταφέρουνταν κατὰ τῶν τίτλων στὴ Συνέλευση τῆς Τροιζήνας. «Φωτιῆς ἔχει αὐτουνῶν ὁ κόλος, σὰν τὶς κολοφωτιῆς, καὶ λάμπει πιδὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς δικοὺς μας καὶ λέγονται ἐκλαμπρότατοι ;»

Ἡ ὁμιλία του κείνη ἄρесе τόσο πολὺ στοὺς στρατιῶτες, ποὺ τὸν χεροκρότησαν ζωνηρὰ καί, σὰν τέλειωσε ἡ συνεδρίαση, κοίταζαν ποῖος νὰ τὸν πρωτοκεράσει καφέ.³

Ὁ Κωλέτης, ὀξὸν ἀπὸ τὸ «μινιστέριο» τῶν ἐσωτερικῶν, εἶχε πά-

ὅπως καὶ τώρα. Τὰ μεταφέρω—ὅπως καὶ ὅλα τὰ κείμενα ποὺ παραθέτω—στὴ Δημοτική, χωρὶς βέβαια νὰ κάμω σ' αὐτὰ καμιὰ ἀλλαγὴ (Σ.Σ.).

1. Τάκη Σταματόπουλου : Ορ. cit., σελ. 285.

2. Γεώργιος Γεννάδιος : Ἠπειρωτικῆς καταγωγῆς. Γεννήθηκε στὴ Σηλυβρία τῆς Θράκης στὰ 1786. Πολὺ μικρὸς γύρισε μὲ τὴ μάνα του στὴν πατρίδα του, τὰ Δολιανὰ τῆς Ἠπείρου, ὅπου καὶ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα. Μετὰ πῆγε στὰ Γιάννενα καὶ ἀπὸ κεῖ στὴ Βλαχιά, σ' ἡλικία ἑντεκα χρονῶ. Τελειοποίησε τὶς σπουδὲς του στὴ Γερμανία. Στὰ 1824 κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ θερμοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ παράδειγμά του, ἐσώκωνε τὸ λαὸ σὲ κάθε δύσκολη περίστασις. Στὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση τῆς Τροιζήνας ἐκλέχτηκε πληρεξούσιος τῶν Ἠπειρωτῶν. Ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἔδρυσήν σχολείων καὶ βιβλιοθήκης—στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια καὶ ἀργότερα. Ἐγράψε διάφορα ἔργα. Πέθανε στὰ 1854. Ἡ βιβλιοθήκη του, μαζί μὲ βιβλία τοῦ γιοῦ του Γιάννη, ἀποτελέσαν τὸν πύρην τῆς Γεννάδειας Βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας (Σ.Σ.).

3. Νικ. Δραγοῦμη : Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 48.

ρει ακόμα ένα: τὸ «μινιστέριο» τοῦ πολέμου¹—προσωρινὰ ὅμως αὐτό. Μινίστρος τοῦ πολέμου εἶχε διοριστεῖ ὁ Νότης Μπότσαρης,² ποὺ βρίσκονταν τότε στὸ Σούλι. Ἐαφνιάστηκαν πολλοί, ποὺ ὁ Κωλέτης ἀνέβηκε μὲ μιᾶς τόσο ψηλὰ κι εἶχαν παραγκωνιστεῖ ἄλλοι σημαντικοί, ἀλλά... τὸ κατάπιαν χωρὶς νὰ μιλήσουν. Στὸ γλήγορο ἀνέβασμα τοῦ Κωλέτη βόηθησε, φαίνεται, κι ὁ Μαυροκορδάτος. Ὁ Κωλέτης δὲν εἶχε προλάβει ἀκόμα νὰ ὑφάνει τὴ δική του παντιέρα καὶ γι' αὐτὸ εἶχε κολλήσει στὸ Μαυροκορδάτο καὶ τοῦκανε τὸ φίλο.³

Κι ὁ Ὑψηλάντης; Στὴν οὐσία παραμερίστηκε. Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε κάμει κι εἶχε στεριώσει κιόλας κόμμα δικό του. Εἶχε πάρει τὴν πρώτη κυβέρνηση τῆς χώρας στὰ χέρια του. Ὁ Ὑψηλάντης δὲν τοῦ χρειάζονταν πιὰ. Γιὰ νὰ μὴ τὸν παραπετάξει δλότελα—ἦταν νωρὶς ἀκόμα—τοῦδωκε τὴν προεδρία τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀξίωμα τιμητικό, μὰ χωρὶς ἐξουσία.

Γιὰ τὸν παραμερισμὸ τοῦ Ὑψηλάντη ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτο καὶ τοὺς κοτζαμπάσηδες, νὰ τί γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος: «Τὸ ἔθνος εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἀρχή. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ, ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς, πέρασε στὰ χέρια τοῦ Ὑψηλάντη καὶ γίνηκε δεχτὴ ἀπ' ἑλο τὸ ἔθνος ὀξὲν ἀπὸ τοὺς προύχοντες τοῦ Μοριά. Ἐκεῖνο λοιπὸν ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνεῖ, ἦταν νὰ νομιμοποιηθεῖ ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τοῦ Ὑψηλάντη ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους καὶ νὰ συμπράξουν μαζί του οἱ πῖο ἱκανοὶ ἄντρες γιὰ ν' ἀναπληρώσουν τίς ἐλλείψεις του, ἰδίως στὰ διοικητικά».⁴

11. Νοῦτσος καὶ Παλάσκας.

ΜΟΛΙΣ καδάλησε στὴν ἐξουσία ὁ Κωλέτης, ἄρχισε νὰ σκέφτεται πῶς θὰ στέριωνε γιὰ καλὰ σ' αὐτὴ. Καὶ πρῶτα - πρῶτα, ἔπρεπε νὰ βρεῖ τ' ἀποκούμπι του, τὴν ὕλική δύναμη ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὴ στερέωσή του, τὸ παραπέρα ἀνέβασμά του, τὴν ἐκμηδένιση ὧλων ὧσων εἶχαν τίς ἴδιες μ' αὐτὸν φιλοδοξίες, ὧσων μποροῦσαν νὰ τοῦ σταθοῦν ἐμπόδια στοὺς σκοπούς του. Στὸ ζήτημα αὐτὸ εἶχε πάρει ἀπὸ καιρὸ τὴν ἀπόφασή του. Θ' ἀκουμποῦσε στοὺς Ρουμελιῶτες καπεταναίους καὶ γενικὰ σ' ὄλους τοὺς Ρουμελιῶτες κι Ἡπειρωτὸ - Σουλιῶτες ποὺ βρίσκονταν στὴ Ρούμελη. Ὅστερα ἀπ' αὐτό, ἄρχισε τὰ καλοπιάσματα τῶν Ρουμελιωτῶν. Νὰ ἕνα μικρὸ δεῖγμα, καθαρὰ «κωλέτειο».

1. α) Κώστα Παπαρρηγόπουλος: Ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 59.

β) Γ. Ἀσπρέα: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 25.

2. Νότης Μπότσαρης: Γεννήθηκε στὸ Σούλι στὰ 1759. Μετὰ τὴ δευτέρη πτώση τοῦ Σουλιῶ (1822) κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα. Στὴ Β' πολιτορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ ἦταν μέσα. Πέθανε στὰ 1841.

3. Διον. Κόκκινος: Ορ. cit., τόμ. Δ', σελ. 194—195.

4. Κώστα Παπαρρηγόπουλος: Ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 39.

Σὲ ἐπίσημο ἔγγραφο πρὸς τὸ Δάμπρο Νάκο¹ ἔγραφε :

«Ἡ οἰκογένειά σας ὑγιαίνει καὶ σὰς ἀσπάζεταιται...

Ἄ μινίστρος τοῦ Πολέμου

Γιάννης Κωλέτης».²

Σιγά - σιγά, μὲ τὰ καλοπιάσματα, εἶχε καταφέρει νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος του πολλοὺς καπεταναλοὺς τῆς Ρούμελης, προπάντων τῆς Ἀνατολικῆς. Ἐναν μονάχα δὲ μπορούσε νὰ φέρει στὰ νερά του. Κι αὐτὸς ἦταν ὁ γιὸς τ' Ἀντρούτσου, ὁ Δυσσέας. Ὁ περήφανος κείνος ἀντρας συχαίνονταν καὶ περιφρονούσε καὶ τοὺς καλαμαράδες καὶ τὰ τζάκια. Πίστευε ἀκράδαντα καὶ τὸ διαλαλοῦσε φανερά, πῶς, «ἂν δὲν λείψουν ἀπ' τὴ μέση οἱ κοτζαμπάσηδες, ἡ πατριδα θὰ χαθεῖ». Νὰ τί εἶχε πεῖ στὸν Κολοκοτρώνη :

— Ἀφοῦ οἱ κοτζαμπάσηδες, τώρα, ποὺ εἴμαστε δυνατοὶ κι ἔχουμε τ' ἄρματα στὰ χέρια, μᾶς κάνουν ἔτσι, αὐριο θὰ μᾶς σύρουν στὴ φούρκα.

— Ὅλο μ' αὐτοὺς ἔχεις νὰ κάμεις κι ἐσύ ! τ' ἀπάντησε ὁ Κολοκοτρώνης Ἄφρησέ τους καὶ μοναχοὶ τους θὰ λησμονηθοῦν.

Ἄ Δυσσέας ἐπέμενε :

— Ἐσένα θὰ πρωτοσκοτώσουν. Κι ὄχι μὲ τὴν ἀλήθεια, μὰ μὲ τὸ ψέμα θὰ σοῦ πλέξουν τὸ σκοινὶ τῆς φούρκας.

— Ὅ,τι διάβολο θέλουν, ἄς κάμουν. Ἐγὼ δὲ μαγαρίζω τὰ χέρια μου μ' αὐτούς.³

Ἦξερε ὁ Δυσσέας πῶς οἱ κοτζαμπάσηδες δὲ θὰ δίσταζαν μιὰ μέρα νὰ χτυπήσουν τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ γι' αὐτὸ τοὺς φοβόνταν «περισσότερο κι ἀπ' τὰ Τουρκάκια», καθὼς ἔλεγε.

Ὅσο γιὰ τοὺς καλαμαράδες, ἔλεγε πάλι πῶς «αὐτοὶ θὰ μᾶς φᾶνε μιὰ μέρα τὸ κεφάλι». Ἐβλεπε καθαρὰ ὁ Δυσσέας, πῶς τζάκια καὶ καλαμαράδες—πολιτικάντηδες θέλανε νὰ καταντήσουν τὸ λαὸ σὰν τοὺς «τσαράνους»⁴ τῆς Βλαχιάς. Πῶς μπορούσε λοιπὸν νὰ πιάσει φιλιές μαζί τους ;

Ἐναν τέτοιο ἡγέτη, φυσικὸ ἦταν νὰ τὸν λατρεῖ στρατὸς καὶ λαὸς. Ἡ Ἀνατολικὴ Ρούμελη ὀρκίζονταν στ' ὄνομά του καὶ σ' αὐτὸν «ὑστερ' ἀπὸ τὸ Θεὸ» εἶχαν ἀκουμπήσει ὄλοι τίς ἐλπίδες τους. Ὁ Κωλέτης ἔβλεπε καθαρὰ πῶς, ὅσο ὑπαρχε Δυσσέας στὴ Ρούμελη, αὐτὸς δὲν ἔπιανε χαρτωσιά. Μὰ καὶ πῶς νὰ τὸν βγάλει ἀπὸ τὴ μέση ; Ἐ, θὰ πάσχιζε τὸ κατὰ δύναμη κι ἴσως νὰ τοῦρχονταν δεξιά. Πρῶτα - πρῶτα, ἔπρεπε νὰ βρεῖ συμμάχους στὸν ἀγῶνα του κατὰ τοῦ Δυσσέα. Δὲν ἄργησε νὰ τοὺς βρεῖ. Ὅλοι οἱ προύχοντες τῆς Ρούμελης μισοῦσαν τὸ Δυσσέα. Γιατί ; Γιατί «τοὺς εἶχε κατεβάσει τὸ σηκωμένο φρόδι, τοὺς εἶχε μηδενίσει στὰ μάτια τοῦ λαοῦ, ποὺ τὸν μεταχειρίζονταν οἱ

1. Δάμπρος Νάκος : Γιὸς τοῦ προύχοντα τῆς Λειβαδιᾶς Νικόλα Νάκου (Σ.Σ.).

2. Ἐφημ. «Αἰώνας», 30 Ἀδγούστου 1847.

3. Νικόλ. Σηλιᾶδη : Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 499.

4. Τσαράνοι : Χωρικοὶ τῆς Βλαχιάς.

διαβόητοι αυτοί για τον πλούτο και το δεσποτισμό τους σαν χτήνος»,¹ από τον καιρό άκόμα που ήταν άρματολός στη Λειβαδιά, πριν απ' την Έπανάσταση. Οι προύχοντες αυτοί είχαν γίνει τώρα κυβερνήτες, άρεοπαγίτες. Νά λοιπόν οι μεγάλοι σύμμαχοι του Κωλέτη κατά του Δουσέα. Οι άρεοπαγίτες. Βέβαια, οι «καλοί» κείνοι πατριώτες δέν περίμεναν τον Κωλέτη να τους πει ποιά ήταν το «πατριωτικό» τους καθήκον. Τό ξέραν μόνοι τους. Γι' αυτό, άμέσως μετά την τρισέβδοξη μάχη στο Χάνι της Γραβιάς, που δόξασε το Δουσέα κι άνέδασε το κύρος του (κίντυνος - θάνατος για τους άρεοπαγίτες), άποφάσισαν να τον ξεκάμουν. Τι κι αν ο Δουσέας ήταν ο πρώτος καπετάνιος της Ρούμελης, αν στα στρατιωτικά δέν τουδγαίνε κανένας, αν ήξερε τη Ρούμελη σπιθαμή τη σπιθαμή και τον έτρεμαν οι Τούρκοι; "Έστειλαν λοιπόν κρυφά με κάποιον χωριάτη από το Κυριάκι² γράμμα στον καπετάν Βασίλη Μπούσογο³ και του γράφανε να φροντίσει να σκοτώσει το Δουσέα. Κατάλληλη εύκαιρία, του λέγανε, μπορούσε να βρει πάνου σε καμιά μάχη, που θάκανε ο Δουσέας με τους Τούρκους. "Ανυποψίαστος, καθώς θάταν αυτός, μπορούσε να τον σιμώσει κρυφά από πίσου, να ρίξει και να τον σκοτώσει. Σάν σκοτωθεί ο Δουσέας, γράφανε του Μπούσογου τά μεγάλα κεφάλια, «σένα θά κάμουμε άρχιστράτηγο σ' όλη την "Ανατολική Ρούμελη».⁴

Δέν τά κατάφεραν τότε, μα δέν άπελπίστηκαν. Την άνοιξη του 1822 τον άφησαν στην "Αγιά Μαρίνα χωρίς τρόφιμα, για να ξαγριωθεί ο στρατός ενάντια του. Μα ο στρατός ξαγριώθηκε ενάντια σ' αυτούς, «όπου τους πήγαν στο μακελιό χωρίς καμιά έτοιμασία... Είχαν πάθος με το Δουσέα κι άποφάσισαν οι καλοί πατριώτες για τη δική τους διχόνοια μ' ένα άτομο να χαθούν τρεις χιλιάδες στράτεμα και περίτου... Και, σαν χάνουνταν αυτόνοι, ποιοί θά πολεμούσαν με τους Τούρκους;»⁵ Για να σώσει το στράτεμα κείνο ο Δουσέας, το μπαρκάρισε στα καράβια και το σήκωσε από κεί. "Αρπάχτηκαν απ' αυτό οι άρεοπαγίτες και δάλανε το Βιζβίτζη⁶ να τον σκοτώσει — μένανε τότε μέσα στο καράβι του. Του λένε :

— "Από τον Δουσέα κιντυνεύει το έθνος. Τώρα που θάρθει στο καράβι σου, σώσε το έθνος από τον επίβουλον αυτόν. Ρίξε και σκότώσέ τον!

— "Αν είν' έτσι, τους άπαντάει ο άγαθός Βιζβίτζης, εγώ θά κάμω το πατριωτικό μου καθήκο. Νάστε ήσυχοι.⁷

1. Κώστα Παπαμιχαλόπουλου : «'Οδυσσεας 'Αντρούτσος», 'Αθήνα 1873, σελ. 12

2. Κυριάκι: Χωριό στην περιφέρεια Λειβαδιάς (Σ.Σ.).

3. Βασίλης Μπούσογος: Παλιό πρωτοπαλήκαρο του Διάκου, από το 'Απόκορο της Ναυπαχτίας (Σ.Σ.).

4. Κώστα Σάθα : «Μεσαιωνική βιβλιοθήκη», σελ. 229 - 230.

5. Γιάννη Μακρυγιάννη: «'Απομνημονεύματα», 'Αθήνα 1957, σελ. 66 - 68.

6. 'Αντώνης Βιζβίτζης: Κατάγονταν από τη Θράκη. Με δικά του έξοδα άρμάτωσε καράβι και κατέβηκε ν' άγωνιστεί στην έπαναστατημένη 'Ελλάδα. Χάθηκε στην Εύβοια στα 1822 (Σ.Σ.).

7. Νικ. Σηηλιάδη: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 314.

Τόση ήταν ή διασύνη τους νὰ τὸν ξεκάμουν, πού, ὅταν εἶδαν τὸ Δυσσέα νὰ σιμώνει μὲ μιὰ βάρκα στὸ καράδι, ὁ ἀρεοπαγίτης Γρηγόρης Κωσταντὰς¹ ξεφώνιζε :

— Νὰ τὸν πνίξουμε! Νὰ τὸν πνίξουμε! ²

Ἄνέθηκε στὸ καράδι ὁ Δυσσέας, τὸν σίμωσε ὁ Βιζβίζης, μὰ μὲ τὰ πρῶτα λόγια πού τοῦπε ὁ μεγάλος κείνος γιὸς τ' Ἄντρούτσου, κατάλαθε ὁ ἀγαθὸς καπετάνιος πὼς δὲν ἦταν τέτοιος πού τοῦ τὸν παράσταιναν, κι ἀντὶς νὰ ρίξει νὰ τὸν σκοτώσει, ἄρχισε νὰ τὸν περιποιέται καὶ γίνηκε φίλος του.³

Δὲ μπόρεσαν λοιπὸν οἱ ἀρεοπαγίτες μας—κι ἄς τῷθελαν τόσο κι ἄς πᾶσιζαν μὲ ὄλους τοὺς τρόπους—νὰ βγάλουν ἀπ' τὴ μέση τὸ Δυσσέα. Γιὰ νὰ βγάλουν τότε τὸ ἄχτι τους, τοῦστειλαν ἕνα γράμμα ὑδριστικὸ καὶ τὸν ἔλεγαν «ἀνίκανο κι ἀναντρο»! Ποιοί; «Αὐτῆνοι οἱ ἀφεντάδες, πού κάθουνταν στὰ καράδια κι ἔτρωγαν κι ἔπιναν, κι ἐκείνοι ὁπού κιντύνευαν γιὰ τὴν πατρίδα, ὁ Δυσσέας κι οἱ στρατιῶτες του, ἔτρωγαν δεκαφτὰ μερόνυχτα μισὴ χούφτα ἀραποσίτι».⁴

Ὅργίζεται τότε ὁ Δυσσέας καὶ τοὺς πετάει τὴν παραίτησή του στὰ μούτρα. Ἄλλο πού δὲν ἤθελαν!

Ῥωραῖα πράματα ὄλ' αὐτὰ γιὰ τὸν Κωλέτη, μὰ στὸ τέλος βγήκαν τζίφος! Ξεσηκώθηκαν οἱ καπετανατοὶ, ὁ στρατὸς κι ὁ λαὸς κι ἐκέτευαν τὸ Δυσσέα νὰ μὴν τοὺς ἀφήσει, γιατί, ὄξιν ἀπ' αὐτόν, κανέναν ἄλλο δὲ θέλαν καὶ δὲ θ' ἀναγνώριζαν γι' ἀρχηγό τους.

Κι ὁ Δυσσέας ἔμεινε ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ρούμελης.

ΠΑΝΟΥ σ' αὐτὰ, καινούργια «συμφορὰ» γιὰ τὸν Κωλέτη. Καινούργιος ὑποψήφιος γιὰ τὴν ἐξουσία. Κι ὄχι στρατιωτικὸς, μὰ πολιτικὸς. Καὶ μάλιστα τῆς σχολῆς τοῦ Ἄλῃ· πασιᾶ κι αὐτός. Ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος. Πρῶτος μυστικοσύμβουλος τοῦ Ἄλῃ, πρῶτος ἀρχοντας τοῦ Ζαγορίου,⁵ πρῶτος καὶ κα-

1. Γρηγόρης Κωσταντὰς: Γεννήθηκε στὶς Μηλιές τοῦ Πηλίου στὰ 1753. Πῆγε στὸ Βουκουρέστι σὰν διευθυντὴς σχολείου κι ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Βιέννη, στὴ Γερμανία καὶ στὴν Ἰταλία, γιὰ σπουδές. Στὰ 1796 γύρισε στὸ Πῆλιο κι ἔγινε διευθυντὴς τῆς σχολῆς Ἀμπελακίων. Ξανάφυγε γιὰ τὴν Βιέννη καὶ πάλι γύρισε στὸ Πῆλιο. Ὅταν τοῦ πρωτομίλησαν γιὰ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρία, εἶπε: «Ἄλλοίμονο! Θὰ πάρете τὸν κόσμον στὸ λαιμό σας», Ὅμως, σὰν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση, κατέθηκε στὶς ἐπαναστατημένες περιοχές κι ἔγινε ἀρεοπαγίτης. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἐπειδὴ δὲ χρησιμοποιήθηκε πουθενά, γύρισε δυσσεσητημένος στὴν πατρίδα τοῦ Μηλιέ, ὅπου κι ἐξῆσε ὡς τὸ θάνατό του. Σὰν λόγιος, στὶς γλωσσικὲς του ιδέες, ἦταν στὴν ἀρχὴ προοδευτικὸς, μὰ μετὰ ἀκολούθησε τὴ «μέση ὁδὸ» τοῦ Κοραΐ! Πέθανε στὰ 1884.

2. Διον. Κόκκινου: Ὁρ. cit., τόμ. Δ', σελ. 233 - 235.

3. Νικ. Σπηλιᾶδη: Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 314.

4. Γιάννη Μακρυγιάννη: Ὁρ. cit., σελ. 66 - 68.

5. Ζαγόρι: Περιφέρεια χωριῶν βορειοανατολικά τῶν Γιαννίνων, πῆσαν ἀπὸ τὸ βουνὸ Μιταικέλι (Σ.Σ.).

λύτερος μέσα στα Γιάννενα. Στ' ὄνομά του ὀρκίζονταν οἱ Γιαννιώτες κι ὄλη ἡ Ἡπειρος. Ὅλους τοὺς προστάτευε καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ ξεχωρίζει νὲ Ρωμιούς, νὲ Τούρκους, νὲ Ἀρβανίτες, νὲ Ὀβριούς. «Τίμιος ἄνθρωπος, καλοθελητῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀγαπημένος ἀπ' ὄλους τοὺς σημαντικούς Ἑλληνες, στρατιωτικούς, πολιτικούς, θρησκευτικούς. Ἐδίδασκε ὄλη του τὴν κατάσταση γιὰ τὴν πατρίδα».¹

Στὰ Γιάννενα ὁ Κωλέτης ἦταν νούλα μπροστὰ στὸ Νοῦτσο. Καὶ νὰ πῶς τᾶφερε ὁ καιρὸς. Ἐκλαμπρότατος τῶρα ὁ Κωλέτης, νούλα, γιὰ τὸ παρόν, ὁ Νοῦτσος.

«Καλὰ σήμερα, μὰ αὔριο;» ἀναλογίζονταν μὲ τρόπο ὁ Κωλέτης. «Τοῦτος ὁ ἄρχοντας σίγουρα καὶ στὴν πολιτικὴ θὰ μπεῖ κι ἀγαπητὸς θὰ γίνεῖ καὶ κύρος τεράστιο σύντομα θ' ἀποκτήσει. Καὶ σὲ ποιούς θ' ἀκουμπήσει κι αὐτός; Στους Ἡπειρώτες, στους Σουλιώτες, στους Ρουμελιώτες. Μὰ αὐτοὺς ὄλους τοὺς θέλω ἐγὼ γιὰ δικό μου ἀποκούμπι. Πῶ! Πῶ! Σίγουρα αὐτὸς θὰ πάρει τῶρα τὰ πρωτεῖα καὶ τὴν ἐπιρροὴ στὴ Ρούμελη, γιὰτι εἶναι καλύτερός μου. Ἐκεῖ ποὺ ἔλεγα πῶς νὰ ξεμπλέξω μὲ τὸ Δυσσέα, νὰ ποὺ μοῦρθε τρα- νύτερος!»

Ἀπὸ δῶ τῷχει, ἀπὸ κεῖ τῷχει ὁ τετραπέρατος Βλάχος καὶ βρίσκει τρόπο, ὄχι μόνο νὰ ξεμπλέξει κι ἀπὸ τοὺς δυὸ, Δυσσέα καὶ Νοῦτσο, μὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα νὰ πετύχει. Μ' ἓνα σμπάρο δυὸ τρυγόνια, λένε. Λάθος. Ὁ Κωλέτης μ' ἓνα σμπάρο θὰ πετύχαινε τρία τρυγόνια. Ποιὸ ἦταν τὸ τρίτο; Δὲν ἦταν τρυγόνι, τρυγὸνα ἦταν. Μαζὶ μὲ τὸ Νοῦτσο εἶχε ἔρθει στὴ Ρούμελη κι ὁ Χρήστος Παλάσκας, Ἡπειρώτης κι αὐτός, ἀπὸ τὴ Γότιστα, καὶ καλὸς στρατιωτικός. Εἶχε ἔρθει σ' ἐπαφὴ μ' εὐρωπαϊκούς στρατοὺς καὶ στὰ Γιάννενα ὁ Ἀλῆς τὸν χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὴν ἐγκύμναση τῶν Ἀρβανιτᾶδων του. Ὁ Παλάσκας αὐτός, λοιπόν, εἶχε φέρεῖ μαζὶ του καὶ μιὰ ὄραιότατη τρυγὸνα, τὴ γυναίκα του. Τὴν εἶδε ὁ Κωλέτης καὶ τοῦρθε νταμπλάς. Τὴν κοίταζε καὶ δὲ χόρταινε νὰ τὴ βλέπει. Ὅπου—ὦ εὐτυχία!—εἶδε πῶς τὸν γλυκοκοίταζε κι αὐτὴ! Ἐλα ὄμως ποὺ ἦταν λίγο δύσκολη ἢ συνέγεια. Μεγάλο ἐμπόδιο γιὰ τὸν Κωλέτη ὁ ἄντρας τῆς τρυγόννας του. Δὲν ἄργησε νὰ βρεῖ τρόπο νὰ παραμερίσει τὸ ἐμπόδιο αὐτό. Ὅχτῶ χρόνια σπούδαζε στὸν Ἀλῆ-πασιά! Χαμένες θὰ πήγαιναν τόσες σπουδές;

Καὶ νὰ πῶς σκέφτηκε: «Τὸ Δυσσέα τὸν ἔχω ἀντίζηλο, τὸν Ἀλέξη Νοῦτσο τὸ ἴδιο, τὸν Παλάσκα γιὰ τὸ κέφι μου, καλὸ εἶναι νὰ χαθεῖ, νὰ κάμω τὴ γυναίκα του μορῶζα».² Κάνει εἰσήγηση λοιπὸν στὴν κυβέρνηση νὰ διορίσει τὸ Νοῦτσο πολιτικὸ διοικητὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ρούμελης καὶ τὸ Χρήστο Παλάσκα στρατιωτικὸ διοικητὴ, στὴ θέση δηλαδὴ τοῦ Δυσσέα!

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 96.

2. Id., σελ. 78—79.

“Αν ήταν ποτέ δυνατό ὁ Δυσσέας νὰ παραδώσει ἐξουσία στὸν... Παλάσκα!
 “Αν ήταν ποτέ δυνατό τὸ στράτευμα τοῦ Δυσσέα νὰ δεχτεῖ γι’ ἀρχηγό του τὸν...
 Παλάσκα! “Αν ήταν ποτέ δυνατό ὁ λαὸς τῆς Ρούμελης ν’ ἀρνηθεῖ τὸ Δυσσέα
 —τὸ γιὸ τοῦ Ἀντρούτσου, τὸ νικητὴ τῆς Γραβιάς, τὸν προστάτη καὶ πατέρα
 του, ὅπως τὸν ἔλεγε—καὶ ν’ ἀναγνωρίσει τὸν ἀγνωστο ἀκόμα στὴ Ρούμελη
 Ἀλέξη Νοῦτσο!

Θὰ μοῦ πεῖτε : Δὲν τᾶξερε αὐτὰ ὁ Κωλέτης ; Βεβαιότατα. Τᾶξερε καὶ
 τὰ παράξερε ! Καὶ γι’ αὐτὸ ἀκριβῶς τοὺς ἔστειλε ! Νὰ μὴν τοὺς δεχτεῖ ὁ
 Δυσσέας. Νὰ διαολιστεῖ καὶ νὰ τοὺς χτυπήσει. Ὁ Νοῦτσος κι ὁ Παλάσκα
 ἔσπεραν καὶ στράτευμα μαζί τους. Ὁ Δυσσέας, πάλι, εἶχε μαζί του ὄλο τὸ
 στράτευμα τῆς Ρούμελης. Τί θὰ γίνονταν ; “Ἐνα ἀπ’ τὰ δύο ! “Ἡ θὰ ὑποχω-
 ροῦσε ὁ Δυσσέας καὶ θὰ παράδινε τὴν ἀρχηγία, ὅποτε ἔβγαينه ἀπὸ τὴ μέση,
 μηδενίζονταν ὀριστικὰ—κέρδος τοῦ Κωλέτη!—ἢ θὰ τοὺς χτυποῦσε, ὅποτε
 γλύτωνε ἀπὸ τὸ Νοῦτσο καί... ἔπεφτε στὴν ἀγκαλιά του ἡ τρυγόνα. Χήρα
 πιὰ ἢ καημένη ἢ Παλάσκαίνα, πεῦ ἄλλοῦ θὰ ζητοῦσε παρηγοριά ;

Εἶτε λοιπὸν τῶνα γίνονταν, εἶτε τ’ ἄλλο, κέρδος τοῦ Κωλέτη ἦταν.
 Ὁχοτροὶ του ἐπικίνδυνοι ἦταν κι οἱ τρεῖς τους. “Ἄς πῆγαιναν λοιπὸν στὸν
 ἀγύριστο ! Ὡς ἐκλείπει καπνός, ἐκλιπέτωσαν ! Ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βίθλου
 ζώντων !

Πῶς νὰ μὴ θαυμάσει κανένας τὸν ἀξιο αὐτὸ μαθητὴ τ’ Ἀλη·πασιά ;
 Μὰ δὲν τέλειωναν ὡς ἐδῶ οἱ συλλογισμοὶ τοῦ ἐκκλαμπρότατου. “Αν ὁ Δυσ-
 σέας σκότωνε τὸ Νοῦτσο καὶ τὸν Παλάσκα, τότε, σὰν φονιάς αὐτουγῶν καὶ
 σὰν ἀνυπάκουος στὴν κυβέρνηση, θὰ κηρύσσονταν τουλάχιστο «προδότης»
 κι ἀξίος κρεμάλας. Καί... τὸν στέλνανε κι αὐτὸν καλιὰ του.

ΟΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ τοῦ Κωλέτη ἀληθέψανε πέρα γιὰ πέρα. Καὶ νὰ οἱ
 λεπτομέρειες :

Ἡ κυβέρνηση, σύμφωνα μὲ τὴν εἰσήγηση τοῦ Κωλέτη, διόρισε τὸ Νοῦτσο
 πολιτικὸ διοικητὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ρούμελης καὶ τὸν Παλάσκα στρατιωτικὸ
 διοικητὴ καὶ τοὺς ἔστειλε νὰ πᾶνε νὰ παραλάβουν τὴν ἐξουσία ἀπὸ τὸ Δυσ-
 σέα. Κι ὄχι μόνο αὐτὸ, μὰ τοὺς ἐφοδίασε καὶ μὲ προκηρύξεις πρὸς τοὺς πρού-
 χοντες τῆς Λειβαδιάς καὶ πρὸς τὸ στράτευμα τοῦ Δυσσέα, ποὺ μ’ αὐτὲς δια-
 τάσσονταν ὄλοι νὰ δεῖξουν ὑποταγὴ στοὺς καινούργιους ἀρχηγούς καὶ τὸ
 Δυσσέα «νὰ τὸν πιάσουν καὶ ἢ ζωντανὸ ἢ σκοτωμένο νὰ τὸν πᾶνε στὴν Κό-
 ρινθο»!—αὐτὴ ἦταν τότε πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Σὰν ἔφτασαν στὸ Δίστομο² ὁ Νοῦτσος κι ὁ Παλάσκα μαζί μὲ τὸ στρά-
 τεμα ποὺ εἶχαν πάρει μαζί τους, δῶσανε τίς προκηρύξεις αὐτὲς σὲ κάποιον

1. Κώστα Παπαμιχαλόπουλου : Ὁρ. cit., σελ. 50—51.

2. Δίστομο : Κωμόπολη κοντὰ στὴ Λειβαδιά (Σ.Σ.).

Λάπα νὰ τίς μοιράσει στὸν κόσμο. Οἱ στρατιῶτες τοῦ Δυσσέα, πού τοὺς φάνηκε ὑποπτος ὁ Λάπας, τὸν πιάσανε καὶ τὸν πῆγαν στὸν ἀρχηγό τους.

Τὸν ρωτᾶει ὁ Δυσσέας :

— Ποῦθε ἔρχεσαι, βρὲ Λάπα ;

— Ἀπὸ τὸν κάμπο, καπετάνιε.

— Πέρασες ἀπὸ τὸ Δίστομο ;

— Ὅχι, καπετάνιε.

— Πῶς πῆγες στὸν κάμπο ;

— Νὰ συνάξω τὸ νεφεράμι.¹

— Καὶ πῶς ;

— Ἐμαθα πῶς ἦσουν ἐδῶ, καπετάνιε, κι ἐπῆγα νὰ τοὺς συνάξω νὰ σοῦ τοὺς φέρω.

Χωρὶς νὰ τὸν ρωτήσῃ τίποτα ἄλλο τὸν ἄφησε λεύτερο.

Μὰ σὰν πῆγε λίγο παραπέρα ὁ Λάπας, ὁ Δυσσέας, πού δλα τὰ ὑποψιάζονταν, εἶπε στοὺς στρατιῶτες του νὰ τοῦ τὸν ξαναφέρουν. Τρέξανε οἱ στρατιῶτες καὶ ξανάφεραν τὸ Λάπα μπροστά του. Τοῦ λέει ὀργισμένος :

— Βρὲ Λάπα ! Δῶσε μου τὰ γράμματα.

— Καπετάνιε ! Στὸ κεφάλι σου ὀρκίζουμαι, δὲν ἔχω γράμματα.

— Ἐεγυμνώστε του !

Τὸν ψάξανε οἱ στρατιῶτες καὶ τοῦ βρήκανε κατάσαρκα τίς προκηρῦξεις. Τρέμοντας ὁ Λάπας ζητοῦσε συχώρηση. Τὸν σκυλόδρισε ὁ Δυσσέας καὶ τὸν ἔδιωξε.²

Στῆ στιγμῇ, παίρνει μαζί του ἐξήντα στρατιῶτες δικούς του καὶ τραβάει ν' ἀνταμῶσει τὸ Νοῦτσο καὶ τὸν Παλάσκα. Τοὺς βρήκε ὀρδινιασμένους δξω ἀπὸ τὸ Δαδί. Ἀποφάσισε νὰ τοὺς σιμῶσει, μὰ οἱ ἐξήντα στρατιῶτες φοβοῦνταν νὰ πᾶνε μαζί του, γιὰτι οἱ δυὸ ἀποσταλμένοι τῆς κυβέρνησης εἶχαν πολὺ στρατὸ μαζί τους.

Ἔτσι, δὲν πῆγε ὁ Δυσσέας. Τότε ὁ Νοῦτσος κι ὁ Παλάσκας, γιὰ νὰ τὸν ξεγελάσουν, τοῦ παράγγειλαν πῶς θὰ τραθῆξουν γιὰ τὸ Μεσολόγγι. Ὁ Δυσσέας τοὺς ἀπάντησε πῶςμποροῦσαν νὰ τραθῆξουν ἡσυχοὶ τὸ δρόμο τους.

Σὰ νύχτωσε, οἱ δυὸ τοῦτοι κατασκήνωσαν στὸ χωριὸ Γλούνιστα, κοντὰ στὸ ποτάμι τῆς Γραδιᾶς. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος τοῦ ποταμιοῦ, καὶ κάπου τρία τέταρτα τῆς ὥρας μακρὰ, στάθηκε ὁ Δυσσέας γιὰ νὰ τοὺς παρακολουθᾷ, πού θὰ φεθγαν, ὥσπου νὰ ξεμακρύνουν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη. Μὰ τὸ πρῶτὴ τῆς ἄλλης μέρας, 26 τοῦ Μᾶη 1822, δταν κοίταξε μὲ τὰ κιάλια του πρὸς τὴ θέση πού ἦταν ὀρδινιασμένοι ὁ Νοῦτσος κι ὁ Παλάσκας, τοὺς εἶδε νὰ προχωρᾶνε μὲ ξεδιπλωμένα μπαϊράκια πρὸς τὴ Δρακοσπηλιά³ ὅπου βρίσκονταν τὸ

1. Νεφεράμι : Ἐφεδρεῖες.

2. Κ. Παπαμιχαλόπουλου : Ορ. cit., σελ. 50—51.

3. Δρακοσπηλιά : Χωριὸ τῆς Φθιωτιδοφωκίδας (Σ.Σ.).

δικό του στράτεμα, ἐνώ, σύμφωνα μὲ ὅσα τοῦ εἶχαν πεί, αὐτοὶ θάπρεπε νὰ-
 χαν πάρει ἀντίθετο δρόμο, πρὸς τὴν Οἴτη.¹ Κατάλαβε τότε πὼς τοῦ εἶχαν
 πεῖ ψέματα, γιὰ νὰ τὸν ξεγελάσουν καὶ νὰ φτάσουν ἀνενόχλητοι ὡς ἐκεῖ ποῦ
 βρίσκονταν οἱ στρατιῶτες του. Ἐγίνε ἐξωφρενῶν κι ἀποφάσισε νὰ τοὺς
 χτυπήσει. Ἐστειλε στὴ στιγμή δυὸ γλήγορους στρατιῶτες του νὰ πᾶνε στὴ
 Δρακοσπηλιά καὶ νὰ ποῦν στοὺς καπεταναίους του νὰ σηκώσουν τὸ στράτεμά
 του ἀπὸ κεῖ, νὰ πιᾶσουν κοντὰ στὸ χωριὸ θέσεις καλὲς κι ὅταν θὰ φτάνανε
 ὁ Νοῦτσος κι ὁ Παλάσκας, νὰ τοὺς χτυπήσουν. Τὸ σύνθημα γιὰ νὰ γίνε ἡ
 ἀρχὴ θὰ τῷδινε αὐτός. Τὴν ἴδια στιγμή, σύναξε τοὺς λίγους στρατιῶτες του
 καὶ κίνησε κι αὐτὸς γιὰ τὴ Δρακοσπηλιά. Ὁ Νοῦτσος κι ὁ Παλάσκας δὲν
 κατάλαβαν τὴν κίνηση αὐτὴ τοῦ Δυσσέα. Σὰν φτάσαν στὴ Δρακοσπηλιά, τὸν
 βρήκανε μπροστά τους. Τοὺς φώναξε τότε μ' ὄλη τὴ δύναμη τῆς φωνῆς του :

— Ποῦ πᾶτε, βρὲ ἄτιμοι ἄνθρωποι ;

Καὶ τὴν ἴδια στιγμή ἄδειασε τὸ ντουφέκι του καταπάνου τους. Ἄρχι-
 σαν νὰ ντουφεκᾶνε κι οἱ στρατιῶτες του, μὰ ἀπὸ τίς ντουφεκιᾶς αὐτὲς κανέ-
 νας δὲν ἔπαθε τίποτε. Ὁ Νοῦτσος κι ὁ Παλάσκας μπήκανε τότε μ' ὄχτῳ στρατιῶ-
 τες τους μέσα σὲ μιὰ ἐκκλησιά. Οἱ στρατιῶτες τοῦ Δυσσέα κυκλώσανε ἀμέσως
 τὴν ἐκκλησιά, κάμποσοι ἀπ' αὐτοὺς ἀνέβηκαν στὴ σκεπή, τρύπησαν τὸ θόλο
 της κι ἀπὸ κεῖ ντουφεκοῦσαν τοὺς κλεισμένους κι ἔρριχναν μέσα ἐμπρηστικὲς
 βλές γιὰ νὰ τοὺς κάψουν.² Ὁ Δυσσέας τοὺς καλοῦσε νὰ βγοῦν. Ὁ Νοῦτσος
 βγήκε, μὰ ὁ Παλάσκας δὲν ἔβγαине κι ἔβριζε τὸ Δυσσέα.

— Δὲ σὲ θαρρεύουμε, βρὲ ἄπιστε.

— Ἐγὼ ἄπιστος ; Δὲ σὲ βρήκα στὸ Σουληνάρι, στὴ Γρανίτσα, στὸν Ἄη-
 Γιώργη, ποῦ ἦσουν μὲ τοὺς Τούρκους ; Σὲ πείραξα ;

Ὁ Παλάσκας ὁμως ξακολουθοῦσε νὰ ξεστομιζέι πικρὰ λόγια ἐνάντια
 στὸ Δυσσέα.

Ὅργιστηκε ὁ Δυσσέας καὶ λέει στοὺς στρατιῶτες του :

— Ὅ,τι διάολο θέλετε κάντε τον, κάψτε τον.

Φοβήθηκε τότε ὁ Παλάσκας καὶ βγήκε.³

Συναζέι μετὰ ὁ Δυσσέας τοὺς κατοίκους ὄλους καὶ τ' ἀσκέρι του καὶ
 τοὺς λέει :

— Διαβάστε ἀδέρφια τὰ γράμματα.

Τοὺς ἔδωκε τίς προκηρῦξεις τῆς κυβέρνησης καὶ τίς διάβασαν μεγαλό-
 φωνα. Τοὺς λέει μετὰ :

— Ἀδέρφια ! Ὁ Ἄρειος Πάγος κι ἡ κυβέρνησις, τὸ ξέρετε πὼς μὲ κατὰ-

1. Οἴτη : Βουνὸ τῆς Ροῦμέλης, δυτικὰ τοῦ Καλλιῶρου κι ἀνατολικὰ τῆς Γκιώ-
 νας καὶ τοῦ Κόρακα (Σ.Σ.).

2. Διον. Κόκκινου : Ὁρ. cit., τόμ. Δ', σελ. 243—245.

3. Κ. Παπαμιχαλόπουλου : Ὁρ. cit., σελ. 50—51.

τρεχαν και με κατατρέχουν . Τώρα στέλνουν αρχηγούς την αφεντιά τους από δω, τον κύριο Νούτσο και τον καπετάν Παλάσκα. Η αφεντιά σας, είναι στο χέρι σας. Αν θέλετε αυτούς, σκοτώστε έμένα, αν θέλετε έμένα, σκοτώστε αυτούς.

Τους έπιασαν και τους σκότωσαν. Και γλύτωσε κατά ώρας ο Κωλέτης από τους δυό.¹

Όπως ακριβώς τó ειχε μαντέψει κι όπως τó ειχε μαγειρέψει ó σατανικός Βλάχος.

Τους έστειλε ν' áλυσοδέσουν τó λιοντάρι μέσα στο άντρο του! Και, φυσικά, τó λιοντάρι τούς έφαγε. Τους έρριξε στο στόμα του λύκου κι εκείνος τούς κατάπιε.

Κι έτσι, πάει ó ένας πιθανός του πολιτικός αντίπαλος, ó Νούτσος. Πάει κι ó Παλάσκας. Ανάλαβε πιά ó Κωλέτης τήν προστασία τής δμορφης Παλάσκαινας. Τήν έκαμε φανερά μορόζα του.²

«Τοιοúτοι είναι οι άνθρωποι, πατρίδα μου, όπου μάς κυβερνοúνε. Και να μάς áτιμάσουν θέλουν και να μάς σκοτώσουν. Ήσουν άτυχη, πατρίδα μου, από κυβερνήτες αρχή και τέλος».

Του έμενε ακόμα ó Δυσσέας. Ό ξεπατωμός του τώρα ήταν πιό εύκολος. Σάν έμαθε ή κυβέρνηση τó φόνο του Νούτσου και του Παλάσκα, τόν καθαίρεσε άμέσως, τόν κήρυξε άξιο θανάτου και τόν επικήρυξε για πέντε χιλιάδες γρόσια στις 3 του Ιούνη 1822. Έστειλε διαταγές στη Ρούμελη να τόν πιάσουν ή να τόν σκοτώσουν, όπου τόν βρούν. Κι ακόμα, ó δεσπότης και μινίστρος τής Θρησκείας Ίωσήφ τόν άφόρισε.³

Ό Κωλέτης έτριβε τά χέρια του, αλλά... τζίφος πάλι! Ούτε ó φόνος του Νούτσου και του Παλάσκα, ούτε ή αγανάκτηση κι οι διωγμοί τής κυβέρνησης στάθηκαν ίκανά να μικρύνουν τήν υπόληψη που ειχε ó λαός στο Δυσσέα.⁴ Η κοινή γνώμη ήταν υπέρ αυτου. Κι ακόμα, όλοι οι καπεταναίοι ήταν μαζί του κι ενάντιοι και στην κυβέρνηση και στον Άρειο Πάγο. Κι όχι μόνο συχωρούσαν τó Δυσσέα για τούς δυό φόνους, μα άποδοκίμαζαν και τά μέτρα που έπαιρνε ενάντιά του ή κυβέρνηση.⁵ Γενική λοιπόν ήταν ή κατακραυγή ενάντια στην κυβέρνηση κι έτσι, ύστερ' από 20 μέρες, στις 24 του Ιούνη, όχι μόνο άμνήστεψαν τó Δυσσέα, μα του ξανάδωσαν και τήν άρχιστρατηγία.⁶

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 88.

2 α) Id. σελ 78—79.

β) Κάρπου Παπαδόπουλου: «Όδυσσέας Άντρούτσος και Γιώργος Βαρνακιώτης», Αθήνα 1957, σελ. 63.

3. Σπ. Τρικούπη: «Ίστορία τής Έλληνικής Έπανάστασης», Λονδίνο 1853—1857, τόμ. Β', σελ. 157.

4. Id. τόμ. Β', σελ. 226.

5. Γερβίνου: «Ίστορία τής Έπανάστασης και Άναγέννησης τής Ελλάδας». Μετάφρ. Ι. Περβάνογλου, Αθήνα 1864, τόμ. Α', σελ. 342.

6. Άγαπητου Άγαπητου: Op. cit., σελ. 73—74.

12. Στὸν καιρὸ τοῦ Δράμαλη.

ΕΧΟΥΜΕ πεί ὡς τώρα πολλές φορές, πὺς τὰ τζάκια, ἀπὸ τίς πρώτες κιό-
λας μέρες τῆς Ἐπανάστασης, πήραν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους καὶ γιὰ νὰ τὴ
σιγουρέψουν πάσκιζαν μ' ὄλα τὰ μέσα ν' ἀχρηστέψουν τοὺς ἀντίπαλούς τους
στρατιωτικούς, ὄσους δὲν τὰ προσκυνούσαν. Τί κι ἂν ἀκόμα δὲν εἶχαμε
ξεμπλέξει μὲ τὸν Τοῦρκο;

Τί κάναν λοιπόν! Σ' ἄλλους δίνανε βαθμούς, ποὺ δὲν τοὺς ἀξίζαν καὶ παρα-
μελοῦσαν τοὺς ἀξιους ἢ τοὺς δείχνανε ἀδικαιολόγητη προσβλητικὴ ὑποψία, κι
ἄλλους—τοὺς πιὸ δυναμικούς—πάσκιζαν νὰ τοὺς ξεκάμουν, ἂν μπορούσαν.
Ἄπὸ τὸν κατατρεγμὸ αὐτὸ δὲν γλύτωσε οὔτε ὁ Κολοκοτρώνης. Πολιορκοῦσε
τὴν Πάτρα. Ἡ κυβέρνησις τοῦστειλε διαταγὴ νὰ λύσει τὴν πολιορκία καὶ νὰ
πάει στή... Δυτικὴ Ρούμελη. Γιατί; Δὲν ἔπρεπε τάχα νὰ λευτερωθεῖ ἡ Πά-
τρα; Δὲν ἦταν συμφέρο τῆς Ἐπανάστασης νὰ περάσει στὰ χέρια της τὸ κά-
στρο αὐτό, γιὰ νὰ μὴν κρατάει ἐκεῖ ἀχρησιμοποίητα στρατεύματα; Δεκαπέντε
χιλιάδες Τοῦρκοι ἦταν κλεισμένοι στὴν Πάτρα. Μεγάλος κίντυνος γιὰ τὸ Μο-
ριά. Ποιὸς μπορούσε νὰ ξέρει, πότε θάποφάσιζαν νὰ βγοῦν ἀπὸ κεῖ καὶ νὰ
μᾶς χτυπήσουν; Ὅλα αὐτὰ τᾶξεραν, βέβαια, οἱ κυβερνήτες μας. Μά, ἂν ἔπε-
φτε ἡ Πάτρα, θὰ μεγάλωνε τὸ γόητρο τοῦ Κολοκοτρώνη! Νά τί γράφει ὁ ἴδιος
στ' «Ἀπομνημονεύματά» του:

«Ἐλεγαν οἱ κοτζαμπάσηδες τῶν μικρῶν: Δὲν συμφέρει, ὅτι ἂν ἔλθει ὁ
Κολοκοτρώνης, θὲ νὰ πάρει καὶ τῆς Πάτρας τὰ λάφυρα, καθὼς καὶ τῆς Τρι-
πολιτοῦσας. Σκοπὸς τους ἦταν νὰ μὴν πάρω τὴν Πάτρα καὶ δυναμωθῶ. Ἄν μὲ
ἄφηναν νὰ πάγω ἀμέσως, θὰ μοῦ ἔδιναν ἀμέσως τὰ κλειδιά οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ
τὸν φόβο τους».¹ Καὶ τότε; Ποιὸς τὸν κρατοῦσε, ἂν ἀποφάσιζε νὰ κάμει
κανένα γκοβέρνο μιλιτάρε,² ὅπως τὸλεγε;

Τοὺς ἔγραφε ὁ Γέρος:

«Γιατί νὰ πάω ἐγὼ στὴ Ρούμελη; Ἐκεῖ ὑπάρχουν ἱκανότατοι καπετα-
ναῖοι, ποὺ ξέρουν καλὰ καὶ τὸν τόπο καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου ἐκείνου.
Ἄν ἔχει ἀνάγκη ἡ Ρούμελη ἀπὸ βοήθεια, δῶστε τὰ μέσα στοὺς καπεταναίους
της κι ἐκεῖνοι θὰ κάμουν τὴ δουλιὰ τους».

Ἐγραφε κι ἄλλα καὶ τοὺς παρακαλοῦσε νὰ τοῦ στείλουν τροφές καὶ
μπαρουτόβολα γιὰ νὰ κρατήσῃ τὸ μπλόκο τῆς Πάτρας. Τὸ γράμμα τὸ εἶχε
στείλει στὸν Κωλέτη, ποὺ ἦταν μινίστρος τοῦ πολέμου. Νά ἡ ἀπάντησις τοῦ
Κωλέτη:

1. Θ. Κολοκοτρώνη: Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 79—80.

2. Γκοβέρνο μιλιτάρε: Στρατιωτικὴ κυβέρνησις, δικτατορία.

«Μ' αὐτὰ ποὺ γράφεις δείχνεις ἀπειθεία στὴν κυβέρνησι καὶ μπορεῖ νὰ σοῦ βγεῖ σὲ κακό. Ἐγώ, γιὰ νὰ σώσω τὴν ὑπόληψή σου, δὲν τὸ φανέρωσα τὸ γράμμα σου στὴν κυβέρνησι, μόνο σκέψου καλύτερα κι ἄκου τί σοῦ λέμε».

Ὁ Κολοκοτρώνης ὀργίστηκε μ' αὐτὰ ποὺ τοῦ γραφε ὁ Κωλέτης. Ἡ εἰσήγησή του πρὸς τὴν κυβέρνησι, εἰσήγησι ἀρχηγοῦ ἐκστρατείας, γιὰ τὸ τί ἦταν σωστὸ νὰ γίνει, χραχτηρίζονταν ἀπὸ τὸν ἀρμόδιο ὑπουργὸ ἀντιπειθαρχικὴ πρᾶξι! Καί, σὰν νὰ μὴν ἔφτανε αὐτό, ἔδωκε ἡ κυβέρνησι τὸ δικαίωμα σὲ πολιτικούς νὰ στρατολογᾶνε κι αὐτοὶ καὶ νὰ σχηματίζουν στρατιωτικὰ σώματα. Καὶ μάλιστα, «ὅποιος παρακούσει καὶ δὲν κινήσει μὲ τοὺς ἀρχόντες, νὰ εἶναι τὸ ἕνα τρίτο τῆς περιουσίας του ἐθνικό».¹ Ἔτσι, ὅποιος εἶχε παράδες—καὶ παράδες εἶχαν μόνο οἱ κοτζαμπάσηδες—γίνονταν ἀρχηγὸς στρατιωτικοῦ σώματος. Πολλοὶ στρατιῶτες τότε παρατοῦσαν τοὺς φυσικούς ἀρχηγούς τους—κι αὐτὸν τὸν Κολοκοτρώνη—καὶ πῆγαιναν νὰ καταταγοῦν στὰ σώματα ἐκείνων ποὺ πλέρωναν μεγαλύτερο λουφέ. Δηλαδή, διάλυσι καὶ τέλειο ξεχαρβάλωμα τοῦ στρατοῦ. Ἀὐτὸς κι εἶχε τελειώσει νικηφόρα ὁ Ἀγῶνας κι ὁ στρατὸς πιά δὲ χρειάζονταν!

Μπρὸς τὴν κατάστασι αὐτὴ ὁ Κολοκοτρώνης παίρνει μαζί του ὀγδόντα παληκάρια καὶ τραβάει γιὰ τὴν Κόρινθο. Ἐγραψε καὶ στὴν κυβέρνησι, πὼς φτάνει. Τάχασαν οἱ πολιτικάντηδες.

Πῶ! Πῶ! Ἀρματωμένοι ὁ Κολοκοτρώνης ἔρχεται κατὰ πάνου μας! Ἀπειθεία! Στάσι!

Ὁ Κωλέτης τότε—μινίστρος τοῦ πολέμου, καθὼς ξέρουμε—στέλλει διαταγὴ στὸν Κολοκοτρώνη ν' ἀφήσει τὰ παληκάρια του ὄξω ἀπὸ τὴν Κόρινθο κι αὐτὸς νὰ μπεῖ μέσα στὴν πόλιν μόνο μὲ πέντε. Δὲν τὸν ἄκουσε ὁ Γέρος καὶ μπῆκε στὴν Κόρινθο μ' ὄλα του τὰ παληκάρια.² Γιὰ ὑποδοχή, βέβαια, οὔτε κουδέντα νὰ γίνεται. Κι ὄχι μόνο αὐτό, μὰ τὸν ἔβαλαν νὰ μείνει τὸ βράδυ σ' ἕνα παλιόσπιτο μὲ τρύπιο πάτωμα! Τὴ νύχτα, κάποιος φουκαρὰς Χιώτης—Βλαδιανὸς λέγονταν—ποὺ πῆγε νὰ τοῦ κάμει βίζιτα, ἔσπασε τὸ πόδι του. Εἶχε βουλιάξει μέσα σὲ μιὰ τρύπα τοῦ πατώματος, ποὺ δὲν τὴν εἶδε, γιὰτι ἦταν σκεπασμένη μ' ἕνα σάϊσμα.

Καταγαναχτισμένος ὁ Κολοκοτρώνης, παίρνει ὄλη νύχτα τὰ παληκάρια του, κι ἄς ἔβρεχε κιόλας, κι ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κόρινθο. Σταμάτησε στὸ Ζευγολατιδ—χωρὶ ὄξω ἀπὸ τὴν Κόρινθο—νὰ περάσει τὴ νύχτα.

Σὰν τάμαθαν αὐτὰ οἱ κυβερνήτες μας, πιδὸ πολὺ τάχασαν. Ἀποφασίζουν νὰ στείλουν ἀντιπροσωπεῖα νὰ τὸν παρακαλέσει νὰ γυρίσει πίσου. Κι ὄλοι ρίχανε τὸ βᾶρος στὸν Κωλέτη, γιὰτι αὐτὸς, μὲ τὸ κακό του φέριμο, εἶχε ξαγριώσει τὸν Κολοκοτρώνη. Μαζί μὲ τὸν Κωλέτη στάλθηκαν κι ὁ δεσπότης τῆς Κορίνθου Κύριλλος κι ἄλλοι.

1. Θ. Κολοκοτρώνη: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 89.

2. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 238.

Παίρνουν δρόμο για τὸ Ζευγολατιό, νὰ τὸν προφτάσουν καὶ νὰ τὸν παρακαλέσουν νὰ γυρίσει πίσου.

Τοὺς λέει ὀρθά - κοφτὰ ὁ Γέρος :

— Σὰ δὲ δέχεστε ἕνα στρατηγὸ, ποὺ ἔρχεται νὰ σᾶς μιλήσει, πᾶω καὶ γὼ στὴν Τριπολιτσά κι ὅ,τι ἔχω νὰ πῶ, τὸ λέω στὴ Γερουσία.

(Πρέπει νὰ ξέρει ὁ ἀναγνώστης, πῶς οἱ τοπικὲς διοικήσεις : Πελοποννησιακὴ Γερουσία, Ἄρειος Πάγος καὶ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ρούμελης δὲν εἶχαν καταργηθεῖ ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου).

Μὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ἦταν ποὺ δὲν θέλαν νὰ γίνει, τὸ δυνάμωμα τῆς Γερουσίας. Τὸν ἀρχίζει ὁ Κωλέτης μὲ τὶς μαλαγανιές.

— Ἐέρεις, γενναιότατε, λάθος ἔγινε ποὺ δὲ βγήκαμε νὰ σὲ δεχτοῦμε, κατὰ πῶς σ' ἀξίζει. Κι ὅσο γιὰ κείνο τὸ παλιόσπιτο, ποὺ σοῦ δεῖξαν νὰ μείνεις, πάλι ἀπὸ λάθος σὲ πήγανε ἐκεῖ. Ἔλα τώρα στὴν Κόρινθο, πὲς μας τί θέλεις κι ἐμεῖς θὰ κοιτάξουμε νὰ σ' εὐχαριστήσουμε.

Ὁ Γέρος, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ὑποψιάζονταν πῶς ὁ Κωλέτης τοῦσκαβε τὸ λάκκο, τοῦ λέει μ' ὀργή :

— Ἐσὺ νὰ πᾶς στὰ Γιάννινα νὰ γίνεις μινίστρος κι ὄχι ἐδῶ !

— Καλὰ - καλὰ ! Δὲ χρειάζεται νὰ θυμώνεις. Πᾶμε τώρα στὴν Κόρινθο καὶ θὰ δεῖς, πῶς ὅ,τι μᾶς ζητήσεις θὰ τῶχεις.

Ἐπεσε ἀπάνου του κι ὁ δεσπότης καὶ τέλος τὸν κατάφεραν καὶ γύρισε στὴν Κόρινθο.

Ἡ κυβέρνηση δέχτηκε νὰ τὸν ἀφήσει νὰ ξακολουθήσει τὴν πολιορκία τῆς Πάτρας, ἀλλὰ καὶ πάλι τὸν παράτησαν χωρὶς καμιὰ βοήθεια ! Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ διαλυθεῖ ἡ πολιορκία τῆς Πάτρας καὶ ν' ἀχρηστευτεῖ ὁ Κολοκοτρώνης. — Εὐγε σας, καλοὶ πατριῶτες !

« Ἀνάθεμα νᾶχουν ! » ἔλεγε ἀργότερα ὁ Γέρος.¹

Ἡ ΑΠΟΤΥΧΙΑ τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πάτρα ἦταν εὐκαιρία γιὰ τὸν Κωλέτη νὰ βγάλει καὶ τὸν Κολοκοτρώνη « ἀντιπατριώτη ». Μόλις ἔμαθε πῶς ὁ Γέρος ἔλυσε τὴν πολιορκία — κι αἴτιοι γι' αὐτὸ ἦταν ἡ κυβέρνηση καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὁ ἴδιος ὁ Κωλέτης σὰ μινίστρος τοῦ πολέμου, ποὺ τὸν ἄφησαν ὀλό-τελα ἀβοήθητο — μὰ καὶ δυὸ στὴν Τριπολιτσά. Πιάνει τοὺς γερουσιαστὲς κι ἀρχίζει μὲ τρόπο νὰ τοὺς ἐρεθίζει κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, σὰν αἰτίου ποὺ διαλύθηκε ἡ πολιορκία τῆς Πάτρας.

Ὁ ἔνοχος Κωλέτης ζητάει νὰ παραστήσει ἔνοχο τὸν ἄθῳ Κολοκοτρώνη. Πὲς, πὲς, κατάφερε νὰ κάμει τοὺς γερουσιαστὲς, ὄχι μόνο νὰ πιστέψουν πῶς ἀληθινὰ ὁ Κολοκοτρώνης ἦταν ἔνοχος, μὰ καὶ νὰ ὀργιστοῦν κιόλας τόσο πολὺ ἐναντίά του, ὥστε νὰ τοῦ στείλουν ἔγγραφο, ὅπου, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, τὸν

1. Θ. Κολοκοτρώνη : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 80.

ἔλεγαν προδότῃ¹ καὶ Ἑρόστρατο² καὶ τὸν καλοῦσαν ν' ἀπολογηθεῖ.

Τοὺς ἀπαντᾷ ὁ Γέρος :

— Μετὰ δυὸ - τρεῖς μέρες ἔρχομαι στὴν Τριπολιτσά μὲ δυὸ - τρεῖς χιλιάδες στράτευμα καὶ τότε θ' ἀπολοηθῶ.

Τάχασαν. «Θὰ μᾶς σκοτώσει ὁ Κολοκοτρώνης!» Ὁ Κωλέτης ἔφυγε γλήγορα - γλήγορα ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά καὶ γύρισε στὸ Ἄργος—ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ ἡ ἔδρα τῆς κυβέρνησης. Ὅμως, ἔστειλε διαταγὴ στὸν Κολοκοτρώνη νὰ γυρίσει στὴν Πάτρα καὶ νὰ ξαναρχίσει τὴν πολιορκία...

Σκοπὸς τοὺς καὶ πάλι ὁ ἴδιος. Νὰ τὸν κρατᾶν μακρῶς, νὰ τὸν ἀχρηστέψουν!

ΕΝΩ λοιπὸν οἱ «καλοὶ πατριῶτες» πάσκιζαν μὲ κάθε τρόπο ν' ἀχρηστέψουν τοὺς μπαρουτοκαπνισμένους καπεταναίους (Δυσσέα, Κολοκοτρώνη, καὶ ἄλλους μικρότερους) καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες μὲ τὸν παρὰ ἀγόραζαν στρατιῶτες γιὰ τιμητικὴ συνοδεία τοὺς—σπουδαῖα πρόσωπα, βλέπεις—τριάντα χιλιάδες Τοῦρκοι, δύναμη τρομερὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μ' ἀρχηγὸ τὸ Μαχμούτ - πασιὰ Δράμαλη³ κατέβαινε πρὸς τὰ κάτου καὶ ὅπου νᾶταν περνοῦσε τὸ στενὸ τῆς Κόρθος καὶ ἔμπαινε στὸ Μοριά. Ἡ τρομάρα ποῦ ἔπιασε τὴν κυβέρνηση ἦταν ἀπερίγραπτη. Ὅλα τὰ μέλη τῆς—ὄξδὸν ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη καὶ τὸν Πετρόμπεη—τρέξανε νὰ σωθοῦν στὰ καράδια. Ὁ πανικός τοὺς ἔφερε πανικὸ καὶ στοὺς κατοίκους καὶ ὄλοι ἀρχισαν νὰ τρέχουν πρὸς τὴ θάλασσα γιὰ νὰ σωθοῦν.

«Χιλιάδες κάτοικοι ὀρμήσανε τρελοὶ ἀπὸ τὸν τρόμο ὄξω ἀπὸ τὰ σπίτια τοὺς. Πλήθη κόσμου συνωθοῦνταν στὰ τυφλά πρὸς τὰ μπρός, χωρὶς νὰ ξέρουν ποῦ πῆγαιναν. Ἡ μιὰ οἰκογένεια βιάδιζε ἐπὶ ὥρες πίσου ἀπὸ τὴν ἄλλη, σὲ μιὰ θλιβερὴ συνοδεία. Οἱ ἄντρες τρέχανε κουβαλώντας μπόγους, ποῦ μόλις προφτάσανε νὰ τοὺς δέσουν, τὴ στιγμὴ τῆς φυγῆς. Γυναῖκες καὶ παιδιὰ, μισόγδουτα, ἀγωνίζονταν γιὰ νὰ προφτάσουν τὸ πλῆθος τῶν προσφύγων, ἀλλὰ

1 Διον. Κόκκινου: Ορ. cit., τόμ. Δ', σελ. 300—301.

2 Ἑρόστρατος: Κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἐφεσο. Στὰ 356 π.Χ. ἔκαψε τὸ ναὸ τῆς Ἀρτεμῆς στὴν Ἐφεσο. Δικάστηκε γιὰ τὴν πράξη του αὐτὴ σὲ θάνατο. Στὴν ἀπολογία του ἰσχυρίστηκε, πὼς τὸν ἔκαψε γιὰ νὰ πετύχει ν' ἀθανατίσει τ' ὄνομά του. Μόλις τᾶκουσαν αὐτὸ οἱ Ἐφεσῖοι, ἀπαγόρεψαν ν' ἀναφέρεται τ' ὄνομά του, μὰ δὲν κατάφεραν νὰ κάμουν νὰ ἔσχαστεῖ. Ὁ Ἑρόστρατος ἀθανάτισε τ' ὄνομά του, ἄς εἶναι καὶ σὺν ἐμπρηστῆς (Σ.Σ.).

3 Μαχμούτ - πασιὰς Δράμαλης: Γεννήθηκε στὰ 1780, στὴ Δράμα, ἀπ' ὅπου πῆρε καὶ τ' ὄνομα. Σὲ πολέμους, ποῦ ἔκαμε μὲ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Πέρσους, ἔδειξε μεγάλη σκληρότητα. Ὁ σουλτάνος τὸν διόρισε πασιὰ στὴ Λάρισα. Τὸ Μάη τοῦ 1822 τοῦστειλε διαταγὴ νὰ πάει στὸ Μοριά καὶ νὰ πνίξει τὴν Ἐπανάσταση. Πῆρε μαζί του τριάντα χιλιάδες στράτευμα διαλεχτό, μὰ στὰ Δερβενάκια ἔπαθε νίλα μεγάλη. Ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσει στὴν Κόρινθο, ὅπου καὶ πέθανε στίς 26 τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1822 (Σ.Σ.).

πολλοί πέφτανε έξαντλημένοι στα πλαϊνά του δρόμου κλαίγοντας, προσευχόμενοι και περιμένοντας το θάνατο από τους φανταστικούς διώχτες τους.¹

Ύφου ξασφαλίστηκαν οι κυβερνήτες μέσα στα καράβια και πήραν λίγη ανάσα από το λαχανιασμένο φευγικό τους, «άπεδύθησαν εις τὸν ὑπέρτατον ἀγώνα» μέ... χαρτιά. Ἔγραφαν :

«Ἕλληνες !

Σεῖς ἀποφασίζετε τὴν ἐλευθερίαν σας κι ὁ τύραννος ἀποφασίζει τὸ χαμό σας. Σεῖς, ἐπειδὴ δὲ μποροῦσατε νὰ ὑποφέρετε νᾶστε σκλάβοι τῶν ἀνομῶν κι ἀπιστῶν Τούρκων, ἀρπάξατε τ' ἄρματα γιὰ νὰ καθαρίσετε τὴ γῆ τῶν πατέρων σας ἀπὸ τὰ ἀκάθαρτα καὶ αἱματοφάγα θερία, γιὰ νὰ μὴ πλερώνετε πιά τὰ τόσο βαριά δασύματα καὶ νὰ γλυτώσετε ἀπὸ τίς καθημερινὲς βρισιὲς κι ἀτιμίες... καί, μ' ἓνα λόγο, γιὰ νὰ ζήσετε μὲ νόμους καὶ νὰ φανεῖτε καὶ σεῖς στὸν κόσμον ἔθνος ἐλεύτερο, καθὼς καὶ σᾶς πρέπει, κι ὄχι νᾶστε σὴν τ' ἄλογα χτήνη κάτου ἀπὸ ἓναν τύραννο ἄθεο, ἀνομο κι αἱματοφάγο. Ὁ τύραννός σας δμως, περισσότερο ἄγριος τῶρα ἀπὸ κάθε ἄλλη φερά... θέλει νὰ σᾶς ξεπατώσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Ποτὲ δὲν εἶδε ὁ ἥλιος πόλεμο ἀγιότερο καὶ δικαιότερο ἀπὸ τὸν πόλεμο τὸ δικό σας, οὔτε τύραννο ἀγριότερο κι ἀπανθρωπότερο ἀπὸ τὸν τύραννό σας...

Ἕλληνες !

Καὶ τὰ πῶς ταπεινὰ κι ἀκάθαρτα ζῶα ζοῦν καὶ πεθαίνουν. Ἄλλὰ μονάχα φιλελεύτεροι ἄντρες ζοῦν μὲ τιμὴ καὶ πεθαίνουν μὲ δόξα. Τῶρα θὰ φανεῖτε καὶ θὰ δείξετε ἂν εἰστε καὶ σεῖς τέτοιοι... Ἔχετε καὶ ζωντανὰ παραδείγματα νὰ μιμηθεῖτε. Νὰ οἱ προύχοντες τοῦ Μοριά, οἱ βουλευτὲς κι οἱ γερουσιαστὲς, μπρὸς στὸ μεγάλο κίντυνο τῆς πατρίδας, σύναξαν τοὺς ἀντρείους πατριῶτες τους κι ἐκστρατεύουν προσωπικὰ οἱ ἴδιοι μαζί τους... Ἀκολουθήστε τὸ παράδειγμα τῶν γενναίων (!) τούτων...»²

Πολλὰ ἄλλα τέτοια ἔλεγε ἡ προκήρυξη. Οἱ καλαμαράδες σ' αὐτὰ εἶναι... νὰ μὴ βασκαθοῦν. Ὅμως, ἄς προσέξει ὁ ἀναγνώστης τοῦτα δῶ :

α) Τὴν προκήρυξη αὐτὴ τὴν ἔγραψαν ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν βρεγμένα ἀκόμα τὰ βρακιά τους ἀπὸ τὸ φόβο τους. Πῶς μπορεῖ λοιπὸν ὁ φοβιτσαρὴς νὰ μιλάει γιὰ ἀντρειωσύνη; Μὰ ἄς σταθοῦμε ἐπιεικεῖς στὸ ζήτημα αὐτό. Ἄνθρωποι ἦταν, φοβήθηκαν, ἔτρεξαν νὰ ἴσωθοῦν, δπου μποροῦσαν. Καράβια βρῆκαν μπροστά τους, στὰ καράβια μπήκαν. Κι ὁ λάος; θὰ ρωτήστε ἴσως. Ἄπὸ ποῦ θᾶπαιρνε κουράγιο νὰ φράξει τὸ δρόμο στὸν ὀχτρό, δταν ἔδλεπε τοὺς κυβερνήτες του νὰ τὸν παρατᾶνε καὶ νὰ φεύγουν; Τέλος πάντων. Εἴπαμε νᾶμαστε ἐπιεικεῖς. Στὸ φόβο του ἀπάνου, δὲν ξέρει τί κάνει κανένας. Πᾶει αὐτό. Πᾶμε παρακάτου.

β) Ἡ προκήρυξη αὐτὴ φέρνει σὴν τόπο ποὺ συντάχτηκε τὸ Ἄργος, ἐνῶ

1. Φίνλεϋ : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 387.

2. Διον. Κόκκινου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 305—306.

πραγματικά γράφτηκε στο καράβι, πού είχαν μπει νά σωθούν. "Αν συχωροῦμε τή δειλία, πρέπει τάχα νά συχωρέσουμε και τήν ἀπάτη; ¹

γ) Κι ἕνα τελευταῖο: Πουθενά δὲν φάνηκε στράτευμα μ' ἀρχηγό πολιτικό και μάλιστα κοτζάμπαση πού ν' ἀντιστάθηκε στο Δράμαλη.² «Οἱ ὀλιγαρχικοί ἔμειναν στόν τόπο τους στήν ἐποχή πού μπήκε ὁ Δράμαλης στο Μοριά, γιατί φοβοῦνταν τόν Κολοκοτρώνη», γράφει ὁ Σπηλιόδης.³

"Ὡστε τὰ περι «γενναίων προκρίτων» ἦταν τουλάχιστο πρόωρα, ἀν ὄχι μιὰ ἀκόμα ἀπάτη.

Ἡ Γερουσία, πού πρὶν ἀπό τόν κίντυνο ἔλεγε τόν Κολοκοτρώνη «προδότη» και «Ἡρόστρατο», τώρα τόν θερμοπαρακαλεῖ νά σώσει τόν τόπο. Τοῦ γράφει:

«Ἡ πατρίδα κιντυνεύει τόν ἔσχατο κίντυνο κι ἀπό σένα περιμένει τή σωτηρία της. "Αντρες, γυναῖκες, γέροντες και παιδιά, ἀδύνατα πλάσματα, σένα μόνο, ὕστερα ἀπ' τὸ Θεό, παρακαλοῦν νά τοὺς σώσεις».⁴

ΚΙ Ο ΚΩΛΕΤΗΣ; Τί ἔκανε στίς κρίσιμες αὐτὲς ὥρες; Ἀγωνίζονταν (!) κι αὐτός... μὲ κουτοπονηριὲς και «κωλέτεια» τερτίπια, σὰν τοῦτο πού θ' ἀνιστορήσουμε τώρα, γιὰ «νά σώσει τήν κινδυνεύουσα πατρίδα».

Ὁ σουλτάνος, ὄξόν ἀπὸ τ' ἀσκήρια τῆς στεριᾶς πού εἶχε στείλει στο Μοριά μὲ τὸ Δράμαλη, εἶχε στείλει και καράβια πολλὰ γιὰ νά μπάσουν τροφὲς στοὺς κλεισμένους Τούρκους τ' Ἀναπλιού, καθὼς και σ' ἄλλα κάστρα, πού ἦταν ἀπαρτα ἀκόμα. Ἐδῶ πρέπει νά πούμε πὼς ἡ πείνα τῶν Τούρκων πού ἦταν κλεισμένοι στ' Ἀνάπλι ἴσως νά εἶχε ξεπεράσει και τήν πείνα τῶν μπλοκαρισμένων στο Μεσολόγγι ἀργότερα. Ἀνατριχιαστικὴ εἰκόνα τῆς πείνας τους μᾶς δίνει ὁ Φωτάκος:

«Σέρνονταν κατὰ γῆς και σκάβανε στὰ κατώγια τῶν σπιτιῶν τὰ φουσκιά, πού ἦταν ἀνάμεσα στὰ χαλάσματα, και τίς ἄλλες κοπριὲς κι ἀκαθαρσιὲς τῆς πόλης, ἔβρισκαν μεγάλα σκουλήκια και τᾶτρωγαν. Εἶχαν φτάσει σὲ τόση ἀναισθησία, ὥστε, ὅταν τοὺς πλησιάζαμε, γύριζαν τὰ μάτια τους και μᾶς κοίταζαν γλαρὰ - γλαρὰ και παραπονεμένα. Χασμουριοῦνταν και φαίνονταν σὰ νά μᾶς ζητοῦσαν βοήθεια, μὰ δὲ μπορούσαν νά μᾶς μιλήσουν. Ἐπειτα, πάλι χαμήλωναν τὰ μάτια τους και ξακολουθοῦσαν νά σκάβουν, ἔβρισκαν τὰ σκουλήκια, τᾶρπαζαν, και μὲ μεγάλη γληγοράδα και λαχτάρια τᾶχαφταν και δὲ φρόντιζαν γιὰ τίποτα ἄλλο, παρὰ μόνο πὼς θὰ κρατηθοῦν στὴ ζωή. Ἄλλοι πάλι Τούρκοι μπουσουλιζαν και καταλάβαιναν κάπως καλύτερα, μὰ κι αὐτοὶ ἀπὸ τήν πείνα ἔτρωγαν τοὺς πεθαμένους,

1. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 306.

2. Id. τόμ. Δ', σελ. 306.

3. Κανέλλου Δεληγιάννη: «Ἀπομνημονεύματα», Ἀθήνα 1957, τόμ. Β', σελ. 82.

4. Τάκη Σταματόπουλου: Op. cit., σελ. 240.

ἐτράβαγαν τὰ φαχνὰ κρέατα μὲ τὰ δόντια τους μὲ πολλὴ δρεξή καὶ πάσκιζαν μόνο πῶς νὰ χορτάσουν. Ὅταν τοὺς φωνάζαμε, ἀκουαν, γύριζαν, μᾶς ἔβλεπαν κι ὕστερα ξανάρχιζαν νὰ τρῶνε τὰ κρέατα τῶν πεθαμένων Τούρκων.

Ἦταν καὶ Τούρκοι σὲ καλύτερη κατάσταση, μὰ κι αὐτοὶ ἔτρωγαν ἀνθρώπινα κρέατα. Κι ἔναν Ἑλληνα, ποὺ εἶχαν αἰχμαλωτίσει, τὸν ἔσφαξαν κρυφὰ σ' ἓνα κατώϊ καὶ τὸν ἔφαγαν».¹

Μ' ὄλα αὐτὰ οἱ κλεισμένοι Τούρκοι τ' Ἀναπλιοῦ ἀντιστέκουνταν. Σ' αὐτοὺς τοὺς Τούρκους λοιπὸν ἔπρεπε νὰ μπάσει τρῶφιμα ἢ τούρκικη ἀρμάδα.

Ὁ Ντεριγγὺς, Γάλλος ναύαρχος καὶ φίλιτατος τῶν Τούρκων, πάσκισε μὲ τρόπο νὰ βοηθήσει τοὺς ἀγαπημένους του. Στέλλει λοιπὸν χαμπέρι στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, πῶς ἔχει σπουδαῖα νέα νὰ τῆς πεῖ. Ἡ κυβέρνηση ἔστειλε τὸν Κωλέτη ν' ἀνταμώσει τὸ Γάλλο ναύαρχο. Τοῦ λέει ὁ Ντεριγγὺς :

— Ἀσκημα νέα ἔχω νὰ σοῦ πῶ. Ὀλάκερη ἢ τούρκικη ἀρμάδα φτάνει σὲ λίγο στ' Ἀνάπλι. Τὰ καρδάκια σας δὲ μποροῦν, φυσικά, νὰ τῆς κάμουν τίποτα. Τὸ καλὸ ποὺ σᾶς θέλω, σκεφτεῖτε γιὰ προσκύνημα, ὅσο εἶναι καιρὸς ἀκόμα.

Σὰν τ' ἀκουσε αὐτὰ ὁ Κωλέτης, ὄχι μόνο δὲν ἔδειξε πῶς ταραχτήκε, μὰ ἀντίθετα, ἄρχισε νὰ καμώνεται τὸν εὐχαριστημένο καὶ τὸν χαρούμενο.

Τὸν ρωτᾷ ὁ Γάλλος :

— Τί εἶν' αὐτὸ ποὺ σᾶς κάνει νὰ χαίρεστε, κύριε ὑπουργέ ;

Χαμηλώνει τὴ φωνή του ὁ Κωλέτης.

— Μπορῶ νὰ σᾶς πῶ ἓνα μυστικό ;

— Καὶ βέβαια μπορεῖτε. Μιλήστε μου γλήγορα !

— Εἶναι πολὺ μπουντζλάς ὁ καπουδᾶν πασιάς. Σὲ λίγο θὰ πέσει στὴν παγίδα, ποὺ τοῦχομε στημένη. Βλέπετε αὐτὰ τὰ νησιά ; Ὅλα εἶναι γεμάτα μπουρλότα ! Γι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα δὲ στείλαμε τὰ καράβια μας νὰ χτυπήσουν τὸν ὄχτρο στ' ἀνοιχτά, γιὰ νὰ τὸν τραθήξουμε μέσα στὸν Ἀργολικὸ κόλπο καὶ νὰ τὸν κατακάψουμε μὲ τὰ τριανταπέντε μπουρλότα μας, ποὺ δὲν περιμένουν, παρὰ νὰ δοῦν τὰ τούρκικα καράβια νὰ μπαίνουν στὸν κόλπο μέσα καὶ νὰ χουμήσουν.

Εἶχε μαζί του ὁ Κωλέτης κι ἓναν Ἴταλὸ φιλέλληνα, Κιάπε τὸν λέγανε. Παίρνει τὸ λόγο κι αὐτός.

— Ναί, ναί, ὅπως σοῦ τὰ λέγει ὁ κύριος ὑπουργὸς εἶναι, ναύαρχέ μου.

Ἐαναπαίρνει τὸ λόγο ὁ Κωλέτης :

— Τώρα, νὰ μὲ συμπαθάτε, ποὺ θὰ σᾶς ἀφήσω γιὰ λίγο. Τρέχω νὰ δώσω τίς διαταγὲς ποὺ χρειάζονται.

Ὁ Ντεριγγὺς τὰ πίστεψε αὐτὰ καὶ πάσκιζε νὰ χασομερήσει τὸν Κωλέτη γιὰ νὰ μὴ δώσει τίς διαταγὲς... στὰ μπουρλότα !

Μὰ ὁ Κωλέτης εἶχε φύγει κιόλας.

1. Φωτάκου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 415—419.

Τρέχει τότε κι ὁ Ντερικγνὺς νὰ δώσει εἶδηση γιὰ τὸ μεγάλο... κίντυνο στὸν Τοῦρκο ναύαρχο. Ἡ τούρκικη ἀρμάδα τότε οὔτε δοκίμασε νὰ σιμώσει στὸν Ἀργολικὸ κόλπο, μὰ τράβηξε γιὰ τὴν Πάτρα. Κι ἔτσι ὁ Κωλέτης «ἔσωσε» τὸ Μοριά στὴν ἐποχὴ τοῦ Δράμαλη.¹

Κι αὐτὰ τὰ γράφουν σοβαροὶ συγγραφεῖς! Μόνο ποῦ δὲ συμφωνάει σ' αὐτὸ κείνος ὁ Φίνλεϋ. Γράφει: πῶς: «Ὁ κουτσόδολαχος Κωλέτης ἀποδείχτηκε δλότελα ἀκατάλληλος γιὰ τὸ ὕψηλό του ἀξίωμα καὶ τ' ὄνεμά του κηλίδωσε τὴν Ἐπανάσταση».²

Μ' ΟΛΑ τὰ τερτίπια τους ὁμως, οἱ πολιτικάντηδες, ὄλοι χωρὶς ἐξαίρεση —κι ὁ Κωλέτης μαζί—πέσανε σὲ μεγάλη ἀνυποληψία μετὰ τὴ νίλα τοῦ Δράμαλη, ποῦ ἦταν ἔργο τῶν στρατιωτικῶν ἡγετῶν τοῦ λαοῦ—Κολοκοτρῶνῃ, Νικηταρᾶ, Ὑψηλάντῃ κι ἄλλων. Μά, προπάντων, ἡ Ἑλλάδα σ' αὐτὴ τὴν περίσταση σώθηκε ἀπὸ τὴ σταθερότητα καὶ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ λαοῦ,³ γράφει ὁ Φίνλεϋ. Κι ἄλλοῦ, ὁ ἴδιος, τιμᾶει τὸ λαὸ μας κατὰ πῶς τοῦ ἀξίζει. Γράφει: «Ἡ πραγματικὴ δόξα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης βρίσκεται στὴν ἀδάμαστη ἐνεργητικότητα καὶ στὴν ἀκατάβλητη καρτερία τῆς μάζας τοῦ λαοῦ».⁴

13. Β' Ἐθνικὴ Συνέλευση τοῦ Ἄστρους.

Ἡ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ποῦ παρουσιάζονταν στοὺς στρατιωτικοὺς μετὰ τὴ νίλα τοῦ Δράμαλη, ποῦ τὸ γόητρό τους εἶχε ἀνέβει στὸ ζενίθ, ἐνῶ ἀντίθετα τῶν πολιτικῶν εἶχε πάει πάτος, νὰ πάρουν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους, ἦταν μοναδική. Μποροῦσαν, κάτω ἀπ' τὰ χεροκροτήματα ὄλου τοῦ λαοῦ, νὰ ξεμπλέξουν μιὰ γιὰ πάντα μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες, νὰ λύσουν τὸ βασικὸ ἐσωτερικὸ πρόβλημα, μοιράζοντας τὴν ἐθνικὴ γῆ στοὺς ἀγρότες καὶ νὰ ὀλοκληρώσουν τὴν Ἐπανάσταση. Φώναζε ὁ κατημένος ὁ Δουσσέας, τόνιζε τὸν κίντυνο, ἀνξακολουθοῦσαν νὰ κυβερνᾶν οἱ κοτζαμπάσηδες, μὰ ὁ Κολοκοτρῶνῃς ὄνειρεύονταν κοτζαμπασίδικα μεγαλεῖα. Ἐνα συμπεθεριὸ μὲ κοτζαμπάσηδες τοῦ φαίνονταν μεγάλο πράμα! Κι ἡ εὐκαιρία χάθηκε.

Οἱ κοτζαμπάσηδες σήκωσαν πάλι κεφάλι καὶ στὴ Β' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄστρους—29 τοῦ Μάρτη 1823—κυριάρχησαν πέρα γιὰ πέρα. Ἀπ' τὴ Συνέλευση τοῦ Ἄστρους βγήκε κυβέρνηση καθαρὰ ὀλιγαρχική. Χτυποῦσαν πιὰ τὸ κεφάλι τους ὄλοι, κάνανε δίκιο τοῦ Δουσσέα, μὰ ἦταν ἀργά!

1. α) Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 13.

β) Ἄναστ. Γούδα: Ὁρ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 248—249.

2. Φίνλεϋ: Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 387.

3. Ἰδ. τόμ. Α', σελ. 387.

4. Ἰδ. τόμ. Α', σελ. 317.

Ἐνάντιον σ' ἄλλα ἢ Συνέλευση τοῦ Ἄστρους ψήφισε πὼς «τίτλος ἀρχιστρατήγου εἶναι ἀπαράδεκτος στὸ ἐλληνικὸ ἔδαφος».¹ Γιὰ νὰ παραμερίσει τὸν Κολοκοτρῶν πῆρε τὴν ἀπόφαση αὐτὴ—περαστικά του! Ὅμως, χρυσῶσαν κάπως τὸ χάπι. Κι ἐπειδὴ θέλανε καὶ τὴ φιλία του—τεράστιο ἦταν τὸ κύρος του τότε, ὁ παραμερισμὸς του θάκανε κακὴ ἐντύπωση στὸ λαὸ κι ἀκόμα, μποροῦσε κι ὁ ἴδιος νὰ τοὺς δημιουργήσῃ ζητήματα—τοῦ δῶσανε τὴν ἀντιπροεδρία τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ἐμείνε εὐχαριστημένος καὶ τὸ κατάπιε τὸ χαπάκι.

ΑΣ ΠΟΙΜΕ ἀκόμα δῶ, πὼς πρώτη σκέψη τῆς νέας κυβέρνησης ἦταν νὰ εὐκολύνει τοὺς κοτζαμπάσηδες νὰ βάλουν στὸ χέρι τίς ἐθνικὲς γαίτες. Εἶχε φτάσει, κατὰ τὴ γνώμη τῆς, ὁ καιρὸς νὰ τελειώσῃ τὸ ζήτημα αὐτό. Κι ὁ τρόπος ἦταν εὐκολός. Σοφίστηκαν νὰ τίς «ἐκποιήσουν», νὰ τίς πουλήσουν. Ἔτσι, ὅπως λέγαν, στὸ δημόσιο ταμεῖο θάμπαιναν ἀρκετὰ χρήματα καὶ θὰ μπορούσαν νὰ τὰ βγάλουν πέρα στὰ ἔξοδα ποὺ χρειάζονταν ὁ Ἀγώνας. Ποιὸς ὅμως εἶχε χρήματα ν' ἀγοράσει χτήματα; Οἱ κοτζαμπάσηδες! Πόσο θὰ τ' ἀγόραζαν, ἀφοῦ κανένας ἄλλος δὲ θὰ μπορούσε νὰ «πλειοδοτήσει»; Γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί! Κι ἔτσι, στὰ ταμεῖα τοῦ κράτους θάμπαιναν πενταροδεκάρες.

Ἐγραφε ὁ τίμιος Νικόλας Φλογαίτης:²

«Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς σήμερα, ἐξ αἰτίας τῶν συχῶν ἐπιδρομῶν τῶν ὀχτρῶν, κατάντησε, ὅχι μόνον νὰ μὴν εἶναι σὲ θέση ν' ἀγοράσῃ γῆ, μὰ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ οἰκονομήσῃ κι ὅσα τοῦ χρειάζονται νὰ ζήσει. Σὲ ποιὸν λοιπὸν θὰ πουληθεῖ ἡ ἐθνικὴ γῆ; Ὅχι βέβαια σ' ἄλλον, παρὰ σὲ μερικοὺς εὐκατάστατους καὶ σὲ τιμὴν τόσο ξευτελισμένην, ὥστε μικρὴ νάναί ἡ ὠφέλεια τοῦ ἐθνικοῦ ταμεῖου. Κι ὅμως, τὸ ξεπούλημα αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ—λένε—μόνον καὶ μόνον γιὰ νάχει πλουσίους πόρους τὸ ἐθνικὸ ταμεῖο.»³

Πρότεινε, λοιπὸν, νὰ δοθεῖ ἡ γῆ στοὺς ἀχτήμονες ἀγρότες, ἀνάλογα μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς τους καὶ νὰ τὴν ξεπλερώσουν σὲ πενήντα χρόνια, νὰ δίνουν δηλαδὴ τὰ 2% τῆς ἀξίας τῆς κάθε χρόνο.

Περὶ τὸ νὰ ποῦμε πὼς κανένας δὲν τὸν ἄκουσε. Οἱ κοτζαμπάσηδες εἶχαν δικὰ τους σχέδια γιὰ τίς ἐθνικὲς γαίτες καὶ δὲν ἐννοοῦσαν νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' αὐτά. Ἐπρεπε μὲ κάθε τρόπο νὰ τίς ζαπώσουν.

Στὴ Β', λοιπὸν, Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄστρους⁴ ἐτοίμασαν ψήφισμα γιὰ τὴν «ἐκποίηση» τῶν ἐθνικῶν γαιῶν. Σὰν τὸ μάθαν αὐτὸ οἱ στρατιῶτες, ποῦταν

1. Διον. Κόκκινου: Ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 208.

2. Νικόλας Φλογαίτης: Γεννήθηκε στὴν Ὀδησσό, στὰ 1799. Κατάγονταν ἀπὸ τὴν Λευκάδα. Κατηγήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρία καὶ στὰ 1821 κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα, στὸ Μοριά. Πῆρε μέρος στὸν Ἀγώνα. Ἐπὶ Καποδίστρια μῆκε στὸ δικαστικὸ κλάδο κι ἔφτασε, ἀργότερα, ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ Ἀρσοπαγίτη. Πέθανε στὴ Χαλκίδα στὰ 1867 (Σ.Σ.).

3. Γιάννη Κορδάτου: «Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας», Ἀθήνα 1957., τόμ. Β', σελ. 669.

4. Ἄστρος: Κωμόπολη στὴν Ἀρχαδία (Σ.Σ.).

στά Μελιγγίτικα Καλύδια, γράψανε πάνου σέ χαρτάκια: «Ἐκποίηση ἐθνικῶν γαιῶν», τὰ κόλλησαν στοὺς κορμούς τῶν δέντρων κι ἄρχισαν νὰ τὰ ντουφεκᾶνε. Θέλανε μ' αὐτὸ νὰ δείξουν πῶς ντουφεκοῦσαν τὸ ἴδιο τὸ ψήφισμα τῆς Συνέλευσης γιὰ τὸ ξεπούλημα τῶν ἐθνικῶν γαιῶν. Καί πιὸ ἀπλά, θέλανε νὰ δείξουν, πῶς θὰ λογαριάζονταν μαζί τους ἐκεῖνοι ποὺ θὰ τολμοῦσαν κάτι τέτοιο.

Ἡ Συνέλευση θορυβήθηκε καὶ τὸ ψήφισμα ματαιώθηκε.¹

Ἄς ἀκούσουμε καὶ τὸν Κολοκοτρῶνη:

«Ἐψήφισαν νὰ ἐκποιήσουν τὴ γῆ, μὲ σκοπὸ νὰ βγάλουν ὅ,τι εἶχαν ἐξοδούσει, ὅσα ἤθελαν, καὶ νὰ ἀποζημιωθοῦν εἰς γῆν καὶ νὰ ἀφήσουν τὸν λαὸ γυμνὸ καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἐλπίδα τῆς γῆς.

Τότε ὁ λαὸς ἐγύρισε μὲ τὴ γνώμη τὴν ἐδική μου. Αὐτοί, σὰν εἶδαν τὴν κακὴν ἐντύπωση ὅπου ἔκαμεν ἡ ἐκποίηση, ἐδιάσθησαν νὰ τὸ σῆσουν αὐτὸ τὸ ἄρθρο».²

ΜΕΡΙΚΟΙ γράψανε πῶς τὸ αἴτημα γιὰ μοίρασμα τῶν ἐθνικῶν γαιῶν στοὺς ἀγρότες ἦταν πρόωρο. Οἱ ἀγρότες μας τότε ἦταν καθυστερημένοι —λένε— καὶ δὲν τοὺς περνοῦσε ἀπὸ τὸ νοῦ νὰ ζητήσουν νὰ πάρουν τὴ γῆ δική τους.

Ἄν ἦταν ἔτσι, πῶς ἐξηγιέται τὸ παραπάνου ξεσήκωμα τοῦ στρατοῦ, σὰν ἔμαθε πῶς ἡ Συνέλευση ἤθελε νὰ ξεπουλήσει τὴν ἐθνικὴ γῆ;

Ἄν ἦταν πρόωρο τὸ αἴτημα γιὰ τὸ μοίρασμα τῆς ἐθνικῆς γῆς, πῶς ἐξηγιέται τότε ὁ ξεσηκωμὸς τῆς ἀγροτιᾶς στὴν Ἄντρο;

Νὰ τί εἶχε γίνει:

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν, οἱ κοιζαμπάσηδες τῆς Ἄντρου φοβήθηκαν κι ἦταν ἔτοιμοι νὰ προσκυνήσουν τοὺς Τούρκους. Ἔστειλαν μάλιστα ἀνθρώπους τοὺς καλώντας τὸν Τούρκο ναύαρχο νὰ βγεῖ στὸ νησί. Πρὶν φτάσουν ὅμως οἱ Τούρκοι, ξεσηκώθηκαν οἱ ἀγρότες, «τοὺς ἐπιασαν, τοὺς ἔβαλαν καθάλα ἀνάποδα σ' ἓνα γάϊδαρο καὶ τοὺς περιφέρανε στὰ χωριά, γιουχαῖζοντάς τους, φτύνοντάς τους καὶ πετώντας πάνου τους σαπιολέμονα».³

Ἀρχηγὸς τοῦ ξεσηκωμοῦ ἦταν ὁ Δημήτρης Μπαλῆς, ἓνας ἀπλὸς χωρικός, ἀλλὰ πολὺ τολμηρὸς, γενναῖος κι ἐμπορούμενος ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.⁴ Σὲ λίγες μέρες πῆραν φωτιὰ ὅλα τὰ χωριά. Ὁ Μπαλῆς δούλευε δραστήρια. Εἶχε στείλει μάλιστα καὶ τούτῃ τὴν προκήρυξη:

«Τὸ ἔθνος μας πῆρε τ' ἄρματα κατὰ τῶν τυράννων του. Τετρακόσα χρόνια ἤμαστε σκλάβοι στοὺς Τούρκους, μὰ τώρα γιγνήκαμε λεύτεροι, ἀφοῦ δώσαμε

1. Φωτάκου: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 473—474.

2. Θ. Κολοκοτρῶνη: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 106.

3. Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 672.

4. Δ. Πασχάλη: «Ἡ Ἄντρος κατὰ τὴν Ἐπανάσταση», σελ. 66—67.

τὸ αἷμα μας γιὰ τὴ λευτεριά τῆς πατρίδας. Σ' ἔλα τὰ μέρη οἱ Ἕλληνες πολεμᾶνε γιὰ τὴ λευτεριά τους καὶ μονάχα στὰ νησιά οἱ κοτζαμπάσηδες δὲν εἶδαν μὲ καλὸ μάτι τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους. Αὐτοὶ εἶχαν πάντα τὸ ἕνα τους καὶ νιτερέσια μὲ τοὺς Τούρκους. Μαζί μὲ τοὺς μπέηδες καὶ τοὺς πασιάδες μᾶς καταπίεζαν, μᾶς ἐπαιρναν τὸ βιός μας, μᾶς καταφρονοῦσαν, μᾶς ἐγδυναν, μᾶς ρουφούσαν τὸ αἷμα μας, μᾶς τσερεμετίζαν¹ καὶ ἐπλούτιζαν ἀπὸ τὸν ἰδρώτα μας. Αὐτοὶ οἱ σκλιάδες θέλουν νὰ μᾶς σκλαβώσουν καὶ πάλι, καταλύοντας τὴν ἐλληνικὴ διοίκηση καὶ καλώντας τὸν καπουδὰν-πασιά νὰ καταλάβει τὸ νησί μας. Τὸ τι μᾶς περιμένει, ἂν ἔρθουν οἱ Τούρκοι, τὸ καταλαβαίνετε. "Ὅχι μόνο θὰ χάσουμε τὴ λευτεριά μας καὶ θ' ἀτιμαστοῦμε στὰ μάτια ἔλων τῶν Ἑλλήνων καὶ Εὐρωπαίων, μὰ θὰ γίνουμε τρεῖς φορές σκλάβοι ἀπ' ἑ,τι εἴμαστε ὡς τώρα. Αὐτὸ ὅμως δὲν πρέπει νὰ γίνῃ. Ἐχουμε τὴ δύναμη νὰ μپοδίσουμε τὸ κακό, ἀλλά, πρῶτα, πρέπει νὰ βάλουμε νέα τάξη καὶ νὰ ἰδρύσουμε νέο σύστημα στὸν τόπο μας. Τὸ νησί ἄντρος εἶναι καὶ αὐτὸ δημιουργήμα τῆς φύσης, ὅπως καὶ ὁλος ὁ κόσμος. Ἀλλά, ὅταν δημιουργήθηκε ὁ κόσμος, δὲν ὑπαρχαν πλούσιοι καὶ φτωχοί, τσιφλικάδες καὶ κολῆγοι. Ἡ ἀνισότητά, ἡ ἀνέχεια, ἡ δυστυχία, εἶναι δημιουργήματα, ὄχι τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, μὰ τῶν κρατούντων... Πρὶν λίγα χρόνια, στὴ Γαλλία, χύθηκε πολὺ αἷμα γιὰ νὰ καταργηθοῦν τὰ προνόμια τῶν ἀρχόντων... Γιατί καὶ μεῖς νὰ μὴν ἀποτινάξουμε τώρα, ὄχι μόνο τὸ ζυγὸ τῶν Τούρκων, ἀλλά καὶ τὸ ζυγὸ τῶν ἀρχόντων;... Ὁ καιρὸς τῆς λευτεριάς μας ἦρθε. Ἄς ἀποτινάξουμε λοιπὸν τὸ ζυγὸ καὶ ἄς καταργήσουμε τὰ προνόμια τῶν ἀρχόντων μας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες θὰ χεροκροτήσουν τὴν πράξη μας καὶ θὰ μᾶς βοηθήσουν στὴν ἀπόφασή μας αὐτή. ἦρθε ἡ ὥρα νὰ καταργήσουμε τὴν ἀθλιότητα... καὶ νὰ δώσουμε τὸ παράδειγμα καὶ στοὺς ἄλλους νησιώτες καὶ Ἕλληνες, πὺ στενάζουν ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ σκλαβιά. Ἡ γῆ ἀνήκει σὲ μᾶς, πὺ τὴ δουλεύουμε, καὶ ὄχι στοὺς λίγους τουρκάρχοντες... Ὁ ἐθνικός μας ἀγώνας, γιὰ νὰ πάρει οὐσιαστικὴ σημασία, πρέπει νὰ δλοκληρωθεῖ μὲ τὴν κατάργηση κάθε προνόμιου καὶ κάθε δικαιώματος, πὺ κατεβάζουν τοὺς περισσότερους γεωργοὺς στὴν κατάσταση τοῦ δούλου. Ἡ ἔνωση φέρνει τὴ δύναμη καὶ θὰ μᾶς δώσει τὴν ἐξουσία νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν ἀπόφασή μας. Ἡ κοινοχτημοσύνη δὲν εἶναι ζορμπαλίκι, μὰ ἔργο δικαιοσύνης. Πρέπει νὰ πάψουμε νὰ μᾶστε κοληγάδες, ὅπως πάψαμε νὰ μᾶστε ραγιαδες. Καὶ αὐτὸ εἶναι στὸ χέρι μας, φτάνει νὰ μὴν κιοτέψουμε... Για ἔλα αὐτὰ θὰ γίνῃ σύναξη στὴ Μεσαριά² γιὰ νὰ πάρουμε ὄλοι μαζί ἀποφάσεις.

Δημήτρης Μπαλῆς³

1. Τσερεμετίζω: Ζημιώνω, βλάπτω.

2. Μεσαριά: Χωριό, δυὸ χιλιόμετρα μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη ἄντρο.

3. α) Γιάννη Κορδαίου: Ὁρ. cit., τόμ. Β', σελ. 673—675.

β) Δ. Πασχάλη: «Ἱστορία τῆς ἄνδρου», τόμ. Β', σελ. 410.

γ) Τάκη Σταματόπουλου: Ὁρ. cit., σελ. 260.

Μά, πριν προλάβουν οι Ἀντριώτες νά βάλουν σέ πράξη τὰ σχέδιά τους, ἡ κυβέρνησις ἔστειλε τὸν Κώστα Μεταξά μὲ στρατέματα καὶ τοὺς «ἐπανεφέρε στὸν ἴσιο δρόμο».

Ἐκεῖνος παραδόθηκε. Τὸν ἔδεσαν καὶ τὸν ἔστειλαν στ' Ἀνάπλι, ἔπου —λίγο παράξενο αὐτὸ—τὸν ἄφησαν λεύτερο.

ΔΟΙΠΟΝ; Ἦταν πρόωρο τὸ αἶτημα γιὰ μοιρασιά τῆς γῆς; Πολὺ ἀργότερα, ἔγραφε ὁ Σπηλιάδης: «Ἦταν ἀνάγκη νά ψηφιστεῖ τὸ μοίρασμα τῆς γῆς κι ὄλων τῶν ἐθνικῶν χτημάτων καὶ νά παρθοῦν μέτρα, ὥστε νά μοιραστοῦν δίκαια κι ἀνάλογα σ' ὄλους τοὺς Ἕλληνας. Ἔτσι, θὰ εἶχαν ἐξασφαλίσαι τὴν λευτεριά τους καὶ τὴν εὐτυχία τους. Ἔτσι, θὰ γίνονταν ὄλοι πλούσιοι κι ἀληθινὰ ἀνεξάρτητοι... Ἐλπίζαν οἱ Ἕλληνας, ἀφοῦ καταστράφηκαν στὸν πόλεμο, ν' ἀνταμειφτοῦν ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ χτήματα, ἀλλὰ διαψεύστηκαν στὶς ἐλπίδες τους». Δηλαδή, ξαναμείνανε, ἔπως καὶ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, δουλοπάροικοι. Αὐτὸ θέλανε λοιπὸν οἱ ἀγρότες μας; Γι' αὐτὸ ἀγωνίζονταν; Γι' αὐτὸ χύναν τὸ αἷμα τους;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗΣ

14. Στην Εύβοια.

ΠΡΙΝ μιλήσουμε για τη δράση του Κωλέτη στην Εύβοια, θα σημειώσουμε κάτι σχετικό με τον ήρωά μας, που γίνηκε στις αρχές τούτης τής χρονιάς, τὸ Γενάρη τοῦ 1823. Τὸ μῆνα αὐτὸ εἶχε πεθάνει ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Θανάσης Κανακάρης.¹

Γράφει ὁ Φωτάκος : «Γιὰ τὸ θάνατό του πολλὰ λέγονταν τότε. Λέγαν καὶ τοῦτο : πὼς τὸν φαρμάκωσε ὁ Κωλέτης».²

Ἄνεξακρίβωτη φήμη, πού δὲ μπορούμε νὰ τὴν πάρουμε στὰ σοβαρά. Ὅμως, γιατί ἀποδώσανε τὸ χαμὸ τοῦ Κανακάρη στὸν Κωλέτη ; Τὸν θεωροῦσαν ἱκανὸ γιὰ ἓνα τέτοιο ὑπουλο ἔγκλημα ;

Ἔτσι φαίνεται !

ΚΑΙ ΤΩΡΑ, ἄς μπορούμε στὸ κύριο θέμα μας. Ξέρουμε πὼς ὁ Κολοκοτρώνης δὲ χώνευε τὸν Κωλέτη. Τώρα λοιπὸν πού συμπεθέρισε με τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ πῆρε ἐξουσία στὰ χέρια του, τὸν θυμήθηκε. Δὲν εἶμαι βέβαιος γι' αὐτό, μὰ ἄλλη ἐξηγήση δὲ βρίσκω, πού, ἀπὸ «ἐκλαμπρότατος» ὁ Κωλέτης, βρέθηκε ἐπαρχος στὴν Εὐβοια.³ Τὴν «προαγωγή» αὐτὴ τὴν πῆρε ὁ Κωλέτης στὶς 25 τοῦ Μάη 1823.

Δὲν ἔδειξε πὼς στενοχωρήθηκε. Ἦξερε αὐτὸς νὰ ὠφελεῖται ἀπὸ κάθε περίσταση. Τοῦ δίνονταν εὐκαιρία, στὴν Εὐβοια, πού θὰ πήγαινε, νὰρθεῖ σὲ πιδὸ στενὴ ἐπαφὴ με τοὺς Ρουμελιώτες καπεταναίους, νὰ δέσει πιδὸ γερὴ φιλία μαζί τους, νὰ τοὺς κάμει πιδὸ ἀφοσιωμένους του, νὰ γίνεῖ ὁ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τους καί... νὰ δείξει με τὴ σειρά του καὶ στὸν Κολοκοτρώνη καὶ στοὺς

1. Θανάσης Κανακάρης : Μεγαλοτσιφλικὰς ἀπὸ τὴν Πάτρα. Σπουδαῖος πολιτικὸς παράγοντας στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἐπανάστασης. Πέθανε στὰ 1823 (Σ.Σ.).

2. Φωτάκου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 470.

3. Rouqueville : Op. cit., σελ. 933.

Μοραίτες και σ' όλους τους πολιτικούς του αντίπαλου πόσα άπίδια παίρνει δ σάκκος!

Ήσυχος λοιπόν και χαμογελαστός, άρχισε να δένει τὰμπογαλάκια του για τὸ Ξεροχώρι' τῆς Εὐβοίας. Ὁ Φίνλεϋ μάλιστα θέλει τὸν Κωλέτη στὴν Εὐβοία ὄχι ἑπαρχο, μὰ ἀρχιστράτηγο (!) τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, γιατί, «ὅπως ὁ Μαυροκορδάτος, ἀνυπομονοῦσε κι αὐτὸς γιὰ στρατιωτικὴ δόξα κι ἄς ἦταν περισσότερο ἀκατάλληλος ἀπὸ κείνον γιὰ στρατιωτικὴ διοίκηση. Κατάφερε τὰ ἄλλα μέλη τῆς κυβέρνησης νὰ τὸν τοποθετήσουν ἀρχιστράτηγο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴν Εὐβοία. Δὲν εἶχε στρατιωτικὰ προσόντα, ἔχτὸς ἀπὸ τὸ ὠραῖο παρουσιαστικὸ του. Μόλις φάνηκαν οἱ Τούρκοι, τῶσκασε κι ἄφησε τὴν Εὐβοία στὴν τύχη της».²

Ὁ Φίνλεϋ ὅμως δὲν ἔχει δίκιο. Στὰ 1823 ὁ Κωλέτης εἶχε διοριστεῖ ἑπαρχος στὴν Εὐβοία, πολιτικὸς διοικητῆς της κι ὄχι «ἀρχιστράτηγος»!

Γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Εὐβοία κείνη τὴν ἐποχὴ, νὰ τί γράφει ὁ Τρικούπης :

«Ὁ τρισάθλιος λαός, οἱ στρατιῶτες, ὁ ἀρχηγός τους, ὄλοι ἀπελπίστηκαν, κι ἐπειδὴ κιντύνευαν νὰ πέσουν στὰ χέρια τῶν ὀχτρῶν, ἔφυγαν γιὰ τὴ Σκιάθο κι ἄλλους κοντινοὺς τόπους. Στὴ Σκιάθο πῆγε κι ὁ νέος ἑπαρχος Κωλέτης... Ἀφοῦ ξεσκόρπισε ἔτσι τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο, ὄλο τὸ νησί σκλαδῶθηκε».³

ΜΠΡΟΣ στὴν ἄθλια αὐτὴ κατάσταση, οἱ νησιῶτες κάμανε ἀναφορὰ στὴν κυβέρνηση και ζητοῦσαν νὰ διοριστεῖ ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ στὴν Εὐβοία ὁ Δυσσέας. Παρουσιάστηκαν ὕστερα στὸν Κωλέτη και τοῦ ζήτησαν νὰ κάμει κι αὐτὸς μιὰ παρόμοια ἀναφορὰ.

Ὁ Κωλέτης, σὰν «καλὸς πατριώτης», ἔβαλε βέβαια κάτω τὸ δικὸ του συμφέρο μπρὸς στὸ γενικὸ καλὸ. Ποιὸ ἦταν τὸ δικὸ του συμφέρο; Νὰ μὴν πάρει τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ ὁ ἄσποντος ὀχτρὸς του, ὁ Δυσσέας, γιατί, ἂν νικοῦσε τοὺς Τούρκους, θὰ δοξάζουνταν, θ' ἀποχτοῦσε κύρος, δύναμη, ἐξουσία, κι ἴσως τὸν κατέβαζε πιδ κάτω κι ἀπὸ ἑπαρχο ἀκόμα, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε πὼς μποροῦσε νὰ τοῦ κάνει κἀνα μεγαλύτερο κακὸ ὁ ἐκδικητικὸς γιδὸς τοῦ Ἄντρούτσου. Δὲν ἦταν αὐτὸς—ὁ Κωλέτης—ποῦ τοῦστειλε τὸ Νοῦτσο και τὸν Παλάσκα νὰ τοῦ πάρουν τὴν ἀρχηγία; Δὲν ἦταν αὐτὸς ποῦ παρακίνησε τὴν κυβέρνηση νὰ τὸν ἐπικηρύξει γιὰ πέντε χιλιάδες γρόσια; Δὲν ἦταν αὐτὸς, ποῦ τὸν ἀποκαλοῦσε σ' ἐπίσημα ἔγγραφα «ὀχτρὸ τῆς πατρίδας»; Νὰ τί ἔγραφε στοὺς Ὑδραίους ὀχτῶ μῆνες πρωτότερα :

1. Ξεροχώρι: Τώρα λέγεται Ἰστιαια (Σ.Σ.).

2. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 12.

3. Σπύρου Τρικούπη: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 309.

«Ερμιόνη 21 τοῦ Δεκεμβρίου 1822

Πρὸς

τοὺς πανευγενέστατους πρόκριτους τῆς νήσου Ὑδρας.

Πανευγενέστατοι,

Τὰ φρονήματα τοῦ Δυσσέα τὰ ξέρετε πολὺ καλά. Τὰ μέτρα ποὺ πήρε ἡ νόμιμή μας Διοίκηση γιὰ νὰ φυλάξει τὴν Εὐβοία ἀμόλευτη ἀπὸ τὰ δλέθρια φρονήματα τούτου τοῦ ὀχτροῦ τῆς πατρίδας, κι αὐτὰ τὰ ξέρετε πολὺ καλά. Ὁ Δυσσέας ὅμως, μὴ θέλοντας νάναί σύμφωνος μὲ τοὺς λαοσωτήριους σκοποὺς τῆς κυβέρνησης, ἀνακηρύχθηκε μόνος τοῦ ἀρχιστράτηγος τῆς Ἀνατολικῆς Ρούμελης καὶ τῆς Εὐβοίας. Δὲ βλέπει μὲ καλὸ μάτι τοὺς στρατηγούς Διαμαντὴ καὶ Βάσο, ποὺ εἶναι ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Εὐβοίας, γιὰτι τοῦ πᾶνε κόντρα στοὺς δλέθριους σκοποὺς του. Γι' αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ κάμει ἀπόβαση μὲ στρατέματα γιὰ νὰ τοὺς χτυπήσει καὶ νὰ τοὺς διώξει ἀπὸ κεῖ. Δὲ θὰ τὸ χαρεῖ βέβαια αὐτό, μὰ θὰ φέρει καταστροφὲς στοὺς δυστυχημένους κάτοικους τοῦ νησιοῦ. Γιὰ νὰ κάμει τὸ ντισμπάρκο¹ του ναύλωσε ἕνα καράβι δικό σας. Ἄν θέλετε τὴ σωτηρία καὶ τὴν ἡσυχία τῆς Εὐβοίας, πρέπει νὰ φροντίσετε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐμποδιστεῖ τὸ καράβι αὐτό...

Ὁ μινίστρος τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινὸς τοῦ πολέμου

Γιάννης Κωλέτης»²

Πῶς νὰ συνηγορήσει λοιπὸν γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ Δυσσέα στὴν Εὐβοία σὰν ἀρχηγοῦ στρατοῦ;

Κι ὅμως! Μπρὸς στὸ ἐθνικὸ (!) συμφέρο, μπρὸς στὸ συμφέρο τῆς πατρίδας (!) ὁ Κωλέτης θυσίασε τὸν ἑαυτὸ του! Μάλιστα! Δὲν τὸ πιστεύετε; Διαβάστε μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ του στὴν κυβέρνηση, ὅπου δίνει καὶ μιὰ εἰκόνα τῆς κατάστασης, ὅπως αὐτὸς τὴν ἔβλεπε καὶ ὅπως ἤθελε νὰ τὴν παρουσιάσει:

«Πρὸς

τὸν Ἐκλαμπρότατο Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

Ἄπὸ τίς τρεῖς ὡς τώρα ἀναφορὲς μου βεβαιωθήκατε γιὰ τὰ αἷτια, ποὺ φέρανε τὴν πτώση τοῦ Εὐρίπου καὶ τὴν ἀπόφαση, ποὺ εἶχα, νὰ κάμω πάλι ἔφοδο στὴν Εὐβοία. Αὐτὴν τὴν ἔκαμα στὶς 4 τρέχοντος στὰ Ἑλληνικὰ μὲ τετρακόσους στρατιῶτες, ποὺ ὅμως, μετὰ δυὸ μέρες, μόλις εἶδαν ΔΥΟ Τούρκους, τῶθαλαν στὰ πόδια καὶ δὲ ζητοῦσαν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ μποῦν στὰ καράβια καὶ νὰ φύγουν. Στὶς 10 τρέχοντος πέρασα ἐδῶ στοὺς Ὁρεοὺς.³ Ἔδωσα εἰδηση σ' ὄλους τοὺς κατοίκους καὶ σ' ὄλους τοὺς στρατιῶτες, ποὺ βρίσκονται στὴ Σκιαθο, Τρίκκερι, Σκόπελο καὶ Σκύρο, νὰρθουν ν' ἀνταμωθοῦμε ὄλοι

1. Ντισμπάρκο: Ἀπόβαση.

2. «Ἀρχεῖο Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας», σελ. 500—501.

3. Ὁρεοί: Παράλιο χωριὸ στὸ βόρειο τμήμα τῆς Εὐβοίας (Σ.Σ.).

μαζί, να κάμουμε ένα σώμα δυνατό και να πασκίσουμε να πιάσουμε πάλι τὰ Τριβούνια. Οἱ στρατιῶτες ὁμως κι οἱ κάτοικοι, ποὺ ἐρχονται, δὲ φροντίζουν γιὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ πῶς ν' ἀρπάξουν γελᾶδια, βόδια, γεννήματα, σταφύλια, σύκα, χαλκώματα κι ἄλλα καὶ νὰ φύγουν. Μ' αὐτὰ ποὺ κάνουν, κι ὅσο μπόρεσα νὰ καταλάβω τὸ σκοπὸ τῶν ἀχρείων καπεταναίων καὶ στρατιωτῶν τοῦ Ὀλύμπου, αὐτοὶ στὸ νὰ χτυπήσουν τὸν Τοῦρκο εἶναι δειλότατοι κι ἀσυμφωνότατοι, στὸ νὰ γίνουν ὁμως ληστες, νὰ πλιατσικολογήσουν, ὅπου δὲν ὑπάρχουν Τοῦρκοι, νὰ δείρουν καὶ νὰ ξεγυμνώσουν τοὺς χριστιανούς, εἶναι ἐμπειρότατοι κι ἀξιοτάτοι. Ὡς τώρα δὲν εἶδα στράτευμα, μήτε ἀσυμφωνότατο, μήτε ἀναξιότατο, μήτε ἀίσχροκερδέστατο, μήτε ἀδικότατο κι ἀρπαχτικότατο ἀπὸ τὸ στράτευμα τῶν Ὀλυμπίων. Δὲν ἐλπίζω νὰ ἴδω ποτὲ καμιὰ ὠφέλεια ἀπ' αὐτοὺς τὸ ἔθνος. Εἶναι μήπως καλύτεροι οἱ θαλασσινοὶ ; Τριάντα μίστικα¹ καὶ σκαμπαβίες² φαριανὰ τριγυροῦν ἐδῶ καὶ δὲ στάθηκε τρόπος ποτὲ νὰ μπορέσω νὰ τὰ βάλω νὰ κάμουν κάτι καλὸ. Ὅλοι εἶναι δοσμένοι στὸ ἀρπαγμα. Ὅλοι δὲν ὄνειρεύονται τίποτε ἄλλο ἀπὸ πλιατσικο. Ἐνας αἰσθαντικός ἄνθρωπος, τὸ νὰ βρῆσκειται ἀνάμεσα σὲ τέτοιους ἀπάνθρωπους ἀνθρώπους, τυραννιέται περισσότερο ἀπὸ τοῦ νὰ βρῆσκειται στὰ τάρταρα τῆς Κόλασης. Ἐλπίζω κάτι νὰ κάμω μὲ τὸ στρατόπεδο ποῦναι στὸ Τρίκκερι, ἀλλὰ κι αὐτοὶ εἶναι ὅμοιοι μὲ τοὺς ἄλλους... Ἡ κατάσταση μου ἢ πολιτικὴ κι ἢ πολεμικὴ εἶναι πολλὰ ἀξιοθρήνητη. Τὰ κανόνια κι ἄλλα ἐθνικὰ ἐφόδια δὲν ἤξερα ποῦ νὰ τὰ κρύψω. Εἶτε στὴ στεριά εἶτε στὴ θάλασσα τὰβαζα, θὰ μοῦ τὰ πλιατσικολογοῦσαν... Οἱ ὄχτροι ἀπὸ τὸν Εὐριπο δὲν πήραν, παρὰ μόνον ὅσα ψιλοπράματα βρήκαν κι ἀλογομούλαρα. Τὰ βοῖδογελάδια, πρόβατα καὶ γεννήματα δὲν τὰ πείραξαν. Ἀπὸ τὰ χωριά, ἄλλα τὰκαψαν ὀλότελα, ἄλλα τὰ μισόκαψαν κι ἄλλα δὲν τὰ πείραξαν. Τὰ καλαμπόκια εἶναι πλουσιότατα, τὸ ἴδιο κι οἱ ἐλιές καὶ τὰ σταφύλια. Τὸ νὰ κυριευτεῖ ἡ Εὐβοία εἶναι εὐκολώτατο. Χρειαζονται γι' αὐτὸ δυὸ χιλιάδες στρατιῶτες κι ἕνας καλὸς ἀρχηγός. Ὅλους αὐτοὺς μπορεῖ νὰ τοὺς θρέψει ἡ Εὐβοία κι ἄς εἶναι χαλασμένη. Ἡ Εὐβοία εἶναι πολλὰ ἀναγκαῖα στὸ ἔθνος. Γι' αὐτό, ἡ Διοίκηση δὲν πρέπει νὰ παραβλέψει τὴν τόσο σημαντικὴ κι ἀναγκαῖα αὐτὴ ὑπόθεση. Ὁ Δυσσεέας ἔχει στὴν Ἀθήνα ἀρκετὰ πολεμοφόδια καὶ πολλοὺς στρατιῶτες μπορεῖ νὰ συνάξει. Οἱ κάτοικοι τῆς Εὐβοίας τὸν θέλουν. Εἶναι, λοιπόν, καλὸ νὰ διοριστεῖ αὐτὸς ἀρχηγός τῶν ἀρμάτων στὴν Εὐβοία καὶ νὰ τοῦ δοθεῖ διαταγὴ νὰ κάμει ἐκστρατεία σ' αὐτήν, μ' ὅσους στρατιῶτες μπορέσει...

1. Μίστικο: Μικρὸ πειρατικὸ πλοῖο.

2. Σκαμπαβία: Βάρκα.

Ἐγώ, ἐπειδὴ ἡ τύχη στάθηκε τέτοια, ἀποφάσισα ἢ νὰ ἰδῶ τὴν Εὐβοία λεύτερη ἢ νὰ χαθῶ... Ἡ ὑπέρτατη Διοίκηση ἄς εὐκολύνει τοὺς σκοποὺς μου κι ἄς μὲ δυναμώσει, μ' ὅποιον τρόπο κρίνει σωστό, τόσο μὲ μπαρουτόβολα ὅσο καὶ μὲ στρατιῶτες, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ διώξω καὶ νὰ παιδέψω τοὺς Ὀλύμπιους, πού, ἂν δὲν ἀάψουν νὰ κάνουν ὅσα κάνουν, κι ἐπειδὴ δρμητήριό τους εἶναι ἡ Σικιάθιο κι ἡ Σικόπελο, πρέπει νὰ μπλοκαριστοῦν ἀπὸ ψαριανὰ καράβια, νὰ πιαστοῦν καὶ νὰ παιδευτοῦν ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα τους...

Ἔρωσι 13 Αὐγούστου 1823

Γιάννης Κωλέτης¹

Ἄς δοῦμε τώρα κάπως προσεχτικὰ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ. Πρῶτα - πρῶτα. Οἱ στρατιῶτες ποὺ χύνανε τὸ αἷμα τους γιὰ νὰ λευτερώσουν τὸν τόπο κι οἱ καπεταναῖοι τους ἦταν γιὰ τὸν Κωλέτη «ἀχρεῖτοι», «δειλότατοι», «ληστές», «ἀναξιότατοι», «αἰσχροκερδέστατοι», «ἀδικότατοι», «ἀρπαχτικότατοι», «ἀπάνθρωποι». Κι ἔπρεπε γι' αὐτὸ ἡ Διοίκηση νὰ τοῦ στείλει στρατὸ καὶ μπαρουτόβολα «γιὰ νὰ τοὺς πιάσει, νὰ τοὺς παιδέψει καὶ νὰ τοὺς διώξει!» Κι οἱ Τούρκοι ἀλώνιζαν στὴν Εὐβοία! Καὶ καίγαν καὶ ρήμαζαν τὰ χωριά! Ἄσκολοῦν!

Ὅμως, ἔλ' αὐτὰ τοῦ τὰ συχωρναίει κανένας μπρὸς στὴ μεγάλη του αὐτοθυσία νὰ προτείνει στὴν κυβέρνηση νὰ διοριστεῖ ὁ Δυσσέας ἀρχηγὸς τῶν ἀρμάτων. Ὅποτε; Ἐχανε ὀριστικὰ τοὺς Ρουμελιῶτες καπεταναίους. Κι αὐτὸς ὁ καημένος σ' αὐτοὺς λογάριάζε ν' ἀκουμπήσει γιὰ τὰ παραπέρα σχέδιά του, γιὰ τὴν πολιτικὴ του καριέρα. Μά, μπρὸς στὸ γενικὸ καλὸ, θυσία ἔλα! Ὅλα!! Πῶς νὰ μὴ φωνάξει κανένας ἀπ' τὰ κατὰβαθα τῆς καρδιάς του: «Εὐγε, Κωλέτη! Νά! Ἔτσι τοὺς θέλουμε τοὺς πολιτικούς μας! Θυσία ἔλα γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ!»

Ἀλλά... ἀλλά... δὲ θάταν Κωλέτης, ἂν ἡ ἀναφορὰ του αὐτὴ ἦταν εἰλικρινής. Καὶ νὰ ἡ συνέχεια. Μετὰ ἀπ' αὐτὴ, ἔστειλε δεῦτερο ἔγγραφο στὸ Ἐκτελεστικὸ, ὅπου τοὺς ἔγραφε νὰ μὴ λογαριάσουν καθόλου τὴν πρώτη του ἀναφορὰ καὶ νὰ μὴ δώσουν—γιὰ ὄνομα τοῦ θεοῦ!—τὴν ἀρχιστρατηγία τοῦ Δυσσέα, γιατί πάει, χάνουνταν κι αὐτὸς κι αὐτοί! Καὶ τοὺς ξηγοῦσε, γιατί ἔστειλε τὴν πρώτη ἀναφορὰ. Ἦξερε καλά, πῶς ὁ Δυσσέας εἶχε στημένα καρπούλια σ' ἔλα τὰ περάσματα κι ἔπιανε τοὺς ταχυδρόμους, διάβαζε τὰ γράμματα ποὺ φεῦγαν, μάθαινε τὸ περιεχόμενό τους καὶ κανόνιζε ἀνάλογα τίς παραπέρα ἐνέργειές του. Εἶχε μάθει ἀκόμα, πῶς τάχα ὁ Δυσσέας εἶχε σκοπὸ νὰ τὸν σκοτώσει, καὶ γιὰ νὰ τὸν καλοπιάσει ἔγραψε τὴν πρώτη του ἀναφορὰ, αἰγούρος πῶς αὐτὴ θάπεφτε στὰ χέρια του. Τοὺς ξανατόνιζε πῶς, ἂν ἡ πρώτη του ἀναφορὰ ἔφτασε στὸ Ἐκτελεστικὸ—ὅπως κι εἶχε

1. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 399—401.

2 Ἄσκολοῦν: Ἐδγε.

φτάσει—νά μή τήν λογαριάσουν και για κανένα λόγο νά μή δώσουν τήν ἀρχη-
γία τοῦ στρατοῦ στοῦ Δυσσέα, τὸ «δόλιο», τὸ «φρονιά», τὸν «ἀπάνθρωπο»,
ποῦ τόσα ἐγκλήματα ἔκαμε κατὰ τῶν «ἀθῶων πατριωτῶν»—ἐννοεῖ τοὺς
προσκυνημένους κοτζαμπάσηδες—και ποῦ εἶναι ἔτοιμος «νά τὰ ταιριάξει με
τοὺς Τούρκους»! Τὸ δεύτερο αὐτὸ γράμμα ὁ Κωλέτης τῷστελε με σίγουρο
τρόπο—ἴσως με καρδίη—για νά μήν πέσει στὰ χέρια τοῦ Δυσσέα.¹

Και τώρα; Τί νά ποῦμε; Αὐτὸς ἦταν ὁ Κωλέτης! Μαθητὴς τ' Ἀλη-
πασιά! Ὅσο για τοὺς «ἀχρεῖους», «ἀναξιότατους», «δειλότατους», «ἀδικότα-
τους», «αἰσχροκερδέστατους» κι «ἀρπαχτικότατους» «ληστές» ἀπὸ τὴν περι-
φέρεια τοῦ Ὀλύμπου, τοὺς ἔκαμε, ὕστερα ἀπὸ λίγο, ὅπως θὰ ποῦμε παρα-
κάτου, ὄλους φίλους του και μ' αὐτοὺς πέρασε ἀπὸ τὴ φωτιά και τὸ σίδερο
τὸν κατακαημένο τὸ Μοριά στοῦ β' ἐμφύλιου πόλεμο.

Νά τώρα κι ἡ συνέχεια.

Ἡ κυβέρνησις διόρισε τὸ Δυσσέα ἀρχηγὸ τῶν ἀρμάτων. Μόλις τῷμαθε ὁ
Κωλέτης γράφει στοῦ Μαυροκορδάτο:

«Στις 13 τοῦ Αὐγούστου, νομίζοντας πὼς ἦσουν ἀκόμα γενικὸς γραμ-
ματέας ἢ πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, σοῦστελα με πιστό μου ἄνθρωπο ἕνα
ἀνώνυμο γραμματάκι. Μ' αὐτὸ σοῦ φανέρωνα πὼς, ναί μεν εἶχα γράψει στὴ
Διοίκηση νά διορίσει τὸ Δυσσέα ἀρχηγὸ τῶν ἀρμάτων, μὰ τοῦτο τὸ εἶχα κά-
μει, γιατί ἤξερα πὼς ἡ ἀναφορά μου πρὸς τὴ Διοίκηση ἔπρεπε νά πέσει στὰ
χέρια τοῦ Δυσσέα χωρὶς ἄλλο και γι' ἄλλους λόγους, ποῦ θὰ σοῦ τοὺς ἐξηγήσω
στοματικῶς, ὅταν ἀνταμωθοῦμε. Σοῦ ἔγραφα, λοιπόν, πὼς τὴν ἀναφορά μου
ἐκείνη πρὸς τὴ Διοίκηση νά μήν τὴ λογαριάσεις καθόλου και νά φροντίσεις
νά μή σ τ α λ ε ἰ σ τ ἦ ν Ε ὕ β ο ι α ὁ Δ υ σ σ έ α ς.

Τὰ ἴδια εἶχα γράψει και σ' ἄλλους φίλους μου. Ὑποπτεύομαι πὼς χά-
θηκε ὁ ἄνθρωπός μου και τὰ γράμματα παράπεσαν, γιατί χτές πῆρα διαταγή
τῆς Διοικήσεως κι εἶδα με μεγάλη μου ἀπορία, πὼς ἀρχηγὸς τῶν ἀρμάτων
τῆς Εὐβοίας διορίζεται ὁ Δυσσέας!...»²

Ἔτσι, λοιπόν, ἔχουμε τώρα στὴν Εὐβοία στρατηγὸ τὸ Δυσσέα κι ἐπαρχο
τὸν Κωλέτη για νά τὸν συντράμει. «Μὰ ἦταν ποτὲ δυνατὸ ὁ Κωλέτης νά
συντράμει τὸ Δυσσέα;»³

Ἐδῶ τελειώνουμε με τὴν «περίλαμπρη» δράση τοῦ Κωλέτη στὴν Εὐβοία.
Ἔστερα ἀπὸ τόσους «θριάμβους» καιρὸς ἦταν νά πάρει προαγωγή. Και τὴν
πῆρε.

1. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 401 και τόμ. Ζ', σελ. 148.

2. Id. τόμ. Ζ', σελ. 149.

3. Νικ. Σπηλιόδη: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 542.

15. Α' εμφύλιος πόλεμος.

ΕΧΟΥΜΕ περὶ πολλὰς φορές πῶς, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση καὶ στὴ διάρκειά της, κοτζαμπάσηδες καὶ καπεταναῖοι βρίσκονταν στὰ μαχαίρια καὶ πολλὰς φορές ξεσποῦσε μεταξύ τους αἱματηρὸς ἀγῶνας.

Τὰ τζάκια λοιπὸν ποτὲ τοὺς δὲ χώνεψαν τοὺς καπεταναίους, οὔτε φυσικὰ καὶ τὸν Κολοκοτρώνη, μ' ἄλλες τίς δάφνες ποὺ εἶχε συνάξει στὰ χρόνια τοῦ Ἀγῶνα καὶ μ' ἄλλα τοῦ τὰ συμπεθεριά μὲ τοὺς ἀρχικοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριά, τοὺς Ντεληγιανναίους.

Ἡ ἔδινες γῆν καὶ ὕδωρ στὰ τζάκια ἢ ἦσουν χαμένους. Ἄλλη λύση δὲν ὑπάρχει. Ὁ Γέρος ὅμως ἦταν δυνατός, εἶχε μαζί του τοὺς καπεταναίους καὶ δὲν τῷ δαζε κάτου, πατοῦσε καὶ πόδι, σὰν ἤθελε νὰ τοῦ περάσει ὁ λόγος. Καὶ νά! Θέλησε νὰ κάμει πρόεδρο τοῦ Βουλευτικοῦ τὸ συμπέθερό του τὸ Ντεληγιάννη, μὰ δὲν τὰ κατάφερε. Τὴν προεδρία τὴν πήρε ὁ Μαυροκορδάτος. Ἐαγριώνεται καὶ τοῦ λέει ὀρθά - κοφτά :

«Σοῦ λέω νὰ μὴν κάτσεις πρόεδρος, γιατί ἔρχομαι καὶ σὲ διώχνω μὲ τίς λεμονόκουπες καὶ μὲ τὴ βελάδα ποὺ ἤρθες!»

Στὸ μεταξύ, διώχνει τὸ Βουλευτικὸ τὸν Ἀντρέα Μεταξά ἀπὸ μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ στὴ θέση του διορίζει τὸν Κωλέτη. «Εἰσάγαμε τὸν Κωλέτη εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν καὶ ἐξώσαμε τὸν Μεταξάν».¹

Νά τὸ σχετικὸ ἔγγραφο :

«Προσωρινὴ Διοίκηση τῆς Ἑλλάδας

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ

Πρὸς

τὸν ἐκλαμπρότατο κύριο Γιάννη Κωλέτη.

...Ἐπειδὴ λείπει ἓνα μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, γίνηκε πρόταση σήμερα στὸ Βουλευτικὸ γιὰ σὰς καὶ ὕστερα ἀπὸ ψηφοφορία ἐκλέχτηκε παμψηφεί ἢ Ἐξοχότητά σας μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

Σὰν ὑπάκουο τέκνο τῆς πατρίδας, δεχθεῖτε καὶ τοῦτο τὸ ἀξίωμα, ποὺ γι' αὐτὸ σὰς κρίνει ἀξιο ἢ πατρίδα καὶ σὰς εὐχεται τὴν εὐλογία τοῦ θεοῦ ὁδηγὸς στὰ ἔθνικὰ συμφέροντα.

Ἄργος 25 τοῦ Νοέμβρη 1823

Ὁ ἀντιπρόεδρος

Ὁ γραμματέας

ὁ Βρεσθένης Θεοδώρητος

Γιάννης Σκανδαλίδης»²

Μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Κωλέτη, ἀρχίζει ὁ μεγάλος καυγάς. Δὲν ἀναγνω-

1. «Ἀρχεῖο Ἀντρέα Λόντου», Ἀθήνα 1914, τόμ. Α', σελ. 186.

2. Ἀγαπητοῦ Ἀγαπητοῦ : Op. cit., σελ. 159.

ρίζουν τὸ διορισμὸ τοῦ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὔτε ὁ Κολοκοτρώνης. Ὑποστηρίζει πὼς ἡ βουλή ποῦ διορίσει τὸν Κωλέτη ἦταν παράνομη κι ἀποφασίζει νὰ τὴ διαλύσει μὲ τὴ βία. Στέλλει, λοιπόν, τὸ γιό του τὸν Πάνο καὶ τὸν ἀνεψιό του τὸ Νικηταρὰ—τὸν περίφημο τουρκοφάγο—νὰ τὴν διαλύσουν μὲ τ' ἄρματα. Παίρνουν κείνοι καμιὰ διακοσαριά στρατιῶτες, πάνε στὸ Ἄργος καὶ τὰ κάνουν γυαλιὰ-καρφιά. Μερεμέτισαν καὶ μερικοὺς βουλευτές, ποῦ δὲν πρόλαβαν νὰ τὸ σκάσουν.

Τρομαγμένοι τῶρα μπρὸς στὴν ἀποφασιστικότητα τοῦ Κολοκοτρώνη οἱ κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριά, τὰ ταιριάζουν στὸ ἄψε-σῆσε μὲ τοὺς ἐμποροκαρaboκυραίους τῆς Ὑδρας, μὲ τὸ Μαυροκορδάτο, τὸν Κωλέτη κι ἄλλους τοὺς πολιτικάντηδες—ποῦ κι αὐτοὺς θὰ τοὺς ἐπαιρνε ὁ διάβολος, ἂν ἐπικρατοῦσαν οἱ στρατιωτικοί—κι ἄλλοι μαζί ρίχνονται τοῦ Κολοκοτρώνη. Πίσου ἀπ' τὴ μιὰ παράταξη βρίσκεται τ' ἀρχοντολόι, πίσου ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ στρατὸς κι ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ. Δικό του κόμμα δὲ μπόρεσε νὰ κάμει ὁ ἐργαζόμενος λαὸς σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα, γι' αὐτὸ ἦ σέρνονταν πίσου ἀπὸ τοὺς καπεταναίους ἢ παρασέρνονταν ἀπὸ τοὺς πολιτικάντηδες—ὄργανα τῶν κοτζαμπάσηδων καὶ τῶν ξένων, μ' ἀποτέλεσμα νὰ βουλιάζει ὄλο καὶ πιὸ πολὺ στὴ μιζέρια, στὴν ἀθλιότητα, στὴ φτώχεια, στὴν ἀγραμματοσύνη. Πιὸ ἀπλά: νὰ τὸν ἐκμεταλεύονται ἄγρια κι ἀπάνθρωπα ὄλο κι ὄλα τὰ κόμματα ποῦ κυβέρνησαν τὸν τόπο.

Νὰ πὼς εἶδε τὸν πρῶτον αὐτὸν ἐμφύλιο πόλεμο ὁ Μακρυγιάννης:

«Σὲ ὀλίγες μέρες μαθαίνω ὅτι στὴν Πελοπόννησο ἄνοιξε φατρία... Ρωτοῦμε ἐμεῖς τί πράμα εἶναι αὐτὴ ἡ φατρία (δὲν τὴν ξέραμε στὴν πατρίδα μας αὐτήνη τὴ λέξη). Μᾶς λένε: Μεράστηκαν οἱ καλοὶ πατριῶτες νὰ προκόψουν τὴν πατρίδα—κι ὄλος ὁ τόπος γιομάτος Τούρκους. Μὲ διατάζουν τότε καὶ μένα νὰ πάρω τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ νὰ πάγω μὲ τὸ μέρος τῆς κυβέρνησης... νὰ δοκιμάσω αὐτὸ τὸ καλὸ, νὰ φάγω φατρία μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου. Τοὺς εἶπα: Δὲν ὀρκίστηκα. Ὅταν ὀρκίστηκα νὰ σηκώσουμε ντουφεκί νὰ πάγω καὶ γὼ νὰ πολεμήσω, μὲ Ρωμαίγους εἶπαμε; Μὲ Τούρκους. Καὶ δὲν πᾶμε.

Δὲν θέλησα νὰ πάγω. Μὲ βάσταξαν ἐκεῖ, στ' Ἀνάπλι καὶ στείλαν ἄλλους».¹

Ὅσο κι ἂν ὁ λαὸς δὲν πολυενδιαφέρθηκε γιὰ τοὺς καυγάδες αὐτοὺς ἀνάμεσα στὰ Ἐκτελεστικά, στὰ Βουλευτικά καὶ στὰ νιτερέσια τῶν κάθε λογῆς ἀφεντάδων του, τὸ ντουφεκίδι εἶχε ἀνάψει σὲ πολλὰ μέρη τοῦ Μοριά κι οἱ ἀνθρωποὶ σκοτώνονταν σὰν τὰ σκυλιὰ στ' ἀμπέλι.

Γιὰ τὸν Κολοκοτρώνη τὰ πράματα δὲν πηγαιναν καλά. Δὲν τὸν πολεμοῦσε μονάχα ἐνωμένο τ' ἀρχοντολόι, μὰ κι ἀρκετοὶ Μοραῖτες καπεταναῖοι,

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 133—134.

πού τους είχαν καταφέρει: οί κοιζαμπάσηδες νά πάνε με τὸ μέρος τους. Σατανικοί εἶναι σὲ κάτι τέτοια. Νά κομματιάζουσι τοὺς ἀντιπάλους τους καὶ νά τοὺς τσακίζουν μετὰ εὐκολώτερα. Ἀκόμα κι ἀπόπειρα νά τὸν σκοτώσουσι τὸν Κολοκοτρώνη κάμανε. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, ὁ Γέρος ἀποφάσισε νά ζητήσῃ συμβιβασμό, μὰ οἱ ἀντίπαλοί του στάθηκαν ἀδιάλλαχοι. Ἀρχηγὸς τῶν ἀδιαλλάχτων ὁ Κωλέτης.¹ Ζητοῦσαν, οὔτε λίγο-οὔτε πολὺ, τὴν «ἀνευ ἔρων» παράδοση τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων «ἀντιπατριωτῶν», πού μετὰ θά δικάζονταν καὶ θά τιμωροῦνταν, ἀνάλογα μετὰ τὰ ἔργα τους. Στὰ φανερά δὲν ἀπορρίπτανε τὸ συμβιβασμό. Εἶχανε στείλει μάλιστα τὸν Κωλέτη γιὰ τὴ δουλιὰ αὐτή. «Μὰ καὶ μόνο τὸ ὅτι στάλθηκε ὁ Κωλέτης, δείχνει τὸ πνεῦμα πού εἶχε ἐπικρατήσῃ στοὺς ἀντίπαλους τοῦ Κολοκοτρώνη. Θέλανε τὸν ἐξευτελισμὸ καὶ τὴ συντριβή του»,² καθὼς καὶ τῶν ἄλλων, φυσικά, στρατιωτικῶν. Τὰ πράματα πηγαιναν ὄλο καὶ στὸ χειρότερο. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἤθελε νά ὑποκύβῃ κι ἐτοιμάζονταν νά χτυπηθεῖ μετὰ τοὺς ἀντίπαλούς του πὶδ ἀποφασιστικά. Ἀλλά... μαθεύτηκε στὸ μεταξὺ πὼς θάβφτανε τὸ πρῶτο δάνειο—διακόσες πενήντα χιλιάδες λίρες ἐγγλέζικες!—καὶ πὼς θά παραδίνονταν—ποῦ ἄλλοῦ;—στὴν κυβέρνηση τῶν προυχόντων. Αὐτὸ ἦταν! Ὅλα ἄλλαξαν ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη. Ἐνας-ἕνας φεῦγαν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη οἱ καπετανατοί. Προπάντων οἱ Ρουμελιῶτες. Ὁ χρυσὸς μαγνήτης τοὺς τραβοῦσε! «Δὲ γνώριζε πιά τὸ σκυλί τὸν ἀφέντη του, δὲ γνώριζαν οἱ συγγενεῖς τοὺς συγγενεῖς, οἱ φίλοι τοὺς φίλους, τ' ἀδέρφια τοὺς ἀδερφοὺς, οἱ γονεοὶ τὰ παιδιὰ τους καὶ τὰ παιδιὰ τοὺς γονιοὺς τους! Σὰν ἦταν γιὰ χρυσάφι, σὲ παρατοῦσαν. Κοιμόσουνα ἀνάμεσα σὲ φίλους κι ὅταν ξυπνοῦσες, βρισκόσουνα ἀνάμεσα σ' ὄχτροὺς ἢ ὀλομόναχος», γράφει ὁ Οἰκονόμου.³

Μὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα τοὺς τραβοῦσε πρὸς τὰ κεί: ὁ Κωλέτης. Ἀπὸ τότε πού γίνηκε μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, βάλθηκε, μ' ὄλα του τὰ δυνατά, νά φτιάξῃ δικὸ του προσωπικὸ κόμμα, κάτου ἀπὸ τὴ μύτη τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἀγκάλιασε ἀνοιχτὰ τοὺς Ρουμελιῶτες καπεταναίους. Μέσα στὴν κυβέρνηση ἐνεργοῦσε κάθε φορὰ σὰν ἀντιπρόσωπὸς τους. Αὐτὸς μεσολαβοῦσε νά παίρνουν ταχτικά τοὺς λουφέδες τους, τὴν τροφή τους. Σ' αὐτὸν στέλνανε τίς ἀναφορές τους γιὰ κάθε προσωπικὸ τους ζήτημα κι αὐτὸς τσακίζονταν νά τοὺς ἱκανοποιήσῃ. Ὅπου χρειάζονταν νά σταλεῖ στρατεμα, φρόντιζε «νά δώσει δουλιὰ» στοὺς δικούς του, τοὺς Ρουμελιῶτες, καὶ τοὺς πλέρωνε μετὰ τὸ παραπάνου. Ἐδινε συμβουλές στοὺς Ρουμελιῶτες καπεταναίους νά κρατοῦν στὸν τόπο τους τὰ καπετανάτα, ὅπως καὶ στὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση. Καί, γενικά, πάσκιζε νά δείχνηται σ' αὐτοὺς

1. Διον. Κόκκινου : Op. cit., τόμ. Η', σελ. 88.

2. Id. τόμ. Η', σελ. 88.

3. Τάκη Σταματόπουλου : Op. cit., σελ. 329.

πατέρας και προστάτης. "Έτσι, σιγά - σιγά ἀπόκτησε μιὰ τεράστια δύναμη και —κατ' ἀντανάκλαση—τεράστιο γίνηκε και τὸ κύρος του στὴν κυβέρνηση. Δὲ βιάζονταν ὅμως. Κρατοῦσε τὰ προσχήματα. Στὸν Κουντουριώτη—πρόεδρο τοῦ "Εκτελεστικοῦ—δείχνονταν ταπεινὸς και ὑπάκουος. Κι ὅμως στὴν οὐσία τὸν ἔσερνε ἀπὸ τὴ μύτη.

«Ἡ θέση ποὺ δημιούργησε μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ ὁ Κωλέτης γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὸν κάμανε τὸν ἰσχυρότερο πολιτικὸ στὴν κυβέρνηση και τίποτε δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ γίνεῖ ὁ πρῶτος ἀντρας τῆς "Ελλάδας, παρὰ ἡ ἔλλειψη προσωπι-κοῦ θάρρους και τιμιότητος».¹

Δοκίμασε ἀκόμα μιὰ φορὰ ὁ Κολοκοτρώνης νὰ τὰ βγάλει πέρα μὲ τοὺς ἀντιπάλους του, νὰ τοὺς νικήσει και νὰ περάσει στὰ χέρια του ἡ ἐξουσία, δηλαδὴ οἱ διακόσες πενήντα χιλιάδες λίρες, μὰ κι οἱ ἀντίπαλοί του γιὰ τὸν ἴδιο «πατριωτικὸ» λόγο ἔρριξαν ὅλες τὶς δυνάμεις τοὺς ἐναντία στὸν «ἀντιπα-τριώτη». "Ο Μοριάς εἶχε πάρει φωτιά, τὸ αἷμα ἔτρεχε παντοῦ.

Βλέποντας ὅλα αὐτὰ ὁ Κολοκοτρώνης, πλεύρισε τοὺς ὡς τώρα ἀντιπά-λους του και κατὰφερε νὰ συμβιβαστεῖ μαζί τους. Τοὺς παράδωσε και τ' "Ανάπλι, ποὺ ὡς τότε δὲν ἤθελε νὰ τὸ δώσει. Μὲ τὸ ἀζημίωτο βέβαια. "Ο γιὸς του ὁ Πάνος πῆρε τὸ μερτικὸ του ἀπὸ τὶς ἐγγλέζικες λίρες.² Κι ὁ Ζατ-μης ἔταξε στὸ Γέρο εἰκοσιπέντε χιλιάδες γρόσια γιὰ νὰ πλερώσει μ' αὐτὰ τοὺς στρατιῶτες τ' "Αναπλιοῦ.³

"Όλα τώρα μέλι - γάλα. Καλὸ αὐτό! "Όμως, ἀξίζει νὰ δοῦμε πῶς χαρ-ακτῆριζε λίγο γληγορότερα ἡ κυβέρνηση τὸν Πάνο Κολοκοτρώνη, ποὺ ἀρνιό-ταν νὰ τῆς παραδώσει τ' "Ανάπλι :

«*Αριθ. 538.

Προσωρινὴ Διοίκηση τῆς "Ελλάδας

"Ο πρόεδρος τοῦ "Εκτελεστικοῦ

Διακυρύσσει :

"Αντρες "Ελληνες!

Οἱ νόμοι ποὺ καταπατήθηκαν, ὀργίστηκαν. "Η πατρίδα, ποὺ ἐξυδρίστηκε, φωνάζει λυπηρὰ και τὸ δοξασμένο "Ανάπλι, ποὺ γι' αὐτὸ χύθηκαν στὴ γῆ χεῖμαρροι ἀπὸ αἷματα ὄλου τοῦ "Εθνους, γιὰ νὰ λευτερωθεῖ ἀπὸ τὰ ὀθωμα-νικὰ χέρια, σήμερα στενάζει πάλι και προσκαλεῖ τὰ δυνατὰ σας μπράτσα.

"Ο Πάνος Κολοκοτρώνης, ποὺ διορίστηκε ἀπ' τὴ Διοίκηση φρουράρχος τ' "Αναπλιοῦ, παρακούοντας στὶς διαταγὲς τῶν νόμων, θυσιάζοντας τὰ συμ-φέροντα τοῦ "Εθνους στὴν ἰδιοτέλεια, προδίνοντας τὴ δόξα τῆς πατρίδας στὴν

1. Φινλεϋ : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 37.

2. Id. τόμ. Β', σελ. 33.

3. «*Ἀρχεῖο Δ. Ρώμα», τόμ. Β', σελ. 258—260.

ἄνομη φιλαρχία του καὶ κατακρατώντας τὸ ἔθνικὸ φρούριον, κόνοντάς το φω-
λιά τῆς παρανομίας του,

Κηρύσσεται

ἀποστάτης καὶ ὀχτροῦ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ παραδίδεται στὴ δίκαιη αὐ-
στηρότητα τῶν νόμων καὶ στὴν ἀγανάκτηση τῆς πατρίδας...

Ἄπὸ τὸ πλοῖο «Κίμωνας» 7 τοῦ Μάρτη 1824

Ὁ Πρόεδρος

Γεώργιος Κουντουριώτης¹

Ὁ πρῶτος αὐτὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἄρχισε τὸ Νοέμβριον τοῦ 1823 καὶ
τέλειωσε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1824. Στις 2 τοῦ Ἰουλίου οἱ νικητὲς δώσανε ἀμνηστία
στοὺς νικημένους, ἀλλὰ... τὰ ἴδια Παντελάκη μου, τὰ ἴδια Παντελή μου!
Ὁ καυγὰς γιὰ τὸ... πάπλωμα ξανάρχισε πολὺ σύντομα.

16. Β' Ἐμφύλιος πόλεμος.

ΠΟΙΟΙ νίκησαν τὸν Κολοκοτρώνη στὸν πρῶτον ἐμφύλιον πόλεμον; Ἡ τρι-
πλὴ συμμαχία, δηλ. οἱ κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριά, οἱ ἐμποροκαρaboκυραῖοι
τῆς Ὑδρας καὶ οἱ πολιτικάντηδες Κωλέτης καὶ Σία μὲ τοὺς Ρουμελιώτες
καπεταναίους. Πάει καλά. Ἄλλὰ οἱ νικητὲς ἄρχισαν τώρα νὰ μὴν τὰ πᾶνε
καλὰ μεταξύ τους. Κι ἡ αἰτία ἦταν τὸ δάνειον, ποὺ περιμένουνταν ὦρα τὴν
ὦρα. Ὅπως εἶπαμε, σὰν μαθεύτηκε πὼς ἐγκρίθηκε τὸ δάνειον, σταμάτησε
μὲ μιᾶς ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος. Βρέθηκε τρόπος νὰ συνεννοηθοῦν οἱ
ἀντιμαχόμενες φατρίες γιὰ τὴ μοιρασιά, μὰ προσωρινά. Ὅπως εἶν' εὐκολο
νὰ καταλάβουμε, καθένας ἀπὸ τοὺς ἀντιμαχόμενους θὰ προτιμοῦσε νὰ βρίσκε-
ται μόνος του στὴν ἐξουσία, γιὰ νὰ περάσουν ἀποκλειστικὰ στὰ χέρια του
οἱ λίρες τοῦ δανείου. Νὰ ἡ αἰτία ποὺ ἀναψε ὁ δεῦτερος ἐμφύλιος πόλεμος.

Σ' αὐτόν, οἱ τέως νικητὲς ἀρπάχτηκαν μεταξύ τους. Ἄπὸ τὴ μιὰ μεριά
οἱ ἐμποροκαρaboκυραῖοι τῶν νησιῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ κοτζαμπάσηδες τοῦ
Μοριά σὲ συμμαχία τώρα μὲ τὸν Κολοκοτρώνη. Μῆλο τῆς ξιφιδας οἱ ἐγγλέζικες
λίρες. Οἱ πονηρότατοι Μοραῖτες κοτζαμπάσηδες, στὸν πρῶτον ἐμφύλιον πόλεμον,
εἶχαν συμμαχήσει μὲ τοὺς νησιώτες μὲ σκοπὸ νὰ φᾶνε τὸν Κολοκοτρώνη, σί-
γουροι πὼς, ὅστερ' ἀπ' αὐτό, ἡ ἐξουσία θὰ περνοῦσε στὰ χέρια τους. Μὰ,
σὰν εἶδαν πὼς ἡ ἐξουσία πέρασε στοὺς νησιώτες, ξεσηκώθηκαν.

Καὶ νὰ οἱ λεπτομέρειες.

ΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ μὲ τὸν Κολοκοτρώνη γιὰ τὸ σταμάτημα τοῦ ἐμφύλιου
πολέμου καὶ τὴν παράδοση τ' Ἀναπλιοῦ στὴν κυβέρνηση, ποὺ μῆνες τὸ κρα-

1. «Ἀρχεῖο Ἀντρέα Λόντου», τόμ. Β', σελ. 51—52.

τοῦσε ὁ Γέρος μὲ τὸ γιό του τὸν Πάνο «ἐπαναστατικῶ δικαίῳ», τὴν εἶχε κάμει ὁ Ἄντρεας Ζαῖμης!—μὲ τὴν ἔγκριση καὶ τῶν ἄλλων κοιζαμπάσηδων καὶ προπάντων τοῦ Ἄντρεά Λόντου.²

Ὁ Κουντουριώτης ἄλλως, ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δηλαδὴ τῆς κυ. βέρνησης τῶν ἐμποροκαρραδοκυραίων τῆς Ὑδρας, ποὺ εἶχε σύμμαχό της καὶ τὸν Κωλέτη, τὸν οὐσιαστικὸ ἀρχηγὸ τῶν Ρουμελιωτῶν, δὲν ἔμεινε καὶ πολὺ εὐχαριστημένος μ' αὐτό. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εἶχε ἐκμηδενιστεῖ. Τότε; Γιατί ἔγινε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος; Ἐρριχνε λάδι στὴ φωτιά καὶ ὁ Κωλέτης, ποὺ καὶ αὐτὸς ἤθελε τὴν ἐξουθένωση τοῦ Κολοκοτρώνη. Σὰν πῆγαν λοιπὸν οἱ δυὸ Ἄντρήδες νὰ δοῦν τὸν Κουντουριώτη, ὄχι μόνον δὲν τοὺς δέχτηκε μὲ τιμὲς καὶ δόξες, ὅπως περίμεναν, μιὰ καὶ εἶχαν πετύχει τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, μὰ τοὺς ἀποπήρε κιόλας. Εἶπε στὸ Ζαῖμη:

«Καὶ ποιὸς σ' ἔβαλε ἐσένα νὰ τάξεις τοῦ Κολοκοτρώνη εἰκοσιπέντε χιλιάδες γρόσια καὶ νὰ τοῦ πεις πὼς θὰ τὸν συχωρήσει ἡ Διοίκηση;»³

Ζεματίστηκαν. Γύρισαν στὸ Μοριά καταφουρκισμένοι. Τώρα καταλάβαιναν πὼς εἶχαν δουλέψει γιὰ τοὺς Ὑδραίους καὶ τὸν Κωλέτη καὶ πὼς αὐτοὶ—οἱ προύχοντες τοῦ Μοριά—τὴν εἶχαν πάθει. Εἶχαν μείνει... ἔξω ἀπὸ τὸ νυμφῶνα.

Πῶσως; Οἱ διακόσες πενήντα χιλιάδες—ἀριθμὸς 250.000—λίρες τοῦ δανείου θὰ περνοῦσαν στὰ χέρια τοῦ Κουντουριώτη καὶ τοῦ Κωλέτη; Κι αὐτοὶ... οὔτε τὸ χρῶμα τους δὲ θάβλεπαν; Αὐτὸ μᾶς ἔλειπε! Κι ἀρχίζουν δραστήριες ἐνέργειες, συμβούλια, διαβούλια γιὰ νέες φατρίες!

«Ἐνα βράδυ μαζώχτηκαν ὅλοι αὐτῆνοι στοῦ Νοταρᾶ τὸ σπίτι· ἔστειλαν καὶ πῆγα καὶ ἐγώ, καὶ ἀκῶ τὰ νέα παγγύρια.

«Τ' εἶν' αὐτὰ ἔπου κάνετε ἀδερφοί;» τοὺς λέγω. «Ἐσοῦ ἴσαι ὁ Ζαῖμης, ἐσεῖς εἴσατε οἱ Λονταῖνοι, οἱ Νοταραῖνοι καὶ οἱ ἄλλοι σημαντικοὶ τῆς πατριδας; Δὲν χορτάσετε τόσους μῆνους σκοτώνοντας τοὺς καλύτερους Ἑλληνας γιὰ τὰ κέφια σας; Τί ἁμαρτίες εἶχαμε ἐμεῖς οἱ δυστυχημένοι νὰ σκοτωθοῦμε ὅλοι γιὰ τὸ κέφι σας; Ἐγώ, ἀπὸ δικό μου μέρος, θὰ πάρω τοὺς συντρόφους μου, νὰ πάγω νὰ σκοτωθῶ μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ὄχι μὲ τοὺς ἀδελφούς μου.»

1. Ἄντρεας Ζαῖμης: Προστὸς τῶν Καλαθρῦτων. Στὴν Ἐπανάσταση ἔδρασε σὰν πολιτικός. Πῆρε μέρος στὴν Α' Ἐθνικὴ Συνέλευση. Στὴ Β' Ἐθνοσυνέλευση ἐκλέχτηκε μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ἐπὶ Καποδίστρια ὄριστηκε μέλος τοῦ «Πανελληνίου». Στὰ 1835 διορίστηκε νομάρχης Αἰτωλοακαρνανίας καὶ ἀργότερα Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας. Πέθανε στὰ 1840 (Σ.Σ.).

2. Ἄντρεας Λόντος: Γεννήθηκε στὰ 1784. Στὶς ἐσωτερικὲς ταραχὲς πρῶτος καὶ καλύτερος. Σκοπὸς του: νὰ πάρει τ' ἀρχοντολόι ὅλη τὴν ἐξουσία. Στενὸς συνεργάτης τοῦ ξαδέρφου του Ἄντρεά Ζαῖμη. Ἐδρασε καὶ σὰν πολιτικός καὶ σὰν στρατιωτικός. Ἐπὶ Καποδίστρια ζῶσε ἀποτραβηγμένος. Πρωτοστάτησε στὴν ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1813 καὶ στὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ 1814 ἐκλέχτηκε ἀντιπρόεδρος τῆς. Αὐτοχτόνησε στὰ 1816 (Σ.Σ.).

3. Τάκη Σταματόπουλου: Op. cit., σελ. 354.

Τότε μὲ παίρνει ὁ Ζαΐμης καὶ πᾶμε σ' ἕναν ὄντα καὶ μοῦ λέγει νὰ μὴ φωνάζω κι ἀκούσουνε κι οἱ ἄλλοι καὶ φωνάζουν κι αὐτοί· καὶ ν' ἀκολουθήσω τὴ συντροφιά τους καὶ νὰ μοῦ δώσουνε χίλια γρόσια τὸν μῆνα μιστόν.

«Πενήντα χιλιάδες νὰ μοῦ δώσετε, κρέας γιὰ ἐμφύλιο πόλεμο δὲν πουλῶ». Καὶ σηκώθηκα κι ἔφυγα.¹

Τί κι ἂν ἔφυγε ὁ Μακρυγιάννης; Τί κι ἂν φώναζε ὁ τίμιος Φωτήλας,² πῶς δὲν πρέπει ν' ἀνάψουν καινούργια φωτιά στὸν τόπο; Αὐτοὶ τὸ χαδὰ τους!

ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΥ ὁ Κουντουριώτης μὲ τὸν Κωλέτη, ἔχοντας στεριώσει γιὰ καλὰ τὴν ἔξουσία τους, ἐρέθιζαν τοὺς κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριά, ὥστε νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ κινηθοῦν «παράνομα» καὶ νὰ τοὺς χτυπήσουν κατακέφαλα. Νὰ ξεμπλέξουν μ' αὐτοὺς καὶ νὰ μείνουν κυρίαρχοι σ' ὅλη τὴ χώρα. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἐπιδίωξη ὄλων τῶν ἀστών, σ' ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου. Ν' ἀνατρέψουν τοὺς φεουδάρχες καὶ τὸ σύστημά τους καὶ νὰ πάρουν τὴν ἔξουσία στὰ χέρια τους. Ἄλλο τὸ ζήτημα, ἂν στὸν τόπο μας, τελικά, συμβιβάστηκαν οἱ ἀστοὶ μὲ τοὺς φεουδάρχες.

Νὰ μιὰ καθαρὰ προκλητικὴ ἐνέργεια τοῦ Κουντουριώτη, γιὰ νὰ πικάρει καὶ νὰ ἐρεθίσει τοὺς προύχοντες τοῦ Μοριά, καὶ νὰ τοὺς ξευτελίσει στὰ μάτια τῶν πατριωτῶν τους.

Λέει στὸ Ζαΐμη ὁ Κουντουριώτης:

— Θὰ στείλω στρατέματα στὰ χωριά τοῦ Μοριά, ποὺ θὰ τρέφονται, βέβαια, ἀπὸ τὸ λαὸ—δηλαδὴ θὰ πλιατσικολογοῦν! Ἔτσι κι οἰκονομίες θάχουμε καὶ θὰ τιμωρηθεῖ ὁ λαὸς τοῦ Μοριά, ποὺ ξεσηκώθηκε μὲ τὸν Κολοκοτρώνη ἐνάντια στὴ «νόμιμη Διοίκηση».

—Ἄν γίνεῖ αὐτὸ στὸ Μοριά, τότε πρέπει νὰ σταλοῦν καὶ στίς ἄλλες ἐπαρχίες, ἀπάντησε ὁ Ζαΐμης.

— Τί ἀναίδεια!

Τ' ἀπαντᾶει κοροϊδευτικά ὁ Ὑδραῖος ἄρχοντας.

— Μπά; Μήπως θέλεις νὰ στείλουμε στρατέματα καὶ στὴν Ὑδρα;

— Κι ἡ Ὑδρα ἐλληνικὴ ἐπαρχία εἶναι! τ' ἀπαντᾶει ὁ Ζαΐμης.

Σωστὴ ἢ ἀπάντηση, μὰ ὁ Κουντουριώτης τοῦ γύρισε τίς πλάτες! Καί, σὰ νὰ μὴν ἔφτανε αὐτό, ὄσες συμφωνίες εἶχε κάμει ὁ Ζαΐμης μὲ τὸν Κολοκοτρώνη γιὰ νὰ τελειώσει ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος, τίς τσαλαπάτησε ὅλες ὁ Κουντουριώτης.

Στὸ μεταξὺ, ἡ πρώτη δόση τοῦ δανείου, σαράντα χιλιάδες ἐγγλέζικες λίρες, εἶχε φτάσει. Κουντουριώτης, Μαυροκορδάτος, Κωλέτης—προπάντων αὐτὸς—ἄρχισαν νὰ τίς σκορπᾶνε μ' ἀπλοχεριά γιὰ «ἰδιοτελεῖς» σκοποῦς.

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Ορ. cit., σελ. 150.

2. Ἀσημάκης Φωτήλας: Καλαβρυτινὸς ἄρχοντας. Ἀντιπρόεδρος τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Στὸ Β' ἐμφύλιο πόλεμο κληρονομήθηκε ἄγρια ἀπὸ τὸ Γκούρα, ποὺ τοῦ καφε καὶ τὸ σπῆτι. Ἐπὶ Ὁθωνα ἔγινε στρατηγός (Σ. Σ.).

ΤΑ ΒΛΕΠΑΝΕ όλα αυτά οι κοιζαμπάσηδες του Μοριᾶ και λυσσάγανε ἀπὸ τὸ κακό τους. Θυμήθηκε τότε ὁ «κὺρ Ἀντρέας» τὰ προφητικά λόγια τοῦ Κολοκοτρώνη, τότε ποῦ τοῦ ζητοῦσε νὰ παραδώσει τ' Ἀνάπλι στὸν Κουντουριώτη. Τοῦ εἶχε πεῖ ὁ πολύξερὸς Γέρος :

«Δὲν πιστεύα, κι οὔτε πιστεύω ἀκόμα, νὰ μὴν καταλαβαίνεις τί ζητᾶς καὶ τί θὰ πάθεις ἀπὸ τοὺς τωρινούς συντρόφους σου. Ἦρθε τὸ δάνειο, κὺρ Ἀντρέα, κι ἂν ἀκόμα δὲν ἦρθε, ὅπου νᾶναι ἔρχεται καὶ τότε τὰ κουβεντιά-ζουμε. Ἐκεῖνο ποῦ σοῦ λέγω ἐγὼ τώρα, θὰ μοῦ τὸ λὲς ἐσὺ αὐριο. Τώρα, τί γυρεύεις; Τ' Ἀνάπλι; Πάρτο! Τὸ δίνω ὅμως σὲ σένα—τὸ Μοραῖτη—κι ὄχι σ' ἄλλον. Σοῦ λέγω τώρα τοῦτο: Τὸ ἄτι τοῦ Μοριᾶ, ποῦ γι' αὐτὸ χύσαμε οἱ Μοραῖτες τόσα αἷματα, δὲν πρέπει νὰ τὸ καθαλικέψει ξένος, γιὰτί τὸ σακατεύει».¹

Τ' ἀναθυμᾶται τώρα αὐτὰ ὁ «κὺρ Ἀντρέας» καὶ χτυπάει τὸ κεφάλι του.

—“Ἀχ! ἄχ! Γιατί νὰ συμμαχῆσω ἐγὼ μὲ τοὺς νησιώτες καὶ τοὺς Κωλέ-τηδες καὶ νὰ ταπεινώσω τὸ Γέρο; Βγάλαμε τὰ μάτια μας μοναχοὶ μας. Τοῦτοι εἶναι τρὶς χειρότεροι ἀπ' αὐτόν! Μὲ τὸν Κολοκοτρώνη θὰ βρῖσκαμε τρόπο νὰ συεννοηθοῦμε γιὰ τὴ μοιρασιά. Ἐνῶ τώρα;

Μὰ ὅ,τι δὲν εἶχε γίνει τότε—στὸν πρώτο ἐμφύλιο πόλεμο—μποροῦσε νὰ γίνει τώρα. Νὰ ἐνωθοῦν οἱ κοιζαμπάσηδες τοῦ Μοριᾶ μὲ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ νὰ στείλουν στὸ διάολο καὶ τὸν Κουντουριώτη καὶ τὸν Κωλέτη μὲ τὴν παρέα του. Καί... τὰ ταίριαζαν στὸ πὶ καὶ φὶ μὲ τὸ «ληστή», τὸν Κολοκοτρώνη. Τυρλωμένοι ἀπὸ τὸ πάθος—δηλαδὴ ἀπ' τὴ δίψα τοῦ χρυσαφιοῦ—τραβοῦσαν «δλοταχῶς» γιὰ καινούργιο ἐμφύλιο πόλεμο. Ὑπνος δὲν τοὺς κόλλαγε, ὅσο σκέφτονταν τίς ἐγγλέζικες λίρες. Κι ὄλο μονολογοῦσαν :

«Δια - κό - σες πε - νήν - τα χιλιάδες λίρες» (Οἱ σαράντα χιλιάδες εἶχαν ἔρθει κιόλας).

— Μωρέ, ἡ φωτιά καὶ τὸ σίδηρο θὰ τελειώσουν τὰ πράματα!

(“Ὅχι παίζουμε! Μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια θὰ κάθουνταν;)

«Δια - κό - σες πε - νήν - τα χιλιάδες λίρες!»

— Στ' ἄρματα, ἀδέρφια! Ἡ πατρίδα χάνεται!

«Δια - κό - σες πε - νήν - τα χιλιάδες λίρες».

— Στὰ ὄπλα, χριστιανοί! Δὲ βλέπετε; Τὸ Ἔθνος κιντυνεύει! Ἐμπρός νὰ ρίξουμε τοὺς ἀντιπατριώτες!

Μονάχα ὁ τίμιος Φωτήλας ἔβλεπε σὲ τί γκρεμὸ πῆγαιναν νὰ ρίξουν τὸν τόπο.

— Θὰ πάρουμε τὸν κόσμο στὸ λαιμὸ μας, θὰ χάσουμε τὰ παιδιὰ μας γιὰ τὰ καπρίτσια μας καὶ τὴν ἰδιοτέλειά μας, ἔλεγε. Μὰ ποιὸς τὸν ἄκουε;

1. Δημήτρης Φωτιάδης: «Κανάρης», Ἀθήνα 1960, σελ. 313.

Ἄγαναχτοῦσε κι ἓνας ἄλλος τίμιος ἄρχοντας, ὁ Ἀναστάσης Λόντος,¹ ἀδερφὸς τοῦ Ἀντρέα.

— Θὰ τὸ φωνάξω μιὰ μέρα καὶ θὰ τ' ἀποδείξω «γεωμετρικῶς», πὼς καταστροφέας τῆς πατρίδας στάθηκε ὁ Ζαΐμης! ἔλεγε.

«Δὲ βαρῖσαι! Ἄσ' τον νὰ φωνάζει, λέγανε. Εἶναι βλάκας! Μᾶς ἀκούει ποῦ φωνάζουμε γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας, καὶ τὸ πίστεψε ὁ ἡλίθιος. Πότε νοιαστήκαμε μεῖς γιὰ πατρίδα; Γιὰ κείνο τὸ ἀτιμο τὸ δάνειο, ποῦ γλύστρησε ἀπὸ τὰ χέρια μας φωνάζουμε.»

Κι ὅσο τὸ σκέφτονταν, βαθιαναστέναζαν:

«Ἄχ! ἄχ! Ἀπὸ τίς πρώτες μέρες τοῦ ξεσηκωμοῦ ἐμεῖς πήραμε τὴν ἐξουσία στὰ χέρια μας, ἐμεῖς κυβερνούσαμε κι ἐμᾶς ἀναγνώριζαν κι οἱ Ὑδραῖοι. Τ' ἦταν τοῦτο ποῦ μᾶς βρῆκε τώρα; Ὅξω ἀπὸ τὸν παράδεισο ἐμεῖς;»

ΣΤΙΣ 3 τοῦ Ὀχτώβρη 1824, γίνηκε νέα ἐκλογή Ἐκτελεστικοῦ. Καβάλα πάλι ὁ Κουντουριώτης κι ὁ Κωλέτης.² Πάλαιψε τότε ὁ Ζαΐμης νὰ πάρει τὴν προεδρία τοῦ Βουλευτικοῦ. Μὰ οἱ λίρες κάμαγε κι ἐδῶ τὸ θάμα τους. Οἱ «παραστάτες»—οἱ βουλευτῆς—λιρῶθηκαν καλὰ ἀπὸ τοὺς Κουντουριώτη - Κωλέτη, (λιρῶθηκαν, λερώθηκαν, λαδῶθηκαν, τὸ ἴδιο εἶναι) καὶ παραμέρισαν τὸ Ζαΐμη. Καί, σὰ νὰ μὴν ἔφτανε αὐτὸ, ἄρχισαν νὰ καταφτάνουν ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη κι οἱ ἄλλες δόσεις τοῦ δανείου.

— Κι ἄλλες λίρες! Κι ἐμεῖς νὰ μὴ μπορούμε νὰ βάλουμε στὸ χέρι οὔτε μιὰ! Ἔ, ἄει στὸ διάλογο λοιπόν! Καπνὸς καὶ στάχτη νὰ γίνουν δλα! Πέτρα πᾶνου στὴν πέτρα νὰ μὴν ἀπομείνει!

Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ θέλησε νὰ προλάβει τὸ κακό. Συμβιδαστικὸς πάντα, δοκίμασε καὶ τώρα νὰ πετύχει κάποιον συμβιδασμὸ μὲ τὸν Κουντουριώτη. Τοῦστειλε, λοιπόν, κάποιον γράμμα καὶ τὸν παρακαλοῦσε ν' ἀνταμώσουν κάπου, νὰ μιλήσουν καὶ νὰ βροῦν τρόπο νὰ τὰ συμβιδάσουν. Μὰ ὁ Κουντουριώτης ἦταν ἄρρωστος κι ἔλειπε στὴν Ὑδρα. Ἔστειλε λοιπόν τὸ γράμμα τοῦ Κολοκοτρώνη στὸ Ἐκτελεστικόν, γιὰ ν' ἀποφασίσει σχετικὰ. Ἐκτελεστικὸ δμως ἦταν ὁ Κωλέτης—αὐτὸς τὸ κρατοῦσε στὰ χέρια του. Κι ὁ Κωλέτης δὲν ἤθελε τὸ συμβιδασμὸ. Ποῦ θὰ ξανάβρισκε τέτοια οὐρανοκατέβατη εὐκαιρία; Παλιὸ δνειρό του ἦταν νὰ τρίψει τὴ μούρη τῶν κοτζαμπάσηδων τοῦ Μοριᾶ³ καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη μαζί. Τὴ Ρούμελη τὴν εἶχε δική του—ὄξω ἀπὸ τὸ Δουσ-

1. Ἀναστάσης Λόντος: Γεννήθηκε στὰ 1791. Στὸν Ἀγώνα ἔδρασε σὰν πολιτικός. Μετὰ τὴν ἀπελευτέρωση, ἔγινε γερουσιαστὴς κι ὀπουργὸς τῆς δικαιοσύνης, τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Πέθανε στὰ 1856 (Σ.Σ.).

2. Χρήστου Ι. Βλασσόπουλου: «Ἡμερολόγιο τοῦ Ἀγώνα 1814—1830», Ἀθῆνα 1930, σελ. 206.

3. Δημ. Φωτιάδη: Ορ. cit., σελ. 315.

σέα. Μὰ πού θά τοῦ πήγαينه ; Θάρχουνταν κι αὐτουνοῦ ἡ σειρά!—Τὸν Κουντουριώτη τὸν ἔφερνε ἀπὸ τὴ μύτη. Τὸ Μαυροκορδάτο θά τὸν ἔφερνε βόλτα. Κι ἔτσι... νά τος κυρίαρχος σ' ἔλη τὴ χώρα! Μόνος καὶ παντοδύναμος!

Γράφει ὁ Ντεληγιάννης :

«Ὁ Κωλέτης εἶχε πάθος καὶ μίσος κατὰ τοῦ Ζαΐμη καὶ Λόντου, γιὰ αὐτοὶ τοῦ στέκουνταν ἐμπόδιο στοὺς Ἀληπασαλίτικους σκοποὺς του. Ἐκμεταλλεῦθηκε τὴν κουφόνοια καὶ τὴν δοξομανία τοῦ Κουντουριώτη, εἶχε ἔρθει τότε καὶ τὸ δάνειο, κι' ἔτσι νόμισε κατάλληλη τὴν περίσταση νὰ καταστρέψει καὶ τὸν Κουντουριώτη καὶ μᾶς ἄλους τοὺς προύχοντες τοῦ Μοριά. Ἐχῶσε, λοιπόν, τὸν Κουντουριώτη σ' ἓνα χορὸ τέτοιον, πού νὰ τὸν καταστρέψει. Καὶ τὸ πέτυχε αὐτό, βάζοντας στὸ νοῦ τοῦ Κουντουριώτη τὴν ἰδέα πῶς, ἅμα καταστραφοῦν οἱ προύχοντες τοῦ Μοριά, αὐτὸς θάξμενε πιά ἰσόβιος καὶ διαδοχικὸς κυβερνήτης τοῦ τόπου μὲ κυβέρνησι ἀπὸ πρόσωπα τοῦ δικοῦ του περιγυροῦ».¹

Ἄντις λοιπόν νὰ φροντίσει ὁ Κωλέτης ν' ἀνταμώσει τὸν Κολοκοτρώνη καὶ νὰ κουβεντιάσουν γιὰ συμβιβασμό, ἔστειλε στὸν Κουντουριώτη γράμμα, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν ἐρεθίσει κατὰ τῶν προυχόντων τοῦ Μοριά. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα τοῦγραφε :

«Σύμφωνα μὲ στοματικὲς πληροφορίες πού ἔχω καί, σύμφωνα μ' ἀναφορὰς πού πήρα χτὲς καὶ σήμερα ἀπὸ δυὸ - τρία μέρη, οἱ ἀντιπατριῶτες ἐτοιμάζονται νὰ κινήθουν ἐναντίά μας... Σήμερα ἔφτασε ἐδῶ ὁ Δάρας καὶ μοῦ εἶπε στοματικῶς, πῶς ὁ Λόντος τοῦ παράγγειλε νὰ πεί στὴν Ἐκλαμπρότητά Σας καὶ σὲ μένα πῶς, ἂν μᾶς πιάσει, τὴν Ἐκλαμπρότητά Σας θά τὴ ρίξει στὴ θάλασσα καὶ μένα θά μοῦ κόψει τὰ χέρια... Πρέπει, λοιπόν, νὰ παρθεῖν μέτρα δυνατά. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀναγκαιότατη ἡ παρουσία Σας ἐδῶ...

Ὁ δοῦλος Σας καὶ φίλος

Γιάννης Κωλέτης

Ἄνάπλι 29 τοῦ Ὀχτώβρη 1824»²

Ἐσπρωχνε λοιπόν ὁ Κωλέτης τὸν τόπο πρὸς τὸν ἐμφύλιο σπαραγμὸ μὲ χέρια καὶ μὲ πόδια.³ Τοὺς σκοποὺς του τοὺς ξέρουμε. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν

1. Κανέλλου Δεληγιάννη: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 175—176.

2. Διον. Κόκκινου: Ορ. cit., τόμ. Η', σελ. 244—245.

3. Νά πῶς σχολιάζει τὸ παραπάνου γράμμα ὁ Κόκκινος: «Ὁ χαρακτήρας τοῦ Κωλέτη, τοῦ ἱκανοῦ νὰ ἐτοιμάζει τὰ γεγονότα, χωρὶς νὰ φαίνεται πῶς ἔχει αὐτὸς τίς βαριὲς εὐθύνες τους, φαίνεται καθαρὰ στὸ παραπάνου γράμμα. Εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἐπιβληθῇ στοὺς Μοραίτες μὲ τὴ βία τῶν ἀρμάτων, εἶχε φροντίσει ἀπὸ καιρὸ νὰ ρίξει πρὸς τὸ ἀντικυβερνητικὸ στρατόπεδο κι ἄλλους ἀπὸ τοὺς Μοραίτες προύχοντες ἦταν φίλοι τοῦ Κουντουριώτη, εἶχε ἐνώσει τοὺς καπεταναίους τῆς Ροῦμελης μὲ τὸ μαγνήτη τῶν χρημάτων τοῦ ἀγγλικοῦ θανείου, ὥστε νάχει τὴ στρατιωτικὴ βάση πού τοῦ χρειάζονταν, ἐρέθιζε τὸν Κουντουριώτη, μὲ τίς φοβέρες καὶ βρισιδία, πού φτάνανε στ' αὐτιά του ἀπὸ μέρους τῶν ἀντικυβερνητικῶν—πού μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν κι ἀληθινὲς—καὶ τραβοῦσε πρὸς

και «νά βάλει στο χέρι δλο τὸ δάνειο».¹

Και σ' ἄλλο γράμμα του πρὸς τὸν Κουντουριώτη—στις 4 τοῦ Νοέμβρη 1824—τοῦγραφε :

«Ἄν κουνηθοῦν, θὰ τοὺς πάρει ὁ διάλογος και θὰ τοὺς σηκώσει!»²

ΓΙΑ ΝΑ πετύχει στὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ποὺ πήγαινε ν' ἀνάψει, φρόντισε πρῶτα-πρῶτα νὰ δέσει γερὰ κοντά του τοὺς Ρουμελιώτες του και προπάντων τοὺς καπεταναίους, ποὺ τοῦ χρειάζονταν γιὰ τοὺς πολιτικούς του σκοπούς, τοὺς «ἀνομολόγητους».³ Χωρὶς τοὺς Ρουμελιώτες, δλα του τὰ σχέδια ναυαγοῦσαν. Κι ἄρχισε νὰ τοὺς γαργαλάει ἀκριβῶς κει ποὺ γαργαλιοῦνται οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι και μάλιστα ὅταν εἶναι φτωχοὶ και πειναλέοι, σὺν τοὺς Ρουμελιώτες, ποὺ κάτι τέτοιες εὐκαιρίες περίμεναν γιὰ νὰ χορτάσουν ψωμάκι. Στέλλει λοιπὸν ξεχωριστὰ στὸν κάθε καπετάνιο τούτη τὴν προκήρυξη :

«Ἄδερφέ,

Οἱ Μοραῖτες λύσσαζαν ἀπὸ τὰ πολλὰ πλοῦτη ποὺ ἔρπαζαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Τριπολιτσᾶς, τ' Ἀναπλιοῦ, τοῦ Λάλα, τῆς Κορίνθου, τῆς Μονεμβασιάς, τοῦ Νιόκαστρου και τῶν ἄλλων μερῶν και γίνηκαν δερεμπεῆδες και θέλουν νὰ μείνουν στὸ ποδᾶρι τοῦ Κιαμῆλμπεη και τῶν ἄλλων μπέηδων και ἀγάδων. Και σεῖς τρέχετε αὐτοῦ χωρὶς ψωμί, χωρὶς τσαρούχι, χωρὶς φορέματα, μὲ μιὰ παλιόκαπα, καταθασανίζεστε. Τί περιμένετε λοιπὸν; Ἄλλη καταλληλότερη κι εὐτυχέστερη περίσταση δὲ θὰ βρεῖτε ποτὲ γιὰ νὰ πλουτίσετε δλοι σας, μεγάλοι και μικροί. Τώρα ἀνοιξαν γιὰ σᾶς δυὸ βρυσσομάνες γιὰ νὰ πλουτίσετε, οἱ λίρες τοῦ δανείου και τὰ πλούσια πλάτσικα τοῦ Μοριᾶ. Τί ἄλλο θέλετε;»⁴

Τύφλα νᾶχει ὁ Μακιαβέλι!⁵ Ὁ δικός μας ὁ Κωλέτης τοῦ τὰ πέρασε τὰ

ὀργανωμένο ἐμφύλιο πόλεμο. Τὸ κέρδος του ἀπὸ τὴν νίκη θᾶταν, μετὰ τὴ φθορὰ και τῶν ἄλλων δυνατῶν τοῦ Μοριᾶ, ὅπως λ.χ. τοῦ Κολοκοτρῶνη, νὰ μείνει αὐτὸς κύριος τῆς κατάστασης στὴ χώρα. Τὸν Κουντουριώτη μποροῦσε, μὲ τίς κολακείες και τὴ φαινομενικὴ δουλικὴ ὑποταγὴ, νὰ τὸν ἔχει τοῦ χεριοῦ του. Δὲν τὸν κατηγοροῦσαν λοιπὸν ὀδύελα ἄδικα, πῶς, στὴν ἀυλὴ τοῦ Ἀλῆ-πασιά, εἶχε μάθει πολὺ καλά τὴν τέχνη νὰ πετυχαίνει προσωπικὲς ὀφέλειες ἀπὸ τὸ δυνατὸ ἀφέντη του, μὰ ὄχι μὲ δικὴ του εὐθύνη (Ορ. cit., τόμ. Η', σελ. 245).

1. Γιάννη Βλαχογιάννη: Ἄρθρο στὴν «Πρωτὰ» (13 τοῦ Νοέμβρη 1932), μὲ τίτλο «Στρατιωτικὴ διχτατορία».

2. «Ἄρχετο Λόντου», τόμ. Β', σελ. 341—354.

3. Διον. Κόκκινου: Ορ. cit., τόμ. Η', σελ. 137.

4. Κανέλου Δεληγιάννη: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 201—202.

5. Νικ. Μακιαβέλι: Ἰταλὸς ἱστορικός, πολιτικός και συγγραφέας. Γεννήθηκε στὰ 1469. Σ' ἡλικία 19 χρονῶν διορίστηκε γραμματέας τῆς Φλωρεντινῆς Δημοκρατίας και κράτησε τὴ θέση αὐτὴ 14 χρόνια. Ἀργότερα, οἱ ἀντίπαλοί του τὸν καταδῶξαν, τὸν φυλάκισαν, τὸν ἐξόρισαν. Τελικὰ συμβεβᾶστηκε μαζί τους. Πέθανε στὰ 1527. Ἐγραψε διάφορα ἔργα. Τὰ κυριότερα εἶναι: «Ὁ Ἡγεμόνας» κι οἱ «Ὁμιλίες». Στὸν «Ἡγεμόνα»

γυαλιά! "Αγγιξε την πιό εϋθιχτη χορδή τῶν ξηνηστικωμένων Ρουμελιωτῶν.

«Εἰσέλθετε πάντες εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου! Καὶ πρῶτοι καὶ δεῦτεροι ἀπολαύσατε λίρες καὶ πλιάτσικο! Νηστεύσαντες καὶ μὴ νηστεύσαντες εὐφράνθητε σήμερον! Ἡ τράπεζα γέμει, τρυφήσατε πάντες! Γυμνώστε τοὺς Μοραίτες. Ὁ μόσχος πολὺς, μηδεὶς ἐξέλεθαι πεινῶν. Ρημάχτε τὸ βίος τοῦ κοσμάκη. Σφάζετε τὰ ζωντανά! Βάλτε ἄγριο χέρι στὰ κοτέτσια. Δαχτυλίδια καὶ σκουλαρίκια τῶν γυναικῶν δικά σας δλα, παληκάρια μου!»

Πῶς νὰ μὴν ἐνθουσιαστοῦν τὰ «παληκάρια;» Πῶς νὰ μὴ βάλουν βαθιὰ μὲς στὴν καρδιά τους τὸ λεβένταρο τὸν Κωλέτη; Νὰ ἀρχηγός! Νὰ φροντίζει καὶ γιὰ τὰ παληκάρια του! Θὰ πεῖς, πῶς τοὺς ἔστελνε νὰ πλιατσικολογήσουν τοὺς πατριῶτες τους, τ' ἀδέρφια τους!

Ἔχ ἀδερφέ! Τέτοια μικροπράματα θὰ κοιτάμε τώρα!

ΞΕΧΩΡΗ προσοχὴ ἔδωσε ὁ Κωλέτης στὸ Γκούρα. Μετὰ τὸ Δυσσέα—ποῦ τὸν εἶχε ξεγράψει, ὅπως εἶπαμε, γιὰτὶ δὲν ἔλπιζε νὰ τὸν φέροι στὰ νερά του ποτὲ καὶ μὲ τίποτε—ἦταν ὁ σημαντικότερος καπετάνιος στὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη. Ἀτρόμητο παληκάρι. Στὰ Βασιλικά θριάμβεψε τόσο, ποῦ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης,¹ σὰν τῆμαθε, δὲ μπορούσε νὰ συχάσει κι ἔγραφε στὸν πατέρα του: «Ὅσο ἀκούω νὰ θριαμβεύει κεὶ πάνου ὁ Γκούρας, δὲ μπορῶ νὰ μὴν ἀρπαχτῶ κι ἐγὼ μὲ τοὺς Τούρκους ἐδῶ κουμπούρα μὲ κουμπούρα!»²

Εἶχε ὅμως ὁ Γκούρας ἓνα τρομερὸ ἐλάττωμα. Ἦταν κι αὐτὸς—ὅπως τόσοι ἄλλοι—μέγας ἐραστής τοῦ παρᾶ. Τοῦ κουδούνιζε λοιπὸν ἀκατάπαυτα ὁ Κωλέτης τίς ἐγγλέζικες λίρες. Ὅλα τὰ γράμματα ποῦ τοῦστελνε «ἀνέπεμπον μεταλλικὸν ἤχον».

ἐκθέτει πῶς μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ ἓνας φιλόδοξος ἄντρας καὶ στίς «Ὁμιλίς», πῶς μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ ἓνας φιλόδοξος λαός. Κύρια γραμμὴ τῶν ἔργων του εἶναι πῶς «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα». Νὰ μερικὲς ἀπ' τίς ὑποδείξεις του:

α) Ὁ ἄρχοντας πρέπει νὰ καλακεύει τοὺς ἀνθρώπους ἢ νὰ τοὺς τσακίζει τόσο δυνατὰ, ποῦ νὰ μὴ μποροῦν νὰ σηκώσουν κεφάλι. Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκδικιοῦνται γιὰ μιὰ μικρὴ προσβολή, μὰ δὲ μποροῦν νὰ ἐκδικηθοῦν γιὰ δυνατὰ χτυπήματα.

β) Ἡ σκληρότητα πρέπει νὰ δείχνεται μιὰ καὶ καλή, καὶ μετὰ ν' ἀκολουθεῖ στανμάτημα καὶ τάξη. Ἔτσι, τὸ αἶσθημα τῆς σιγουριᾶς γιὰ τὸ μέλλον κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ξεχνοῦν τὴν πρώτη σκληρότητα. Μ' ἄλλα λόγια: «Χτύπα μιὰ κι ὄξω καὶ γερά, κι ὄχι πολλὰς φορὲς κι ἀπὸ λίγο».

γ) Εἶναι προτιμότερο νᾶναι ἐπίφοβος ὁ ἡγεμόνας, παρὰ ἀγαπητός.

δ) Προτιμότερο νὰ σκοτώνῃ ὁ ἡγεμόνας, παρὰ ν' ἀρπάζῃ τίς περιουσίες. Ὁ ἄνθρωπος εὐκολώτερα ξεχνάει τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του, παρὰ τὸ χαμὸ τῆς περιουσίας του.

ε) Ἐκείνοι οἱ ἡγεμόνες μεγαλοῦργοι, ποῦ δὲν κρατοῦν τίς ὑποσχέσεις τους καὶ παραπλανοῦν ἀκατάπαυτα τοὺς εὐλιχνεῖς» (Σ.Σ.).

1. Ἡλίας Μαυρομιχάλης: Γιὸς τοῦ Πετρόμπεη. Στὴν Ἐπανάσταση πήρε μέρος σὲ πολλὰς μάχες. Σκοτώθηκε στὰ Στύρα τῆς Εὔβοιας στίς 12 τοῦ Γενάρη 1822 (Σ.Σ.).

2. Διον. Κόκκινος: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 186.

Σὲ κανένα γράμμα του, κι ὅταν ἦταν γι' ἄλλα ζητήματα, δὲν ξεχνοῦσε ὁ Κωλέτης νὰ τοῦ θυμίζει τὸν κιτρινοστρόγγυλο πειρασμό.

Βάζουμε ἐδῶ μερικά :

«Φίλε στρατηγέ!

...Χτὲς πήραμε διακόσες χιλιάδες τάλαρα ἀπὸ τὸ δάνειο. Αὐτὲς τὶς μέρες θάρθουν κι ἄλλα. Μέσα στὴν ἐρχόμενη βδομάδα θὰ σοῦ στείλουμε χρήματα γιὰ τοὺς μιστοὺς καὶ τὰ γεμικλίκια.¹ Χαιρέτησέ μου τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τοὺς στρατιῶτες τοῦ τάγματός σου.

Ἄνάπλι 12 τοῦ Ἰούλιου 1824

Ὁ φίλος σου

Γιάννης Κωλέτης».²

«Φίλε στρατηγέ!

...Κρίνω χρέος μου νὰ σοῦ δώσω μιὰ χαροποιὰ εἰδηση, πῶς δηλαδή ψὲς στὶς τρεῖς τῆς νυχτὸς ἔφτασαν διακόσες πενήντα χιλιάδες τάλαρα ἀπὸ τὸ δάνειο καὶ πῶς σὲ λίγο θάρθουν κι ἄλλα τόσα. Γι' αὐτό, μὴν καρτερεῖτε ἐμένα, ἀλλά, καὶ πρὶν ἔρθω ἐγώ, φροντίστε νὰ σκορπίστε τοὺς ὀχτροὺς τῶν νόμων γιὰ νὰ τελειώσουμε τούτη τὴ δουλιὰ μιὰ ὥρα ἀρχήτερα... Μὴ χασομερᾶτε λοιπόν, μὰ χτυπᾶτε τοὺς κι ἂν μπορέστε νὰ τοὺς πιάστε ζωντανούς. Πιάστε τοὺς, γιὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώσουμε νὰ πλερώσουν τὰ ἔξοδα.

Ἄνάπλι 28 τοῦ Νοέμβριου 1824

Ὁ φίλος σου καὶ ἀδερφός σου

Γιάννης Κωλέτης».³

«Φίλε στρατηγέ!

Αὐτὴ τὴν ὥρα πήρα τὸ χτεσινὸ γράμμα σου. Κατάλαβα, ὅσα μοῦ γράφεις. Γιὰ τοὺς λουφέδες τῶν στρατιωτῶν σου νάσαι ἡσυχος. Τώρα, πού ἤρθε τὸ δάνειο, θὰ πληρωθοῦν ὅλοι οἱ δικοὶ σου στρατιῶτες. Ἐγὼ αὔριο ξεκινῶ ἀπὸ δῶ. Θὰ πάρω μαζί μου καὶ τὸν Κανούση κι ἀρκετὰ χρήματα. Μποροῦσα νὰ πάρω καὶ περισσότερα ἀπ' ὅσα θὰ πάρω, μὰ δὲν εἶναι φρόνιμο νὰ κιντυνέψω τόσα χρήματα στὸ δρόμο. Γι' αὐτό, ἀνίσως, ὅσα φέρω, δὲ φτάσουν νὰ ξεπληρωθοῦν ὀλότελα οἱ στρατιῶτες, γράφω ἀπ' αὐτοῦ καὶ μᾶς ἐρχονται ἀμέσως κι ἄλλα καὶ ξοφλεῖται ὁ λογαριασμός σου. Γι' αὐτό, σοῦ μιλάω σὰν ἀδερφός, μὴν ἔχεις τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία, γιατί δὲν θὰ τραδηῖς σικλέτι,⁴ μήτε γιὰ λουφέδες, μήτε γιὰ γεμικλίκια, οὔτε ἢ

1. Γεμικλίκια : Τροφοδοσία.

2. «Ἀθηναϊκὸ Ἄρχειο», Ἀθήνα 1901, σελ. 309.

3. Id. σελ. 341—342.

4. Σικλέτι : Στενοχώρια.

Γενναιότητά σου, ούτε κανένας άλλος και να βεβαιώσεις όλους τους καπεταναίους και τους στρατιώτες να μείνουν γι' αυτό ήσυχοι...

Ἐνάπλι 30 τοῦ Νοέμβρη 1824

Ὁ ἀδερφός σου

Γιάννης Κωλέτης».¹

«Πρὸς τὸ

Γενναιότατο στρατηγὸ Γιάννη Γκούρα.

...Οἱ λουφέδες τῶν στρατιωτῶν σου ταχτοποιοῦνται αὐριο και νὰ μείνεις ήσυχος. Πήρα σήμερα γρόσια ἀπὸ τ' Ἐνάπλι και συνέχεια θὰ πάρω και ἄλλα...

Ἐη - Γιώργης 9 τοῦ Δεκέμβρη, τρεῖς τῆς νυχτὸς 1824

Ὁ ἀδερφός σου

Γιάννης Κωλέτης».²

«Στρατηγέ!

...Χτὲς ήρθε ὁ γαμπρός μου μὲ μετρητὰ και σήμερα τὸν ἔστειλα νὰ φέρει και ἄλλα...

Ἐη - Γιώργης 10 τοῦ Δεκέμβρη 1824

Ὁ ἀδερφός σου

Γιάννης Κωλέτης».³

Ὅμως, μ' ἔλα αὐτὰ τὰ γράμματα, ὁ Γκούρας δὲ σύχαζε. Ἐγραφε και αὐτὸς στὸν Κουντουριώτη ζητώντας, τί ἄλλο; λουφέδες και κόντρα· λουφέδες. Βάζουμε ἔδῳ δυό:

«Ἐκλαμπρότατε,

Κατάφερα τοὺς στρατιώτες νὰ δεχτοῦν νᾶρθουν, ἀφοῦ τοὺς ὑποσχέθηκα, πὼς θὰ πληρώσω ἐκεῖ και τοὺς μιστοὺς και τὰ γιεμικλίκια τους. Ἐφέρετε τοὺς Ἐλληγες και εἶναι περιττὸ νὰ πῶ περισσότερα. Γιὰ νὰ μὴν πάθουμε, λοιπόν, καμιὰ ντροπή και μᾶς τοὺς πάρουν οἱ ἀντιδιοικητές», γιὰ ὄνομα τοῦ θεοῦ, νὰ τοὺς ἔξοικονομήσουμε μὲ μέρος τοῦ μιστοῦ και τὰ ταῖνια⁴ τους, γιὰτι χωρὶς αὐτὰ θὰ ντροπιαστοῦμε βεβαιότατα.

Ἐθήνα 16 τοῦ Νοέμβρη 1824».⁵

Νὰ και τὸ δεῦτερο γράμμα του, δυὸ μόλις μέρες μετὰ τὸ προηγούμενο:

«Ἐγὼ, πειθόμενος στὴ φωνή τῶν νόμων, πὸ εἶναι και φωνή τῆς πατρίδας και τοῦ θεοῦ,⁶ ξεκινῶ αὐριο ἀπὸ δῶ και τραβάω γιὰ τὴν Κόρινθο. Θέλω ὁμως ἀπὸ τὴν ἐκλαμπρότητά σας... νὰ βρῶ ἐτοιμασία στὴν Κόρινθο ἀπὸ ζω-

1. «Ἐθναϊκὸ Ἐρχεῖο», σελ. 342—343.

2. Id. σελ. 356—357.

3. Id. σελ. 359.

4. Ταῖνι: Μερὶδα, συσσάτιο.

5. «Ἐρχεῖο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 388.

6. Νόμοι, πατρίδα και θεὸς ἔδῳ γιὰ τὸ Γκούρα ήταν οἱ ἔγγλέζικες λίρες (Σ.Σ.).

οτροφές και μπαρουτόβολα και, τὸ κυριότερον ἀπ' ὧν, τοὺς λουφέδες ἔζη μῆ-
νων γιὰ τοὺς στρατιῶτες, γιατί, χωρὶς αὐτά, ἀντὶ νὰ ὠφελήσουμε, μπορούμε
νὰ βλάψουμε.¹

Ἐπίσης 18 τοῦ Νοέμβριου 1824».²

Ἄρκετὰ αὐτὰ ποὺ εἶπαμε. Τάζοντας λοιπὸν λίρες καὶ πλιάτσικο στοὺς
Ρουμελιῶτες τοῦ ὁ Κωλέτης, τοὺς ἔκαμε ὀριστικὰ δικούς του.³ Κι ὁ Καραϊ-
σκάκης, ποὺ ὡς τότε δὲν ἦταν μαζί του, πήγε μὲ τὸ μέρος του.

ΠΑΝΕΤΟΙΜΗ πιά ἢ κυβέρνησις, δὲν περιέμενε, παρὰ τὴν παραμικρὴ
ἀφορμὴ ἀπὸ τοὺς προύχοντες τοῦ Μοριά καὶ τὸν Κολοκοτρώνη. Κι ἐπειδὴ
κεῖνοι δῶσαν, ὄχι μιὰ, μὰ πολλὰς ἀφορμὰς—ἀνοιχτὰ νὰ ὑπακού-
σουν στίς διαταγὰς τῆς κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτη, συνάζανε φόρους,
διώχνανε τοὺς κρατικούς ὑπαλλήλους ἀπὸ τὶς περιφέρειάς τους κλπ.—πῆραν
διαταγὴ τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Κωλέτη, νὰ «εἰσβάλ-
λουν» στὸ Μοριά καὶ νὰ τὸν «ραβδίσουν» καὶ νὰ τὸν «τιμωρήσουν».⁴

Ἄς ποῦμε δῶ, πῶς ὁ Κωλέτης «ἦταν κείνος, ποὺ εἶχε καταφέρει τὴν κυ-
βέρνησις, «τοὺς ἀθλοῦς ἐκείνους βουλευτὰς καὶ ἐκτελεστὰς», ὄχι μόνον νὰ δε-
χτεῖ νὰ σταλοῦν ρουμελιώτικα στρατεύματα στὸ Μοριά,⁵ μὰ καὶ νὰ δώσουν σ'
αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ μάλιστα μὲ διχτατορικὴ ἐξουσία. «Διορί-
στηκε χωρὶς ὁδηγίαις, χωρὶς κανένα περιορισμὸν, ἀνώτερος κι αὐτῶν τῶν
νόμων».⁶

Ἄφου πάρθηκε ἡ ἀπόφασις νὰ σταλοῦν ρουμελιώτικα στρατεύματα στὸ
Μοριά, ἡ Κυβέρνησις ἔστειλε στὸ Γκούρα τοῦτο τὸ ἔγγραφο :

«Πρὸς

τὸ Γενναϊότατο στρατηγὸν Γιάννη Γκούρα.

Ἐπειδὴ μερικοὶ κακόβουλοι κι ἰδιοτελεῖς, κινούμενοι ἀπὸ τὰ μιὰρὰ τοὺς
πάθη, πάσκισαν μὲ ὄλους τοὺς τρόπους νὰ διαστρέψουν τοὺς ἀθῶους πολίτες
καὶ δὲν τὰ κατάφεραν, ρίξαν σήμερα τὴ μάσκα καὶ κινοῦνται φανερὰ ἐνάντια
στὴ Διοίκησις. Σκοπὸς τοὺς εἶναι νὰ χαλάσουν τοὺς νόμους, γιὰ νὰ μπορούν
ἕστερα ἀνεμπόδιστα νὰ καταπατοῦν τὰ ἱερὰ δικαιώματα τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ
ἄλλου πολίτη, ὅπως στὰ χρόνια τοῦ φριχτοῦ δεσποτισμοῦ τῶν Τούρκων... Ἡ
Διοίκησις θεωρεῖ ἀναγκαῖον χρέος τῆς νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸ ἐλεύτερον πολίτευμα

1. Ἄνοιχτὰ σχεδὸν ἐκβιάζει ὁ Γκούρας. Δηλαδή «ἡ μᾶς δίνετε τοὺς λουφέδες ἢ
πᾶμε μὲ τοὺς ἀντίθετους» (Σ.Σ.).

2. «Ἄρχειο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 393—394.

3. «Τὴν κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτη τὴν ὑποστήριξαν κι οἱ Ρουμελιῶτες καπε-
ταναῖοι, ποὺ καθοδηγοῦνταν ἀπὸ τὸν Κωλέτη» (Μέντελσον Βαρθόλδι «Ἱστορία τῆς Ἑλ-
ληνικῆς Ἐπανάστασης», Ἀθήνα 1873, τόμ. Α', σελ. 452).

4. Φωτάκου : Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 547.

5. Γ. Ἀσπρέα : Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 35.

6. Κανέλλου Δεληγιάννη : Ὁρ. cit., τόμ. Β', σελ. 212.

της 'Ελλάδας... να στεριώσει τους νόμους, να πολεμήσει την ιδιοτέλεια των αντιπάλων και να τους αναγκάσει κι αυτούς να σέβονται Διοίκηση και νόμους, όπως δλο τὸ Ἔθνος. Οἱ Ἕλληνες δὲν πήραν στὰ χέρια τ' ἄρματα, δὲ μπήκαν σὲ τόσους κιντύνους, δὲν ἔκαμαν τόσες θυσίες γιὰ νὰ γίνουν σήμερα δοῦλοι σὲ μερικὰ ἀνθρωπάκια, ἀλλὰ γιὰ νὰ ζήσουν λεύτεροι και νὰ κυβερνιοῦνται ἀπὸ νόμους κι ἀπὸ νόμιμη κυβέρνηση κι ὄχι μὲ τὸ ἔτσι θέλω τοῦ ἐνός και τοῦ ἄλλου... Ἡ κυβέρνηση εἶναι βέβαιη πὼς θὰ σ' ἔχει θερμὸ ὑπερασπιστὴ γιὰ τὴ στερέωση τῶν νόμων... Γι' αὐτὸ διατάσσεσαι νὰ πάρεις δλα τὰ σώματα, πὸν βρίσκονται κάτου ἀπὸ τὶς ὁδηγίες σου, νὰ πᾶς στὴν Κόρινθο και νὰ περιμένεις ἐκεῖ ὁδηγίες μας...»¹

Τὸ παραπάνου ἔγγραφο εἶχε τὴν ὑπογραφή και τοῦ Κωλέτη. Περιττὸ νὰ ποῦμε πὼς ὁ Γκούρας ἔτρεξε «δσον τάχος» νά... σώσει τὴν «πατρίδα». Μόνον πὸν κάτι συμφωνίες, πὸν εἶχε κάμει μὲ τὸ Γιάννη Νοταρά² και τὸν Ἄντρεα Λόντο, πὼς, ἀν κατέβαινε στὸ Μοριά, θὰ κατέβαινε μόνον και μόνον γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν Κολοκοτρώνη και τοὺς ἄλλους καπεταναίους ἐνάντια στὴν κυβέρνηση Κουντουριώτη, τὶς ξέχασε. Κι ὄχι μόνον αὐτὸ, μὰ τοὺς χτύπησε κιόλας! (Ποιὸς τοὺς φταίει; Ἄς εἶχαν κι αὐτοὶ λίρες!). Και τώρα οἱ δυὸ γελασμένοι στείλανε στὸ Γκούρα τοῦτο τὸ γράμμα:

«Ἄδερφέ μας στρατηγὲ Γκούρα.

Πήραμε τὸ ἀδερφικὸ σου γράμμα κι εἶδαμε τὰ δσα μᾶς γράφεις. Ἄπορήσαμε, ἀδερφέ, πὸν ἤρθες καταπάνου μας, γιατί δὲν ξέραμε πὼς τὸ «μπέσα γιὰ μπέσα» πὸν μᾶς ἔγραψες, ἦταν ψέμα, γιατί ἐμεῖς τὸ «μπέσα γιὰ μπέσα» τῶχουμε γιὰ τοὺς στρατιωτικὸς νόμο. Ὄταν τὸ ποῦμε, πρέπει νὰ τὸ κρατήσουμε ἢ νὰ πεθάνουμε.

Ἄδερφέ, μᾶς γέλασες!... Σπολάτι σου! Σύρε νὰ βρεῖς καλύτερους συντρόφους. Δὲν ἔπρεπε τέτοιο παληκᾶρι ἐσύ, νὰ μᾶς τὸ κάμεις αὐτὸ.

Κόρινθος 23 τοῦ Νοέμβρη 1824

Οἱ ἀδερφοὶ σου

Ἄντρεας Λόντος, Γιάννης Νοταράς.

1. Διον. Κόκκινου: *Op. cit.*, τόμ. Η', σελ. 266.

2. Γιάννης Νοταράς: Γεννήθηκε στὰ Τρίκαλα τῆς Κορινθίας στὰ 1805 Πῆρε μέρος στὸν Ἄγωνα Μεγαλοκιοζάμπασης. Στὰ δεκαεννιά του χρόνια ἦταν στρατηγὸς Βάζουμε δῶ μὴ χαρακτηριστικὴ περιχοπὴ τοῦ Μακρυγιάννη: «Πάγω μίαν ἡμέραν στὸ κονάκι τοῦ Γιάννη Νοταρά. Τὸν βρίσκω και τυραγοῦσε ἕνα πολιτὴ τέτοιον τυραγνισμὸν δὲν τὸν ξέραν νὰ τὸν κάμουν μῆτε οἱ Κατζαντωναῖοι, δποῦταν ληστῆς. Δεμένος ὁ πολίτης, κεφάλι κι ὁ κῶλος ἕνα και τοῦ γύρευαν χρήματα. Τότε συχάθηκα δλωε διόλου τὸ Ρωμαίτικο, δτι μάθαμε δλοι τὴν ληστείαν γενικῶς. Τοῦ μίλησα αὐτηνοῦ τοῦ εὐγενῆ, δτι δὲν εἶναι καλὰ τὰ τοιαῦτα, «δτι, δταν βλέπουν ἐσᾶς δποῦ κάνετε τοιαῦτα, οἱ ἄλλοι, οἱ μικροὶ, θὰ φᾶνε ζωντανοὺς ἀνθρώπους». Σᾶς λέγω ὡς τίμιος ἀνθρωπος, εἶχα ὡς τότε μεγάλο σέβας και σ' αὐτοὺς και τοὺς συχάθηκα νὰ μὴ τοὺς βλέπω, κι ἀναθεμάτισα τὴ λευτεριά, δποῦ θὰ κάμωμε μ' αὐτοὺς δλους» (*Op. cit.*, σελ. 142).

Υ.Γ. Ἄφου μᾶς ἤρθες ξαφνικὰ ἀπὸ τὶς πλάτες, νά, ἀδερφε Γκούρα, σοῦ ἀφήνουμε ἄδεια τὴν Κόρινθο».¹

Ο ΚΩΛΕΤΗΣ, καὶ πρὶν φτάσει στὴν Κόρινθο, ἔπου θὰ συνάζονταν οἱ Ρουμελιώτες, ἔπαιρνε δραστήρια στρατιωτικὰ μέτρα κατὰ τῶν «ἀνταρτῶν». Τὸ παρακάτου γράμμα του πρὸς τὸν Κουντουριώτη δείχνει καθαρά, πὼς εἶχε καταπιαστεῖ ἀποφασιστικὰ μὲ τὴν κατανίκηση τῶν ἀντιπάλων του. Νά τὸ γράμμα :

«Ἐκλαμπρότατε!

Πῆρα τὸ ἔκλαμπρό σας κι εἶδα τὰ γραφόμενά σας. Ἐπειδὴ αὐτὴ τὴ στιγμή ἔχω θέρμη, δὲ μπορῶ νὰ σᾶς γράψω, ὅσα σᾶς εἶχα ὑποσχεθεῖ μὲ τὸ ἄλλο μου γράμμα. Σὲ γραμματικὸ δὲν ἐμπιστεύομαι. Γιὰ νὰ κατανικηθοῦν οἱ Ἄρκαδινοί, ἐγκρίθηκε νὰ σταλοῦν ἄλλοι χίλιοι στρατιῶτες ἀπὸ τὸ Ἄργος μ' ἀρχηγὸ τὸν καλὸ στρατηγὸ Βάσο. Διατάχτηκαν κι ὁ Μούρτζινοσ μὲ τὸ Βοῖδῆ νὰ πάρουν ἑφτακόσιους στρατιῶτες καὶ νὰ μποῦνε στὴν Ἄρκαδία ἀπὸ τρία διαφορετικὰ μέρη. Στέλνονται κι ἄνθρωποι στὸ στρατηγὸ Γκούρα, ὁ Ἄδᾶμ Δούκας,² καὶ στ' ὄρδι τῶν Σαλώνων, ὁ Ὀρφανός, γιὰ νὰ μιλήσουν μ' αὐτοὺς ὅ,τι πρέπει καὶ νὰ τοὺς ποῦν νᾶναι ἔτοιμοι, μόλις πάρουν διαταγὴ μας, ἔτσι, ποῦ ἂν κινήθῃ ὁ Λόντος, νὰ ριχτεῖ στὴν ἐπαρχία Βοστίτσας καὶ Καλαβρύτων τ' ὄρδι τῶν Σαλώνων, κι ἂν κινήθῃ ὁ Νοταράς, νὰ πλακωθεῖ ἡ ἐπαρχία του ἀπὸ τὸ Γκούρα καὶ τοὺς Ὀλυμπίους... Ἄν κι εἶμαι θερμασμένος, τὰ μέτρα παίρνουνται, οἱ στρατιῶτες ἀπὸ τὸ Ἄργος μισεῖουν αὐριο... Προσκυνῶ ταπεινὰ τὸν πανευγενέστατο ἀδερφό σας. Εἶδχουμαι τὴν ἀνάρρωση τῆς υγείας σας καὶ τὴν υγεία τῆς πανευγενεστάτης φαμίλιας σας καὶ νὰ σᾶς ἔχουμε ἐδῶ καὶ εἶμαι...

δοῦλος σας καὶ φίλος
Γιάννης Κωλέτης».³

Σ' ἄλλο γράμμα πρὸς τὸν Κουντουριώτη ἔγραφε :

«Γράψτε ἀκόμα καὶ πρὸς τοὺς Ὀλυμπίους ἀρχηγούς⁴ ἕνα κολακευτικὸ καὶ παρακλητικὸ γράμμα γιὰ νὰ ὑπακούσουν στὶς διαταγὰς τῆς κυβέρνησης. Ἄνάπλι 9 τοῦ Νοέμβρη 1824».⁵

Πρὶν «εἰσβάλει» στὸ Μοριά, ἔστειλε σ' ὄλα τὰ χωριά τῆς Κορίνθου τὴν

1. «Ἄρχετο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 405.

2. Ἄδᾶμ Δούκας: Γεννήθηκε στὰ Γιάννενα στὰ 1790. Φιλικός. Μεγάλωσε στὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη. Πληρεξούσιος σ' Ἐθνοσυνελεύσεις, ὑπουργὸς στρατιωτικῶν, γερο-οιαστῆς. Πέθανε στὴν Εἴθωια στὰ 1860.

3. «Ἄρχετο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 347.

4. Παλιότερα οἱ Ὀλύμπιοι ἦταν γιὰ τὸν Κωλέτη «ἀχρεῖοι», «ἀδικότατοι», «αἰσχροκερδέστατοι», «ληστὲς» κλπ. (Σ.Σ.).

5. «Ἄρχετο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 359.

παρακάτου, ἀληθινὰ ἔξοχη προκήρυξη, ὅπου τὰ φάλλει τῶν κοτζαμπάσηδων ὄξω ἀπὸ τὰ δόντια :

«Κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Κορίνθου !

Τὸ σπίτι τῶν Νοταρέων εἶναι ἀπὸ κείνες τὶς φαμίλιες τοῦ Μοριᾶ πὸς τὸν καιρὸ τῆς Τουρκίας κυβερνοῦσαν μὲ τ' ὄνομα προεστὸς καὶ κοτζάμπασης ὄλες τὶς ἐπαρχίες. Ἡ διαγωγὴ αὐτουνῶν σὰς εἶναι γνωστὴ καὶ πόσα κακὰ πάθαιναν οἱ δυστυχημένοι ὁμογενεῖς ἀπ' αὐτοὺς ὄλοι τὰ ξέρουμε... Ἀπὸ τῆ στιγμῆ, πὸς ὄλοι οἱ Ἑλληνες ἀποφάσισαν νὰ τινάξουν ἀπὸ πάνου τοὺς τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, ἐλπίσανε πῶς καὶ οἱ ἄδικοι κοτζαμπάσηδες θὰ γίνονταν ἀπὸ τύραννοι ἀγαθοὶ πολῖτες καὶ θὰ θέλαν νὰ ζήσουν μὲ νόμους δικαίους... Ἀλλὰ, γιὰ κακὴ τύχη τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ὄλοι οἱ Ἑλληνες ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, αὐτονομία καὶ ἰσονομία, μόνον μερικὸι κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριᾶ ἀγωνίζονται σήμερα ἀγῶνα παράδοξο καὶ θέλουν νὰ φέρουν στὴν Ἑλλάδα τυραννία χειρότερη κι ἀπὸ κείνη τοῦ σουλτάνου... Σεῖς, ξέρετε καλά, ὄσα κακὰ παθαίνετε ἀπὸ τὸ Νοταρά... πὸς ἡ κακία τοῦ τὸν ἔκαμε τυραννίσκο ἀγριότερο, σκληρότερο καὶ πιδὸ ξετσίπωτο κι ἀπ' τὸν Κιαμήλμπεη. Τὴν τιμὴ τῶν γυναικῶν σας κι αὐτὸς κι οἱ σύντροφοὶ τοῦ τὴν πῆραν σὲ πάρα πολλὰ μέρη, χρηματικὲς ζημιεὲς σὰς ἔκαμαν σ' ὄλα τὰ χωριά, χωρὶς ντροπὴ καὶ χωρὶς συνειδηση, δέκατα διπλά, τριπλά καὶ τετραπλά ἔβαλαν παράνομα καὶ τυραννικὰ σ' ὄλη τὴν ἐπαρχία σας. Ὅλα τὰ ἔθνικὰ εἰσοδήματα τὰ κράτησαν γιὰ λογαριασμό τους... σὰς ἔβαζαν νὰ πληρώνετε γιὰ μιστοὺς χίλιων διακόσιων στρατιωτῶν, ἐνῶ τοὺς μιστοὺς αὐτοὺς τοὺς πλερώνουνταν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση. Μὲ λίγα λόγια, ὄλα ὄσα μποροῦν νὰ σὰς φέρουν σὲ μεγάλη δυστυχία κι ἀπόγνωση, τᾶκαμε... Ὅλα αὐτὰ τᾶβλεπε ἡ κυβέρνηση... ἀλλὰ εἶχε ἄλλα πράματα νὰ διορθώσει πρῶτα... κι ἐπερίμενε τὴν εὐκαιρία νὰ σωφρονίσει τὸ μεθυσμένο ἀπὸ τὴ φιλοδοξία, τὴν ἀσωτία καὶ τὴν ἀδικία τοῦτο τὸ ἔκτρωμα τῆς Κορίνθου... Καὶ τῶρα, συνεννοούμενο τὸ παιδάριο τοῦτο μὲ ἄλλους τυραννόφρονες κοτζαμπάσηδες τοῦ Μοριᾶ, ἀποφάσισε νὰ καταπατήσει τοὺς νόμους τοῦ Ἑθνους, νὰ σηκώσει ἄρματα καὶ νὰ πολεμήσει ὄλο τὸ Ἑθνος... Γι' αὐτό, ἡ κυβέρνηση τὸν καθαίρεσε καὶ τὸν παράδωσε στὴν ὄργη τοῦ Ἑθνους... καὶ διόρισε στρατηγοὺς ὑπάκουους στοὺς νόμους νὰ τὸν πολεμοῦν, νὰ τὸν κυνηγοῦν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, ὥσπου νὰ τὸν ξεπατώσουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κι αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμόφρονές του...»¹

Ὅλα πιδὰ ἦταν ἔτοιμα γιὰ τὴν «εἰσβολή». Ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τὸ Ντεληγιάννη δοκίμασαν νὰ καταφέρουν τοὺς Ρουμελιώτες καπεταναίους νὰ μὴν ἀνακατετοῦν «στὰ τῆς Πελοποννήσου πράγματα» — ὀσφραίνονταν καλά ὁ πανέξυπνος Γέρος τί θ' ἀκολουθοῦσε. Τοὺς ἔστειλαν λοιπὸν τοῦτο τὸ γράμμα :

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 569—570.

«Γενναϊότατοι Καπεταναίοι Ρουμελιώτες!

Ἐμεῖς κινήθηκαμε ἐνάντια τῆς τυραννίας μερικῶν ἀτόμων γιὰ τὰ νικη-
ρέσια τῆς πατρίδας μας, τοῦ Μοριά, καί γιὰ τὰ δικαιώματά μας. Ἐπειδὴ
εἴμαστε πατριῶτες, δὲ θέλουμε ν' ἀνάψουμε μεταξύ μας ἐμφύλιους πόλεμους.
Γι' αὐτό, ἂν εἴστε Ἕλληνες καὶ πατριῶτες, δὲν πρέπει ν' ἀνακατευτεῖτε
στὰ πράγματα τοῦ Μοριά, ἀλλὰ νὰ σταθεῖτε ἀδιάφοροι κι ἂν ἔχετε κανένα
δίκιο, θὰ τὸ πάρετε ἀργότερα στὴν ὥρα του. Εἶδὲ καὶ θελήστε ν' ἀνακατω-
θεῖτε στὰ πράγματα τοῦ Μοριά, νὰ ὀψεσθε γιὰ ὅ,τι σᾶς συμβεῖ, ἐμεῖς δὲ θὰ
φέρουμε καμιὰ εὐθύνη.

Ἐναγνώστης Ντεληγιάννης—Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.¹

Μὰ ποιὸς τοὺς ἄκουε; Τ' αὐτιά τῶν «γενναιοτάτων» ἦταν καλὰ βουλω-
μένα. Μὲ χρυσάφι.

17. Οἱ Ρουμελιῶτες στὸ Μοριά.

ΣΤΙΣ 23 τοῦ Νοέμβρη, τὰ ρουμελιώτικα στρατέματα «εἰσβάλανε» στὸ
Μοριά. Ὅπου κι ἂν δοκίμασαν οἱ «ἀντάρτες» ν' ἀντισταθοῦν, σαρώθηκαν.
Ὁ Κωλέτης—πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσουμε—ἔδειξε μεγάλη δραστηριότητα,
ποὺ ἂν τὴν εἶχε δεῖξει, κι αὐτὸς κι ἄλλοι πολλοὶ ὅμοιοι του, στὸν ἀγῶνα κατὰ
τῶν Τούρκων, ἢ Ἐπανάσταση θὰ εἶχε τελειώσει νικηφόρα πολὺ σύντομα. Δὲν
ἄφηνε τοὺς ἀντιπάλους του νὰ πάρουν ἀναπνοή πουθενά. Τοὺς καταδίωκε καὶ
τοὺς χτυποῦσε ἀκατάπαυτα καὶ σὲ πολλὰ μέρη μαζί. Ὁξὸν ὅμως ἀπὸ τοὺς
γενναίους Ρουμελιῶτες του, εἶχε κι ἄλλους ἀκατανίκητους σύμμαχους στὸν ἀγῶ-
να του αὐτόν. Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τίς λίρες. Δὲν ἄργησε νὰ διαδοθεῖ πλατιά
ἀνάμεσα στοὺς στρατιῶτες τῶν «ἀνταρτῶν», πὼς ὁ Κωλέτης ἔσερνε μαζί του
λίρα μὲ οὐρά. Καπεταναῖοι καὶ στρατιῶτες ἄρχισαν νὰ παρατᾶνε τοὺς ἀρχη-
γούς τους—Ζαΐμη, Λόντο, Νοταρὰ κλπ.—καὶ νὰ τρέχουνε νὰ μποῦν κάτω
ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ Κωλέτη. Δὲς καὶ κάποιος μαγνήτης τοὺς ἔσερνε πρὸς τὰ
κεῖ μ' ἀκατανίκητη δύναμη. Κι ὁ Κωλέτης, βέβαια, κάθε ἄλλο παρὰ τοιγ-
γουνεύουνταν. Κι ἔτσι, «ραδιοσυρρηθέντες καὶ διὰ πλειοδοσιῶν ἀγορασθέντες»
πολλοὶ καπεταναῖοι καὶ στρατιῶτες, συνάζονταν κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ
Κωλέτη. Ἡ δύναμη λοιπὸν τῶν «ανταρτῶν» κάθε μέρα καὶ λιγότευε.

Γιὰ νὰ κρατάει στὸ προπεύμενο ὕψος τὸ πολεμικὸ μένος τῶν Ρουμελιω-
τῶν του, εἶχε ἀνακαλύψει κι ἓνα ἄλλο θαματοουργὸ βοτάνι καὶ τὸ πρόσφερε
μ' ἀπλοχεριά. «Μοίραζε βαθμούς καὶ γαλόνια σὲ ἀξιους καὶ ἀνάξιους, ἔτσι
ποὺ οἱ σημαντικοὶ καπεταναῖοι ντρέπονταν πιά νὰ λέγονται στρατηγοί, γιατί
ἔβλεπαν ξαφνικά μὲ δίπλωμα στρατηγοῦ κι αὐτοὺς τοὺς ὑπηρέτες τους!»²

1. Σπύρου Τρικούπη: Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 260.

2. Ἐφημ. «Ἀθηνᾶ», 7 τοῦ Σεπτέμβρη 1847.

Ἦ, ἂν πιστέψουμε τὸ Φίνλεϋ, δίνονταν «ὁ βαθμὸς τοῦ συνταγματάρχῃ σὲ φαρμακοποιούς καὶ τοῦ καπετάνιου σὲ ἵπποκόμους καὶ βαστάζους τοῦ τσιμπουκιῦ».¹

Γράφει ὁ Ντεληγιάννης :

«Ὡσπου νὰ φτάσει ἀπὸ τὴν Κόρινθο στὰ Καλάβρυτα, χειροτόνησε πάνου ἀπὸ διακόσους στρατηγούς, ἀντιστράτηγους, χιλίαρχους, κι ὑποχιλίαρχους. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἦταν ποτὲ στρατιωτικοί. Ὅσο γιὰ λουφέδες, ἔδινε στὸν καθένα γιὰ δεκαπλάσιους στρατιῶτες ἀπ' ὅσους εἶχε».²

Νὰ τι γράφει σχετικὰ κι ὁ Φωτάκος :

«Οἱ καπετανατοὶ δίνανε στὸν Κωλέτη τοὺς καταλόγους τῶν στρατιωτῶν τους καὶ καθένας τους σημείωνε σ' αὐτούς, ὅχι ὅσους στρατιῶτες εἶχε, μὰ ὅσους ἤθελε, ἔγραφαν ἀκόμα κι ἀνύπαρχτα ὀνόματα καὶ τοὺς τέτοιους καταλόγους ὁ Κωλέτης τοὺς ἐπικύρωνε».³

— Τί θέλεις ἐσύ, γενναιότατε στρατηγὲ Καραμουστακλή;

— Λουφέδες γιὰ δυὸ χιλιάδες στρατιῶτες. (Εἶχε τρακόσους).

— Πάρε!

— Καὶ σύ, καπετὰν Μητρομάρα;

— Λουφέδες γιὰ ἑξακόσους στρατιῶτες. (Εἶχε πενήντα).

— Πάρε!

— Κι ἐσύ, παληκαρά μου Νταλαμπέρα;

— Λουφέδες γιὰ ἑκατὸ στρατιῶτες. (Εἶχε τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν κάπα του).

— Πάρε!

ΔΕ ΘΑ μπούμε σὲ λεπτομέρειες τῶν μαχῶν, ποὺ δόθηκαν ἀπὸ τὰ ρουμेलιώτικα στρατεύματα μὲ τοὺς «ἀντάρτες» τοῦ Μοριά. Δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου τούτου. Κεῖνο ποὺ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ, εἶναι ἡ βάρβαρη συμπεριφορὰ τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων, τῶν Ρουμελιωτῶν, πρὸς τὸν ἄθῳ πληθυσμὸ τοῦ Μοριά. Ἀπ' ὅπου περνοῦσαν, πλιατσικολογοῦσαν, ἄρπαζαν, βρίζαν, δέρναν, ἀτίμαζαν—παντρεμένες κι ἀνύπαντρες. Οὔτε νοικοκυριά ἀφήσαν ἀπείραχτα, οὔτε γιδοπρόβατα ζωντανά. Οἱ κασέλες ἀνοίγονταν καὶ πλιατσικολογοῦνταν, τὰ ζωντανὰ σφάζονταν. Ὡς κι αὐτὰ τὰ σκουλαρίκια τῶν γυναικῶν τὰ παίρναν.⁴ Τὰ ὅσα πάθαν οἱ Μοραῖτες ἀπὸ τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα, τοὺς θύμιζαν τὰ ὅσα εἶχαν πάθει οἱ πατεράδες τους παλιότερα ἀπὸ τ' ἄρβανίτικα λεφούσια.⁵

1. Φίνλεϋ : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 45.

2. Κανέλλου Δεληγιάννη : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 212.

3. Φωτάκου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 550.

4. Id τόμ. Α', σελ. 548—549.

5. Σπύρου Τρικουπή : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 122—123.

Δὲν ἀκουγε κανένας τίποτα ἄλλο, παρὰ στεναγμούς, χουχουλητὰ καὶ κλάματα. Γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ δύστυχοι Μοραῖτες ἀπὸ τὶς βαναυσότητες τῶν Ρουμελιωτῶν, λέγανε στοὺς στρατιῶτες—σύμφωνα μὲ κοροϊδευτικὸ γιὰ τοὺς Μοραῖτες ἀνέκδοτο, ποὺ κυκλοφοροῦσε τότε :

«Μὴ μὲ βραῆς! Δὲν εἶμαι Μοραῖτης! Εἶμαι Χιώτης!»

Κάθε Μοραῖτης ἦταν γιὰ τοὺς Ρουμελιῶτες ἀντάρτης.¹ Τί κι ἂν δὲν εἶχε πάρει μέρος στὴν ἀνταρσία; Ἔτσι, εὐκολύνονταν στὸ ἔργο τους, χωρὶς περιττὲς πολυτέλειες ἀνακρίσεων γιὰ νὰ ξεχωρίσουν τοὺς ἀθῶους ἀπὸ τοὺς ἔνοχους. Γενικὸ πλιατσικολόγημα, λοιπόν!

Γράφει ὁ Ντεληγιάννης :

«Οἱ Ρουμελιῶτες καπεταναῖοι, βλέποντας πῶς ἀνοίξε γι' αὐτοὺς στάδιο εὐδαιμονίας κι ὁ χρυσὸς αἰῶνας τῶν λιρῶν καὶ τοῦ πλιάτσικου, παραβλέψανε κι ὄρκους καὶ τιμὴ καὶ συνείδηση καὶ πατρίδα κι ἔτρεξαν στὸ Μοριά, σὰν τὰ ὄρνια στὸ ψοφίμι, σέρνοντας μαζί τους ὄσους μποροῦσαν νὰ κρατοῦν ἄρματα καὶ τὸν καταπλημμύρισαν, σὰν ἄλλος Δράμαλης κι ἄλλος Μπρατμπασίας Αἰγύπτιος... Τὸ νὰ ἐξιστορήσει ἀνθρώπινος κάλαμος τὶς ἀρπαγές, τὶς κακώσεις, τὶς βιαιοπραγίες, τὶς παραβιάσεις παντρεμένων γυναικῶν καὶ παρθένων, ποὺ ἔκαμε ὁ Γκούρας, ὁ Τζαβέλας, ὁ Καραϊσκάκης κι ἡ συντροφιά τους στίς ἐπαρχίες, ἀπ' ὅπου πέρασαν, εἶν' ἀδύνατο, γιὰτὶ μήτε αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἔκαμαν τέτοιες ἀνομίες. Ὅλα αὐτὰ κατατρόμαξαν τοὺς δυστυχισμένους κατοίκους ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Μοριά, ὅπου πέρασαν τὰ στρατεύματα τοῦ Κωλέτη, καὶ γι' αὐτὸ φεῦγαν μὲ τὶς φαμίλιες τους στὰ βουνά, στὰ λόγγα καὶ στίς σπηλιές—καὶ μάλιστα μὲς στὴν καρδιά τοῦ χειμῶνα—γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὶς ἀνοσιουργίες αὐτῶν τῶν ἀνθρωπόμορφων θεριῶν.»²

«Παντοῦ βλέπαμε τὸν τρόμο ζωγραφισμένον στὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων, ἀπ' ὅσα τράβηξαν στὸ πέρασμα τῶν ρουμελιώτικων στρατευμάτων», γράφει ὁ Κασσομούλης.³

ΤΟΤΕ εἶναι ποὺ τράβηξε τῶν παθῶν του τὸν τάραχον κι ὁ δεσπότης Γερμανός. Τὸν ἔπιασαν, ὕστερ' ἀπὸ διαταγὴ «τοῦ Κωλέτη καὶ τῶν περὶ αὐτόν», τοῦ πήραν ὅσα χρήματα εἶχε μαζί του, τὸν ἔδεσαν, τὸν ἔβαλαν καθάλα σ' ἓνα μουλάρι καὶ τὸν σέρναν μαζί τους. Ὑστερα ἀπὸ λίγο, τὸν κατέβασαν ἀπὸ τὸ μουλάρι καὶ τὸν σέρναν μαζί τους πεζό. Τέλος, τὸν παράτησαν σὲ κάποιο μοναστήρι, στὴ Γαστούνη.

Ἄξίζει νὰ βάλουμε ὄω καὶ τοῦτο :

Ὁ Μακρυγιάννης πάσκιζε μ' ὄλα του τὰ δυνατὰ νὰ μὴν ἀφήσει τοὺς

1. Νίκ. Σπηλιᾶδη: *Op. cit.*, τόμ. Β', σελ. 183—185.

2. Κανέλλου Δεληγιάννη: *Op. cit.*, τόμ. Β', σελ. 208.

3. Νικόλα Κασσομούλης: «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων», Ἀθήνα 1940, τόμ. Β', σελ. 10.

στρατιῶτες του νὰ πλατσικολογήσουν τὸν κοσμάκη, ἀλλά...δὲ μπόρεσε νὰ τοὺς ἐμποδίσει. Δίνουμε τὸ λόγο στὸν ἴδιο :

«Οἱ ἄνθρωποι μου, ἀφοῦ εἶδαν τ' ἀσκέρια τοῦ Γκούρα κι ἀλλουνῶν, ὁποῦ γύμνωναν τοὺς κατοίκους, κι ἐγὼ αὐτοὺς δὲν τοὺς ἄφηνα, τότε κι αὐτῆ-νοὶ δὲ μ' ἄκουγαν εἰς τὸν δρόμον. Σ' ἓνα χωριόν, πλησίον στὸ Τριπόταμον, καμπόσοι ἀπὸ αὐτοὺς γυμνῶνουν τὸ χωριόν, χωρὶς νὰ μὲ στοχάζονται ὡς μεγαλύτερόν τους... Οἱ δυστυχισμένοι κάτοικοι παρουσιάζονταν σ' ἐμένα καὶ κλαίγαν καὶ γὼ δὲ μπορούσα νὰ τοὺς βοηθήσω, αὐτὸ ἦταν θάνατος γιὰ μένα... Κατεβαίνουμε εἰς τὸ ποτάμι. Ἦταν κατεβασμένο, δτ' ἦταν χειμῶνας, τῶν Χριστουγέννων... Εἰς τὸν δρόμον οἱ στρατιῶτες μου ἤθρανε τέσσερους Πελοποννήσιους καὶ τοὺς πιάνουν καὶ μὲ τὴν ἀράδα πέρασαν τοὺς μισοὺς ἀπὸ τ' ἀσκέρι εἰς τὸ νῶμο τους (οἱ ἄλλοι εἶχαν ζῶα καὶ πέρασαν). Ἀφοῦ τοὺς πέρασαν πέρα ἀπὸ τὸ ποτάμι, διὰ τὸ σπολάτι, ὁποῦ τοὺς σώσαν ἀπὸ τὸ ποτάμι, εἶχαν καὶ κάτι ἄρματα καὶ τοὺς τὰ πῆραν κι ἐκεῖνα· καὶ τοὺς ἄφησαν γυμνοὺς· καὶ κλαίγαν σὰν μικρὰ παιδιὰ· καὶ τρέμαν ἀπὸ τὸ κρῦο. Τοὺς λυπήθηκα πολὺ καὶ εἶπα δτι τὸ θεριὸν εἶναι θεριὸν κι ὁ ἄνθρωπος εἶναι χειρότερος. Ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι εἶδαν ἐμένα, σκοῦζαν κι ἀγανακτοῦσαν ἐναντίον μου καὶ μῦλεγαν :

«Μαθαίνοντας δτι περνᾷς ἐσὺ, ὁ Μακρυγιάννης, ὁποῦχεις τὴν μεγαλύτερη εὐταξίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους σου, μπιστευτήκαμε κι ἀφήσαμε τὸ πρᾶμα μας καὶ δὲν τὸ κρῦψαμε· καὶ μᾶς γυμνώσατε· καὶ εἰς τὸ ποτάμι κινυνέψαμε διὰ νὰ τοὺς περάζουμε· καὶ μᾶς πῆρανε καὶ τ' ἄρματά μας καὶ σκουτιά μας καὶ τρέμουμε· καὶ θὰ πουντιάσουμε». Περιποιήθηκα τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς εἶπα νὰ μοῦ δείξουν ἐκείνους, ὁποῦ τοὺς γύμνωσαν. Ἀποφάσισα νὰ σκοτωθῶ μ' αὐτοὺς. Βάρεσα τ' ἄλογο, τοὺς ἐπιασα μὲ τὰ πρᾶματα τῶν ἀνθρώπων... Στέλνω καὶ κόβω βέργες γερεὲς κι ἐστειλα κι ἤρθαν ὄλοι οἱ ἀξιωματικοί. Τοὺς εἶπα :

«Σᾶς ἔχω τόσα χρόνια τοὺς περισσότερους. Σᾶς ἄφησα ποτὲ ἀπλέρωτους ἢ νηστικούς;... Ὄταν φέρνεσταν τιμίως, ἦμον κι ἐγὼ ἀρχηγός σας. Τώρα, ποῦ γενήκατε τοῦ κεφαλιοῦ σας... νὰ βρεῖτε ἄλλον ἀρχηγόν, εἶτε τὸ βιός τοῦ χωριοῦ καὶ ζωντανὰ νάρθουνε οἱ χωριάτες νὰ τοὺς τὰ δώσετε, χωρὶς νὰ τοὺς λείψει τίποτα...»

Τότε στείλαμε καὶ ἤρθαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ καὶ πῆραν τὸ πρᾶμα τους... Τότε φέρνω ἐκείνους, ὁποῦ γύμνωσαν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ποτάμι, βάνω τοὺς ἀξιωματικούς ἀπὸ πέντε καὶ βάσταγαν τὸν καθέναν. Ἐγὼ ἔδερνα. Σήκωσα τίς πιστόλες καὶ εἶπα : «Ὅποιος ἀπολύσει ἀπὸ αὐτοὺς, ὁποῦ κρατοῦνε, κανέναν, ἢ θέλει νὰ τοὺς περασπιστεῖ, νὰ σιάσει τ' ἄρματά του νὰ σκοτωθοῦμε. Ὅχι νὰ γένουν ζῶα οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ ποτάμι νὰ τοὺς περάσουν εἰς τὸν νῶμον καὶ ὕστερα, διὰ τὴν καλωσύνη, νὰ τοὺς γυμνώσουνε!» Τοὺς ἔβαλα κάτου τοὺς τέσσερους καὶ τοὺς βαστοῦσαν ἀπλωμένους.

Μὲ τὴν ἀράδα τοὺς ἔδερνα ὄλους, ὅσο ὁποῦ τοὺς πάγαινε τὸ αἷμα ἀπὸ

τόν κῶλον. Ἐγὼ γίνηκα χειρότερα ἀπὸ αὐτούς. Μάτωσαν τὰ χέρια μου...»¹

ΑΣ ΠΟΥΜΕ λίγα λόγια καὶ γιὰ τὸ πλιατσικολόγημα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ γέρο - Σισίνη.

«Τοῦ πήραν ὄλον του τὸ βιδὸν καὶ τὰ ζωντανά του καὶ τὰ πήγαν στὴν Ἀθήνα. Καὶ τὰ μαγαζιά καὶ τὰ γεννήματα αὐτηνῶν κι ὀλης τῆς συντροφιάς τὰ πήραν ὄλα».²

Πάνου στὸ πλιατσικολόγημα τοῦ σπιτιοῦ, βρῆκαν καὶ γράμματα, πού φανέρωναν τὴν ἐνοχὴ τοῦ Σισίνη. Βρέθηκαν ἀκόμα καὶ κάτι μηχανήματα κι-βδηλοποιίας. Ὁ Σισίνης, στὸ μεταξύ, τὸ εἶχε σκάσει γιὰ τὴ Ζάκυνθο, ὅπου τοῦγινε ἀπὸ τὸ λαὸ «λαμπρῆ» ὑποδοχὴ, κατὰ πῶς τᾶξιζε. «Μὲ φτυσιές γιαμά».³ Ὁ Γκούρας ἔστειλε τότε στὸ Σισίνη τοῦτο τὸ γουστόζικο γράμμα :

«Θεοσεβέστατε κύριε Σισίνη Γεώργιε.

Ἐβρῆκα εἰς τὸ σπίτι σου τίς βούλες τίς καλπουζανίας. Καί, γιὰ νὰ μὴν τύχει καὶ δὲν τὸ πιστέψεις, νὰ, πού σοῦ τίς σημειῶνω πάνου στὸ χαρτί. Μ' αὐτὲς βούλωνες στὸ μέτωπο καὶ στὴν καρδιά ὄλους τοὺς δυστυχημένους «ἐγκάτοικους» τῆς ἐπαρχίας Γαστούνης κι ὄλους τοὺς Ἑλληνας. Βρῆκα καὶ τὰ γράμματα πού μ' αὐτὰ συμβούλευες καὶ καλοῦσες τοὺς ἀποστάτες Μιχαλάκη Σισίνη κι Ἀντρέα Ζαῖμη καὶ τᾶστελνες στὴ Δίβρη. Λοιπὸν, σήμερα πηγαίνει κι ὁ στρατηγὸς Χρῦσανθος⁴ στ' Ἀνάπλι συντροφεύοντας ὄλα αὐτὰ τὰ ἱερά λείψανα γιὰ νὰ τὰ παραδώσει μὲ σιγουριά στὴν παρακαταθήκη τοῦ Ἑθνους. Καλὰ ἦταν νὰ γυρίσεις ἐδῶ, πού σὲ ζητᾶν οἱ συνεπαρχιώτες σου καὶ σὲ λαχταροῦν ὄλοι οἱ σεβάσμιοι γέροντες τῆς ἴδιας μὲ σένα ἡλικίας. Σὲ καρτερεῖ καὶ κείνος, πού τοῦ πήρες μὲ τὸ ἔτσι θέλω τὴ γυναίκα του καὶ τὴ χαίρσαι. Αὐτὸς εἶναι ὁ δῦστυχος Ἀντωνάκης Δημακόπουλος. Δὲν εὐχαριστήθηκες, ἐνάρετε γέροντα, πού τοῦ στέρησες τὸ γλυκύτατο σύντροφο τῆς ζωῆς του, ἀλλά, φεύγοντας γιὰ τὴ Ζάκυνθο, τοῦ ἄρπαξες μὲ τὴ βία καὶ τὸ κοριτσάκι του, ἐννιὰ χρονῶ, γιὰ νὰ τὸ μεταχειριστεῖς κι αὐτὸ στὰ χριστιανικά σου γεράματα, καλὲ ἄνθρωπε! Γιατί κάθησες στὴ Ζάκυνθο, ἀντίκρου ἀπὸ τὸν τόπο σου, σὰν ὁ Ἀδὰμ ἀντίκρου στὸν Παράδεισο; Ὑγίαινε!

Γαστούνη 25 τοῦ Δεκέμβρη 1824

Γιάννης Γκούρας».⁵

Στὸ παραπάνου γράμμα εἶναι ὀλοφάνερο τὸ ἀντικοτζαμπασίδικο πνεῦμα τοῦ Γκούρα. Ὅμως, ὅπως εἶπαμε παραπάνου, οἱ Ρουμελιῶτες πλιατσικολόγησαν ἄγρια καὶ τὸ φτωχὸ κοσμάκη.

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Ορ. cit., σελ. 175—179.

2. Id. σελ. 74.

3. «Ἀρχεῖο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 513.

4. Γιὸς τοῦ Σισίνη (Σ.Σ.).

5. «Ἀρχεῖο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 488—489.

ΝΑ ΤΩΡΑ τὰ «ἀνακοινωθέντα» τοῦ Κωλέτη, σχετικὰ μὲ τὴ διαγωγὴ τῶν Ρουμελιωτῶν του—ψευτιὲς πέρα γιὰ πέρα, κατὰ πῶς συνηθίζεται σὲ πολλὰ «ἐπίσημα» ἀνακοινωθέντα.

«Οἱ καπεταναῖοι μου κράτησαν εὐρωπαϊκὴ ὑπακοὴν στὶς διαταγὰς μου κι οἱ στρατιῶτες ἄκρα εὐταξία, ἀπ' ὅπου πέρασαν».

Βέβαια, τὸ ὄργιο τῶν καπεταναίων του καὶ τῶν στρατιωτῶν σὲ βάρος τοῦ κοσμάκη μαθεύτηκε στὴν κυβέρνηση. Ὁμως, ὁ Κωλέτης τοὺς διαφεύδει δλους. Ἐγραφε :

«Οἱ στρατιῶτες φέρθηκαν ταχτικότερα καὶ δὲν ἔκαμαν καμιὰ ἀταξία. Οἱ κάτωκοι λένε πολλές φορές ψέματα κι ἡ κυβέρνηση πρέπει νὰ πιστεύει σ' αὐτὰ πού τῆς λένε οἱ ἀρχηγοί».

Κι ἡ κυβέρνηση... τοὺς πιστεύει, ἔκανε δηλαδή πῶς τοὺς πιστεύει. Κι ἔγραφε κι αὐτὴ στὸ ἐξωτερικόν, τί ἄλλο; ψευτιὲς, κατὰ πῶς συνηθίζεται.

«Ἡ διαγωγὴ πού δείξανε τὰ στρατεύματα κι οἱ στρατηγοὶ μας εἶναι ἀξιοπρόσεκτη. Ἀπ' ὅπου πέρασαν, σὲ τίποτε δὲν πείραξαν τοὺς ἡσυχούς κατόικους».

ΚΑΙ ΤΩΡΑ γεννιέται τοῦτο τὸ ἐρώτημα :

Πῶς μπόρεσε καὶ νίκησε τόσο γρήγορα ὁ Κωλέτης;

Ἔνας ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς γρήγορης καὶ συντριπτικῆς νίκης του ἦταν καὶ τοῦτος :

Πρὶν ἀκόμα «εἰσβάλουν» τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα, ὁ πόλεμος εἶχε ἀνάψει στὸ Μοριά. Στις 13 τοῦ Νοέμβρη 1824 σκοτώθηκε—ἢ δολοφονήθηκε—ὁ γιὸς τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ Πάνος. Τὸ χτύπημα γιὰ τὸ Γέρο ἦταν μεγάλο. Γράφει ὁ Ντεληγιάννης :

«Ἀπὸ τὴ μεγάλη του λύπη ἀποναρκώθηκε κι ἔπεσε σὲ λήθαργο, ὥστε νὰ μὴ νοιώθει τί γίνεται γύρω του. Δὲ δεχόταν πιά νὰ κουβεντιάζει μαζί μας γιὰ πόλεμο, δὲ δεχόταν κανένα σχέδιο, κανένα κίνημα, μὰ ζητοῦσε ἐπίμονα ν' ἀνταμωθεῖ μὲ τὸν Πλαπούτα,¹ νὰ κουβεντιάσουν καὶ μετὰ ν' ἀποφασίσει, ποῖον δρόμο θάπαιρνε. Στὰ χαμένα πασικίζαμε νὰ τὸν κάμουμε νὰ μὴν πάει, γιὰτὶ ξέραμε, καὶ τοῦ τὸ λέγαμε, πῶς ὁ Πλαπούτας ἦταν μὲ τὸν Κουντουριώτη. Στάθηκε ἀδύνατο νὰ τοῦ ἀλλάξουμε μυαλό. Τέλος, γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσουμε, ἐγκρίναμε καὶ μεῖς νὰ πάει. Πῆγε κι ἀνταμώθηκε μὲ τὸν Πλαπούτα. Μιὰ δλάκερη μέρα ἔμεινε κεῖ καὶ τὸ βραδάκι γύρισε. Τὸν ρωτήσαμε,

1. Δημήτρης Πλαπούτας: Γεννήθηκε στὰ 1786 στὴν Παλούμπα τῆς Γορτυνίας. Στὰ 1808 πῆγε στὴ Ζάκυνθο κι ὑπηρέτησε στ' ἀγγλικὰ τάγματα σὰν ὑπαξιωματικὸς. Στὰ 1818 γύρισε στὴν πατρίδα του. Πῆρε μέρος στὸν Ἀγώνα ἀπὸ τοὺς πρώτους. Πολλὲς φορές ἀναπλήρωνε τὸν Κολοκοτρώνη στὴ γενικὴ ἀρχηγία. Στὰ 1833 καταδικάστηκε, μαζί μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, σὲ θάνατο «ἐπὶ στάσει κατὰ τοῦ καθεστώτος». Πῆρε χάρη, τοῦ ξαναδόθηκε ὁ στρατιωτικὸς του βαθμὸς κι ἀργότερα ἔγινε γερουσιαστῆς (Σ.Σ.).

μὲ τρόπο, ἀπ' ὄξω· ἀπ' ὄξω, νὰ μᾶς πεῖ τί ἀποφάσισαν, μὰ στάθηκε ἀδύνατο νὰ τοῦ βγάλουμε καὶ μιὰ λέξη».¹

Οἱ «ἀντάρτες», λοιπόν, βρέθηκαν ἀκέφαλοι σχεδόν, χωρὶς στρατιωτικὸ ἀρχηγό. Θὰ δέχονταν τότε κάποιο συμβιβασμό, μὰ ὁ Κωλέτης ἦταν ἀποφασισμένος νὰ δώσει τὴ μάχη καὶ νὰ τὴν κερδίσει. Νὰ μηδενίσει τελειωτικὰ καὶ γιὰ πάντα τοὺς προύχοντες τοῦ Μοριά καὶ τὸν Κολοκοτρώνη. Καὶ τοὺς χτύπησε, ὅπως εἶπαμε, παντοῦ. Στὴ Βοστίτσα,² στὰ Καλάδρυτα, στὴ Γαστούνη, στὴν Καρύταινα. Παντοῦ τσάκιζε τοὺς ἀντιπάλους του—τὸν βοήθησε σ' αὐτὸ κι ὁ ἀνώτερος ὀπλισμὸς τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων. Μέσα σὲ δεκαπέντε μέρες, ἡ «ἀνταρσία» εἶχε πνιγεῖ. Πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ εἶχαν κατανικηθεῖ, εἶχαν ταπεινωθεῖ. Οἱ δυὸ Ἀντρέηδες—Ζαΐμης καὶ Λόντος—τῶσκασαν γιὰ τὴ Δυτικὴ Ρούμελη. Ὁ γέρο· Σισίνης γιὰ τὴ Ζάκυνθο. Οἱ Ντεληγιανναῖοι κι ὁ γιὸς τοῦ Σισίνη Χρῦσανθος πιάστηκαν αἰχμάλωτοι. Ὁ Κολοκοτρώνης παραδόθηκε. Νὰ τί γράφει σχετικὰ ὁ Βλαχογιάννης:

«Γίνανε κάποιες συμφωνίες μυστικὲς μὲ τὸν Πλαπούτα, πὺ ἦταν μὲ τὸ μέρος τῶν κυβερνητικῶν ἀπὸ μίσος ἀφίλιωτο μὲ τοὺς Ντεληγιανναῖους κι ὁ Κολοκοτρώνης πρόδωκε τὸν ἀγῶνα τοῦ Μοριά καὶ τοὺς συντρόφους του τοὺς κομματικούς καὶ τοὺς πιστοὺς συμπολεμιστὲς του. Ἀνέθηκε σι' ἄλογο καὶ τράβηξε γιὰ τ' Ἀνάπλι. Ἔτσι, μονάχος μπῆκε σι' Ἀνάπλι καὶ παραδόθηκε στὴ μοχτηρία τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Περνώντας στοὺς δρόμους, ὁ ὄχλος τὸν ἔβριζε, τὸν μούντζωνε, τὸν ἔφτυνε». Καὶ συνεχίζει: «Μετάνοιωσε τάχα, πὺ πῆγε ἔτσι ντροπιασμένος νὰ παραδοθεῖ; Ἔτσι παραδίνονται λοιπόν τὰ παληκάρια; Ἔτσι ἀσυλλόγιστα σηκώνουν ἓνα τόπο στὸ ποδάρι, ἔτσι βάνουν φωτιά ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, φωτιά θανάτου;»³

Οἱ «μυστικὲς συμφωνίες» Κολοκοτρώνη· Πλαπούτα εἶναι ἀληθινές. Σὰν γύρισε ὁ Κολοκοτρώνης ἀπ' τὸν Πλαπούτα καὶ δὲν ἤθελε νὰ βγάλει λέξη γιὰ τὸ τί εἰπώθηκε μεταξύ τους, τὸν κάλεσαν παράμερα καὶ κρυφὰ τὰ πέντε ἀδέρφια οἱ Ντεληγιανναῖοι, λίγο πρὶν φύγει ὁ Γέρος, καὶ τοῦ μίλησαν φιλικὰ καὶ μ' εἰλικρίνεια:

— Τί λὲς νὰ κάμουμε ἀπὸ δῶ καὶ πέρα; Ποιὸ δρόμο νὰ πάρουμε;

Τοὺς ἀπαντᾷ ψυχρά:

— Ὁ καθένας ἄς κάμει ὅ,τι θέλει κι ὅ,τι τὸν φωτίσει ὁ θεὸς γιὰ νὰ σωθεῖ. Ἐγώ, ἀφοῦ ἔχασα τὸ παιδί μου, δὲν εἶμαι πιά σὲ κατάσταση, οὔτε νὰ σκεφτῶ, οὔτε τίποτε ἄλλο νὰ κάμω.

Τοὺς ἄφησε κι ἔφυγε.

1 Διογ. Κόκκινου: Ορ. cit., τόμ. Η', σελ. 279.

2 Βοστίτσα: Τὸ σημερινὸ Αἴγιο.

3 Γιάννη Βλαχογιάννη: Ἄρθρο στὴν ἐφημ. «Πρωτὰ»—13 τοῦ Νοέμβρη 1932—μὲ τὸν τίτλο: «Στρατιωτικὴ Διχτατορία».

Τὰ παραπάνου φαίνονται ἀκόμα πιὸ ἀληθινά, ἂν προσέξουμε καὶ τὸ παρακάτου γράμμα, πὸ ἐγραψε ὁ Κωλέτης στὶς 15 τοῦ Δεκέμβρη 1824—πρὶν δηλαδὴ τελειώσει ὁ πόλεμος—πρὸς τὸν Κουντουριώτη :

«Ἐμαθα πὼς ὁ Πλαπούτας μεσολαβεῖ γιὰ νὰ συχωρευθοῦν οἱ ἀντάρτες. Ἄν γίνεи τοῦτο, τώρα, πὸ κινήθηκαμε σὰν κυβέρνηση κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, τώρα, πὸ οἱ καπεταναῖοι ἔτρεξαν μὲ προθυμία γιὰ νὰ ὑπερασπιστοῦν τοὺς νόμους, τώρα, πὸ προχώρησαν καὶ κατατρόμαξαν τοὺς ἀντίπαλους, θὰ φέρεи ζημιὰ. Νὰ συχωρευθοῦν ἄνθρωποι, πὸ γιὰ τοὺς δλέθριους σκοπούς τοὺς συγχίζουи τὴν κοινὴ γνώμη... χύνουи τόσα αἵματα, γίνουи τόσα καὶ τόσα κακὰ, νὰ συχωρευθοῦн, μόνο γιὰτὶ ζητᾶн τὴ συχώρηση, τοῦτο θὰ κάμει τοὺς νομοταγεῖς Ἑλληγες νὰ καταλάβουи πὼς ἡ κυβέρνηση ἔσσήκωσε τὸ στράτευμα μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ξοδεύει στὰ χαμένα τὰ χρήματα καὶ θὰ χάσει ἔτσι καὶ τὴν ὑπόληψη καὶ τὴν ἐπιρροή της στὸ στράτευμα. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ τιμωρηθοῦн οἱ κακοί, γιὰ νᾶχουи ἰσχύ οἱ νόμοι, κι ἡ τιμωρία νὰ γίνеи φριχτὸ παράδειγμα σ' ἄλλους».¹

Οἱ φόβοι τοῦ Κωλέτη ἦταν σωστοί. Ὁ ἴδιος ὁ Κολοκοτρώνης ἐγραψε στὸν Κουντουριώτη λίγες μέρες ἀργότερα, ζητώντας συχώρηση γιὰ τὴν ἀνάμιξή του στὸν ἐμφύλιο πόλεμο. Βάζω δῶ μιὰ μικρὴ περικοπὴ ἀπὸ τὸ γράμμα του :

«Ἡ πατρίδα, Ἐκλαμπρότατε, ἀγανάχτησε βέβαια πολὺ ἐναντιὰ μου... ὦ! πὼς νὰ προσφέρω, χωρὶς νὰ δακρύσω, τ' ὄνομά της καὶ νὰ μὴν εἶμαι ἀπαρηγόρητος; Ναί! Ἔχει δίκιο ἡ πατρίδα. Μονάχα ὁ θεὸς εἶναι ἀναμάρτητος. Ἀνθρωπος εἶμαι, μπλέχτηκα σὲ σκευωρίες, ἔπεσα σὲ παγίδα, γελᾶστηκα, ἔδωκα λόγὸ τιμῆς, λόγὸ ἐμπιστοσύνης, πὸ γιὰ νὰ τὸν φυλάξω, ἀναγκάστηκα νὰ ἐνεργήσω ἐνάντια στοὺς νόμους τοῦ Ἔθνους, ἐνάντια στὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας μου. Ἀναγκάστηκα νὰ κάμω ὅσα συχαίνεται κι ἀποδοκιμάζει ἡ ψυχὴ μου».²

Σωστὴ «δὴλωση μετανοίας»! «Ἀποδοκιμάζει μετὰ βδελυγμίας»! Ποιὸς; Ὁ Κολοκοτρώνης! Ὁ ἡγέτης ἑνὸς λαοῦ! Τί κρίμα! Πὼς νὰ μὴ τοῦ τὰ φάλει λοιπὸν ὁ Βλαχογιάννης; Ὅμως, ἂν λογαριάσουμε πὼς τότε ἦταν ἕνας χαροκαμένος πατέρας, σωστὸ εἶναι νὰ τοῦ δώσουμε μερικὰ ἐλαφρυντικά.

ΞΑΝΑΓΥΡΝΑΜΕ στὸν Κωλέτη. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γράμμα του πρὸς τὸν Κουντουριώτη, πὸ βάλουμε λίγο πιὸ πάνου, «ἦταν ἀδιάλλαχτος καὶ δὲν ἤθελε κανένα συμβιβασμὸ ἐξ ἀρχῆς ἀκόμα τοῦ δεύτερου ἐμφύλιου πόλεμου. Ἡ ἀδιαλλαξία του φαίνεται κι ἀπὸ τοῦτο. Οἱ Ντεληγιανναῖοι, μετὰ τὴν ἦττα τους, προστρέξανε στὸ Σπηλιωτάκη—μέλος του Ἐκτελεστικοῦ—καὶ

1. Νικ. Σπηλιᾶδης: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 192.

2. «Ἀρχεῖο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 522—523.

τόν Παναγιώτη Κοπανίτσα—είχαν κάποια φιλία μαζί τους. Τους λένε :

« Ἄρχοντες κι ἀδέρφια!

Ὅχι πού καταδικώμαστε ἀπὸ ὁμογενεῖς καὶ μάλιστα ἄδικα, μὰ κι ἀπὸ τὸ Χουρζίτπασια ἂν ἦταν, θάχαμε τὴν ἐλπίδα νὰ μᾶς δεχθεῖτε μὲ φιλοφροσύνη καὶ νὰ μεσολαβήσετε γιὰ τὴ σωτηρία μας».

Ἐκεῖνοι τοὺς ἔδειξαν κάποια συμπόνια. Τῷμαθε αὐτὸ ὁ Κωλέτης καὶ γράφει στὸ Ἐκτελεστικό :

« Ἐμῶν, πὼς οἱ Ντεληγιανναῖοι καταφύγανε στὸ Μιστρά¹ καὶ βρῆκαν ἐκεῖ κι ὑποδοχὴ. Πῶς τοῦτο; Δὲν ξέρω. Τοὺς δίνουν καὶ τροφές καὶ δὲν τοὺς πιάνουν νὰ τοὺς στείλουν στὴν κυβέρνησις ἢ δὲν τοὺς διώχνουν ἀπὸ κεῖ. Ἄς ἐνεργήσῃ λοιπὸν ἡ κυβέρνησις ἢ ἄς διατάξῃ ἐμένα νὰ στείλω πεντακόσους στρατιῶτες νὰ τοὺς πιάσουν».²

ΝΑ ΚΑΙ λίγα ἀκόμα ἀπὸ τὴν καθαρὰ ἀτομικὴ δράσις τοῦ Κωλέτη στὸ δευτέρου ἐμφύλιου πόλεμο. Εἶχε μείνει τρεῖς μέρες στὰ Λαγκάδια. Μπρὸς στὰ μάτια του γίνονταν αἰσχροουργίαι ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες του τέτοιαι, πού «οὔτε στὰ ἄγρια ἔθνη» δὲ γίνονται. Τρέχαν οἱ κάτοικοι, ἄντρες, γυναῖκες καὶ γέροντες πρὸς τὸν Κωλέτη «ὀλολύζοντες» γιὰ ὅσα παθαίνανε. Τοὺς ἄκουε, τοὺς κοίταζε ἀδιάφορα, «μὲ ἀναλγησίαν», καὶ τοὺς ἀπαντοῦσε :

« Ἄς μὴν πηγαίνατε μὲ τοὺς Ντεληγιανναῖους, γιὰ νὰ μὴν τὰ πάθετε αὐτά».³

Στὰ Καλάβρυτα κρατοῦσαν οἱ Ἕλληνες ἕναν Τοῦρκο αἰχμάλωτο, τὸν Ἰμπραήμ - ἀγὰ Ἄρναούτογλου, πού τὸν εἶχαν πιάσει στίς ἀρχές τῆς Ἐπανάστασις. Τὸν Τοῦρκο αὐτὸν τὸν φύλαε ὁ Γιώργος Δεχουρήτης.

Τοῦ λέει ὁ Κωλέτης :

« Τώρα πού θά φύγω ἀπὸ δῶ, δῶσε μου κι ἐκεῖνον τὸν Τοῦρκο νὰ τὸν πάρω μαζί μου. Σὰν ἀντιπρόσωπος τῆς κυβέρνησις πούμαι, ἐγὼ πρέπει νὰ τὸν πάρω».

Σκοπὸς του ἦταν νὰ τὸν πουλήσῃ τὸν ἐπίσημο αὐτὸν Τοῦρκο καὶ νὰ βάλῃ τὸν παρὰ στὴν τσέπη του, λένε τὰ κακὰ στόματα.⁴

Ἄς ποῦμε καὶ τοῦτο : Ἄπ' ὅπου περνοῦσε ὁ Κωλέτης στὸ Μοριά, καμάρωνε καὶ πίστευε πὼς γυρνοῦσε ἀπὸ θρίαμβο.⁵

18. Μετὰ τὴ νίκη.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ἐμφύλιος πόλεμος τέλειωσε νικηφόρα γιὰ τὴν κυβέρνησις

1. Μιστράς: Χωριὸ στὴ Λακωνία, χτισμένον στίς ἀνατολικὰς πλαγιὰς τοῦ Ταβγαίου, πέντε χιλιόμετρα μακριὰ ἀπ' τὴ Σπάρτη (Σ.).

2. Νικ. Σπηλιάδης: *Op. cit.*, τόμ. Β', σελ. 195.

3. Κανέλλου Δεληγιάννη: *Op. cit.*, τόμ. Β', σελ. 224.

4. Φωτάκου: *Op. cit.*, τόμ. Α', σελ. 551—552.

5. *Id.* τόμ. Β', σελ. 8.

και τὸν Κωλέτη, ποὺ ἀπὸ τότε «ἀνυψώθηκε σὲ ἡγέτη τοῦ ρουμελιώτικου στρατιωτικοῦ κόμματος».¹

Ὁ Γούδας γράφει, πὼς ἦταν εὐτύχημα ποὺ βρέθηκε τότε στὴν κυβέρνηση ὁ Κωλέτης καὶ μπόρεσε νὰ τὴ βγάλει νικητριά.²

Κι ἀπὸ τότε «κόμπαζε, πὼς αὐτὸς καταδίωξε, κατανίκησε, ἔπιασε, φυλάκισε, ταπεινώσε τοὺς περὴφανους προύχοντες καὶ καπεταναίους τοῦ Μοριά καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ σκύψουν τὸ κεφάλι: μπροστὰ στὴν κυβέρνηση καὶ τοὺς νόμους».³

Ὅλα αὐτὰ καλὰ. Τι θὰ γίνονταν ὅμως παραπέρα; Ὁ νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος Κωλέτης ἄρχισε νὰ φοβᾶται τοὺς Μοραῖτες καὶ νικημένους! Ἐγγραφε λοιπὸν στὸν Κουντουριώτη:

«...Μὲ φθονερὸ μάτι βλέπει ὁ Μοριάς πὼς ἡ δοξασμένη οἰκογένειά σας στάθηκε ἄξια νὰ γκρεμίσει τοὺς τυραννόφρονες Μοραῖτες ἄρχοντες καὶ στρατηγούς. Ἄρχισε νὰ τὸ σκέφτεται αὐτό. Ἄρχισε νὰ παίρνει μέτρα καὶ ν' ἀδερφώνεται. Ἄρχισε νὰ ἐνεργεῖ μυστικὰ νὰ δοθεῖ ἀμνηστία καὶ συχώρεση στοὺς ἀντάρτες... γιὰ νὰ μικρύνει τὴ δόξα σας καὶ νὰ βάλει μπρὸς τοὺς δικούς του σκοπούς, ὅπως καὶ πρῶτα. Πολλοὶ μυστικοὶ ἀπόστολοι ὀργανώνουν τὸ λαὸ καὶ τοῦ λένε πὼς γλήγορα θὰ ξαναγυρίσουν ὁ Λόντος, ὁ Ζαῖτης, ὁ Ντεληγιάννης κι οἱ ἄλλοι, δοξασμένοι στὶς ἐπαρχίες τους, καὶ γλήγορα θὰ σώσουν τὸ Μοριά ἀπὸ τοὺς νησιώτες καὶ τοὺς Ρουμελιώτες. Λένε στὰ κρυφά, πὼς τάχα τὰ στρατεύματά μας κάνουν «ἀπαρδειγμάτιστες καταχρήσεις», προλένε μελλούμενα κακὰ γιὰ τὸ Μοριά καὶ παρουσιάζουν ὡς ἀναγκαῖο τὸ γυρισμὸ τῶν ἀρχόντων τους καὶ τὰ παρόμοια. Ὁ λαὸς, βλέποντας πὼς οἱ ἀντάρτες κυνηγήθηκαν, ἀλλὰ δὲν τιμωρήθηκαν... φοβᾶται κι ὑποπτεύεται καὶ δὲν τολμᾷ νὰ κηρυχτεῖ φανερὸς ὀχτρός τους. Πρέπει λοιπὸν οἱ ἀντάρτες, ποὺ κρατιοῦνται τώρα στ' Ἀνάπλι, νὰ μεταφερθοῦν στὴν Ἰδρα ἢ στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ τοὺς φυλάει καλὰ δυνατὴ καὶ πιστὴ φρουρά, ὥσπου νὰ δικαστοῦν. Μόνον ἔτσι συχάζει ὁ λαός...»⁴

Σχετικὰ μὲ τὸ τελευταῖο σημεῖο τοῦ γράμματος τούτου τοῦ Κωλέτη—γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἀνταρτῶν στὴν Ἀθήνα—γράφει ὁ Κόκκινος:

«Ἡ ὑπόδειξη τοῦ Κωλέτη νὰ μεταφερθοῦν οἱ ἀντάρτες στὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας δὲν ἦταν τυχαία. Στὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας βρισκόνταν ὁ Γκούρας. Ὁ Κωλέτης τὸν ἤξερε καλὰ τὸν Γκούρα. Εἶχε ἄγριες διαθέσεις κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Ἄν τοῦ τοὺς ἐμπιστεύονταν, θὰ ἦταν σὰ νὰ ρίχναν ἀπὸ πάνου τοὺς τὴν πλάκα τοῦ τάφου τους».⁵

1. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 38.

2. Ἄναστ. Γούδας: Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 256.

3. Μ. Οἰκονόμου: «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας ἢ ὁ Ἱερός τῶν Ἑλλήνων Ἀγών», ἔκδ. Τσουκαλά, Ἀθήνα 1957, τόμ. Β', σελ. 23.

4. Διον Κόκκινος: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 341.

5. Id. τόμ. Η', σελ. 342.

Νά τώρα κι οί άγριες διαθέσεις τοῦ Γκούρα. "Έγραφε στόν Κουντουριώτη:
«Έκλαμπρότατε

Άκούω πώς οί Ντεληγιανναίοι, ο Κολοκοτρώνης κι άλλοι έρχονται αὐτοῦ νά σέ γελάσουν και νά τοὺς συχωρέσεις σάν άθώους. Άφου οί "Έλληνες ξεπάτωσαν όλους τοὺς τυράννους πιάνοντάς τους και ρίχνοντάς τους στή θάλασσα, βλέπω, όπου ο κύρ Κολιόπουλος φέρνει αὐτοῦ σάν και πέρουσι τόν Κολοκοτρώνη για νά σέ γελάσει...

Γέρο Κουντουριώτη!

Έσὸ μ' έβαλες σέ τοῦτον τὸ χορό, ξέροντας, πώς ύπερασπιζεσαι τοὺς νόμους και παιδεύεις τοὺς κακοὺς και κυνηγᾶς τοὺς κακοπατριώτες. Κοίταξε καλά! Έσὸ αὐριο πᾶς στὸ νησί σου και δέ σέ μέλει! Έμένα όμως, άφου άλλη μιᾶ φορά ζήσει ο Κολοκοτρώνης, ο Ντεληγιάννης, ο Ζαΐμης κι οί άλλοι, θά μοῦ δώκουν τὸ κεφάλι στὸ χέρι μου. Γι' αὐτὸ καρτερῶ νά μάθω: θά παιδευτοῦν, θά έξοριστοῦν, θά χάσουν τὸ βίος τους όσοι κίνησαν τοῦτον τόν πόλεμο;
Γλαρέντζα¹ 29 τοῦ Δεκέμβρη 1824

Γιάννης Γκούρας».²

Δέ χρειάζονται σόβλια. Τὸ γράμμα μιλάει μόνο του. Μόνο με τὸ θάνατο τοῦ Κολοκοτρώνη και τῶν άλλων θᾶνοιωθε ο Γκούρας σίγουρο τὸ κεφάλι του στοὺς ὤμους του. Άλλοιῶς δέ μπορούσε νά ήσυχάσει. Σέ δυὸ μέρες ξανάγραψε σέ κείνους ποὺ τὸν είχαν καταφέρει νά πάρει τήν άρχηγία τῆς έξστρατείας. Άνάμεσα σ' αὐτοὺς ήταν κι ο Κωλέτης.

«Φίλοι κι άδέρφια Γιῶργη Κουντουριώτη, Γρηγόρη Δικαίτε, και Γιάννη Κωλέτη.

Έμένα ο Ζαΐμης, ο Κολοκοτρώνης, ο Λόντος, ο Νικήτας, οί Ντεληγιανναίοι, ο Νοταράς και ο Σισίνης με τοὺς οπαδοὺς τους δέ μοῦ σκότωσαν μήτε τή μάνα μου, μήτε τόν πατέρα μου. Σεῖς οί τρεῖς μοῦπατε, πώς σήκωσαν άρματα έναντία στήν κυβέρνηση και με παρακινήσατε νά τρέξω κι ἐγὼ, νά γλυτώσουμε τήν πατρίδα, ξεπατώνοντάς τους. Έγὼ, δείχνοντας έμπιστοσύνη στὸ λόγο τὸ δικὸ σας... σηκώθηκα, μέσα στὸ χειμῶνα, κι ήρθα κι έκαμα ο,τι με προστάξατε, βάνοντας τὸ κεφάλι μου κάτω άπ' τὸ σπαθί τοῦ Νοταρά, κάτω άπό τὰ κανόνια τοῦ Λόντου και κάτω άπό τὸ μίσος και τήν όργή τῶν συντρόφων τους. Με τοῦ θεοῦ τῆ δύναμη εἶδατε σέ ποιᾶ κατάσταση έφτασαν οί κακοποιοί και τυραννόφρονες άποστάτες. Άλλά, ένῶ περίμενα νά δῶ αὐτοὺς ποὺ πιάστηκαν ξεπατωμένους και κρεμασμένους κι αὐτοὺς ποὺ φύγανε άποκηρυγμένους και έξορισμένους για ὅλη τους τῆ ζωή... βλέπω... νά ζητᾶτε πρώτα σεῖς οί τρεῖς... νά τοὺς γλυτώσετε...» "Αρχισα κι ἐγὼ πᾶ νά παίρνω τὰ μέτρα μου για νά σιγουρέψω τῆ φαμίλια μου σέ κανένα μέρος τῆς

1. Γλαρέντζα: Είναι χτισμένη στὰ έρείπια τῆς άρχίας Κυλλήνης (Σ.Σ.).

2. Διον. Κόκκινου: Ορ. cit., τόμ. Η', σελ. 297.

3. Δέν είχε δικιο ο Γκούρας. Καθόλου δέν θέλαν νά τοὺς σώσουν (Σ.Σ.).

Ευρώπης, γιατί, αν ζήσουν ο Κολοκοτρώνης κι οι άλλοι...δὲν ὑπάρχει πιὰ ἐλπίδα σωτηρίας γιὰ τὴν πατρίδα (!).

Γαστούνη¹ 31 τοῦ Δεκέμβρη 1824.

Ὁ καλὸς πατριώτης καὶ γενναϊότατος στρατηγὸς τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως, ὁ κύριος Γιάννης Νοταρᾶς, ἔταξε στοὺς στρατιώτες μου διακόσες χιλιάδες γρόσια νὰ σκοτώσουν τὸν Παπαφλέσσα κι ἑκατὸ νὰ σκοτώσουν τὸν Κωλέτη. Γιὰ τὸ δικό μου κεφάλι τοῦ χρόνου οἱ Κολοκοτρωνάτοι κι οἱ ὀπαδοὶ τους θὰ τάζουν πεντακόσες χιλιάδες χωρὶς ἄλλο.

Κύριοι!

Γλήγορα τὰ ξεχάσατε! Καὶ θυμηθήκατε γληγορώτερα τὰ μουλάρια τοῦ Νοταρᾶ!!! ἄχ!!

Ὁ ἀδερφός σας
Γιάννης Γκούρας».²

Ἡ κυβέρνηση ἀποφάσισε νὰ κλείσει τοὺς ἀντάρτες, Κολοκοτρώνη καὶ λοιπούς, στὸ μοναστήρι τοῦ προφήτη Ἡλία στὴν Ὑδρα. Πρὶν τοὺς πάρουν ἀπ' τ' Ἀνάπλι, ὁ Κολοκοτρώνης τὸ εἶχε τσοῦξει κατὰ τὴ συνήθειά του καὶ τὸ εἶχε στὴν ἀπάνου σκάλα. Κόσμος πολὺς εἶχε συναχθεῖ νὰ τοὺς δεῖ. Ἀπερνώντας ἀνάμεσα ἀπὸ τόσο συναγμένο λαὸ, φώναξε:

— Τί μὲ κοιτᾶτε, βρὲ Ἕλληνες; Εἶμαι ὁ Κολοκοτρώνης!

«Ὁ ἀνούσιος»—γιατί ἀνούσιος;—«τοῦτος λόγος του προκάλεσε καγχασμό».³

ΑΣ ΠΟΥΜΕ ἀκόμα ἐδῶ, πῶς ὁ νικητὴς Κωλέτης κι ἡ νικήτρια κυβέρνηση βρήκανε, μετὰ τὴ νίκη, μεγάλο μπελὰ ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς τους. Ποιὸς ξέρει τί λαγούς μὲ πετραχήλια εἶχαν τάξει σ' ὄλους, καὶ στ' Ἀνάπλι μέσα, «ὄλοι τους ἔτρεχαν ν' ἀρπάξουν ὅσα μποροῦσαν ἀπὸ τὸ δάνειο—οἱ διαδόλοι στὴν κόλαση σίγουρα κάναν λιγότερη κίνηση».⁴ Κι ὄλοι τους ζητοῦσαν προδιδασμούς, μιστοὺς κι ἄλλοι νὰ ἐπικυρώσουν τοὺς λογαριασμούς τους, καθὼς καὶ τῶν συγγενῶν τους καὶ τῶν φίλων τους. Καὶ «τὰ διπλώματα ἐδγαίναν σὰν ἀπὸ φοῦρνο καὶ σταματημὸ δὲν εἶχαν... Ξεφύτρωναν ἀξιοματικοὶ καὶ κανένας τους δὲν ἤξερε πόσους στρατιώτες ἔχει καθένας τους».⁵

Κλείνουμε μ' ἓνα γράμμα τοῦ Κωλέτη πρὸς τὸ γνωστὸ μας θεῖο του, τὸν Τουρτούρη:

«Θεῖε μου ἀξιοσέβαστε!

Σ' ὅσα γράμματα μοῦγραψες, δὲ μπόρεσα νὰ σ' ἀπαντήσω, γιατί ἤμουν

1. Γαστούνη: Κωμόπολη στὴν Ἀχαϊήλιδα (Σ.Σ).

2. «Ἀρχεῖο Κουντουριώτη», τόμ. Γ', σελ. 527—528.

3. Κανέλλου Δεληγιάννη: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 221.

4. Φωτάκου: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 16.

5. Τάκη Σταματόπουλου: Ορ. cit., σελ. 413.

ἄρρωστος καὶ μάλιστα βαριά. Οἱ νόμοι κι ἡ κυβέρνησή μας κιντύνεψαν καὶ φέτος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τόσο πὺ ἀναγκάστηκα στὴν πρώτη τοῦ ἀπερασμένου μήνα¹ νὰ ἐκστρατεύσω σὰν ἀρχηγὸς πολλῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων, ἐνάντιά τους. Μόλις βγήκα ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, τοὺς τρόμαξα καί, προχωρώντας πρὸς Κόρινθο, Βοστίτσα, Καλάβρυτα, τοὺς κατανίκησα καὶ τοὺς ξεσκορπίσα καὶ πελάγωσα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο σῶθηκαν οἱ ἱεροὶ μας νόμοι καὶ στέριωσε πὶδὸ πολὺ ἡ κυβέρνησή μας... Τὸν Ἀντρέα Ζαῖμη, τὸν πατέρα του καὶ τὸν ἀδερφὸ του, τὸν Ἀντρέα Λόντο, τὸ Μιχάλη Σισίνη καὶ τὸ Νικήτα τοὺς ἀνάγκασα νὰ περάσουν στὸ Μεσσολόγγι, ὅπου πιάστηκαν καὶ γλήγορα θὰ περάσουν κάτου ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν νόμων. Τὸ Χρῦσανθο Σισίνη καὶ τὸ Γιάννη Νοταρὰ τοὺς ἔστειλα στ' Ἀνάπλι, στὴν ἐξουσία τῶν νόμων κι αὐτοῦς. Στ' Ἀνάπλι ἔστειλα καὶ τὸ γέρο Κολοκοτρώνη. Μόνον οἱ Ντεληγιανναῖοι γλύτωσαν ὡς τώρα ἀπὸ τὰ χέρια μου, μὰ ἐλπίζω, σὲ λίγες μέρες μέσα, νὰ τοὺς στείλω κι αὐτοὺς στ' Ἀνάπλι. Οἱ στρατηγοὶ κι οἱ ἀξιωματικοὶ πὺ ἔχω κάτου ἀπὸ τίς διαταγές μου εἶναι τοῦτοι δῶ: Γκούρας, Κατσιογιάννης, Ρούκης, Κριεζιώτης, Καρατάσος, Καραϊσκάκης, Τζαβέλλας, Δράκος, Βέϊκος, Ζέρβας, Κοσμάς, Δουβουνιώτης, Νάκος Πανουργιάς, Δημὸς Σκαλτσάς, Γιωργάκης Βαλτινός, Γιολδάσης, Ἀντρέας Ἴσκος, Μακρυγιάννης κι ἄλλοι. Ὅλοι τοῦτοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἔδειξαν μεγάλη ὕπακοή στὶς διαταγές τῆς κυβέρνησης... Μὲ τούτους τοὺς γενναίους καὶ μὲ τοὺς Ἑλληνας πὺ ἔχουν στὶς διαταγές τους, ἐλπίζω νὰ πολιορκήσω σὲ λίγες μέρες τὸ κάστρο τῆς Πάτρας καὶ νὰ τὸ κυριέψω... Μετὰ θὰ πάω στὴ Ρούμελη... κι ἀπὸ κεῖ θὰ περάσω στὸ Φανάρι, στὴν Ἀρκαδία, στὸ Μιστρά, γιὰ νὰ ταχτοποιήσω κι αὐτὲς τίς ἐπαρχίες, κι ὕστερα θὰ κατεβῶ στὴ Γαστούνη.

Ἀσπάζομαι τῇ θεῖά μου. Σοῦ γράφω μὲ βία. Δῶσ' μου τὴν εὐχή σου γιὰ νὰ πετύχουν τὰ σχέδιά μου καὶ ὑγίαινε.

Ὁ ἀνεψιὸς σου
Γιάννης Κωλέτης».²

1. Τοῦ Δεκέμβρη (Σ Σ.).

2. Ἀναστ. Γούδα: Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 262—264.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΠΡΑΪΜΗ

19. Ὁ Μπραΐμης ξεμπαρκάρει στὸ Μοριά.

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ πόλεμος τέλειωσε στις ἀρχές τοῦ 1825. Τοῦ Κωλέτη τὸ κύρος εἶχε ἀνέβει πολύ. Ἦταν ὁ κύριος συντελεστής τῆς νίκης! Κατὰ τῶν Τούρκων; Ὅχι ἀδερφέ! Μ' αὐτοὺς θ' ἀσχολούμαστε τώρα;

Τὸ κύρος του εἶχε ἀνέβει ἀκόμα καὶ «ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιρροῆς του στὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα».¹ Ὅστερα ἀπὸ τὸ ἀγριο πλιατσικολόγημα τοῦ Μοριά, τίς λίρες καὶ τὰ γαλόνια, εἶχαν γίνει ὄλοι τυφλά του ὄργανα καὶ τὸν εἶχαν παραδεχτεῖ σὰν ἀρχηγό τους στὰ στρατιωτικά καὶ στὰ πολιτικά—προπάντων σ' αὐτά, ποῦ ἦταν ἄσσοι. Τοῦ εἶχαν ὀρκιστεῖ πίστη σὲ ζωὴ καὶ σὲ θάνατο. Ἦταν πρόθυμοι νὰ πέσουν καὶ στὴ φωτιὰ γιὰ χάρη του. Ὅμως, μὲ τέτοια δύναμη ὁ Κωλέτης ἄρχισε νάβαι ἐπικίντυνος καὶ στὸν Κουντουριώτη καὶ στὸν «ἄσποντο» φίλο του τὸ Μαυροκορδάτο. Μὲ μισὸ μάτι τὸν ἔδλεπε τώρα ὁ Κουντουριώτης:

«Μπαῖ καὶ βρῶ τὸ μπελά μου ἀπὸ τὸ διαολέδλαχο;»

Κι ὁ Μαυροκορδάτος ἀνησυχοῦσε πιδὸ πολύ ἀκόμα:

«Μπαῖ κι ὁ Κολοκοτρώνης ἦταν καλύτερος καὶ τὴν πάθαμε;»

Τὸ ἀνέβασμα τοῦ Κωλέτη, λοιπόν, ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς συνέπειες τοῦ ἐμφυλίου πόλεμου. Μακάρι ὅμως νάταν μόνον αὐτή, ἀλλὰ δυστυχῶς ἦταν καὶ κάποια ἄλλη. Σίγουρα, δὲ θὰ ξέχασε ὁ ἀναγνώστης—ὅπως εἶχαν ξεχάσει οἱ κυβερνήτες τοῦ τόπου τότε—πὼς ὑπαρχε καὶ κάποια Τουρκιὰ ἀπέραντη, μὲ στρατοὺς καὶ στόλους, χρυσάφι—θάλασσα ἀστεῖρευτη—κι ἀποφασισμένη νὰ περάσει «ἐν στόματι ρομφαίας» τοῦτον τὸν ταλαίπωρο λαὸ μας, ποῦ εἶχε «τολμήσει» νὰ σηκώσει ἄρματα ἐναντιὰ τῆς γιὰ νὰ δεῖ κι αὐτὸς στὸν ἥλιο μοῖρα. Καὶ τὸ πιδὸ ἐγκληματικὸ ἦταν τοῦτο:

Ἐνῶ βρέθηκαν τίμοι καὶ ἀγνοὶ πατριῶτες, ποῦ πάσκισαν νὰ ξυπνήσουν

1. Κώστα Παπαρρηγόπουλου: *Op. cit.*, τόμ. ΣΤ', σελ. 130.

τούς κυβερνήτες από τὸ μακάριο ὕπνο τους, αὐτοὶ ἔακολουθοῦσαν νὰ τυρβά-
ζουν γιὰ πολλὰ καὶ διάφορα, ὄξυν ἀπὸ τὸ ἓνα, τὸ ἀναγκαιότατο : νᾶναι ἔτοι-
μοι, πανέτοιμοι ν' ἀντισταθοῦν στὸν ὀχτρό, δταν θᾶρχουνταν νὰ τοὺς χτυ-
πήσει.

ΑΣ ΤΑ ΠΑΡΟΥΜΕ μὲ τὴ σειρά.

Πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει ὁ δεῦτερος ἐμφύλιος πόλεμος, ἡ κυβέρνησις εἶχε
πάρει ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ἀπὸ κάποιον τίμιον πατριώτη, ταῦτο τὸ γράμμα :

« Ἀγαπῶ τὴν πατρίδα. Εἶμαι φιλότιμος, φιλελεύτερος καὶ φιλογενής.
Σᾶς γράφω... καὶ εὐχουμαι νὰ μ' ἀκούσετε μὲ προσοχὴ γιὰ νὰ μὴν κλάψουμε
μετὰ καὶ ἐσεῖς καὶ ἐγώ... Ἐγὼ μιὰ φορὰ κᾶνω τὸ χρέος μου. Λοιπὸν! Ὁ σα-
τρᾶπης τῆς Αἰγύπτου τὸ πῆρε ἀπόφασις νὰ σᾶς ἀφανίσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο
τῆς γῆς... Αὐτὸ ὥρες τοῦ φτάνουν, λέει, γιὰ νὰ δουλώσει τὴν Ἰδρα, τίς
Σπέτσες καὶ τὰ Ψαρά... Λέει ἀκόμα πῶς, ἂν μπορούσε νὰ πάει ὁ ἴδιος στὸ
Μοριά μὲ δέκα χιλιάδες στρατεύματα, θὰ τὸν δούλωνε μέσα σ' ἓνα μῆνα... Νὰ
τώρα καὶ οἱ ἑτοιμασίαι του : Δώδεκα χιλιάδες στρατεύματα ταχτικά, δυὸ χιλιά-
δες καθαλαρία καὶ δέκα χιλιάδες Ἀρβανίτες καὶ Τοῦρκοι, τὸ ὄλον εἰκοσι-
τέσσερες χιλιάδες...

Γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τῆς Θρησκείας καὶ τῆς ζωῆς σας, μὴν ἀφή-
σετε νὰ πατήσῃ ποδᾶρι στὸ Μοριά, γιὰτὶ κιντυνεύετε...

Κύριε καὶ ὁμογενὴ Κουντουριώτη, τί περιμένεις καὶ δὲ γίνεσαι ὁ σω-
τήρας καὶ ὁ ἐλευθερωτῆς τοῦ Γένους, ἡσυχάζοντας τὴ διχόνοια μ' ὅποιον
τρόπο μπορεῖς ;

23 τοῦ Μάη 1824».¹

« Ἠσυχάζοντας τὴ διχόνοια » ; Τί λές, καλέ μου ἄνθρωπε ; « Ἠσυχάζω τὴ
διχόνοια », θὰ πεῖ μοιράζουμαι τίς λίρες τοῦ δανείου μὲ τοὺς προύχοντες τοῦ
Μοριά καὶ τὸν Κολοκοτρώνη. Δὲν εἶναι πιὸ καλὰ νὰ τίς φᾶμε μὲ τὴν παρέα
μας ; Κᾶνω λοιπὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ σύ... ἄει στὸ καλὸ σου. Ξέρουμε τὴ
δουλιὰ μας.

Βέβαια, κείνος ὁ ἐνοχλητικὸς ἄνθρωπος τοὺς μιλοῦσε ἀκόμα καὶ γιὰ κάτι
Ἀραπάδες—καμιὰ εἰκοσαριά χιλιάδες—ποὺ θὰ βγαίνανε στὸ Μοριά νὰ κατα-
σφάξουν τὸν κοσμάκη. Μά... καιρὸς ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τέτοια εἶναι τώρα ;
Οἱ Μοραῖτες θέλουν νὰ μᾶς ρίξουν γιὰ νὰ βάλουν στὸ χέρι τὸ δάνειο. Μ' αὐ-
τοὺς πρέπει νὰ δοῦμε πῶς θὰ ξεμπλέξουμε !

Τὰ μαῦρα μαντάτα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἔρχουνταν ἓνα κοντὰ στ' ἄλλο :

« Τώρα ποὺ ὁ πασιὰς πῆρε τὴν Κάσο, βιάζεται νὰ στείλῃ τὸ γιό του
τὸ Μπραῖμη » ἐνάντια στὴ δυστυχισμένη Ἑλλάδα μὲ δεκαεφτά χιλιάδες στρα-

1. Διον. Κόκκινου : Ορ. cit., τόμ. Η', σελ. 139—141.

2. Ἰμπραήμ-πασιάς : Γεννήθηκε στὰ 1789 στὴν Καβάλα. Πῆρε εὐρωπαϊκὴ μόρ-

τεμα... Ἐκατὸν εἴκοσι καράβια εὐρωπαϊκὰ ναυλώθηκαν ὡς τῶρα... Θὰ τὰ στείλουν στὴν Πάτρα, στὴν Κορώνη καὶ στὴ Μεθώνη...» τοὺς ἔγραφε κάποιος ἄγνωστος πατριώτης.¹

Νὰ κι ἄλλο γράμμα μ' ἡμερομηνία 11 Ἰούνη 1824:

«Πρὸς τοὺς φιλογενεῖς Ἑλληνας.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἐδῶ σατράπη κατὰ τῆς Ἑλλάδας θάναι τρομερή. Ἔχει ἔτοιμα στρατεύματα: 16.000 ταχτικά, 4.000 Ἀρβανίτες, 2.500 καβαλαρία καὶ στόλο ἀπὸ 66 καράβια.

Ὁ γιὸς τοῦ Μπραῦμ-πασίας ἔφτασε κιάλας στὴν Ἀλεξάνδρεια μ' ὄλα τοῦτα τὰ στρατεύματα κι ἔτοιμάζεται νὰ ξεκινήσει... Τὸ Μοριά θὰ τὸν κυριέψει χωρὶς ντουφέκι, λέει. Σέρνει μαζί του ἀμέτρητους θησαυροὺς καὶ μαχμουτιέδες... γιὰ νὰ διαφθεῖρει τοὺς Μοραῖτες, ἐπειδὴ, λέει, πὼς αὐτοὶ εἶναι ἀσημοζημωμένοι καί, μιὰ καὶ εἶναι τέτοια πάστα, σίγουρα τὸ ἀσῆμι θὰ τοὺς τραβήξει... Ὅμως, ἂν οἱ ἀντρεῖοι Ἑλληνας ὁμοηόσουν, καὶ πενταπλάσιους ὀχτροὺς θὰ τοὺς ξεπατώσουν.

Ἀφήστε τὰ πάθη, ἀδέρφια, ἀφήστε τα, λέω, γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἐνωθεῖτε, φιλιωθεῖτε, ἀγαπηθεῖτε καὶ προφυλάξτε τὴ δυστυχισμένη μάνα σας ἀπὸ τὴν δίκωπη μάχαιρα τοῦ ὀχτροῦ.»²

Σὲ δυὸ μέρες ἄλλο γράμμα μὲ φαρδιές-πλατιές τις ὑπογραφές τῶν ἀποστολέων: Γιάννης Κλάδος, Βασίλης Φώτης. Ἀπὸ τὰ Κύθηρα τὸ γράμμα τοῦτο.

Ἔγραφαν: «Χτὲς ἔφτασε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ἓνα αὐστριακὸ καράβι. Εἶχε μέσα τὸν Παναγιώτη Ἀλμπανάκη, ποὺ μᾶς διηγήθηκε τὰ ἀκόλουθα: Ὁ Μωχάμετ Ἄλυ ἔτοιμάζει μ' ὄλη του τὴ δραστηριότητα ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδας... Θὰ χτυπήσει τὰ νησιά, τὸ Μοριά καὶ τὸ Μεσολόγγι...»³

Τέλος, στίς 18 τοῦ Ἰούνη 1824 καινούργιο γράμμα ἀπὸ τὸν ἴδιο «φιλογενή» ποὺ εἶχε στείλει τὸ πρῶτο γράμμα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια:

«Παίρων τὸ θάρρος νὰ σᾶς στείλω κι ἄλλο γράμμα... Σήμερα ξεκίνησε ὁ Ἰμπραῦμ-πασίας ἀπὸ τὸ Κάϊρο γιὰ ἐδῶ, γιὰ νὰ γίνει ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας... Ἀλλοίμονο, ἂν πατήσῃ τὸ πόδι του στὴν Πάτρα. Πιστέψτε με, πὼς τὸ χρυσάφι θὰ σᾶς νικήσει... Γιὰ νὰ γλυτώσετε ἀπὸ τὰ κακὰ ποὺ σᾶς

φωση. Νόθος—ἢ θετός—γιὸς τοῦ Μωχάμετ Ἄλυ. Στρατηγικώτατος, τολμηρός, παράφορος. Πρὶν βγεῖ στο Μοριά, εἶχε «δρέψει» πολλὰς στρατιωτικὰς δάφνες. Μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ἔφυγε ἀπὸ τὸ Μοριά, τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1828. Ἀργότερα πολέμησε κατὰ τοῦ σουλτάνου καὶ κατανίκησε τ' ἀσκήρια του. Πέθανε στὰ 1847 (Σ.Σ.).

1. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 141—142.

2. Id. τόμ. Η', σελ. 142—143.

3. Id. τόμ. Η', σελ. 144—145.

περιμένουν, πρέπει να τὸν πολεμήσετε στὴ θάλασσα... Τέλος πάντων κινήθειτε!».¹

Πέντε μῆνες πρὶν ἀνάψει γιὰ καλὰ ὁ δεῦτερος ἐμφύλιος πόλεμος εἶχαν φτάσει τὰ παραπάνου γράμματα καὶ καμιὰ σημασία δὲ δώσανε οἱ κυβερνήτες μας. Τὸ πάθος τοῦ χρυσοῦ τοὺς εἶχε τυφλώσει. Ἡ ἀναγγελία τοῦ δανείου τοὺς εἶχε σκοτίσει τὸ νοῦ. Δὲ δλέπανε μπροστά τους—στὸν ὕπνο καὶ στὸν ξύπνιο τους—παρὰ λίρες. Καὶ δὲ σκέφτονταν τίποτε ἄλλο, παρὰ πῶς νὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσία. Κι ἐκεῖνοι πούταν «μακρὰν τοῦ παραδείσου» δὲ σκέφτονταν τίποτε ἄλλο, παρὰ πῶς νὰ μποῦν μέσα. «Κινήθειτε!» τοὺς παρακινούσε ὁ τίμιος Ἀλεξανδρινὸς πατριώτης. Κι αὐτοὶ κινούνταν γιὰ ἐμφύλιο πόλεμο. «Ὁμοιοῦστε, γιὰ ὄνομα τοῦ θεοῦ!» Κι αὐτοὶ οἱ πανάθλιοι πολιτικάντηδες τὸ χαβὰ τους! Τίς μικροπονηριές τους! Ποιὸς θὰ τουμπάρει τὸν ἄλλον, ποιὸς θὰ ξεγελάσει τὸν ἄλλον, ποιὸς θὰ φανεῖ πιδ κατεργάρης ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ὁ Κωλέτης θὰ φάει τὸ Μαυροκορδάτο ἢ ὁ Μαυροκορδάτος τὸν Κωλέτη; Νὰ τὸ μεγάλο ζήτημα πού τοὺς ἀπασχολοῦσε στὶς κρίσιμες κείνες ὥρες. Ἐγράφε ὁ Μαυροκορδάτος στὸν Κουντουριώτη:

«Μαθαίνω μὲ ἀπορία μου, πῶς ὁ κύριος Κωλέτης εἶναι ἐναντίος μου. Ἄγνοῶ τὸ λόγο».

Καὶ πάσκιζε νὰ τραβήξει τοὺς Ρουμελιῶτες καπεταναίους μὲ τὸ μέρος του, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἔχει ὁ Κωλέτης.

Ἐχασα νὰ πῶ, πῶς κι ἄλλο ἓνα σοβαρότατο ζήτημα ἀπασχολοῦσε τοὺς κυβερνήτες μας τότε κι ἔδινε κι ἐπαιρνε ἢ ἀλληλογραφία. Θὰ δίνανε χρηματικὸ βεῖθημα στὴν... Παλάσκαινα ἢ ὄχι;

ΟΛΕΣ λοιπὸν οἱ προειδοποιήσεις τῶν τίμιων ἀνθρώπων, πού πονοῦσαν τὸν τόπο, πῆγαν χαμένες. Τὸν ἐμφύλιο πόλεμο τὸν κάμανε τὰ τζάκια μας. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ πέσει τὸ ἠθικὸ τοῦ λαοῦ. «Οἱ Ἕλληνες εἶχαν βαρεθεῖ τίς ραδιουργίες τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Κωλέτη πού τοὺς φάρταζαν κι εἶχαν συχαθεῖ τὴν ἴδια τὴν Ἐπανάσταση».²

Ὅσο γιὰ τὸ στράτευμα, χρειάζεται τάχα νὰ τὸ ποῦμε πῶς ἦταν ξεχαρβαλωμένο καὶ μὲ «τραυματισμένη τὴν πολεμικὴ του δύναμη»;³ Κι ὁ στόλος; Παρατημένος κι αὐτός! Κι ἔτσι, νάσου ὁ Μπραΐμης στὸ Μοριά! Ἐμπάρκαρε μὲ τὸ κολάι⁴ του στὶς 12 τοῦ Φλεβάρη 1825 στὴ Μεθώνη τέσσερες χιλιάδες πεζικὸ καὶ πεντακόσους καθαλαραίους. Ὁλότρελα ἀνενόητος! Σὰν τέλειωσε τὸ ξεμπαρκάρισμα, γύρισαν τὰ καράβια του στὴν Κρήτη, φόρτωσαν καινούργιο ἀσκέρι καὶ στὶς 5 τοῦ Μάρτη τὸ ξεμπαρκάρανε κι αὐτὸ στὴ Μεθώνη. Ἐφτὰ χιλιάδες πεζοὺς καὶ τετρακόσους καθαλαραίους.

1. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 145—147.

2. Φωτάκου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 56.

3. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 390.

4 Κολάι: Ἄνεση, ἡσυχία.

Δὲ χωράει καμιὰ ἀμφιβολία πῶς, ἂν ὁ λαὸς εἶχε ἠγεσία ἀντάξιά του, ὁ Μπραΐμης δὲ θὰ πατοῦσε στὸ Μοριά.

Μὲ ἠγέτες του ἦταν ὁ Κωλέτης καὶ Σία. Καὶ τὸ μεγάλο κακὸ γίνηκε.

«Ἀνάθεμα τοὺς αἰτίους τοῦ ἐφύλιου πολέμου καὶ τῆς φατρίας, ὅπου κατάντησαν τὸ ἔθνος σὲ ἄχλια κατάσταση».¹

20. Ἀδιόρθωτοι.

ΑΣ ΚΑΜΑΡΩΣΟΥΜΕ τοὺς πολιτικούς μας ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, μετὰ τὸν κίντυνο ποὺ ἀπειλοῦσε νὰ σβῆσει τὴν Ἐπανάσταση καὶ νὰ ξαναρίξει τὸ λαὸ στὴ σκλαβιά. Ὅ,τι δὲν κάμανε οἱ κυβερνήτες γιὰ νὰ προλάβουν τὸ ξεμπαρκάρισμα τοῦ Μπραΐμη στὸ Μοριά, θὰ περίμενε κανένας νὰ τὸ κάμουν μετὰ ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ προλάβουν τὸ παραπέρα ξάπλωμά του.

Καὶ τὸ πρῶτο ποὺ εἶχαν νὰ κάμουν, ἦταν νὰ ἐνώσουν τὸ ἔθνος, νὰ δώσουν γενικὴ ἀμνηστία, νὰ βγάλουν τὸν Κολοκοτρῶνη ἀπὸ τὴ φυλακὴ.

Μιὰ βδομάδα πρὶν ξεμπαρκαριστεῖ ὁ Μπραΐμης, ὁ Κωλέτης εἶχε βάλει τοὺς πιὸ σημαντικούς καπεταναίους τῆς Ρούμελης νὰ στείλουν στὴν κυβέρνηση μιὰ ἀναφορά, ποὺ μ' αὐτὴ ζητοῦσαν :

«Νὰ δικαστοῦν οἱ φυλακισμένοι κι ἂν δὲν ἀθωωθοῦν, νὰ τιμωρηθοῦν, κι ἂν καταδικαστοῦν σὲ θάνατο, νὰ θανατωθοῦν !... Νὰ δικαστοῦν ἀκόμα κι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν πιάσανε στὴ Δυτικὴ Ρούμελη τοὺς δυὸ Ἀντρέηδες καὶ τὸ Νικηταρά, μὰ τοὺς εὐκόλυναν νὰ φύγουν»—μπερηχτὴ γιὰ τὸ Μαυροκορδάτο. Εἶχε διαδοθεῖ πῶς εἶχε εὐκολύνει τοὺς φυγάδες νὰ μὴν πέσουν στὰ χέρια τοῦ Κωλέτη.

Καὶ κάποιος ἄλλος, ὁ Ὀρλάντος, ἔγραφε στὸν Κουντουριώτη ἀπὸ τὸ Λονδίνο :

«Ἄν ἡ κυβέρνησις δὲ δίκασε ἀκόμα τοὺς ἀποστάτες καὶ δὲν τοὺς θανάτωσε γιὰ νὰ παστρέψει τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τέτοιες βρώμες... τότε δὲν εἶναι κυβέρνησις, ἀλλὰ ἴσκιος...»²

«Βρώμα» ὁ Κολοκοτρῶνης! Μὰ τὸ πιὸ ἀπίστευτο εἶναι τοῦτο δῶ :

Ἄρχιστράτηγος διορίστηκε ὁ... Κουντουριώτης!

Νὰ τὸ σχετικὸ ἔγγραφο :

τὸ Βουλευτικὸ Σῶμα

ἐμπιστευόμενο στὶς ἐξοχες ἀρετές, τὴν ἰκανότητα καὶ τὴ δραστηριότητα τοῦ ἐκλαμπροτάτου προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος κυρίου Γιώργη Κουντουριώτη

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 180.

2. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 391.

Θεσπίζει :

‘Ο ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ κύριος Γιώργης Κουντουριώτης θὰ ἐκστρατεύσει σάν ἀργηγὸς ὄλων στρατευμάτων...

‘Ανάπλι 21 τοῦ Φλεβάρη 1825».¹

Ἀρχιστράτηγος λοιπὸν ὁ Κουντουριώτης. Τί κι ἂν δὲν ἤξερε νὰ καβαλικέψει οὔτε γαϊδούρι· ὁ θαλασσινὸς ἐκεῖνος ἀρχοντας ;

‘Ο πορθητὴς τῆς Τριπολιτσᾶς, ὁ νικητὴς τοῦ Δράμαλη ἦταν στὴ φυλακὴ καὶ τὸ στράτευμα τὸ διοικοῦσε πιά ἕνας θαλασσινός !

Καί, σὰ νὰ μὴν ἔφτανε αὐτό, τοῦ ἀντενεργοῦσε κι ὁ Κωλέτης. Πάσχιζε πρῶτα νὰ πάρει τὴν ἀρχιστρατηγία αὐτός. Τοῦ χρειάζονταν γιὰ τὰ δικά του σχέδια. Μὰ ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε πλευρίσει γιὰ καλὰ τὸν Κουντουριώτη, εἶχε πάρει καὶ τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ πάσχιζε μ’ ὄλα του τὰ μέσα νὰ παραμερίσει τὸν Κωλέτη. Ἄν ἔπαιρνε λοιπὸν τὴν ἀρχιστρατηγία ὁ Κωλέτης, «θὰ μπορούσε μὲ τὴ δύναμη τῶν ἀρμάτων ὀχι μονάχα τὸν Μαυροκορδάτο νὰ καταστρέψει, μὰ καὶ τὸν Κουντουριώτη κι ὄλο τὸ παρτίδο τους καὶ νὰ γίνει διχτάτορας, νὰ μὴν ἔχει πιά κανέναν ἀντίπαλο».²

Ὅμως, ὁ Μαυροκορδάτος κατάφερε νὰ κερδίσει τὴν πλειοψηφία τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ νὰ σταλεῖ διαταγὴ στὸν Κωλέτη, ποὺ βρισκόνταν τότε στὸ Μοριά, νὰ γυρίσει στ’ Ἀνάπλι. Ὁ Κωλέτης, ποὺ ὡς τώρα κόβονταν πῶς ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἀναστήλωση τῶν νόμων, ἀρνῆθηκε νὰ φύγει ἀπὸ τὸ Μοριά. Τοῦ στείλανε δεύτερη διαταγὴ, ἀρνῆθηκε καὶ πάλι. Τοῦ στείλανε τρίτη καὶ σ’ ἔντονο ὕφος καὶ τότε πιά, βλέποντας πῶς ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε πιάσει καλὰ τὰ πόστα, γύρισε στ’ Ἀνάπλι.

Ἀρχίζει τώρα νὰ ἐνεργεῖ νὰ πάρει τουλάχιστο μαζὶ μὲ τὸν Κουντουριώτη τὴν ἀρχιστρατηγία, μὰ καὶ πάλι τίποτε δὲν κατάφερε. Ὁ πονηρὸς Φαναριώτης εἶχε ἐτοιμάσει κιόλας, πρὶν γυρίσει ὁ Κωλέτης στ’ Ἀνάπλι, δικό του διορισμὸ σάν σύμβουλου τοῦ Κουντουριώτη. Θὰ πήγαινε λοιπὸν αὐτὸς στὸ Μοριά—μαζὶ μὲ τὴ βελάδα του φυσικὰ—γιὰ νὰ τσακίσει τὸν παλιάραπα τὸ Μπραΐμη. Γράφει ὁ Μακρυγιάννης : «Ἡ δυστυχία εἶναι ὅτι οἱ δυὸ μεγαλοκέφαλοί μας, Μαυροκορδάτος καὶ Κωλέτης, ζηλεύει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον κι ὄχι καλὸ κάνει ὁ ἕνας ἀπ’ αὐτούς, τὸ χαλάγει ὁ ἄλλος. Διὰ νὰ μὴν πάγει ὁ Κωλέτης, τὸ χάλασε αὐτὸ ὁ Μαυροκορδάτος».³

Μόλις φύγανε γιὰ τὸ Μοριά ὁ Κουντουριώτης μὲ τὸ Μαυροκορδάτο, ἀρχίζει τίς ἀντενέργειες ὁ Κωλέτης. Ἀκοῦς ἐκεῖ νὰ πάρει μαζὶ του ὁ Κουντουριώτης τὸ Μαυροκορδάτο ! Καὶ τόσες δάφνες δικές του ἀπ’ τὸν ἐμφύλιο

1. Διον. Κόκκινου : Op. cit., τόμ. Η΄, σελ. 386.

2. Κανέλλου Δεληγιάννη : Op. cit., τόμ. Β΄, σελ. 229.

3. Γιάννη Μακρυγιάννη : Op. cit., σελ. 184.

πόλεμο ξεχάστηκαν κιόλας; Ὁργίστηκε καὶ κατὰ τῶν δυῶν—Κουντουριώτη καὶ Μαυροκορδάτου—κι ἀποφάσισε ν' ἀντιδράσει καὶ νὰ ματαιώσει ἀκόμα, ἂν μπορούσε, τὴν ἐκστρατεία κι ἔτσι νὰ τοὺς ἐκδικηθεῖ καὶ «γαῖα μιχθῆτω πυρὶ».¹

Γράφει λοιπὸν στοὺς φίλους του, στὸ Μοριά, νὰ φύγουν ἀπὸ κεῖ γιὰ νὰ τὰ βρεῖ σκοῦρα ὁ Κουντουριώτης!² Δηλαδή; Ν' ἀποτύχει! Νὰ νικηθεῖ ἀπ' τὸ Μπραῖμη! Νὰ σφαχτοῦν ἢ νὰ αἰχμαλωτισθοῦν οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες! Νὰ κάψει ὁ Μπραῖμης χωριὰ καὶ πολιτείες! Νὰ κιντυνέψει ὁλος ὁ Ἄγωνας! Νὰ ξαναπέσει ὁ λαὸς στὴ σκλαδιά!

Νὰ τί γράφει σχετικὰ ὁ Κασομούλης:

«Ὅσο κι ἂν θελήσει νὰ ὑπερασπιστεῖ ὁ Κωλέτης τὸν ἑαυτό του, πὼς τάχα δὲν ἀντενεργούσε στὴν ἐκστρατεία, στὰ χαμένα θὰ τὸ κάμει, γιατί τὰ πράγματα τὸ ἔδειξαν ὕστερα».³

Κι ὁ Βλαχογιάννης, σὲ ὑποσημείωσή του σχετικὴ μὲ τὴν παραπάνου γμῶμη τοῦ Κασομούλη, γράφει:

«Κατὰ τὴ γνώμη, λοιπὸν, τοῦ Κασομούλη, ὁ Κωλέτης ἦταν ὁ αἷτιος τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κουντουριώτη... Ὁ Μαυροκορδάτος τᾶρριχνε ὅλα στὸν Κωλέτη καὶ τὸν ἔλεγε ἄτιμο».⁴

ΑΣ ΚΑΜΑΡΩΣΟΥΜΕ τώρα τὸν ἀρχιστράτηγό μας.

«Ἐεκίνησε ἀπὸ τ' Ἀνάπλι μὲ μεγάλη μεγαλοπρέπεια, καθάλα σὲ πλούσιο στολισμένο ἄτι. Αὐτὸς κρέμουνταν στὴ ράχη του σὰν ἓνα σακὶ ἄχυρο καὶ τὸν ὑποβαστάζανε δυὸ ἵπποκόμοι. Αὐτὴ τὴν ἄχαρη ἐπίδειξη ἱππευτικῆς δεινότητος ἀκολουθεῦσε μεγάλη πομπὴ ἀπὸ γραμματικούς, σωματοφύλακες, ἵπποκόμους καὶ τοιμπουξήδες. Καθὼς διάβαινε τὴν ψηλὴν καμάρια τῆς πύλης τ' Ἀναπλιοῦ, τὰ κανόνια ἀπὸ τίς τάπιες κι ἀπὸ τὸ κάστρο ψηλὰ βροντοῦσαν χαιρετιστήρια καὶ τοὺς ἀπαντοῦσαν τὰ πυροβολεῖα τῆς ἀχτῆς καὶ τὰ καράβια ποὺ βρίσκουνταν στὸ λιμάνι».⁵

Περὶ τὸ νὰ ποῦμε, πὼς ὅλες αὐτὲς οἱ παράτες σὲ τίποτα δὲν ὠφέλησαν καὶ πὼς οἱ συμβουλὲς τοῦ Κωλέτη στοὺς φίλους του στὸ Μοριά πολὺ ἔβλαψαν.

Σὲ λίγες μέρες ὁ Κουντουριώτης, ἀφοῦ περιπλανήθηκε κάμποσο στὸ Μοριά «χωρὶς νὰ συναντήσῃ οὔτε ἓναν ὀχτρὸ»⁶ καὶ μάθαινε πὼς «τὸ ἠθικὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ ἦταν πεζμένο»,⁷ ἀποφάσισε νὰ παρατήσῃ τ' ἀρ-

1. Οἰκονόμου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 49—50.

2. Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 487.

3. Νικ. Κασομούλη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 41—42.

4. Id. τόμ. Β', σελ. 42.

5. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 66.

6. Id. τόμ. Β', σελ. 66.

7. Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 471.

χιστρατηγίλι—είχε σακατευτεί κιόλας στά μηριά ἀπὸ τὴν πολλή καθάλα, καθὼς ἦταν κι ἀμαθος. Παράτησε λοιπὸν τὴν ἀρχιστρατηγία σ' ἓναν ἄλλο, θαλασσινὸ πάλι (!), τὸ Σκούρη, κι ἔφυγε γιὰ τὸ νησί του.

Στὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ, φαίνεται, καθάλησε κανένα γαῖδουρί και γι' αὐτὸ τοῦ κόλλησαν τότε τοῦτο τὸ πειραχτικό :

«Βάτε μὲ κάλε, ἔρδε μὲ γκομάρι».¹

ΝΑ ΤΩΡΑ και τὰ ἔργα τοῦ νέου μας ἀρχιστράτηγου. «Διορίζει ὁ Κουντουριώτης τὸ Σκούρη τὸ Νυδραῖο ἀρχιστράτηγο κι ὅσο ἤξερε ὁ ἕνας, ἤξερε κι ὁ ἄλλος ἀπὸ πόλεμο. Τότε μπήκαν σὲ δυσαρέσκεια ὅλοι οἱ σημαντικοὶ ἀρχηγοὶ ὁποῦταν ἐκεῖ, ὁποῦ εἶδανε τὸ Σκούρη ἀρχιστράτηγο ἀπάνου εἰς τὸν Καρατάσιο, στὸν Καραϊσκάκη, στὸ Τζαβέλλα και στοὺς ἄλλους. Ὁ Κουντουριώτης, κουτός, ἀφροῦ εἶδε ὁποῦναι αὐτὸς ἀμαθής ἀπὸ αὐτά, ἀντίς νὰ βάλει ἀρχηγὸν νὰ σώσει τὴν πατρίδα κι αὐτὸς νὰ δοξαστεῖ, ἔβαλε τὸ Σκούρη νὰ διοικήσει και νὰ ὀδηγήσει και τοὺς ἀρχηγούς τῆς ξηρᾶς ὁ θαλασσινός. Ἔλεγε τῶν στεριανῶν :

«Ὅρτζα! Πότζα!»

Ἐκεῖνοι ἔλεγαν :

«Τί λέει αὐτός, γαμῶ τὸ καυλί τ' ;»

Τὰ «ὄρτζα» και «πότζα» ὅμως δὲ μπορούσαν νὰ σταματήσουν τὸ Μπραΐμη πὸ τὸ μεταξὺ εἶχε κατασκαθῶσει πολιτεῖες και χωριά τοῦ Μοριά και ἡ Ἐπανάσταση χαροπάλευε.

Τί ἔπρεπε νὰ γίνεῖ; Αὐτὸ πού, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πὸ ξεμπάρκαρε ὁ Μπραΐμης στὸ Μοριά, ζητοῦσε ἐπίμονα ὁ λαὸς μὲ τὴν ἀλάθητη διαίσθησή του. Νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴ φυλακὴ τὸν Κολοκοτρώνη. Χαρακτηριστικὸ τῆς γενικῆς αὐτῆς πεποιθήσεως, πὼς ἀργὰ ἢ γρήγορα, κάτου ἀπὸ τὴν πίεση τῆς ἀνάγκης, αὐτὸ θὰ γίνονταν, εἶναι τοῦτα δῶ πὸ γράφει ὁ Ντεληγιάννης—ἕνας

1. «Πῆγε μὲ ἄλογο, γύρισε μὲ γαῖδουρί». Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἔβρει βέβαια πὼς στὴν Ἰθρα, στὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα, μιλοῦσαν—και μιλοῦν πολλοὶ και τώρα—ἀρβανίτικα. Ἀρβανίτικα μιλοῦσαν, φυσικά, κι οἱ Κουντουριωταῖοι. Νὰ ἓνα γράμμα, πὸ βρῆσκειται στὸ ἀρχεῖο τῶν Κουντουριωταίων, γραμμένο ἀρβανίτικα. Ἰδουτελναν, στίς 20 τοῦ Σεπτέμβρη 1824, ἀπὸ τὸ Λονδίνο, στὸ Γιώργη Κουντουριώτη, τὸν κυβερνήτη κι ἀρχιστράτηγο στὰ χρόνια τοῦ Μπραΐμη :

«Γιώργ βγά.

Τί σκροβάγα ἐδὲ νί γιέτρι χέρι πῆρ κιτὶ τζέρδ νάνι παστάγ' μὲ κίτι ὀσιτι τζαρέ τί μπέν ὀδ πάσκι' βιστό τί μί σπιτόγς κά τέτοιο νιερί ντί τὸ τί σιρπέν σι σιρπέδα...»

«Ἀδερφέ Γιώργη.

Σοῦ ἔγραφα και μίαν ἄλλη φορὰ γιὰ τοῦτον πὸ ἤρθε τώρα τελευταῖα. Μὲ τοῦτον δὲν εἶναι τρόπος νὰ κάμω ἐγὼ μαζί του. Κόιταξ νὰ μὲ γλυτώσεις ἀπὸ τέτοιο ἀνθρώπο, ἀν θέλεις νὰ δουλέψω, ὅπως δούλεψα...»

(Αρχεῖο Κουντουριώτη, τόμ. Γ', σελ. 225—226).

ἀπ' τοὺς φυλακωμένους τῆς Ὑδρας κι αὐτὸς. Σὰν εἶχαν μάθει πὼς βγήκε στὸ Μοριά ὁ Μπραῦμης, πικράθηκαν. Τοὺς σιμώνει τότε ὁ Λάζαρος Κωλοδῆμας καὶ τοὺς λέει :

«Μὴ λυπᾶστε. Τώρα ποὺ ἤρθε ὁ Μπραῦμ - πασίας, θὰ σᾶς παρακαλέσουν οἱ ἴδιοι οἱ ὀχτροί σας νὰ πᾶτε νὰ πολεμήσετε καὶ νὰ σῶστε τὴν πατρίδα... Μόνον, σὰν σᾶς βγάλουν, νὰ μὴν κρατήσετε κάκια τῆς πατρίδας γιὰ ὅσα σᾶς ἔκαμαν, γιὰτι γι' αὐτὰ δὲ φταίει ἡ πατρίδα. Αὐτὰ τᾶκαμε ὁ Κωλέτης, ὁ ρουφιάνος τ' Ἀλῆ - πασία, κι ὁ ἐπίδουλος Φαναριώτης ὁ Μαυροκορδάτος. Βρήκαν καὶ τὸν κύρ - Γιώργη (Κουντουριώτη) κουτὸ καὶ δοξομανῆ καὶ τοῦ τάζαν νὰ τὸν κάμουν βασιλιὰ κι αὐτὸς ὁ ἀνόητος τὰ πιστεῦε, ἐνῶ σκοπὸς αὐτηνῶν εἶναι ν' ἀρπάξουν τίς λίρες τοῦ δανείου, νὰ γυμνώσουν καὶ τὸ Μοριά κι ὕστερα νὰ φᾶν κι αὐτηνοῦ τὸ κεφάλι».¹

Στὸ μεταξὺ ὁ Κολοκοτρώνης στριφογυροῦσε μέσα στὴ φυλακὴ του σὰν τὸ λιοντάρι στὸ κλουβί. Ὁ Μοριάς του καίονταν, σκλαβώνονταν, κι αὐτὸς νὰ μὴ μπορεῖ νὰ κάμει τίποτε! Βρίσκει τρόπο κι ἀνταμώνει μὲ τὸ Λάζαρο Κουντουριώτη. Τοῦ λέει :

«Γιὰτί μὲ κρατᾶτε φυλακωμένο σὲ τέτοιες κρίσιμες ὥρες; Δικάστε με τὸ συντομώτερο. Ἄν φταίω, χαλάλι σας. Ἄν ὄμως δὲ φταίω, ἀφήστε με νὰ πᾶω νὰ πολεμήσω».

Πρὶν ξεμπαρκάρει ὁ Μπραῦμης στὸ Μοριά, ἡ κυβέρνησις εἶχε ἀποφασίσει νὰ τοὺς περάσει ἀπὸ δίκη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ παρακάτω ψήφισμα τοῦ Βουλευτικοῦ, μὰ τίποτα δὲν εἶχε γίνει νὰ τελειώσει ἔτσι ἢ ἀλλοιῶς τὸ ζήτημα αὐτό.

Νὰ τὸ σχετικὸ ψήφισμα :

«Τὸ Βουλευτικὸ ψηφίζει

Νὰ διοριστεῖ ἐπιτροπὴ νὰ κρίνει τοὺς κατηγορούμενους γι' ἀνταρσία καὶ ν' ἀποφασίσει γιὰ τὴν ποινὴ ποὺ ἀρμόζει στὸν καθένα...

Ἄνάπλι 5 τοῦ Γενάρη 1825»²

Τᾶγραψε αὐτὰ ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης στὸν ἀδερφό του, τὸν πρόεδρο, μὰ ἄφησε νὰ φανεῖ κι αὐτηνοῦ ἡ ἀρετὴ κι ὁ πατριωτισμός.

Ἐγγραψε στὸν ἀδερφό του : «Ὅσα λέει ὄμως ὁ Κολοκοτρώνης, ἀπὸ τὸ ἕνα αὐτὶ μου μπαίνουν κι ἀπὸ τ' ἄλλο βγαίνουν»!

Κι ὁ Ὁρλάντος ἀπὸ τὸ Λονδίνο ἔγραφε, ὅσα ἔχουμε περὶ γληγορώτερα. Σύμφωνα μὲ ὅλους αὐτοὺς ὁ «Ἐκλαμπρότατος πρόεδρος» ἔδινε διαταγές :

«Φυλάτε τους καλά, μὴ μᾶς φύγουν!»

Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀπάντησις τοῦ Κουντουριώτη στὸ πανελλήνιο αἶτημα γιὰ

1. Κανέλλου Δεληγιάννη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 226.

2. Ἄρχειο Κουντουριώτη, τόμ. Δ', σελ. 22-23.

ἀμνηστία. Μαζί μ' ἄλο τὸ λαὸ πάλευε κι ὁ φλογερὸς Παπαφλέσσας νὰ καταφέρει τὴν κυβέρνηση νὰ δώσει ἀμνηστία. Ἦταν κι ὁ ἴδιος ὑπευργὸς στὴν κυβέρνηση. Κόπος χαμένος. «Ὁ Κουντουριώτης δὲ συμφωνοῦσε ν' ἀπολυθοῦν οἱ φυλακισμένοι τῆς Ὑδρας. Τὸν ἐμπόδιζε ὁ Μαυροκορδάτος ποὺ φοβόταν μὴ χάσει τὴν ἐξουσία».¹

Ἡ ἐξουσία πάλι μπροστά!! Ὁ λουφές! Ἄς χαθεῖ ἡ πατρίδα!

«Εὖγε σας καλοὶ πατριῶτες, ὁποῦ θὰ λευτερώσετε πατρίδα καὶ θὰ γενοῦμε καὶ μεῖς ἔθνος κατὰ τοὺς ἀγῶνες μας».

Εἶδε κι ἀπέειδε ὁ Παπαφλέσσας, ὁ «ἀπατεῶν» καὶ «ἐξωλέστατος», πῆρε μαζί του ὄσους μπόρεσε καὶ πῆγε ν' ἀντιβγεῖ στὸ Μπραΐμη. Στὸ Μανιάκι ἔδωσε τὸ αἷμα του γιὰ τὴ λευτεριά τοῦ λαοῦ.

ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΕῖ οἱ δυὸ Ἀντρέηδες εἶχαν γυρίσει στὸ Μοριά! Ἦταν ἔτοιμοι, καὶ τὸ διαλαλοῦσαν, νὰ ξεχάσουν ἄλλα τὰ περασμένα καὶ ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὸ διώξιμο τοῦ Μπραΐμη, γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας. Ὁ λαὸς ἄλλο, ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τῆς χώρας ὡς τὴν ἄλλη, βοοῦσε:

«Βγάλτε τὸν Κολοκοτρῶνη ἀπὸ τὴ φυλακή!»

Βάζουμε δῶ μιὰ ἔκκληση γιὰ λήθη τοῦ παρελθόντος, ποὺ ἀπευθύνονταν προσωπικὰ στὸν Κωλέτη.

«Ζήκυνθος 28 τοῦ Μάρτη 1825

Πρὸς

τὸν Ἐκλαμπρότατο κ. Γιάννη Κωλέτη

Ἄ ν ἄ π λ ι.

Σύ, μπρὸς στὴ σατανικὴ ἀνταρσία μερικῶν διαφταρμένων καὶ τυφλωμένων ἀπὸ ἰδιοτέλεια, φέρθηκες μὲ μεγάλη δραστηριότητα καὶ μὲ μεγάλη ὑπομονή, ὥστε κατάφερες νὰ σκορπίσεις τὸ ἄλεθριο σύννεφο... Γίνηκες ἀξίος τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς πατρίδας καὶ τοῦ θαυμαστοῦ μας... Τώρα δμως ἡ πατρίδα εἶναι κυκλωμένη ἀπὸ παντοῦ ἀπὸ τὸν ὀχτρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ... Ἄλλοίμονο, ἂν ὁ ὀχτρὸς σὰς βρεῖ ἀκόμα διαιρεμένους. Ὁ ὀχτρὸς τόλμησε νὰ βγεῖ στὸ σπίτι σας, γιατί ἦταν σίγουρος πὼς θὰ σὰς βρεῖ νᾶχετε ἐμφύλιο πόλεμο... Σὰς ἐξορκίζουμε στὸ ἱερὸ ὄνομα τῆς πατρίδας καὶ μπροστά στὸν ἕνα Θεό, νὰ διώξετε μακριὰ σας κάθε πάθος καὶ κάθε ἀξίωσή σας καὶ ν' ἀναβάλετε ἄλλα αὐτά, γιὰ κατάλληλους καιροὺς... Αὐτὲς τίς σουστάσεις μας τίς κάνουμε σὲ σένα ποὺ εἶσαι καὶ στὴ μόρφωση καὶ στὴν πείρα ξεχωριστός, ὥστε νὰ κάμεις καὶ τοὺς Ἕλληνας, ποὺ βρίσκονται κάτου ἀπὸ τὴν ὀδηγία σου, νὰ νοιώσουν αὐτὰ ποὺ σοῦ γράφουμε...»²

Μὰ πέρασαν δυὸ σχεδὸν ἀκόμα μῆνες ὥσπου ν' ἀποφασίσει ὁ Κωλέτης κι ἡ

1. Φωτάκου: «Βίος τοῦ Παπαφλέσσα», σελ. 42—44.

2. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Διονύση Ρώμα, Ἀθήνα 1901, τόμ. Α', σελ. 338.

κυβέρνηση νὰ δώσουν τὴν ἀμνηστία, πού τόσο ἐπίμονα ζητοῦσε ὁ λαός, γιατί ἦταν ἐθνικὴ ἀνάγκη νὰ δοθεῖ.

Ἡ ἀμνηστία δόθηκε στίς 18 τοῦ Μάη 1825, ὕστερα δηλαδή ἀπὸ 96 μέρες ἀπὸ τότε πού ὁ Μπραΐμης βγήκε στοὺς Μοριά καὶ ρήμαζε πολιτείες καὶ χωριά.

«Σὰν εἶδαν τὸν κίντυνο τῆς πατρίδας», γράφει ὁ Κολοκοτρώνης, «καὶ τὴν ἐπιμονή, ὅπου ἔδειχνε ὁ λαός γιὰ νὰ μᾶς ἐλευτερώσουν, μᾶς ἐλευτέρωσαν».¹

Νά ἡ σχετικὴ ἀπόφαση :

«Τὸ Ἐκτελεστικὸ Σώμα

Ἐπειδὴ ἡ σύμπνοια καὶ ἡ σύμπραξι ὄλων τῶν Ἑλλήνων εἶναι ὁμολογουμένως τὸ μόνο ἀκαταμάχητο ὄπλο ἐναντίον τοῦ ἀσπόντου ὄχτρου τῆς πατρίδας
Διακηρύσσει

Α'. Χαρίζεται γενικὴ ἀμνηστία σ' ὄλους ὄσους ὑποπέσανε σὲ πολιτικὰ ἐγκλήματα—ὄξόν ἀπὸ τὸ ἐγκλημα τῆς φανερῆς προδοσίας—εἴτε εἶναι φυλακισμένοι, εἴτε ὑπόλογοι νὰ δώσουν λόγο τῶν πράξεών τους.

Β'. Ἀκυρώνονται καὶ παραδίνονται στὴ λήθη ὅλες οἱ πράξεις τῆς Διοικήσεως γι' αὐτοὺς πού ὑποπέσανε σὲ πολιτικὰ ἐγκλήματα—ὄξόν ἀπὸ τὴν προδοσία.

Ἄνάπλι 18 τοῦ Μάη 1825».²

21. Μπαῖτε, σκύλοι, ἀλέστε.

Ἄ Μπραΐμης σάρωνε τὸν τόπο. Σὰν πῆρε μάλιστα καὶ τὴν Τρίπολη, ὁ κοσμάκης τᾶχασε ὀλότελα. Ἀπελπισμένοι ἀπὸ τοὺς ἡγέτες του, ρημαγμένοι ὕστερ' ἀπὸ τετράχρονο ἀγῶνα, ἔδλεπε μπροστά του σκοτεινὸ τὸ μέλλον. Πολλοί, στὴν ἀπελπισία τους ἀπάνου, ἄρχισαν νὰ υπογράφουν προσκυνοχάρτια. Ὁ κίντυνος νὰ χαθεῖ ὁ Ἀγῶνας ἦταν, πραγματικά, μεγάλος. Γράφει ὁ Κολοκοτρώνης :

«Στὸν καιρὸ τοῦ προσκυνηματος φοβήθηκα μόνο γιὰ τὴν πατρίδα μου, ὄχι ἄλλη φορά, οὔτε στίς ἀρχές, οὔτε στὸν καιρὸ τοῦ Δράμαλη, πού ἦρθε μὲ τριάντα χιλιάδες στράτευμα διαλεχτό, οὔτε ποτέ, μόνο στοὺς προσκύνημα φοβήθηκα. Ἡ Ροῦμελη ἦταν ὄλη προσκυνημένη, ἡ Ἀθήνα πεσμένη, τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα διαλυμένα, μόνον ὁ Μοριάς ἦταν μενεμένος μὲ τὰ δυὸ νησιά, Ὑδρα καὶ Σπέτσες, ὅπου εἶχαν δύναμη. Ὁ Κιουταχῆς εἶχε πάρει προσκυνοχάρτια, ἐπάσκιζε νὰ πάρει καὶ ὁ Μπραΐμης γιὰ νὰ στείλει στὴν Πόλη

1. Θεοδ. Κολοκοτρώνης: «Ἀπομνημονεύματα», (Γ. Τερτσέτη «Ἀπαντα»), τόμ. Γ', σελ. 118.

2. «Ἀρχεῖο Κουντουριώτη», τόμ. Δ', σελ. 486—487.

καί, όταν ἦ ὁ μινίστρος τῆς Ἀγγλίας ἢ ἄλλης Δύναμης ἐμεσίτευαν στὸ σουλ-
τάνο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, νὰ τοὺς ἀποκριθεῖ :

«Ποιὰ Ἑλλάδα ; Ἡ Ἑλλάδα εἶναι προσκυνημένη. Νά τὰ προσκυνοχάρτια
τους ! Ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὶ κακοὶ ἄνθρωποι, ἰδοὺ οἱ ἄλλοι ἐπροσκύνησαν».

Τότε οἱ Δυνάμεις δὲν εἶχαν τίποτε νὰ ἀποκριθοῦν καὶ ἡμεῖς ἐχανόμεθα.»¹

Καὶ πάσκιζε ὁ Γέρος νὰ σώσει τὴν Ἐπανάσταση.

Ἐκανε τούτη τὴ σκέψη :

Γιατί προσκυνοῦν οἱ κιοτήδες ;

Γιὰ νὰ σώσουν τὴ ζωὴ τους καὶ τὴν περιουσία τους ἀπὸ τοὺς Ἀραπάδες.

Ἐ, λοιπόν ! Θὰ τοὺς κάνω νὰ καταλάβουν, πῶς καὶ μετὰ τὸ προσκύνημά
τους δὲν ἔχουν σωτηρία !

Κι ἔρριξε τὸ φοβερὸ καὶ σωτήριο σύνθημα :

«Φωτιά καὶ τσεκούρι στοὺς προσκυνημένους !»

Καὶ τώρα ; Γλύτωναν οἱ προσκυνημένοι ἀπὸ τὸ Μπραΐμη, μὰ δὲν γλύ-
τωναν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη. Μοναδικὴ σωτηρία τους ἢ συνέχιση τοῦ Ἀγώνα,
τὸ διώξιμο τοῦ ὄχτροῦ.

Τὸ προσκύνημα σταμάτησε, οἱ προσκυνημένοι ξανάρπαξαν τ' ἄρματα, ἢ
Ἐπανάσταση σῶθηκε. Τὴν ἔσωσε ὁ Κολοκοτρώνης.

Κι ὁ Κωλέτης ; «Παρέμενε ἀδρανῶν» στ' Ἀνάπλι.²

Τὸ μόνο ποὺ κάμανε εἰς πολιτικοὶ μας τότε, ἦταν νὰ σταματήσουν προ-
σωρινὰ τίς ἐσωτερικὰς φαγωμάρες. Ἡ ἀνάγκη τοὺς ἔκαμε νὰ δώσουν τὰ χέρια.
Ἄλλὰ μονάχα στὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα. Στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, Κωλέτης
καὶ Μυροκορδάτος, δούλευαν καθένας γιὰ τὸ δικό του ἀφεντικό, μὰ, πρέπει
νὰ τὸ ποῦμε, ὄχι μὲ ὀξύτητα. Καὶ τελικὰ συμφώνησαν. Σὲ τί ;

Στὸ ξεπούλημα τοῦ τόπου στοὺς ξένους ! Πάντα, σὰν εἶναι νὰ ξεπου-
ληθεῖ ὁ τόπος στοὺς ξένους, οἱ πολιτικοὶ μας συμφωνᾶνε. Ἄν διαφωνοῦν
σὲ κάτι, εἶναι σὲ π ο ι ὶ ν ξένο θὰ τὸν ξεπουλήσουν. Καὶ μπλέκουν καὶ
τὸ λαὸ στὸ φοβερὸ δίλημμα :

Μαῦρος σκύλος ἢ ἄσπρος σκύλος θὰ τὸν φάει ;

ΑΣ ΔΟΥΜΕ πρῶτα τί ἔκαμε ὁ Κωλέτης.

Τὸ Μάη τοῦ 1825 φρόντισε κι ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ κάποιον Γάλλο—Rou-
migny τὸν λέγαν—ποὺ ἦταν ὑπασπιστὴς κάποιου δούκα—τοῦ δούκα τῆς Αὐ-
ρηλίας, γιοῦ τοῦ βασιλιᾶ Λουδοβίκου - Φίλιππα τῆς Γαλλίας, ποὺ εἶχε ξαμολή-
σει στὴν Ἑλλάδα τοὺς πολιτικούς του πράχτορες γιὰ νὰ «θηρεύσουν» τὸ θρόνο
τῆς Ἑλλάδας γιὰ κανένα ἀπ' τὰ παιδιὰ του—κι ἔπρεπε σὲ κουβέντες μαζὶ του
σχετικὰ μὲ τὸν ἀξιότιμο αὐτὸν κύριο δούκα τῆς Αὐρηλίας, γιὸ τοῦ βασιλιᾶ

1. Θεόδ. Κολοκοτρώνη : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 163.

2. Γ. Ἀσπρέα : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 56.

τῆς Γαλλίας, καὶ λοιπὰ, ἂν θὰ δέχονταν—ὁ ἀξιώσιμος δούκας—καὶ μὲ ποιούς δρους (!)—νὰ μᾶς κάμει τὴ μεγάλη τιμὴ νὰ γίνῃ βασιλιάς μας.

Πρέπει νὰ ποῦμε δῶ, πῶς κι οἱ Γάλλοι «φιλέλληνες» ἀπὸ καιρὸ εἶχαν κάμει μιὰ τέτοια πρόταση, νᾶρθῇ κανένας Γάλλος δούκας νὰ βασιλέψῃ στὴν Ἑλλάδα—κοιτίδα τῆς βασιλείας, ὅπως εἶναι πασίγνωστο. Ὁ Κωλέτης σκέφτηκε, πῶς ἡ περίστασις ἦταν πολὺ κατάλληλη νὰ ξαναξεστάνῃ τὴν παλιὰ ἐκείνη πρόταση.¹ Ὁ Μοριάς καίονταν ἀπὸ τὸ Μπραῦμη, ὁ λαὸς σφάζονταν ἀπὸ τοὺς Ἀραπάδες, τί μᾶς ἔλειπε; Ἕνας βασιλιάς!

*Νᾶχαμ' ἓνα βασιλιά
γιὰ νὰ μᾶς θαμπώνει,
μὲ λειψὸ στὸ κούτελο
καὶ φωνὴ τρομπόνι!*

*Νᾶχαμ' ἓνα βασιλιά
δρόκο μὲ χοντρόλαιμο,
σέρτικον κι ἀράθυμο
γιὰ νὰ κάνει πόλεμο!*

Δὲ θᾶταν ἄσχημο λοιπόν, νᾶρθῇ στὸν τόπο ἓνας βασιλιάς. Μόνο ποὺ θᾶπρεπε νὰ φανεῖ πῶς αὐτὸς—ὁ Κωλέτης—εἶχε καταφέρει αὐτὸ τὸ «λαοσωτήριο». Καὶ δῶς² του κρυφομιλήματα μὲ τοὺς Γάλλους, ποὺ τοὺς ἔβρισκε, πραγματικά, πολὺ gentils. Μὰ κι οἱ Γάλλοι βρῖσκανε τὸν Κωλέτη πολὺ συμπαθητικὸ, ρομαντικὸ, καπάτσο καί, προπαντός, ξετσιπωτὸν, ἔτοιμον νὰ τοὺς ξεπουλήσῃ τὸν τόπο. Αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ τοὺς χρειάζονταν.

Ἐδῶ ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ κόμμα τοῦ Κωλέτη. Ἄν σᾶς διαφέρει καὶ τ' ὄνομά του, σᾶς πληροφορῶ πῶς, σὰν καλὸς Ἑλληνας πατριώτης ποῦταν, τ' ὀνόμασε «Γ α λ λ ι κ ὸ». Οὔτε μάσκα, οὔτε τσίπα, οὔτε ντροπή. Φόρα δλα!

Οἱ ἀντίπαλοί του ὅμως πολιτικάντηδες, ἀργότερα, δὲν καταδέχτηκαν νὰ δώσουν στὰ κόμματά τους βρωμογαλλικὸ ὄνομα. Ὅχι! Ὅλα κι δλα! Αὐτοὶ εἶπαν τὰ δικά τους, ὁ ἓνας «ἄ γ γ λ ι κ ὸ» κι ὁ ἄλλος «ρ ω σ ι κ ὸ». Μάλιστα. Ὅχι γαλλικὸ. Ποτέ! Ποτέ! Jamais! Ἄγ - γ λ ι - κό! Ρω - σ ι - κό! Αὐτά, μάλιστα. Τέτοια ὀνόματα δίνουν οἱ ἀληθινοὶ πατριῶτες στὰ κόμματά τους. Νὰ σκοτώνονται οἱ Ἕλληνες μεταξὺ τους γιὰ τὰ κομματικά—ποιὸς λέει ὄχι; μὰ κάτου ἀπὸ σημαῖες μέ... ὑψηλὴ ἰδεολογία!

Στρουντζες καὶ μουντζες, μπερμπάντες!

1. «Coletis propose de constituer une Grèce indépendante sous la sceptre d' un prince français de la maison d' Orleans». (=Ὁ Κωλέτης προτείνει νὰ συσταθεῖ μιὰ ἀνεξάρτητη Ἑλλάδα κάτου ἀπὸ τὸ σῆπτρο Γάλλου πρίγκηπα, τῆς οἰκογένειας τῶν Ὀρλεάνων). («Illustres Contemporaines», p. 37).

Ο ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ λυσομάνησε, σὰν ἔμαθε τὶς ἐνέργειες τοῦ Κωλέτη γιὰ ξένο βασιλιά. Μπᾶ; ξύπνησε κι ὁ Κωλέτης τώρα καὶ πάει ν' ἀκουμπήσει σὲ ξένες πλάτες; Κι ἐγὼ τί κάνω δῶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἐπανάστασης; Γιὰ ποιόν δουλεύω; Νά καὶ γιὰ μένα ἢ κατάλληλη εὐκαιρία. Ἡ Ἐπανάσταση ξεψυχάει. Ἄν νομίζει ὁ Κωλέτης, πὼς μπορεῖ νὰ «σώσει» τὸν τόπο μὲ τοὺς Γάλλους του, δὲν τὸν «σώζω» κι ἐγὼ μὲ τοὺς Ἄγγλους μου; Στὸ κάτω - κάτω τοῦτοι δῶ δώσανε καὶ λίρες μὲ τὴ σέσουλα. Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τὶς χάσουν. Κι οὔτε θ' ἀφήσουν, βέβαια, νὰ τὶς χάσουν. Θὰ τρέξουν, σίγουρα, νὰ μᾶς «σώσουν». Μόνο ποῦ θὰ πρέπει γι' αὐτὸ νὰ τοὺς παρακαλέσουμε ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἐνωμένοι.

Κι ἄρχισε ὁ Φαναριώτης «πατριώτης» νὰ δουλεύει πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Νὰ μᾶς παραδώσει χεροπόδαρα δεμένους στοὺς Ἄγγλους.

Κάλεσε, λοιπόν, στὰ γλήγορα σὲ κοινὴ συνεδρίαση τὰ μέλη τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ στίς 22 τοῦ Ἰουλίου 1825 κι ὕστερα ἀπὸ μεγάλη συζήτηση ὑπογράφηκε τὸ σχετικὸ ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἄγγλια—τὸ περίφημο ψήφισμα ὑποτελείας. Ἄκουστε το :

«Τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος θέτει μὲ τὴ θέλησή του τὴν ἱερὴ παρακαταθήκη τῆς ἐλευθερίας του, τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας του καὶ τῆς πολιτικῆς του ὑπαρξῆς κάτω ἀπὸ τὴν μοναδικὴ ὑπεράσπιση τῆς μεγάλης Βρετανίας... κλπ.».

Ὁ ἐστὶ μεθερμηνευόμενος: Κύριοι Ἄγγλοι, παραδινόμαστε! Τεσλίμ! Κάντε μᾶς ὅ,τι θέλετε. Μπᾶτε στὴν Ἑλλάδα κι ἄλέστε κι ἄλεστικά μὴ δίνετε!

Τὸ ψήφισμα αὐτὸ τῆς ὑποτελείας τὸ δέχτηκε κι ὁ Κωλέτης—τὸν εἶχε φοβίσει ὁ Μπραΐμης κι ἀρπάχτηκε κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτο γιὰ νὰ σωθεῖ. Ὅμως, ἂν καὶ τὸ δέχτηκε, δὲν τὸ ὑπόγραψε, γιὰτὶ δὲ θᾶπρεπε νὰ στενοχωρηθεῖ ἡ Γαλλία. Καλὰ ἦταν νὰ τὴν κρατοῦμε κι αὐτὴ ρεζέρβα. Μπορεῖ νὰ μᾶς χρειάζονταν. Ἄν τὴ χάναμε, τί θὰ γινόμαστε; Αὐτὸ θὰ πεῖ μ ε γ ἄ λ ο ς (!) πολιτικός!

Ὅστε ὁ Μαυροκορδάτος ὑπόγραψε τὸ ψήφισμα, γιὰ τὸ λόγο πὼς αὐτὸς ἦταν γνωστὸς ἀγγλόφιλος καὶ δὲ θᾶπρεπε νὰ νομιστεῖ, πὼς τάχα αὐτὸς τὰ μαγεῖρεψε ὅλ' αὐτά. Ἄπαγε!

Ἄπ' ὅλα τὰ μεγάλα κεφάλια τοῦ τόπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μονάχα ὁ Ὑψηλάντης κατάγγειλε τὸ ψήφισμα αὐτὸ ἀνοιχτὰ καὶ τὸ πολέμησε μὲ κάθε μέσο, παρακινώντας πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς νὰ μὴν τὸ ὑπογράψουν. Φυσικά, οὔτε ὁ ἴδιος τὸ ὑπόγραψε. Τὴ γραφτὴ διαμαρτυρία του θὰ τὴ δοῦμε παρακάτω, σὰν θὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση τῆς Τροιζήνας.

ΕΠΕΙΔΗ πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν ἀναγνώστες ποῦ νᾶχουν τὴ γνώμη πὼς ἡ Ἑλλάδα τότε ἔπρεπε νὰ κρεμαστεῖ στοὺς ξένους κι ἀπ' αὐτοὺς νὰ ζητήσῃ τὴ σωτηρία της, ἄς ἀκούσουμε, τί συμβόλευε τοὺς Ἕλληνες ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας», δεκαπέντε χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση :

«Προσμένετε να μάς δώσει την ελευθερία κανένας από τους άλλογενείς δυνάστες; Ώς τότε, ὦ Ἕλληνες, να πλανώμεθα τόσον αστόχαστα; Ποιός μυαλωμένος άνθρωπος μπορεί να πιστέψει πώς, δποιος από τους ξένους θα κατατρόπωνε τον Ὀθωμανό, θα μάς άφηγε ύστερα λεύτερους; Ώ, άπάτη επιζήμια! Γιατί, ὦ άδελφοί μου, να θέλουμε ν' άλλάξουμε άφέντη, όταν μόνοι μας μπορούμε να έλευτερωθοϋμε; Νομίζετε να'ναι έλαφρότερος ο ζυγός μιας ξένης δύναμης; Μή γελιέστε, αλλά φροντίστε να σωθεί τό Γένος μας με τίς δικές του δυνάμεις...

Μή σάς πλανέψουν τά ταξίματα των άποστόλων των ξένων βασιλειών... Μή στοχάζεστε, πώς κάποιος άπ' αϋτούς θα θυσιάσει και χρυσάφι και στρατιώτες για να διώξει τον Ὀθωμανό και να μάς άφήσει ύστερα λεύτερους. Καλύτερα ένας σεισμός ή ένας κατακλυσμός ν' άφανίσει όλους μας, παρά να ξανασκύψουμε σέ ξένο ζυγό... Χίλιες φορές περισσότερο αίμα θα χυθεί άν μπει ξένο σπαθί στην Ἑλλάδα, παρά άν λευτερωθοϋμε μόνοι μας».¹

Άκούστε τώρα και τό Βύρωνα :

*«Άπ' τούς άπιστους Φράγκους λευτεριά μη ζητᾶτε!
Μέ δικό σας ντουφέκι και σπαθί πολεμᾶτε!»²*

Ὁ Κάλβος ξεσκεπάζει την ύποκρισία και τίς μέθοδες που χρησιμοποιουn οί ξένοι για να βάλουν στό χέρι τούς μικρούς λαούς, με τούτους τούς στίχους :

*Τό χέρι, που προσφέρετε
ὡς προστασίας σημείον
εἰς ξένον ἔθνος, ἔπνιξε
και πνίγει τούς λαούς σας
πάλαι και άκόμα.*

.

Και τό συμπέρασμα τής διαπίστωσής του αϋτῆς είναι τούτο :

*Τῆς θαλάσσης καλύτερα
φουσκωμένα τά κόματα
να πνίξουν την πατρίδα μου
ὡσαν άπελπισμένην
ξηρημον βάρκαν.*

1. <Ἑλληνική Νομαρχία>, Ἔκδ. Γ. Βαλάτα, Ἀθήνα 1949, σελ. 198—200 και 220—221.

2. Στίχοι άπό τόν <Ντόν Ζουάν> τοϋ Μπάιρον, μετάφρ. Ἀργύρη Ἑφταλιώτη (Σ.Σ.).

Στήν στεριάν, στὰ νησιά
καλύτερα μιὰ φλόγα
νὰ ἰδῶ παντοῦ χυμένην
τρώγουσαν πόλεις, δάση,
λαοὺς κι ἐλπίδας.

Καλύτερα, καλύτερα
διασκορπισμένοι οἱ Ἕλληνες
νὰ τρέχωσι τὸν κόσμον
μὲ ἐξαπλωμένην χεῖρα
ψωμοζητοῦντες,
παρὰ προστάτας ν᾿ἄχωμε!

Ἄν καὶ πάλι ὑπάρχουν ἀμφιβολίες στὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν προκοπή, ποὺ βλέπουν οἱ μικροὶ λαοὶ ἀπ' τὴ «βοήθεια» τῶν ξένων, ἄς ρίξει καμιά ματιά κατὰ τὴν Ἄφρিকা καὶ τὴν Ἀσία κι ἄς συγκρίνει τὸν πολιτισμὸ τῶν λαῶν ἐκείνων ποὺ γλύτωσαν ἀπὸ τοὺς ξένους κι ἐκείνων ποὺ «προστατεύονται» ἀκόμα.

22. Πάει κι ὁ Δυσσέας.

Ἔχουμε πεῖ, πῶς οἱ φιλοδοξίες τοῦ Κωλέτη ἦταν μεγάλες, πολὺ μεγάλες. Εἶχε βάλει σὰ σκοπὸ του νὰ κυβερνήσει τὸν τόπο. Στήριγμά του στὰ σχέδιά του αὐτὰ θὰ εἶχε τοὺς Ρουμελιῶτες καπεταναίους. Κι ὅπως εἶδαμε, ἐργάστηκε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ συστηματικά. Τὰ ἱερὰ χρήματα τοῦ δανείου τοὺς τὰ μοίρασε ἀτσιγγούνευτα, βαθμοὺς καὶ γαλόνια ἔδωκε μ' ἀπλοχεριά σ' ἄξιους κι ἀνάξιους. Κάθε εἶδους κατάχρησή τους, κάθε εἶδους ἀθαιρεσία τους τὴ σκέπαζε ἢ τὴ δικαιολογοῦσε μὲ πατρικὴ ἐπιείκεια. Ὁλᾶκερο Μοριά τὸν παραχώρησε στοὺς Ρουμελιῶτες στρατιῶτες γιὰ πλιατσικολόγημα. Δὲν εἶναι παράξενο, λοιπόν, ποὺ τοὺς πήρε μὲ τὸ μέρος του ὄλους, ὀξὸν ἀπὸ ἕνα. Μὰ ὁ ἕνας αὐτὸς ἦταν ὁ δοξασμένος γιὸς τοῦ Ἄντρούτσου, ἀγαπητὸς σ' ὄλο τὸ λαὸ καὶ τὸ στρατὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ρούμελης, ποὺ ὀρκίζονταν στ' ὄνομά του καὶ ποὺ σ' αὐτὸν εἶχαν ἀκουμπήσει ὄλες τους τίς ἐλπίδες γιὰ νὰ τοὺς σώσει ἀπὸ τὸν Τοῦρκο. Ὁ Τοῦρκο ἦταν ὁ ὀχτρός, μ' αὐτὸν μάχονταν ὁ ἀγνὸς λαὸς κι ὁ στρατὸς ὄλης τῆς Ἑλλάδας. Ἀπ' αὐτὸν σφάζονταν, ἀπ' αὐτὸν καίγονταν τὰ χωριά του, αὐτὸς ἔπρεπε νὰ νικηθεῖ. Λίγο τὸν ἔνοιαζε τὸ λαὸ γιὰ τίς φιλοδοξίες τοῦ Κωλέτη καὶ τῶν ἄλλων πολιτικάντηδων. Νά γιατί, «ὄστερ' ἀπ' τὸ Θεό», στὸ Δυσσέα εἶχε ἀκουμπήσει τίς ἐλπίδες του.

Τᾶξερε ὄλ' αὐτὰ ὁ Κωλέτης καὶ γι' αὐτὸ δὲ μποροῦσε νὰ συχάσει. Ὁ περήφανος καὶ δυναμικὸς γιὸς τοῦ Ἄντρούτσου, ποὺ εἶχε κι αὐτὸς τίς φιλοδοξίες του, μποροῦσε νὰ τοῦ ἀναποδογυρίσει ὄλα του τὰ σχέδια. Ἐπρεπε

λοιπόν να λείψει από τη μέση. Κι αυτό θα γίνονταν, φυσικά, με «κωλέτειο» τρόπο. Χωρίς να φανεί αυτός. Τότε, με το Νούτσο και Παλάσκα, στα 1822, δὲ μπόρεσε νὰ πετύχει νὰ τὸν ξεκάνει. Ὁ Δουσσέας ὄχι μόνο ἔζησε, ὄχι μόνον ἀμνηστεύτηκε, μὰ ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μονάχα μῆνες, λαὸς καὶ στρατὸς τῆς Ἀθήνας, τῆς Θήβας καὶ τῆς Λειβαδιάς τὸν ἀνακήρυξαν ἀρχιστράτηγο, χωρὶς οὔτε κἀν νὰ ρωτήσουν τὴν κυβέρνηση. Καὶ στὴν κυβέρνηση κείνη ὁ Κωλέτης ἦταν ὑπουργὸς καὶ μάλιστα ὑπεουργὸς τοῦ πολέμου.

Ἔχουμε μιλήσει γιὰ δυὸ ἀπόπειρες ποὺ ἔγιναν ἐναντὶα στὴ ζωὴ τοῦ Δουσσέα ἀπὸ τοὺς προύχοντες καὶ τοὺς ἀρεοπαγίτες, τὴν πρώτη με ὄργανο τὸ Βασίλη Μπούσογο, τὴ δεύτερη με ὄργανο τὸ Βιζβίζη. Κι δυὸ αὐτοὶ τίμιοι ἄνθρωποι ὅμως, ἀρνήθηκαν νὰ σηκώσουν δολοφόνο χέρι ἐναντὶα στὸ μεγάλο Δουσσέα. Δὲ σύχασαν, βέβαια, οἱ «καλοὶ» πατριῶτες. Ἐναδοκίμασαν νὰ τὸν σκοτώσουν πολλές ἄλλες φορές. Σὰν ἀπότυχαν με τὸ Μπούσογο καὶ τὸ Βιζβίζη, βάλανε τὸ Νικηταρὰ νὰ τὸν σκοτώσει καὶ τοῦ τάζανε νὰ τὸν κάμουν, μετὰ τὸ φόνο, ἀρχηγό, στὴ θέση τοῦ Δουσσέα. Ὁ τίμιος Νικηταρὰς ἀρνήθηκε, φυσικά, νὰ γίνῃ δολοφόνος. Ὑστερα ἡ «σεβαστὴ» κυβέρνηση ἔβαλε τὸ Γκούρα νὰ τὸν σκοτώσει καὶ τοῦταζε νὰ τὸν κάμῃ χιλιάρχο κι ἀρχηγὸ τῆς Λειβαδιάς στὸ ποδάρι τοῦ «κακοῦ» πατριώτη, τοῦ Δουσσέα. Μπήκε στὴ μέση ὁ Μακρυγιάννης καὶ κατάφερε τὸ Γκούρα νὰ μὴ βάλῃ μπρὸς τοὺς «καλοὺς» σκοπούς τους κι ἔτσι γλύτωσε καὶ τότε. Τέλος, στὰ 1824, λίγο πρὶν ἀρχίσει ὁ δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος, εἶχε πάει ὁ Δουσσέας στ' Ἀνάπλι. Στὴ φωλιά τοῦ λύκου, στὸ στόμα τοῦ θεριοῦ. Τ' Ἀνάπλι ἦταν τότε πρωτεύουσα τοῦ κράτους καὶ θὰ φανεῖ ἴσως στὸν ἀναγνώστη ἄτυχη ἢ παρομοίωσή του σὰ φωλιά λύκων. Ὅμως, τὸ γράμμα ποὺ βάζουμε ἐδῶ θὰ δικαιολογήσει τὴν παρομοίωση. Τῷστελνε ὁ Δουσσέας στὸ Στάγχοπ :

«Βερίτσα 1 τοῦ Σεπτέμβρη 1824

Κύριε.

Οἱ κυβερνήτες μας, ἀφοῦ βάλανε στὸ χέρι τὸ δάνειο, δὲ συλλογίζονται τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ δολοφονήσουν ὅλους ἐκείνους ποὺ μιλάνε γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ταλαίπωρου λαοῦ τῆς Ἑλλάδας, με σκοπὸ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἀπ' ὅλους αὐτοὺς ποὺ φοβοῦνται, καὶ νὰ τυραννοῦν ὕστερα ὀλότελα λεύτεροι.

Σὰς τὰ λέω αὐτά, γιὰ τὴν τρεῖς φορές δοκίμασαν νὰ με σκοτώσουν. Τὴν πρώτη φορὰ στ' Ἀνάπλι. Ἐπίασα τοὺς ἔνοχους καὶ τοὺς πῆγα ὁ ἴδιος στὴν κυβέρνηση. Μοῦ ὑποσχέθηκε ἡ κυβέρνηση πὼς θὰ δικάζονταν τὴν ἄλλη μέρα, ἀλλὰ τὴ νύχτα οἱ δολοφόνοι ἀφέθηκαν λεύτεροι. Τὸ πρῶτ', ἐνῶ ἐκαθόμουν στὸ παράθυρό μου καὶ περιμένα τὴ δίκη, με ντουφέκισαν γιὰ δεύτερη φορὰ. Τὴν ἴδια στιγμὴ ἔτρεξα κι ἔπιασα τοὺς κακούργους καὶ τοὺς πῆγα πάλι στὴν κυβέρνηση. Μ' ἀπάντησαν πὼς τὴν ἄλλη μέρα θὰ δικαστοῦν. Περιμένα ἀλλὰ, ξαφνικά, τὴν ἄλλη μέρα εἶδα τοὺς ἴδιους ἀνθρώπους μπροστά μου νὰ ντουφεκᾶνε καταπάνου μου γιὰ νὰ με σκοτώσουν. Πάλι τοὺς ἔπιασα καὶ πάλι τοὺς

παράδωκα στην κυβέρνηση κι ἐγὼ σηκώθηκα κι ἔφυγα ἀπὸ τ' Ἀνάπλι.»¹
 Ὅπως βλέπουμε, ὅλες οἱ ἀνοιχτὲς ἀπόπειρες δολοφονίας τοῦ Δυσσέα ὡς
 τώρα ἀπότυχαν.

Ὁ Κωλέτης δὴμος δὲ σύχαζε.

Ὁ Δυσσέας ἔπρεπε νὰ λείψει ἀπὸ τὴ μέση! Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀσάλευτη ἀπό-
 φασή του. Πάσχιζε λοιπὸν νὰ βρεῖ ἄλλον τρόπο, πιδ σίγουρο, νὰ φτάσει στὸ
 σκοπὸ του. Ἀπὸ δῶ τῶχει, ἀπὸ κεῖ τῶχει καὶ τέλος βρῆκε τί ἔπρεπε νὰ κάμει.
 Θὰ χρησιμοποιοῦσε γιὰ ὄργανό του τὸ Γκούρα. Καμιὰ σημασία δὲν εἶχε,
 πὸς τὴν πρώτην φοράν ἄκουσε ὁ Γκούρας τὸ Μακρυγιάννη καὶ δὲ σκότωσε τὸ
 Δυσσέα. Ὁ Κωλέτης, στὸ μεταξύ, εἶχε ψυχολογήσει καλὰ τὸ Γκούρα κι ἤξε-
 ρε πὼς ἦταν ἱκανὸς γιὰ ὄλα. Φτάνει νὰ τοῦδρισκε κανέναν τις ἀδυναμίες
 του, νὰ τις κολάκευε κατὰλληλα κι ὄλα θὰ πῆγαιναν καλὰ. Σὺν ἔβαλε αὐτὸ
 στὸ νοῦ του ὁ Κωλέτης, ἄρχισε νὰ καλοπιάνει τὸ Γκούρα. Γράφει ὁ Οἰκονό-
 μου: «Καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Μοριᾶ—στὸ δεῦτερο ἐμφύλιο
 πόλεμο—καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὴν ὁ Κωλέτης περιποιήθηκε ἐξαιρέτως κι ὠφέλη-
 σε τὸ Γκούρα προετοιμάζοντάς τον γιὰ τιμωρὸ τοῦ Δυσσέα.»²

Ἐφέροντας τις ἀδυναμίες του κι ἱκανοποιώντας τες μ' ἀπλοχεριά, ξέροντας
 τις φιλοδοξίες του καὶ συδαυλιζοντάς τες μὲ τέχνη, ἦταν σίγουρος πὼς θὰ
 τὸν ἔκανε πέρα γιὰ πέρα τυφλὸ ὄργανό του. Γιὰ τὴ μεγάλη ἀδυναμία τοῦ
 Γκούρα, τὴ φιλαργυρία, ἔχουμε μιλήσει. Δὲν τσιγγουνεύτηκε ὁ Κωλέτης τὰ
 χρήματα τοῦ δημοσίου γιὰ νὰ χορτάσει τὸν ἀχόρταγο. Κι ἡ φιλοδοξία τοῦ
 Γκούρα ποιά ἦταν; Νὰ γίνῃ πρῶτος καπετάνιος στὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη.
 Πρῶτος καπετάνιος ἐκεῖ ἦταν ὁ Δυσσέας. Τὸ ζήτημα ἦταν ἀπλό. Θὰ σκότωνε
 τὸ Δυσσέα καὶ θάμπαινε αὐτὸς στὴ θέση του. Μόνον πὸς ὁ φόρος ἔπρεπε νὰ
 ἔτοιμαστῇ μὲ τέχνη. Νὰ μὴν ὑποφιαστῇ κανέναν τοὺς φονιάδες. Οὔτε ὁ
 λαός, οὔτε ὁ στρατός, γιατί τότε... τοὺς ἔπαιρνε καὶ τοὺς σήκωνε ὁ διάβολος!

Χρειάζονταν λοιπὸν μεγάλη προσοχή, τέχνη, μαεστρία. Ἐ, αὐτὰ τᾶ-
 παιρνε ἀπάνου του ὁ Κωλέτης. Ἦταν ἄφταστος σὲ κάτι τέτοια. Νὰ ἐνεργάει,
 χωρὶς νὰ φαίνεται. Δολοπλόκος καὶ μηχανορράφος πρώτης ὀλκῆς. Κοτζᾶμ
 Μαυροκορδάτο—τετραπέρατο Φαναριώτη—τὸν ἔπαιζε στὰ δαχτυλάκια του.
 Πλατιά πολιτειακὴ μόρφωση εἶχε ὁ Μαυροκορδάτος, τενεκεὲς μπροστά του ὁ
 Κωλέτης. Ὅμως ἀναπλήρωνε «τὰς ἐκ τῆς ἀνεπαρκοῦς μορφώσεώς του ἐλλείψεις
 μὲ τὸ πολυμήχανον αὐτοῦ πνεῦμα...»³

Ἀρχισε λοιπὸν—μιὰ κι εἶχε εἰδικότητα σ' αὐτὰ—νὰ ὀργανώνει τὸ
 χαμὸ τοῦ Δυσσέα.⁴ «Λίγο τοὺς ἔμελε τοὺς καλοὺς πατριώτες, ἂν θὰ κιντύ-

1. Κάρπου Παπαδόπουλου: Op. cit., σελ. 67.

2. Οἰκονόμου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 23.

3. Δημ. Ἡλιόπουλου: Op. cit., σελ. 43.

4. Δημ. Φωτιάδη: Op. cit., σελ. 241.

νευε ή πατρίδα. Νά μήν τοῦ κόψει τὸ βυζί τοῦ Κωλέτη ὁ Δυσσέας, θὰ τὸν φάγει κι ἄς κιντυνέψει ἡ πατρίδα. Εἶχε ἀνάγκη, βλέπετε, ἡ πατρίδα ἀπὸ καντιποτένιους ἀνθρώπους κι ὄχι ἀπὸ τὸ Δυσσέα. Ἄλλοίμονο καὶ στήν πατρίδα καὶ σὲ μᾶς ποῦ θὰ χαθοῦμε μαζί μ' αὐτήνη». ¹

Τὸ ἔδαφος ἦταν ἀρκετὰ προετοιμασμένο κι ἀπὸ τὸν ἴδιο κι ἀπὸ τοὺς προύχοντες κι ἀπ' τοὺς ἀρεοπαγίτες. Τὸν κατηγοροῦσαν ἀνοιχτὰ γιὰ... «τουρκόφιλο». Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ λείψει ὁ «ἔθνοκατάρματος» αὐτὸς ἀπὸ τῆ μέση γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ... πατρίδα!

Ἄξιον ἀπ' τίς συκοφαντίες, ἓνα ἄλλο μέσο—πολὺ ἀποτελεσματικὸ—ποῦ βλαβερός ὁ Κωλέτης ἦταν τοῦτο: Δὲν ἔδινε χρήματα τοῦ Δυσσέα νὰ πληρώσει τοὺς στρατιῶτες του. Τὸ τί ἀκολούθησε εἶναι εὐκολο νὰ τὸ καταλάβουμε. Σιγὰ-σιγὰ οἱ στρατιῶτες, ὅσο κι ἂν τὸν ἀγαποῦσαν—κι ὄχι μόνον τὸν ἀγαποῦσαν, μὰ τὸν λάτρευαν κυριολεκτικὰ—τὸν παρατοῦσαν κι ἐφευγαν. Ἔπρεπε νὰ ζήσουν κι αὐτοὶ κι οἱ φαμίλιες τους. Ὅσο εἶχε, τοὺς ἔδινε ἀπὸ δικὰ του ὁ Δυσσέας. Μὰ πόσο μπορούσε νὰ κρατήσῃ αὐτό; Ὅσο τότε ἓνας ἀνθρώπος θὰ μπορούσε νὰ τρέφει καὶ νὰ πληρώνει δλάκερο στράτευμα;

Ἕνας τίμιος ταμίας, ὁ Γιάννης Μελάς, βλέποντας αὐτὰ, τοῦδωκε μὲ δική του πρωτοβουλία καὶ μὲ τὴν πεποίθηση πὼς θὰ ἐγκριθεῖ ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, εἴκοσι πέντε χιλιάδες γρόσια. Ποῦ νᾶξερε ὁ φτωχὸς τοὺς σατανικοὺς σκοποὺς τῶν «κυβερνήτων!» Μόλις τῶμαθε αὐτὸ ἡ κυβέρνηση, τοῦ ρίχνεται:

«Καὶ ποιὸς σ' ἔβαλε σένα νὰ μοιράζεις τὰ χρήματα τοῦ ταμείου χωρὶς τὴ διαταγή μας; Ἡ βάζεις τὰ χρήματα στὴ θέση τους ἢ ἐτοιμάσου νὰ κάτσεις φυλακή».

Ποῦ νᾶθρῖσκε ὁ φτωχὸς ὑπάλληλος τόσα χρήματα;

Τρέχει στὸ Δυσσέα:

«Ἐλεος, καπετάνιε! Τὸ καὶ τὸ μοῦ γράφει ἡ κυβέρνηση. Στὸ χέρι σου εἶναι νὰ μὲ σώσεις ἢ νὰ μὲ χάσεις».

Ὁ Δυσσέας τότε, γιὰ νὰ μήν πάει χαμένος ὁ φτωχὸς ὑπάλληλος, τοῦ γύρισε τὰ χρήματα. ²

Εἶχε ὁ Δυσσέας νὰ λάβῃ ἓνα σεβαστὸ χρηματικὸ ποσὸ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Τοὺς τὰ ζήτησε γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πληρώσει τοὺς στρατιῶτες του, τοὺς στρατιῶτες ποῦ δὲν τοὺς εἶχε νὰ σκάθουν τ' ἀμπελοχώραφά του, μὰ πολεμοῦσαν γιὰ τὴν πατρίδα.

Οἱ Ἀθηναῖοι τ' ἀπάντησαν, πὼς ἔπρεπε νὰ τὰ ζητήσει ἀπ' τὴν... κυβέρνηση, ποῦ μέλος τῆς ἦταν ὁ Κωλέτης! «Φυσικά, ἀπὸ μιὰ τέτοια κυβέρνηση δὲ μπορούσε νὰ πληρωθεῖ ὁ Δυσσέας». ³

1. Γιάννη Μακρογιάννη: Op. cit., σελ. 68 καὶ 70.

2. Γιάννη Γ. Μπενέκου: «Ἡ Δίκη τοῦ Δυσσέα Ἀντρούτσου», Ἀθήνα 1960, σελ. 278.

3. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 353.

Τὰ πράματα, λοιπόν, σφίγγανε ἄσχημα γιὰ τὸν περήφανο γιὸ τοῦ Ἄντρούτσου. Ἄδράτα χέρια λές και τὸν εἶχαν πιάσει γερὰ ἀπὸ τὸ λαιμὸ και τὸν σφίγγανε νὰ τὸν πνίξουν, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ξεφύγει. Ζητοῦσε ἀπ' τὴν κυβέρνηση νὰ τὸν χρησιμοποίησει κάπου, νὰ πάει νὰ πολεμήσει τὸν ὀχτρό, κι ἐκεῖνοι κάνανε πὼς δὲν ἄκουγαν.

Τὰ λέει καθαρὰ ὁ Φίνλεϋ: «Ἡ ἐπιρροή τοῦ Κωλέτης εἶχε σὰ συνέπεια ν' ἀφήσει ἀχρησιμοποίητο τὸ Δυσσέα ἢ κυβέρνηση Κουντουριώτη και νὰ σταματήσει τὴν πλερωμὴ τῶν μιστῶν και τὴ χορήγηση τροφίμων στοὺς στρατιώτες, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὸ μπαϊράκι του».¹

Στὸ μεταξύ, ἀπο τὸ Μοριά φτάνανε μαῦρα χαμπέρια. Ὁ Κωλέτης θριάμβευε! Ὁ Κολοκοτρώνης αἰχμάλωτος, ὁ Νικηταρὰς φευγάτος στὴ Δυτικὴ Ρούμελη. Ἔρχονταν ἡ σειρὰ του. Τῶδλεπε καθαρὰ. Ὅταν εἶδε κατώτερους ἀρχηγούς, ποὺ εἶχαν δουλέψει γληγορώτερα κάτου ἀπὸ τις διαταγές του, νὰ δονομάζονται καπετάνιοι περιοχῶν,² κι εἶδε ἀκόμα πὼς ὁ κάθε στρατιώτης ποὺ τὸν παρατοῦσε ἔπαιρνε ἀμοιβή, ἀνησύχησε γιὰ τὴν προσωπικὴ του ἀσφάλεια. Πίστευε πὼς ὁ Κωλέτης σχεδίαζε νὰ τὸν μεταχειριστεῖ ὅπως εἶχε μεταχειριστεῖ τὸ Νοῦτσο και Παλάσκα».³

Κι ἐνοιωθε, μετὰ τὸ πάθημα τῶν στρατιωτικῶν τοῦ Μοριά, νάναί τόσο ἔρημος και μόνος!

Σὲ μιὰ στιγμή ψυχικῆς ἀδυναμίας και συχασιάς σκέφτηκε νὰ τὰ μουντζώσει ὄλα, ν' ἀνέβει στὴ σπηλιά του και νὰ συχάσει. Καὶ πῆγε. Ἡ σπηλιά αὐτὴ βρίσκεται ψηλὰ στὴ Διάκουρα.⁴ Ἄπαρτο κάστρο τὴν εἶχε κάμει ὁ Δυσσέας κι εἶχε συνάξει ἐκεῖ τροφές και μπαρουτόβολα γιὰ χρόνια πολλά. Ἐκεῖ ἔμενε ἡ φαμίλια του κι ἐκεῖ πῆγε νὰ βρεῖ ξεκούραση ὁ καταδιωκόμενος ἀπ' τὸν Κωλέτη και Σία Δυσσέας. Μά, σὰν τῶμαθε αὐτὸ ὁ Καραϊσκάκης, τοῦ γράφει:

«Στις σπηλιές πᾶνε και μένουν τ' ἀρκοῦδια κι ὄχι τὰ λιοντάρια σὰν τὸ γιὸ τοῦ Ἄντρούτσου. Κοίταξε νὰ τὰ βγάλεις πέρα μὲ τοὺς ὀχτροὺς σου κι ἂν χρειάζεσαι βοήθεια, ἐδῶ εἶμαι ἐγώ. Ἄμα πέσει τὸ πρῶτο γιουφέκι, τὸ δεῦτερο θάναί τοῦ Καραϊσκάκη».

Ἄναταράχτηκε ἡ ψυχὴ τοῦ Δυσσέα. Ἀποφάσισε ν' ἀντισταθεῖ, νὰ παλαίψει. Καὶ τί ἄλλο ἦταν ὡς τώρα ἢ ζωὴ του, παρὰ ἓνας ἀσταμάτητος ἀγώνας;⁵

Κατέδθηκε ἀπὸ τὴ σπηλιά. Μὰ στὸ μεταξύ ἡ κυβέρνηση—ὁ Κωλέτης—

1. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 94.

2. Ἐννοεῖ τὸ Γκούρα (Σ.Σ.).

3. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 94.

4. Διάκουρα: Τὸ βουνὸ Παρνασσός.

5. Γιάννη Γ. Μπενέκου: «Ἡ Δίκη τοῦ Δυσσέα Ἄντρούτσου», σελ. 279—280.

«τὸν πωλημένον κι ἄρπαγο ἄνθρωπο, τὸ Γκούρα, ἀφοῦ τοῦ γιόμωσε τὸ διακί λίρες, τὸν ἔκαμε ἄρχηγὸ νὰ πάγει ἀναντίον τοῦ Δυσσέα» ἠ καὶ νὰ πάρει τ' ἀναγκαῖα μέτρα νὰ σωθεῖ ὁ τόπος ἀπὸ τὸν «ἀντιπατριώτη» ποῦ σκόπευε νὰ παραδώσει στοὺς ὀχτροὺς τὴ χώρα. Βιάζονταν ὁ Κωλέτης νὰ τὸν «φκιάξει» προδότη. Ἐπρεπε νὰ δικαιολογηθεῖ στὰ μάτια τοῦ κόσμου, ἂν κατάφερνε νὰ τὸν ξεκάνει. Καμιὰ προδοσιὰ δὲν εἶχε κάμει ὁ Δυσσέας. Ἄβριστες καταγγελίες ἀπὸ γνωστοὺς ὀχτροὺς του εἶχανε σταλεῖ στὸ Γκούρα. Ἄπὸ ποιούς; Ἄπὸ τοὺς προύχοντες τῆς Ἀθήνας, ἀπ' αὐτούς, ποῦ ἀρνιόνταν νὰ τοῦ γυρίσουν τὰ χρήματα ποῦ τοῦ χρωστοῦσαν. Πῶς μπορούμε νὰ δώσουμε πίστη στοὺς χρεοφειλέτες του;

Νά τί τοῦ γράφανε :

«Γενναιότατε στρατηγέ.

Μᾶς πληροφοροῦν καθημερινὰ ἀπὸ τ' ἀπάνου μέρη, πῶς ὁ φίλος Δυσσέας ἄρχισε μὲ περισσότερη δρεξη τίς δουλιές του : ἀναπαύχρισες μὲ τοὺς Τούρκους τῆς Εὐβοίας, κουθέντες μὲ τὸν Ὁμέρ-πασια, στρατολογία μὲ ντελάληδες στὴ Λειβαδιὰ πρὸς τριάντα γρόσια τὸν ἄνθρωπο, ψιθυρίσματα, πῶς κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ Ζητούνι τρεῖς χιλιάδες Ἀρβανίτες. Ὅλα τοῦτα μᾶς δίνουν μεγάλη ὑποψία, γιατί ξέρουμε καλά τὸν ἄνθρωπο. Κρίναμε λοιπὸν σωστὸ νὰ δώσουμε γι' αὐτὰ ἰδέα στὴ Διοίκηση, τὰ γράφουμε καὶ στὴ Γενναιότητά σας καὶ παρακαλοῦμε νὰ μᾶς πεῖτε τί θὰ κάμουμε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Ἐμεῖς, βέβαια, ὅσο μπορούμε, παίρνουμε τὰ μέτρα μας.

Ἀθήνα 20 τοῦ Γενάρη 1825

Οἱ πρόκριτοι

Ἀναστάσης Λιδωρικιώτης

Νικόλας Λογοθέτης κλπ.»

Τὸ σατανικὸ σχέδιο τοῦ Κωλέτη νὰ σπρώξει τὸ Δυσσέα στὸ γκρεμό, ποῦ ἤθελε νὰ τὸν ρίξει, προχωροῦσε μὲ μαεστρία. Ἀμόλησε λοιπὸν τὸ Γκούρα ἐνάντια τοῦ Δυσσέα μ' ἐπίσημο ἔγγραφο, τοῦτο δῶ :

«Τὸ Ἐκτελεστικὸ Σῶμα

...Ἐπειδὴ ὁ ἀντιπατριώτης Δυσσέας συνεννοεῖται μὲ τοὺς ὀχτροὺς τῆς πατρίδας μὲ σκοπὸ νὰ παραδώσει σ' αὐτούς τίς λεύτερες ἐπαρχίες τῆς Ἀνατολικῆς Ρούμελης

Ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ παρθοῦν ἀπὸ νωρὶς τ' ἀναγκαῖα μέτρα γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν μερῶν ἐκεινῶν

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 180—181.

2. Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 353.

Διατάζει :

Ὁ στρατηγὸς Γιάννης Γκούρας διορίζεται νὰ πάει στὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη μ' ἄλλους τοὺς στρατιῶτες πῶχει στὶς διαταγές του.

Ἀνάπλι 20 τοῦ Φλεβάρη 1825

Γ. Κουντουριώτης, Γιάννης Κωλέτης, Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος.¹

Ὅπως βλέπουμε, τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ τοῦ Γκούρα φέρει καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Κωλέτη. Μὰ ὁ Κωλέτης κι ἄλλη φορὰ εἶχε πεῖ τὸ Δυσσέα προδότη, ἐνῶ ἀποδείχτηκε τότε πὼς ἦταν ἀθῶος. Γεννιοῦνται, λοιπόν, σοβαρὲς ἀμφιβολίες, ἀν καὶ τώρα εἶχε κάμει τίποτε τὸ προδοτικὸ. Ἄς μὴ ξεχνοῦμε, πὼς ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κινοῦνται μέσα στὸ σκοτάδι. Κάτου ἀπὸ τὴν πρόφαση τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδας, κρύβουνταν ταπεινὰ ἐλατήρια, διαθέσεις προσωπικῆς ἐπικράτησης, πάθη, μίση, ἀντιζηλίεις. Κεῖνο ποῦ εἶναι βέβαιον, εἶναι τοῦτο :

Ἀνάμεσα ἀπὸ τ' Ἀνάπλι καὶ τὴν Ἀθήνα εἶχε πλεχτεῖ δίχτυ συνωμοσίας κι οἱ ὄχτροι τοῦ Δυσσέα ὑπολόγιζαν μὲ πολλὴ μαεστρία στὴν ἐκρηκτικὴ ἰδιουσυγκρασία του, καὶ πραγματικὰ ὁ Δυσσέας ἔπεσε στὴν παγίδα. Ἐγραψε στὸν Ὁμέρ-πασια τῆς Χαλκίδας νὰ τοῦ στείλει στρατιωτικὴ δύναμη γιὰ ν' ἀντισταθεῖ στὶς ἐλληνικὲς κυβερνητικὲς δυνάμεις. Ζητοῦσε ἀκόμα νὰ τοῦ στείλει καὶ χρήματα γιὰ νὰ πληρώσει ἓνα μέρος ἀπ' ὅσα χρωστοῦσε στοὺς στρατιῶτες του, γιὰ νὰ μὴν τοῦ φύγουν. Ὁ Ὁμέρ-πασιας τοῦστελε καμιά πεντακοσάρια πεζοὺς καὶ καθαλαραίους, δὲν τοῦστελε ἕμως χρήματα. Ὁ Δυσσέας μπῆκε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ μιχτοῦ αὐτοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος καὶ τράδηξε πρὸς τοὺς Λιθανάτες, τὸ χωριὸ τοῦ πατέρα του.²

Ἄς δοῦμε τί γράφουν κι ἄλλοι, καὶ μάλιστα μερικοὶ συγκαίρινοὶ τοῦ Δυσσέα, γιὰ τὴν ἀπελπισμένη αὐτὴ ἐνέργειά του.

«Πῆγε μὲ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ μὴν τὸν σκοτώσουν οἱ Ἕλληνες!» γράφει ὁ Σπηλιάδης.³

«Πῆγε στοὺς Τούρκους καὶ γίνηκε Τούρκος μὲ τὸ στανιὸ γιὰ νὰ γλυτώσει», γράφει ὁ Μακρυγιάννης.⁴

«Προσποιήθηκε ἔνωση μὲ τοὺς Τούρκους γιὰ ν' ἀναγκάσει τὴν κυβέρνησι ν' ἀλλάξει ταχτικὴ καὶ νὰ τὸν δικαιώσει ἢ ἴδια μπροστὰ στὸ Ἔθνος», γράφει ὁ Παπαμιχαλόπουλος.⁵

Ἡ μικρόχρονη συμμαχία τοῦ Δυσσέα μὲ τοὺς Τούρκους—ὄχι ἡ προσοσία—δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ἐχτρικὴ ἐκδήλωση ἐνάντια στὴν

1. <Ἀθηναϊκὸ Ἄρχειον>, σελ. 419—420.

2. Διον. Κόκκινου : Op. cit., τόμ. Η', σελ. 360.

3. Νικ. Σπηλιάδης : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 245—250.

4. Γιάννη Μακρυγιάννη : Op. cit., σελ. 180.

5. Κώστα Παπαμιχαλόπουλου : <Δυσσέας Ἀντροῦτσος>, Ἀθήνα 1873, σελ. 41.

κυβέρνηση, πού γι' αὐτὴ εἶχε πολλὲς ἀφορμές», ἔγραψε τελευταῖα ὁ Τάκης Λάπας.¹

«Ὁ Δυσσέας δὲν ἦταν ὀχτρὸς τῆς πατρίδας, ἀλλὰ μερικῶν ἀτόμων πού εἶχαν ὀρκιστεῖ νὰ τὸν ἐξοντώσουν μὲ κάθε τρόπο, γιατί δὲ δέχονταν νὰ σκύψει τὸ κεφάλι του στὶς φίλαρχες ὀρέξεις τους», ἔγραψε ὁ Μπάμπης Ἄννινος.²

Καὶ προσθέτουμε ἐμεῖς :

Πουθενὰ στὸν τόπο αὐτό, πού τὸν λευτέρωσε μὲ τὸ σπαθί του, δὲν τὸν ἄφηναν ἤσυχο. Παντοῦ «κρυφοὶ διαδόλοι», ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος, παραφύλαγαν νὰ τὸν σκοτώσουν. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀνελέητου αὐτοῦ κυνηγητοῦ ἦταν μοιραῖο.

Ὁ Κωλέτης εἶχε θριαμβέψει! Μὲ τὴ σατανικότητά του ἐσπρωξε τὸ Δυσσέα πρὸς τὰ κει πού ἤθελε. Τὸν «ἐφκίαξε» προδότη. Τὰ γεγονότα ἀκολούθησαν ραγδαῖα. Ὑστερ' ἀπὸ λίγες μέρες ὁ Δυσσέας παραδόθηκε στὸ Γκούρα, σίγουρος πὼς θὰ μπορούσε ν' ἀποδείξει τὴν ἀθωότητά του στὴ δίκη, πού θ' ἀκολουθοῦσε. Ὁ Γκούρας τὸν ἀλυσόδεσε καὶ τὸν κουδάλησε στὴν Ἀθήνα. Πλερωμένοι ἄνθρωποι τοῦ Γκούρα καταξευτέλισαν μὲ κάθε τρόπο τὸν περὴφανο γιὸ τοῦ Ἀντρούτσου. Στὸ πέρασμά του τὸν γιουχάϊζαν, τὸν φτύνανε, τὸν χαστουκίζανε. Ὑστερα τὸν φυλάκωσε στὸ Βενετσάνικο πύργο³ τῆς Ἀκρόπολης. Στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια τοῦ εἶχαν βάλει σίδερα μὲ μπάλες βαριές.

Οἱ μέρες, οἱ βδομάδες περνοῦσαν καὶ κανένας λόγος, καμιὰ ἐτοιμασία δὲ γίνονταν γιὰ δίκη. Ἐκραξε ὁ δύστυχος :

«Νὰ κριθῶ!»

Μὰ ἀκρόαση δὲν τοῦδινε κανένας. Ἡ κυβέρνηση δὲν ἤθελε νὰ τὸν περάσει ἀπὸ δίκη, γιατί τότε θ' ἀποδείχονταν στὸν κόσμο πὼς αὐτὴ τὸν ἀνάγκασε νὰ πάει στοὺς Τούρκους.⁴

Καὶ μιὰ νύχτα, ἔστειλε ὁ Γκούρας ἀνθρώπους του, τὸν στραγγάλισαν καὶ τὸ νεκρὸ κορμί του τὸ πέταξαν ἀπὸ τὸν Πύργο ψηλὰ κάτευ στὸ πλακόστρωστο.

Καὶ τὴν ἄλλη μέρα διαδώσανε οἱ ἀναντροὶ δολοφόνοι πὼς δοκίμασε τὴ νύχτα νὰ φύγει ἀπ' τὴ φυλακὴ καὶ γκρεμοσακίστηκε!

Τελικὸ συμπέρασμα: Ἦ θι κ ὸ ς αὐ τ ο υ ρ γ ὸ ς τ ο ὕ φ ὸ ν ο υ τ ο ὕ Δ υ σ σ έ α ε ἰ ν α ἰ ὁ Κ ω λ έ τ η ς.⁵

1. Τάκης Λάπας: «Τὰ στερνὰ τοῦ Ρουμελιώτη Σταυραητοῦ», Ἀθήνα 1939, σελ. 6.

2. Περ. «Ἀρμονία» τοῦ 1900, τόμ. Β', σελ. 112—113.

3. Βενετσάνικος πύργος, ἢ Γουλὰς ἢ Κουλὲς ἢ Φράγκικος πύργος: Ἦταν ἓνα, ἄκομφο, βαρὺ, τετραγωνικὸ χτίσμα μέσα στὴν Ἀκρόπολη, δεξιὰ καθὼς ἀνεβαίνουμε τὰ προπύλαια. Τὸν γκρέμισε μ' ἐξοδὰ τοῦ στὰ 1873 ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Σλήμαν (Σ.Σ.).

4. Νίκ Σπηλιάδη: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 418.

5. Δεπτομέρειες γιὰ τὴ ζωὴ, τὴ δράση καὶ τὸ φριχτὸ τέλος τοῦ Δυσσέα μπορεῖ

Ἄφου γλύτωσε ἀπὸ τὸ Δυσσέα, βάλθηκε μετὰ νὰ κραταίει τοὺς Ρουμελιώτες καπεταναίους ἀφοσιωμένους κοντὰ του, μὲ τὰ γνωστὰ του τερτίπια. Ἄλλὰ... ἄς μὴν ξεχνούσαν καὶ τὸ πάθημα τοῦ Δυσσέα, ἂν τυχὸν σκέφτουσαν νὰ μὴ τοῦ σταθοῦν πιστοί!

Τοῦγραφε ὁ θεῖος του ὁ Τουρτούρης :

«Ζάκυνθος 4 τοῦ Δεκέμβρη 1825

Ποθεινότατέ μου ἀνηψιέ,

...Προπάντων νὰ φυλάξεις στενὲς τίς σχέσεις σου μὲ ὄλους τοὺς καπεταναίους τῆς Ρούμελης... καὶ προπάντων νὰ μοῦ φανερώσεις ἀμέσως ποιοὶ ἂν ἴναι οἱ φίλοι σου, γιὰτι ἐγὼ σκοπεύω, μετὰ τὰ Χριστούγεννα, ν' ἀπεράσω στὴ Δυτικὴ Ρούμελη καὶ τότε νὰ τοὺς ὑποχρέωσω ἐγὼ νὰ εἶναι φίλοι σου...»¹

23. Στὴν Ἀταλάντη.

ΣΤΙΣ 6 ΤΟΥ ΑΠΡΙΑΗ ἄρχισε τίς ἐργασίες τῆς ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευση, στὴν Ἐπίδαυρο. Σ' αὐτὴ, οἱ Μοραῖτες μὲ τὸν Κολοκοτρώνη κατάφεραν νὰ παραμερίσουν τοὺς νησιώτες καὶ τοὺς Ρουμελιώτες — Κουντουριώτη, Κωλέτη — καὶ νὰ πάρουν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους. Ὑστερα, ἐκλέχθηκε μιὰ κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ μὲ μέλη τὸ Ζαῖμη, Πετρόμπεη, Ντεληγιάννη, Σισίνη κι ἄλλους, δηλ. ἀπὸ τοὺς χτεσινούς νικημένους «ἀντιπατριώτες». Τὸ ἀξιοσημείωτο στὴ Συνέλευση ἐκείνη — στὴν πρώτη τῆς περιόδου, γιὰτι διέκοψε τίς ἐργασίες τῆς γιὰ τὸ Σεπτέμβρη τῆς ἴδιας χρονιάς — ἦταν πὺ ἐπικύρωσε τὸ ψήφισμα ὑποτέλειας στὴν Ἀγγλία! Ὁ τίμιος Ὑψηλάντης διαμαρτυρήθηκε γι' αὐτὸ μ' ὄλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του.

Βάζουμε ἐδῶ τὴ διαμαρτυρία του, πὺ διαβάστηκε στὴ Συνέλευση, γιὰτι ἔχει μεγάλη ἱστορικὴ σημασία. Κι ἀκόμα, γιὰτι δείχνει τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο, τὴν ἀγνότητα καὶ τὸν ἀληθινὸ πατριωτισμὸ τοῦ Ὑψηλάντη :

«Πρὸς

Τὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση τῶν Ἑλλήνων.

Κύριοι.

Καὶ σὰν ἀπλὸς πολίτης καὶ σὰν πρωτεργάτης τοῦ σημερινοῦ Ἀγώνα, χρωστῶ στὸ Ἔθνος μου, στὴν οἰκογένειά μου καὶ σὲ μένα τὸν ἴδιο νὰ πῶ φανερὰ τὰ φρονήματά μου σὲ μιὰ κρίσιμη περίπτωσι, πὺ ἀπ' αὐτὴ κρεμιέται ἡ μελλοντικὴ τύχη τῆς Ἑλλάδας. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευση, παίρνοντας τὴν

νὰ δεῖ ὁ ἀναγνώστης στὸ βιβλίο μας : «Ἡ Δίκη τοῦ Δυσσέα Ἀντρούτσου», Ἀθήνα 1960 (Σ.Σ.).

1. «Ἀρχεῖο Διον. Ρώμα», τόμ. Α', σελ. 771—772.

ἀπόφαση νὰ ζητήσει τὴ μοναδικὴ μεσιτεία τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Ἀγγλίας στὴν Πόλη, γιὰ νὰ συμβιβάσει τὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς τυράννους της, παρεκτρέπεται ἀπὸ τὰ ἱερά χρέη της κι ἀπὸ τὸ σκοπὸ τῆς συγκρότησής της.

Ὁ λαός, κύριοι, ποὺ ἀντιπροσωπεύετε, δὲ σὰς ἔδωκε πληρεξουσιότητα νὰ καταργήσετε τὴν ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ του ἀνεξαρτησία, ἀλλὰ νὰ τὴν στερεώσετε καὶ νὰ τὴν κάμετε αἰώνια. Ἡ ἱστορία θὰ κρίνει μιὰ μέρα ἀδέκαστα τὴν πράξη σας. Ἡ Εὐρώπη, κύριοι, ἐνοιωσε τώρα πιά, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, πὼς ἡ ὑπόθεση τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἀρκετὰ προχωρημένη γιὰ νὰ μὴν πέσει ἀπὸ δῶ καὶ πέρα σ' ἀτυχήματα. Καὶ πὼς γίνεται, οἱ πληρεξούσιοι αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ ἔθνους, μὲ μιὰ πράξη, ποὺ δὲ ματακούστηκε στὰ χρονικά τῶν λαῶν, ν' ἀποδείχνουν στὸν κόσμον, πὼς μονάχα αὐτοὶ δὲν ξέρουσαν αὐτὴ τὴν ἀλήθεια;

Σὰς φοβίζει ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου; Ἀφιερωθεῖτε, ὅπως καὶ στίς ἀρχές τοῦ Ἀγώνα, στὸν πατριωτισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ στήθος καθεῖ Ἑλληνα εἶναι δεύτερο Μεσολόγγι.

Σὰς φοβίζει ἡ ἔλλειψη πόρων; Καταφύγετε στὴ γενναιοφροσύνη τῶν πολιτῶν. Κανένας Ἑλληνας δὲν κώφευσε ποτὲ στὴ φωνὴ τῆς πατρίδας...

Ἐχομε ἀνάγκη προστασίας; Ἄς καταφύγουμε στοὺς ἡγεμόνες ὧν τῶν ἔθνων. Τὰ μεγάλα ἔθνη κι οἱ καλοὶ πατριῶτες φαίνονται στίς κρίσιμες περιστάσεις... Δοῦλος εἶναι εὐκολο νὰ γίνῃ κανένας, ὅποτε θέλει, ἀφέντης ὁμοῦς εἶναι δύσκολο...

Ἄν, παρ' ὅλ' αὐτὰ, γιὰ λόγους ἄγνωστους σὲ μένα, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευση ἐπιμένει στὴν ἀπόφασή της, θεωρῶ χρέος μου ἱερὸ κι ἀπαραίτητο νὰ διαμαρτυρηθῶ καὶ διαμαρτύρομαι ἐναντία στὴν ἀπόφαση αὐτὴ μπρὸς στὸν ἐλληνικὸ λαὸ καὶ μπρὸς σ' ὄλους τοὺς λαούς, γιὰ τὴν πράξη σας αὐτὴ εἶναι παράνομη, ἀνθελληνικὴ κι ἐλότεια ἀνάξια ἐνὸς ἔθνους, ποὺ πολλὰς φορὲς σκλαβώθηκε, μὰ ποτὲ δὲ συμβιβάστηκε μὲ τοὺς τυράννους του.

Ἐλληνας ὁμοῦς ἐγὼ καὶ φίλος τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους μου, δὲν θὰ πάψω ν' ἀγωνίζομαι μαζί μ' ὄλους τοὺς συναδέλφους μου καὶ νὰ χύσω καὶ τὴν τελευταία σταλαματιὰ τοῦ αἵματός μου, ὅσο ξακολουθᾷ ὁ πόλεμος γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία μας.

Παρακαλῶ νὰ μοῦ δοθεῖ ἀντίγραφο τούτης μου τῆς διαμαρτυρίας.

Μένω μὲ τὸ ἀνήκον σέβας

Πιάνα 12 τοῦ Ἀπρίλη 1826

ὁ πατριώτης

Δημ. Ἰψηλάντης¹.

1. Νικ. Σπηλιᾶδης: ο.π. cit., τόμ. Β', σελ. 553—554.

Τὸ κρίμα ποὺ ἡ παραπάνω διαμαρτυρία τοῦ Ἰψηλάντη δὲ διδάσκεται στὰ σχολιά μας! (Σ.Σ.).

Θά νόμιζε κανένας, πώς ύστερ' από μιὰ τέτοια ψυχρολουσία, οί ξανοχοί θά ζαρώνανε. Κάθε άλλο. Κι ὄχι μόνο αὐτό, μὰ μὲ ψήφισμά τους ἀποκλείσανε τὸν Ἕψηλάντη «ἀπὸ κάθε πολιτικὸ δικαίωμα καὶ στρατιωτικὸ ὑπουργήμα», γιατί «καθυδρίζει ἀθάδῶς τοὺς νομίμους πληρεξουσίους τοῦ Ἔθνους καὶ διαμαρτύρεται διὰ τὰς πράξεις των».

ΑΣ ΕΡΘΟΥΜΕ τώρα στὸν Κωλέτη. Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Κιουταχῆς ἔβαλε σὰ σκοπὸ του νὰ δουλώσει ὅλη τὴ Ρούμελη, ἀλλά... μὲ τὸ καλὸ! Ὅσοι τὸν προσκυνούσαν δὲν εἶχαν νὰ φοβηθοῦν τίποτε. Τὸ τέχνασμα ἔπιασε καὶ σὲ λίγο ὅλη σχεδὸν ἡ Ρούμελη εἶχε γονατίσει.

«Ξανατούρκεφες, πατριδὰ μου, ἀπὸ τοὺς συχνοὺς ἐφύλιους πολέμους καὶ τὶς φατρίες τῶν πολιτικῶν μας!»

Βγήκε τότε στὴ μέση ὁ μεγάλος Καραϊσκάκης κι οἱ φοβισμένοι Ρουμελιῶτες ξαναπήραν ζωὴ κι ἄρχισαν νὰ στήνουν καινούργια τρόπαια. Πάνου σ' αὐτά, κι ὕστερ' ἀπὸ πολλὰ συμβούλια καὶ διαβούλια, ἡ κυβέρνησις τοῦ Ζαΐμη ἀποφάσισε νὰ στείλει τὸν Κωλέτη στὴν Εὐβοία καὶ βορειοδυτικὴ Ρούμελη γιὰ νὰ ξεσηκώσει πάλι τὴν περιοχὴ αὐτὴ καὶ νὰ κόψει κάθε ἐνίσχυση τοῦ Κιουταχῆ ἀπὸ τὴ Θεσσαλία. Κι ἀκόμα, θά ἐνισχύουνταν ὁ Καραϊσκάκης καὶ θ' ἀνακουφίζονταν οἱ πολιορκημένοι στὴν Ἀκρόπολη, γιατί ὁ Κιουταχῆς θά ἦταν ὑποχρεωμένος, γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴ Βοιωτία καὶ τὴ Λαμία, νὰ στείλει στρατὸ πρὸς τὰ κεῖ.¹

Ὅπως βλέπουμε, γιὰ δευτέρη φορὰ οἱ ἀντίπαλοί του τὸν κατέβασαν ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ ὑπουργικοῦ του θώκου καὶ τὸν ἔστειλαν σ' ἀσήμαντο πόστο. Μὰ ὁ Κωλέτης δὲ χολόσκαζε. Τέτοιο ἦταν τὸ σκαρί του. Καὶ τὸ λέμε πρὸς τιμὴ του, πὼς σὲ κάτι τέτοια ἦταν ἄρκετὰ φιλοσοφημένος. Ἔδωσε λοιπὸν τὰμπογαλάκια του καὶ ξεκίνησε γιὰ τὴν Εὐβοία.

Πρὶν φτάσει στὸν προορισμὸ του κι ἐνῶ ἀκόμα βρίσκονταν στὴ Σύρα, ἔστειλε στὸ θεῖο του Τουρτούρη τοῦτο τὸ γράμμα:

«Σύρα 22 τοῦ Σεπτέμβρη 1826

Σεβαστέ μου θεῖε,

Πρὶν ξεκινήσω ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, σ' εἰδοποίησα πὼς θά μπαρκαρίζομαι ἀπὸ κεῖ γιὰ τὰ νησιά: Σκύρο, Σκόπελο, Σκιάθο, μὲ τρία πολεμικὰ καράβια, γιὰ νὰ συναξῶ τὰ Ὀλύμπια στρατεύματα ποὺ μένουν ἐκεῖ, νὰ τὰ φέρω στὸ Ταλάντι καὶ νὰ ἐπιπέσω» στὶς πλάτες τοῦ ὄχτροῦ, τοῦ Κιουταχῆ, καὶ νὰ ταχύνω ἔτσι τὴ διάλυσή του καὶ τὴν τέλεια καταστροφὴ του... Τὸ ἐγχείρημά μου θεωρεῖται τὸ σωτηριοδέστερο μέσο γιὰ τὴ Ρούμελη κι ὄχι λιγότερο σωτήριο γιὰ ὅλη τὴν ἐπικράτεια...»²

Νὰ τί γράφει γιὰ τὸ διορισμὸ αὐτὸν τοῦ Κωλέτη ὁ Φίνλεϋ:

1. Γιάννη Κορδάτου: *Op. cit.*, τόμ. Β', σελ. 544.

2. Ἄναστ. Γούδα: *Op. cit.*, τόμ. ΣΤ', σελ. 264—265.

«Ἡ κυβέρνηση Ζαΐμη ἀδημονοῦσε νὰ ἐμποδίσαι τὴν συμμαχία Κωλέτη—Κουντουριώτη—Κολοκοτρώνη καὶ γιὰ νὰ πετύχει τὸ σκοπὸ τῆς διόρισε τὸν πρῶτο ἐπικεφαλῆς ἐνὸς σώματος, ποῦ προορίζονταν νὰ χαλάσει τὶς ἀποθηκὲς τῶν Τούρκων στὸ Βόρειο Εὐβοϊκὸ κόλπο, κι ἄς τοῦλειπε τὸ ἠθικὸ σθένος... Κανένας δὲν περίμενε τίποτε ἀπὸ μιὰ στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση, ποῦ ἐπικεφαλῆς τῆς ἦταν ὁ Κωλέτης, ἀλλὰ οἱ ἐγωῖστές τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δταν κάνανε τὸ διορισμὸ, λογάριασαν, ὅπως συνήθως, τὰ προσωπικὰ καὶ κομματικὰ τους συμφέροντα κι ὄχι τὴν ὠφέλεια τῆς πατρίδας».¹

Τὸ δίκιο τοῦ Φίνλεϋ, σὲ ὅσα λέει παραπάνου, γίνεται πιὸ μεγάλο, ἂν σκεφτοῦμε πὼς ἡ ἐκστρατεία κείνη ἔπρ ε π ε, ἦ τ α ν ἂ ν ἄ γ κ η μ ε γ ἄ λ η ν ἄ γ ἴ ν ε ι. Καὶ νὰ γιὰτί. Οἱ πολιορκημένοι στὴν Ἀκρόπολη στέλνανε ἀπανουτὰ γράμματα στὴν κυβέρνηση ζητώντας βοήθεια. Κι ἡ πιὸ ἀποτελεσματικὴ βοήθεια θάταν νὰ ἐμποδιστοῦν οἱ Τούρκοι νὰ περνοῦν ἀπ' τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν τροφῆς καὶ μπαρουτόβολα πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τοὺς Τούρκους ποῦ πολιορκοῦσαν τὴν Ἀκρόπολη. Πρέπει ἀκόμα νὰ ξέρουμε, πὼς τὶς μέρες ἐκεῖνες γίνονταν στὴν Πόλη κάποια συζήτηση ἀνάμεσα στοὺς Μεγάλους γιὰ τὰ μελλοντικὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας. «Ὅσοι τόποι θὰ κατέχονταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, κιντύνευαν νὰ μείνουν ὄξω ἀπ' αὐτά. Ἡ Ρούμελη λοιπὸν ἔπρεπε νὰ σωθεῖ, ἡ Ἀκρόπολη ἔπρεπε νὰ μὴν πέσει.»

Ἄς μὴν ξεχνοῦμε πὼς οἱ Ἄγγλοι θέλανε τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας ὡς τὸν Ἴσθμό.²

Νὰ γιὰτί ἔπρ ε π ε νὰ γίνοι ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη καὶ νὰ γιὰτί δ ἐ ν ἔπρ ε π ε νὰ μπεῖ ἀρχηγός τῆς ὁ Κωλέτης.

ΣΤΙΣ 5 ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΗ 1826 ὁ Κωλέτης βρίσκονταν στὸ Ταλαντονήσι μαζί μὲ χίλιους πεντακόσους Θεσσαλομακεδόνες καὶ κάμποσους φιλέλληνες. Κωλέτης καὶ στράτευμα ἔμενε μέσα στὰ πολεμικὰ καράδια, ποῦ τοῦ εἶχαν δώσει, καθὼς καὶ σ' ἄλλα μικρὰ καραβάκια. Οἱ σημαντικότεροι ἀρχηγοὶ τῶν Θεσσαλομακεδόνων ἦταν ὁ Καρατάσος⁴ κι ὁ Γάτσος.⁵ Στὸ Ταλάντι

1. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 120.

2. Χρήστου Βυζαντινοῦ: «Ἱστορία τῶν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τοῦ 1821 ὡς τὰ 1833». Ἐκδ. Τσουκαλά, Ἀθήνα 1956, σελ. 169—170

3 Διον. Κόκκινου: Op. cit., τόμ. ΙΒ', σελ. 127.

4. Τσάμης Καρατάσος: Γεννήθηκε στὰ 1798 στὸ Διχαλεύρι τῆς Μακεδονίας. Γιὸς καὶ πρωτοπαλῆκαρο τοῦ ἀρματολοῦ Καρατάσου. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασης στὴ Μακεδονία, κατέβηκαν, πατέρας καὶ γιός, στὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα. Πῆρε μέρος σὲ πολλὲς μάχες. Μετὰ τὴν ἀπελευτέρωση ἔγινε ὑπασιπότης τοῦ Ὄθωνα καὶ γαμπρός, ἀπ' ἀδερφή, τοῦ Θεοδωράκη Γρίθα. Πέθανε στὸ Βελιγράδι στὰ 1861 (Σ.Σ.).

5. Ἀγγελῆς Γάτσος: Γεννήθηκε στὰ Βοδενὰ τῆς Μακεδονίας γύρω στὰ 1765. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασης στὴ Νάουσα, κατέβηκε στὴ Ρούμελη. Πῆρε μέρος σ' ἀρκετὲς μάχες. Μετὰ τὴν ἀπελευτέρωση, ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀταλάντη, ὅπου καὶ πέθανε στὰ 1839 (Σ.Σ.).

μέσα βρίσκονταν κάμποσες άποθήκες τούρκικες και διακόσοι Τούρκοι που τις φύλαγαν. Τη νύχτα, στις 11 του Νοέμβρη, πήγε ο Γάτσος με τους δικούς του να χτυπήσουν τους Τούρκους και να βάλουν στο χέρι τις άποθήκες. Καθώς προχωρούσαν όμως άκρη—άκρη στα ριζά του βουνού, είδαν ξαφνικά μπροστά τους χίλιους Τούρκους. Πολλοί άπ' αυτούς ήταν καθαλαραίοι. Άρχηγός των Τούρκων ήταν ο Μουστά-μπεης. Τόν είχε στείλει ο Κιουταχής, που είχε μάθει την έκστρατεία του Κωλέτη. Δεν περίμεναν οι δικοί μας τέτοιο κακό συναπάντημα. Τάχασαν και πολλοί άρχισαν να τó σκάζουν. "Άλλοι πιάσανε τὰ βουναλάκια γύρου μ' άπόφαση να πολεμήσουν. 'Ο Γάτσος με τριάντα στρατιώτες κλείστηκε σε μιὰ παλιο-έκκληησούλα, άποφασισμένος να δώσει μάχη.

Βγήκαν σε λίγο κι οι Τούρκοι, πούταν στο Ταλάντι, και τó ντουφεκίδι άναψε. Οι δικοί μας πάθανε μεγάλη ζημιά. Σκοτώθηκαν τριανταεφτά στρατιώτες, οι καπεταναίοι: "Άγγελος Καλαμίδας, Κόντος και Χαμακιώτης και πιάστηκε αιχμάλωτος ο γιός του Μανώλη Παπά,¹ ο Θανάσης, που άποκεφαλίστηκε στη Χαλκίδα. Πληγώθηκαν και τριανταδύο, που μόλις μπόρεσαν να σωθούν, ενώ οι σκοτωμένοι δλοι μείνανε στα χέρια του όχτρου. 'Ο Γάτσος με τους λίγους στρατιώτες πούχαν κλειστεί στο έκκληησάκι κιντώνεφαν να χαθούν δλοι, μα πρόφτασαν ο Καρατάσος με τόν Άποστολάρα και τους έσωσαν.

Μετά τη νίλα τους αυτή οι Θεσσαλομακεδόνες γύρισαν στα καράδια τους και δεν ήθελαν πιά ν' άκουνε τις διαταγές του Κωλέτη. Κι ύστερ' άπό λίγες μέρες, μπαρκάρανε και πών καλιά τους.²

'Ο Κωλέτης τότε άπαράτησε τη στρατιωτική του σταδιοδρομία και ξαναγύρισε στην πιό ευχάριστη άσχολία, να κυνηγάει στ' "Ανάπλι, με ραδιουργίες, την έξουσία».³

Κι ή έκστρατεία αυτή του Κωλέτη τέλειωσε άδοξα.

Κρίνοντας τις στρατιωτικές ικανότητες του Κωλέτη γενικά, έγραφε, πολλά χρόνια άργότερα, μιὰ άντιπολιτευόμενη έφημερίδα:

«Ποιά στρατιωτική ικανότητα μπορεί νάχει όποιος δεν είδε ποτέ πρόσωπο όχτρου; Είναι άλήθεια, πώς δέχτηκε μιὰ και μόνη φορά να κουμαντάρει μιὰ μικρή έκστρατεία. Μά όταν τὰ στρατεύματά του ξεμπαρκαρίζονταν στα παράλια της Άταλάντης, για να βαδίσουν κατά του όχτρου, ο Κωλέτης έκρινε σωστό να φυλάξει την πολύτιμη ζωή του για ευτυχέστερες μέρες και δέ βγήκε άπό τó καράδι. "Έτσι, ούτε όχτρο είδε, ούτε όχτρος τόν είδε!»⁴

1. Μανώλης Παπός: Σερρατός. Γιός εμπόρου. Φιλικός. "Άμα ξεσπασε ή 'Επανάσταση, πήρε την άρχηγία των επαναστατημένων της Χαλκιδικής. Είχε συμφωνηθεί να ξεσηκωθούν κι οι 'Ολύμπιοι, που όμως δεν ξεσηκώθηκαν τότε. 'Η 'Επανάσταση στη Χαλκιδική άπότυχε. 'Ο Παπός μπήκε στο καράδι του Βιζόζι και κατά τόν πλού πέθανε. Τάφηκε στην 'Υδρα (Σ.Σ.).

2. α) Χρήστου Βυζαντίου: Op. cit., σελ. 169—170.

β) Σπύρου Τρικούπη: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 57.

3. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 120.

4. 'Εφημ. «Άθηνά», 21 του Αύγουστου 1847.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

24. Ἡ ἐκλογή τοῦ Κυβερνήτη.

ΑΗΔΙΑΣΜΕΝΟΣ ὁ λαὸς κι ἀπογοητεμένος ἀπ' τοὺς πολιτικούς του, ἀποφάσισε, σὰν ξανάρχισαν οἱ ἐργασίες τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνέλευσης (στὴν Τροιζήνα τούτη τῆ φορά, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1827), νὰ φέρει γιὰ Κυβερνήτη τῆς χώρας τὸν Καποδίστρια, ἀναθέτοντάς του τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία γιὰ ἑπτὰ χρόνια. Προσοχή. Μόνο τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἔδινε στὸν Καποδίστρια κι ὄχι καὶ τὴ νομοθετικὴ. Θὰ ὑπαρχε καὶ Βουλὴ καὶ Σύνταγμα, πού μὲ βάση αὐτὸ θὰ κυβερνοῦσε ὁ Καποδίστριας. Καὶ ψηφίστηκε τότε τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας, ὅπως ὀνομάστηκε.

Στὴν ἐκλογή τοῦ Καποδίστρια ὁ Κωλέτης ἀντέδρασε, ὅσο μπόρεσε. Μαζὶ μ' ὄλο τὸ γαλλόφιλο κόμμα του ἀγωνίστηκε νὰ καταφέρει, ὅσο τὸ δυνατὸ πρὸ πολλοῦς πληρεξούσιους, νὰ ψηφίσουν γιὰ ἐκλογή βασιλιά στὴν Ἑλλάδα. Βρίσκονταν μάλιστα στὰ παζάρια μὲ τὸ δοῦκα τοῦ Νεμουρ—μὰ οἱ βασιλο-γαλλόφρονες δὲ μπόρεσαν νὰ ἐπικρατήσουν.¹

Στὴ Συνέλευση ἐπικράτησε ἡ παράταξη Ζαΐμη—Λόντου—Κολοκοτρώνη. Νὰ τί γράφει ὁ Κολοκοτρώνης:

«Ἡμεῖς εἶχαμε γνώμη νὰ προβάλουμε τὸν Καποδίστρια. Ὅλοι ἐδοκιμάσθησαν στὲς κυβέρνησες καὶ ὄλο εἰς τὸ χειρότερο ἐπηγαίναμε τὸ Ἔθνος ἀπὸ τὲς διχόνοιές μας. Τότε ἐξεφώνησα καὶ εἶπα:

«Ἡμεῖς, τὰ ἄρματα, ἐρρίξαμε τὴν φιλοτιμία μας, καὶ ἔβαλαν τὸν Τσοῦρτζι, Ἄγγλο, καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θαλασσινοὶ μας τὸν Κόχραν, τώρα, καὶ οἱ πολιτικοὶ πρέπει νὰ ρίξετε καὶ ἐσεῖς τὴν φιλοτιμίαν σας, νὰ ἐκλέξουμε ἕναν πρόεδρο νὰ μᾶς κυβερνήσει, νὰ ἰδοῦμε οἱ Ἄγγλοι, ὅπου ὑποσχέθηκαν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν μας».²

1. Σπύρου Τριχοῦπη: Ὁρ. cit., τόμ. Δ', σελ. 4—6.

2. Θ. Κολοκοτρώνη: Ὁρ. cit., τόμ. Γ', σελ. 146.

«Στὴ Συνέλευση τῆς Τροιζήνας», γράφει ὁ Φίνλεϋ, «ἡ κοινὴ γνώμη ἀπόρριψε ὅλους τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς Ἐπανάστασης σὰν ἀνάξιους τῆς ἐθνικῆς ἐμπιστοσύνης κι ἔβγαλε τὸν Καποδίστρια».¹

Νά κι ἡ γνώμη τοῦ Παπαρρηγόπουλου γιὰ τοὺς πολιτικούς μας γενικὰ στὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα. Γράφει :

«Μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς οἱ ἀγωνιστὰς, στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης, ἐκτελέσανε ἐπάξια τὸ καθήκον τους, τόσο στὴ στεριά ὅσο και στὴ θάλασσα. Κι εἶναι γι' αὐτὸ τόσο πιὸ πολὺ ἀξιέπαινοι, γιατί, σ' ὄλη τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα, π ο τ ἔ δ ἔ ν ἀ π ο χ τ ῆ σ α μ ε κ υ β ἔ ρ ν η σ η, πὸ νὰ κατευθύνει τὰ κοινὰ ἐθνικὰ συμφέροντα και νὰ προνοήσει γιὰ ὀργάνωση και συντήρηση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἔθνους. Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τέτοιας κυβέρνησης, οὔτε πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ὑπαρχαν κατάλληλοι ἄντρες, οὔτε στὴ διάρκειά της παρουσιάστηκαν».²

ΒΑΖΟΥΜΕ ἐδῶ τὸ ψήφισμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδίστρια :

Ἄριθ. ΣΤ'

Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευση τῶν Ἑλλήνων

Ἐπειδὴ ἡ ὑψηλὴ ἐπιστήμη τῆς διακυβέρνησης τῆς πολιτείας... ἡ ἐξωτερικὴ κι ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ χρειάζονται μεγάλη πείρα και μιὰ τέτοια πείρα δὲν ἐπέτρεψε ποτὲ ὁ βάρβαρος Ὀθωμανὸς ν' ἀποχτήσουν οἱ Ἕλληνες.

Ἐπειδὴ χρειάζεται νὰ μπεῖ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας Ἑλληνας πολιτικὸς και στὴν πράξη και στὴ θεωρία...

Ψηφίζει

Α'. Ὁ κόμης Γιάννης Καποδίστριας ἐκλέγεται ἀπὸ τὴ Συνέλευση τούτη στὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Συνέλευση τοῦ ἐμπιστεύεται τὴν ἐκτελεστικὴ τῆς ἐξουσία.

Β'. Θὰ κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπάρχοντες νόμους.

Γ'. Ἡ διάρκεια τῆς ἐξουσίας πὸ τοῦ παραχώρησε τὸ Ἔθνος ὀρίζεται σὲ ἑπτὰ χρόνια...

Δ'.

Ε'. Διορίζεται τριμελὴς ἐπιτροπὴ μὲ τὸ ὄνομα «Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ» γιὰ νὰ κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα ὡς τὸν ἐρχομὸ του κι ἡ ἐξουσία της αὐτὴ θὰ πάψει, μόλις φτάσει ὁ Κυβερνήτης στὴν Πατρίδα.

Τροιζήνα 3 τοῦ Ἀπρίλη 1827

Ὁ Πρόεδρος

γεώργιος σισίνης

Ὁ Γραμματέας

Ν. Σπηλιάδης³

(Ἀκολουθοῦν 115 ὑπογραφεῖς τῶν πληρεξουσίων)

1. Φίνλεϋ : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 188.

2. Παπαρρηγόπουλου : Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 35.

3. Ἀντρέα Ζ. Μάμουκα : «Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδος», Πειραιᾶς 1839, τόμ. Θ', σελ. 97—98.

Μετὰ τρεῖς μέρες ἡ Συνέλευση γνωστοποίησε μὲ ἐγγραφὸν τῆς στὸν Καποδίστρια τὴν ἐκλογή του καὶ τὸν καλοῦσε ν᾿ἔρθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ν' ἀναλάβῃ «τὰς κυβερνητικὰς ἡνίας». Νὰ τὸ σχετικὸ ἐγγράφον :

Ἄριθ. 112

Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων

Πρὸς

τὸν Ἐξοχώτατο Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος κόμητα

Γιάννη Καποδίστρια.

Τὸ ἔθνος, βλέποντας πόσα κακὰ ἐπήγασαν, εἰς τὴν διάρκειαν τοῦ ἐφτάχρονου ἀγῶνα του, ἀπὸ τὴν πολυμέλεια τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας καὶ γιὰ νὰ μὴν ξαναγίνοντο διὰ αὐτὰ τὰ κακὰ, ποῦ φέρανε τὸ ἔθνος στὸν ἔσχατον κίντυνον, ἀποφάσισε μὲ τοὺς νόμιμους πληρεξουσίου του, ποῦ συνήρθαν εἰς τὴν Συνέλευσιν, νὰ συγκεντρώσῃ ὅλη τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐξουσίαν εἰς ἓνα καὶ μόνον πρόσωπον.

Ἄξιον ἄντρα τῆς τέτοιας ἐθνικῆς ἐμπιστοσύνης, προικισμένον μὲ τίς χρειαζόμενες πολιτικὰς γνώσεις καὶ μὲ προσωπικὴν ἀξίαν καὶ πείραν καὶ δόξα ἀμερόληπτον, βρῆκε ἐμόφωνα τὴν ἐξοχότητά σου καὶ Σ' ὀνόμασε Κυβερνήτην του...

Σὲ συγχαίρει, λοιπόν, ἡ Συνέλευσις γι' αὐτὴν τὴν ἐμόφωνον ἐκλογήν καὶ ὄντας βέβαιη πὼς θὰ σὲ βρῇ εὐπειθέστατον εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους σου, σπεύδει νὰ σὲ προσκαλέσῃ νὰ ταχύνῃς τὸν ἔρχομό σου εἰς ἡμᾶς καὶ νὰ πάρῃς εἰς τὰ χέρια σου «τὰς κυβερνητικὰς ἡνίας»...

Τροιζήνα 6 τοῦ Ἀπριλίου 1827

Ὁ Πρόεδρος
γεώργιος σισίνης

Ὁ Γραμματεὺς
Ν. Σπηλιόδης¹

ἈΦΟΥ ἐκλέχθηκε ὁ Καποδίστριας, καὶ πρὶν ἀκόμα κατέβῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἄρχισε νὰ τὸν καλοπιάνει ὁ Κωλέτης. Φρόντισε νὰ σταλῇ εἰς αὐτὸν μιὰ ἀναφορά ἀπὸ τοὺς καπεταναίους, ποῦ ἦταν ἀρχηγοὶ εἰς τὰ φρουρὰς τ' Ἀναπλιῶν, τοῦ Παλαμηδίου² καὶ τ' Ἀκροκόρινθου, ποῦ μ' αὐτὴν τοῦ δήλωναν τὴν ἀφοσίωσίν τοις καὶ ἀκόμα, πὼς ἦταν ἔτοιμοι νὰ τοῦ παραδώσουν τὰ κάστρα, μόνον θᾶψταν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τέλος, τὸν παρακαλοῦσαν νὰ ταχύνῃ τὸν ἔρχομό του.

Ἐπειὴ ἀπὸ δυὸ μέρες, φρόντισε νὰ σταλῇ εἰς τὸν Κυβερνήτη παρόμοια

1. Ἀντρέα Μάμουκα: Op. cit., τόμ. Η', σελ. 13—14.

2. Παλαμηδί: Βουνὸ ἀνατολικῶς τ' Ἀναπλιῶν, ὕψους 217 μ. Μποροῦμε ν' ἀνεδοῦμε εἰς αὐτὸ μὲ πέτρινην σκάλα, πῶς τὸ σχῆμα Ζ καὶ 890 σκαλιά. Ἐπεσε εἰς τὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων εἰς 30 τοῦ Νοέμβριου 1822.

ἀναφορά κι ἀπὸ τὸ Α΄ σῶμα στρατοῦ. Ὅσο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, «εὐρισκόμενος ἀνεργος», γράφει ὁ Κασσομούλης, «διοργανίζε νὰ τὸν ζητήσῃ ὁ στρατὸς διοικητὴ του, ὥστε νὰ βρεθῆι μὲ δυνατὴ θέση, ὅταν θάφτανε ὁ Καποδίστριας. (Ἡ μεγάλη ἀδυναμία τοῦ Κωλέτη, εἶπαμε, ἦταν ἀνὰ βρίσκεται ἐνὰ πράματα)».

Ὡστε, περισσότερο ἦταν τοῦτος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐνδιαφερόντος του—δηλ. μὲ τίς ἀναφορὰς πρὸς τὸν Κυβερνήτη—καθόσον τὸν ξέραμε καλά, παρὰ νὰ σώσει τὸ στράτευμα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτεθεῖ ἐπὶ τὸν Κυβερνήτη, πὼς τάχα εἶχε σκοπὸ ν' ἀρνηθεῖ νὰ παραδώσει τὰ κάστρα».¹

Συμφωνεῖ μὲ τὸν Κασσομούλη κι ὁ Σπηλιᾶδης. Γράφει πὼς «μερικοὶ καπεταναῖοι τῆς Ρούμελης εἶχαν ζητήσῃ μ' ἀναφορὰ τοὺς ἀπὸ τὴν Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ διορισθεῖ ὁ Κωλέτης προσωρινὸς διοικητὴς τῆς Ρούμελης, μὰ ὅλοι ξέρανε πὼς ὁ ἴδιος ὁ Κωλέτης εἶχεν «ὕπαγορεύσει» τὴν ἀναφορὰ ἐκείνη.

Πάνου ἐπὶ τὴν συζήτησιν γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Κωλέτη, πετάχτηκε ὁ Τάτση Μαγγίνας² καὶ λέει :

«Πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ ἐμπιστευθεῖ ἡ Βουλὴ τῇ διοίκησιν τῆς Ρούμελης σ' ἀνθρώπο κατηγορημένον πὼς συνεννοοῦνταν μὲ τὸν Κιουταχί³ μὲ προδοτικὸ σκοπὸ ; »⁴

Εἰδὼ πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε ἐπὶ τὴν ἀναγνώσθη δὶα τὰ σχετικὰ μὲ μιὰ δῆθεν ἐπιστολὴ τοῦ Κωλέτη πρὸς τὸν Κιουταχί.

Κατὰ τὴ Β' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀντελικοῦ πέρασαν σὲ συμφωνίαν μὲ τοὺς Τούρκους, νὰ τοὺς παραδώσουν τὴν πόλιν τοὺς. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ παραδόθηκαν ἦταν κι ὁ Τάτση Μαγγίνας, ποὺ ἀπὸ τότε ἔμεινε κοντὰ ἐπὶ τὸν Κιουταχί, σὺν σύμβουλους καὶ γραμματέας τοῦ Μουσταμπεη Κιφαζέλη, προτρέποντας μάλιστα τοὺς Ἕλληνας νὰ προσκυνήσουν τοὺς Τούρκους. Στὴ μάχην τῆς Ἀράχωδας—Νοέμβριος τοῦ 1826—πιάστηκε ἀπὸ

1. Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 676 -677.

2. Τάτση Μαγγίνας : Γεννήθηκε ἐπὶ τὸν Ἰσταντὸν τῆς Ἀκαρνανίας ἐντὶ 1792. Σπούδασεν ἐντὶ τὸν Γιάνανα καὶ ἔζησε κοντὰ ἐπὶ τὴν ἀλλή τοῦ Ἀλή-πασίας. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀλή, κατέβηκε ἐπὶ τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Πληρεξούσιος ἐπὶ τὴν Συνέλευσιν τῆς Τροιζήνας, μέλος τοῦ «Πανελληνίου» ἐπὶ τὸν Καποδίστρια, σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τὴν Ἀντιβασιλείαν, γεροῦσιαστὴς μετὰ τὸ 1843, ὕπουργός τῶν Οἰκονομικῶν ἐντὶ 1848. Πέθανεν ἐντὶ 1880.

3. Κιουταχί (Μεχμέτ - Ρεσὶτ - πασίας) : Γεννήθηκε ἐντὶ 1780 ἐπὶ τὴν Γεωργία. Ἐμπίστολος τοῦ σουλτάνου, διορίστηκε ἐντὶ 1809 βαλῆς ἐπὶ τὴν Κιουτάχεια (ἀπ' ὅπου καὶ τ' ὀνομαζέται) ἐπὶ τὴν Ἐπανάστασιν διορίστηκε πασιὰς τῶν Τρικκάλων καὶ ἐπὶ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Ἀγρῶν καὶ τῆς Μαγνησίας. Δυὸ φορές πολιορκήσεν τὸ Μεσολόγγι καὶ τέλος, μαζὶ μὲ τὸν Μπρατμη, κυρίως τὴν πόλιν (Ἀπρίλιος τοῦ 1826). Ἀργότερα ἐγένετο κύριος καὶ τῆς Ἀθήνας. Ἀφοῦ τέλειωσε ἡ Ἐπανάστασίς μας, πολέμησεν κατὰ τῶν Ρώσων καὶ κατὰ τοῦ Μπρατμη, ὅταν ὁ τελευταῖος τοῦτος ἦρθε σὲ ρήξιν μὲ τὸν σουλτάνον, μὰ νικήθηκε καὶ ἀιχμαλωτίστηκε. Ἀργότερα ἐλευθερώθηκε. Πέθανεν ἐντὶ 1839.

4. Νικ. Σπηλιᾶδης : Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 464.

τους Ἑλληνας αἰχμάλωτος. Μετὰ τὸ πιάσιμό του, ἔδειξε στοὺς Ἑλληνας ἀντίγραφο ἀπὸ κάποιο γράμμα, ποῦ δῆθεν τὸ εἶχε στείλει ὁ Κωλέτης πρὸς τὸ Μουσταάμπεη καὶ ποῦ ὁ Μαγγίνας, καθὼς ἔλεγε, τ' ἀντέγραψε ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποῦ κρατοῦσε στὰ χέρια του ὁ μπέης. Τὸ γράμμα αὐτό, ὅταν τὸ παρουσίασε ὁ Μαγγίνας στὴ Βουλῆ, ἀποδοκιμάστηκε μὲ πολλὴ ἀγανάχτηση.¹

Βάζουμε παρακάτω τὸ γράμμα ὅλο, μόνο καὶ μόνο γιὰτι σὲ μιὰ βιογραφία τοῦ Κωλέτη δὲν ἔπρεπε νὰ λείπει κι ὄχι γιὰτι βρίσκουμε πὼς ἔχει τὴν παραμικρὴ σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα, γιὰ τοὺς παρακάτω λόγους :

α) Ποτὲ σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ Ἀγώνα, ὁ Κωλέτης δὲν ἔδειξε τὸ παραμικρότερο σημάδι συμβιβασμοῦ μὲ τοὺς Τούρκους. Ἄλλα ἦταν τὰ ἐλαττώματα τοῦ Κωλέτη καὶ πάνου σ' αὐτὰ δὲν πρόκειται νὰ τοῦ χαρίσουμε κάστανα, μὰ τουρκόφιλος δὲν ἦταν ποτέ του, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Ἀγώνα ὡς τὸ τέλος.

β) Ποτὲ ὁ τετραπέρατος Κωλέτης—κι ἂν ἤθελε ἀκόμα νὰ προσκυνήσει— δὲ θὰ τὸ δήλωνε γραφτά. *Scripta manent!*²

γ) Τὸ ὕψος τῆς ἐπιστολῆς δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ ὕψος τοῦ Κωλέτη.

δ) Ὁ Μαγγίνας, ποῦ κατηγορεῖ τὸν Κωλέτη πὼς τάχα ἤθελε νὰ προσκυνήσει, ἦταν ὁ ἴδιος προσκυνημένος καὶ μάλιστα σύμβουλος καὶ γραμματικὸς τῶν Τούρκων. Πῶς νὰ δώσουμε πίστη στὰ λεγόμενά του ;

Νά τὸ δῆθεν γράμμα τοῦ Κωλέτη :

«Πολυχρονεμένε Φαζιλετλοῦ Μουσταφάμπεη

ἀφέντη μου, προσκυνῶ.

Ἄμποτε ὁ Θεὸς νὰ σὲ φυλάει, πολυχρονεμένε μου, μὲ τὰ ἑπτὰ μουρᾶτια σου σὲ μάκρος πολλῶν ἐτῶν, ἀμήν. Ἡ παροῦσα μου, ὅπως σοῦ τὰ γράφω παρακάτω, ἔχει σκοπὸ νὰ κρούξω τὴν πόρτα τῆς προσκύνησός μου. Διαλυτῆς τῆς ἀνωμαλίας τοῦ γραψίματός μου θὰ σοῦ χρησιμεύσει ὁ φέρων τὸ παρόν. Μὲ τὴν παροῦσα μου ἔρχομαι νὰ σὲ προσκυνήσω καὶ μαζί νὰ σὲ ζητήσω γιὰ ἀφέντη καὶ προστάτη μου. Ἐγὼ στάθηκα ὁ καθολικὸς ἀποστάτης τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἐγὼ κατὰφερα τὴ Βουλῆ τῶν Ἑγγλέζων νὰ δώσει δάνεια μιὰ μεγάλη ποσότητα μονέδων στὴν ἄβουλη Βουλῆ τοῦ Μοριᾶ καὶ τέλος πάντων ἐγὼ στάθηκα ἀρκετὸς γιὰ νὰ οἰκονομήσω τὰ ἀσύμφωνα ἑλληνικὰ στρατέματα καὶ νὰ συστήσω τὴ διοίκηση ἐνὸς «ἀχαλινοῦ» λαοῦ κι αὐτὴ ἢ μωρὴ Βουλῆ ἀντίθετα μὲ καταδικάζει σὲ θάνατο, βάνοντάς μου πὼς εἶμαι φιλότουρκος, καθὼς καὶ δὲν πέφτουν ὄζω. Ἐγὼ, ἀπαρατώντας τὰ πάντα, ἀποφάσισα νὰ φύγω, μὲ τὸ νὰ ἔχω ὁμως τὴν ὑπογραφή μου στὸ χρέος τῶν Ἑγγλέζων, φοβᾶμαι νὰ φύγω γιὰ τὴν Εὐρώπη, στοχαζόμενος ὁμως τὴ φιλανθρωπία τῶν Τούρκων, ἀποφασίζω νὰ προσπέσω στὰ

1. Ἀρτεμίου Ν. Μίχου : «Ἀπομνημονεύματα». Ἐκδ. Γ. Τσουκαλά, Ἀθήνα 1956, σελ. 46.

2. Τὰ γραπτά μένουν.

ποδάρια τους και στην προαίρεσή τους αφήνω τή ζωή μου. Ἐγὼ ὅμως, ἐπειδὴ και ἐξ ἀκοῆς μαθαίνω πὼς ἡ ἐνδοξότης σου, γενναιότατε Μουσταφά-μπεη, εἶσαι πρότυπο στὴ φύλαξη τῆς στέρεης κι ἀληθινῆς πίστευς σου και τίς περισσότερες φορὲς φέρεσαι χωρὶς ἐμπάθεια σ' ὅσους ἔρχονται νὰ σὲ προσκυνήσουν και τοὺς χαρίζεις τὴ ζωή, γι' αὐτό, λοιπόν, παίρνοντας θάρρος κι ἐγὼ ἔρχουμαι μὲ τὴν παροῦσα μου ν' ἀποφασίσεις ὀριστικὰ και χωρὶς μνησικακία νὰ μὲ δεχτεῖς γιὰ προσκυνητὴ και τὸ προσκύνημά μου δὲ θὰ σὰς εἶναι μικρό, ἀλλὰ στὸν ἐλευτερωτὴ μου Μουσταφά-μπεη θὰ δώσω νὰ καταλάβει πολλὰ πράγματα, πού θὰ τὸν κάμουν νὰ χαρεῖ τὴν ὕψηλή του τύχη. Τὸ πρῶτο ζήτημά μου ὅμως εἶναι πού θέλω νὰ μὴν παρουσιαστῶ στὸ σερασκέρη,¹ καθὼς γιὰ ὄλα θὰ σοῦ πεῖ ὁ ἀνθρωπὸς μου «ἐκ στόματος» και πού, κατὰ τὸ σχέδιό μου, θὰ πάει νὰ σταθεῖ στὸ παραθαλάσσιο τοῦ Ταλαντιοῦ συντροφευμένος μ' ἕνα σῶμα πιστῶν στρατιωτῶν σου γιὰ νὰ «ἰμπαρκάρω» λεύτερος και νὰ παρουσιαστῶ μπροστά σου και νὰ σὰς πῶ δυὸ λόγια και πὼς εἶμαι εὐχαριστημένος νὰ ἰδῶ τὸ θάνατό μου ἀπὸ τὰ ἀντρεῖα χέρια τοῦ λιονταριοῦ, ἀν ἡ προσκύνησή μου δὲ θᾶναι χρήσιμη κι ἀναγκαιότατη και δὲν τὸν ἀνεβάσει στὸν ὕψηλότερο βαθμὸ τῆς τύχης και τὸ ἐλπίζω μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Στὸ Ταλάντι θὰ βγοῦν «διὰ κρότον» μερικὰ καρὰβια πρωτύτερα ἀπὸ μένα και τὰ ἔτη σου πολλά, ἀμήν.

Γιάννης Κολέτης
καλλαρήτης

Ἄνάπλι 5 τοῦ Ὀκτώδρη 1825

Di Gran Senato

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου Γιώργης Καραμαζιώτης».²

ΑΞΙΖΕΙ ν' ἀναφέρουμε δῶ κι ἕνα ψήφισμα τῆς Συνέλευσης τῆς Τροισζήνας σχετικὸ μὲ τὸ γνωστὸ μας ζήτημα τῶν «ἐθνικῶν γαιῶν». Ἐχομε πεῖ πὼς σκοπὸς τῶν κοτζαμπάσηδων ἦταν νὰ ζαπώσουν τίς ἐθνικὲς γαῖες. Ξέρομε ἀκόμα, πὼς οἱ ἀγρότες πάντα ἐλπίζαν πὼς μιὰ μέρα θὰ δίνουσαν σ' αὐτοὺς τὰ χτήματα αὐτὰ τῶν Τούρκων. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, οἱ κοτζαμπάσηδες πολιτεύουσαν πονηρά. Δὲν ξεκρῶναν τοὺς ἀγρότες, ὅσο ὁ Ἄγώνας συνεχίζουσαν. Μὲ τί καρδιά θὰ πολεμοῦσαν οἱ χωρικοί, ἀν ἤξεραν πὼς και μετὰ τὴν ἀπελευτέρωση θὰ μέναν σκλάβοι, χωρὶς ἕνα κομμάτι γῆς δικό τους; Τοὺς τάζανε λοιπόν συχνὰ λίγη γῆ. Κάμποσα τέτοια ψηφίσματα βγήκαν, μὰ ἐμειναν στὰ χαρτιά.

Νὰ τὸ σχετικὸ ψήφισμα τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνέλευσης :

Ἄριθ. Κ.

Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευση τῶν Ἑλλήνων

Νομίζοντας, πὼς εἶναι και δίκιο και συμφέρο νὰ βραθευτεῖ ὁ στρατιώ-

1. Σερασκέρης : ἀρχιστράτηγος.

2. Ἀρτεμίου Μίχου : Op. cit., σελ. 46—47.

της, μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Ἑλλάδας, μὲ ἐθνικὴ γῆ ποὺ νὰ τοῦ δοθεῖ δωρεάν
Ψηφίζει

Ὅσοι καταταχοῦν κάτου ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ σημαία ἀπὸ σήμερα, γιὰ νὰ δουλέψουν τὴν πατρίδα, τηρώντας μὲ ἀκρίβεια τοὺς στρατιωτικοὺς νόμους, καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ἄπλοι στρατιῶτες, θὰ πάρουν ἀνταμοιβὴ κομμάτι ἐθνικῆς γῆς, καθένας ἀνάλογα μὲ τὴ δούλεψή του πρὸς τὴν πατρίδα, ἀφοῦ πρῶτα τελειώσῃ ὁ πόλεμος...

Τροικζήνα 5 τοῦ Μάη 1827

Ὁ πρόεδρος
γεώργιος σισίνης

(Ἄκολουθοῦν 54 ὑπογραφεὶς πληρεξουσίων)¹

Καὶ τὸ ψήφισμα τοῦτο ποτὲ δὲν ἐφαρμόστηκε. Γιατί; Γιατὶ ἡ καημένη ἢ ἀγροτιὰ ἤξερε νὰ πολεμάει, νὰ ποτίζει τὴ γῆ τῶν πατέρων της μὲ αἷμα, μὰ ἦταν δλότελα ἀνίκανη νὰ ὀργανωθεῖ συστηματικὰ καὶ σὲ πανελλήνια κλίμακα καὶ νὰ ζητήσει, ἂν ὄχι νὰ πάρει τὴν ἐξουσία στὰ χέρια της, τουλάχιστο νὰ κάμει δικὰ της τὰ τούρκικα χτήματα, ἀφοῦ, τὸ ξαναλέμε, αὐτὴ εἶχε διώξει τὸν Τούρκο ἀπὸ τὸν τόπο. Κάτι σκόρπιες ἐξεγέρσεις, ὅπως ἐκείνη τῆς Ἄντρου, ποὺ ἀναφέραμε, μείναν χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἡ μεγάλη μάζα τῶν ἀγροτῶν περίμενε νὰ τῆς δώσουν τὸ δίκιο της οἱ κυβερνήσεις. Ἄλλὰ «ὄλες οἱ κυβερνήσεις», γράφει ὁ Ζωγράφος, «φάνηκαν φειδωλότατες καὶ περιορίστηκαν σ' ἀπλὲς ὑποσχέσεις. Γιὰ τὸν ἀχτήμονα λαό, ποὺ μὲ τίς θυσίες του στέριωσε τὸ νέο κράτος, δὲν ἀκούστηκε ποτὲ μιὰ ἔντονη φωνὴ ποὺ νὰ καλεῖ τοὺς κυβερνήτες νὰ πάρουν ἀποφασιστικὰ, σταθερὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ μέτρα. Ἄν παῖρναν τέτοια μέτρα, ἡ ἐλληνικὴ ἐλευθερία θὰ θεμελιώνουνταν σὲ πολλὰ στέρεα θεμέλια καὶ θὰ προόδευε πολὺ γρήγορα.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ζητηθεῖ ἡ βασικὴ αἰτία τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν στὴ διάρκεια τοῦ Ἄγωνα.

ΣΤΙΣ 6 τοῦ Γενάρη, ὁ Καποδίστριας ἔφτασε στ' Ἀνάπλι. Ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ μὲ προκήρυξή της πρὸς τὸν ἐλληνικὸ λαὸ ἀνάγγειλε τὸν ἐρχομὸ του καὶ τὸν καλοῦσε «νὰ χαρεῖ» γι' αὐτό. Νά ἡ προκήρυξη:

«Ἀριθ. 990

Ἑλληνικὴ Πολιτεία

Ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ

Διακηρύσσει

Πρὸς τὸ Πανελλήνιο

...Ὁ κόμης Γιάννης Καποδίστριας ἔφτασε μὲ τὸ καλὸ στὴν πατρίδα μας.

1. Ἀντρέα Μάμουκα: Op. cit., τόμ. Θ', σελ. 114—115.

Σπεύδουμε λοιπόν ν' αναγγείλουμε τούτο πρὸς τὸ Πανελλήνιο καὶ νὰ συγχαροῦμε τὸ Ἔθνος, γιατί ἔχει στοὺς κόλπους του ἄντρα, ποῦ τὰ φῶτα του, ὁ πατριωτισμὸς κι ἡ διοικητικὴ πείρα ὑπόσχονται σίγουρα πῶς δὲ θὰ γελαστοῦμε στὶς ἐλπίδες μας. Χαρῆτε λοιπόν, Ἕλληνες. Χαρῆτε κι εὐχαριστήτε τὸν Ὑψιστο.

Αἴγινα 10 τοῦ Γενάρη 1828

Γιῶργος Μαυρομιχάλης, Γιάννης Μ. Μιλαήτης, Γιαννούλης Νάκος»¹

Ἄμέσως ὕστερα ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ παράδωκε τὴν ἐξουσία στὸν Κυβερνήτη καὶ διαλύθηκε.

ΤΑ ΠΑΡΑΠΑΝΟΥ ψηφίσματα κι ἐγγραφα τὰ βάλαμε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ φανεῖ πόση ἐμπιστοσύνη ἔδειξε ὁ λαὸς στὸν Καποδίστρια καὶ πόσες ἐλπίδες εἶχε ἀκουμπήσει σ' αὐτόν.

Ὁ Καποδίστριας ὅμως, μόλις πάτησε τὸ πόδι του στὴν Ἑλλάδα, τὸ πρῶτο ποῦ ἔκαμε ἦταν νὰ τσαλαπατήσει τὸ Σύνταγμα καὶ νὰ κυβερνήσει τὸν τόπο διχτατορικά. Γράφει ὁ Ντεληγιάννης:

«Ζήτησε ἀπόλυτη διχτατορία, νὰ κυβερνήσει αὐτὸς τὸ Ἔθνος, ὅπως θέλει κι ὅπως ξέρεi. Ἄλλοιῶς, ἂν δηλ. δὲν τοῦ δοθεῖ ἡ διχτατορία, θὰ ἔφευγε ἀμέσως γιὰ τοὺς Κορφοῦς, τὴν πατρίδα του. Τοῦτο κατατάραξε κι ἔφερε σ' ἀπελπισία καὶ τοὺς βουλευτὲς κι ὄλους τοὺς σημαντικοὺς Ἕλληνες—σὲ τέτοιες μάλιστα κρίσιμες καὶ «καταπληχτικὲς» περιστάσεις—κι ἀφοῦ σκέφτηκαν, πῆραν ὁμόφωνα τὴν ἀπόφαση νὰ διαλυθεῖ θεληματικὰ ἡ Βουλὴ. Καὶ διαλύθηκε, γιὰ νὰ μὴ γίνουν οἱ βουλευτὲς πρωταίτιοι τῆς καταστροφῆς τῆς πατρίδας καὶ τοῦ παραχώρησαν ὅλη τὴν ἀνώτατη ἐξουσία, νὰ κυβερνήσει «μοναρχικῶς καὶ ἀπολύτως».²

Σχετικὰ μὲ τὴ διχτατορία τοῦ Καποδίστρια, γράφει ὁ Μακρυγιάννης:

«Οἱ Ἕλληνες, Κυβερνήτη, διψοῦσαν γιὰ ἀρετὴ καὶ γιὰ πατριωτισμὸ, νὰ τοὺς σώσεις ἀπὸ τὰ δεινὰ τους, καθὼς ἔσωσε ὁ Βάσιχτων³ τὴν πατρίδα τοῦ Ἀμερικῆ καὶ τοῦ κάνουν τρόπαια καὶ θὰ τοῦ κάνουν, ὅσο στέκει ὁ κόσμος, ὅτι τοῦ ἀνήκουν, λευτέρωσε τὴν πατρίδα του. Ἐσὺ, ὁ Ἕλληνας, ὁ φωτισμένος, ζυγωμένος εἰς τοὺς δυνατοὺς, ἂν ἤθελες νὰ τοὺς μιλήσεις ὡς τίμιος Ἕλληνας, ὡς Κυβερνήτης αὐτῶν τῶν δυστυχισμένων, ὅπου κάθε στιγμὴ ἔγραφε νὰ σ' ἐκλέξουν Κυβερνήτη, κι ὁ Κολοκοτρώνης κι ὁ Μεταξᾶς κι ἡ συντροφιά τους σὲ ἔκλεξαν, ποῦ εἶναι ἡ δικαιοσύνη σου; Ἄν εἶχες ἀρετὴ, ἐκεῖ ὅπου

1. Ἀντρέα Μάμουκα: Op. cit., τόμ. I, σελ. 33—34.

2. Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 162.

3. Γεώργιος Οὐάσιγκτων (Washington): Γεννήθηκε στὴν Ἀμερικὴ στὰ 1732 ἀπὸ προγόνους Ἀγγλοῦς. Στὸν πόλεμο τῆς ἀμερικανικῆς ἀνεξαρτησίας διορίστηκε ἀρχιστράτηγος καὶ κατόρθωσε νὰ νικήσει τοὺς Ἀγγλοῦς καὶ νὰ θεμελιώσει τὴν ἀνεξαρτησία τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Πρῶτος πρόεδρος τους—στὰ 1789. Ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν πῆρε τ' ὄνομά του «τιμῆς ἔνεκεν». Πέθανε στὰ 1799.

σοῦ εἶπαν οἱ δυνατοὶ δὲν κάνει σύνταμα εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν τοὺς ἔλεγεσ ἐσὺ :

«Μήνα τῶφκιασα ἐγὼ νὰ τοὺς τὸ χαλάσω ; Τῶχουν φκιασμένο μ' αἷμα καὶ μὲ δυστυχίες. Τώρα ποὺ θὰ λάβω τὰ χρέη τοῦ Κυβερνήτη, ἐγὼ θὰ ὀρκιστώ σ' αὐτὸ τὸ σύνταμα — πῶς μπορῶ νὰ γένω ἐπίορκος ;»

Κι ἂν δὲν θέλαν, τότε νὰ μὴν ἔρθεις. Τότε λεγόσουνε κι ὄντως Χρυσόστομος κι ἡ πατρίδα σου θὰ σ' εὐγνωμονοῦσε καὶ θὰ σ' ἔλεγε εὐεργέτη της». ¹

25. Στὶς Σπέτσες καὶ στὴ Σάμο.

ΕΧΕΙ γραφεί ἀπὸ πολλοῦς, πῶς ὁ Καποδίστριας ἔδειξε, μιᾶς ἐξ ἀρχῆς, μεγάλη ἐχτίμηση στὸν Κωλέτη. Δὲ θᾶχαμε καμιὰ ἀντίρρηση νὰ τὸ παραδεχτοῦμε, ἂν ὁ Κυβερνήτης ἔδειχνε ἔμπραχτα τὴν ἐχτίμησή του. Ὅμως, ἡ πρώτη ἐκδήλωση τῆς ἐχτίμησής του ἦταν νὰ τὸν διορίσει... ὕγειονόμο στὶς Σπέτσες. ² Μ' ἄλλα λόγια, τὸν θεωροῦσε πολὺ καλὸ γιαιτρός, μὰ ἀχρηστον γιὰ τὴν πολιτικὴ.

Ἄς μὴ νομιστεῖ πῶς χολόσκασε ὁ Κωλέτης, πῶς τὸ πῆρε κατάκαρδα. Ὅχι. Ποτέ του καὶ γιὰ κανένα λόγο δὲ χαλνοῦσε τὴ ζαχαρένια του.

Δὲν ἔβαζε στενοχώρια στὴν καρδιά του κι ἄς χαλνοῦσε ὁ κόσμος ! Αὐτὴ ἦταν ἡ βιοφιλοσοφία του. Ἔτσι καὶ τώρα. Ἦσυχα - ἦσυχα ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζει τίς βαλιτζούλες του. Ἦταν ἄσχημο τάχα ἓνα ταξιδάκι ὡς τίς Σπέτσες καὶ λίγη ξεκούραση ἐκεῖ, ὕστερα μάλιστα ἀπ' τὴν τόσο τρικυμισμένη ὡς τώρα ζωὴ του ; Ἔνοιωθε πολὺ τὴν ἀνάγκη γιὰ λίγη ξεκούραση. Γιατί, λοιπόν, θᾶβλεπε ἀπ' τὴν δυσάρεστη πλευρὰ τὴν ταπεινὴ θεσοῦλα τοῦ ὕγειονόμου ;

Στὸ κάτου - κάτου, τίποτε δὲν τὸν ἐμπόδιζε νᾶχει τίς φιλοδοξίες του, τὰ ὄνειρά του, τὰ σχέδιά του καί... νὰ περιμένει. Ὅλα ἀλλάζουν σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ! Δὲ θᾶμενε δᾶ καὶ γιὰ πάντα ὕγειονόμος στὶς Σπέτσες !

Δὲν εἶχαν ὅμως τὴν ἴδια γνώμη μ' αὐτόν, οὔτε τὴν ἴδια ψυχραιμία, οἱ φίλοι του. Ἔνας τέτοιος ζευτελισμὸς τοῦ προστάτη τους ἦταν γι' αὐτούς, ὄχι μονάχα προσωπικὴ ταπείνωση, μὰ καὶ οὐσιαστικότερη ζημιὰ. Ἄν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ προστάτης «δὲ θᾶταν στὰ πράματα», ποιός θὰ τοὺς διόριζε αὐτούς σὲ καμιὰ θεσοῦλα, ποιός θὰ τοὺς ἔδινε γαλόνια, ποιός, μὲ λίγα λόγια, θὰ τοὺς προστάτευε ;

Μὲ τὸ δίκιο τους, λοιπόν, ἄρχισαν ν' ἀγριεύουν καὶ νὰ φοβερίζουν ἀνοιχτά :

1. Op. cit., σελ. 285—286.

2. α) Νικ. Δραγοῦμη : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 111.

β) Δημ. Ἠλιόπουλου : Op. cit., σελ. 7.

γ) Ἄναστ. Γούδα : Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 267—268.

δ) Ἄγαπ. Ἀγαπητοῦ : Op. cit., σελ. 160.

« Ἀρχηγέ!

Αὐτὸ δὲν τὸ δεχόμαστε! Τί κι ἂν εἶναι Κυβερνήτης; Αὐτὸ δὲ θὰ τοῦ περάσει! Πρέπει νὰ σοῦ δώσει τὸ ἀξίωμα ποὺ σοῦ ταιριάζει, ἄλλοιῶς... Ἄ! δλα κι δλα! Θὰ λογαριαστεῖ μαζί μας!»

Ὁ τετραπέρατος ὅμως Κωλέτης ἤξερε πὼς δὲν ἦταν ἀκόμα καιρὸς γιὰ τέτοια. Πάσκιζε λοιπὸν νὰ τοὺς συχάσει. Καὶ μάλιστα, μιὰ καὶ τοῦ δίνουσαν ἢ εὐκαιρία, τοὺς ἔκανε καὶ λίγο μάθημα περὶ πατριωτισμοῦ.

« Ἡγαπητοί,

Μὴν ξεχνᾶτε, πὼς κάθε καλὸς πολίτης πρέπει νὰ δουλεύει τὴν πατρίδα του, ὅπου κι ἂν βρεθεῖ».¹

Καὶ πῆγε στὶς Σπέτσες. Καὶ μάλιστα, πρέπει νὰ ποῦμε δῶ, πρὸς τιμὴ του, πὼς δέχτηκε νὰ πάει στὶς Σπέτσες κι ἄς ἤξερε πὼς ἐκεῖ θέριζε τὸν κόσμο ἢ πανούκλα.

ΦΑΙΝΕΤΑΙ πὼς δὲν τὰ κατάφερε ἄσχημα σὰν υγειονόμος στὶς Σπέτσες, γιὰτὶ σὲ λίγο πῆρε προαγωγή. Ὁ Καποδίστριας τὸν ἔστειλε στὴ Σάμο. Κεῖνη τὴν ἐποχὴ—1828—τὰ σύνορα τοῦ κράτους δὲν εἶχαν καθοριστεῖ. Ὁ Κυβερνήτης εἶχε ἀναλάβει μιὰ πλατιά ἐξόρμηση καὶ γιὰ νὰ σηκώσει τὴν πεσομένη δόξα τῶν ἐλληνικῶν ἀρμάτων καὶ γιὰ νὰ δείξει στὴν Εὐρώπη πὼς ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἱκανὴ νὰ κυβερνηθεῖ μόνη της καὶ νὰ ἐξασφαλίσει στὸ λαὸ τάξη κι ἀσφάλεια.

Εἶχε ὀργανώσει λοιπὸν ἐκστρατεῖες κατὰ τῶν Τούρκων, τόσο στὴ Δυτικὴ, ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη κι εἶχε στείλει στὴν Κρήτη σὰν διοικητὴ τὸν παλιὸ φιλέλληνα Ράινεκ,² στὴ Χίο τὸ Φαβιέρο³ καὶ στὴ Σάμο τὸν Κωλέτη.⁴ Ὁ Ἡλιόπουλος μάλιστα γράφει, πὼς στὸν Κωλέτη εἶχε δώσει

1. Δημ. Ἡλιόπουλος: Op. cit., σελ. 7.

2. Ἐδουάρδος Ράινεκ: Γερμανὸς φιλέλληνας. Γεννήθηκε στὰ 1795. Στὰ 1822 κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ προσκολλήθηκε στὸ Μαυροκορδάτο σὰν ὑπασιτιστής. Μετὰ τὴν ἀπελευτέρωση ἔφτασε ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ ὑποστράτηγου. Πέθανε στὴν Ἀθήνα στὰ 1854.

3. Κάρολος Φαβιέρος: Γάλλος στρατιωτικὸς. Γεννήθηκε στὰ 1788. Πῆρε μέρος στοὺς ναπολεόντειους πολέμους καὶ στὸν πόλεμο τῆς Γαλλίας στὴν Ἰσπανία. Στὰ 1822 ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀγγλία, γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τίς πολιτικὲς καταδιώξεις. Στὰ 1823 ἦρθε στὴν Ἑλλάδα καὶ ξαναγύρισε στὴν Ἀγγλία γιὰ νὰ συνάξει φιλέλληνες ἐθελοντὰς στρατιῶτες. Στὰ 1825 ξαναῆρθε στὴν Ἑλλάδα κι ἀνάλαβε τὴ διοίκηση ταχτικῶν σώματος στρατοῦ.

Στὰ 1826, μαζί μὲ 530 στρατιῶτες, μῆλκε μέσα στὴν πολιορκημένη Ἀκρόπολη κι ἔμεινε ἐκεῖ ὡς τὸ τέλος τῆς πολιορκίας (24 τοῦ Μάη 1827). Διαφώνησε μὲ τὸν Καποδίστρια καὶ γύρισε στὴ Γαλλία, ὅπου ξαναμῆκε στὴ στρατιωτικὴ ἔθνησά κι ἔφτασε ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντιστράτηγου. Οἱ Ἕλληνες τὸν τιμῆσαν ἀνακηρύσσοντάς τον ἐπίτιμο πολίτη τῆς Ἑλλάδας. Πέθανε στὰ 1855.

4 Νίκ. Δραγοῦμη: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 194.

ἐξουσιοδότηση, ὄχι μόνο νὰ φροντίζει γιὰ τὶς τοπικὲς ἀνάγκες τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ καὶ νᾶρχεται ἀπ' εὐθείας σὲ συνεννόηση μὲ τὶς Εὐρωπαϊκὲς Δυνάμεις σχετικὰ μὲ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ νησιοῦ.¹ Τοῦ εἶχε δώσει ἀκόμα καὶ τοῦτες τὶς εἰδικὲς ἐντολές: α') Νὰ συμφιλώσῃ τὰ δυὸ κόμματα τοῦ τόπου, τοὺς Καρμανιόλους καὶ τοὺς Καλικιάντζαρους. β') Νὰ προετοιμάσῃ τὸ Σαμιώτικο λαὸ γιὰ ξαναζωντάνεμα τοῦ κινήματός του καί, ὅταν γίνῃ αὐτό, νὰ ξεσηκωθεῖ ὁ λαὸς ζητώντας τὴν ἀποτίναξη τοῦ τούρκικοι ζυγοῦ, ὥστε νὰ πειστοῦν οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις νὰ κάμουν καὶ τὴ Σάμο κομμάτι τοῦ ἐλεύτερου ἑλληνικοῦ κράτους.²

Ὅπως καταλαβαίνουμε, ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κωλέτη ἦταν ἀρκετὰ σοβαρὴ καὶ αὐτὸ δείχνει πὼς ὁ Καποδίστριας στὸ μεταξύ εἶχε ἀλλάξῃ γνώμη σχετικὰ μὲ τὶς ἱκανότητές του. Ὁ Δραγοῦμης ὅμως, φανατικὸς Μαυροκορδατικὸς, γράφει πὼς, ναὶ μὲν στάλθηκε ὁ Κωλέτης στὴ Σάμο γιὰ νὰ σώσῃ τὸ νησί «ἀπὸ τὰ νύχια τῆς διπλωματίας τοῦ Λονδίνου», ἀλλὰ προτιμήθηκε ἀπ' τὸν Καποδίστρια αὐτός, γιὰ τὴν ὁ Κυβερνήτης πίστευε—σύμφωνος σ' αὐτὸ μὲ τὸ Ρωμαῖο Κάτωνα— πὼς «ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἱκανοὶ νὰ κάμουν μεγάλα κακά, εἶναι ἱκανοὶ καὶ γιὰ νὰ σταματήσουν μεγάλα κακά».³

Ὁ Κωλέτης ἔφτασε στὴ Σάμο τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1828 καὶ στὶς 16 τοῦ ἴδιου μηνῆ ὁ Λυκοῦργος Λογοθέτης⁴ τοῦ παράδωκε τὴ διοίκηση κανονικά.

ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΑΜΟ καλὰ τὰ κατάφερε σχετικὰ μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα. «Ἐχοντας γιὰ βοηθὸ του τὸν ἐργατικώτατο Νικόλα Καλλισπέρη, ἐρ-

1 Op. cit., σελ. 7—8, καὶ Ἄναστ. Γούδα: Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 268.

2 Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 627.

3 Νίκ. Δραγοῦμης: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 253—254.

4 Λυκοῦργος Λογοθέτης: Πολιτικὸς καὶ ἀγωνιστής. Γεννήθηκε στὸ Καρλόβασι τῆς Σάμου στὰ 1772. Τὸ πραγματικὸ του ὄνομα ἦταν Γιώργος Ἰωάννου. Λυκοῦργος τὸν εἶπαν οἱ φιλικοὶ γιὰ τὴν πίστη του στοὺς νόμους καὶ τὴν ἀγάπη του στὴ δικαιοσύνη. Τὸ ἐπώνυμο Λογοθέτης τὸ πήρε ἀπὸ τὸ ἄξιωμα τοῦ λογοθέτη ποῦ τοῦ δωκε ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας Ἀλέξης Σούτσος. Σπούδασε γιὰτρός. Ἔζησε στὴ Βλαχία καὶ στὴν Πόλη, ὅπου διακρίθηκε χάρη στὴν ἐξαιρετικὴ μόρφωσή του. Οἱ κοτζαμπάσηδες τῆς Σάμου τὸν κατηγοροῦσαν στὴν Πόλη, πὼς δούλευε γιὰ ἐθνικοὺς σκοποὺς, καὶ ὁ σουλτάνος διάταξε νὰ τὸν πιάσουν καὶ νὰ τὸν κρεμάσουν. Τελικὰ ἡ ποινὴ του μετατράπηκε σ' ἐξορία στὸ Ἅγιο Ὅρος. Γύρισε ἀργότερα στὴ Σάμο, μὰ οἱ κοτζαμπάσηδες δὲν παύανε νὰ τὸν καταδιώκουν καὶ ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ γιὰ τὴ Σμύρνη, ὅπου καὶ μυσήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρία. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1821 πῆγε στὴ Σάμο καὶ ἐσηύκωσε τὸ λαὸ σ' ἐπαύσταση. Ἔδωκε πολλὰς μάχες μὲ τοὺς Τούρκους. Ἀργότερα κατηγορήθηκε ὅταν ὑπέθυνος τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὸν ἐκλείσει στὴ φυλακὴ. Τελικὰ ἀναγνωρίστηκε ἡ ἀθωότητά του καὶ ξαναγύρισε στὴ Σάμο. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἀγωνίστηκε ν' ἀποτελέσει καὶ ἡ Σάμο μέρος τοῦ ἀνεξάρτητου κράτους, μὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἐγκαταστάθηκε σ' Ἀνάπλι. Ἐγίνε ἀργότερα Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας καὶ πέθανε στὰ 1850 (Σ.Σ.).

γάστηκε με ζήλο κι επιμονή για να βάλει τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναμόρφωσης τοῦ Σαμιακοῦ λαοῦ κι ἴδρυσε σχολεῖα σ' ὄλο τὸ νησί».¹

«Ἡ διοίκησή του ἦταν πατρικὴ. Μ' ὄλους τοὺς τρόπους εὐεργέτησε τὸ νησί. Καὶ τὴ γαλήνη ξανάφερε στὰ μυαλὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ κόμματα, πού, σὰν λυσσασμένα, τρώγονταν μεταξύ τους, μπόρεσε νὰ τὰ συμβιδάσει, καὶ γιὰ τὴ συγκοινωνία τοῦ τόπου ἀποτελεσματικὰ ἐργάστηκε».²

Ἐὸ Καποδίστριας ἐχτίμησε, βέβαια, τὴ δραστηριότητα αὐτὴ τοῦ Κωλέτη κι ἔβλεπε νὰ παραίτηθεῖ—δὲν ξέρομε τὸ γιατί—ἀρνήθηκε νὰ δεχτεῖ τὴν παραίτησή του. Τοῦ γράψε πὼς «κανέναν ἄλλον δὲ θεωρεῖ ἱκανὸν νὰ ἐγγυηθεῖ, πὼς ἡ Σάμος δὲ θὰ γίνονταν καὶ πάλι ἐστία ἀναρχίας κι ἀνωμαλιῶν».³

Οἱ ἴδιοι οἱ Σαμιῶτες ὁμῶς γράφουν πὼς «δὲν πέτυχε πολλὰ πράγματα».⁴

Ἐὸ Κριεζῆς μᾶς δίνει μερικὲς χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες τῆς δράσης του στὴ Σάμο. Τὰ γραφόμενα τοῦ Κριεζῆ, ὁμῶς, θὰ τὰ δεχτοῦμε μ' ἐπιφύλαξη, γιατί, ὅπως ὀλοκάθαρα φαίνεται, ἀπ' ὅσα ὁ ἴδιος γράφει, μὲ τὸν Κωλέτη δὲν τὰ πῆγαινε καθόλου καλά.

Νὰ τί ἀνιστοράει ὁ Κριεζῆς:

Σὰν πῆγε ὁ Κωλέτης στὴ Σάμο, οἱ ἔμποροι τοῦ νησιοῦ πῆγαν νὰ τὸν καλωσορίσουν. Μαζὶ μ' αὐτοὺς κι ὁ Κριεζῆς. Μὰ ὁ Κωλέτης, ἐνῶ ἄλλοτε τὸν περιποιοῦνταν, τότε τοῦδειξε τὸ μέτζο ντοῦρο καὶ δὲν τοῦδωσε οὔτε τσιμπούκι νὰ καπνίσει. Πειράχτηκε γι' αὐτὸ καὶ σηκώθηκε κι ἔφυγε.

Ἐστερ' ἀπὸ ὀχτῶ·δέκα μέρες τὸν κάλεσε κοντὰ του, τὸν ἔβαλε κι ἔκατσε στὸν καναπέ, ἀλλὰ «χωρὶς τραταμέντο, σὰν νὰ ἦταν κανέναν δούλος».

Πρέπει νὰ ποῦμε δῶ, πὼς, λίγες μέρες πρωτότερα, ὁ Κριεζῆς εἶχε χαστουκίσει ἕναν «τοποτηρητὴ» τοῦ Κωλέτη, γιατί πᾶνου στὴν ὑπερβολικὴ ἀγάπη του γιὰ τὸν Καποδίστρια, παινοῦσε μόνον αὐτὸν κι ὄλους τοὺς Ἑλληνας τοὺς ἔλεγε «βάρβαρους».

Ἐὸ Κωλέτης, λοιπόν, ἦταν θυμωμένος γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Κριεζῆ καὶ τοῦ λέει αὐταρχικὰ κάπως:

—«Ἐσὺ Κριεζῆ, πὼς αὐθαδίασες καὶ χτύπησες τὸν τοποτηρητὴ μου;»

Τ' ἀπαντᾶει ὁ Κριεζῆς:

—«Καὶ σὺ Κωλέτη, ἂν αὐθαδιάσεις, σὰν τὸν ἄλλον αὐθάδη, καὶ σένα θὰ σὲ δεῖρω κι ὅ,τι σοῦ περνᾶ ἀπὸ τὸ χέρι, κάμε το!»

Καὶ σηκώθηκε κι ἔφυγε. Καὶ προσθέτει σι' «Ἀπομνημονεύματά» του: «Δὲν ἤμουν νὰ κάνω καταχρήσεις ἐγὼ, μὰ ἤμουν Κριεζῆς Ἐδραῖος!»

1. Δημ. Ἐλιόπουλου: Ὁρ. cit., σελ. 7—8.

2. Ἐγαπητοῦ Ἐγαπητοῦ: Ὁρ. cit., σελ. 160—161.

3. Δημ. Ἐλιόπουλου: Ὁρ. cit., σελ. 8.

4. «Σαμιακὸ Ἐρχεῖο», τόμ. Δ', σελ. 40—41.

Νά τώρα, ποιές ήταν οι καταχρήσεις του Κωλέτη, σύμφωνα πάντοτε με όσα άνιστοράει ο Κριεζής.

Δικαιολογούσε στον Κυβερνήτη λουφέδες και σιτηρέσια για διακόσους στρατιώτες, ενώ είχε μονάχα έξήντα ως έβδομήντα, μά κι αυτούς «τούς εκατάτρωγαν τούς ταλαίπωρους», μαζί με τo γαμπρό του Μασκλαβάνη και τo Νικόλα Τζήμη. Κι έξ αίτίας τής κακοπέρασής τους πολλοί στρατιώτες περνοούσαν άντίκρυ στη Μικρασία και κατακλέβανε τις νύχτες ό,τι μπορούσαν και τά κλεψιμέϊκα τάφερναν στη Σάμο και τά πουλούσαν. Καταγγέλθηκαν όλα αυτά στον Καποδίστρια κι έστειλε τo Γιάννη Ντόβα νά ζετάσει, μά o Κωλέτης, τόσο πολυ λογάρισε τόν αποσταλμένο του Κυβερνήτη, που ούτε σπίτι νά μείνει δέν τοϋδωσε και τόν φιλοξένησε o Κριεζής στο σπίτι του. Δεκαπέντε μέρες, που o Ντόβας έμεινε στη Σάμο για τόν έλεγχο, τρωγόπινε και κοιμόταν στο σπίτι του Κριεζή, «άλλά», γράφει, «με κακοφαίνεται, όπου δέ ζει δια νά μαρτυρήσει».¹

26. Πολιτεία του Καποδίστρια.

ΑΣ ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ από μιá γενική τοποθέτηση του Καποδίστρια, όπου μάς τή δίνει o Τάσος Βουρνάς. Γράφει :

«O Καποδίστριας άνήκε σ' άριστοκρατική οίκογένεια τής Κέρκυρας κι οι πολιτικές άντιλήψεις του ήταν οι άντιλήψεις τής τάξης του, δηλ. φεουδαρχικές. Σταδιοδρόμησε στο διπλωματικό κλάδο, υπηρέτησε οá γραμματέας στην 'Ιόνιο Πολιτεία και μετά πέρασε στην τσαρική διπλωματική υπηρεσία. 'Υπήρξε φανατικός οπαδός του τσαρισμού και τής σχολής Μέντερνιχ, άπολυταρχικός και στυγνός γραφειοκράτης και στην πολιτική του δραστηριότητα έπαιρνε κατευθύνσεις από τo ρούσικο ύπουργείο των έξωτερικών. Όταν εκλέχτηκε Κυβερνήτης τής 'Ελλάδας από την 'Εθνοσυνέλευση τής Τροιζήνας, βρισκόταν στην 'Ελβετία κι είχε βαθιά άγνοια όλων φλεγόντων ελληνικών προβλημάτων. Εϋθύς μετά την εκλογή του, ή πρώτη του δουλιá ήταν νά πάει 'ισια στην Πετρούπολη, όπου πήρε σαφείς οδηγίες για νά τσακίσει στην 'Ελλάδα κάθε τάση φιλελευθερισμού. Και πραγματικά, μόλις έφτασε στην 'Ελλάδα έσπευσε νά καταργήσει διαδοχικά τo Σύνταγμα και τή Βουλή και νά γίνει δικτάτορας, πλασιωμένος μ' ένα σκιώδες «συμβουλευτικό» σώμα, τo «Πανελλήνιον», με είκοσι έφτά μέλη.

Σάν κυβερνήτης, περιφρόνησε τo λαό, τόν ξεέλασε, στάθηκε μακριά από τά προβλήματά του και ιδιαίτερα τo πιό φλογερó, τo άγροτικό, και μετέ-

1. 'Αλέξαντρου Δ. Κριεζή: «'Απομνημονεύματα». "Εκδ. Γ. Τσουκαλά, 'Αθήνα 1956, σελ. 103—104.

δαλε τὴν ἐξουσία σὲ οἰκογενειακὴ του ὑπόθεσι, διορίζοντας τ' ἀδέρφια του σὲ ἀνώτατες θέσεις. Καμιὰ γόνιμη ἐνέργεια δὲ μπορεῖ νὰ καταλογίσει στὸ ἐνεργητικὸ του ἢ νεοελληνικὴ ἱστορία κι εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς ὁ πόλεμος ποὺ τοῦ ἔκαμαν οἱ προοδευτικοὶ διανοοῦμενοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Κοραή, γιὰ τὸν ἀπολυταρχισμό του».¹

Κατηγορηματικὸς εἶναι κι ὁ Κορδάτος :

«Ὅσοι ἐξακολουθοῦν νὰ θαυμάζουν τὸν Καποδίστρια», γράφει, «εἶναι ἀντιδραστικοί, κι ὅσοι βρίσκουν πῶς ἦταν προοδευτικὸς καὶ φίλος τοῦ λαοῦ, κουφιοκεφαλάκηδες».²

«Ἄς δοῦμε τώρα πῶς εἶδαν τὴν πολιτεία τοῦ Καποδίστρια οἱ συγκαίρινοί του. Γράφει ὁ Σοῦτσος :

*Ἔνας πλάνος Κερκυραῖος νόμος, ὄρους παραβαίνει,
μὲ τὸ μισθωτὸ του χέρι Ἑλληνες ἄλυσσodένει.*

Κατήγορος τοῦ Καποδίστρια εἶναι κι ὁ Μακρυγιάννης. Γράφει :

«Θυσιάστηκαν, σκοτώθηκαν, ἀφανίστηκαν οἱ Ἑλληνες καὶ τοῦ τὸ κάμαμεν χαζίρι, τὸν φέραμεν νὰ μᾶς κυβερνήσει, νὰ μᾶς ἀναστήσει, νὰ μᾶς βγάλει κι ἐμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ κόσμου καὶ νὰ τὸν λέμεν εὐεργέτη μας καὶ σωτήρα μας κι ἐμεῖς νὰ ζήσωμεν ὡς ἄνθρωποι κι αὐτὸς νὰ δοξαστεῖ.

Ὅμως, ὁ Κυβερνήτης μας φέρνει ὁπαδοὺς τῶν τύραγων νὰ μᾶς ἐδηγήσουνε, πῶς τυραγοῦνε ἐκεῖνοι οἱ τύραγοι νὰ τυραγήσει κι αὐτὸς.» Καὶ

1. Φίνλεϋ : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 190. Ἰποσημ.

2. Op. cit., τόμ. Β', σελ. 646.

3. Ἐννοεῖ τὸ Θανάση Βάγια, ὡμὸ ἐκτελεστικὸ ὄργανο τοῦ Ἀλῆ-πασιά. Τὸν εἶχε ρωτήσει κάποτε ὁ Καποδίστριας :

— Πῶς διοικοῦσε ὁ Ἀλῆ-πασίας τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔγινε τοιοῦτος ;

— Σκότωσε ὄλους τοὺς παλιούς, τὰ τζάκια, κι ἔφκιασε δικούς του ἀνθρώπους.

— Νὰ σοῦ δώσω ἀνθρώπους πιστούς, μπορεῖς νὰ τὸ κάμεις αὐτό ;

— Εἶμαι ἔτοιμος νὰ σὲ δουλέψω.

«Τῶσπε ἀνθρώπους. Εἶδαμεν ἐμεῖς αὐτὸ—ἔβραμε τὴ διαγωγή τοῦ Βάγια—μαθεύτηκε, φοβήθη ὁ Κυβερνήτης μας καὶ δὲν ἔβαλε μπρὸς τοὺς καλοὺς σκοποὺς του».

(Γιάννη Μακρυγιάννη : Op. cit., σελ. 308).

Ἄξιζε τὸν κόπο νὰ βάλουμε καὶ τοῦτο δῶ ἀκόμα, σχετικὸ μὲ τὴν ἀνεξήγητη ἐπισείκεια τοῦ Καποδίστρια πρὸς τὰ κάθε λογῆς καθάρματα :

«Κατὰ τὴν τελευταία στὴν Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα ἐστρατεία, ὁ Δημήτρης Ἰψηλάντης, ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους ποὺ ἔπιασε ὕστερα ἀπὸ κάποια μάχη, βρῆκε κι ἕνα Ρωμιὸ παπά. Ἀπὸ τίς ἀνακρίσεις ποὺ ἔκανε πιστοποιήθηκε πῶς ὁ παπάς ἦταν κατὰ σκοποῦς. Στὴν ἀρχὴ ὁ Δημήτρης Ἰψηλάντης δὲ θέλησε νὰ τὸ πιστέψει. Γι' αὐτὸ, τὸν ἄφησε λεῦτρο προσωρινά. Ἀλλά, σὲ λίγες μέρες, πιστέψακε νὰ γράμματα τοῦ παπά, ποὺ τᾶστε λνε στὸν Τοῦρκο πασιά. Μέσα στὰ γράμματα αὐτὰ ὁ παπάς ἔδινε πληροφορίας γιὰ τίς θέσεις, κινήσεις κι ἀριθμητικὴ δύνα-

ποιούς θέλει νά βλάψει; Ἐκείνους ὁποῦ ἠλικρινῶς ἀγωνίστηκαν καὶ ὑπάρχει ἡ πατρίδα, ὁποῦ θυσιάσαν κατάστασι καὶ ζωή. Ἄπ' αὐτὰ κι ἅπ' αὐτὰ χάθηκε καὶ τ' ὄνομα Ἀγιάννης καὶ τὸν ἔλεγον ἀπατεῶνα...

Ἐσένα, Κυβερνήτη, σὲ φέραν, ὄχι διὰ τζελάτη¹ καὶ τύραγνον, σὲ φέραν νά κυβερνήσεις ἀνθρώπους, ὁποῦ ἀφανίστηκαν διὰ τὴν πατρίδα καὶ νά τοὺς ἀποκαταστήσεις ἔθνος μ' ἀρετή».²

Ἄς ἀκούσουμε τώρα καὶ τὸ μεγαλοκοιτζάμπαση τοῦ Μοριᾶ, τὸν Κανέλλο Ντεληγιάννη. Καθὼς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ὁ Καποδίστριας δὲν τοὺς χώνευε τοὺς κοιτζαμπάσηδες. Ἐλεγε γι' αὐτοὺς πὼς «δὲ λησμόνησαν τὶς τούρκικες συνήθειές τους, εἶναι τουρκοκοιτζαμπάσηδες, τουρκολάτρες καὶ σχεδὸν Τούρκοι κι ἀφάνισαν τὴν Ἑλλάδα».³

Νά τώρα ἕνας διάλογος, πολὺ χαρακτηριστικός, ἀνάμεσα στὸ Ντεληγιάννη καὶ στὸν Καποδίστρια, μετὰ τὴν καταδίκη τοῦ πρώτου «ὕστερα ἀπὸ διαταγή» τοῦ Κυβερνήτη :

Καποδίστριας: Λυπήθηκα πού σὲ καταδίκασε τὸ δικαστήριο σ' ἐνὸς χρόνου ἔξορία.

Ντεληγιάννης: Λυπᾶμαι, ἐξοχώτατε, νά μοῦ μιλάς μ' αὐτὴ τὴ γλώσσα καὶ νά μοῦ λὲς πὼς μὲ καταδίκασε δικαστήριο, γιατί, αὐτοὶ πού μὲ δίκασαν, δὲν ἦταν δικαστές, ἀλλὰ δικά σου «πλαστουργήματα» κι ὕστερα ἀπὸ διαταγή σου καθήσανε παράνομα στὴν ἔδρα τῆς Θέμιδας καὶ μ' ἐντολὴ δικῆ σου μὲ καταδίκασαν.

Ἄναψε ἀμέσως, ξαγριώθηκε καὶ μοῦ λέει :

Καποδίστριας: Τέτοιοι εἶστε ὄλοι καὶ τ' ἀποδίνετε ὄλα σὲ μένα γιὰ νά μὲ ἐκθέσετε στὸ λαὸ καὶ στὸν ἔξω κόσμο, μὰ δὲ θὰ μοῦ κάμετε τίποτε. Γδύσατε τοὺς χριστιανοὺς καὶ ντυθήκατε στὰ χρυσὰ καὶ κατακλέψατε ὄλους τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς ἀδικήσατε.

Ντεληγ.: Ἄν γδύσαμε τοὺς συμπολίτες μας κι ἂν τοὺς ἀδικήσαμε, ἄς φωνάξουν αὐτοὶ κι ἄς μᾶς πᾶνε στὰ δικαστήρια, ἄμα γίνουν ταχτικά δικαστήρια, νά τοὺς πλερώσουμε. Στους Κορφοὺς ὄμως, στὴν πατρίδα σου, δὲν ἤρθαμε ποτὲ νά σοῦ κλέψουμε τίποτε ἢ νά σοῦ ἀρπάξουμε τὴν πε-

μη τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τότε ὁ Ὑψηλάντης, γιὰ νά μὴν τὸν ντυφεκίσει μπροστὰ στοὺς στρατιῶτες καὶ μαθευτεῖ ἡ προδοσία τοῦ παπᾶ, τὸν ἔστειλε στὸν Καποδίστρια. Ἄλλὰ, διὰ γύρισος ὁ Ὑψηλάντης ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία, εἶδε μὲ τὰ μάτια του «τὸν προδότη καὶ κατάσκοπο παπᾶ» λεύτερο καὶ, τὸ χειρότερο, νά δηρητεῖ στὸν «ἱερὸ λόχο» τοῦ Καποδίστρια καὶ, τὸ ἀπίστευτο, ὁ ἴδιος ὁ παπᾶς προτάθηκε ἀπὸ τὸν Καποδίστρια Δεσπότης Ἀθηνηνῶν!

(Γιάννη Κορδάτου : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 610).

1. Τζελάτης : Δήμιος, μπόγιας.

2. Γιάννη Μακρυγιάννη : Op. cit., σελ. 310 καὶ 288.

3. Κανέλλου Δεληγιάννη : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 167.

ριουσία σου. Ἐφῆσε λοιπὸν νὰ παραπονεθοῦν αὐτοὶ ποὺ ἀδικήθηκαν. Ἦρθες σὰν ἄλλος δῆμιος καὶ μᾶς κόβεις τὰ κεφάλια. Σὲ τριγυρίσανε οἱ τυχοδιώχτες, οἱ ἀπάτριδες, οἱ ληστὲς κι ἄλλοι πολλοὶ ποὺ δὲν πῆραν μέρος στὸν Ἄγωνα, καὶ μᾶς τοὺς κοτζαμπάσηδες, ποὺ εἶχαμε μεγαλώσει καὶ ζούσαμε μ' ὄλα τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ποὺ ὅμως, γιὰ χάρη τῆς πατρίδας, βγάλαμε ἀπὸ πάνου μας τὶς πλούσιες ἀσιατικὲς στολὲς μας καὶ δάλαμε τσαρούχια καὶ τραγόκαπες καὶ τρέξαμε σ' ὄλες τὶς ἐκστρατεῖες καὶ πολιορκίες, μᾶς κρατᾶς μακριὰ ἀπὸ τὰ πράγματα τῆς πατρίδας μας, μᾶς ξευτέλισες, μᾶς μηδένισες, μᾶς ἔβγαλες ἀπ' ὄλες τὶς θέσεις, μᾶς κατατρέχεις σὰν κακούργους καὶ στασιαστὲς καὶ μᾶς κυνηγᾶς χωρὶς λύπηση.¹

Δὲν κυνηγοῦσε ὄλους τοὺς κοτζαμπάσηδες ὁ Καποδίστριας, ἀφοῦ αὐτοὶ ἦταν τὸ φυσικὸ στήριγμά του. Ὅμως, εἶναι ἀλήθεια πῶς πολλοὺς τοὺς κυνήγησε.

Βέβαια, δὲν ἦταν καθόλου λάθος τοῦ Καποδίστριας ποὺ «κράτησε μακριὰ ἀπὸ τὰ πράγματα τῆς πατρίδας» μερικὸς κοτζαμπάσηδες, τὸ λάθος του ἦταν ποὺ κράτησε μακριὰ ἀπὸ τὰ πράγματα τῆς πατρίδας τὸ λαό. Νὰ «ξευτέλισει» τοὺς κοτζαμπάσηδες, ποῖός λείει ὄχι ; Μὰ νὰ «ξευτέλισει» καὶ τὸ λαό ; Ἄτυχῶς τῶκαμε αὐτό. Καὶ τῶκαμε, γιὰτι θεωροῦσε τὸ λαὸ τουλάχιστο «ἀνώριμο» γι' αὐτοκυβέρνηση (συνηθισμένο ἐπιχειρήμα ὄλων τῶν ἀπολυταρχικῶν καθεστώτων καὶ στὶς μέρες μας ἀκόμα. Κατάχρηση αὐτοῦ κάνουν οἱ ἀποικιοκράτες σὰν εἶναι νὰ κρατήσουν στὴ σκλαβιά τοὺς ἀποικιακοὺς λαούς).

Κι ὅμως, ὁ «ἀνώριμος» λαός, νὰ πῶς τὸν ἀποστῶμωσε κάποτε :

Εἶχε ρωτήσει «περιφρονητικὰ» ὁ Καποδίστριας ἓνα χωριάτη, ἀνθρωπο τοῦ λαοῦ, τί ἐννοοῦσε, σὰν ἔλεγε «Σύνταγμα». Πῆρε τούτη τὴν ἀπάντηση : «Ἐννοοῦμε—καὶ ζητοῦμε—μιὰ συμφωνία ποὺ νὰ μαθαίνει σὲ μᾶς τὰ καθήκοντά μας πρὸς ἑσένα καὶ σὲ σένα τὰ καθήκοντά σου πρὸς ἐμᾶς».²

Νὰ τώρα ποιά στάση κράτησε ὁ Καποδίστριας πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς. Δίνουμε τὸ λόγο καὶ πάλι στὸ Μακρυγιάννη :

«Οἱ ἀγωνιστὲς κατατρέχονται, πατρίδα, ἀπὸ τοὺς ἐκλαμπρότατους κι ἐξοχώτατους, ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη σου κι ἀδελφούς του. Ὁ Ἄγουστίνοσ κι ὁ Βιάροσ αὐτῆνων τῶν σκοτωμένων τὶς γυναῖκες καὶ τὰ κορίττιστα κυνηγοῦν. Αὐτοὺς τοὺς ἀγωνιστὰς κατατρέχουν καὶ τοὺς λένε νὰ πᾶνε νὰ διακονέψουν. Ἐχουν δίκαιον. Τοὺς φκιάσαν αὐτῆνοι οἱ διακοναραῖγοι οἱ ἀγωνισταὶ ἐκλαμπρότατους, τοὺς λευτέρωσαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους κι ἔγιναν τώρα μεγάλοι καὶ τρανοί. Κι αὐτῆνοι γύμνωσαν τὸ ἔθνος καὶ τὸ ἀφάνισαν. Τοὺς ἀγωνιστὰς τοὺς καταφρονοῦν καὶ βαθμολογοῦν ἐκείνους ὄποῦναι σπιγοῦνοι τοῦ Κυβερνήτη καὶ

1. Κανέλλου Δσληγιάννη : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 220—221.

2. Μένδσλοσν-Βαρθόλδι : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 100.

τῶν ἄλλουνῶν. Αὐτῆνοι βαθμολογοῦνται, αὐτῆνοι πλερώνονται βαριοῦς μιστοῦς. Οἱ ἀγωνισταὶ δυστυχοῦν. Τῶν σκοτωμένων τὶς φημιλίες, ὅποια εἶναι νέα, τῆ θέλει ὁ τάδε, σὰ νὰ λέμε ὁ Βελη - πασιας, ὁ Μουχτάρ - πασιας, ὅτι δὲν ἔχει ἢ φτωχὴ νὰ φάγει . . .

Μῆτε τώρα εἶσαι καλά, πατρίδα, μῆτε γιὰ τὰ μέλλοντά σου, μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὅπου σὲ τριγυρίζουν, πολιτικούς σπιγούνους καὶ τοιοῦτους».

“Ὅπως βλέπουμε, ὁ Καποδίστριας τὰ εἶχε βάλει μὲ ἔλους. Ἀκόμα καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων τοὺς ἔλεγε «ἀνόητους». Γιὰ τοὺς Φαναριώτες ἦταν πιδ κατηγορηματικός. Εἶναι «τέκνα τοῦ σατανᾶ»,¹ ἔλεγε.

Συγκεφαλαιώνουμε. Γιὰ τὸν Καποδίστρια, ὁ λαὸς ἦταν «ἀνὴριμος», οἱ κοτζαμπάσηδες «σχεδὸν Τοῦρκοι», οἱ καπεταναῖοι «ληστές», οἱ μορφωμένοι «ἀνόητοι» κι οἱ Φαναριώτες «τέκνα τοῦ σατανᾶ». “Υστερ’ ἀπ’ αὐτὰ εἶναι ν’ ἀπερεὶ κανένας, πῶς νόμιζε ὁ Καποδίστριας πῶς θὰ μπορούσε νὰ κυβερνήσει τὸν τόπο χωρὶς κανένα σχεδὸν στήριγμα; “Ἦθελε τὴν προσωπικὴ διχτατορία. Πολὺ καλά. Μὰ οἱ διχτάτορες στηρίζονται στὶς μπαγιονέτες κάμπωπων χιλιάδων πιστῶν τοὺς στρατεμάτων. Ἐνῶ αὐτός; Βέβαια, εἶχε τὸ χαφιεδολοῖ του. Καὶ μάλιστα χαφιεδολοῖ πολὺ καλὰ ὀργανωμένο. Στὴν ἐποχὴ του, γράφει ὁ Φίνλεῦ «γίνονταν συλλήψεις πολιτῶν χωρὶς νόμιμα ἐντάλματα, ρίχνονταν ἀνθρωποὶ στὴ φυλακὴ χωρὶς συγκεκριμένη κατηγορία καὶ χωρὶς νὰ γίνεῖ πρῶτα δίκη, ὁ τύπος εἶχε φημωθεὶ κι ἔλοι ὅσοι εἶχαν τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα δούλευαν μὲ σπιούνους».² Σωστὴ τυραννία δηλαδὴ.

Προσθέτει ὁ Μακρυγιάννης :

“Ὅλα τὰ εἶχαμε, σπιγούνους δὲν εἶχαμε. Τώρα ἔγιναν οἱ περισσότεροι Ἕλληνες. Καὶ δὲν ἔγιναν μόνοι τους, τοὺς ἔκαμε ἢ Ἐξοχότης σου, ὁ Βιάρος, ὁ Αὐγουστίνος, δίνοντάς τους βαθμούς, θέσες, χρήματα, βαργιές πλερωμὲς ἀνθρώπων, ὅπου δὲν ἔχουν δικαίωματα. Τότε ἔλοι θὰ γένουν σπιγούνοι. Κι αὐτὸ τὸ σχολεῖον θὰ φάγει τὴν λευτεριάν μας».³

Μά, ποῖο καθεστῶς στάθηκε μονάχα μὲ τοὺς σπιούνους του; Κι ὡς πότε μπορούσε νὰ κρατήσῃ ἓνα τέτοιο καθεστῶς; Ὁ διορατικὸς Γκαίτε εἶχε προῖδει τὸ ἄσχημο τέλος τοῦ Καποδίστρια. Εἶχε πεῖ : «Ὁ Καποδίστριας δὲ θὰ μπορέσει νὰ μείνῃ πολὺ ἀρχηγὸς τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, γιὰτὶ δὲν ἔχει μιὰ ἰδιότητα, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ μιὰ τέτοια θέση. Δ ἐ ν ε ἷ ν α ἰ σ τ ρ α τ ἰ ὶ ὡ τ η ς. Δὲν ἔχουμε κανένα παράδειγμα, πῶς μπόρεσε κάποιος νὰ ὀργανώσῃ ἐ π α ν α σ τ α τ η μ ἔ ν η πολιτεία καὶ μπόρεσε νὰ ὕ πο τ ᾶ ξ ε ἰ τοὺς ἄντρες, ποὺ ὡς τότε ἦταν στρατιῶτες καὶ ἔργο τους ἦταν νὰ δίνουν μάχες. Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, ἐπικεφαλῆς ἑνὸς στρατοῦ, μπορεῖ κανένας νὰ διατάξῃ καὶ νὰ βγάξῃ νόμους, β ἔ β α ἰ ο ς π ῶ ς θ ᾶ τ ὸ ν ὕ π α κ ο ὕ σ ο υ ν.

1. Φίνλεῦ : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 192.

2. Id. τόμ. Β', σελ. 220—222.

3. Op. cit., σελ. 286.

Χωρίς αυτό όμως, είναι επικίνδυνο. 'Ο Ναπολέοντας, αν δεν ήταν στρατιώτης, δε θα μπορούσε ν' ανέβει στο αξίωμα του υπατου. 'Ο Καποδίστριας, λοιπόν, δε θα μπορούσε νά σταθεί σαν π ρ ω τ ο ς μέσα στους "Έλληνες και τὸ πιθανότερο είναι πολὺ γλήγορα νά παίξει δευτερεύοντα ρόλο. Σὰς τὸ λέω ἀπὸ μπροστά και θὰ τὸ δείτε ποὺ θὰ γίνει. Αὐτὰ ποὺ λέω είναι μέσα στὴ φύση τῶν πραγμάτων και δὲ μπορεῖ νά γίνει διαφορετικά».¹

Τὰ λάθη αὐτὰ τοῦ Καποδίστρια δὲν ἦταν δυνατὸ παρὰ νά φέρουν, ὄχι μόνο τὴ γενικὴ ἀπογοήτευση, μὰ και τὴν ἀνταρσία τῶν ὡς τώρα ἀρχόντων τοῦ τόπου, τῶν κοτζαμπάσηδων και τῶν πολιτικῶν, ποὺ μένανε «μακρὰν τοῦ Παραδείσου». Πρὶν δοῦμε τὴ στάση τοῦ δικοῦ μας ἥρωα, τοῦ Κωλέτη, ἀξίζει νά βάλουμε δῶ μιὰ περίεργη στιχομυθία ἀνάμεσα στὸν κοτζάμπαση Κανέλλο Ντεληγιάννη, ποὺ εἶχε κλειστὴ στὴ φυλακὴ ἀπὸ τὸν Καποδίστρια—δὲ χρειάζεται δῶ νά ποῦμε τὸ γιατί και πῶς—και τὸν εἰσαγγελέα ποὺ εἶχε πάει νά τὸν ἀνακρίνει μαζί μὲ τὸ γραμματικὸ του και δυὸ μάρτυρες :

*Ερώτηση: Ποῦθε εἶσαι;

*Απάντηση: Ἀπὸ τὴ Χαμπεσία.

*Ερώτ.: Ἐμεῖς σ' ἐρωτοῦμε σὰν ὑπάλληλοι τῆς κυβέρνησης.

*Απάντ.: Κι ἐγὼ σὰς ἀπαντῶ σὰν ἐλεύτερος "Έλληνας.

*Ερώτ.: Ποιάς θρησκείας εἶσαι;

*Απάντ.: Ἐβραῖος.

*Ερώτ.: Πῶς σὲ λένε;

*Απάντ.: Μποχώρη.

*Ερώτ.: Νὰ τὰ γράψουμε αὐτά;

*Απάντ.: Μάλιστα, ἀπαράλλαχτα.

Τοῦ λέει τότε ὁ Εἰσαγγελέας :

«Μά, κύριε, θυμήσου τὰ ὑστερνά σου!»

«Και τότε, συνεχίζει ὁ Ντεληγιάννης, ἐξαφθείς ἀπὸ ἀκράτητον και ἄλογον θυμὸν και ἀσηκωθεὶς ὄρθιος, τοῦ λέγω :

«Μπρὲ μπιρμπάντη, τυχοδιώχτη! Ἐμένα μὲ γνωρίζει ὄλο τὸ "Έθνος, ὄλα τὰ βουνά, ὄλοι οἱ κάμποι, ὡς κι αὐτὰ τ' ἄψυχα δέντρα κι οἱ πέτρες! Εἶμαι ὁ Κανέλλος Ντεληγιάννης, ἀρχηγὸς ὁ ἴδιος δυὸ ἐπαναστάσεων γιὰ τὴν ἀπελευτέρωση αὐτῆς τῆς πατρίδας».

Ἐτρεξα νά πάρω ἓνα μπαστοῦνι, ποὺ ἦταν ἐκεῖ, και νά τοῦ σπάσω τὸ κεφάλι, ἀλλ' αὐτοὶ τᾶχασαν στὴ στιγμή και, κατατρομαγμένοι, γκρεμοτοσάκιστηκαν ἀπὸ τὴ σκάλα και βγήκαν ὄξω».²

Νὰ ἡ δύναμη τοῦ καποδιστριακοῦ κράτους, ποὺ εἶχε γιὰ μοναδικὸ ἀπο-

1. Δημ. Α. Πετρακάκου : «Κοινοβουλευτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος». Ἀθήνα 1935, τόμ. Α', σελ. 437.

2. Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 210.

κούμπι του τὸ χαφιεδολόι! "Ένας φυλακισμένος, κατηγορούμενος, λείπει τὸν εἰσαγγελέα «μπιρμπάντη καὶ τυχοδιώχτη» καὶ μὲ τὴ μαγούρα στὸ χέρι τὸν ἀναγκάζει νὰ «γκρεμοτσακιστεῖ ἀπὸ τὴ σκάλα» γιὰ νὰ γλυτώσει.

Μ' ὄλα αὐτὰ ὁ λαὸς ἔκανε ὑπομονή. "Ἐλπίζε, πὼς μιὰ μέρα ὁ Καποδίστριας θάλλαζε πολιτική! Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, τὸ τόσο λεπτό, μὰ καὶ σοβαρό—γιὰ τὴ στάση δηλ. τῶν λαϊκῶν μαζῶν πρὸς τὸν Καποδίστρια—θὰ ξαναμιλήσουμε παρακάτω.

27. Καιροσκοπεῖ.

ΕἴΠΑΜΕ παραπάνου, πὼς ὁ Καποδίστριας ἦταν δλότελα ξεκρέμαστος, μὲ μοναδικό του ἀποκούμπι τοὺς χαφιέδες του. Δὲν ἄργησε νὰ ξεσπάσει ἐντονη ἀντιπολίτευση. Ἐπὸ τοὺς πολιτικούς, φανερὰ τὸν ἀντιπολιτεύουνταν ὁ Μαυροκορδάτος, ποὺ εἶχε στήσει τὸ στρατηγεῖο του στὴν Ὑδρα. Γιὰ νὰ τὰ βγάλει πέρα ὁ Καποδίστριας, γίνονταν κάθε μέρα καὶ τυραννικότερος.

«Ὅλοι πιά εἶχαν τέτοιον τρέμο, ποὺ δὲ μπορούσε νὰ πεῖ μιὰ λέξη ὁ ἀδερφὸς στὸν ἀδερφό!»¹

Στοὺς καιροὺς τοῦ Κυβερνήτη,
στὴν Ἑλλάδα ὅποιος ζεῖ,
Καλὰ πρέπει νὰ προσέχει
μὲ ποιὸν βρίσκεται μαζί.
Κι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς συγγενεῖς του
νὰ καλοβαστᾷ τὰ βάθη
κλειδωμένα τῆς ψυχῆς του.²

Ἄλλὰ, στὰ χαμένα. Ἡ ἀντιπολίτευση ὄλο καὶ φούντωνε. Γιὰ νὰ ρίξει τότε στάχτη στὰ μάτια τοῦ κόσμου, ἀποφάσισε νὰ δείξει καὶ λίγη δημοκρατικότητα.

Κάλεσε, γιὰ τὶς 11 τοῦ Ἰούλη 1829, Ἑθνικὴ Συνέλευση στὸ Ἄργος. Ἐλπίζε πὼς ἔτσι θ' ἀποστόμωνε τὴν ἀντιπολίτευση.

Ὁ Κωλέτης βρῖσκονταν τότε στὴ Σάμο ἀκόμα. Πῆρε μαζί του τὸ Λουκοῦργο Λογοθέτη, τὸ Γιάννη Λεκάτη καὶ τὸ Χρῆστο Ματακίδη, σὰν ἀντιπρόσωπους τοῦ νησιοῦ, καὶ πῆγε στ' Ἀνάπλι. Ὁ Καποδίστριας τὸν διόρισε τότε μινίστρο τοῦ πολέμου.³ Κι αὐτό, εἴτε γιὰ τὸ ἀναγνώριζε ἀξία, εἴτε γιὰ νὰ τὸν πάρει μὲ τὸ μέρος του.

1. Κανέλλου Δεληγιάννη : *Op. cit.*, τόμ. Γ', σελ. 219—220.

2. Ἀλέξ. Σούτσου : «Ἄπαντα», Ἀθήνα 1916, σελ. 41.

3. α) Ἀναστ. Γούδα : *Op. cit.*, τόμ. ΣΤ', σελ. 268.

β) Δημ. Ἡλιόπουλου : *Op. cit.*, σελ. 8.

Κι ὁ Κωλέτης; Πῶς ἀνταποκρίθηκε στὴν τιμὴ αὐτή, ποὺ τοῦκαμε ὁ Κυβερνήτης; Τί στάση κράτησε ἀπέναντί του ὡς ὑπουργὸς καὶ συνεργάτης του; Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὐκολή: κωλέτεια. Δηλ. στά φανερὰ φίλος, στά κρυφὰ μισοφίλος ἢ καὶ μισοεχθρὸς, ἀνάλογα μὲ τίς... μετεωρολογικὲς συνθήκες. Ὁ καιροσκοπισμὸς ἦταν μέσα στὸ αἷμα τοῦ Κωλέτη. Σ' ὄλη του τὴ ζωὴ δὲν τὸν παράτησε ποτέ. Θαρεῖς καὶ τοῦ ἦτανε ὀλότελα ἀδύνατο νὰ ἐνεργήσει ἴσα καὶ ντόμπρα.

Καὶ τώρα, λοιπόν, καιροσκοποῦσε.

«Πανοῦργος, πολυμήχανος καὶ καιροσκόπος, «παρέμεινε θεατὴς τῆς πάλης» ἀνάμεσα στὸν Κυβερνήτη καὶ στοὺς ἀντιπάλους του. Ἔδλεπε καλὰ πῶς, κάτου ἀπὸ τὴ λυσσασμένη πάλη τῶν ὀχτρῶν τοῦ Καποδίστρια, ἀργὰ ἢ γρήγορα θᾶπεφτε. Γι' αὐτό, βοηθοῦσε στὸ γκρέμισμά του μὲ τοὺς φίλους του, μὰ ὁ ἴδιος προσωπικὰ δὲ θεωροῦσε σκόπιμο νὰ συνεργαστεῖ μὲ τοὺς ὀχτροὺς του».¹

Ἄς ἀκούσουμε καὶ τὸ Γούδα :

«Οὔτε ἀφοσιωμένος στὴν πολιτικὴ τοῦ Καποδίστρια ἦταν, μὰ οὔτε καὶ πολὺ ἀντιπολιτευόμενος». Πρὶν δυναμώσουν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὸν Καποδίστρια, δὲν ἀποφάσιζε νὰ πάει μαζί τους. Εἶχε σταλεῖ ἀπὸ τοὺς συνωμότες τῆς Ὑδρας ὁ Τρικουπῆς γιὰ νὰ τὸν τραβήξει μὲ τὸ μέρος τους.

Τ' ἀπάντησε :

«Ἐγκρίνω τὰ φρονήματά σας, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε νὰ φύγετε ἀπὸ τ' Ἀνάπλι. Πρέπει νὰ κάμουμε ὄλοι ὑπομονὴ καὶ νὰ πασχίσουμε μὲ τὸ καλὸ νὰ τὸν καταφέρουμε ν' ἀλλάξει σύστημα».²

Νὰ ἀκόμα ἓνα δεῖγμα τῆς κωλέτειας στάσης του πρὸς τὸν Καποδίστρια. Ἐνῶ, ὅπως ξέρουμε, ἦταν ὑπουργὸς τοῦ Κοποδίστρια, μ' ἄλλα λόγια ὄργανο κυβερνητικὸ, στά κρυφὰ τοῦσκαθε τὸ λάκκο καὶ μὲ τοὺς ἀντιπολιτευόμενους βρισκουνταν σὲ μυστικὴ ἀλληλογραφία. Ὅπου, ὅμως, κάποια μέρα ἢ μάσκα ἔπεσε.

Οἱ χαφιέδες τοῦ Καποδίστρια πιάσανε γράμματά του, ποὺ τᾶστελνε πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς τῆς Λειβαδιάς μὲ κάποιον Νικόλα Μαυρολιθαρίτη—ὁ ἴδιος εἶχε φέρει στὸν Κωλέτη καὶ γράμματα ἀπὸ τοὺς ἀντιπολιτευόμενους τῆς Ὑδρας—ὅπου τοὺς ἔγραφε νὰ φροντίσουν νὰ τὸν βγάλουν πληρεξούσιο τῶν ἀρμάτων—βγάζανε τότε ξέχωρους πληρεξούσιους οἱ στρατιωτικοί—στὴ Συνέλευση, ποὺ θὰ συγκαλοῦνταν σὲ λίγο. Μά, στὴ Λειβαδιά, καθὼς σ' ὄλη τὴ χώρα, ὁ Καποδίστριας εἶχε ὀρίσει δικούς του ὑποψήφιους. Καὶ σκοπὸς του ἦταν νὰ ψηφιστοῦν ἀπὸ τὸ λαὸ οἱ δικοὶ του ὑποψήφιοι, νὰ πάρει πλειοψηφία στὴν Ἐθνοσυνέλευση καὶ νὰ δώσει λαϊκὸ ἔρεισμα στὴ διχτατορία του.

1. Γ. Ἀσπρέα : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 89.

2. Ἀναστ. Γούδα : Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 269.

Τὰ γράμματα αὐτὰ παραδόθηκαν στὸν Καποδίστρια. Τάβαλε πάνου στὸ τραπέζι τοῦ γραφείου του καὶ κάλεσε τὸν Κωλέτη :

— Πάρτε αὐτὰ τὰ γράμματα καὶ διαβάστε τα, τοῦ λέει.

— Ἄφου εἶναι στὸ τραπέζι Σας, διαβάστε τα Σεῖς, γιατί ἐγὼ τᾶγραψα καὶ ξέρω τί λένε, τ' ἀπάντησε.

Κι ἀπὸ τότε, «ἀφου πλέον τὸ ἀντιπολιτευτικὸν πνεῦμα του ἐπροδόθη», πῆρε ὀριστικὰ θέση ἐνάντια στὸν Κυβερνήτη κι ἀποφάσισε νὰ ἐνωθεῖ μὲ τοὺς ἀντιπολιτευόμενους.¹

ΑΣ ΠΟΥΜΕ καὶ λίγα γιὰ τίς ἐκλογές ἐκεῖνες.

Γιὰ νὰ πετύχει τὴν ἐκλογὴ φίλων πιστῶν του ὁ Καποδίστριας, ἐγκαινίασε ἐκλογικὰ τερτίπια καὶ τρομοκρατία, ποὺ θὰ τὰ ζήλευαν πολλοὶ κατοπινοὶ του.

*Βάλετε τὰ δυνατά σας
καὶ τῶν χωρικῶν ἀνθρώπων
ἀγοράσατε τοὺς ψήφους
μὲ ψευτιές, μὲ κάθε τρόπον.
Ἄν σᾶς λείπει κάπου—κάπου
ἢ μονέδα ἢ χρυσή,
παίρνετέ τους εἰς τὰ σπίτια
καὶ κερνᾶτε τους κρασί.²*

«Ὁ Κυβερνήτης», γράφει ὁ Μακρυγιάννης, «ἔκαμε μὲ τοὺς πληρεξούσιους, ὅσα τοῦ ἦταν ἀναγκαῖα—τοὺς ἀγόρασε καὶ ἦταν δικοὶ του».³

Ἔτσι, κατάφερε ὁ Καποδίστριας νᾶχει τὰ τρία τέταρτα τῆς Συνέλευσης μὲ τὸ μέρος του.

Μ' ὄλα αὐτά, ἡ ἀντιπολίτευση (Μαυροκορδάτος καὶ Κωλέτης τώρα) δοκίμασε νὰ ἐκδηλωθεῖ ἀνοιχτὰ κατὰ τοῦ Καποδίστρια καὶ μέσα στὴ Συνέλευση. Μά, μόλις τέλειωναν τὴν ὀμιλία τους, ἀμέσως σηκώνουνταν κάποιος πληρεξούσιος καὶ τοὺς ἀντίκρουε.

Ὁ Καποδίστριας, λοιπόν, κυριάρχησε πέρα γιὰ πέρα στὴ Συνέλευση. Τὴν τελευταία μέρα, βγαίνοντας ἀπὸ τὴν αἴθουσα «ἐπευφημίστηκε» ζωηρὰ ἀπ' ὄλους σχεδόν. Φαινομενικὰ ἦταν θριαμβευτής. Στὴν οὐσία ὅμως, ἡ ἀντιπολίτευση ὄχι μόνο δὲν εἶχε διαλυθεῖ, μὰ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θὰ γίνονταν πιδὸ τολμηρῆ, πιδὸ ἐπιθετικῆ.

1. Νικ. Κασμοῦλη : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 420.

2. Στίχοι τοῦ Σούτσου.

3. Op. cit., σελ. 294.

ΚΑΙ ΠΟΙΟ ήταν τὸ ἔργο τῆς Συνέλευσης; Κατάργησε τὸ «Πανελλήνιο» καὶ στὴ θέση του οὐστήσε τὴ Γερουσία, σῶμα συμβουλευτικόν, ὅπως καὶ τὸ «Πανελλήνιο», ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ εἰκοσιεφτά γερουσιαστές. Οἱ εἰκοσι ἐκλέχτηκαν ἀπὸ τὴ Συνέλευση καὶ οἱ ἑφτά θὰ διορίζονταν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη.

Δηλαδή; Πάλι ὁ Μανωλίδης καὶ ἡ κάπα του! Θέλετε τώρα νὰ μάθετε καὶ γιὰ τὸν Κωλέτη μας; Ἔ, φίλοι μου! Κατάφερε ὁ διαολόβλαχος καὶ ἐκλέχτηκε ἀπὸ τὴ Συνέλευση γερουσιαστής! Πάλι «στὰ πράματα»!

28. Ὁ φόνος τοῦ Καποδίστρια.

ΚΥΡΙΑΚΗ 27 τοῦ Σεπτέμβρη 1831. Ὁ Καποδίστριας, συντροφευμένος ἀπὸ τὸ Γιώργη Κοζώνη—Κρητικόν, κουλὸν ἀπὸ τὸ δεξι χέρι, ποὺ τὸ εἶχε χάσει πολεμώντας μὲ τοὺς Ἀραπάδες τοῦ Μπρατίμη—καὶ τὸν κλητῆρα Δημήτρη Λεωνίδα, ξεκίνησε νὰ πάει στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα νὰ λειτουργηθεῖ. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς τὸν περίμεναν οἱ φονιάδες του. Ὁ Κώστας Μαυρομιχάλης—Κωσταντήνμπεγης—ἀδερφὸς τοῦ Πετρόμπεη, καὶ ὁ Γιωργάκης Μαυρομιχάλης ἢ Μπεζαντές, γιὸς τοῦ Μπέη.

Μόλις ὁ Καποδίστριας πάτησε τὸ ἓνα πόδι του στὸ κατώφλι τῆς πόρτας, ὁ Κώστας Μαυρομιχάλης τὸν ἄρπαξε μὲ τ' ἀριστερό του χέρι ἀπὸ τὸ στήθος φωνάζοντας: «Στάσου, τύραννε!» καὶ μὲ τὸ δεξί του ἄδειασε τὴν πιστόλα του κατακέφαλα. Τὴν ἴδια στιγμή ὁ Γιώργος Μαυρομιχάλης τοῦμπηξε τὸ μαχαίρι στὸ μάτι καὶ ὁ Καποδίστριας σωριάστηκε νεκρός, πᾶνον στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ κουλοχέρη Κοζώνη. Οἱ φονιάδες τὸ βάλανε στὰ πόδια. Ὁ Κοζώνης ἀπίθωσε τὸ νεκρὸ στὴ γῆ καὶ ἔτρεξε νὰ κυνηγήσει τοὺς δυὸ φονιάδες. Ὁ Κώστας Μαυρομιχάλης πῆρε δρόμο πρὸς τ' ἀπάνου σοκάκι, ὁ Κοζώνης τὸν πρόλαβε καὶ ἄδειασε καταπάνου του τὴν πιστόλα. Τὸν χτύπησε στὶς πλάτες, μὰ δὲν ἔπεσε ἀμέσως, μπόρεσε καὶ προχώρησε τρεκλίζοντας καμιά εἰκοσαριά βήματα καὶ χώθηκε σ' ἓνα σπιτάκι. Ἐκεῖ κάθονταν μιὰ γριά. Τῆς λέει:

«Σκότωσα τὸν τύραννο!»

Ἡ γριά, μόλις ἄκουσε αὐτὰ καὶ ἄκουε πιδ κάτω τις φωνές τοῦ κόσμου, ποὺ βοοῦσε κατὰ τοῦ φονιά, βγήκε ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ἄρχισε νὰ φωνάζει τρομαγμένη:

«Ἐδῶ εἶναι ὁ φονιάς!» Τὸ μανιασμένο πλῆθος, ποὺ, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἔμαθε τὸ φόνου τοῦ Καποδίστρια, μὲ φωνές, βραιοὺς καὶ κατάρες ἔτρεχε νὰ βρεῖ καὶ νὰ πιάσει τοὺς φονιάδες, ἔπεσε ἀπάνου στὸν πληγωμένο, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν κατασπαράξει, τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὰ πόδια καὶ τὸν ἔσερνε στοὺς δρόμους.

«Πείσμων ἐκεῖνος καὶ θρασὺς μέχρι τέλους», δὲν ἔδειχνε κανένα σημάδι μεταμέλειας, μόνο παρακαλοῦσε νὰ μὴν τόν... λερῶσουν καὶ νὰ τὸν σκοτώσουν σύντομα.

«Μὴ μὲ λερώνετε, βρὲ παιδιά! Μωρέ, δὲ βρῖσκεται κανένα παληκάρι νὰ μὲ φονέψει μὲ μιὰ πιστολιά;» Τὴν ἴδια στιγμή ἔφτασε κι ὁ Φωτομάρας —Σουλιώτης— μὲ τὸ γιό του καὶ τοῦρριξαν ἀπὸ μιὰ ντουφεκιά. Συνέχεια καταφτάσανε τέσσεροι στρατιώτες καὶ τὸν ντουφέκισαν κι αὐτοί. Μὰ ὁ φονιάς ζοῦσε ἀκόμα! ¹

Ἄπὸ κεῖ τὸν ἔσυραν—μισοζώντανο—ὡς τὸν πλάτανο τῆς πλατείας, ἔπου τὸν παράτησαν. Ξεψύχωσε κατὰ τ' ἀπόγεμα. Τὸ πτώμα του τὸ πέταξαν ἀργότερα, μὲ βρисиές καὶ βλαστήμιες, στὴ θάλασσα, πίσου ἀπὸ τὸ "Ἴτς - Καλέ," ἀφοῦ πρώτα τοῦ ἔδεσαν μιὰ πέτρα στὸ λαιμό.²

Ο ΑΛΛΟΣ φονιάς, ὁ Γιωργάκης Μαυρομιχάλης, μπόρεσε καὶ κρύφτηκε, πρώτα στὸ σπίτι τοῦ συνταγματάρχη Βαλιάνου κι ὕστερα στὸ σπίτι τοῦ Γάλλου πρόξενου Ρουάν. Ὁ λαός, ἄμα ἔμαθε πὼς κρύβονταν στὸ σπίτι τοῦ Ρουάν, ἔτρεξε πρὸς τὰ κεῖ, κύκλωσε τὸ σπίτι κι ἤθελε νὰ τὸ γκρεμίσει. Ὁ Γάλλος πρόξενος πάσκιζε νὰ μὴν τὸν παραδώσει, ἀλλὰ στὸ τέλος ἀναγκάστηκε νὰ ὑποκύψει, ἀφοῦ πρώτα πήρε τὰ μέτρα του νὰ μὴ λυντσαριστεῖ ἀπὸ τὸ πλῆθος. Φρόντισε ἀκόμα νὰ τοῦ ὑποσχεθοῦν, πὼς θὰ περνοῦσε ἀπὸ κανονικὴ δίκη. Ἄπὸ κεῖ τὸ πλῆθος τράβηξε πρὸς τὴ Γερουσία καὶ ξεφώνιζε:

«Ἡ σκοτώνετε τὸ φονιά ἢ θὰ κάμουμε ἐκδίκηση μοναχοί μας καὶ θὰ κάμουμε ὅτι μπορέσουμε».

Πολλοὶ πήγαιναν στὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν «ἐφορτώνοντο»:

«Κολοκοτρώνη! Ἐκδίκηση κάμε! Σκότωσε τοὺς φονιάδες!»³

ΕΔΩ ἄς σταθοῦμε λίγο. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάμει ἐντύπωση, δὲν πρέπει νὰ προσέξουμε πολὺ, πὼς ὁ λαὸς ἔδειξε τόση ὀργὴ κι ἀγανάκτηση ἐναντία στοὺς φονιάδες;

Γιατί, ἀντίς νὰ τοὺς σέρνει ἀπὸ τὰ πόδια καὶ νὰ ζητάει τὴ θανάτωσή τους, δὲν τοὺς σήκωσε ψηλὰ στοὺς ὤμους του καὶ δὲν τοὺς περιέφερε θριαμβευτικὰ σὰν τυραννοχτόνους; Γιατί δὲν ἔσυρε ἀπὸ τὰ πόδια τὸ νεκρὸ Καποδίστρια καὶ δὲν πέταξε τὸ κουφάρι του στὴ θάλασσα, ὅπως ἔκαμε γιὰ ἕναν ἀπ' τοὺς φονιάδες του;

Ἄκόμα καὶ στὴν Τρίπολη, μόλις μαθεύτηκε ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, «οἱ Τριπολιτσιώτες ἔμειναν νεκροί, ἄφησαν τὰ ἐργαστήριά τους, τίς δουλιές τους κι ἐπερπατοῦσαν στοὺς δρόμους σὰν τρελοί».⁴

1. Κανέλλου Δεληγιάννη: Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 222—223.

2. Ἴτς - Καλέ (=Ἐσωτερικὸ Κάστρο): Τέτοιο κάστρο ἔχουν οἱ ἀκροπόλεις πολλῶν ἐλληνικῶν πόλεων καὶ κυρίως τ' Ἀνάπλι. (Σ.Σ.).

3. α) Μένδελσον - Βαρθόλδι: Ορ. cit. τόμ. Β', σελ. 390—392.

6) Κανέλλου Δεληγιάννη: Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 222—223.

4. Θεοδ. Κολοκοτρώνη: Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 185.

5. Id. τόμ. Γ', σελ. 184.

Τί σημαίνουν δλ' αὐτά; Είναι υπερβολές τοῦ Κολοκοτρώνη, ποῦ ἦταν φίλος τοῦ Καποδίστρια, ἢ πιστός καθρέφτης τῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ γιὰ τὸν Κυβερνήτη, τὸ «Μπαρμπαγιάννη», ὅπως τὸν ἔλεγε;

Ἄς ἀκούσουμε καὶ τὸ Ντεληγιάννη, γνωστὸ ὄχτρο τοῦ Καποδίστρια.

Εἶχε διαδοθεῖ, πὼς ἦταν κι αὐτὸς ἀνακατωμένος στὸ φόνο τοῦ Κυβερνήτη. Γιὰ νὰ μὴ βρεῖ τὸ μπελά του ἄδικα, πῆρε μαζί του μερικοὺς πιστοὺς τοῦ ἀνθρώπου κι ἔφυγε γιὰ τὴν Καλαμάτα. Στὸ δρόμο ἀντάμωσε τὸ Γκριτζαλη¹ καὶ τοῦ ἐμπιστεύτηκε πὼς πάει νὰ κρυπτεῖ προσωρινά, κι ἀφοῦ συχάσει ὁ βρασμός τοῦ λαοῦ, θὰ παραδοθεῖ καὶ θ' ἀποδείξει τὴν ἀθωότητά του. Τέλος, παρακάλεσε τὸ Γκριτζαλη νὰ μὴν τὸν προδώσει.

«Ἄρχισε νὰ δρκίζεται», γράφει ὁ Ντεληγιάννης, «καὶ νὰ καταναθεματίζει τὸν ἑαυτὸ του, ν' ἀρνιέται τὸ Χριστό, τὴν Παναγιά, τὴ θρησκεία καὶ ὅτι νὰ φάει τὰ κεφάλια τῶν παιδιῶν του, ἂν βάλει τέτοια ἰδέα στὸ νοῦ του κι ἄλλα τέτοια ἔλεγε γιὰ νὰ μὲ κάμει νὰ τὸν πιστέψω. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ ἐπίβουλος προδότης, ἄμα ξεμάκρυνε ἀπὸ μένα, ντουφέκισε μαζί μὲ κάποιον ἄλλον, ποῦ εἶχε μαζί του, μιά, δύο, τρεῖς, πολλές φορές καταπάνου μας φωνάζοντας νὰ τρέξουν ὅλοι ἀπὸ τὰ χωριά, νὰ πιάσουν τοὺς φονιάδες τοῦ Καποδίστρια. Βγήκαν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ Μελιγαλαῖ ὅλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἔτρεξαν ἀπὸ κεῖ στὸ Κατσαρό καὶ στὴ Σκάλα καὶ σὲ μιὰ ὥρα μέσα συνάχτηκαν πάνου ἀπὸ πεντακόσοι ἀρματωμένοι καὶ πάνου ἀπὸ χίλιοι ξαρμάτωτοι καὶ μᾶς περικύκλωσαν στὴ μέση τοῦ κάμπου, ἔτσι ποῦ νὰ μὴ βρίσκουμε τρόπο νὰ σωθοῦμε. Βροχή πέφταν τὰ βόλια καταπάνου μας, ἀλλὰ βρήκαμε ἓνα βαθὺ χαντάκι, πέσαμε μέσα καὶ σωθήκαμε.»²

Τί βγαίνει ἀπὸ τοῦτα δῶ; Γιατί ξεσηκώθηκαν χωριά δλάκερα, ἄντρες καὶ γυναῖκες, καὶ κυνηγοῦσαν τοὺς ὑποτιθέμενους φονιάδες τοῦ Καποδίστρια;

Κάποια ἐξήγηση πρέπει νὰ δοθεῖ στὸ φαινόμενο αὐτό. Μπᾶς κι ἦταν λοιπὸν ὁ Καποδίστριας φίλος τοῦ λαοῦ; Ὁχι! Δὲν ἦταν. Ἡ ὀλη πολιτεία τοῦ Καποδίστρια, ὅπως τῶρουμε πεῖ κιόλας ὡς τώρα, δὲν ἔδειχνε καθόλου ἀγάπη πρὸς τὸ λαό. Οὔτε θὰ γελαστοῦμε, ποῦ δὲ δέχονταν νὰ πάρει μιστό, ὅσο ἦταν Κυβερνήτης, γιατί τ' ἀδέρφια του κλέψανε δεκαπλάσια ἀπ' ὅσα αὐτὸς χάρισε στὸ κράτος. Οὔτε κι ἡ περιφρόνησή του πρὸς τοὺς κοτζαμπάσηδες κι ὁ παραμερισμός τους θὰ μᾶς γελάσουν γιὰ νὰ βγάλουμε λαθεμένα συμπεράσματα. Ὅλοι, ὅσοι θέλουν νὰ κυβερνήσουν διχτατορικά, χτυποῦν

1. Γιάννης Γκριτζαλης: Μοραφτης ἀγωνιστής. Στὸν Ἄγωνα ἦταν ἀρχηγὸς τῶν ντρέδων. Φίλος τοῦ Κολοκοτρώνη. Στὰ 1834 ἔγινε ἀρχηγὸς τῆς Μεσσηνιακῆς ἐξέγερσης κατὰ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἀλλ' ἀπότυχε καὶ παραδόθηκε στὶς ἀρχές ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του, ποῦ εἶχαν κατατρομοκρατηθεῖ. Καταδικάστηκε ἀπὸ τοὺς Μπαδαρέζους σὲ θάνατο καὶ ντουφεκίστηκε.

2. Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 225—226.

πρώτα τὰ κεφάλια τοῦ τόπου. Ὁ Ἄλῃ - πασίας τσάκισε πρώτα τοὺς ἀγαδομπέηδες στὴν Ἡπειρο γιὰ νὰ στεργιώσει τὸ πασαλίκι του.

Πῶς ἐξηγιέται λοιπὸν ἡ ἀγανάχτηση τοῦ λαοῦ ἀμέσως μετὰ τὸ φόνο του ;

Ἄπλουστάτα. Ὁ Καποδίστριας ἦταν ἀσύγκριτα ἀνώτερος ἀπ' ὄλους δσους κυβέρνησαν τὸν τόπο στὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα κι ὁ λαὸς μὲ φρίκη του ἀναλογίζονταν πῶς μπορούσε νὰ ξαναπέσει στὰ χέρια τῶν Κωλέτηδων !

Νὰ γιατί ἀγανάχτησε ὁ λαὸς μὲ τὸ φόνο τοῦ Καποδίστρια κι ἤθελε νὰ κομματιάσει τοὺς φονιάδες του.

Νὰ μὴν ξεχνοῦμε, βέβαια, καὶ τὸ «συμμαχικὸ παράγοντα». Ἡ Ἀγγλία εἶχε βάλει τὸ δαχτυλάκι της. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀγνοοῦντες ἰδεολόγοι δημοκράτες, ὅπως ὁ Κοραῆς κι ὁ Σοῦτσος, ἀντιπολιτευτήκαν ἔντονα τὸν Καποδίστρια. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἔφτασε νὰ παρομοιάσει τοὺς φονιάδες μὲ τοὺς ἀρχαίους τυραννοκτόνους Ἀρμόδιο κι Ἀριστογείτονα.¹ Νὰ οἱ σχετικοὶ στίχοι του :

(Φαντάζεται ἕναν ἀπὸ τοὺς φονιάδες νὰ μονολογεῖ, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ φόνο).

*...Τρέμε, τύραννε... ἡ ὥρα τοῦ θανάτου σου σημαίνει
ἡ ὀργὴ τοῦ Ἔθνους ὄλου, ἡ ὀργὴ μου σὲ προσμένει.*

Στὸν ναὸν ποῦ θὰ μολύνεις, τρέχω νὰ παραμονεύσω...

τρέχω, τρέχω στοῦ Ὑψίστου τὸν βωμὸν νὰ σὲ φονεύσω...

Ἔρχεται... Τὸν προμηθῆ σάλπιγγες καὶ μουσικὴ.²

Ἔρχεται... Τὸν προπομπεῦει μισθοφόρος φυλακὴ.³

*Μιμητὴς τοῦ Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτωνα νέος,
σκέπασε, Μαυρομιχάλη, τὸ σπαθὶ σου μὲ μυρσίνη...*

*Τὸν προδότην τῆς πατρίδος χτύπα... χτύπα... καὶ γενναίως
πέθανε καθὼς ἐκεῖνος !⁴*

Τυραννοκτονία θεωρεῖ τὸ φόνο τοῦ Καποδίστρια κι ὁ Ντεληγιάννης. Γράφει: «Ποτὲ ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔπαψε νὰ γεννάει τυραννοκτόνους ἥρωες.

1. Ἀρμόδιος κι Ἀριστογείτονας : Ἀθηναῖοι. Εἶχαν συνεννοηθεῖ μὲ φίλους τοὺς νὰ σκοτώσουν, τὴ μέρα τῆς γιορτῆς τῶν Παναθηναίων, τοὺς τύραννους Ἴππία καὶ Ἴππαρχο, γιοῦς τοῦ Πεισίστρατου, στὰ 514 π. Χ. Σὰν εἶδαν ὅμως κάποιον ἀπὸ τοὺς συνωμότες νὰ κρυφοκουθεντιάξει μὲ τὸν Ἴππία, νόμισαν πῶς προδόθηκαν κι ἔτρεξαν νὰ σκοτώσουν τουλάχιστο τὸν Ἴππαρχο. Μὲ κρυμμένα τὰ μαχαίρια μέσα σὲ κλαδιὰ μυρτιάς, τὸν σίμωσαν, μόλις τὸν εἶδαν, καὶ τὸν σκότωσαν. Ὁ Ἀρμόδιος σκοτώθηκε ἀμέσως ἀπὸ τοὺς ἀκολουθοῦς τοῦ τυράννου κι ὁ Ἀριστογείτονας πιάστηκε, βασανίστηκε καὶ τέλος θανατώθηκε. Ἀπὸ τὸ λαὸ θεωρήθηκαν ἐλευτερωτές, τοὺς στήθηκαν, ἀργότερα, ἀγάλματα καὶ μεγάλες τιμὲς ἀπονέμουνταν στοὺς ἀπογόνους τοὺς (Σ.Σ.).

2. Τέτοιες γελοῖες παρατές δὲν τίς συνήθιζε ὁ Καποδίστριας (Σ.Σ.).

3. Ἐνας κλητῆρας κι ἕνας... κουλοχέρης (Σ.Σ.).

4. Ἀλέξ. Σοῦτσος : Op. cit., σελ. 57.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ τώρα γέννησε τοὺς τυραννοκτόνους ἥρωες Μαυρομιχαλαίους, ποὺ ἄμα ἄκουσαν πῶς καὶ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα γεννήθηκαν τέτοιοι, χαράχτηκε στὶς καρδιές τους ἡ λαχτάρα νὰ καθαρίσουν τὴν ἀγαπημένη τους πατρίδα ἀπὸ ἓναν ἄθλιο κι ἀναντρο τυραννίσκο καὶ νὰ δώσουν τὸ αἷμα τους γιὰ τὴ λευτεριά τῆς πατρίδας τους».¹

ΚΙ Ο ΑΛΛΟΣ φονιάς; Στὸ ἄψε - σθῆσε τὸν πέρασαν ἀπὸ στρατοδικεῖο, ἀπὸ τὸ «Α' Διαρκὲς Πολεμικὸ Συμβούλιο τῶν Ἑλαφρῶν τοῦ Μοριά», ὅπως λέγονταν τὸ δικαστήριό ποὺ τὸν δίκασε. Συνεδρίασε στὸ ὑπαιθρο, κάτου ἀπὸ μιὰ σκηνὴ «διὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν ἀκόμα θερμότητα». Σὲ πολὺ λίγους ἀφέθηκε λεύτερη ἡ εἴσοδος. Ὁ φονιάς, ὠραῖος ἀντρας, σὰν ὄλοι οἱ Μαυρομιχαλαῖοι, μπῆκε στὴν «αἰθουσα» τοῦ δικαστηρίου οἴγουρος γιὰ τὴν τύχη ποὺ τὸν περίμενε καὶ γι' αὐτὸ κάτωχρος, ἀλλὰ χωρὶς ἡ ἐκφρασὴ του νά ναι καθόλου ταπεινὴ ἢ ἀλαζονικὴ. Συνήγορός του ἦταν ὁ Μάσσοντας.² Τῶξερε κι αὐτὸς καλά, πῶς ἦταν δικηγόρος μιὰς χαμένης ὑπόθεσης, ὄλο τὸ Ἔθνος βοοῦσε καὶ ζητοῦσε τὴν τιμωρία τῶν ἐνοχῶν. Ὁ ἐπίτροπος τοῦ στρατοδικείου, σὲ βίαιο λόγο του, ζήτησε πρῶτα νὰ κοπεῖ τὸ χέρι τοῦ φονιά, σὰν «πατραλοῖου» κι ὕστερα νὰ θανατωθεῖ. Ὁ Μάσσοντας βρῖσκονταν σὲ δύσκολη θέση. Οὔτε τολμοῦσε, ἔνεκα «τοῦ τότε ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων», νὰ προτείνει, σὰν ἐλαφρυντικὸ τοῦ κατηγορούμενου, κακὴ διακυβέρνηση τοῦ τόπου ἀπὸ τὸν φονευθέντα Κυβερνήτη. Περιορίστηκε λοιπὸν νὰ προτείνει ἀναρμοδιότητα τοῦ δικαστηρίου, γιὰτὶ ὁ κατηγορούμενος ἦταν πληρεξούσιος καὶ στὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας καὶ στὴν Δ' τοῦ Ἄργους κι ἔπρεπε γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ νὰ δικαστεῖ ἀπὸ Ἐθνοσυνέλευση κι ὄχι ἀπὸ στρατοδικεῖο. Ἡ ἐνσταση ἀπορρίφτηκε.

Τὸ μόνον πιά ποὺ ἔμενε στὸ Μάσσονα ἦταν νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιείκεια τοῦ δικαστηρίου.

Τὸ δικαστήριό καταδίκασε τὸ Μαυρομιχάλη σὲ θάνατο.

Μετὰ τὴν καταδίκη, ὁ Μάσσοντας ὑπέβαλε αἴτηση ἀναθεώρησης τῆς δίκης. Στὶς 9 τοῦ Ὀχτώβριου ἔγινε νέα δίκη στὸ Ἀναθεωρητικὸ. Πρόεδρος τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ ἦταν ὁ γνωστὸς Νικηταράς. Ὅταν ὁ Μάσσοντας, στὴν ἀγόρευσὴ του, πάσκιζε μὲ νομικο - πολιτικὲς θεωρίες νὰ σώσῃ τὸν πελάτη του, ὁ Νικηταράς, ποὺ ἀποροῦσε τί χρειάζονταν ὄλα αὐτά, ἐνῶ τὸ ζήτημα ἦταν τόσο ἀπλό, τὸν διέκοψε γιὰ μιὰ στιγμή καὶ τοῦ λέει :

1. Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 218.

2. Ἐδουάρδος Μάσσοντας: Ἄγγλος νομομαθής. Γεννήθηκε στὰ 1800. Κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα στὰ τέλη τοῦ 1824. Ἔδειξε ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση δικηγόρησε στ' Ἀνάπλι. Τὰ ἐλληνικὰ τῶξερε φαροῖ. Στὰ χρόνια τῆς Ἀντιβασιλείας διορίστηκε γενικὸς εἰσαγγελέας. Αὐτὸς ἦταν εἰσαγγελέας στὴ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἀργότερα διορίστηκε ταχτικὸς καθηγητὴς τῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιό μας καὶ μετὰ ἔγινε Ἀρσενπαγίτης. Ἐφυγε γιὰ τὴν Ἀγγλία καὶ μετὰ εἴκοσι χρόνια ξαναγύρισε στὴν Ἑλλάδα. Πέθανε στὴν Ἀθήνα στὰ 1873 (Σ.Σ.).

«Μάσωνα! Μάσωνα! Τί τὰ θέλεις αὐτά; Μάχαιρα ἔδωκες, μάχαιρα θὰ λάδεις!»¹

Ἡ ἀπόφαση εἶχε βγει κιάλας!!!

Θὰ μοῦ πεῖτε πὼς δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμα ἡ δίκη, πὼς δὲν εἶχαν ἀποσυρθεῖ οἱ δικαστὲς σὲ διάσκεψη καὶ λοιπὰ καὶ λοιπά. Φαίνεται πὼς κάτι τέτοια ἦταν περιττὲς πολυτέλειες στὸ στρατοδικεῖο κεῖνο.

ΕΦΤΑΣΕ ἡ ὥρα τοῦ καθαρμοῦ. Ὁ Μαυρομιχάλης θὰ πλέρωνε μὲ τὸ αἷμα τοῦ τὸ ἐγκλημά του. Τὸν εἶχαν κλεισμένο στὸ Παλαμήδι. Πῆγαν στρατιῶτες νὰ τὸν πάρουν καὶ νὰ τὸν πᾶνε στὸν τόπο τῆς ἐχτέλεσης. Καθὼς κατέβαινε τὴν ἀπέραντη σκάλα τοῦ Παλαμηδιοῦ, εἶδε ἀντίκρου στὸ "Ἴτς - Καλὲ τὸ γέρο πατέρα του, τὸν Πετρόμπεη, ποῦ τὸν κρατοῦσαν κι αὐτὸν φυλακισμένο σὰν ὑποπτο. Ἐσκυψε τὸ κεφάλι του ὡς τὸ ἔδαφος κάτου ὁ μελλοθάνατος γιὰ σ' ἔνδειξε σεβασμοῦ καὶ συγγνώμης πρὸς τὸν πατέρα του γιὰ τὴν πίκρα ποῦ τοῦδινε, ἀνασηκώθηκε, τοῦ ἔστειλε τρεῖς φορές τὸν τελευταῖο χαιρετισμὸ καὶ ξακολούθησε νὰ κατεβαίνει τὰ σκαλοπάτια, ἐνῶ μπρὸς καὶ πίσου του κατέβαιναν μαζί του οἱ στρατιῶτες. Ἐφτασαν στὸν τόπο τῆς ἐχτέλεσης. Ἡ ὁμορφιά του, ποῦ εἶχε σκλαδῶσει παλιότερα τίς καρδιὲς τῶν πατριωτῶν του, τὰ νιάτα του—ἦταν 31 χρονῶ—τὸ τραγικὸ κι ἄδοξο τέλος ποῦ τὸν περιμενε σὲ λίγες στιγμὲς, εἶχαν κάμει ὄλους νὰ δακρῶσουν. Οἱ ἴδιοι αὐτοὶ ἄνθρωποι, ποῦ πρὶν λίγες μέρες ζητοῦσαν νὰ τὸν ξεσκίσουν μὲ τὰ χέρια τους, τώρα θ' ἀκούανε μ' ἀνέκφραστη χαρὰ πὼς τοῦ χαρίστηκε ἡ ζωὴ. Νὰ ποῖς εἶν' ὁ λαός! Προχώρησε καὶ στάθηκε μπρὸς στὸ ἐχτελεστικὸ ἀπόσπασμα θαρρετά. Παρακάλεσε νὰ μὴν τοῦ δέσουν τὰ μάτια κι ἔρριξε μιὰ τελευταία ματιὰ στὴν πόλη, στὴ θάλασσα, στὰ βουνὰ τῆς πατρίδας του. Μὰ ἀκούστηκε ἡ μοιραία λέξη:

«Πῦρ!»

Ἐννιὰ σφαῖρες τρύπησαν τὸ κορμί του καὶ «στραφεῖς περὶ ἑαυτὸν ἔπεσεν ἄπνους».

Παρῶν στὴν ἐχτέλεση ἦταν κι ὁ Ὑψηλάντης. Ὁ Ραγκαβῆς, ποῦ κι αὐτὸς ἦταν ἐκεῖ, «στρέψας τοὺς ὀφθαλμούς του εἶδε ἕνα δάκρυ νὰ κυλάει στὰ ὠχρὰ μάγουλα τοῦ Ὑψηλάντη, ποῦ βουδὸς στέκονταν κοντὰ του...»²

Κι ἕνας φανατικὸς ἀντικαποδιστριακὸς προσθέτει: «Ἐτρεξαν οἱ πολῖτες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, κι ἔβρεχαν στὸ αἷμα τοῦ πανιὰ καὶ τὰ φύλαγαν σὰν ἱερὰ ἐγκόλπια χάριν εὐλαβείας!»³

ΠΟΛΛΑ χρόνια μετὰ τὸ φόνου τοῦ Καποδίστρια, κυκλοφόρησε μιὰ ἐντυπη ἀγγελία ποῦ ἀνάγγελε τὴν ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν του. Ὁ Κωλέτης ἦταν

1. Δημ. Κ. Βαρδουनीωτη: <Ἐδουάρδος Μάσοντας>. Ἀθήνα 1915, σελ. 226—227.

2. Ἄλεξ. Ραγκαβῆ: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 291—293.

3. Κανέλλου Δεληγιάννη: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 230.

τότε ύπουργός τῶν ἐσωτερικῶν καί μ' ἐγκύκλιό του συνιστοῦσε τὸ βιβλίον. Ἐγραφε: «Ἡ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου τούτου εὐεργέτη τῆς Ἑλλάδας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μιὰ ἀπὸ τίς σημαντικὰς ὑπηρεσίαις πρὸς τὸ Ἕθνος, γιατί αὐτὲς φανερῶνουν ἀλήθειαις γιὰ τὸν ἄντρα τοῦτον, πού, χωρὶς αὐτὲς, ἓνα μεγάλο μέρος τῆς νεώτερης ἐθνικῆς μας ἱστορίας θὰ παραμορφῶνουνταν».

Στὴν ἴδια ἐγκύκλιο, παινοῦσε τὴν ἀπόφασιν νὰ στηθεῖ ἄγαλμα τοῦ Καποδίστρια «γιὰ νὰ διαιωνιστεῖ ὁ μέγας σεβασμὸς τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν αἰοίδημον Κυβερνήτην».¹

Ἡ μορφή τοῦ Καποδίστρια, μ' ὄλα τὰ λάθη του, εἶχε ἐπιβληθεῖ στὸ Πανελλήνιον, γιατί οἱ διάδοχοί του—Κωλέτης καὶ Σία πάλι—ξακολουθοῦσαν νὰ ὀδηγοῦν τὸν τόπον ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερον. Τὴν πανελλήνια αὐτὴ ἀναγνώριση δὲ μποροῦσε νὰ μὴν τὴ λογαριάσει ὁ τετραπέρατος Κωλέτης.

1. α) Ἐφημ. «Ἄθηνά» 19 τοῦ Σεπτέμβρου 1845.

β) Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 44

ΑΝΑΡΧΙΑ

29. Γιατί ἐσὺ κι ὄχι ἐγώ ;

ΓΡΑΦΕΙ ὁ Φίνλεϋ : «Ἡ Ἑλλάδα εἶχε διαφθαρεῖ μετὴν τυραννία τοῦ Καποδίστρια. Μετὰ τὴ δολοφονία του, ἐξαχρειώθηκε ὀλότελα. Ἀντάλλαξε τὰ δεινὰ τῆς παρανομίας μετὰ τὰ φοβερώτερα δεινὰ τῆς ἀναρχίας».¹

Ἄς δοῦμε κάπως λεπτομερειακὰ τὴν «ἐξαχρείωση» τοῦ τόπου μετὰ τὸ χαμὸ τοῦ Κυβερνήτη.

Ἀμέσως μετὰ τὸ φόνο, συνάχτηκαν τὰ μέλη τῆς Γερουσίας γιὰ νὰ πάρουν μέτρα γιὰ τὴ διακυβέρνηση τοῦ τόπου καὶ νὰ προλάβουν τὴν ἀναρχία. Πρῶτα - πρῶτα, ψάχτηκαν τὰ χαρτιά τοῦ Κυβερνήτη καλὰ, μήπως σὲ κανένα ἀπ' αὐτὰ βρίσκουνταν ἡ πολιτικὴ διαθήκη του ποὺ τυχὸν νὰ ὄριζε τό... διάδοχό του—σάμπως ἡ Ἑλλάδα ἦταν τσιφλίκι του ! Δὲ βρῆκαν τίποτε καὶ τότε ἡ Γερουσία ὄρισε τριμελῆ κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ θὰ κυβερνοῦσε τὸν τόπο ὡς τὴ σύγκληση Ἐθνικῆς Συνέλευσης. Μέλη τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς ὀρίστηκαν : ὁ Αὐγουστίνος Καποδίστριας, ὁ Κολοκοτρώνης κι ὁ Κωλέτης.² Ἡ προεδρία δόθηκε στὸν Αὐγουστίνο. Ἄς ποῦμε ἀπὸ τώρα γιὰ τὸν Αὐγουστίνο πῶς ἦταν «μικροῦ νοδὸς ἀνὴρ» καὶ τὸν ἔσερναν ἀπὸ τὴ μύτη εὐκολὰ οἱ κάθε λογῆς κόλακες ποὺ τὸν τριγυροῦσαν.³ Σχετικὰ μετὸν ἀδερφό του—τὸν Κυβερνήτη—κοῦτε τὸν ἱμάντα τῶν παπουτσιῶν του ἦταν ἱκανὸς νὰ λύσει, τόσο κατὰ τὴς πολιτικῆς, ὅσο καὶ κατὰ τὴς ἠθικῆς ἀρετῆς».⁴

Ἄς ὁ κόσμος ὄλος, ἀπὸ τὴς πρῶτες κιόλας μέρες, ἄρχισε νὰ μυρίζεται, πῶς

1, Op. cit. τόμ. Β', σελ. 233.

2. Ὁ Κωλέτης δέχτηκε νὰ μπεῖ στὴν ἐπιτροπὴ «vu l'urgence, en se réservant d'agir suivant les circonstances (=λόγῳ τοῦ καταπεύγοντος ἐπιφυλασσόμενος νὰ δράσει ἀνάλογα μετὴς περιστάσεις—«Illustres contemporains» p. 39).

3. Κώστα Μεταξᾶ : «Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως», Ἀθήνα 1878, σελ. 193.

4. Νικ. Δραγοῦμη : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 225.

ή Κυβερνητική Ἐπιτροπή γλήγορα θά διαλύουσαν. Γιατί ; Γιατί «μέσα στην τριαντρία υπέβρασε ὑποῦλο θανατηφόρο νόσημα: Ὁ Κωλέτης!»¹

Ὁ Αὐγουστίνος, μέ τις εὐλογίες τοῦ Κωλέτη, κατάτρεχε σάν μανιασμένος κάθε ἀντιπολιτευόμενό του. Ὁ Κωλέτης, μπρὸς στή διαγωγή αὐτῆ τοῦ Αὐγουστίνου, δὲν ξεχνούσε τόν... Κωλέτη! Ἐνῶ ξακολουθοῦσε νάσαι μέλος τῆς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, διαλαλοῦσε πὼς δὲν ἐγκρίνει τις ἐνέργειες τοῦ Αὐγουστίνου. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, σύναξε σιγὰ - σιγὰ γύρου του ὄλους τοὺς ἀντιπολιτευόμενους τὸ δολοφονημένο Κυβερνήτη, πού, σὲ συνέχεια, ἀντιπολιτεύουσαν τώρα τὸν Αὐγουστίνο, πού ἀκολουθοῦσε κι αὐτὸς τὰ χνάρια τοῦ ἀδερφοῦ του.

Ἐκανε ἀκόμα ὁ Κωλέτης καὶ τοῦτο τὸ καθαρὰ πολιτικάντικο. Στρατὸς καὶ καπεταναῖοι εἶχαν μῆνες νὰ πλερωθοῦν καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ τοὺς δώσει τὰ μέσα τῆς ζωῆς. Βέβαια, ζητοῦσαν καὶ παραπανιστὰ οἱ καπεταναῖοι, ὅπως πάντα, μὰ ὁ Αὐγουστίνος κι ὁ Κολοκοτρώνης ἀρνιοῦσαν ὀρθὰ - κοφτὰ νὰ τοὺς δώσουν—μήπως εἶχαν ; — κι ἐκεῖνα πού ὀλοφάνερα δικαιοῦσαν νὰ πάρουν.

Ὁ Κωλέτης πλευρίζε τότε τοὺς ἀγαναχτισμένους αὐτοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς βεβαίωσε πὼς αὐτὸς εἶναι «θερμότατος ὑπερασπιστής τους». Ἔτσι, κάθε ἀντιπολιτευόμενο καὶ δυσαρεστημένο τὸν ἐπαίρνε μαζί του, τὸν ἔκανε φίλο του κι ὀχτρὸ τῆς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς—πού, τὸ ξαναλέμε, μέλος τῆς ἦταν κι ὁ ἴδιος.²

Ἡ Ἐθνοσυνέλευση συγκλήθηκε γιὰ τις 5 τοῦ Δεκέμβρη 1831. Ὁ Αὐγουστίνος ἀπόκλεισε τοὺς πληρεξούσιους τῆς Ὑδρας—ἦταν ἀντιπολιτευόμενοί του ὄλοι. Στις ἀρχές, ἦταν σύμφωνος κι ὁ Κωλέτης μέ τὴν ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ Αὐγουστίνου. Δὲν εἶχε ξεκαθαρίσει ἀκόμα τὴ θέση του. Μὲ τοὺς Ὑδραῖους θά πῆγαινε ἢ μέ τοὺς Αὐγουστίνο—Κολοκοτρώνη ; Τοῦτοι δῶ «τοῦ τάζανε λαγὸς μέ πετραχήλια κι ἦταν μέ τὸ πνεῦμα τους καὶ σύμφωνος νὰ μὴν ἔρθουν οἱ πληρεξούσιοι, ὅπουταν εἰς τὴ Νύδρα».³

Μ' ὄλα αὐτὰ ὅμως, σχηματίστηκε μέσα στήν Ἐθνοσυνέλευση ἀντιπολιτευτικὸς πυρήνας. Ὁ Αὐγουστίνος κι ὁ Κολοκοτρώνης καταθέσανε τὴν ἐντολή, πού εἶχαν πάρει ἀπὸ τὴ Γερουσία, στήν Ἐθνοσυνέλευση. Παραιτήθηκαν δηλαδῆ. Κι εἶχαν, ὅπως θά δοῦμε, τὸ σκοπὸ τους. Ἔτσι, ἡ ἐξουσία περνοῦσε στήν Ἐθνοσυνέλευση, μόνη ἀρμόδια γιὰ τὰ παρακάτου. Σωστὴ ἢ ἐνέργειά τους. Μὰ ὁ πονηρὸς Κωλέτης δὲν παραιτήθηκε. Ἦξερε πὼς στήν Ἐθνοσυνέλευση τὴν πλειοψηφία τὴν εἶχαν ὁ Αὐγουστίνος μέ τὸν Κολοκοτρώνη κι αὐτονοῦ θά τοῦ δῖνανε, σίγουρα, κλωτσιά. Ἀπ' τοὺς 236 πληρεξούσιους μονα-

1. Γεωργ. Κρέμου : Ὁρ. cit., τόμ. Δ', σελ. 985.

2. Μένδελσον - Βαρθόλδι : Ὁρ. cit., τόμ. Β', σελ. 443.

3. Γιάννη Μακρογιάννη : Ὁρ. cit., σελ. 312—313.

χά οι 90 ήταν φίλοι του. "Όλοι οι άλλοι ήταν με το μέρος του Αύγουστίνου. Κουτός λοιπόν ήταν να παραιτηθεί ;

Ἄξιζει τὸν κόπο νὰ ποῦμε δῶ, πῶς κατάφερε ὁ Αὐγουστίνος νὰ σχηματίσει «δμήγυριν εὐ φρονούντων πληρεξουσίων». Καὶ νὰ πῶς :

α) Μὲ ὑποσχέσεις. (Δὲν εἶναι καὶ τίποτε τὸ σπουδαῖο αὐτό).

β) Μὲ δωροδοκίες. (Οὔτε αὐτὸ εἶναι σπουδαῖο).

γ) Μὲ «ραβδισμούς» ! ('Ἄμ' αὐτό;).

Τοὺς πληρεξουσίου αὐτοὺς ὁ Μαυροκορδάτος τοὺς ἔλεγε «ξυλοποίητους». ¹

Πῶς λοιπόν νὰ παραδοθεῖ ὁ Κωλέτης σὲ μιὰ Συνέλευση ποὺ τὴν εἶχε στὸ χέρι του ὁ Αὐγουστίνος, ὁ «ἄσποντος» φίλος του, κι ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ φανερός ὀχτρός του ;

Ἄλλὰ, καὶ πῶς θὰ τὰ κατάφερε νὰ γίνεῖ αὐτὸς ἀνώτερος ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση ; Ἄς μὴν ἀνησυχοῦμε γι' αὐτό. Τὸ μυαλὸ τοῦ Κωλέτη δούλευε. Καὶ νὰ τί ἰσχυρίζονταν. Ἄφου δὲ γίνηκαν δεχτοὶ οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ὑδρας, ἡ Ἐθνοσυνέλευση εἶναι παράνομη. Δὲν ὑπάρχει, λοιπόν, Ἐθνοσυνέλευση. Κι ἄφου ὁ Αὐγουστίνος κι ὁ Κολοκοτρώνης παραιτήθηκαν, ἀπὸ μέλη τῆς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, μόνος νόμιμος κυβερνήτης τῆς χώρας εἶναι αὐτός, τὸ τρίτο μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς.

Οἱ δικολαβισμοὶ του ὅμως αὐτοὶ δὲ φέρανε κανένα ἀποτέλεσμα καὶ στίς 20 τοῦ Δεκέμβρη 1831 ἡ Ἐθνοσυνέλευση ἀνακήρυξε τὸν Αὐγουστίνου Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας μὲ τὰ ἴδια δικαιώματα ποὺ εἶχε κι ὁ ἀδερφός του.

— Τίτι ; «Μακρὰν τοῦ Παραδείσου» ὁ Κωλέτης ; Ἔ, αὐτὸ δὲ θὰ τοὺς περνοῦσε !

«Ἀκούοντας ὅτι ἔκαμα τὴν παραίτησή μου», γράφει ὁ Κολοκοτρώνης, «καὶ θὰ ἔβγει καὶ ἐκεῖνος καὶ ὅ,τι ἔκανε ὁ πρόεδρος (ὁ Αὐγουστίνος), θὰ ἦταν καλὰ γενναμένα, δὲν τοῦ ἄρесе καὶ ἄρχισε καὶ διέκοψε (ἔξικοψε) τοὺς καπεταναίους διὰ ἐμφύλιο πόλεμο.»

Κι ὅμως, «ὅσο ὁ Αὐγουστίνος δὲν ἦταν καμωμένος Κυβερνήτης, ἦταν σύμφωνος μ' αὐτὸν κι ὁ Κωλέτης. Ὑστερα, ὀπούμαθε, ὅτι ἔγινε Κυβερνήτης, τὰ γύρισε».²

Πρώτη του ἐνέργεια, μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Αὐγουστίνου ὡς Κυβερνήτη, ἦταν νὰ στείλει μιὰ γραφτὴ διαμαρτυρία πρὸς τοὺς... ξένους ναύαρχους (!) ποὺ βρισκόνταν στὰ καράβια, μέσα στὸ λιμάνι τ' Ἀναπλιῶ.³

Κι ὕστερ' ἀνασκουμπώθηκε γιὰ τὴν... ἀναστήλωση τῆς τάξης καὶ τά... συνταγματικὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν ! Τραβοῦσε δλόϊσα γιὰ ἐμφύλιο πόλεμο. Καὶ τὸν ἔκαμε !

1. Μένδελσον - Βαρθόλδι : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 441.

2. Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 186.

3. Γιάννη Μακρυγιάννη : Op. cit., σελ. 315.

4. Μένδελσον - Βαρθόλδι : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 470.

ΕΒΑΛΕ τούς πιστούς Ρουμελιώτες του και χτυπήθηκαν με τὸ στράτευμα τοῦ Κίτσιου Τζαβέλλα, ποὺ ἦταν φρούραρχος τῆς Συνέλευσης. Σταμάτησε τὸ βράδυ ὁ σκοτωμός, μὰ γλήγορα ξανάρχισε. Οἱ πληρεξούσιοι τσάκασαν γιὰ τ' Ἀνάπλι. «Φτάσανε στὸ μεταξύ κι ἀπὸ τὴν Ὑδρα οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τοῦ Αὐγουστίνου, ἐρέθισαν τὰ πνεύματα κι ἀναψε τὸ ντουφεκίδι. Αὐγουστίνος καὶ Κολοκοτρώνης σύμμαχοι. Οἱ Μοραΐτες τούς βοήθησαν. Κάθε μέρα φτάνανε καινούργιοι Μοραΐτες στρατιῶτες ποὺ δυναμώνανε τούς καποδιστριακούς».¹

Ἄδिका ἔγραφε ὁ Ζαΐτης τότε :

«Εἶναι ἀνάγκη νὰ συμφιλιώσουμε καὶ νὰ ἐνώσουμε τὸ λαό... Δὲν εἶναι καιρὸς οὔτε νὰ σᾶς τρομάξουμε, οὔτε νὰ μᾶς τρομάξετε, πρέπει νὰ προλάβουμε τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ποὺ θὰ φέρει τὴν καταστροφή μας».²

Κανένας δὲν τὸν ἄκουε. Ὁ Κωλέτης βιάδιζε ὀλοταχῶς στὸ σκοπὸ του. Νὰ ματοκυλήσει τὸν τόπο καὶ νὰ πάρει τὴν ἐξουσία.

«Ἄχ, πατρίδα μου !

Δὲ θὰ σ' ἀφήσουν ζωντανή, ὅτι αὐτῆνοι σὲ κυβερνοῦν κι ἄλλοι τοιοῦτοι κι ἀπ' αὐτούς κρέμεσαι. Ἡ ψυχὴ τους ὀλουων εἶναι ἡ ἴδια».

Οἱ δυὸ ἀντιμαχόμενες παρατάξεις εἶχαν σχηματιστεῖ κιόλας. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Αὐγουστίνου, ποὺ σκοπὸς τους ἦταν νὰ συνεχίσουν τὸ καθεστῶς τοῦ Καποδίστρια καὶ γι' αὐτὸ λέγονταν ἀπ' τοὺς ἀντιπάλους τους ἀ π ο λ υ τ α ρ χ ι κ ο ἰ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καποδίστρια — Ὑδραῖοι, Ρουμελιῶτες — μ' οὐσιαστικὸ ἀρχηγὸ τὸν Κωλέτη, ποὺ πῆραν τ' ὄνομα σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ο ἰ.

ΕΦΤΑΣΕ τότε στ' Ἀνάπλι, περαστικὸς ἀπὸ τὴν Πόλη, ὁ Κάνιγκ,³ ἔπесе στὴ μέση καὶ πέτυχε τοῦτον τὸ συμβιβασμό: Νὰ φύγουν τὰ Ρουμελιώτικα στρατεύματα πέρα ἀπὸ τὸν Ἰσθμό. Κεῖνη τὴν ἐποχὴ ὁ Αὐγουστίνος ἦταν ἀκόμα πολὺ δυνατὸς καὶ «μποροῦσε νὰ πιάσει καὶ νὰ φυλακώσῃ ὄλους τοὺς ἀντιπάλους του, μὰ τὸν ξεγέλασαν καὶ τοὺς ἄφησε νὰ φύγουν ὀξω ἀπὸ τὸ Μοριά».⁴ Ὁ Κωλέτης δέχτηκε τὴν πρόταση τοῦ Κάνιγκ μὲ χαρὰ του, γιὰτι οἱ Ρουμελιῶτες του εἶχαν νικηθεῖ σχεδὸν ἀπὸ τοὺς Μοραΐτες. Τοὺς σύναξε, λοιπόν, ὄλους καὶ βγήκε ἀπὸ τὸ Μοριά. Τὸν ἀκολούθησαν καὶ καμιά ἐξην-

1. Γενναίου Κολοκοτρώνη: «Ἀπομνημονεύματα», Ἀθήνα 1955, σελ. 216.

2. α) Γεωργ. Κρέμου: Ὁρ. cit., τόμ. Δ', σελ. 984.

β) Μένδελσον-Βαρθόλδι: Ὁρ. cit., τόμ. Β', σελ. 439.

3. Σέρ Στράτφορντ Κάνιγκ (Caning): Ἐάδερφος τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας Γ. Κάνιγκ Γεννήθηκε στὰ 1788. Στὰ 1826 διορίστηκε πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας στὴν Πόλη. Ἀποχώρησε μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου. Πάθανε στὰ 1880 (Σ.Σ.).

4. Κώστα Μεταξᾶ: Ὁρ. cit., σελ. 194.

ταριά πληρεξούσιοι. Μαζί μ' αὐτούς κι ὁ Πρόεδρος τῆς Συνέλευσης Π. Νοταράς.¹

«Οἱ φεύγοντες σχημάτισαν δυὸ φάλαγγες, πεζοὶ οἱ περισσότεροὶ καὶ πολὺ λίγοι καβάλα. Στὴ μέση εἶχαν τὸν Κωλέτη μ' ἄλλους τοὺς πληρεξούσιους».²

Ποῦ πήγαιναν ; Τί σχεδίαζε νὰ κάμει ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ πολυμήχανος Κουτσόβλαχος ;

30. Ἐπαναστάτης.

ΣΑΝ ΒΓΗΚΕ ὁ Κωλέτης μὲ τοὺς Ρουμελιῶτες τοῦ ἀπὸ τὸν Ἰσθμό, ἔρριξε ὀρδὶ στὰ Μέγαρα καὶ στὴν Περαχώρα. Χωρὶς ἄργητα, κήρυξε ἀνοιχτὰ καὶ φανερὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο. Σχημάτισε δική του κυβέρνηση. Πῆρε συγκυβερνήτες τὸν Κουντουριώτη καὶ τὸ Ζαΐμη, μὰ, στὴν οὐσία, κυβερνοῦσε μόνος, γιατί οἱ ἄλλοι δυὸ μένανε στὴν Ὑδρα. Οἱ πληρεξούσιοι ποὺ ἔσερνε μαζί του σχημάτισαν Ἐθνικὴ Συνέλευση καὶ μὲ προκήρυξή του ὁ Κωλέτης πρὸς τὸ λαὸ ἀνάγγελλε τὸ σχηματισμὸ τῆς νέας κυβέρνησης κι ἔταζε λαγούς μὲ πετραχήλια. Διακήρυττε πὼς εἶχε μαζί του ἑξῆ χιλιάδες στράτευμα—εἶχε στὶς ἄρχες μονάχα ὀχτακόσους στρατιῶτες. Ὑπόσχονταν «νὰ δώσει στὸν τόπο συνταγματικὸ πολίτευμα, νὰ κάμει ἐκλογές, νὰ δώσει δικαιώματα στοὺς ἀγωνιστὲς καὶ σ' ἄλλους τοὺς πολίτες καὶ στὸν κληρὸ, ἔταζε ἀποζημιώσεις, ἀμοιβές, μίρισμα τῆς ἐθνικῆς γῆς» κι ἔλα τὰ καλὰ τοῦ Ἀβράμ καὶ τοῦ Ἰσάκ. Καὶ τέλειωνε ἔτσι : «Τὸ ψέμα μπρὸς στὴν ἀλήθεια θὰ λυώσει, ἔπως λυώνει τὸ χιόνι μπρὸς στὸν ἥλιο».³

Ὁ Κωλέτης(!) τᾶλεγε αὐτά.

Κατάφερε, ἔτσι, νὰ ξεσηκώσει τὸ λαὸ καὶ νὰ τὸν πάρει μὲ τὸ μέρος του. Στὰ χάλια ποὺ βρίσκονταν τότε ὁ κοσμάκης, ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονο ἀγῶνα, ποιὸς δὲν περίμενε κάποια ἀποζημίωση καὶ ποιὸς δὲ λαχταροῦσε κάποια βοήθεια γιὰ νὰ ξαναστήσει τὸ ρημαγμένο του νοικοκυριό ;⁴ Τόσος ἦταν ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ, «τοῦ πάντα εὐκολόπιστου καὶ πάντα προδομένου», ἀπὸ τίς ὑποσχέσεις τοῦ Κωλέτη κι ἀπ' τὸ θαυματουργὸ Σύνταγμα, ὥστε τοῦδαλε καὶ τραγοῦδι :

*Ἐνα πουλάκι ξέβγαينه πὸ μέσ' ἀπὸ τ' Ἀνάπλι.
Μέρα καὶ νύχτα περπατεῖ, μέρα καὶ νύχτα πάγει.*

1. Νικ. Δραγοῦμη : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 222.

2. Νικ. Κασμοῦβλη : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 482.

3 α) Γεωργ. Κρέμου : Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 991.

β) Μένδελσον-Βρθόλδι : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 477.

4. Γεωργ. Κρέμου : Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 986.

Στή στράταν, ὅπου πήγαινε, σὸ δρόμον ποὺ πηγαίνει,
 Ἄντρας ἴσκος τῶπιασε καὶ τὸ συχροωτάει·
 —«Πές μας, πές μας, πουλάμι μου, κάνα καλὸ χαμπέρι».
 —«Τὶ νὰ σᾶς πῶ, μαῦρα παιδιά, τί νὰ σᾶς μολογήσω;
 Ἐφές, προφές ἐδιάβαιν' ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ Κωλέτη
 κι ἄκουσα τὸν μουσαβερὲ καὶ μιὰ κρυφὴ κουβέντα.
 Ὁ κὺρ Κωλέτης ἔλεγε κι ὁ κὺρ Κωλέτης λέγει·
 «Παιδιά, νὰ γένει σύνταμα».¹

ΕἴΤΣΙ λοιπόν, στὶς ἀρχές τοῦ 1832, εἶχαμε—δόξα τῷ Θεῷ!—δυὸ ἔθνο-
 συνελεύσεις, δυὸ κυβερνήσεις, δυὸ πρωτεύουσες.

Ἡ κάθε κυβέρνησις διόριζε κι ἔπαυε, νομοθετοῦσε κι ἀκύρωνε, ξόδιαζε
 καὶ σόναζε.²

Ὁ Αὐγουστίνος λυσομανοῦσε. Κήρυξε τὸν Κωλέτη, τὸ Νοταρὰ καὶ τοὺς
 ἄλλους πληρεξούσιους ἐνοχοὺς «ἐσχάτης προδοσίας». Τοὺς καλοῦσε σὲ δώδε-
 κα μέρες μέσα νὰ παρουσιαστοῦν στὴ «νόμιμη» κυβέρνησις—τὴ δική του—
 καὶ νὰ δικαστοῦν, ἀλλοιῶς θὰ στεροῦνταν τῶν πολιτικῶν τους δικαιωμάτων
 καὶ θ' ἀποκηρύσσονταν ὡς «ἄτιμοι» καὶ «ληστές».³ Μὰ τὸ αὐτὸ τοῦ Κωλέ-
 τη δὲν ἴδρωσε. Εἶχε πάρει τὴν ἀπόφασή του. Πέσανε στὴ μέση οἱ ξένοι πρέ-
 σβεις νὰ τοὺς συμφιλώσουν—τέτοια ἐντολὴ εἶχαν πάρει ἀπὸ τίς κυβερνήσεις
 τους—ὁ Αὐγουστίνος δέχτηκε τίς ὑποδείξεις τους καὶ χορήγησε γενικὴ ἀμνη-
 στία. Ὁ Κωλέτης ὁμως διαλαλοῦσε φανερά, πὼς καμιὰ συνεννόησις δὲ θὰ γί-
 νονταν, ὅσο ἔμενε στὴν Ἑλλάδα ὁ Αὐγουστίνος.⁴

Στὸ μεταξὺ καταφτάνανε στὴν Περαχώρα οἱ Ρουμελιῶτες. Εἶχαν μυρι-
 στεῖ πλιάτσικο! Εἰσβολὴ στὸ Μοριά! Καὶ ἀνεμνήσθησαν ἡμερῶν ἀρχαίων!
 Κι ὄχι μόνον Ρουμελιῶτες, μὰ καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶτες, ἀπ' τὸ
 ἀντίπαλον στρατόπεδο, λιποταχτοῦσαν κι ἔρχονταν στὸν Κωλέτη. Κάπου δέκα
 χιλιάδες γίνηκε σὲ λίγο τὸ στράτευμα τοῦ Κωλέτη κι ἦταν ἔτοιμο «μὲ μιὰ
 ψυχὴ» νὰ καταργήσῃ τὴν τυραννικὴν κυβέρνησιν τοῦ Αὐγουστίνου. Κι ὁ λόγος
 ἦταν, ποὺ ὁ Αὐγουστίνος οὔτε χρήματα νὰ τοὺς πλερώσῃ εἶχε, οὔτε ἀπὸ που-
 θενά νὰ συνάξῃ μποροῦσε. Βέβαια, οὔτε ὁ Κωλέτης εἶχε, μὰ αὐτός... ἦταν
 Κωλέτης! Ἦξερε νὰ τοὺς ξεγελάει! Τὴν χαριστικὴν βολὴν στὸν Αὐγουστίνον
 τὴν ἔδωκε ὁ Χατζηχρήστος. Ὡς τότε «Χριστὸ, Παναγιά, Κυβέρνησις», ἔλεγε.
 Μετὰ «ξέχασε καὶ Χριστὸ καὶ Παναγιά», πῆρε ὅλο τὸ ἄτακτο ἱππικὸν καὶ
 πῆγε στοὺς ἐπαναστάτας.⁵ Παντοδύναμος πιά τὴν ὥρην ὁ Κωλέτης ἄρχισε νὰ

1. Passov : «Δημοτικὰ Τραγοῦδια», Ἀθήνα MDCCCLX, σελ. 89.

2. Νικ. Δραγοῦμη: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 222.

3. Γεωργ. Κρέμου: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 989.

4. Νικ. Δραγοῦμη: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 222.

5. Γενναίου Κολοκοτρώνη: Op. cit., σελ. 216—217.

έτοιμάζεται για τήν τελική εξέδραση. Τους ύπαλλήλους του Αύγουστίνου τους έπαψε, τὰ δημόσια καταστήματα τὰ «κατέλαβε», στὸν Ἐπαχτο ἔστειλε φρουρὰ δική του, στὰ Σάλωνα πολιόρκησε τὸ Μαμούρη, φίλο τοῦ Αύγουστίνου, στοὺς Δελφούς νίκησε κι ἔδιωξε μακρὰ τὸν Κώστα Μεταξά, φίλο κι αὐτὸν τ' Αύγουστίνου, κατανίκησε τ' ἀντίπαλα στρατεύματα στὴν Κηφισιά καὶ γενικὰ ἐνεργούσε σὰν ἐξουσία «ἐπαναστατικῶ δικαίῳ».¹

Τὸ μόνο ποὺ τὸν τρώαζε, ἦταν ποὺ δὲν εἶχε νὰ πλερώσει τοὺς καπεταναίους καὶ τοὺς στρατιῶτες. Τους στρατιῶτες κατὰφερνε, βέβαια, νὰ τοὺς ξεγελάει, ὅπως εἴπαμε καὶ στὴν ἀρχὴ τούτου τοῦ βιβλίου, μὰ τοὺς καπεταναίους; Κι αὐτοὺς τοὺς εἶχε κοροϊδέψει πολλὲς φορές καὶ δὲ σήκωνε πιά ἄλλο. Ἐπρεπε ν' ἀλλάξει πολιτική. Καὶ νὰ τί μᾶς παραδίνει ὁ Ραγκαθής, «αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος», καθὼς λέει:

«Ἐνα ἀπογεματάκι, ποὺ ἤμουν στὸ σπῖτι τοῦ Κωλέτη, ἦρθαν καὶ τοῦπανε πὼς θέλουν νὰ τὸν δοῦν οἱ καπεταναῖοι τῆς Δυτικῆς Ροῦμελης. Ἐχαμε νόημα νὰ περάσουν. Μπήκαν οἱ καπεταναῖοι μέσα καὶ στάθηκαν ὄλοι κοντὰ στὴν πόρτα σοβαροὶ καὶ κατσούφηδες. Ὑστερα, ἄρχισαν νὰ μιλᾶν σὲ τόνο ἀγέρωχο:

«Κύριε Κωλέτη!

Ἄν μᾶς παίρνεις γιὰ παιδιά, ἂν νομίζεις πὼς μπορεῖς νὰ μᾶς κοροϊδεύεις, γελιέσαι. Βλέπουμε πολὺ καλά, πὼς χρήματα οὔτε ἔρχονται, οὔτε θάρθουν, καὶ δὲ δεχόμαστε πιά νὰ μᾶς ἐμπαίζεις. Φεύγουμε καὶ θὰ ποῦμε σὲ κείνους ποὺ μᾶς ἔστειλαν, πὼς ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τίποτε δὲν ἔχουν νὰ ἐλπίζουν καὶ καλὰ θὰ κάμουν νὰ συμβιδαστοῦν μὲ τὴν κυβέρνηση τ' Ἀναπλιοῦ καὶ νὰ πάει καθένας, ὅπου βρεῖ τὸ συμφέρο του».

Λέγοντας αὐτὰ, εἶχαν τὰ χέρια στ' ἄρματα τους καὶ τὰ πρόσωπά τους γίνονταν ὄλο καὶ πιὸ ἀπειλητικά. Ἡ θέση τοῦ Κωλέτη ἦταν κρίσιμη. Ἐγὼ μ' ἀγωνία περιμένα νὰ ἰδῶ, πὼς θὰ ξεμπλέξει.

Ἄτάραχος ὁ Κωλέτης! Ἄρχισε νὰ τοὺς μιλάει:

«Ναί, παληκάρια, ὅσα λέτε, εἶναι ἀληθινὰ. Χρήματα δὲν ἔχουμε, οὔτε ἐλπίζω νὰ μᾶς σταλοῦν. Οἱ ἐλπίδες μου ὄλες ματαιώθηκαν. Ἐχετε δικιο νὰ θέλετε νὰ γυρίστε στὰ σπῖτια σας. Ἄν δὲ μπορεῖτε τίποτε ἄλλο νὰ κάμετε, ὑποταχεῖτε στὴν κυβέρνηση τ' Ἀναπλιοῦ. Ἀφήστε με μένα, δὲν ἔχω κανένα δικαίωμα νὰ παραπονεθῶ γι' αὐτό. Ἐγὼ ὅμως θεωρῶ χρέος μου νὰ ἐπιμείνω καὶ μοναχὸς ἀκόμα, ἂν μὲ παρατήσετε σεις. Ἄς μὲ πιάσουν, ἄς μὲ φυλακώσουν, ἄς μὲ σκοτώσουν οἱ ἀντίπαλοι. Σεις, φροντίστε πὼς νὰ σωθεῖτε. Ἐγὼ, ὅσο κι ἂν κινυνέψω, θὰ κάμω τὸ χρέος μου. Σεις, φροντίστε γιὰ τὴ σωτηρία σας».

Τὰ εἶπε αὐτὰ μὲ πρόσωπο ἥρεμο, μὲ φωνὴ ἡσυχῆ, ἀλλὰ βαθιὰ καὶ συγ-

1. Γεωργ. Κρέμου: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 992.

κινημένη. Τὰ λόγια του αὐτὰ κάμανε καταπληχτική ἐντύπωση. Οἱ ἐξαγριωμένοι κείνοι πολεμιστές, πού πρὶν ἀπὸ λίγες στιγμὲς φοβερίζανε, λύγισαν ξαφνικὰ τόσο πολὺ, ὥστε τὸν σίμωσαν μὲ δάκρυα στὰ μάτια κι ἄρχισαν νὰ τοῦ φιλοῦν τὴ φουστανέλλα καὶ νὰ τοῦ λένε, πῶς δέχονται κάθε θυσία, ἀκόμα καὶ νὰ πεθάνουν, παρὰ νὰ τὸν παρατήσουν, αὐτὸν πού ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τους κι ὁ πατέρας τους.

Καὶ βγήκαν συγκινημένοι γιὰ νὰ μεταδώσουν καὶ στοὺς ἄλλους καπεταναλοὺς τὴ συγκίνησή τους.

Ποτὲ δὲν εἶδα μεγαλύτερο θρίαμβο ἠθικῆς ἀξιοπρέπειας».¹

31. Θριαμβευτής.

ΠΑΝΕΤΟΙΜΟΣ πιά, ἔδωκε τὴ διαταγὴ τῆς «εἰσβολῆς». Στις 25 τοῦ Μάρτη 1832 οἱ Ρουμελιῶτες ξεχύθηκαν πρὸς τὸν Ἴοσμὸ. Βγήκαν νὰ τοὺς φράξουν τὸ δρόμο ὁ Νικηταρὰς κι ὁ Καλλέργης κοντὰ στὸ Λουτρακί, μὰ τὸ ἱππικὸ τοῦ Καλλέργη ξεσκόρπισε μὲ τὸ πρῶτο κι οἱ ἄντρες τοῦ Νικηταρὰ τῶδαλαν στὰ πόδια. Δὲν τοὺς ζέσταινε, φαίνεται, καὶ πολὺ ἡ ἀπολυταρχία τοῦ Αὐγουστίνου. Πῶς νὰ σηκώσουν ἄρματα ἐνάντια σ' ἓνα στρατὸ πού ὑπόσχονταν νὰ δώσει στὸν τόπο Σύνταγμα, δημοκρατία, μοίρασμα γῆς κι ἀποζημιώσεις; Τὴν ἄλλη μέρα, νικητὲς καὶ τροπαιοῦχοι οἱ συνταγματικοί, μπήκαν στ' Ἄργος «μὲ κρεμασμένα στὰ φέσια τους καὶ στὰ ντουφέκια τους κλωνάρια ἐλιᾶς». Ὁ λαὸς τοὺς δέχτηκε μ' ἐνθουσιασμό. Μὰ ἡ γύμνια τοῦ Αὐγουστίνου φάνηκε, σὰν φτάσανε ὄξω ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, «ante portas». Στὴν κρίσιμη κείνη στιγμή τὸν παράτησαν, ἀξιωματοῦχοι, στρατὸς καὶ λαός. Ἀκόμα κι οἱ ξένοι πρέσβεις. Ἀπ' τὸ παράθυρό του ὁ Αὐγουστίνος εἶδλεπε τὸ λαὸ νὰ υποδέχεται μὲ ξέφρενο ἐνθουσιασμὸ τὰ συνταγματικὰ στρατεύματα καὶ κατάλαβε πῶς ἦταν μισητὸς στὸν κόσμο. Δὲν ἄργησε νὰ πάρει τὴν ἀπόφαση πού θᾶπαιρνε κάθε φρόνιμος ἄνθρωπος στὴ θέση του. Τὰ μούντζωξε κι ἔφυγε! Παραιτήθηκε, μπήκε σ' ἓνα ρούσιχο καράβι κι ἔφυγε γιὰ τὴν Κέρκυρα. Ἔτσι, τὴν ὥρα πού ἀπὸ τὴ στεριά ἐμπαινε ὁ Κωλέτης θριαμβευτὴς στ' Ἀνάπλι, ὁ Αὐγουστίνος — «ὁ μπεκρῆς, ὁ παραλυμένος» — ἔφρευγε ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν τὸν κλέφτη, πού τὸ σκάζει ἀπὸ τὴν πίσου πόρτα.

Νὰ κι ὁ μονόλογός του μέσα ἀπὸ τὸ καράβι τοῦ φευγιτοῦ του, κατὰ πῶς τὸν θέλει ὁ Σούτσος :

*Δὲ μπορῶ εἰς τὸ κακό μου καὶ στὴ λύπη μου ν' ἀντέξω
νὰ μοῦ ποῦν: «Ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, ἐξοχώτατέ μου, ἔξω!»
Προχθὲς ἤμουν Κυβερνήτης· τώρα φεύγω παλιομοῦτσος*

1. Ἄλεξ. Παγκαθῆ : Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 316—317.

μ' ένα ρούσικο καράβι, καθώς πρόλεγεν ὁ Σούτσος!
 Τὰ παιδιὰ μὲ τὰ λεμόνια τὸ κατόπι μου μὲ παίρνουν
 στοὺς Κορφοὺς, ἐνῶ οἱ Φράγκοι σὰν κατάδικο μὲ σέρνουν...
 Μή, παιδιά, μὲ τὰ λεμόνια!!! *Ἐγια μόλα! *Ἐγια λέσα!

*Ἐνας κόντες εἶναι μέσα.

*Ἐχθὲς πέρασ' ὁ Κωλέτης ἀπὸ τὰ παράθυρά μου
 κι ἓνας κόσμος «Ζήτω! Ζήτω!» ἐξεφώνιζε στ' αὐτιά μου.
 Τί ντροπή! Αὐτὸς στ' Ἀνάπλι μπῆκε μέρα - μεσημέρι
 κι ἐγὼ φεύγω νύχτα - νύχτα μ' οὐρανὸ χωρὶς ἀστέρι.

Νάπλι μου, πολλὰ τὰ ἔτη! Νάπλι μου, ἔχε ὕγειαν!
 Σὲ ἀφήνω!!! πλὴν μὲ λύπη, μ' ἐντροπήν καὶ μ' ἀτιμίαν.¹

*Ὅμως, δὲν ἀπελπίζονταν δλότελα. *Ἴσως τὴν τελευταία στιγμή νὰ γίνονταν τό... θάμα! Εἶχε δουλέψει λίγο γι' αὐτό, πρὶν μπαρκαριστεῖ.

«Καὶ πρόσμενε νὰ *περισχύσει τὸ μέρος του, νὰ κοπιάσει ὀπίσου. Οἱ συντρόφοι του οἱ δολεροὶ μπάζαν ἀνθρώπους κρυφίως ἀπὸ τὰ Πέντε *Ἀδέρφια κι ἀπὸ ἄλλοῦ καὶ γιόμοζαν τὰ σπίτια τοῦ Ζαῖμη, τῶν Κολοκοτρωναίων, τοῦ Μεταξᾶ, δλουωνῶν αὐτηγῶν.

... Καὶ σύναζαν ἄρματα καὶ πολεμοφόδια... Οἱ καβαλαραῖοι μὲ τὸν ἀρχηγὸ τους Καλλέργη πήγαν κρυφίως κι ἀνοίξαν τὴν ὀπλοθήκη — κι ὁ φρούραρχος ἦταν δικὸς τους — καὶ κουβαλοῦσαν κρυφίως καραμπίνες. *Ἐγὼ εἶχα φίλους καλοῦς, μοῦ τὸ εἶπαν... Τότε, ἐκεῖ ὀπού ἐδιάβαιναν μὲ τὶς καραμπίνες κρυμμένες εἰς τὶς καπότες τους ἀπὸ κάτου, τοὺς πιάσαμεν. Πῆγα κι ἐβγαλα τοὺς κυβερνήτες — τῶν πλοίων — ἔξω καὶ τοὺς εἶδαν. Καὶ τότε ξεβρακώθηκαν ὄλοι. Καὶ κατάλαθαν τὴν ἀλήθεια... Καὶ γλυτώσαμεν τὰ κεφάλια μας, θὰ μᾶς σκότωναν ὄλους μ' ἀπιστιά. Καὶ μ' αὐτὰ *περίσχυσε ὁ Κωλέτης».²

*Ἡ ὑποδοχὴ ποῦγινε στὸν Κωλέτη ἦταν ἀληθινὰ μεγαλειώδεια. Λαὸς καὶ στρατὸς τὸν ἐπευφημοῦσαν σὰν ἥρωα καὶ σωτήρα. *Ἴσως μὲ τέτοια μέρα νὰ μὴν τὴν ξαναεἶδε ὁ Κωλέτης σ' ὄλη του τὴ ζωὴ κι ἄς ἔφτασε ἀργότερα στὰ πὶδ ψηλὰ ἀξιώματα τῆς Πολιτείας.

32. Ρίχνει νερὸ στὸ κρασί του.

Ο ΚΩΛΕΤΗΣ ἦταν τώρα παντοδύναμος. «Εἶχε στὰ πόδια του τὸ *Ἐθνος, τὸ στρατό, τὴ Γερουσία καὶ τὶς τρεῖς προστάτιδες δυνάμεις. Μά, δυστυ-

1. *Ἀλεξ. Σούτσου: Op. cit., σελ. 58.

2. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 323.

χώς, μ' όλες του τις ικανότητες σαν ραδιούργου, δέν είχε τις άρχές ένδς πατριώτη. Είχε σκαρφαλώσει στο ύψος ένδς Κρόμβελ¹ κι ένδς Ουάσιγκτων, μιά στάθηκε δλότελα άνίκανος νά ενεργήσει άποφασιστικά... Δεκατέσσερες μέρες ξόδεψε με διπλωματικά μαγειρέματα και προσωπικές σκευωρίες» για νά καταλήξει νά δεχτεί τó σχηματισμό πενταμελοús στην άρχή κι έφταμελοús άργότερα έπιτροπής, πού θά κυβερνούσε τόν τόπο ώς τόν έρχομό του "Οθωνα και νάναι αυτός ξ ν α από τά μέλη της. Και μάλιστα, ούτε πρόεδρος τής έπιτροπής! "Η προεδρία θά περνούσε με τή σειρά—με τó μήνα—σ' όλα τά μέλη τής έπιτροπής. Κι άναρωτιέται κανένας :

Γιά ποιό σκοπό άναστάτωση τó πάλν δ Κωλέτης και προκάλεσε έμφύλιο πόλεμο; Γιά νά μπει σέ μιá έφταμελή κυβερνητική έπιτροπή; Στην τριμελή δέν τ' άρεσε και στην έφταμελή ήταν ευχαριστημένος; "Η νάχει τάχα δικιο δ Φίνλεϋ, πού λέει πώς «στάθηκε δλότελα άνίκανος νά ενεργήσει άποφασιστικά» ;

Τίποτε άπ' όλα αυτά. Νά τί είχε γίνει :

Στις 13 του Φλεβάρη 1832 είχε γίνει ή έκλογή του "Οθωνα, ύστερ' από συμφωνία όλων τών «προστατίδων» Δυνάμεων. "Η προσωρινή αυτή συμφωνία τών Δυνάμεων είχε, έπρεπε νάχει, τόν αντίχτυπό της, και στα έσωτερικά τής Ελλάδας. Οι "Αγγλοι φάγανε στην ούσία τόν Καποδίστρια. Οι "Αγγλο-Γάλλοι καταπολεμούσαν τόν Αύγουστίνο και κάνανε πλάτες του Κωλέτη νά σχηματίσει χωριστή κυβέρνηση στα Μέγαρο - Περαιχώρα. Οι "Αγγλο-Γαλλο-Ρώσοι τώρα άνάγκασαν τόν Κωλέτη νά παραιτηθεί από τά φιλόδοξα σχέδιά του και νά δεχτεί τó σχηματισμό τής έφταμελοús έπιτροπής, πού σ' αυτήν θά μπαίνανε πρόσωπα πού αντιπροσώπευαν όλες τις κομματικές άποχρώσεις του τόπου. Κάτι πήγε νά πει σ' αúτι τών φίλων του Γάλλων δ Κωλέτης, μιά αúτοι του άντιτάχτηκαν. Νονη! Κατάπια τή γλώσσα του και δέν ξαναμίλησε. Τους Γάλλους είχε γι' άποκούμπι του, πώς μπορούσε νά τούς παρακούσει; Αντίο, δνειρα! "Αντίο, μεγαλεία!

Τ' άνάδαλε όλα αυτά για «εθθετώτερον χρόνον».

Μετά τή σύστασή της, ή έφταμελής έπιτροπή έδγαλε προκήρυξη προς τó λαό και τόν καλούσε σέ δμόνοια κι ύποταγή.

ΕΝΑ κατεπεύγον πρόβλημα, πού είχε νά λύσει ή νέα κυβέρνηση, ήταν νά δώσει ψωμί στα πειναλέα στρατέματα. "Όλα τά είχαν στερηθεί οι στρα-

1. "Ολιβιέρος Κρόμβελ (Cromwell): "Αγγλος πολιτικός. Γεννήθηκε στα 1599. Σαν βουλευτής, καταπολέμησε τις άπολυταρχικές τάσεις τών Στουαρτ. Στην επανάσταση τών "Αγγλων άστών, στα 1642, έγινε άρχηγός της και πολέμησε με φανατισμό τους μοναρχικούς. Τέλος τους κατανίκησε, καταδίκασε σέ θάνατο τó βασιλιά Κάρολο κι ή "Αγγλία άνακηρύχτηκε δημοκρατία. "Ο Κρόμβελ συγκέντρωσε τότε στα χέρια του άπόλυτη έξουσία. Πέθανε στα 1658 (Σ Σ.).

τιώτες τόσους μήνες τώρα, και τὰ ὑπόμεναν, μὰ στὸ ψωμί δὲ χωροῦσε καμιά... «ὕπομονή, ἡγαπητοί μου». Κι οἱ πειναλέοι στρατιῶτες ἄρχισαν νὰ δειχνουν ἄγριες διαθέσεις. Τὰ ταμεῖα ὅμως ἦταν ἄδεια. Τί θὰ γίνονταν; Ὁ «περινοῦστατος» Κωλέτης δὲν ἄργησε νὰ βρεῖ τὴ λύση.

«Νὰ σκορπίσουμε τὰ στρατεύματα μέσα στὸ Μοριά και... κάτι θὰ βροῦν νὰ φᾶνε!» λέει στοὺς ἄλλους. Παλιά μου τέχνη κόσκινο!

Σκοπὸς του δὲν ἦταν μόνο νὰ οἰκονομήσει τὴν ἀνοικονόμητη κατάσταση, μὰ νὰ ξεφορτωθεῖ κιόλας τοὺς στρατιῶτες. Πολλὰ τοὺς εἶχε τάξει. Πῶς θ' ἀνταποκρίνονταν στὰ ὄσα τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ;

«Τὰ στρατεύματα ἐγύρευαν λουφέδες, γιατί τοὺς εἶχε ταμένο ὁ Κωλέτης ὅτι, πηγαινάμενοι στ' Ἀνάπλι, νὰ δώσει τοὺς λουφέδες και, ἂν δὲν ἔχει, νὰ εὔρει. Σὴν δὲν εἶχαν μὲ τί νὰ τοὺς πλερώσουν, τοὺς διεμοίρασε στὴν Πελοπόννησο νὰ πάρουν τοὺς λουφέδες μὲ ὅ,τι τρόπον ἤμπορέσουν. Εἰς ὅλες τίς ἐπαρχίες ἔστειλαν στρατεύματα, ὄχι διὰ νὰ λάβουν τακτικά τοὺς μιστοὺς των, ἀλλὰ διὰ νὰ λεηλατήσουν ὅλες τὲς ἐπαρχίες».¹

Τὰ παρακάτου τὰ καταλαβαίνουμε. Οἱ δύστυχοι Μοραῖτες μαρτύρησαν τὸ γάλα τῆς μάνας τους ἀκόμα μιὰ φορά! Καταγαναχτισμένοι πήγαιναν στὸν Κολοκοτρώνη και τοῦλεγαν:

«Τί κάνεις; Μᾶς γλύτωσες μιὰ φορά ἀπὸ τοὺς Τούρκους, νὰ μᾶς γλυτώσεις και τώρα. Νὰ πιᾶσουμε τ' ἄρματα!».

Ἀντέδρασαν δραστήρια κι οἱ ἄλλοι Μοραῖτες ἀρχηγοὶ ποῦταν στὴν Ἐπιτροπὴ και τὸ κακὸ σταμάτησε.

33. Αἵματηρὴ ἐπέμβαση τῶν ξένων.

ΘΑ ΝΟΜΙΖΕ κανένας, ὅστερ' ἀπ' ὄσα εἶπαμε λίγο παραπάνου, πῶς, ἐπὶ τέλους! Ὁ τόπος θὰ σύχαζε. Θὰ τὸν ἀφηναν δηλ. ἤσυχο οἱ πολιτικάντηδες μας ἢ, πιδ ὠστιά, οἱ ξένοι δὲ θὰ βάζανε τοὺς πολιτικάντηδες μας νὰ τὸν ἀναστατώσουν. Δὲ βαρύνεσαι! Τὰ νιτερέσια τους ἦταν τόσο διαφορετικά ποῦ κάτι τέτοιο ἦταν γιὰ τὸ λαὸ μας ὄνειρο ἀπραγματοποίητο. Ἡ ἰσορροπία τῶν «Προστατῖδων Δυνάμεων» κράτησε, ὥσπου νὰ χάσει τὴν εὐκαιρία ὁ καημένος ὁ Κωλέτης! Μόλις γίνηκε ἡ ἑπταμελὴς ἐπιτροπὴ, ξανάρχισαν.

Θᾶφτανε στὴν Ἑλλάδα κείνες τίς μέρες ὁ Ὀθωνας. Ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζεται ἡ σύγκληση νέας Ἐθνοσυνέλευσης, ποῦ θὰ ψήφιζε τὸ Σύνταγμα, ποῦ μὲ βάση αὐτὸ θὰ κυβερνοῦνταν ἀπὸ δῶ και πέρα ἡ χώρα, τώρα ποῦ εἶχε ἀποχτήσει βασιλιά—ποιός τὴ χάρη της!

1. Θ. Κολοκοτρώνη: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 189.

2. Id. τόμ. Γ', σελ. 190.

Ἄνασκουμπώθηκαν λοιπὸν οἱ ξένοι. Ἀγκάλιασαν καθένας τοὺς ἀπὸ ἕναν πολιτικάντην καὶ τὸν ἀμόλησαν. Ἐπρεπε νὰ φέρει στὴν Ἐθνοσυνέλευση, ὅσο μποροῦσε περισσότερους φίλους τοῦ πληρεξούσιου. Καὶ δῶς* του λόγια παχιά στὸν κοσμάκη γιὰ τὰ καλὰ ποὺ θάρχουνταν, ἀν ἔβγαине ὁ τάδε (φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου) κι ὄχι ὁ τάδε (φίλος τοῦ Μεταξᾶ), οὔτε ὁ τάδε (φίλος τοῦ Κωλέτη). Καὶ δῶς* του λαχανιάσματα, νὰ πηγαινοέρχουνται στὶς ξένες πρεσβείες «πρὸς λῆψιν ὁδηγιῶν». Ὁ Κωλέτης φαίνονταν πιδ ἰσχυρός, τὸ γόητρό του ἦταν ἀρκετὰ ἀνεβασμένο καὶ κάθε μέρα ἀνέβαινε πιδ πολύ. Οἱ φίλοι του Γάλλοι τὸν βοηθοῦσαν μὲ χέρια καὶ μὲ πόδια. Ἄνοιχτά, φανερά! Οἱ ἄλλες «προστάτριες» ὁμως ἀνησούχησαν.

— Πωπωῶς; Θὰ ἐπικρατήσῃ στὴν Ἑλλάδα ἡ γαλλικὴ ἐπιρροή; Ποτέ!

Ἐνώθηκαν, λοιπὸν, μεταξύ τους οἱ Ἄγγλοι κι οἱ Ρῶσοι καὶ κήρυξαν τὸν πόλεμο τοῦ Κωλέτη, δηλ. τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς στὴν Ἑλλάδα.

Ο ΠΟΝΗΡΟΣ Κωλέτης σκέφτηκε τότε καὶ κάτι ἄλλο, πολὺ ἀπλὸ καὶ πραχτικὸ. Νὰ μὴ στηριχτεῖ μονάχα στὸ Γάλλο πρέσβυ, μὰ καὶ στὶς γαλλικὲς λόγγες. Καλὸ-κακό, ἄς κρατοῦσε στὰ χέρια του τὴν πρωτεύουσα καὶ μερικὰ κάστρα. Ἔτσι, ἀν ἀναθε καμιὰ ἀνταρσία καὶ μπερδεύονταν τὰ πράματα—ἔχεις ἐμπιστοσύνη στὰ αἵματα τῶν Ρωμιῶν; ἀνάδου μὲ τὴν πρώτη!—αὐτὸς θᾶταν ἀτράνταχτος. Δέχτηκε, λοιπὸν, «πρὸς τὸ ἔθνικὸν συμφέρον», νὰ περάσουν στὰ χέρια τῶν γαλλικῶν στρατεμάτων—εἶχαν μείνει ἀκόμα κάμποσα ἀπὸ κείνα ποῦχε φέρει ὁ Μαιζώνας¹ γιὰ νὰ διώξῃ τὸ Μπραϊμη—τὸ Παλαμῆδι καὶ τὸ Ἴτς-Καλέ. Πανηγύρισαν τὸ μεγάλο αὐτὸ γεγονός—τὸ νὰ περάσουν δηλ. τὰ κάστρα τῆς πρωτεύουσας στὰ ξένα στρατεύματα—οἱ γαλλοφίλοι Ἑλληγες—φτωχοὶ μου Ἑλληγες!

Σὰ νὰ γλυκάθησαν οἱ Γάλλοι. Τραβοῦν ἀπὸ κεῖ γιὰ τὴν Πάτρα, μὲ τίς εὐλογίες πάντα τοῦ Κωλέτη, νὰ κάμουν τὰ ἴδια, νὰ τὴ βάλουν δηλ. κι αὐτὴ στὸ χέρι γιὰ χάρη τοῦ προστατευομένου τους. Μὰ τὴν Πάτρα τὴν κρατοῦσε ὁ Κίτσο-Τζαβέλλας,² ποὺ δὲν ἀστειεύονταν. Μήγυσε στοὺς Γάλλους, ὀρθά-κοφτά, πὼς δὲν|τοὺς θέλει—καὶ νὰ γυρίσουν πίσου. Ἄλλοιῶς θὰ τοὺς χτυποῦσε.

1. Μαιζώνας: Γάλλος στρατάρχης. Γεννήθηκε στὰ 1776. Ὑπνρέτης καὶ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὸ Ναπολέοντα καὶ τοὺς βασιλιάδες μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντα. Στὰ 1828 ἤρθε στὴν Ἑλλάδα μὲ γαλλικὰ στρατεύματα γιὰ νὰ διώξῃ τὸ Μπραϊμη ἀπὸ τὸ Μοριά. Ἀργότερα πολιτευτῆς στὴ Γαλλία κι ἔγινε κι ὑπουργός. Πέθανε στὰ 1840 (Σ.Σ.).

2. Κίτσο Τζαβέλλας: Σουλιώτης. Γιὸς τοῦ Φώτου Τζαβέλλα. Γεννήθηκε στὸ Σούλι στὰ 1801. Στὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα πήρε μέρος σὲ πολλὰς μάχες. Στὴ Β' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς τῶν πολιορκημένων. Στὴ μάχη τῆς Κλεῖσσδας δοξάστηκε. Παληκὰρι ἀτρόμητο. Μετὰ τὴν ἀπελευτέρωση ἔγινε στρατηγός, ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν καὶ πρωθυπουργός. Πέθανε στὰ 1855 (Σ.Σ.).

Λυσομάνησαν οἱ Κωλετικοὶ μὲ τὴ στάση του.

—Πωπώ! Τὸν παλιαρδανίτη! Θ' ἀνοίξει, λέει, πῦρ κατὰ τῶν συμμαχικῶν στρατεμάτων!

Οἱ Γάλλοι ὁμως, ἀρκετὰ φρόνιμοι, γύρισαν πίσου.

Ἡ ΞΕΝΟΔΟΥΛΗ διαταγὴ τοῦ Κωλέτη ξεσήκωσε τοὺς τίμιους ἀνθρώπους, ποὺ φανερὰ ἀρχισαν νὰ τὸν κατηγοροῦν, πῶς «πρόδωσε τὴν πατρίδα στοὺς Γάλλους γιὰ νὰ κατανικήσει τοὺς κομματικούς του ἀντίπαλους».¹ Σὲ λίγο, σ' ἔλη τὴ χώρα βασίλευε ἀναρχία. Τὸ ἀλληλοφάγωμα ξανάρχιζε.

Ὁ Νικηταρὰς χτυποῦσε τοὺς Μανιάτες· ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης τὸ Γρίβα· ὁ Μαμούρης στὰ Σάλωνα, ἀκόνιζε τὸ γιαταγάνι· στὶς Σπέτσες σχηματίστηκε παράταξη, ποὺ πολεμοῦσε τὴν Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ· ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε συνάξει ἕξη χιλιάδες στράτευμα κι ἀπειλοῦσε θεοὺς καὶ δαίμονες. Μαλλιά· κουδάρια πάλι οἱ ταλαίπωροι Ρωμιοί.

Οἱ παρακάτου στίχοι τοῦ Σούτσου δίνουν μιὰ ἰδέα τῆς γενικῆς ἀναρχίας τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη:

*Αὐτρώθηκαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν τυραννία
κι ἀντὶ νὰ κτίσῃσι ναὸν εἰς τὴν Ἐλευθερίαν,
βωμοὺς εἰς τὴν Διχόνοια, στὰ πάθη των ὑφάνων
καὶ τοὺς δεσπότης των μ' αἰσχρὰς μωρίας δικαιῶνουν.
Στὴν δεξιάν της φέρουσα συντάγματα καὶ νόμους,
ἢ Ἀναρχία μὲ κραυγὰς περιπατεῖ στοὺς δρόμους.
Πολιτικοί, πολεμικοὶ μ' ἀνάδεια μεγάλη,
ὡσὰν οἱ λύκοι χαίρονται εἰς τὴν ἀνεμοζάλη
ἀρπάζουν τὰς προσόδους μας, γυμνῶνουν τὸ λαὸ μας
καὶ ἀπειθὲς καὶ ἄτακτον τὸ στρατιωτικὸ μας,
σὰν ἀφρισμένο ἄλογο ποὺ βασταγμὸν δὲν ἔχει,
ἐπῆρην εἰς τὸ στόμα του τὸν χαλινὸν καὶ τρέχει.
Ἄλοῖμονον! ὄλ' ἢ Ἑλλάς εἰς χεῖλη κρημνοῦ κεῖται
κι ὁ Καποδίστριας νεκρὸς τὸ ἔθνος ἐκδικεῖται.»*

ΣΥΓΚΛΗΘΗΚΕ ἡ ἔθνοσυνέλευση. Ὁ Κολοκοτρώνης, μὲ σύμμαχους τὸ Ζαΐμη, Μεταξά, Πλαπούτα—καποδιστριακοὺς καὶ ρωσόφιλους—ἀποφασίζει νὰ τὴ διαλύσει. Δὲ θ' ἀσχοληθῶ μὲ ὅσα ἀκολούθησαν. Μονάχα κανα - δυὸ «μικρολεπτομέρειες», κάτι ντουφεκισμοὶ δηλ. δικῶν μας ἀπὸ τοὺς Γάλλους, θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν λίγο.

Εἶχαν πάει οἱ Γάλλοι νὰ καταλάβουν τὸ Ἄργος—ἔδρα τοῦ Κολοκοτρώνη. Ζήτησε ὁ Γάλλος συνταγματάρχης νὰ μείνει στὸ σπίτι τοῦ Καλλέργη,

1. Γ. Ἀσπρά: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 122—123.

2. Ἄλεξ. Σούτσου: Op. cit., σελ. 64.

δπου έμενε τότε ο ύπολοχαγός Καλλισγούρος. "Όταν είπανε στον ύπολοχαγό αυτό πώς έπρεπε ν' άδειάσει τὸ σπίτι, άρνήθηκε και μάλιστα μίλησε στους Γάλλους με σηκωμένο τὸν τόνο τῆς φωνῆς του. Θά μου πείτε : Και πώς τάχα έπρεπε νά μιλήσει, άφου πήγαιναν νά τὸν βγάλουν άπό τὸ σπίτι πού έμενε ; "Ε, αυτό ήταν ! Πάει ο άνθρωπος. «'Ο άπότομος τρόπος του θεωρήθηκε άπό τούς Γάλλους σάν ύβρη κατά τῆς... σημαίας τους !»

Τὴν ίδια στιγμή σπάζανε τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, μπήκαν μέσα κι έπιασαν τὸν Καλλισγοῦρο. Στὸ άψε - σβῆσε ο Γάλλος συνταγματάρχης συγκρότησε έκτακτο στρατοδικεῖο, πού καταδίκασε τὸν "Ελληνα αὐτὸν άξιωματικὸ σὲ θάνατο «έπὶ έξυδρίσει τῆς γαλλικῆς σημαίας». "Υστερα άπό τρεῖς ὥρες τὸν ντουφέκισαν.¹

Νά τώρα κι ἡ συνέχεια :

"Υστερ' άπ' αὐτά, ο Γάλλος συνταγματάρχης κάλεσε δλους τούς άρματωμένους "Ελληνες νά φύγουν άπό τὸ "Αργος. Πολλοὶ συμμορφώθηκαν με τὴ διαταγή αὐτὴ κι έφυγαν. "Ανάμεσα σ' αὐτοὺς κι ο Κολοκοτρώνης. "Αλλοι όμως μείνανε. Τά έπεισόδια πιά ήταν άναπόφευχτα. Τὴν άλλη κιόλας μέρα άρπάχτηκαν Γάλλοι κι "Ελληνες μ' άποτέλεσμα νά σκοτωθεῖ ένας Γάλλος στρατιώτης. Αὐτὸ ήταν άρκετὸ νά έρεθίσει τὸ Γάλλο συνταγματάρχη σὲ τέτοιο βαθμό, πού νά διατάξει σχεδὸν γενικὴ σφαγή ! Οἱ Γάλλοι στρατιῶτες άμολήθηκαν μέσα στὸ "Αργος κι οποιον βρῖσκανε μπροστά τους, «παντὸς γένους και πάσης ἡλικίας», άρματωμένον ἢ ξαρμάτωτο, τὸν σκότωναν. Κάπου έκατὸν τριάντα άνθρωποι — γυναῖκες και παιδιὰ οἱ περισσότεροι — πλέρωσαν με τὴ ζωὴ τους τὴ γαλλικὴ «προστασία». "Ανάμεσα σ' αὐτοὺς, κι ο καπετάν "Αλκαῖος, πολεμιστῆς στὸν "Ιερὸν "Αγώνα, ποιητῆς κι άριστος ἠθοποιός.² Αὐτὸς καθόταν άμέριμνος στὸ σπίτι του με ξένη στρατιῶτες του. Μπήκαν οἱ Γάλλοι και τούς σφάξαν δλους. «'Η άξιοθρήνητη αὐτὴ πράξη έπροξένησε φρίκη σ' δλους χωρὶς έξαίρεση».⁴

Στ' "Ανάπλι, διατάξανε οἱ Γάλλοι γενικὸ ξαρμάτωμα. "Απαρηγόρητος ο Μακρυγιάννης, πού τοῦ εἶχαν πάρει κι αὐτοῦ τὸ σπαθί, όταν έλειπε άπό τὸ σπίτι του, τρέχει στους Γάλλους καταφουρκισμένος :

1. Χρήστου Βυζαντιοῦ : «'Ιστορία τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ», "Αθήνα 1874, σελ. 411—412.

2. "Ο Μακρυγιάννης γράφει πὸς σκοτώθηκαν «τρακόσοι άντρες κι άθῶα γυναικόπαιδα» : Ορ. cit., σελ. 539.

3. Θόδωρος "Αλκαῖος : Γεννήθηκε στὴ Μυτιλήνη στὰ 1793. "Από νέος έγκαταστάθηκε στὸ Βουκουρέστι. Εἶχε κλίση στὸ θέατρο. Με τὴν έναρξη τοῦ "Αγώνα κατέβηκε στὰ Ψαρά κι έγινε γραμματικὸς τοῦ ναύαρχου Νικόλα "Αποστόλη. Πῆρε μέρος σὲ ναυμαχίες, μὰ δὲν ξεχνῶσε και τὸ θέατρο. Στὰ 1830 έγκαταστάθηκε στὴ Σύρα, δπου εἶνε θεατρικῆς παραστάσεις. Μετὰ τὸ φόνο τοῦ Καποδίστρια, ξαναζώστηκε τὸ σπαθί και σκτώθηκε άπό τούς Γάλλους στ' "Αργος (Σ.Σ.).

4. Χρήστου Βυζαντιοῦ : Ορ. cit., σελ. 412.

«Ποιό βάρβαρο ἔθνος ἔκαμε ὅσα κάνει τὸ γαλλικὸ ἔθνος σ' ἐμᾶς τοὺς Ἑλληνας; Δὲν σεβάστη τὰ αἵματά μας ἐδῶ μέσα ὁποῦ πατοῦνε, ὁποῦ ἀχνίζουσι ἀκόμα; Ὅλους μᾶς ἔκαμαν ἀτιμούς κι ἀναντρουσι καὶ μᾶς ξαρματώνουσι μὲ τὴ δύναμή τους καὶ μᾶς κάνουν γυναῖκες».¹

Οἱ Γάλλοι τότε ξανάδωσαν τὸ σπαθὶ στὸ Μακρυγιάννη καὶ κάλεσαν καὶ τοὺς ἄλλους καπεταναίους νὰ πᾶνε νὰ πάρουν τ' ἄρματα τους.

ΥΣΤΕΡ' ἀπὸ πολλὰ, κείνη ἢ ταλαίπωρη Συνέλευση, ἀφοῦ καταστάλαξε τελικὰ στὴν Πρόνοια, ψήφισε τὸ Σύνταγμα, τὸ «ἡγεμονικό», ὅπως ὀνομάστηκε, γιὰ νᾶχει κάτι νὰ κλωτσοπατήσει κι ὁ Ὀθωνας, μὲλις πατοῦσε τὸ πόδι του στὴν αἱματοποτισμένη μας χώρα.

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 331.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

34. Ὁ ἐρχομὸς τοῦ Ὁθωνα.

ΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ βασιλιᾶ ὁ λαὸς τὴ δέχτηκε μ' εὐλικρινὴ χαρὰ κι ἀγαλλίαση. Καὶ τοῦτο, ὄχι ἀπὸ φιλοβασιλικὰ αἰσθήματα—τέτοια αἰσθήματα ἦταν δλότελα ἄγνωστα στὸ λαὸ μας τότε—μὰ γιατί, μὲ τὴν ἐκλογή βασιλιᾶ, πίστευε πὼς γίνονταν ὀριστικὰ κράτος ἀνεξάρτητο, λεύτερο κι ἰσότημο μ' ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου. Καὶ φούσκωνε ἀπὸ ἐθνικὴ περηφάνεια. Σχετικὰ μὲ τὰ ἐσωτερικὰ μας πράματα, πίστευε πὼς τὰ δεινὰ του θὰ παίρναν τέλος καὶ θὰ χαίρουνταν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τ' ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης. Γι' αὐτό, ὅταν μαθεύτηκε πὼς τὸ καράδι, ποὺ τὸν ἔφερνε, ἔφτασε στὰ ἑλληνικὰ νερὰ κι ὁ νεαρὸς βασιλιάς θὰ πατοῦσε τὸ ἑλληνικὸ χῶμα, μάζες λαοῦ ξεχύθηκαν πρὸς τ' Ἀνάπλι καὶ κατακλύσανε ὅλες τὶς γύρου κορφές καὶ τὰ βράχια τοῦ Παλαμηδιοῦ. Ντυμένοι στὰ γιορτινὰ τους, μὲ φρεσκοπλυμένες τὶς κάτασπρες φουστάνελλες τους καὶ καλογουαλισμένα τ' ἄρματα τους οἱ ἄντρες, οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ Ἱεροῦ Ἀγώνα, οἱ καπεταναῖοι, μὲ τὰ πλουμιστὰ καὶ χρυσοκεντημένα φορέματά τους οἱ γυναῖκες, μὲ τὰ παιδιά τους μαζί. Ἀξιωματικοὶ ξένων ἔθνων καὶ φιλέλληνες ἦταν κι αὐτοὶ ἀνάμεσα στὸ λαὸ, ποὺ μὲ τόση λαχτάρα περίμενε νὰ δεῖ τὸ βασιλιά, νὰ τοῦ ἀνοίξει τὴν ἄδολη καρδιά του, νὰ τοῦ δείξει τὴν ἀγάπη του, νὰ τὸν βεβαιώσῃ γιὰ τὴν ἀφοσίωσή του. Κι αὐτός... ἔ, αὐτός, σίγουρα θὰ τοὺς ἀγαποῦσε τοὺς χιλιοδασανισμένους Ἕλληνες, ὅσο κι αὐτοὶ τὸν ἀγαποῦσαν, θὰ πάσχιζε γιὰ τὸ καλὸ τους, ὅσο κι αὐτοὶ δλόθερμα τοῦ εὔχονταν κάθε εὐτυχία κι ἦταν ἔτοιμοι νὰ γίνουν χαλὶ νὰ τοὺς πατήσῃ.

Τέλος, κάποια στιγμή, ψηλὰ ἀπὸ τὰ κάστρα τοῦ Παλαμηδιοῦ καὶ τοῦ Ἴτς—Καλὲ ἀκούστηκαν βροντερὲς κανονιές. Ὁ βασιλιάς τὴ στιγμή ἐκείνη πατοῦσε τὸ αἱματοποιημένο χῶμα τῆς Ἑλλάδας. Καὶ τότε, ἀπὸ μυριάδες στόματα, μιὰ βροντερὴ ἰαχὴ ἀκούστηκε, ποὺ σκέπασε κι αὐτοὺς τῶν κανονιῶν τοὺς βρόντους: «Ζήτω ὁ βασιλιάς!» Ἐξάλλος ἀπὸ τὴ χαρὰ του ὁ λαὸς, εἶχε παραδοθεῖ στὴν παιδιᾶστικὴ ἀγαλλίασή του. Καβάλα στ' ἄλογο τὸ νεαρὸ δεκαοχτάχρονο παιδί, ντυμένο μ' ἀστραφτερὰ φορέματα, ἴδιο βασιλόπουλο τοῦ παραμυθιοῦ. Τὸ ὄνειρο γίνονταν πραγματικότητα. Οἱ Ἕλληνες ὄλοι

κλαίγαν από χαρά, οι γεροντότεροι σταυροκοπιούνταν, πολλοί τρέχανε προς τ' άλλογο να τ' άγκαλιάσουν και να φιλήσουν τα πόδια του βασιλιᾶ ἢ και του άλλου άκόμα!

Γράφει ο Φίγλεϋ :

«Με βεβαιότητα μπορεί να ισχυριστεί κανείς, πώς λίγοι βασιλιάδες άνέβηκαν στο θρόνο τους με μεγαλύτερη γενική ίκανοποίηση από το βασιλιά "Οθωνα.

Όπως και με τον έρχομό του Καποδίστρια, έτσι και τώρα ο βασανισμένος λαός της Ελλάδας περίμενε από τον "Οθωνα τη σωτηρία του, το σταμάτημα των δεινών του.

Η σκηνή της ύποδοχής αποτελούσε λαμπρή εικόνα. Έλληνες, Άρβανίτες, όρσειδοι και νησιώτες, στρατιώτες, ναύτες, χωρικοί με τις ποικιλόμορφες γραφικές φορεσιές τους χαιρετούσαν το νεαρό μονάρχη σαν το λυτρωτή τους από μιᾶ κοινωνική κατάσταση το ίδιο άφόρητη, όσο κι ή τούρκικη τυραννία. Οικογένειες με τᾶ έπίσημα ρούχα τους γλυστρούσαν με βάρκες πάνου στην ήρεμη θάλασσα, άνάμεσα στις χαρούμενα στολισμένες φρεγάτες των συμμαχικών πλοίων. Η μουσική από πολλές φανφάρες στα καράβια και στην παραλία ζώήρευε τη σκηνή κι ο βρουχηθμός των κανονιών άπ' όλες τις μεριές χάριζε μιᾶ έπιδητική μεγαλοπρέπεια στη γιορτή. Οι διαφορετικές στολές λογίων - λογίων στρατών και το πλήθος των ξένων γλωσσών, που άκούουνταν, έδειχναν πώς τᾶ περισσότερα από τᾶ πολιτισμένα έθνη είχαν στείλει αντιπροσώπους τους για να έγκαινιασουν τη γιορτή της αναγέννησης της «Ελλάδας».¹

Ο γέρο - Κολοκοτρώνης, ντυμένος την πλούσια και κεντητή φορεσιά του, και με την άρχαϊκή περικεφαλαία στο κεφάλι του, που πίσου της κρέμουνταν ή παχιά τρίχινη ούρά, με λυμένα τᾶ κάτασπρα μαλλιά του και χυμένα στούς ώμους του, μόλις ο "Οθωνας πέρασε το ξύλινο γεφυράκι—πρόχειρη αποβάθρα—και πάτησε το έερδ χώμα της Ελλάδας, έπεσε στα πόδια του κι άφησε κάτω τ' άρματά του, σημάδι ύποταγής.² Δεξιά κι άριστερά του βασιλιᾶ ο δοξασμένος ναύαρχος Μιαούλης, ο Πλαπούτας κι ο γέρο - Νότης Μπότσαρης—αυτοί που είχαν πάει στο Μόναχο σαν αντιπροσωπεία του Έλληνικού λαού και πολλοί άλλοι άξιωματούχοι κι έπίσημοι.

Μπροστά από το βασιλιά οι προύχοντες του τόπου κι άνάμεσά τους, καβάλα σ' άλλογα, ο Κωλέτης κι ο Μαυροκορδάτος. Μ' όλα τους τᾶ λάθη, διακαιοούνταν μιᾶ τέτοια έπίσημη μέρα νᾶναι κι αυτοί άνάμεσα στο νικητή λαό, και μάλιστα σε θέση τιμητική. Για τη λευτεριά της Ελλάδας είχαν δουλέψει

1. Ορ. cit, τόμ. Β', σελ. 270—272.

2. Χριστόφορο Νέζερ: «Απομνημονεύματα των πρώτων χρόνων της ίδρυσης του Έλληνικού Βασιλείου». Μετάφρ. του 1911. Κων/λη, σελ. 21.

κι αυτοί. Μὲ τὸ σπαθὶ καὶ μὲ τὴν πέννα. Δὲν ἦταν μέρα γιὰ μικρότητες ἐκείνη.

«Νηστεύσαντες καὶ μὴ Νηστεύσαντες εὐφράνθητε σήμερον!»

Ἔγραφε στὸν πατέρα του ὁ Ὀθωνας:

«Εἶναι ἀδύνατο νὰ σᾶς περιγράψω τὴν ἄλλοφροσύνη καὶ τὸν ἐνθουσιασμό τοῦ λαοῦ».¹

Ἡ ἀπόβαση τοῦ Ὀθωνα στ' Ἀνάπλι γίνηκε στις 25 τοῦ Γενάρη 1833. Βάζουμε ἐδῶ καὶ σχετικούς στίχους τοῦ Σούτσου:

*ὦ! τρισένδοξη ἡμέρα, δταν εἰς τὴν παραλία
πέταξες ἱππεὺς ὠραῖος μὲ χρυσὴ ἐνδυμασία,
καὶ διέβης τῆς Ναυπλίας τὰς πρασίνοὺς πεδιάδας
ὄπαδὸς κι εὐχέτας ἔχων τρεῖς Ἑλλήνων μυριάδας!
Τὸ γλυκὸ μαιδίμα σου, τὸ ἥρωϊκὸν σου ἦθος,
ἡ νεανικὴ σου χάρις ἐγοήτευσον τὸ πλῆθος
καὶ εἰς τοῦ Ναυπλίου κλαῖον σὲ συνόδευε τὰ τείχη
κι ἡ κραυγὴ των κι ἡ χαρὰ των ὡς τὸν οὐρανὸν ἀντήχει.
Τὰ σαλπίσματα, οἱ βρόντοι τῶν φρουρῶν καὶ τῶν στόλων
ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα ἠγγελλον στὸν κόσμον ὄλον.
Φαῖδρος ἦτον ὁ αἰθέρας, ἡ ἡμέρα μας γλυκεῖα
καὶ ὁ ἥλιος στὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος ἐμειδία.»²*

Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ κι ἡ ἀκολουθία του τράβηξαν δρόμια στὴν ἐκκλησιά τ' Ἀη· Γιώργη, ὅπου ψάλλθηκε δοξολογία, «οὐχὶ μελωδικὴ οὐδὲ εὐχάριστος στὴν ἀκοή», ὅπως τὴ χαραχτήρισε ὁ Ὀθωνας σὲ γράμμα του πρὸς τὸν πατέρα του.³

Γιὰ παλάτι τοῦ νεαροῦ βασιλιᾶ εἶχε ὀριστεῖ τὸ σπίτι ποῦ ἔμενε κι ὁ Καποδίστριας.

ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ τέλειωσαν. Ἄς δοῦμε τώρα, πῶς ἀνταποκρίθηκε ὁ Ὀθωνας στὴν ἀδολὴ ἀγάπη τοῦ λαοῦ. Νά ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν πρώτη του προκήρυξη:

1. Ἐφημ. «Ἐλευθερον Βῆμα», 28 τοῦ Μάρτη 1939.

2. Ἄλεξ. Σούτσου: Ορ. cit., σελ. 69.

3. Ἐφημ. «Ἐλευθερον Βῆμα», 28 τοῦ Μάρτη 1939.

«ΟΘΩΝ Ο Α΄
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ἕλληνες!

Καλεσμένος ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ἐνδόξων καὶ μεγάλων μεσιτῶν...
—δηλαδὴ τῶν ξένων Δυνάμεων—κλπ. κλπ.»

Δὲ χρειάζεται νὰ συνεχίσουμε. Ὅ,τι εἶχε νὰ πεῖ, τὸ εἶπε κιόλας!
Δηλαδὴ:

α΄) Ἦταν βασιλιάς «ἐλέω θεοῦ». Ὁ θεὸς τὸν εἶχε προορίσει γιὰ βασι-
λιά τῆς Ἑλλάδας, κι ὁ θεὸς τὸν ἔστειλε. Κατὰ συνέπεια, στὸ θεὸ θὰ δίνει
ἀπὸ δῶ καὶ πέρα λόγο γιὰ τίς πράξεις του. Σεῖς, ταλαίπωροι Ἕλληνες...
σοῦτ! Σκασμός! Γιατὶ ἔφερα μαζί μου καὶ κάμποσες χιλιάδες μπαθαρέζικες
μπαγιονέτες καὶ σὰς παίρνει ὁ διάβολος!

β΄) Ὁξὸν ἀπὸ τὸ θεὸ, τὸν κάλεσαν νὰ βασιλέψει πάνου στὸν περιούσιο
λαὸ τῆς Ἑλλάδας κι «οἱ ἐνδοξοὶ μεγάλοι μεσιτεῖς»! Κι αὐτοὶ λοιπὸν θὰ
πρέπει νὰ λὲν τὸ λογάκι τους καὶ νᾶχουν γνώμη στὰ πράγματα τοῦ τόπου.
Ἦταν ὀλοφάνερο, πὼς ὁ λαὸς θὰ διαψεύδουνταν στίς ἐλπίδες του καὶ πολὺ
γλήγορα ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ στὸ βασιλιά θὰ σηκώνουνταν τοῖχος πανύ-
ψηλος.

35. Ἔργα καὶ ἡμέρες τῆς ἀντιβασιλείας.

Ο ΟΘΩΝΑΣ ἦταν ἀνήλικος. Τὴν κυβέρνησις τοῦ τόπου τὴν πῆρε στὰ χέ-
ρια τῆς τριμελῆς ἀντιβασιλεία ἀπὸ τὸν Ἄρμανσπεργκ,¹ τὸ Μάουερ² καὶ
τὸν Ἐϋδεκ.³

1. Ἄρμανσπεργκ (Armansperg): Γεννήθηκε στὴ Βαυαρία στὰ 1787. Στὴν πατρί-
δα του ἔφτασε νὰ γίνῃ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, τῶν οικονομικῶν, τῶν ἐξωτερικῶν.
Συνόδισε τὸν Ὅθωνα στὴν Ἑλλάδα καὶ πῆρε τὴν προεδρία τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἀπὸ
τὴν Ἑλλάδα ἔφυγε στὰ 1837. Πέθανε στὰ 1853 (Σ.Σ.).

2. Γεώργιος - Δουδοβίκος Μάουερ: Βαυαρὸς νομομαθὴς. Γεννήθηκε στὰ 1790. Δια-
κρίθηκε ὡς δικηγόρος, δικαστὴς καὶ συγγραφέας νομικῶν ἔργων. Μέλος τῆς Ἀντιβασι-
λείας, ποὺ ὅμως παύθηκε ἀπὸ τὸν Ἄρμανσπεργκ πολὺ γλήγορα—στὰ 1834—γιατὶ δὲν
τὸν χώνευε. Στὰ 1847 ἔγινε στὴν πατρίδα του ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης. Στὰ 1858
ἐπισκέφθηκε ξανά τὴν Ἑλλάδα. Πέθανε στὰ 1872 (Σ.Σ.).

3. Κάρολος - Γουλιέλμος Ἐϋδεκ: Βαυαρὸς στρατιωτικὸς. Γεννήθηκε στὰ 1788. Κα-
τέθηκε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου καὶ στ' Ἀνάπλι ἀνάλαβε τὴν
προεδρία τῆς ἐπιτροπῆς ἐράνων γιὰ τὴν περιθάλψη τῶν Μεσολογγιτῶν ποὺ εἶχαν κατα-
φύγει ἐκεῖ. Ἀργότερα ἀκολούθησε τὸν Καραϊσκάκη στὴν Ἀττικὴ, ἔγινε φρούραρχος
στ' Ἀνάπλι καὶ διοικητὴς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Στὰ 1829 ἔφυγε γιὰ τὸ Μόναχο γιὰ
λόγους ὑγείας καὶ γύρισε στὴν Ἑλλάδα στὰ 1833 μαζί μὲ τὸν Ὅθωνα, ὡς μέλος τῆς
Ἀντιβασιλείας. Ἀφοῦ ἐνηλικιώθηκε ὁ Ὅθωνας, γύρισε στὴν πατρίδα του κι ἔφτασε ὡς
τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντιστρατήγου. Πέθανε στὰ 1861 (Σ.Σ.).

Νά τώρα σέ ποιά κατάσταση βρήκε τὸν τόπο ἡ Ἀντιβασίλεια.

«Τὸ νέο βασίλειο ἦταν ἕνας σωρὸς ἀπὸ χαλάσματα. Παντοῦ σπίτια καμμένα, πολιτεῖες ρημαγμένες, χωριὰ χαλασμένα, κοπάδια ἀφανισμένα. Κι αὐτὰ τὰ δέντρα ἦταν κομμένα καὶ πεσμένα κάτω. Οὔτε οἱ ἐλιές, οὔτε τ' ἀμπέλια ξέφυγαν τῆ φωτιά καὶ τὸ σίδερο τοῦ ὄχτροῦ. Ὁξὸν ἀπ' αὐτά, ἡ φτώχεια ἦταν γενική. Πειναλέοι πολεμιστὲς τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα εἶχαν σχηματίσει ληστοσυμμορίες καὶ γύριζαν στὴ χώρα μέσα ἀποτελειώνοντας τὴν καταστροφή. Ἐλειπαν ὄλα τὰ μέσα εἰρηνικῆς δουλιᾶς, ἀκόμα καὶ σπόροι γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς. Ὁ πληθυσμὸς, ὁ φτωχὸς κι ἐξαντλημένος ἀπὸ τὸν ἀγῶνα, ὁ μισοπεθαμένος ἀπὸ τίς στερήσεις, ὁ ἀμόρφωτος κι ἀπαιδαγώγητος, ἐξ αἰτίας τῶσων περιπετειῶν, ἔπρεπε νὰ ριχτεῖ μὲ τὰ μούτρα στὴ δουλιὰ καὶ νὰ κάμει τὰ χαλάσματα χωριὰ καὶ πολιτεῖες καὶ τὰ λιβάδια κήπευς καὶ περιθόλια».¹

Βάλαμε τὴν παραπάνου περικοπὴ γιὰ νὰ φανεῖ μιᾶς ἐξ ἀρχῆς πῶς, πραγματικά, ἡ ἀντιβασίλεια εἶχε νὰ παλαίψει μὲ πολλὰς δυσκολίες. Αὐτὸ δὲν τ' ἀρνιόμαστε. Ἐκεῖνο ποῦ ἀρνιόμαστε κατηγορηματικά εἶναι, πῶς δὲν ἐδειξε καμιὰ καλὴ θέληση καὶ διάθεση νὰ βοηθήσει τὸ ρημαγμένο ἑλληνικὸ λαό. Τὴν Ἑλλάδα οἱ Βαυαροὶ τὴν εἶδαν σὰν τσιφλίκι τους καὶ σὰν τόπο ὑποταγμένου σ' αὐτούς. Αὐτοὶ ἦταν οἱ κυρίαρχοι, οἱ ἀφεντάδες, κι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δούλος τους. Νά ἡ πηγὴ ὄλων τῶν κακῶν, ποῦ ἀκολούθησαν. Δὲ θὰ παρακολουθήσουμε τὴν Ἀντιβασίλεια σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς δράσης της, τῆς βλαβερῆς δράσης της. Θὰ σταθοῦμε σὲ δυὸ ζητήματα, ποῦ καίγαν καὶ τσουρουφλίζαν τὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὰ χρόνια κείνα. Τὸ ζήτημα τῶν ἔθνικῶν γαιῶν καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀποκατάστασης τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα. Τὰ δυὸ αὐτὰ ζητήματα δένουνταν στενὰ μεταξὺ τους. Μὲ μιὰ σωστὴ λύση τοῦ πρώτου, λύνουνταν καὶ τὸ δεύτερο.

Τοὺς ἔλεγε ὁ Μακρυγιάννης :

«Ἐτοῦτος ὁ τόπος ὁποῦρθε ὁ βασιλέας νὰ βασιλέψει καὶ τοῦ λόγου σας ἀντιβασιλιάδες, ἦταν σκλαβωμένος τόσα χρόνια ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ εἶχε γίνει ρουμάνι, βάλτος, ἀγκαθιά κι αὐτῆνοι οἱ ἀγωνιστὲς τὸν δούλεψαν μὲ τὸ ψωμί τους, μὲ τὸ τζαρούχι τους, μὲ τὸ ντουφέκι τους, μὲ τὸ φουσέκι τους.

Γιόμωσαν, ἐπότισαν τὴν γῆς αἷμα. Καὶ οἱ σκοτωμένοι ἄφησαν χῆρες γυναῖκες κι ὄρφανά. Κι ἐκεῖνοι ὁποῦταν νοικοκυραῖγοι, ἔγιναν διακοναραῖγοι, ὅτι θυσιάσαν τὸ δικόν τους εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδας, ὅταν κιντύνευε. Ἀπὸ αὐτοὺς ὑπάρχει ἡ πατρίδα, ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὲς... Διὰ νὰ στερεωθεῖ ἡ πατρίδα κι ὁ βασιλέας, χρειάζεται δικαιοσύνη νᾶχετε καὶ ἰλικρίνεια καὶ μ' αὐτὸ κάνετε συντρόφους τῆς πατρίδας ὄλους τοὺς ἀγωνιστὲς... Νὰ δώσετε στοὺς ἀπλοὺς ἀγωνιστὲς ἀπὸ πενήντα στρέμματα γῆς, ὁποῦναι μιλιούνη καὶ κάθε-

1. Ἐπαμ. Κυριακίδου : «Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ», Ἀθήνα 1892, τόμ. Α', σελ. 227.

ται χέρσα, κι από πεντακόσα ως χίλια γρόσια. Και κατ' αναλογία να πάτε από τον απλό στρατιώτη ως το βαθμό του χιλιαρχού... Και μ' αυτόν τον τρόπο θα γένουν οι Έλληνες νοικοκυραίοι... Κι αν γένουν αυτά και δεν ακούσετε τους άπατεώνες, τότε θα λέγεστε σωτήρες της πατρίδας και θα δοξάζεται τ' όνομά σας, όσο στέκει η 'Ελλάδα».¹

Σωστή στη βάση της ή πρόταση του Μακρυγιάννη. Τι έκαμε όμως η 'Αντιβασίλειά; Στους αγωνιστές δεν έδωκε ούτε ένα στρέμμα έθνικης γής. Την έθνικη γή την έβαλαν στο χέρι, με διάφορα τεχνάσματα, οι λίγοι, οι καπάτσοι.

«Μας πήραν την αίματοκυλισμένη μας γή, την αγόρασαν από 'να γρόσι το στρέμμα και βάλανε έμας με τ' άλλτρι και τραβούμε το γυνί και βγάνουμε τών συγγενών μας τὰ κόκκαλα». Μά ούτε και στον ταχτικό στρατό έβαλε τους Έλληνες αγωνιστές. Δέν τους χρειάζονταν πιά «γενναίοι», έλεγαν. Κι έτσι «Δέκα χιλιάδες πάνου - κάτω άντρες, πού πολλοί κατάγονταν από τις ύπόδουλες έπαρχίες και δέ μπορούσαν να γυρίσουν στον τόπο τους, ρίχτηκαν στους δρόμους φτωχοί, κουρελήδες και χωρίς τίποτε νάχουν δικό τους. Καμιά φροντίδα γι' αυτούς. Τουτοι λοιπόν οι άντρες, πού τόσο ασπλαχνα πετάχτηκαν στους δρόμους, αναγκάστηκαν να τó ρίξουν στο ληστρικό βίο».²

«Στους στρατιώτες της πατρίδας», έλεγε ο Τερτσέτης, «στούς αúτουργούς της έλευθερίας μας δέν αφήσατε άλλη έκλογή, ειμή τις σπηλιές και τόν λόγγον! 'Αδικήσατε τὰ ευεργετικότερα τέκνα της 'Ελλάδος!»³

Μοναχά οι κοτζαμπάσηδες μας βρίσκαν σωστό τó πέταγμα τών αγωνιστών στους δρόμους. Γράφει ο Ντεληγιάννης:

«'Η πρώτη πράξη της 'Αντιβασίλειας ήταν τούτη δώ: έβγαλε άμέσως διάταγμα και διάλυσε όλα τὰ έλληνικά στρατέματα, τὰ άταχτα, και παράγγελε με πολλή αυστηρότητα να διαλυθούν άμέσως και να πάει κάθε στρατιώτης και κάθε άρχηγός στην πατρίδα του...»

Διαλύθηκαν άμέσως κι έφυγαν καθένας για τόν τόπο του κι έτσι καθάρισε ο Μοριάς άπ' αυτό τó μόλυσμα της αυθαιρεσίας και της κακοήθειας και ξαναγύρισε στον τόπο ή ευταξία κι ή ήσυχία, πού τόσο πολú τή λαχταρούσαν οι φρόνιμοι και τίμιοι πολίτες».⁴

Οι «τίμιοι και φρόνιμοι» πολίτες, πού λαχταρούσαν την «ευταξία», ήταν οι χορτάτοι. Οι πειναλέοι αγωνιστές όμως τί θα γίνονταν; Πώς θα ζούσαν; Τί θα βρίσκανε στις έπαρχίες τους, πού τούς υποχρέωσαν να γυρίσουν, άλλο από χαλάσματα;

1. Op. cit., σελ. 343—344.

2. 'Επαμ. Κυριακίδη: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 251.

3. Κ. Πορφύρη: «Διονύσιος Σολωμός», 'Αθήνα 1958, σελ. 236.

4. Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 243.

Ήταν πολὺ νὰ ζητοῦν ἓνα κομματάκι γῆς νὰ τὸ δουλέψουν καὶ νὰ ζήσουν;

Ἔτσι φαίνεται. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν τοὺς τὸ δῶσαν.

Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ τὸ ρίξουν ἄρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς στὴν κλεψιά καὶ στὴν ἀρπαγή, νὰ τὸ «γυρίσουν στὸ κλέφτικο», ὅπως στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς.

Κι οἱ ἀντιβασιλιάδες μας, ἀφοῦ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ γίνουν «κλέφτες» καὶ «ληστές», ἔστειλαν στὴν «πολιτισμένη» Εὐρώπη νὰ φέρουν σύνεργα θανάτου νὰ τοὺς κόβουν τὰ κεφάλια, ἅμα τοὺς πιάναν.

«Ἄγγριάνθρωποι οἱ Ἕλληνες! Χαζίρι τὰ σύνεργα τῆς δικαιοσύνης τους νὰ τοὺς κόψουν!»

ΔΕ ΜΠΟΡΩ νὰ μὴ βάλω ἐδῶ σχετικὴ μαρτυρία ἐνὸς Βαυαροῦ ἀξιωματικοῦ, ποὺ εἶχε ἔρθει στὴν Ἑλλάδα μαζί μὲ τὸν Ὅθωνα, γιὰ τὸ δραματικὸ τέλος πολλῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγώνα. Γράφει:

«Βρισκόμουνα στὸ Μεσολόγγι. Ἔφτασε μιὰ μέρα ἓνα πολεμικὸ καράβι. Σὲ λίγο, μιὰ βάρκα σίμωσε τὸ καράβι κι ἓνας ἀξιωματικὸς κατέβηκε ἀπὸ τὸ πολεμικὸ καὶ πήδησε μέσα στὴ βάρκα. Ἡ βάρκα, ἀκολουθώντας τὸ στενὸ, κλωθογυριστὸ κανάλι, ἔφτασε στὴν πόλη. Ὁ ἀξιωματικὸς τράβηξε δρόμα γιὰ τὸν ἑπαρχο καὶ τοῦ ἀνακοίνωσε τὸ σκοπὸ τοῦ ἐρχομοῦ του. Σὲ λίγο, μαθεύτηκε στὴν πόλη ἡ τρομερὴ εἶδηση, ποὺ συντάραξε ὄλους τοὺς κατοίκους. Τὸ πολεμικὸ καράβι εἶχε φέρεи τὴν καρμανιόλα καὶ τὸ μπόγια γιὰ νὰ θανατώσει τοὺς καταδικασμένους σὲ θάνατο ἐννιά «ληστές» —διάβαζε «ἀγωνιστὲς τοῦ 21» — ποὺ κρατιοῦνταν στὶς φυλακὲς τοῦ Μεσολογγίου ἐδῶ καὶ τρεῖς μῆνες. Ἐνάντια στὴ θανατικὴ ποινὴ τίποτε δὲ μπορούσε νὰ κάμει ὁ λαὸς, μὰ ὁ τρόπος τῆς θανάτωσής τους τὸν εἶχε ἐρεθίσει πάρα πολὺ. Ὅθωρην νόμιζε ὁ λαὸς τὸν τρόπο ἐκεῖνο τῆς θανάτωσης· προτιμοῦσε τὴ θανάτωση μὲ βόλια καὶ μπαρούτι — τὸ ντουφεκισμό. Ἡ καρμανιόλα θεωροῦνταν σὰν μηχανήμα μακελάρη· σφάχτη κι ὁ τέτοιος θάνατος σὰν ὁ πιὸ ἀτιμωτικὸς. Κεῖνη τὴν ἐποχὴ οἱ Ἕλληνες δὲν ξεχώριζαν τί θὰ πεῖ ληστής κι οὔτε τί κακουργήματα εἶχαν κάμει. Ἄν καὶ τὰ κακουργήματα ἦταν φόνοι καὶ βιαιότητες, ὁ λαὸς δὲ μισοῦσε τοὺς «κακούργους», γιὰτι αὐτοί, ὄχι μόνο δὲν πείραζαν τοὺς φτωχοὺς, ἀλλὰ, πολλὲς φορὲς, τοὺς προστάτευαν κιόλας. Ὁ «ληστής» δὲ φοβοῦνταν τὴν προδοσιά...»

Ο ΕΠΑΡΧΟΣ μὲ μεγάλη δυσκολία μπόρεσε νὰ στείλει τρεῖς βάρκες γιὰ νὰ κουβαλήσουν τὴν καρμανιόλα καὶ τὸ Γάλλο μπόγια, ποὺ τὸν εἶχαν φέρεи ἀπὸ τὴ Μασσαλία, καθὼς καὶ τοὺς στρατιῶτες ποὺ χρειάζονταν νὰ τὴ στήσουν. Κανένας δὲν ἤθελε νὰ καταπιαστεῖ μὲ κεῖνη τὴ δουλιά.

Κατὰ τὸ βραδάκι γύρισαν οἱ τρεῖς βάρκες. Κόσμος πολὺς συνάχτηκε στὴν παραλία, ἀπὸ περιέργεια, νὰ δεῖ τὸ καταχθόνιο μηχανήμα ποὺ θὰ βγάλανε στὴ στεριά. Μόλις πάτησε τὸ πόδι του στὴ γῆ ὁ μπόγιας, ἓνας ὑπόκω-

φος γογγυσμός άκούστηκε από τὸ πλῆθος κι ὄλοι εὐχονταν νὰ μὴ γίνεϊ ἡ θανάτωση τῶν ἔννια «ληστῶν». Ὁ μπόγιας ἦταν ὡς τριάντα χρονῶ νέος καὶ καλοφκιαγμένος. Πῆδησε στὴ γῆ θαρραλέα κι ἀτρόμητα. Ἡ μπαθαρέζικη φρουρὰ τὸν κύκλωσε στὴ στιγμή, γιατί ὁ λαὸς ἔδειχνε ἀγριεὶ διαθέσεις. Τῆ νύχτα ὁ μπόγιας, γιὰ νὰ σωθεῖ ἀπ' τὸ λαὸ, ἀναγκάστηκε νὰ κοιμηθεῖ μαζί μὲ τὴ μπαθαρέζικη φρουρά. Σὲ λίγο ὁ καφετζῆς ἑνὸς κοντινοῦ καφενειοῦ τοῦφερε καφέ, μὰ, σὰν ἔμαθε πῶς ἦταν ὁ μπόγιας, πέταξε τὸ φλυτζάνι στὴ γῆ καὶ τῶσπασε.

Τὴν ἴδια νύχτα στήθηκε ἡ καρμανιόλα, δῆω ἀπὸ τὴν πόλη, κοντὰ στὴν παραλία καὶ, πρὶν βγεῖ ὁ ἥλιος, ἦταν ἔτοιμη. Τὸ πρῶτ νεκρικὴ σιγὴ βασίλευε σ' ὄλο τὸ Μεσολόγγι. Κανένα μαγαζὶ δὲν εἶχε ἀνοίξει, κανένα καφενεῖο. Κι αὐτὰ τὰ σπῆτια τῶν κατοίκων ἦταν κατὰκλειστα. Στὰ παράθυρα δὲ φαίνονταν ψυχὴ. Ὁ τόσο πολυάσχολος λαὸς τῆς πόλης εἶχε χαθεῖ ἀπ' ὄλους τοὺς δρόμους, ἀπ' ὄλα τὰ σοκάκια.

Ἀπὸ τὸ πρῶτ ἀκόμα ἔπρεπε νὰ κοποῦν τὰ σίδερα, ποὺ εἶχαν οἱ «ληστῆς» στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια, μὰ μονάχα λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι μπόρεσαν οἱ χωροφύλακες νὰ κουβαλήσουν μὲ τὴ βία ἕναν κλειδαρὰ γιὰ νὰ κόψει τὰ σίδερα. Τοὺς δέσανε ὕστερα μὲ σκοινιὰ καὶ τοὺς βάλανε μέσα σ' ἕνα τετράγωνο, ποὺ τῶχαν κάμει οἱ στρατιῶτες τοῦ τάγματός μας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ξεκινήσαμε γιὰ τὸν τόπο ποὺ θὰ γίνονταν ἡ θανάτωση. Ὁ μπόγιας κι οἱ δυὸ βοηθοὶ του ὄδηγοῦσαν ὁ καθένας τους ἀπὸ τρεῖς κατάδικους, δεμένους μὲ σκοινιὰ ἀπὸ τὰ χέρια. Πουθενά, σὲ κανένα δρόμο δὲ φαίνονταν ἄνθρωπος. Τὸ Μεσολόγγι ἦταν νεκρὸ. Σὰν φτάσανε στὸν τόπο τῆς ἐκτέλεσης, ὁ εἰσαγγελέας τοὺς διάβασε τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση κι ἐκεῖνοι τὴν ἄκουαν χωρὶς νὰ δείχνουν μεταμέλεια. Καὶ οἱ ἔννια ἦταν ἄντρες ρωμᾶλοι, ἀγριοὶ στὴν ὄψη καὶ κοίταζαν ἀφοβα τὴν καρμανιόλα. Ὁ μπόγιας ἄρχισε νὰ εἰτοιμάζεται γιὰ τὴ δουλιὰ του. Ἐλυσε τὰ σκοινιὰ τοῦ «ληστῆ» ποὺ εἶχε ὄριστει νὰ θανατωθεῖ πρῶτος. Ἐαφνικὰ ὄμως, τοῦτος χούμησε ἀπάνου στὸ μπόγια, ποὺ, μπρὸς στὴν ἀνεπάντεχη ἐπίθεση, ἔχασε σχεδὸν τὴν ἰσορροπία του καὶ μὲ δυσκολία ἀμύνονταν. Ἡ θέση του ἦταν δύσκολη. Οἱ δυὸ βοηθοὶ του δὲ μπορούσαν νὰ τοῦ δώσουν καμιὰ βοήθεια, γιατί ἔπρεπε νὰ κρατᾶνε γερὰ ἀπὸ τὰ σκοινιὰ τοὺς ἄλλους κατάδικους γιὰ νὰ μὴ χουμήσουν κι αὐτοὶ ἐναντιὰ του. Τότε ὁ λοχαγὸς μας πρόσταξε λίγους στρατιῶτες νὰ πᾶνε νὰ κυκλώσουν τοὺς ἄλλους κατάδικους καὶ νὰ τοὺς κρατοῦν μέσα στὸν κύκλο μὲ γυρισμένες καταπάνου τους τίς ξιφολόγες, ἀλλὰ νὰ μὴν τοὺς πειράξουν. Αὐτὸ κι ἔγινε. Ἀπὸ κεῖ δὲ μπορούσαν πιά νὰ βγοῦν. Καὶ τότε ἀκολούθησε πράγμα δεινὸ καὶ χαλεπὸ. Ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς βοηθοὺς τοῦ μπόγια πῆγε κοντὰ του καὶ μὲ κραυγὲς καὶ κατάρες μπόρεσαν νὰ κάμουν καλὰ τὸν «κακοῦργο», τὸν ξανάδεσαν καὶ τὸν ἔσυραν, ἐνῶ ἐκεῖνος ἀντιστέκονταν ἀπελπισμένα, πρὸς τὰ σκαλοπάτια τῆς καρμανιόλας. Ἐκεῖ τὸν σήκωσαν ψηλὰ στὴ σανίδα, ἔδεσαν γερὰ μὲ λουριὰ τὸ κορμὶ του πάνου στὴ σανίδα καὶ τὴν ἔσπρωξαν.

Τὸ τσεκούρι κατέθηκε καὶ τὸ κεφάλι κυλίστηκε μέσα στὸ δερμάτινο σάκο.

Ἐμπόγιας στεκόταν καταϊδρωμένος, μὲ καταξεσπισμένο τὸ ἓνα μανίκι ἀπὸ τὴν πάλη του μὲ τὸ «ληστή». Ὅλοι, ποὺ εἶχαν παρακολουθήσει, φαίνονταν στενοχωρημένοι. Κόντευε μεσημέρι, δταν φέρανε τὸ δεύτερο «κακούργο», ἄντρα ρωμαλέον κι ἠλιοκαμένο, ποὺ τὰ μαλλιά καὶ τὰ γένια του τ' ἀνέμιζε ἄγρια ὁ ἄνεμος. Δυὸ φορές πέταξε κάτω τοὺς βοηθοὺς τοῦ μπόγια. Ἄν καὶ τὰ χέρια του ἦταν δεμένα, μὲ μεγάλη εὐκολία καὶ τέχνη τοὺς ἔδινε κλωτσιές καὶ γιὰ πολλή ὥρα κατάφερνε νὰ μὴ μποροῦν νὰ τὸν σιμώσουν, κόνοντας τεχνικὰ πηδήματα. Μονάχα ὕστερα ἀπὸ μισή ὥρα, μπόρεσε ὁ μπόγιας νὰ τὸν δέσει κι αὐτὸν πάνου στὴ σανίδα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ ἀγώνας ἐκεῖνος τραβοῦσε σὲ μάκρος, μὲ μοναδικούς θεατὲς τοὺς στρατιῶτες τοῦ τάγματός μας, ποὺ στέκονταν ὄρθιοι κάτω ἀπὸ καυτερόν ἥλιο. Ὑστερα ἀπὸ πολλὲς ὥρες, ἦρθε κι ἡ σειρά τοῦ τελευταίου, ποὺ ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς «συμμορίας», Πέτρο τὸν λέγανε. Θάταν ὄς σαράντα χρονῶ κι ὄχι ἄσκημος. Κίτρινος στὸ πρόσωπο, βλοσυρὸ κι ἄφοβο τὸ βλέμμα του, περήφανη ἡ κορμοστασιά του. Τὸν σίμωσαν ὁ μπόγιας μὲ τοὺς βοηθοὺς του, μούσκεμα στὸν ἰδρώτα καὶ κατακουρασμένοι ἀπ' τὴν πολύωρη καὶ δύσκολη πάλη τους μὲ τοὺς ἄλλους «κακούργους». Ὁ Πέτρος τοὺς ἔσπρωξε μὲ μιὰ κίνηση περήφανη. Γύρισε μετὰ πρὸς τὸν εἰσαγγελέα καὶ τοῦπε, πὼς δὲ θ' ἀντισταθεῖ καθόλου, φτάνει νὰ μὴν τὸν ἴγγιξει ὁ μπόγιας, ὄς τῆ στιγμῇ ποὺ μόνος του θὰ βάλει τὸ κεφάλι του κάτω ἀπὸ τὸ τσεκούρι. Ὁ εἰσαγγελέας μίλησε γαλλικὰ στὸ μπόγια γιὰ ὅσα τοῦ εἶχε πεῖ ὁ κατάδικος. Ὁ «λήσταρχος» μὲ στέρεα καὶ περήφανη περπατησιὰ προχώρησε πρὸς τὴν καρμανιόλα, ἀνέθηκε ἀργὰ τὰ σκαλοπάτια, ἔρριξε μιὰ ματιὰ πρὸς τὸ κρεμασμένο ψηλὰ τσεκούρι, ποὺ ἔσταζε αἷματα, καὶ στάθηκε πάνου στὴν κινητὴ σανίδα. Τὸν ἔδεσαν τότε γλήγορα μὲ σκοινιά οἱ δυὸ βοηθοὶ καὶ τὸν ἔσπρωξαν πρὸς τὸ τσεκούρι, ποὺ λαμποκόπησε στὸν ἥλιο καθὼς κατέθηκε μ' ὄρμη. Τὸ κεφάλι χωρίστηκε ἀπὸ τὸ σῶμα κι ἔπεσε κ' αὐτὸ μέσα στὸ δερμάτινο σάκο. Κι ἔγινε δικαιοσύνη!

«Ἦταν παληκάρι!» εἶπε ὁ μπόγιας σκουπίζοντας τὸν ἰδρώτα του.

Γύρισαν ὅλοι μὲ τὴν καρμανιόλα μαζὶ στὸ Μεσολόγγι «παιανίζούσης τῆς μουσικῆς»!!!

Ποτὲ δὲ θὰ σβῆσει ἀπὸ τὴ μνήμη ὅλων ὅσων παρασταθήκαμε στὴ δημόσια ἐκείνη ἐνεαπλὴ σφαγὴ ἢ ἐντύπωση ποὺ μᾶς ἔκαμε».¹

Αὐτὴ ἦταν ἡ τύχη τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Ἰεροῦ Ἀγώνα! Νὰ γιαιτὶ πάλαιψαν νὰ διώξουν τὸν Τοῦρκο ἀπὸ τὴ γῆ τῶν πατέρων τους! Νὰ τοὺς σφάζουν οἱ Μπαβαρέζοι!

1. Χριστοφ. Νέεζερ: Op. cit., σελ. 162—167.

«Ἀπὸ τὸ 1833 μέχρι τὸ 1838 τὰ στρατοδικεῖα συνεδριάζαν ἀδιάκοπα γιὰ νὰ τιμωροῦν στασιαστὲς ἢ ληστὲς».¹

Μόνο, πού ἡ ἀγανάχτηση τοῦ κόσμου εἶχε φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο πού ξέσπαζε τὴν ὀργή του πάνου στοὺς μπόγγδες, ὥστε νὰ μὴν τολμάει πιά νὰ πατήσῃ μπόγιας στὴν Ἑλλάδα «par la raison toute simple qu' au fur et à mesure qu' on fait venir un du dehors il est immédiatement assassiné»² (γιὰ τὸν ἀπλοῦστατο λόγο πὼς μόλις φέρναν ἕναν - ἕνα ἀπ' ὄξω, τὸν σκότωναν οἱ Ἕλληνες στὴ στιγμή)!

Πολλὲς φορὲς οἱ Μπαβαρέζοι ἀναγκάζονταν νὰ δώσουν χάρη στὸν κατάδικο, γιὰτὶ δὲ βρῖσκανε μπόγια νὰ τὸν θανατώσει. Ἕλληνας κανένας δὲ δέχονταν νὰ γίνῃ πλερωμένος φονιάς τῶν πατριωτῶν του καὶ στὸ ἐξωτερικὸ εἶχε μαθευτεῖ, πὼς ὅσοι πᾶνε στὴν Ἑλλάδα νὰ κάνουν τὸ μπόγια, ἀντὶ νὰ θανατώσουν, θανατώνονται.

ΠΟΛΛΟΙ ἀγωνιστὲς, μπρὸς στὴν κατάσταση πού εἶχαν δημιουργήσει οἱ Μπαβαρέζοι στὴν Ἑλλάδα, φεῦγαν στοὺς Τούρκους!

Στὴ σκλαβιά πάλι! Στὴν Ἑλλάδα, πού τὴν εἶχαν λευτερώσει μὲ τὸ αἷμα τους, δὲν εἶχαν ψωμί νὰ φᾶνε!

Νά μιὰ εἰκόνα τέτοιου φευγιοῦ.

Κάμποσοι εἶχαν συνεννοηθεῖ μὲ κάποιον Τουρκαρβανίτη—Τεφίλ Μπούζη τὸν λέγανε—κι ἐκεῖνος τοὺς δέχτηκε στὸ Δομοκὸ τῆς Θεσσαλίας, πού εἶχε κτήματα.³

«Καὶ πῆγαιναν κλαίγοντας, ὅτι φεῦγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους ξυπόλητο καὶ γυμνοὶ κι ἔλεγαν:

«Πατρίδα, δὲν μᾶς βαστάγει ἡ καρδιὰ νὰ σοῦ κάμωμεν ἐσένα τῆς πατρίδας μας κακὸ, ὅτι διὰ σένα χύσαμεν τὸ αἷμα μας. Καὶ τώρα πᾶμε σ' ἐκεῖνους ὅπου πολεμούσαμεν, νὰ φᾶμε κομμάτι ψωμί, ὄχι νὰ προσκυνήσωμε. Νάρθουμεν ἀναντίον σου δὲν τὸ κάνομεν καμπούλι,⁴ ὅτι χύσαμεν τὸ αἷμα μας διὰ σένα νὰ γένεις βασιλεῖον».

Αὐτῆνοι κι ὄλοι οἱ ἄνθρωποι ὅπουχαν αἰσθηση, κλαῖγαν. Κι οἱ ἀπατεῶνες γέλαγαν καὶ χαίρονταν ὅτι στείλαν τοὺς ἀγωνιστὲς στοὺς Τούρκους νὰ ζήσουν».⁵

1. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 332.

2. Μ. Thouvenel: «La Grèce du Roi Othon», Paris 1890, p. 37.

3. Ἐπαμ. Κυριακίδη: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 251.

4. Κάνω καμπούλι=ἀνέχομαι, δέχομαι.

5. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 349—351.

[Στις μέρες μας, τοὺς νηστικὸς Ἕλληνας τοὺς στέλνομε στὴν Αὐστραλία καὶ στὸν Καναδά. Πολλὲς χιλιάδες κάθε χρόνος]. (Σ.Σ.)

36. Σύμμαχος τῶν Μπαβαρέζων.

ΦΑΝΤΑΖΟΥΜΑΙ νὰ μὴν ἀμφιβάλλει ὁ ἀναγνώστης, πῶς καὶ τῶρα κατὰ-φερε ὁ Κωλέτης «νὰ βρίσκεται στὰ πράματα».

Ἀπὸ τῆς 3 τοῦ Ἀπρίλη 1833 κιόλας γίνηκε ὑπουργὸς ἐμπορίου καὶ ναυτικῶν. Ἀργότερα πήρε καὶ τὴν προεδρία τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου.¹ Δὲ λέμε γίνηκε «πρωθυπουργός», γιατί τίτλος πρωθυπουργοῦ δὲν ὑπαρχε τότε. Πρέπει ὅμως νὰ μὴν ξεχνοῦμε καὶ τοῦτο. Κι οἱ ὑπουργοὶ κι ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τότε δὲν εἶχαν τὴν ἐξουσία τῶν σημερινῶν ὑπουργῶν καὶ πρωθυπουργῶν. Ἦταν ἀπλᾶ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῆς Ἀντιβασιλείας, ποὺ κυβερνοῦσε τὸν τόπο στ' ὄνομα τοῦ «ἐλέω θεοῦ» βασιλιᾶ Ὁθωνα.

ΝΑ ΤΩΡΑ καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἥρωά μας σὰν ὑπουργοῦ τῆς Ἀντιβασιλείας.

Μὲ τοὺς περισσότερους ἀντιπάλους του ὁ Κωλέτης εἶχε ξεμπλέξει ἀπὸ καιρό. Ἕνας τοῦμεινε, ποὺ τὸν εἶχε στὸ στομάχι, ὁ Κολοκοτρώνης. Κι ἐκεῖνος ὁ εὐλογημένος δὲ σύχαζε κιόλας. Μὲ τὴ συνθησιμένη του ἀθυροστομία, δὲν ἔπαυε νὰ μιλάει καταφρονετικὰ γιὰ τὸν Κωλέτη. Δὲν ξεχνοῦσε ὁ Γέρος, πῶς στὸ δεύτερο ἐμφύλιο πόλεμο τὸν εἶχε ταπεινώσει, τὸν εἶχε φυλακώσει κι εἶχε πασκίσει νὰ τὸν θανατώσει κιόλας.

Ὁ Κωλέτης τότε εἶχε βάλει τοὺς καπεταναίους τῆς Ρούμελης—καὶ τρεῖς Μοραῖτες—νὰ στείλουν ἀναφορὰ στὴν κυβέρνηση καὶ νὰ ζητοῦν «σχεδὸν διατακτικῶς» νὰ θανατωθοῦν ὅλοι χωρὶς ἐξαίρεση, ὅσοι κρατοῦνταν στὴν Ὑδρα—ἄρα κι ὁ Κολοκοτρώνης. Κι ὁξὺν ἀπ' τὴν ἐνέργειά του αὐτῆ, «διόρισε κι ὁ ἴδιος μιὰ ἐπιτροπὴ νὰ μιλήσει προφορικὰ στὴν κυβέρνηση καὶ «νὰ ἀπαιτήσῃ τοῦτο χρεωστικῶς».² Ἀλλά, ἄς ὄψεται ὁ Μπραῖτης! Ἄν ἀργοῦσε λίγο ἀκόμα νὰ βγεῖ στὸ Μοριά, ὅλα θὰ εἶχαν τελειώσει μιὰ χαρὰ. Μά, τάχα, εἶχαν χαθεῖ οἱ εὐκαιρίες; Γιατί «εἴμαστε στὰ πράματα», ἂν δὲ μπορούμε νὰ τελειώσουμε κάτι τέτοιες μικροδουλιές;

Ἄρχισε λοιπὸν στὰ μούλοχτὰ νὰ λέει—μασημένα πάντα—στὴν Ἀντιβασιλεία, πῶς δὲν τοῦ καλαρέσει κείνος ὁ Κολοκοτρώνης, πολλὰ μπορεί νὰ κάμει αὐτός, οἱ Μοραῖτες τὸν ἔχουν θεό, καλὰ εἶναι νὰ παρθοῦν μέτρα κι ἄλλα τέτοια. Ἡ Ἀντιβασιλεία, ποὺ κάθε στρατιωτικὸ τὸν υποφιάζονταν, ἄρχισε νὰ σκέφτεται στὰ σοβαρὰ νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ μέση τὸν Κολοκοτρώνη. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ δούλευαν δραστήρια κι οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Γνωστὸς ρωσόφιλος ἦταν ὁ Γέρος. Καὶ μιὰ ὥραία... νύχτα τὸν ἀρπαξαν καὶ τὸν χώσανε στὴ φυλακὴ. Γιατί;

1. α) Νικ. Δραγούμη: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 258.

β) Γεωργ. Κρέμου: Ορ. cit., τόμ. Δ', σελ. 1015.

2. Κανέλλου Δεληγιάννη: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 280.

Ούτε ὁ ἴδιος ἤξερε, καθὼς μᾶς τὸ λέει στ' «Ἀπομνημονεύματά» του. Γράφει :

«Ἐπήγα νὰ χαιρετήσω τὸν βασιλέα, τὴν Ἀντιδυναστεία, τοὺς εἶδα μυστασμένους, πλὴν δὲν ἐκατάλαβα τίποτις. Ἐμείνα εἰς τὸ περιβόλι μου. Ἐκεῖ ἤρθαν τὴ νύχτα, εἰς τὰς 7 Σεπτεμβρίου 1833, καὶ μὲ ἐπῆρε ὁ Κλέωπας, μόνι-
ραρχος, μὲ σαράντα χωροφύλακες. Τί χρειάζονταν τόσοι πολλοί; Ἐφθανε νὰ μου στείλουν ἓνα σκυλί μαλλιαρό, ἀπὸ κείνα ὁποῦ κάνουν θελήματα, μὲ ἓνα γράμμα νὰ πᾶω στ' Ἀνάπλι καὶ μὲ ἓνα φανάρι στὸ στόμα νὰ μᾶς φέγγει καὶ τῶν δυοῶν μας, καὶ θὰ πῆγαίνα. Ἄς εἶναι. Μὲ πῆραν καὶ μὲ πῆγαν στὸ Ἴτς—Καλὲ καὶ μ' ἐπαράδωσαν εἰς τὸν φρούραρχο καὶ μ' ἔβαλαν ἕξη μῆνες μυστική φυλακὴν, χωρὶς νὰ ἴδῶ ἄνθρωπο, ἐκτὸς τοῦ δεσμοφύλακα... Μοῦ ἐφαίνετο ὄνειρο. Ἐρωτοῦσα τὸν ἑαυτὸ μου, ἐὰν εἶμουν ἐγὼ ὁ ἴδιος ἢ ἄλλος κανεὶς. Δὲν ἐκαταλάβαινα, διατὶ μὲ ἔχουν κλεισμένο. Μὲ καιρὸν ἐπέρασε ἀπὸ τὸν νοῦν μου, ὅτι ἴσως ἢ κυβέρνησις, βλέποντας τὴν ὑπόληψιν, ὁποῦ ἔχει ὁ λαὸς πρὸς ἐμένα, μὲ φυλακίζουν διὰ νὰ μὴ μὴ κώψουν τὴν ἐπιρροήν».¹

Τέλος, τὸν πέρασαν ἀπὸ τὸ κανάλι τῆς δικαιοσύνης τους, αὐτὸν καὶ τὸν Πλαπούτα.² «Ἡ κατηγορία μας ἦταν, γράφει ὁ Γέρος, πὼς τάχα ἐκάναμε ἀναφορὰς, πότε ἐναντίον ὀλης τῆς Ἀντιδυναστείας, πότε ἐναντίον τῶν δυὸ μελῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀρμανσπέργ, ὅτι ἠθέλαμε νὰ κάμωμε ἐπανάστασιν καὶ ὅτι ἐβγάζαμε δ' αὐτὸν τὸν σκοπὸν καὶ ληστὰς, ὅλα ἄρατα θέματα. Σὰν μ' ἐκοινοποίησαν αὐτά, ἔβαλα ὑποψία εὐθύς, ὅτι εἶναι χέρι τῆς κυβερνήσεως καὶ θὰ μᾶς χαλάσουν».³

Εἰσαγγελέας στὴ δίκη τοῦ Γέρου ἦταν ὁ γνωστός μας κι ἀπὸ τὴ δίκη τοῦ Γιώργη Μαυρομιχάλη Ἐδουάρδος Μάσονας. Ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης ὁ Κώστας Σχινάς.⁴ Ἐντολὴ στὸ δικαστήριον: Θάνατος στὸν Κολοκοτρώνη. Βρέθηκαν ὅμως δυὸ τίμιοι δικαστές, ὁ Πολυζωΐδης⁵ κι ὁ Τερτσέτης καὶ σήκωσαν πανύψηλο τὸ ἠθικὸ τους ἀνάστημα.

Ὅχι! εἶπαν. Τέτοια ἀπόφασις, ἐμεῖς δὲν τὴν ὑπογράφουμε. Σηκώθηκαν

1. Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 197 καὶ 202.

2. Δημ. Πλαπούτας: Γεννήθηκε στὰ 1786. Στὰ 1806 πῆγε στὴ Ζάκυνθο καὶ κατατάχθηκε στὸν ἀγγλικὸ στρατό. Στὴ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα πῆρε μέρος σὲ πολλὰς μάχης. Στὰ χρόνια τῆς Ἀντιδυναστείας καταδικάστηκε σὲ θάνατο, ἀλλὰ πῆρε χάριν. Ἀργότερα ἔγινε γεροϋσιαστής (Σ.Σ.).

3. Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 197.

4. Κώστας Σχινάς: Φαναριώτης. Γεννήθηκε στὰ 1801. Σπούδασε στὴ Γερμανία καὶ στὴ Γαλλία. Στὰ 1833: ὑπουργὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ προσωρινὸς τῆς δικαιοσύνης. Στὰ 1837: καθηγητὴς τῆς ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιον. Στὰ 1841: σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας. Στὰ 1851: πρεσβευτὴς στὸ Μόναχο κι ἀργότερα στὴ Βιέννη.

Ἐγραψε: «Ἱστορία τῶν ἀρχαίων λαῶν» (Σ.Σ.)

5. Ἄθαν. Πολυζωΐδης: Γεννήθηκε στὸ Μελένικο τῆς Μακεδονίας. Σπούδασε Νομικὰ στὴ Γερμανία. Μὲ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Ἀγώνα κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα. Πληρεξούσιος στὴν

κι έφυγαν άπ' τήν αίθουσα τοϋ δικαστηρίου. Τήν καταδικαστική δμως άπόφαση τήν ύπόγραψαν οί άλλοι τρεις δικαστές. Μά αυτό δέν έφτανε. Όταν θά διαβάζονταν ή άπόφαση, έπρεπε νάναι παρόντες στην έδρα και οί πέντε δικαστές. Κι δξόν άπ' αυτό, ή κυβέρνηση ήθελε τήν καταδίκη τοϋ Κολοκοτρώνη και τοϋ Πλαπούτα παμψηφεί. Και νά ή συνέχεια :

Ένώ ο Πολυζωΐδης με τόν Τερτσέτη βρίσκονταν στο σπίτι τοϋ πρώτου και πριν περάσουν τρία τέταρτα άπό τήν άποχώρησή τους άπό τὸ δικαστήριο, «ήρθαν κλητήρες», γράφει ο ίδιος ο Τερτσέτης, «και μάς προσκαλούν έκ μέρους τοϋ ύπουργοϋ νά πάμε στο δικαστήριο. Ύπακούσαμε. Φθάνοντας, ήδραμε τὸ κατάστημα γεμάτο άπό χωροφύλακες, ανάμεσά τους ο ύπουργός λαμπροστολισμένος και συνοδευμένος άπό πολλά πρόσωπα τής ύπαλληλίας του. Μπήκαμε στο δωμάτιο τών διασκέψεων. Άρχισε, πότε με καλοσύνη, πότε με φοβέρα, νά θέλει νά μάς καταφέρει νά υπογράψουμε τήν άπόφαση τών τριών συναδέλφων μας.

«Δέ μπορούμε», τοϋ άπαντούσαμε.

Τέλος μάς είπε :

«Κάν νά παρευρεθείτε στην έδρα σας κατά τήν ανάγκη τής άποφάσεως».

Άρνηθήκαμε κι αυτό. Έγινε λίγη σιωπή.

Διά μιās τότε οί χωροφύλακες άρπάζουν τόν Πολυζωΐδη, νά τόν φέρουν δια τής βίας στο κάθισμα τής προεδρίας. Άντιστέκεται. Ήταν αρκετό τὸ διάστημα άπό τὸ δωμάτιο τών διασκέψεων ὡς τὰ δικαστικά καθίσματα. Άντιστέκεται, τόν σέρνουν.

Έπιάνετο άπό τὰ τραπέζια, άπό τις θύρες. Τέλος τόν κάθισαν στην έδρα του.

Με μένα άλλαξαν σχέδιο πολεμικής. Τέσσερες χωροφύλακες με πήραν σηκωτόν στον άέρα. Ήμουν νέος κι είχα ελαστικότητα στα ποδάρια κι επήγαιναν ανεμόμυλος και φιλοδωρούσα τούς άνυψωτάς μου. Νά είπω τήν αλήθεια, εκείνοι άδιαφορούσαν. Μόνο τή δουλιά τους, πώς νά με στήσουν στο στασιδι τοϋ δικαστοϋ. Και τὸ κατόρθωσαν.

Και τέσσερες λόγχες χωροφυλάκων σπιθοβολούσαν θρηιες πάνω στο κεφάλι μας...»¹

Δέ χρειάζεται νά συνεχίσουμε. Πήραμε μιὰ ιδέα και για τή δικαιοσύνη τών Μπαθαρέζων.

Διαβάστηκε ή άπόφαση : Θάνατος !

¹Εθνοσυνέλευση τής Τροιζήνας. Άντιπολιτεύτηκε τόν Καποδίστρια με τή φημερίδα του «'Απόλλων», πὸ τήν έδραζε στην Ύδρα. Άργότερα έγινε ύπουργός τής παιδείας και τών έσωτερικῶν, αντιπρόεδρος τοϋ Άρσιου Πάγου και γεροϋσιαστής. Πέθανε στα 1873 (Σ.Σ.).

1. Γ. Τερτσέτη : «Άπαντα», τόμ. Γ', σελ. 311—312.

Μόλις τὸ ἀκροατήριον ἄκουσε τὴν καταδίκη, ἔφυγε ἀπὸ τὴν αἴθουσα «ἔξω φρενῶν». Ὁ Πλαπούτας δακρύζει. «Ἐσυλλογίζετο τὴν ἀρφάνεια τῶν τέκνων του. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἀτάραχος, εἶπε :

«Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου».

Ἔκαμε τὸ σταυρὸ του καί... πῆρε μιὰ πρέζα ταμπάκο!¹

ΩΣ ΕΔΩ ὅλα πῆγαν καλά. Ἄς εἶναι καὶ μὲ τίς ξιφολόγχες στὸ κεφάλι, ἢ κυβέρνηση κρατοῦσε στὰ χέρια τῆς μιᾶς καταδικαστικῆς ἀπόφαση. Θὰ τὴν ἐκτελοῦσε ; «Στὸ ὑπουργικὸ συμβούλιον, πού συνήλθε ἀμέσως μετὰ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση, ὁ Κωλέτης κι οἱ περισσότεροὶ ὑπουργοὶ κηρύχτηκαν «ὕπερ τῆς ἀμέσου ἐκτελέσεως»².

Μὰ καὶ πάλι τζίφος! Τὴν τελευταία στιγμὴ ἡ Ἀντιβασιλεία μέτρησε καλὰ τίς εὐθύνες τῆς—ἕνας Κολοκοτρώνης δὲ σκοτώνεται καὶ τόσο εὐκολα, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὸν τρόπο πού πάρηκε ἡ ἀπόφαση—καὶ μετὰτρεψε τὴν ποινὴν σὲ φυλάκιση εἴκοσι χρόνων.³ Ὅταν τῶπανε αὐτὸ στὸν Κολοκοτρώνη, εἶπε : «Θὰ γελάσω τὸ βασιλιά, δὲ θὰ ζήσω τόσο»⁴. Μερικοὶ λένε πὼς ὁ νεαρὸς Ὅθωνας κλαίοντας παρακαλοῦσε τοὺς ἀντιβασιλιάδες νὰ μὴ θανατώσουν τὸ Γέρο.

ΝΑ ΤΩΡΑ τί πῆγε νὰ κάμει καὶ τοῦ Μακρυγιάννη ὁ καλὸς μας Κωλέτης. Θ' ἀφήσουμε νὰ μᾶς τ' ἀνιστορήσει ὁ ἴδιος :

«Πολλοὶ ἀγωνισταί, πεθαμένοι τῆς πείνας, εἶδαν ὁποῦ ἐφκίασα σπίτι κι ἔλιπιζαν ὅτι μοῦ ἔδωσε κανένας πλούτη. Ἄρχισαν λοιπὸν καὶ μοῦ γύρευαν ἄλλος εἴκοσι τάλαρα, ἄλλος δέκα κι ἄλλος ἀπάνου κι ἄλλος κάτου. Τέλος πάντων, κι ἐγὼ καταχρεωνόμουν καὶ τοὺς ἀνθρώπους δὲ μπορούσα νὰ τοὺς εὐκαριστήσω σὲ ὅλη τὴν αἰτησίαν τους. Τοὺς ἔδινα ὅ,τι μπορούσα κι ἀντίς νὰ τοὺς ἔχω φίλους, τοὺς ἐπιανα ὀχτρούς. Εἶδα αὐτό, καὶ πέθαιναν καὶ οἱ ἀνθρωποὶ εἰς τὰ παλιοκκλήσια, ὀπλαρχηγοὶ κι ἄλλοι, κι ἀπὸ τὴν πείνα κι ἀπὸ τὸ κρῦο, τότε στοχάστηκα : Οἱ ἀγωνισταὶ νὰ πεθαίνουν τῆς πείνας κι ἐμεῖς νὰ πλερωνόμαστε ὀλίγοι ἀνθρωποὶ ; Ἐμεῖς οἱ ὀλίγοι φέραμεν τὴν λευτεριά ; Νὰ κόψωμεν κι ἐμεῖς τὸν μιστόν μας, εἴτε νὰ πάρουν καὶ οἱ ἀδελφοί μας συναγωνισταί ! Εἶδὲ ξίκι νὰ γένει καὶ σ' ἐμᾶς !»

Τότε φκιάνω μιὰν ἀναφορὰ καὶ λέγω :

«Ἐπειδήτις, ὅσοι ἀγωνίστηκαν, πεθαίνουν ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὴν ταιπωρία, καθὼς καὶ χῆρες τῶν σκοτωμένων καὶ παιδιὰ τους, τὸν μιστόν ὁποῦ μοῦ δίνετε, διατάξετε νὰ μοῦ κοπεῖ ὄλος καὶ νὰ τὸν δίνετε εἰς τοὺς ἀγωνιστάς καὶ χῆρες κι ὄρφανὰ τῶν σκοτωμένων...»

1. Γ. Τερτσέτης : Ὁρ. cit., τόμ. Γ', σελ. 812.

2. Τάκη Πιπινέλη : Ὁρ. cit., σελ. 143.

3. Κ. Πορφύρη : Ὁρ. cit., σελ. 229.

4. Γ. Τερτσέτης : Ὁρ. cit. τόμ. Γ', σελ. 202.

Ἔδωσα τὴν ἀναφορά μου εἰς τὴν Ἀντιβασίλειά καὶ τὸ βάλαι καὶ εἰς τὸν τύπον νὰ παρακινήθωσιν κι ἄλλοι.

Τότε πάγει ὁ Κωλέτης καὶ λέγει τῆς Ἀντιβασίλειας :

«Αὐτὸς ἐπούκανε αὐτό, μαζώνει δλους τοὺς ἀδικημένους καὶ θὰ κάμει ἀπανάσταση»—κι ἂν μοῦρθε παρόμοια ἰδέα νᾶχω τὴν κατάρρα τῆς πατρίδος! Καὶ δίνει γνώμη νὰ μὲ πιάσουν νὰ μὲ στείλουν εἰς τὸ Παλαμήδι νὰ μὲ φυλακώσουνε».¹

Εἶδε κι ἔπαθε ὁ καημένος ὁ Μακρυγιάννης ν' ἀποδείξει πὼς δὲν ἤθελε νὰ κάμει «ἀπανάσταση» καὶ πὼς σκοπὸς του ἦταν «νὰ κόψει τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὰ παιδιὰ του καὶ νὰ τὸ δώσει τῶν φτωχῶν ἀγωνιστῶν», κι ἔτσι γλίτωσε ἀπὸ τοὺς ἀπατεῶνες, ὁποῦ θὰ τὸν ἔχαναν ἀδίκως διὰ νὰ θέλει νὰ κάμει τὸ καλό»²...

Οἱ Μπαβαρέζοι κι οἱ «ὀπαδοὶ τους Ἑλληγες θέλουν νὰ μᾶς φᾶνε».

ΜΕ ΤΟΥΣ προσωπικούς του ὀχτροὺς λοιπὸν, δὲν τὰ κατάφερε καὶ πολὺ καλὰ ὁ Κωλέτης. Μὲ τ' ἀφεντικά δμως; Κοτζάμ ὑπουργός, δὲ θᾶδειχνε τὴν ἀξιάδα του; Ἄς δοῦμε.

Μιλῆσαμε γιὰ τὴν ὑποδοχὴ ποῦκαμε ὁ χιλιοδασανισμένος λαὸς μας στὸν Ὅθωνα. Καταλαβαίνουμε τι ἐλπίδες εἶχε στηρίξει σ' αὐτόν, ἀπ' τὰ δάκρυα χαρᾶς πᾶχυνε τὴ μέρα τοῦ ἐρχομοῦ του, ἀπ' τὰ σταυροκοπήματα τῶν πιὸ ἀπλοϊκῶν. Θεὸς τους.

Παραδόθηκε λοιπὸν ὁ λαὸς μας στοὺς ξένους μὲ παιδιάστικη ἀφέλεια, μὲ τυφλὴ ἐμπιστοσύνη. Μὰ γλήγορα, πολὺ γλήγορα, βρέθηκε χεροπόδαρα δεμένος.

*Πλὴν, δένεται ἡ θάλασσα μὲ τᾶστατα νερά της
κι ὁ Ἑλληγὸν ἀνήσυχος καὶ ὁ ἐπαναστάτης;*³

Ἄχι, ὀρέ! Δὲ δένεται! Κι ἂν δεθεῖ, σπάζει τὶς ἀλυσίδες του! Ὁξὲν ἀπὸ τ' ἀτομικὰ ξεσπάσματα τῶν «ληστῶν» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔχουμε καὶ ξεσπάσματα ὀργανωμένα, σωστὲς ἐπαναστάσεις. Πρῶτοι ξεσηκώθηκαν οἱ Μανιάτες τὸν Ἰούλι τοῦ 1834. Τρέξανε οἱ Μπαβαρέζοι νὰ «ἐπιθάλουν τὴν τάξη», μὰ τὰ λιοντάρια κεῖνα τῆς Μάνης δὲν ἀστειεύουνταν. Τοὺς κατανίκησαν καὶ τοὺς περισσότερους τοὺς ἐπιασαν αἰχμάλωτους. Καὶ τότε, ποιὸς εἶδε τὸ θεὸ καὶ δὲν τὸν φοβήθηκε; Ἄλλους τοὺς σκότωναν χωρὶς ἔλεος, ἀλλουῶν κόβαν τ' αὐτιά καὶ τίς μύτες, ἄλλους τοὺς εὐνουχίζανε, κι ἄλλους τοὺς ξεγύμνωναν καὶ τοὺς πουλοῦσαν γιὰ ζῶα ἀπὸ μιά ὄς πέντε δραχμὲς τὸν καθένα ἢ τοὺς ἀλλάζανε μεταξὺ τους, ἔστω «καὶ ἀντι ἐνὸς γηραλέου ὄνου», κι ἄλλους τοὺς βάζα-

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 365—366.

2. Id. σελ. 367.

3. Ἀλέξ. Σούτσου: Op. cit., σελ. 62.

νε τσίτσιδους νά χορεύουν μπροστά τους, ἐνῶ αὐτοὶ παίζανε τὴ φλογέρα. Κι ἔλα αὐτὰ τὰ κάνουν, νά ἔτσι, «γέλωτος ἔνεκα».

Μάλιστα! Γιὰ νά γελάσουν καὶ γιὰ νά βγάλουν τὸ ἄχτι τους! Τούρκους δὲν εἶχαν προσκυνήσει οἱ Μανιάτες καὶ θὰ προσκυνούσαν Μπαδαρέζους;

«Ἐμεῖς ποὺ τσακίσαμε τὸ λιοντάρι, θὰ προσκυνήσουμε τώρα τὸ λύκο;» λέγανε.

Τέλος, ἀφοῦ βαριόνταν πιά νά τοὺς ξευτελίζουν τσίτσιδους, τοὺς διώχνανε ὄξω ἀπ' τὰ σύνορα τοῦ τόπου τους, τσίτσιδους πάλι. Γιὰ νά γελάσουν καὶ παραπέρα οἱ ἄλλοι βασανισμένοι Ἑλληγες.

Τότε ἡ Ἐπιβασιλεία θυμήθηκε κάτι σωτήριες συμβουλὲς τοῦ Κωλέτη, ποὺ τῆς εἶχε πει στὴν ἀρχὴ τῆς ἐξέγερσης. Δὲν τὸν εἶχαν ἀκούσει τότε. Ἦταν καιρὸς νά τὸν ἀκούσουν τώρα.

— Γιὰ ξαναπές μας!

— Ν' ἀλλάξετε ταχτική! Νὰ τοὺς καλοπιάσετε τοὺς Μανιάτες. Καί... νά λαδώσετε καὶ λίγο τοὺς ἀρχηγούς. Τοὺς ξέρω γώ, ἔχουν ἀδυναμία στὸν «κίτρινο πειρασμό» ἢ καὶ σὲ τίποτε ἀσημένια τάλαρα. Τὸν ὄχτρο πρέπει νά τὸν χτυπᾶς στὴν «ἀχίλλειο πτέρνα» του, ἂν θέλεις νά τὸν νικήσεις.

Ἡ Ἐπιβασιλεία τὸν ἀκούσε. Καί, ὦ τοῦ θαύματος! «Ἀφοῦ δόθηκαν στοὺς Μανιάτες καπεταναίους πολλὰ τάλαρα», ἔλα σύχασαν στὴ Μάνη!»¹

ΜΑ ΩΣΠΟΥ νά πανηγυρίσουν τὴν πρώτη νίκη, δευτέρα κεραμίδα. Ξεσηκώθηκε τώρα ἡ Μεσσηνία. Οἱ ἀντάρτες Μεσσηνιοὶ μπαίναν στὶς πόλεις καὶ καταλύανε τὶς ἀρχές. Ἄλλοι ζητοῦσαν Ἐθνικὴ Συνέλευση κι ἄλλοι νά ξεκουμπιστεῖ ἡ Ἐπιβασιλεία ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἐπιβασιλεία θυμήθηκε πάλι τὸν πιστό της Κωλέτη.

«Ἐλεος, Κωλέτη!»

Καὶ νά σου πάλι ὁ πολυμήχανος Βλάχος σωτήρας. Εἶχε ἀποχτήσει εἰδικότητα νά τὰ βγάζει πέρα μὲ τοὺς Μοραῖτες. Ἄλλαξε ὁμως συνταγὴ τώρα. Σύναξε τοὺς Ρουμελιώτες του:

«Ἐμπρός, παληκάρια μου! Τὴ δουλιὰ σας τὴν ξέρετε... Ρημάξτε τα ἔλα!»²

«Ἐπανάλαβε καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίσταση, κι ὅσο τοῦ περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι, τὰ μέτρα, ποὺ μ' αὐτὰ εἶχε ἀνατρέψει τοὺς Μοραῖτες προεστοὺς καὶ τὸν Κολοκοτρώνη στὸ δεύτερο ἐμφύλιο πόλεμο, στὰ 1824—1825. Ἔδωκε ἐντολὴ στοὺς Ρουμελιώτες καπεταναίους νά ὀργανώσουν δμάδες.

Αὐτὲς δὲ χρειάζονταν, βέβαια, οὔτε προπαρασκευές, οὔτε ἀποθήκες

1. Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 50—51.

2. α) Ἀναστ. Γούδα: Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 272—273.

β) Ἀγαπ. Ἀγαπητοῦ: Op. cit., σελ. 161—162.

έφοδιασμού, γιατί θά ζούσαν από τὸ πλιατσικολόγημα τῶν χωρικῶν».¹
 Σὲ λίγο, ὁ Κωλέτης θριάμβεψε. Ἡ στάση πνίγηκε στὸ αἷμα. Ἕνας ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Γκριτζαλης, ποὺ παραδόθηκε στοὺς Μπαδαρέζους, ντουφεκίστηκε.

37. Ἀποδιοπομπαῖος.

ΟΠΩΣ ΕΪΔΑΜΕ, ὁ λαὸς μισοῦσε καὶ τοὺς Μπαδαρέζους καὶ τὴν Ἀντιβασίλεια. Ἀμ' δὲν ἦταν οὔτε ἓνα, οὔτε δυὸ τὰ στραθὰ κι ἀνάποδά τους! Ἀκόμα καὶ τὴ γλώσσα του θέλαν νὰ τοῦ ἀλλάξουν. «Μ' ἐγκύκλιό της ἡ Ἀντιβασίλεια ἔλεγε στοὺς Ἕλληνες, πῶς ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους θάταν πιὰ ἡ... γερμανικὴ κι ὅσοι Ἕλληνες ὑπάλληλοι κι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ θέλαν νὰ μείνουν στίς θέσεις τους ἢ ὅσοι ἤθελαν νὰ πάρουν στὸ μέλλον δημοσία θέση θάπρεπε νὰ μποροῦν ν' ἀλληλογραφοῦν γερμανικά.

Καὶ ποῦ τὰ λέγανε αὐτά; Στὴ χώρα τοῦ Περικλῆ!»²

Γι' αὐτὸ λοιπὸν πολεμοῦσε ὁ λαὸς δέκα ὀλάκερα χρόνια; Μ' αὐτὸ τὸ ὄνειρο ζοῦσε τόσους αἰῶνες σκλαδιᾶς; Ν' ἀλλάξει τὸ ζυγὸ τῶν Τούρκων μὲ τὸ ζυγὸ τῶν Μπαδαρέζων;

Πῶς νὰ μὴ γίνονταν λοιπὸν ἀντάρτες κι ἐπαναστάτες ἐνάντια σ' ἓνα κράτος, ποὺ δὲν τὸ θεωροῦσαν δικό τους;

Σ' ὄλα αὐτὰ οἱ ἀντιβασιλιάδες, ἀντὶ νὰ δοῦν τὰ δικά τους λάθη, βλέπανε δάχτυλο τῶν πολιτικῶν. Ἀποφάσισαν λοιπὸν νὰ τοὺς ξεφορτωθοῦν μιὰ καὶ καλὴ ὄλουε μαζί—Μαυροκορδάτο, Μεταξά, Τρικούπη—καὶ τοὺς ἔστειλαν πρεσβευτὲς ἄλλον στὸ Λονδίνο, ἄλλον στὴν Ἰσπανία κι ἄλλον στὴν Πόλη.

Ὁ πονηρὸς Κωλέτης τὴ γλύτωσε κείνη τὴ φορὰ.

Ἔμεινε στὴν Ἀθήνα κι ἀλώνιζε μόνος.

Σὰν ἔφυγε ὁ Μαυροκορδάτος, κατάφερε νὰ κάμει φίλο του καὶ τὸν Ἀγγλο πρεσβευτὴ Ντῶκινς.³ Ὁ Ντῶκινς ἤθελε ν' ἀδυνατίσει τὴ ρωσικὴ ἐπιρροὴ στὴν Ἑλλάδα καὶ πίστευε πῶς ὁ Κωλέτης, ἂν καὶ γαλλόφιλος, θά τὸν βοηθοῦσε στοὺς σκοποὺς του.⁴

Ὅμως, ὁ Ἀρμανσπεργκ εἶχε δικά του σχέδια. Ἦθελε τὴν ἀπόλυτη

1. Φίνλεϋ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 320.

2. Thrasybule Argyropoulos: «Un Roi par la Grace de Dieu». Bruxelles 1862, p. 10.

3. Ἐδουάρδος - Ἰάκωδος Ντῶκινς (Dawkins): Ἀγγλὸς διπλωμάτης. Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀγγλίας στ' Ἀνάπλι, ἐπὶ Καποδίστρια. Ἀργότερα πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα ὡς τὰ 1835. Φίλος κι ὑποστηρικτὴς τοῦ Ἀρμανσπεργκ. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μετατέθηκε στὴν Ἰσπανία (Σ.Σ.).

4 α) Γ. Ἀσπρέα: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 135.

β) Νικ. Δραγοῦμη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 21.

ἐξουσία. Σχεδιάζε, λοιπόν, νὰ ξεφορτωθεῖ καὶ τὸν Κωλέτη. Κι ἔψαχνε γιὰ καμιὰ ἀφορμὴ. Δὲν ἄργησε νὰ τὴ βρεῖ.

Λίγες μέρες πρὶν ἀναλάβει τὰ βασιλικά του καθήκοντα ὁ Ὅθωνας, ἔστειλε ὁ Ἄρμανσπεργκ στὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο νομοσχέδιο κατὰ τοῦ τύπου, μ' ἐντολὴ νὰ ὑπογραφεῖ ἀπὸ τὸν Κωλέτη, ποῦ ἦταν τότε πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου.

«Πήγαινε νὰ εἰπείς πρὸς τὸν κύριο κόμητα», εἶπε ὁ Κωλέτης, «πὼς ὁ βασιλιάς μᾶς διόρισε γιὰ νὰ προστατεύουμε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑθνους κι ὄχι νὰ τὴ χαλάμε».¹

Κάτι τέτοιες λαμπρὲς ἐξάρσεις τοῦ Κωλέτη ἔχουμε κι ἄλλες καὶ θὰ τίς ποῦμε, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα τους.

Ὅμως, νὰ μὴ βγάλουμε μ' αὐτὸ λαθεμένα συμπεράσματα. Ὁ Κωλέτης ἦταν γνήσιος μαθητὴς τ' Ἀλή· πασια. Μπορεῖ ν' ἀντέδρασε γιὰ μιὰ στιγμή ἀπὸ ἓνα καπρίτσιο στὸν Ἄρμανσπεργκ, μὰ, πραγματικά, οὔτε αὐτὸς ἤθελε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου.

Καὶ λίγο πρὶν, ὅταν ἡ Ἀντιβασιλεία εἶχε ὑποχρεώσει τοὺς ἐκδότες ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν νὰ καταθέσουν πέντε χιλιάδες δραχμὲς στὸ δημόσιο ταμεῖο σὰν ἐγγύηση γιὰ τὴν περίπτωση ποῦ θὰ καταδικάζονταν νὰ πλερώσουν πρόστιμο ἢ ἀποζημίωση ἂν ἐξύβριζαν πρόσωπα, ὁ Κωλέτης—ὑπουργὸς τότε—δὲν ἀντέδρασε. Κι ὅμως ἤξερε πὼς οἱ φημερίδες θὰ κλείναν, γιὰτὶ δὲ μπορούσαν νὰ πλερώσουν τὸ ποσὸ τῆς ἐγγύησης, ὅπως κι ἔκλεισαν.²

Ὁ Ἄρμανσπεργκ κράτησε σημεῖωση γιὰ τὴ στάση αὐτὴ τοῦ Κωλέτη, μὰ δὲν τὸν πείραξε τότε.

ΣΑΝ ΕΝΗΛΙΚΙΩΘΗΚΕ ὁ Ὅθωνας—στὶς 20 τοῦ Μάη 1835—γίνηκαν στὸ παλάτι οἱ συνηθισμένες παράτες. Οἱ ἀντιβασιλιάδες, οἱ ὑπουργοί, ἀνώτεροι ἀξιωματικοί καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι παρόντες ὅλοι. Ἀνέβηκε στὸ θρόνον ὁ Ὅθωνας, πῆγε μπροστά του ὁ Ἄρμανσπεργκ καὶ «κατέθηκεν εἰς χεῖρας του τὴν ἐμπιστευθεῖσαν εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς συναδέλφους του ὑψηλὴν ἀρχήν». Μετὰ ἀπ' αὐτό, ὁ Κωλέτης, ποῦ πρόεδρευε τότε τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, προσφώνησε τὸ βασιλιά μὲ τοῦτα τὰ λόγια :

«Βασιλιά!

Ὅλα τὰ ἔθνη ἔχουν μιὰ μέρα εὐτυχίας. Ἡ σημερινὴ εἶναι ἡ μέρα εὐτυχίας τῆς Ἑλλάδας. Πόσες ἐλπίδες, πόσες εὐχὲς δὲν ἐκπληρώνονται σήμερα! Ὁ βασιλιάς πῆρε στὰ χεῖρια του τὰ χαλινάρια τοῦ κράτους. ὦ! πόσο λαμπρὸ παρουσιάζεται, μεγαλειότατε, τὸ μέλλον μπροστά σου! Καὶ τοῦτο,

1. α) Ἐφημ. «Ὁ Σωτήρ», 22 τοῦ Ὀχτώβρη 1836.

β) Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 52—53.

2. Φινλεῦ: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 298.

γιατί ὁ ἑλληνικός λαὸς ἀγκαλιάζει τὸ θρόνο σου μὲ τὴν ἀγάπη του καὶ τὴν πίστη του. Μεγάλα βήματα ἔγιναν ὡς τώρα, βασιλιά, στὸ δρόμο τῆς προόδου, ἀλλὰ εἶναι μακρὺς καὶ δύσκολος ἀκόμα ὁ δρόμος ποὺ ἔχεις νὰ περάσεις...

...Ὁ λαὸς εἶναι φτωχός, ἢ δυστυχία του πρέπει ν' ἀνακουφιστεῖ...

Καὶ σὰν ὑπάλληλό σου, βασιλιά, καὶ σὰν ἀπλὸ πολίτη, θὰ μὲ βρεῖς πιστὸ στὰ συμφέροντα τῆς κοινῆς μας πατρίδας».¹

Δὲν τᾶπε κι ἄσχημα, ἀλλά... δὲν τὴ γλύτωσε κι αὐτός. Ὁ Ἄρμανσπεργκ, ποὺ μὲ τὴν ἐνηλικίωση τοῦ Ὄθωνα εἶχε γίνει πρωθυπουργὸς παντοδύναμος, ἤθελε νὰναι ὀλότελα ἡσυχος ἀπὸ κάθε ἀντίδραση, ἀκόμα καὶ μελλοντική—κι ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε ὁ Κωλέτης ἦταν κι ἱκανὸς πολιτικὸς καὶ μεγάλος δημεγέρτης, ἄρα ἐπικίνδυνος γιὰ τὸ Μπαδαρέζο διχτάτορα. Τοῦδωκε λοιπὸν φύσημα κι αὐτοῦ. Τὸν ἔστειλε πρεσβευτὴ στὸ Παρίσι. Ἡ ἐπίσημη δικαιολογία αὐτῆς τῆς «συγκεκαλυμμένης ἐξορίας», ὅπως τὴν εἶπανε τότε, ἦταν τούτη ὁῶ :

Μιὰ κι ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸν τόπο οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ—Μαυροκορδάτος, Μεταξάς, Τρικούπης—σωστὸ ἦταν ν' ἀπομακρυνθεῖ κι ὁ Κωλέτης, γιὰ νὰ μὴν τυχὸν ποῦν οἱ ξένες Δυνάμεις πῶς ὁ Ὄθωνας μεροληπτεῖ. Ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Κωλέτη ἔφερε ἀρκετὴ ἀναταραχὴ στὰ λαϊκὰ στρώματα. Καλὸς κακός, ἦταν ὁ μόνος Ἕλληνας πολιτικὸς ποὺ εἶχε μείνει στὸν τόπο. Μὲ τὸ διώξιμο κι αὐτοῦ, ὁ λαὸς ἔμεινε ὀλότελα ὀρφανεμένος ἀπὸ δικούς του πολιτικούς καὶ παραδίνονταν ἀνυπεράσπιστος στὰ χέρια τῶν Μπαδαρέζων.

Μόνον, ποὺ ὁ φιλόσοφος Κωλέτης δέχτηκε τὴν «ἐξορία» γιὰ τὸ Παρίσι στωϊκότητα κι ἴσως μὲ κάποια κρυφὴ κι ἀμολόγητη χαρὰ. Παρίσι τὸ λὲν αὐτό. Ἔ, κάτι θύβρισκε νὰ περάσει ὠραία κι ἐκεῖ—κι ὅπως θὰ δοῦμε βρῆκε καὶ παραβρῆκε.

Ἦστερ' ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἔλεγε ὁ ἴδιος, μιλώντας στὴ Βουλὴ :

«Δὲν ξέρω ἂν ἔγιναν οἱ πρεσβεῖες γιὰ ἐξορία ἢ ὄχι, ἐγὼ τουλάχιστο δὲ νόμιζα πῶς ἤμουν ἐξορία, στὸ Παρίσι» (Γέλια).²

Ὅταν ὁ Ἄρμανσπεργκ τοῦ κοινοποίησε τὸ διάταγμα τῆς ἀπόλυσής του—ἦταν, εἶπαμε, πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου—ἔκουσε μ' ὄλη τὴν ἀπάθεια καὶ τὴν ἀταραξία τῆς ψυχῆς του τὴν παύση. Τέλος, εἶπε στὸν τῶς ἀντιβασιλιά καὶ τώρα πρωθυπουργὸ καὶ διάδοχό του :

«Σᾶς εἶμαι πολὺ εὐγνώμων γι' αὐτὸ ποὺ κάματε. Ἀπὸ καιρὸ εὐχόμεον νὰ βρεῖ ὁ Θρόνος ἄλλους ἱκανότερους ἀπὸ μένα γιὰ νὰ πάρουν τὴ θέση μου. Ἐγὼ ἀρκετὰ δούλεψα ὡς τώρα γιὰ τὴν πατρίδα μου κι ἔνοιωθα πολὺ τὴν ἀνάγκη γιὰ λίγη ἡσυχία καὶ ξεκούραση. Ποτὲ δὲ θὰ πᾶψω νὰμαι ἀφοσιωμένος στὸ Θρόνο τῆς Ἑλλάδας».³

1. Τρόφ. Εὐαγγελίδης: «Ἱστορία τοῦ Ὄθωνα», Ἀθήνα 1893, σελ. 102.

2. Ἐφημ. «Καρτερία», 11 τοῦ Ὀχτώβρη 1845.

3. Ἐφημ. «Ὁ Σωτήρ», 2 τοῦ Ἰουνίου 1835.

Ἄφου εἶπε αὐτά, βγήκε κι ἀμέσως κάλεσε ὑπουργικό συμβούλιο, τοὺς ἀνακοίνωσε τὴν παύση του, τοὺς εὐχαρίστησε γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη, πὸ τοῦδειξαν στὸ διάστημα πὸ ἦταν πρόεδρος τους, καί... πήγε νὰ δέσει τίς βαλίτσες του.

Γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά βλέπουμε πὼς ὁ Κωλέτης ἦταν ἀρκετὰ φιλοσοφημένος ἄνθρωπος κι ἱκανὸς νὰ προσαρμόζεται σὲ κάθε περίσταση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ

38. Ὁ πρεσβευτής.

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπαφή τοῦ Κωλέτη μ' ἕλες τίς διασημότητες τῆς Εὐρώπης—τὸ διπλωματικὸ σῶμα κι ἄλλους ἔξοχους ἄντρες. Τοὺς εἶχε καλέσει ἕλους αὐτοὺς ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας σὲ δεξίωση.

Κατάφωτη καὶ πλούσια στολισμένη ἢ τεράστια σάλα, ὅπου εἶχαν συναχτεῖ. Ἀστραφτερὲς χρυσοστόλιστες στολές, παράσημα μάτσο ἰστὰ στήθια. Κάθε καλεσμένος εἶχε καὶ τὸν τίτλο του: πρίγκηπας, δούκας, κόντες, μαρκήσιος.

Ἦταν καλεσμένοις κι ὁ Κωλέτης. Μὴ θαρεῖτε πὼς τάχασε ἢ πὼς στενοχωρέθηκε, ποῦ δὲν εἶχε κι αὐτὸς τίτλους εὐγένειας. Νά τι ἀπάντησε σὲ κάτι μαρκησιο-κομητο-πριγκηπόπληχτους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. (Εἶχε ξεθυμάνει ἢ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ καινούργιοι φελλοὶ εἶχαν βγεῖ πάνου-πάνου). Τὸν εἶχαν ρωτήσῃ:

— Οἱ τίτλοι σας;

— Πληρεξούσιος πρέσβυς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἑλλήνων, ἀπαντάει ἀπλά.

— Ναί, ἀλλὰ πὼς ὑπογράφεται ἢ Ἐξοχότης σας;

— Γιάννης Κωλέτης.

— Οἱ τίτλοι σας; Πρίγκηπας, κόμης, μαρκήσιος;

— Ὅχι! Ὅχι! Γιάν-νης Κωλέτης.¹

Σὰν πῆρε λοιπὸν τὴν πρόσκληση, ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζεται. Φόρεσε τὴν κάτασπρη φουστανέλλα του, τὰ κόκκινα τσαρούχια του—Γιαννιώτικα—κι ἔβαλε στὸ κεφάλι του τὸ πανύψηλο φέσι του στραβὰ-στραβὰ—οἱ συγκαρινοὶ του τὸ παρομοιάζανε μὲ τὸν «κεκλιμένο πύργο τῆς Πίζας»—ἔστριψε τὸ μoustάκι του καὶ ξεκίνησε. Ἀπὸ δῶ καὶ κάτου ἀφήνουμε νὰ μᾶς τὰ πει ὁ ἴδιος:

«Σὰν ἄνοιξε ἡ πόρτα, κι ὁ λακὲς ἀνάγγειλε μεγαλόφωνα:

«Ὁ Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδας!»,

πέταξε ἢ καρδιά μου καὶ σηκώθηκε ψηλὰ ὡς τίς κορφὲς τοῦ Παρνασσοῦ!

1. Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 53.

Ἐκ τῆς χαρᾶς μου δὲν ἤξερα, ἂν ἤμουνα βυθισμένος σ' εὐτυχημένο ὄνειρό ἢ ἂν ἀληθινὰ βρισκόμουν μέσα στὴν κατάφωτη σάλα, ἀνάμεσα σὲ τόσες διασημότητες.

Κι ὄλοι ἄρχισαν νὰ μὲ ρωτοῦν γιὰ τὶς ἀντραγαθίες στὸν Ἄγωνα καὶ θαυμάζανε τὸ περήφανο φέρεμά μου.¹

ΔΕΝ ἄργησε νὰ πιᾶσει στενὲς σχέσεις καὶ νὰ δέσει φιλίες μὲ πολλοὺς ἀνώτατους ἀξιωματούχους τοῦ κράτους, μὲ τὸν ὑπουργὸ τῶν ἔξωτερικῶν, τὸν πρωθυπουργὸ τῆς Γαλλίας καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸ βασιλιά!

Ὁ διαολόβλαχος ἀποδείχτηκε ἱκανότατος, μόνο πού τελικὰ τὶς γνωριμίες του αὐτές, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀντὶ νὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας του, τὶς χρησιμοποίησαν οἱ Γάλλοι γιὰ τὸ καλὸ τῆς δικιᾶς τους πατρίδας.

«Στρατηγὸς» τὸν προσφωνοῦσαν οἱ Γάλλοι κι «ἐνδοξὸ ἀρχηγὸ παληκარიῶν» — Glorieux chef de Pallicares — καὶ δὲ χόρταιναν νὰ τὸν ἀκούνε νὰ τοὺς ἀνιστοραεῖ τὶς μάχες, πού ἔδωκε μὲ τοὺς Τούρκους, πόσους κατάκοψε ὁ ἴδιος μὲ τὴν πάλλα του, πόσους πασιᾶδες ἔπιασε ζωντανούς καὶ πῶς, μόλις τὸν βλέπανε οἱ Τούρκοι, τὸ βάζανε στὰ πόδια ἀπὸ τὴν τρομάρα τους καὶ σταματημὸ δὲν εἶχαν! Ἄμ δά! Κουτόφραγκοι! Τί νομίζετε!

Σὲ λίγες βδομάδες, ὁ Κωλέτης εἶχε γίνει πασίγνωστος στὸ Παρίσι καὶ περιζήτητος στὰ σαλόνια. Φρόντιζε κι αὐτὸς νὰ κρατᾷ τὸ διαφέρο τῶν Παρισιάνων γύρου ἀπ' τὸ πρόσωπό του. Καὶ νὰ τί ἔκανε. Ἄν ἔβγαине περίπατο πεζός, ἔπαιρνε μαζί του καὶ κάμποσους φουστανελλοφόρους Ρουμελιώτες ἀρματωμένους «ἄ λὰ παληκάρια», πού τὸν εἶχαν στὴ μέση καθὼς προχωροῦσαν κι αὐτὸς καμάρωνε. Ἄν πάλι ἔβγαине περίπατο μὲ τ' ἄμάξι, ἔπρεπε τὸ ἄμάξι νὰ τὸ σέρνουν πάντοτε τέσσερα κάτασπρα ἄλογα.

Ἡ συνοδεία τῶν φουστανελλοφόρων δὲν τοῦλειπε καὶ τότε. Περίπατος τοῦ Κωλέτη στὸ Παρίσι σήμαινε συναγεμὸ τῶν διαδατῶν. Ὅλοι τρέχανε νὰ τὸν σιμώσουν, νὰ τὸν δοῦν, νὰ τὸν θαμάσουν.

Μὰ κείνοι πού εἶχαν ξετρελαθεῖ μαζί του ἦταν οἱ «ἀριστοκράτες» τοῦ Παρισιοῦ. — Γιὰ τὶς «ἀριστοκρατίσες» θὰ ποῦμε παρακάτω.

Ἡ συντροφιά του τοὺς γοήτευε. Φρόντιζε ὁμοῦς κι ὁ ἴδιος νὰ τοὺς εὐχαριστεῖ. Τοὺς καλοῦσε συχὰ σ' ἐξοχικὰ γεύματα, καθαρὰ ἑλληνικά. Ἄρνιᾶ ψητᾶ, κοκορέτσι, ξαπλαριά. Ἄφου τρώγανε καὶ πίνανε καλά, ἄρχιζαν τὰ κλέφτικα τραγούδια κι ὁ χορὸς. Μπροστὰ ὁ Κωλέτης πρῶτος καὶ καλύτερος! — ὄχι, θὰ κάθονταν νὰ σκάσει, ἐπειδὴ κείνος ὁ παλιο-Ἄρμαν-σπεργκ τοῦ πῆρε τὴν πρωθυπουργία!

Δῶσ' του τραγούδι καὶ χορὸ λοιπόν. Καὶ δῶσ' του παλαμάκια οἱ ἀριστο-

1. I. Τερτσέτη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 306.

κράτες». "Έτσι λοιπόν, ο Κωλέτης στο Παρίσι είχε γίνει ο τύπος του ρομαντικού ήρωα, του θρυλικού «Κλέφτη» που είχαν ύμνησει τα δημοτικά τραγούδια.¹

Βέβαια, η ζωή του στο Παρίσι δεν ήταν μόνο χορός και τραγούδια. Δεν ξεχνούσε πώς ήταν και πρεσβευτής. "Αφήνουμε να μās πεί ο ίδιος ένα μέρος της πρεσβευτικής του δράσης. Μιλεί στη Βουλή :

«"Ημουν οχτώ χρόνια στο Παρίσι και βεβαιωθείτε πώς η παρουσία "Ελληνια πρεσβευτή εκεί ήταν ωφέλιμότετη, όχι μονάχα για τις πολιτικές υποθέσεις, μὰ και για τουτο δώ άκόμα. "Ο πρέσβυς άποχτάει σχέσεις με σημαντικούς έπιστήμονες, μ' έμπορους, με βιομήχανους, με τραπεζίτες και δογθάει έτσι νά διαδοθούν στην "Ελλάδα ωφέλιμα πράματα. "Οξόν άπ' αυτό, γράφονται καμιά φορά στις φημερίδες άρθρα, που παριστάνουν τó "Έθνος σάν βάρβαρο κι άναρχο. Τότε, που νά περιμένεις νά σταλουν άπό δώ φημερίδες ! "Ο πρεσβευτής, που είναι στα Παρίσια, μπορεί άμέσως ν' άπαντήσει. Θυμάμαι, που δημοσιεύουνταν πολλά τέτοια άρθρα. "Εγώ όμως πήγαίνα στα σαλόνια, όπου με ρωτούσαν :

«Καλέ, άλήθεια είναι ;»

"Εγώ τούς ήσύχαζα, ματαίωνα την κακή έντύπωση. Πολλές φορές με δυσκολία τούς κατέπειθα».²

ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ σπούδαζαν τότε και πολλοί "Ελληνες φοιτητές. "Όλους αυτούς τούς βοήθουσε, όσο μπορούσε, και «ευκαιρίας τυχούσης» τούς έδγαζε και κανένα δεκάρικο «περι φιλοπατρίας». Σάμπως νά χρειάζεται κανένας διδασκαλία και κατήχηση για ν' άγαπάει την πατρίδα του, τη μάνα του, τ' άδέρφια του.

Κείνο που μās φαίνεται κάπως άπίστευτο, είναι πώς τάχα ο Κωλέτης στα Παρίσια «σπούδαζε κιόλας δλα τὰ κοινωνικά συστήματα !»³

"Οχι πώς δεν είχε άνάγκη άπό μόρφωση. «Περι συζητήσιν νόμων η και άπλως διοικητικών διατάξεων ήταν ολότελα άνίκανος»,⁴ γράφει ο Δραγούμης. «Έίχε λοιπόν άνάγκη νά συμπληρώσει και την προσωπική και την πολιτική κατάρτισή του»,⁵ άφου φιλοδοξούσε νά κυβερνήσει μιὰ μέρα τόν τόπο.

"Αλλά «σ' δλο τó διάστημα της παραμονής του στο Παρίσι δεν πήγε παρά δυο φορές νά παρακολουθήσει τις συνεδριάσεις της Βουλής και ποτέ στις παραδόσεις τών σοφών καθηγητών, όπου συχνάζουν, οξόν άπό τούς φοι-

1. «"Ηπειρωτική "Εστία», τόμ. ΣΤ', 1957, σελ. 839.

2. "Εφημ. «Καρτερία», 11 του "Οχτώβρη 1845.

3. "Αναστ. Γούδα : Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 273.

4. Νικ. Δραγούμης : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 125.

5. Τάκη Πετινέλη : Op. cit., σελ. 188.

τητές, κι έξοχοι πολιτικοί άντρες. Βιβλίο δὲν ἔπιασε ποτὲ στὰ χέρια του, ὅσον καιρὸ ἔμεινε στὸ Παρίσι.»¹

Ἄλλὰ ἄς μὴν εἶμαστε ἀπαιτητικοί. Πολὸ θὰ πήγαινε νὰ ζητᾶμε ἀπὸ τὸν Κωλέτη στὰ ἐξήντα του χρόνια νὰ γίνεῖ μαθητοῦδι. Στὸ κάτου - κάτου οὔτε καὶ τοῦ πολυχρηιάζονταν ἢ μόρφωση. Τετραπέρατος καθὼς ἦταν, τὰ κατὰφερνε μιὰ χαρὰ μὲ κείνα ποῦξερε. Στὸν τόπο μας δὲν τὰ πολυπροσέχουν αὐτά. Κάτι ἄλλα τερτίπια ἅμα ξέρεις, σκαρφαλώνεις εὐκολὰ ψηλά.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ δὲ μπορούμε ν' ἀρνηθοῦμε εἶναι πῶς, ἄθελά του, ζών-τας στὸ Παρίσι κι ἐκτελώντας χρέη πρεσβευτῆ, ἀπόχτησε ἀρκετὴ «τριδῆ» στὰ πολιτικά κι ἔτσι, σὰν γύρισε ἀργότερα στὴν Ἑλλάδα, «ἦταν ὀλότελα διαφοροετικὸς ἀπὸ τὸ δημεγέρτη - ὄπλαρχηγὸ ποῦ εἶχε φύγει.»²

ΟΙ ΕΔΩ φίλοι του τοῦ γράφανε συχνὰ πῶς λαχταροῦσαν νὰ τὸν δοῦν ἀνάμεσά τους. Τοὺς ἀπαντοῦσε :

«Σᾶς εὐγνωμονῶ ὅλους σας, ποῦ δείχνετε προθυμία νὰ μὲ δεῖτε ἀνάμεσά σας. Κι ἐγὼ τὸ θέλω αὐτό, μὰ ὅταν πρόκειται κανένας νὰ ἐκτελέσει διαταγὲς τοῦ βασιλιᾶ του καὶ νὰ φροντίζει γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας του, πρέπει νὰ κάνει θυσία. Νὰ εἴστε βέδαιοι ὅμως πῶς, κι ἂν βρίσκουμαι ἐδῶ, δὲν παύω νᾶμαι μαζὶ σας, γιὰτι κάθε μέρα σᾶς ἔχω στὸ νοῦ μου καὶ δὲν παύω νὰ κάνω γιὰ τὴν ἀγαπημένη πατρίδα κάθε τί ποῦ εἶναι γιὰ τὴν εὐτυ-χία της, τὴν πρόδῶ της καὶ τὴ στερέωση τοῦ Ἰθρόνου...»³

Ἄλλὰ... δὲν ξεχνοῦσε καὶ τὸν Κωλέτη. Νὰ τι ἔγραφε σὲ φίλους του πολιτικὸς στὴν Ἀθήνα :

«Διαιρεθῆκατε, γιὰτι δὲ θελήσατε νὰ κολακῆσετε τὰ πάθη τῶν καινο-δόξων, νὰ δώσετε ἐλπίδες στοὺς αἰσχροκερδεῖς καὶ στοὺς ἰδιοτελεῖς καί, μ' ἓνα λόγῳ, γιὰτι δὲ θελήσατε νὰ συμμορφωθεῖτε μὲ τὰ ἰδιώματα πολλῶν, μὲ τίς κενοδοξίεες πολλῶν, μὲ τὴ χαμέρπεια πολλῶν !...»⁴

Φτωχέ μου Μακιαδέλι ! Ὁ Κουτσόδλαχος σὲ κατέδασε ἀπὸ τὸ θρόνο σου.

39. Ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου σωστὸ εἶναι νὰ μὴν ἐξετάζεται καθόλου. Καὶ πιὸ σωστὸ εἶναι, κι ὅταν ἀκόμα ἐξετάζεται, νὰ μὴ βγαίνει στὴ

1. Ἐφημ. <Ἐπίς>, 23 τοῦ Ἰούλη 1845.

2. Τάκη Πιπινέλη: Ὁρ. cit., σελ. 188.

3. Ν. Φουεντζίδη: «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τῶν ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων ὄπλαρχη-γῶν», Ἀλεξάνδρεια 1893, σελ. 416—417.

4. Γιάννη Βλαχογιάννη: <Ἱστορικὴ Ἀνθολογία>, σελ. 54.

φόρα. Αὐτὰ ὅμως ἰσχύουν μόνο γιὰ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους. Γιὰ τοὺς «μεγάλους» ἄντρες, εἴτε καλλιτέχνες εἶναι αὐτοί, εἴτε συγγραφεῖς, εἴτε πολιτικοί—προπάντων πολιτικοί—δὲν ἰσχύουν. Ὅποιοι κυβερνάει λαούς πρέπει, ἔχουν πεῖ, νὰ κάθεται σὲ τζαμένιο σπίτι. Νὰ τὸν βλέπουν ὄλοι καὶ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ξεστρατίσει ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο.

Ἐμεῖς θὰ μεταφέρουμε ἐδῶ ἓνα μικρὸ κι ἄρκετὰ γουστόζικο ἀρθράκι τῆς γαλλικῆς ἐφημερίδας «Le National», ποὺ δημοσιεύτηκε στὶς 25 τοῦ Φλεβάρη 1844, δηλ. μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Κωλέτη ἀπὸ τὸ Παρίσι.

«Ὁ κ. στρατηγὸς Κωλέτης, πρῶην πρέσβυς τῆς Ἑλλάδας στὴ Γαλλία, ποὺ ἀνακλήθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του, ἔφυγε ἀπὸ τὸ Παρίσι τὸν περασμένο Ὀκτώβρη καί, φεύγοντας, ἄφησε στὸ γραμματικό του τίς ἀναγκαῖες ὁδηγίες γιὰ νὰ τοῦ στείλει τὰ ἐπιπλά του στὴν Ἀθήνα. Ἐνῶ τὰ ἐπιπλά μπαουλάρουνταν στὸ μέγαρο τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας, κάτου ἀπὸ τὴ φροντίδα καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ κ. γραμματικοῦ, ἄλλα ἐπιπλά μιᾶς μεγάλης κυρίας, τῆς Μαρκέζας Βὰν ντὲ Πουϊζιράν (Bannes de Puységirán), ἐτοιμάζονταν ν' ἀφήσουν τὴν κατοικία τῆς κυρίας αὐτῆς, στὴν ὁδὸ Πεπινιέρ, μὲ κατεύθυνση κι αὐτὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ τὴν ἐπισκεφτεῖ ἡ κυρία «χάριν ὑγείας», ἀλλὰ κάποιο δυσάρεστο ἐμπόδιο — ἓνας δικαστικὸς κλητῆρας — σταμάτησε τὴν ἀποστολὴ τους.

Ὁ κλητῆρας θύμισε στὴ μεγάλη τούτη κυρία Μαρκέζα — ἐννοεῖται ὄχι καὶ μὲ πολὺ εὐγενικὸν τρόπο — πὼς λησμόνησε νὰ ξοφλήσει κάποιον παλιὸ λογαριασμὸ τῆς μοδίστρας τῆς κυρίας Νογγέ.

Καὶ τότε γίνηκε τοῦτο τὸ περίεργο σ' ὅλη αὐτὴ τὴν κωμωδία. Βγήκε στὴ μέση ὁ κ. γραμματέας τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας κι ἰσχυρίζονταν πὼς τὰ ἐπιπλά ἀνήκουν στὸν κ. πρέσβυ, γιατί ὁ κύριός του, καλὸς καὶ πονόψυχος ἀπὸ φυσικοῦ του, ἔχοντας ξέχωρη συμπάθεια γιὰ τοὺς Γάλλους, σὰν ἔμαθε πὼς ἡ κυρία Μαρκέζα Βὰν ντὲ Πουϊζιράν δυστυχοῦσε, καὶ δὲν εἶχε στὸ σπίτι της οὔτε τὰ πιὸ ἀπαραίτητα ἐπιπλά, ἀποφάσισε στὴ στιγμή νὰ νοικιάσει καὶ νὰ στολίσει μ' ὠραῖα ἐπιπλά τὸ σπίτι αὐτό, ποὺ καθόταν τώρα ἡ κυρία Μαρκέζα, ἀλλὰ ὁ κ. πρέσβυ δὲν ἐννοοῦσε νὰ προχωρήσει καὶ στὴ μεγαλοδωρία, ὥστε νὰ πληρώσει τὰ χρέη της ἢ ν' ἀφήσει τὰ ἐπιπλά — ποὺ αὐτὸς ἀγόρασε — σὲ ὄφελος τῶν δανειστῶν της.

Ἀλλὰ ἡ κυρία μοδίστρα Νογγέ, ἀδιάκριτη καὶ περίεργη, σὰν κάθε μοδίστρα, ἀπάντησε πὼς, ἀφοῦ ἔψαξε πολὺ γιὰ νὰ βρεῖ τὴν ἀλήθεια, ἔμαθε πὼς ἡ φιλάνθρωπία τοῦ κ. πρέσβυ τῆς Ἑλλάδας ἦταν πολὺ πιὸ μεγάλη κι ἐπειδὴ δὲ συνηθίζει νὰ κάνει μισὲς δουλιές, χάρισε στὴ Μαρκέζα τὰ πολυτελῆ ἐπιπλά. Κι αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος ποὺ ἡ κυρία αὐτὴ Μαρκέζα ντὲ Πουϊζιράν ἀποφάσισε ν' ἀκολουθήσει τὸν εὐεργέτη της στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς ἄλλο, γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστεῖ συχνότερα γιὰ τίς εὐεργεσίες του πρὸς αὐτή.

Τὸ δικαστήριον, ὕστερ' ἀπ' ὅλα αὐτά, ἀνάβαλε τὴ συζήτηση γιὰ ὀχτὼ μέρες, γιὰ νὰ παρουσιαστοῦν «αὐτοπροσώπως» τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη.

Ἡ κυρία Πουϊζιράν ὅμως βρῆκε πιὸ φρόνιμο νὰ μὴν παρουσιαστεῖ καθό-

λου. Παρουσιάστηκε μόνο ο γραμματέας του κ. πρέσβυ. Το δικαστήριο, αφού άκουσε τὰ παρόντα μέρη, έδγαλε τήν απόφασή του, αναγνωρίζοντας πώς τὰ έπιπλα ανήκουν στην κυρία Πουϊζιράν. "Υστερ' άπ' αυτό, ή κατάσχεση από μέρος τής μοδίστρας κυρίας Νογγέ θεωρήθηκε νόμιμη κι ή επέμβαση του κ. γραμματέα τής Έλληνικής Πρεσβείας άπαράδεκτη. Για τὸ λόγο αυτό καταδικάστηκε νά πληρώσει τὰ έξοδα τής δίκης».¹

"Άς ποῦμε ακόμα πώς άπ' τήν κυρία Μαρκέζα Βάν ντε Πουϊζιράν ο Κωλέτης άπόχτησε και μιὰ κόρη που τήν όνόμασε Ξανθή—στ' όνομα τής μάνας του—κι αυτήν άφησε γενικό κληρονόμο του. Άργότερα, ή Ξανθή παντρεύτηκε μ' ένα Γάλλο λοχαγό και κατέβηκε στην Ελλάδα νά πάρει τήν κληρονομιά. Οι συγγενείς του Κωλέτη δέν τή δίναν, άκολούθησε δίκη, κέρδισε ή Ξανθή, πήρε τήν κληρονομιά και... πάει στο καλό της."²

1. Έφημ. «Έλπίς», 23 του Ιούλη 1845.

2. Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ιστορική Άνθολογία», σελ. 72.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

«ΣΥΝΤΑΓΜΑ!»

40. Τὰ αἷτια τῆς ἐπανάστασης τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843.

ΣΑΝ ΕΝΗΛΙΚΙΩΘΗΚΕ ὁ Ὅθωνας καὶ πήρε στὰ χέρια του τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας—ἀπόλυτος μονάρχης ἐλέψ̄ θεοῦ—ὄχι μονάχα ἀκολούθησε τὸ ντορὸ τῆς Ἀντιδυναστείας, μὰ ἔβαλε τὰ δυνατὰ του νὰ τελειοποιήσῃ τὸ σύστημά της».¹ Καμιὰ ἐμπιστοσύνη δὲν εἶχε κι αὐτὸς στοὺς Ἑλληνας. Παντοῦ καὶ πάντοτε προτιμοῦσε τοὺς Μπαβαρέζους καὶ σ' αὐτοὺς τὰ ἐμπιστεύονταν ὄλα. Ἀκόμα κι ὁ στρατός, ποὺ θὰ φρουροῦσε τὰ σύνορα τῆς χώρας καὶ τὴν τιμὴ τοῦ λαοῦ, ἦταν μπαβαρέζικος! Μὲ λίγα λόγια, ὁ Θρόνος δὲ θέλησε νὰ στηριχτεῖ στὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ, μὰ στὶς μπαβαρέζικες μπαγιονέτες. «Μὲ τὸ ὄνειρο τῆς ἀνεξαρτησίας του καὶ τῆς λευτεριάς του εἶχε ζήσει ὁ λαὸς αἰῶνες σκλαβιάς. Μὲ τὸ ὄνειρο τῆς ἀνεξαρτησίας του καὶ τῆς λευτεριάς του εἶχε παλαίψῃ κι εἶχε χύσει ἀτσιγκούνευτα τὸ αἷμα του δέκα δλάκερα χρὸνια. Μὰ τὸ γλυκὸ αὐτὸ ὄνειρο, κεῖ ποὺ νόμιζε πὼς πήγαινε νὰ γίνῃ πραγματικότητα, τοῦ τὸ γκρέμισαν οἱ ξένοι.»² Ἔβλεπε ὁ λαὸς τοὺς Μπαβαρέζους νὰ τοῦ φέρουνται ὡς καταχτητὲς κι ἀναρωτιόνταν: «Μήπως τὴ μιὰ κατάχτηση τὴ διαδέχτηκε ἄλλη; Γι' αὐτὸ ποτίσαμε τὴ γῆ μὲ τὰ αἱματὰ μας ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη; Γιὰ νὰ περάσῃ στὸ σῆρκο μας καινούργιο ζυγὸ οἱ ξένοι;»

Ὁ ἴδιος ὁ πατέρας τοῦ Ὅθωνα, ὁ Λουδοβίκος, ὁμολογοῦσε—μὰ λιγάκι ἄργα—πὼς οἱ Βαυαροί, ποὺ στάλθηκαν στὴν Ἑλλάδα, θέλησαν νὰ τὴ βαυαρίσουν, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα θῆπρεπε νὰ μείνῃ Ἑλλάδα, κράτος ἀνεξάρτητο κι ὄχι προτεκτοράτο τῆς Βαυαρίας.

Τί εἶδον οὖς ὁμως κράτος ἤθελε τὴν Ἑλλάδα, φαίνεται ἀπὸ τὸ παρακάτω γράμμα του, ποὺ εἶχε στείλει στὸν Ὅθωνα:

1. Thrasybulos Argyropoulos: Op. cit., p. 12.

2. Ἐπαμ. Κυριακίδου: «Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ», Ἀθήνα 1892, τόμ. Α', σελ. 291—294.

«... Είναι περιττό να σου πω, πώς δὲν εἶναι εὐχάριστο σ' ἕναν πατέρα να βλέπει να τὸν βρίζουν κάθε τόσο μὲ τὸν πιὸ ξεδιάντροπο τρόπο οἱ φημερίδες, ποὺ βγαίνουν στὴ χώρα τοῦ γιοῦ του, ἐνῶ, μὲ μιὰ μόνο λέξη του, ποὺ ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὴ δύναμη να τὴν πεῖ, θὰ μπορούσε ὁ γιὸς να βάλει τέλος στὸ ὑβρεολόγιο αὐτό. Ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου καταστὰ πάντοτε ἀδιαντροπιά τοῦ τύπου, παραπλανᾷ τὴν κοινὴ γνώμη καὶ στὸ τέλος ὑποσκάπτει τὸ Θρόνο...».¹

Ὅπως βλέπετε, ὁ «φιλέλληνας» αὐτὸς βασιλιάς τῆς Βαυαρίας, ἀντὶ να συμβουλέψει τὸ γιὸ του να κοιτάξει τὴν προκοπὴ τοῦ Ἰλαοῦ, τὸν συμβούλευε να γίνεῖ πιὸ αὐταρχικός, να πνίξει τὴ φωνὴ τοῦ τύπου. Ἐλεγε τὴν ἐλευθερία τοῦ τύπου ἀδιαντροπιά καὶ δὲν ἔδλεπε τὴ δικὴ του ἀδιαντροπιά, ποὺ ἀποκαλοῦσε τὴν Ἑλλάδα «χώρα τοῦ γιοῦ του», τσιφλίκι του δηλ. πατρογονικό!

Ὅμως, ὁ βασιλιάς αὐτὸς, στὰ φανερά παρίστανε τὸ φιλελεύτερο καὶ τὸ φιλέλληνα καὶ φρόντιζε σὲ κάθε εὐκαιρία να δείχνει τὸ θαυμασμό του. Σὲ στιγμὲς ἑξαρσῆς του μάλιστα ἔγραφε καὶ ποιήματα κι ὕμνουσε τοὺς «γενναίους Ἑλληνας». Ἐνα μικρὸ δείγμα τῆς ὑποκριτικῆς ταχτικῆς του εἶναι τοῦτο δῶ :

Εἶχε ἔρθει στὴν Ἀθήνα. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ βραδυνὰ γλέντια ποὺ εἶχαν δοθεῖ «πρὸς τιμὴν του» ἦταν καλεσμένος κι ὁ γερο - Πετρόμπεης. Σὲ μιὰ στιγμὴ λέει στὸν Ὅθωνα—φωναχτά, να τὸν ἀκούσουν :

«Ὅθωνα! Πάρε μιὰ καρέκλα καὶ δῶσ' τὴν σὲ κείνον ἐκεῖ τὸ γέροντα, ποὺ στέκει ὄρθιος, γιὰ να καθῆσει. Μὴν ξεχνᾷς, πὼς κατέβηκε αὐτὸς ἀπὸ τὸ θρόνο του γιὰ ν'ἀνέβεις ἐσὺ στὸν δικό σου».²

Σωστὰ λόγια, μὰ ἀντίθετα μὲ τὰ ἔργα του.

Ξαναγυρνᾷμε στὸ θέμα μας. Τί ζητοῦσε ὁ λαός :

*Συμβούλους προκομμένους
μὲ πατριωτισμὸν
να βάλωμεν εἰς ὅλα
να δίδουν ὄρισμὸν»³*

Κι ἀντὶ συμβούλους, ποὺ θὰ τοὺς ἔβαζε αὐτὸς, ὁ λαός, τοῦ κάθισαν οἱ ξένες Δυνάμεις στὸ σβέρκο ἕναν «ἐλέω θεοῦ» μονάρχη. Καὶ τί μονάρχη! Γιὰ να μὴν ποῦμε καμιὰ βριὰ καουβέντα, λέμε αὐτὸ ποὺ εἶναι πασίγνωστο. Ἦταν «διανοητικῶς ἀνάπηρος». Δηλαδή; Ἄσ' τα! Ὁ Γούδας γράφει πὼς, μὲ τὴν χοντροκεφαλιά του, ἕναν ὑπουργὸ τὸν τρέλανε, ἕναν ἄλλο τὸν ἔκαμε να πάθει ἀποπληξία καὶ πολλοὺς ἄλλους να παραιτηθοῦν.⁴ Νά ἕνα γουστόζικο ἀνεκδοτάκι. Τὸν εἶχε παρακαλέσει κάποτε ὁ αὐλάρχης του Ἄ. Κριεζῆς

1. Ἐφημ. «Ἐλευθέρων Βῆμα», 12 τοῦ Ἀπρίλη 1939.

2. Ἐφημ. «Ἐλευθέρων Βῆμα», 8 τοῦ Ἀπρίλη 1939.

3. Στίχοι ἀπὸ τὸ «Θούριο» τοῦ Ρήγα (Σ.Σ.).

4. Ἄναστ. Γούδας : «Ἰπόμνημα Γ' πρὸς τίς Προστάτιδες Δυνάμεις», Κέρκυρα 1862, σελ. 21 κ. ἐπ.

νά προβιδάσει κάποιον ναυτικό, Γλυπιπή τὸν λέγανε. Μὰ ὁ Ὅθωνας δὲν ὑπόγραφε τὸ διάταγμα, γιατί δὲν ἦταν σίγουρος ἂν γράφεται μ' ἓνα Π ἢ μὲ δυὸ τ' ὄνομα Γλυπιπής. Τέλος ζήτησε νὰ παρουσιαστῆ ὁ ἴδιος ὁ Γλυπιπής στὸ παλάτι καὶ νὰ τὸν βγάλει ἀπὸ τὴ δεινὴ θέση, ποὺ βρίσκουνταν. Μά, ὥσπου νὰ εἰδοποιηθεῖ ὁ Γλυπιπής, ἄρπαξε κάποιος ἄλλος ἀτσιδας τὴ θέση.¹ Ὑποπτεύω, ὁ Ὅθωνας ἔμεινε ὡς τὸ θάνατό του μὲ τὸ παράπονο πὼς δὲ μπόρεσε νὰ μάθει ἐπὶ τέλους ἂν ὁ Γλυπιπής γράφεται μ' ἓνα Π ἢ μὲ δυὸ!

Καί, σὰν νὰ μὴ τοῦφτανε ἡ διανοητικὴ ἀναπηρία, ἦταν ἀκόμα ἀνίκανος νὰ κάμει παιδιὰ καὶ μισόκουφος. Τὰ γλεντάκια ὅμως τ' ἄρσαν. Γράφει ὁ Thouvenel :

«Ἡ αὐτὴ δὲν παύει νὰ χορεύει. Χτές, ἦταν ποὺ εἶχε ἔρθει ἓνας πρίγκη-πας ἀπὸ τὴν Πρωσίαν· σήμερα, γιατί ἦρθε κάποιος πρίγκηπας ἀπὸ τὴ Σουηδία· αὐριο, θάνατι γιὰ κάποιον πρίγκηπα ποὺ θάρθει ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία»² καὶ πάει λέοντας.

Στὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ὅθωνα ἡ δυστυχία τοῦ λαοῦ ἦταν ἀφάνταστη, «ὁ τόπος ἦταν σὲ ἀχλίαν κατάσταση». Οἱ ξένοι ὅμως, ὄχι μόνον καλοπερνοῦσαν, μὰ προκλητικότερα κατασπαταλοῦσαν γιὰ τὰ γλέντια τους τὸν ἰδρώτα τοῦ λαοῦ.

*Ὡς αἱ βδέλλαι στῆς Ἑλλάδος προσκολλήθηκαν τὸ σῶμα
καὶ θηλάζουν τὸ γλυκὺ τῆς πλήν γοργῶς κοχλάζον αἷμα.³*

Ἡ ἀγανάχτηση κατὰ τῶν ξένων φούντωνε.

*Ἔως πότε ἡ ξένη ἀκριδα,
ἕως πότε κουφὸς Βαναρὸς
θὰ βυζαίνει τὴ δόλια πατρίδα;
Εἰς τὰ ὄπλα, ἀδέρφια, καιρὸς!*

Ναί! «Εἰς τὰ ὄπλα!» Ἡ ἀλλή λύση δὲν ὑπαρχε. Τὸ παλάτι εἶχε κατακλυστεῖ ἀπὸ Μπαβαρέζους—σύμβουλους καὶ γραμματικούς τοῦ Ὅθωνα, ποὺ χωρὶς νὰ ξέρουν οὔτε μιὰ λέξη ἑλληνικὴ, κρατοῦσαν στὰ χέρια τους τὸ μηχανισμό τοῦ κράτους. Οἱ Ἕλληνες ὑπουργοὶ ἦταν ἀπλᾶ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τοῦ Ὅθωνα ποὺ ἐπέμενε νὰ κυβερνάει ἀπολυταρχικά, νὰ περνάει τὸ κάθε ζήτημα ἀπὸ τὰ χέρια του, νὰ χαράσσει ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, νά... νά... νά... καὶ νάναι «διανοητικῶς ἀνάπηρος»!

Νὰ μιὰ εἰκόνα τοῦ κράτους στὰ χρόνια τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Ὅθωνα:
«Οἱ ἀγωνιστὰ καὶ χῆρες τῶν σκοτωμένων κι ἄρφανά παιδιὰ τους κι ἐκεῖνοι ὁποῦ θυσιάσαν τὸ δικόν τους στὰ δεινὰ τῆς πατρίδος ἄς γκεξεροῦν στοὺς δρόμους ξυπόλυτοι καὶ ταλαιπωρημένοι κι ἄς λέγε «ψωμάκι». Οἱ ἀκα-

1. Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 307.

2. Thouvenel: Op. cit., p. 93.

3. Δ. Μαρτίδου: «Ὁ εἰς Ἑλλάδα μεταβαλὼν Κωλέτης», Παρίσι 1843, σελ. 14.

θαρσίες τῆς Κωνσταντινόπολης καὶ τῆς Εὐρώπης καρότζες, μπάλους, πολυτέλειες, λούσια πλήθος. Αὐτῆνοι ἀφεντάδες μας κι ἐμεῖς ἐλωτές τους. Πῆραν τὰ καλύτερα ὑποστατικά, τίς καλύτερες θέσες, τοὺς σπιτότοπους, στὰ ὑπουργεῖα βαριοὺς μιστοὺς. Κριταὶ αὐτῆνοι, ἀφεντάδες αὐτῆνοι. Ὅπου νὰ πάνε οἱ Ἕλληνες ὄλο ξυλιές τρώνε. Ἡ φτώχεια ἄξινη. Λίγον φταίξιμο νὰ κάμει ὁ ἀγωνιστής, χάψη, ἄλλος ἐπὶ ζωγῆς, ἄλλος κόψιμον μὲ τὴν τζελατίνα. Ὅλο τέτοιες καλωσύνες ἔχομεν. Γιόμισαν οἱ χάψεις τοῦ κράτους. Καὶ θησαύρισαν οἱ κριταὶ μας καὶ οἱ ἀδοκᾶτοι μας. Τὸ κράτος ἔτσι πάγει πολλὰ ἄμπρός!»¹

Νὰ ἀκόμη μὰ εἰκόνα τοῦ γενικοῦ μαρασμοῦ, ὅπως τὴν εἶδε ὁ Σουτσοσ σ' ἓνα ταξίδι του στὴν ἑλληνικὴ ὕπαιθρο :

«Καθὼς προχωρούσαμε, βρῖσκαμε χωράφια παρατημένα, χωριὰ ἔρημα ἀπὸ ἀνθρώπους, πολιτείες ποὺ τίς ἔδερνε ἡ φτώχεια, σιωπὴ καὶ πένθος παντοῦ. Ἡ Ἑλλάδα ἔμοιαζε σὰν ἓνα μεγάλο ἴδρυμα δουδῶν, ὅπου φωνὴ ἔναρθη δὲν ἀκούεται καμιά.

Εἶπα στὸ φίλο μου ποὺ ταξιδεύαμε μαζί :

«Δὲ νομίζεις πὼς ἔχουμε μπροστά μας θλιβερὸ κοιμητήριον;»

Τί ἔπρεπε νὰ γίνεῖ λοιπόν;

Τί ἄλλο; «Εἰς τὰ ὄπλα!»

41. Ἡ Ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843.

ΣΑΝ ΜΟΝΑΔΙΚΟ μέσο σωτηρίας βρῆκε τότε ὁ λαὸς τὴν κατάργηση τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Ὄθωνα. Ὁ τόπος ἔπρεπε ν' ἀποχτήσῃ Σύνταγμα. Ἄρχισε, λοιπόν, νὰ ὀργανώνεται μυστικὰ μὲ σκοπὸ νὰ ξεσηκωθεῖ καὶ νὰ ζητήσῃ Σύνταγμα. «Νὰ κάμωμεν Ἐθνικὴ Συνέλευση καὶ Σύνταγμα, νὰ διοικίωμαστε τοιούτως. Κι ἂν ὁ βασιλεὺς ὑπογράψῃ, νὰ εἴμαστε ὑπὲρ του, ἂν δὲν ὑπογράψῃ, νὰ τοῦ εἴμαστε ἀναντίοι.»

Ἄπ' τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς, ὁ Μεταξάς, ποὺ εἶχε γυρίσει στὴν Ἀθήνα, ἔμενε σύμφωνος σ' αὐτά. Ὁ Τρικούπης ἀπὸ καιρὸ εἶχε πάρει ἀνοιχτὴ θέση, πὼς ὁ τόπος ἔπρεπε ν' ἀποχτήσῃ Σύνταγμα. Ἀκόμα κι ὁ συντηρητικὸς Μαυροκορδάτος συμφώνησε. Ὁ Κωλέτης ὅμως, αὐτὸς ποὺ στὴν Περαιχώρα κρατοῦσε ψηλὰ τὴ σημαία τῶν συνταγματικῶν—ἀρχηγὸς τους!—τώρα πίστευε πὼς «τὸ ὄνομα τοῦ Συντάγματος προτείνεται γιὰ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς»² καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους λόγους δὲν ἀποφάσιζε νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: *Op. cit.*, σελ. 384.

2. Ἄλεξ. Σούτσου: «Ἡ Μεταβολὴ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου», ἐκδ. β', Ἀθήνα 1844, σελ. 7—8.

3. Γιάννη Μακρυγιάννη: *Op. cit.*, σελ. 429.

4. Δημ. Πετρακᾶκου: «Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδας», Ἀθήνα 1935, τόμ. Β', σελ. 325.

κίνηση γι' ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας. Καιροσκοποῦσε ἀκόμα μιὰ φορά, ἢ διαφωνοῦσε γιατί συμφωνοῦσε ὁ Μαυροκορδάτος; "Ἄς μὴν ξεχνᾷει πάντως ὁ ἀναγνώστης, πῶς καὶ παλιότερα—στὴν Περαχώρα—ὁ καιροσκοπισμὸς τοῦ τὸν ἔφερε στὴν παράταξη τῶν συνταγματικῶν κι ὄχι ἡ πίστη τοῦ στὴν ἀνάγκη δημοκρατικῆς διακυβέρνησης τοῦ τόπου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΑ ἐνεργοῦσε γιὰ τὴ διάδοση τῆς συνωμοσίας ὁ Μακρυγιάννης. «Ἔστειλα ἐπίτηδες ἀνθρώπους πιστοὺς εἰς τὴν Ρούμελη καὶ Πελοπόννησο καὶ νησιὰ καὶ ἄλλοι σὲ ὄσους εἶχα ὀρκισμένους καὶ τοὺς εἶπα νὰ ἐνώνουνται, ὄσον ἤμποροῦνε, καὶ νὰ πάψουνε οἱ διχόνοιες ἀναμεταξύ τους... Εἶχα κι ἀνθρώπους ὀρκισμένους καὶ ἤξερα τί γένεταν εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα, ὅσα σκέδια τὸν ὀδηγοῦσαν οἱ ἀπατεῶνες καὶ κάθε κρυμμένον δόλον τους... Λέγω εἰς τοὺς ἀναγνώστες: Τόσα χρόνια κατηχοῦσα τὸ κράτος ὄλο καὶ προδότης δὲν ἐφάνη...»¹

Τέλος δόθηκε ἡ στρατιωτικὴ ἡγεσία τοῦ κινήματος στὸν Καλλέργη,² συνταγματάρχη τοῦ ἵππικοῦ. Καὶ σὰν ἐτοιμάστηκαν ὄλα, ὀρίστηκε ἡ μέρα τῆς ἐξέγερσης: Τὴ νύχτα 2 μὲ 3 τοῦ Σεπτέμβρη.

Στὸ παλάτι κάτι εἶχαν μυριστεῖ, μὰ τίποτε τὸ συγκεκριμένο δὲν ξέραν. Σκέφτηκαν γιὰ μιὰ στιγμή νὰ πιάσουν κάμποσους ἀνώτερους ἀξιωματικούς καὶ πολιτικούς μαζί—Ἄ. Μεταξᾶ, Μακρυγιάννη, Κανάρη, Κ. Μπότσαρη κι ἄλλους—καὶ νὰ τοὺς περάσουν ἀπὸ στρατοδικεῖο. Μὲ ποιά κατηγορία ὅμως; Παράτησαν τὴ σκέψη αὐτή. "Ὅμως, ὁ βρασμὸς ἦταν δύσκολο νὰ κρυφτεῖ. Στις 2 τοῦ Σεπτέμβρη ἡ κίνηση στοὺς στρατώνες, τὰ πᾶνε· ἔλα τῶν ἀξιωματικῶν βάζανε σ' ἀνησυχίες τοὺς Βυακρούς. "Ἐνας ὑπολοχαγὸς μάλιστα Βυαυαρός, τόσο πολὺ εἶχε πειστεῖ πῶς κάτι τὸ σοβαρὸ θὰ γίνονταν κείνη τὴ νύχτα, ποὺ ἔτρεξε στὸ παλάτι καὶ τοὺς εἶπε νὰ πάρουν μέτρα. Κανένας δὲν ἔδινε προσοχὴ στὰ λόγια του. Τότε αὐτὸς ἄρπαξε τὴν Ἄμαλία ἀπὸ τὸ μανίκι καὶ τῆς λέει:

«Μεγαλειοτάτη!

Τοῦτοι ἐδῶ δὲν καταλαβαίνουν τίποτε, ἀπ' ὅσα λέω. Τρέξτε σεῖς, γιατί, ὅστερ' ἀπὸ μιὰ ὄρα, θάναί ἀργά!»

Καὶ πάλι δὲν τὸν πρόσεξαν. Καὶ μάλιστα τὸν διώξαν στὴ στιγμή, γιατί ὁ τρόπος τοῦ θεωρήθηκε ἄπρεπος.

1. Γιαννὴ Μακρυγιάννη: *Op. cit.*, σελ. 435.

2. Δημήτρης Καλλέργης: Γεννήθηκε στὴν Κρήτη στὰ 1803. Σπούδασε στὴν Πετρούπολη καὶ στὴ Βιέννη. Στὴ διάρκεια τοῦ Ἄγωνα πῆρε μέρος σὲ μάχες καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἔγινε ἀξιωματικὸς τοῦ ταχτικοῦ στρατοῦ Ἄρχηγὸς τῆς ἐπανάστασης τῆς 3ης τοῦ Σεπτέμβρη 1843, τὴν πραγματοποίησε μὲ θάρρος καὶ σταθερότητα. Ἐπὶ Κωλέτη, ταπεινώθηκε, παραιτήθηκε κι ἔφυγε στὸ ἐξωτερικὸ. Στὰ 1854 ἔγινε ὀπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. Πέθανε στὴν Ἀθήνα στὰ 1867 (Σ.Σ.).

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου διαδραματίστηκαν τοπικά σὲ τρία μέρη: α) στοὺς στρατώνες καὶ συνέχεια στὴν πλατεία Συντάγματος, β) στὸ σπίτι τοῦ Μακρυγιάννη καὶ γ) μέσα στὸ παλάτι. Γιὰ νὰ δώσουμε στὸν ἀναγνώστη μιὰ ολοκληρωμένη εἰκόνα, θὰ πάρουμε τὴν περιγραφή τῶν γεγονότων γενικά, ἀπὸ φημερίδα τῆς ἐποχῆς. Τὰ γεγονότα στὸ σπίτι τοῦ Μακρυγιάννη θ' ἀφήσουμε νὰ μᾶς τὰ πει κι ὁ ἴδιος ὁ Μακρυγιάννης. Ὅσο γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ παλατιοῦ, θὰ βάλουμε ἓνα σχετικὸ γράμμα τοῦ Ὀθωνα πρὸς τὸν πατέρα του.

Ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς «Ἀθηνᾶς»:

«Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης θὰ ξεκινούσε ἀπὸ τὸ σπίτι του μὲ λαὸ ἀρματωμένο καὶ μὲ ἀταχτοὺς στρατιῶτες. Ὁ συνταγματάρχης Καλλέργης θὰ ξεκινούσε ἀπὸ τὸ στρατώνα μὲ τὸν ταχτικὸ στρατό. Ὁ Καλλέργης, μὲ τὸ πρόσχημα νὰ κρατήσει τὴν κοινὴ ἡσυχία, ἐπειδὴ κυκλοφοροῦσαν ἀνησυχαστικὲς διαδόσεις, στὶς 11 πρὶν ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα βγήκε στὴν πόλη μαζί μὲ τὸ ἱππικὸ του περιμένοντας τὴν ὥρα πού εἶχε ὀριστεῖ γιὰ τὸ κίνημα.¹ Ἀναγκάστηκε ὁμως νὰ κάμει τὸ κίνημα γληγορώτερα, γιὰτὶ ἔμαθε πὼς ἡ χωροφυλακὴ εἶχε κυκλώσει τὸ σπίτι τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἕνας λόχος ἀκροβολιστῶν εἶχε διαταχτεῖ νὰ πάει πρὸς τὰ κεῖ γιὰ νὰ βοηθήσει τὴ χωροφυλακὴ νὰ πιάσει τὸ Μακρυγιάννη καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του. Τὰ μέτρα αὐτὰ τῶν ἀρχῶν δείχνανε πὼς τὸ σχέδιο εἶχε μαθευτεῖ. Καὶ πρὶν λίγες μέρες, ὀρισμένοι κατὰσκοποὶ εἶχαν εἰδοποιήσει τὶς ἀρχὲς πὼς ἐτοιμάζονταν κίνημα, καὶ ἐξ αἰτίας τῶν καταγγελιῶν αὐτῶν εἶχε ἀποφασιστεῖ νὰ συσταθεῖ στρατοδικεῖο.

Τότε, λοιπὸν, χωρὶς νὰ χάσει καιρὸ ὁ Καλλέργης, πήγε δόλοισα στοὺς στρατώνες καὶ σήμανε συναγεμῶ.

Ἦταν περασμένα μεσάνυχτα. Συνάχτηκαν οἱ ἀξιωματικοί. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ διοικητὴς τῆς σχολῆς Εὐελπίδων συνταγματάρχης Σπυρομήλιος² μαζί μὲ τρεῖς ἀξιωματικούς τῆς σχολῆς. Στους συναγμένους ἀξιωματικούς μίλησε ὁ Καλλέργης καὶ τοὺς εἶπε πὼς, ἀν δὲν τὸν ἀκολουθήσουν, τὸ ἔθνος χάνεται. «Πρέπει», τοὺς εἶπε, «ἢ νὰ πετύχουμε ἀπόψε ἢ νὰ πεθάνουμε». Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ δήλωσαν πὼς θὰ τοῦ σταθοῦν ἀφοσιωμένοι. Κι ἐκεῖνοι οἱ λίγοι, πού δὲν ἦταν μυημένοι, δήλωσαν πὼς θὰ τὸν ἀκολουθήσουν, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι συναδελφοὶ τους. Ἀλλὰ ὁ Καλλέργης εἶχε πάρει καὶ τὰ

1. Γληγορώτερα, γιὰ νὰ παραπλανήσει τὶς ἀρχὲς, εἶχε πάει στὸ θέατρο, ὅπου ἐπαιξε ἰταλικὸς μελοδραματικὸς θίασος (Σ.Σ.).

2. Σπυρο-Μήλιος: Ἀγωνιστὴς τοῦ 21. Γεννήθηκε στὰ 1800 στὴ Χειμάρρα τῆς Ἡπείρου. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, κατατάχτηκε στὸν ταχτικὸ στρατὸ καὶ ἔφτασε ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ. Πολλὲς φορὲς ἔγινε ὀπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ γεροισιαστῆς.

³ Ἐγραψε: «Ἀπομνημονεύματα τῆς Β' πολιτορκίας τοῦ Μεσολογγίου». Πέθανε στὰ 1880 (Σ.Σ.).

μέτρα του. Στήν πόρτα του στρατώνα είχε βάλει στη σειρά πιστούς καθαλαραίους με τὰ πιστόλια στα χέρια, μ' έντολή νά σκοτώσουν όποιον τυχόν θά έναντιώνουνταν στο κίνημα. Μόλις είδε ο Καλλέργης πώς δλοι οί άξιωματικοί ήταν σύμφωνοι, φώναξε: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα!» Καί τήν ίδια ζητωκραυγή τήν έπαναλάβανε δλοι.

Ρίχτηκαν τότε δυὸ ντουφεκιές, όπως ήταν τὸ σύνθημα, γιά νά εἰδοποιηθοῦν κι οί άλλοι μυημένοι. Ὁ Καλλέργης μπήκε μετά ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φρουρᾶς, πού ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἕνα τάγμα τῆς γραμμῆς, τὸ ἱππικὸ κι ἕνα λόχο ἀκροβολιστῶν, γιατί ὁ ἄλλος λόχος εἶχε σταλεῖ μαζί μὲ τοὺς χωροφύλακες νά πιᾶσουν τὸ Μακρυγιάννη, κι ὠδήγησε τοὺς στρατιῶτες του, στή μιὰ μετά τὰ μεσάνυχτα, στοὺς παλάτι. Προχωροῦσαν κατὰ φάλαγγα, μὲ τὴ στρατιωτικὴ μουσικὴ, σάλπιγγες καὶ σημαίες, πέρασαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν πόλη κι ἔφτασαν στήν πλατεία τῶν ἀναχτόρων, ὅπου παρατάχτηκαν σὲ δυὸ γραμμὲς κραυγάζοντας: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα!»

Τὴν ίδια ὥρα, ὁ Καλλέργης στέλνει ἀποσπάσματα στρατιωτῶν γιά νά καταλάβουν τὰ ὑπουργεῖα, τὴν τράπεζα καὶ τὸ ταμεῖο κι ἄλλο ἕνα ἀπόσπασμα καθαλαραίων γιά νά ἐλευθερώσουν τὸ Μακρυγιάννη, πού κιντύνευε, γιατί ήταν μπλοκαρισμένος πρὶν δυὸ ὥρες.

Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ἦταν κλεισμένος στοὺς σπίτι του μὲ λίγους στρατιῶτες δικούς του καὶ μὲ λίγους τοῦ Γιάννη Κώστα, ὅταν ἔφτασαν οἱ χωροφύλακες. Μὴ θέλοντας οἱ χωροφύλακες νά σπάσουν τὴν πόρτα, ἀρκέστηκαν νά τὴν κυκλώσουν καὶ κάθονταν ἐκεῖ ἤσυχοι. Ὅταν ὅμως δοκίμασαν νά ξαρματώσουν ἕνα στρατιῶτη, πού εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι, οἱ ἄντρες τοῦ Μακρυγιάννη ντουφέκισαν, σκότωσαν ἕναν ἐνωμοτάρχη καὶ πλήγωσαν δυὸ χωροφύλακες. Οἱ χωροφύλακες ντουφέκισαν κι αὐτοὶ καὶ τὸ ντουφεκίδι θ' ἀναβε γιά καλὰ, ἂν κάποιος ἀπὸ τὸ σπίτι μέσα δὲν τοὺς φώναζε:

«Γιατί πολεμάμε μεταξύ μας; Ἐμεῖς εἴμαστε ἀδέρφια.

Κανένα κακὸ σκοπὸ δὲν ἔχουμε, ἀπ' ἐναντίας ζητοῦμε νά ὠφελήσουμε τὴν πατρίδα καὶ σὲ τοῦτο εἶναι σύμφωνος ὁλος ὁ στρατὸς κι ὁλος ὁ λαός. Ἄκουστε τί γίνεται πέρα».

Ἐκείνη τὴ στιγμή ἀκούστηκαν οἱ σάλπιγγες τῶν στρατιωτῶν πού ξεκινούσαν κι οἱ φωνές: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα!»

Οἱ χωροφύλακες ὑπάκουσαν τότε. Ὁ λόχος τῶν ἀκροβολιστῶν, πού ἦταν μυημένος, δὲν πῆρε μέρος στή συμπλοκή, ἀλλὰ ἔμενε ὡς ἐκείνη τὴν ὥρα θεατῆς. Ἄμα εἶδε τοὺς χωροφύλακες νά σταματᾶνε τὸ ντουφεκίδι κι ἄκουσε τίς κραυγὲς ἀπὸ τ' ἄλλα σώματα, ἔτρεξε ν' ἀνταμωθεῖ μ' αὐτά, φωνάζοντας: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα!» κι ἔφτασε στήν πλατεία τῶν ἀναχτόρων, ὅπου ἐνώθηκε μὲ τ' ἄλλο στράτευμα.

Κεῖνη τὴν ὥρα ἔφτασε στοὺς σπίτι τοῦ Μακρυγιάννη ὁ Σκυλοδημάκης μὲ λίγους ἄταχτους καὶ τὸ ἀπόσπασμα τῶν καθαλαραίων. Οἱ χωροφύλακες τραβήχτηκαν κι ὁ Μακρυγιάννης βγήκε ἀπὸ τὸ σπίτι μαζί μὲ τοὺς δικούς του.

ΕΝΩ ΓΙΝΟΥΝΤΑΝ αὐτά, οἱ πολῖτες ξυπνοῦσαν ἀπὸ τὸν ὕπνο καὶ βγαί-
νανε ἀπὸ τὰ σπίτια, ἄλλοι ἀρματωμένοι κι ἄλλοι ξαρμάτωτοι. Εἶχαν βγεῖ
καὶ κάμποσοι ἀταχτοὶ στρατιῶτες κι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ξεχώριζε κανένας
τοὺς Κρητικούς μὲ τὰ μακρὰ ντουφέκια τους. Ὅλοὶ αὐτοί, λαὸς κι ἀταχτοί,
τραβοῦσαν γιὰ τὴν πλατεία. Στὴν ἀρχὴ οἱ πολῖτες ἦταν λίγοι κι ἔτρεχαν
σκορπισμένοι, γιὰτι δὲν ξέρανε τί νὰ κάμουν. Οὔτε κι εὐκολὰ ἔδλεπε ὁ ἕνας
τὸν ἄλλο, γιὰτι ἡ νύχτα ἦταν συννεφιασμένη. Λίγοι χωροφύλακες ἔτρεχαν
στὴν ὁδὸ Ἑρμοῦ, ὅπου συνάζονταν οἱ περισσότεροὶ πολῖτες κι ἔτσι στὸ δρό-
μο αὐτὸ ἀπὸ τὴν Καπνικαρέα ὡς τὸ παλάτι ἦταν μεγάλη σύγχυση κι ἀκού-
ονταν σιγανοὶ θόρυβοι ἀνθρώπων ποὺ τρέχανε, ἐνῶ ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ Μακρυ-
γιάννη ἀκούονταν ντουφεκιᾶς κι ἀπὸ τὴν πλατεία οἱ ζητωκραυγὲς τῶν στρα-
τιωτῶν.

ΣΑΝ ΑΚΟΥΣΤΗΚΑΝ στὸ παλάτι οἱ κραυγὲς, βγήκε ὁ ὑπασιπότης τοῦ
βασιλιᾶ Γαρδικιώτης Γρίβας μαζί μὲ τὸν ὑπουργὸ τῶν στρατιωτικῶν
Ἄ. Βλαχόπουλο. Ὁ ὑπουργὸς σίμωσε τὸν Καλλέργη καὶ τοὺς στρατιῶτες καὶ
δοκίμασε νὰ προτρέψει τοὺς στρατιῶτες νὰ διαλυθοῦν, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ δια-
ταγὴ τοῦ Καλλέργη, πιάστηκε κι αὐτὸς κι ὁ Γρίβας καὶ στάλθηκαν στὸ
στρατῶνα, ὅπου καὶ κρατήθηκαν.

Τότε φάνηκε ὁ βασιλιάς μὲ τὸ συνταγματάρχη Χές σ' ἕνα πορτάκι
στὸ κάτω μέρος τοῦ παλατιοῦ, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πλατεία, κάλεσε
τὸν Καλλέργη καὶ τὸν ρώτησε τί σήμαινε τὸ κίνημα κεῖνο τῶν στρατιωτῶν.
Ὁ Καλλέργης τ' ἀπάντησε πῶς λαὸς καὶ στρατὸς ζητοῦν σύνταγμα.

«Ἄς διαλυθοῦν», εἶπε ὁ βασιλιάς, «καὶ θὰ φροντίσω γιὰ τὴν αἰτησή
τους».

«Μεγαλειότατε!» ἀπάντησε ὁ Καλλέργης, «δὲ θὰ διαλυθοῦν ὠσότου ἡ
μεγαλειότη σας ἀποφασίσει μαζί μὲ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας».

Μόλις ἄκουσε αὐτὰ ὁ Χές, ἄρχισε νὰ κάνει παρατηρήσεις, μὰ ὁ Καλ-
λέργης τὸν διέκοψε μ' ὀργή καὶ τοῦ εἶπε πῶς αὐτὸς εἶναι πρωταίτιος καὶ
συμμέτοχος στὴ δεινὴ θέση ποὺ οἱ ἐπίθουλοι αὐλικοὶ εἶχαν καταστήσει τὸ
βασιλιά καὶ τὸν διέταξε νὰ φύγει ἀπὸ κεῖ ποὺ στέκονταν. Ὁ Χές μπήκε
μέσα στὸ παλάτι καὶ σὲ λίγο μπήκε κι ὁ βασιλιάς.

Ἀφοῦ εἶδαν αὐτὰ οἱ παλατιανοὶ καὶ πῶς οἱ στρατιῶτες δὲν εἶχαν σκο-
πὸ ν' ἀλλάξουν ἀπόφαση, ἔστειλαν τὸ διαγγελέα τοῦ βασιλιᾶ Σταϊνστόρφ,
νὰ διατάξει τὸ λοχαγὸ Σχινὰ νὰ φέρει τὰ κανόνια. Ὁ Σχινὰς ἀπάντησε στὸ
Σταϊνστόρφ μὲ μασημένα λόγια καὶ διάταξε νὰ ζέψουν τὰ ζῶα καὶ νὰ πᾶνε
τὰ κανόνια, τέσσερα τὸ ὄλον, στὴν πλατεία. Ἐκεῖ, μπήκε κι αὐτὸς ἀνάμεσα
ἀπὸ τίς δυὸ γραμμὲς τοῦ πεζικοῦ καὶ φώναξε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους :

«Ζήτω τὸ Σύνταγμα!»

Ἔτσι, ὄλα τὰ σώματα τῆς φρουρᾶς ἐνώθηκαν στὸ κίνημα.

ΤΟΤΕ ἄρχισε νὰ μαζεῦεται λαὸς πολὺς. Ὁ μοίραρχος τῆς χωροφυλακῆς

Κουτσογιαννόπουλος, πού βρίσκονταν στην οδό Ἐρμού με κάμποσους χωροφύλακες, ἐμπόδιζε τὸ πλήθος. Τότε ὁ Καλλέργης ἔστειλε καὶ τὸν κάλεσε κοντά του, τὸν διάταξε νὰ τραβηχτεῖ ἀπὸ κεῖ καὶ τελικὰ τὸν ἔβαλε ὑπὸ κράτηση. Οἱ λίγοι χωροφύλακες δὲν ἀντιστάθηκαν πιά, οὔτε κι ἡ ὑπόλοιπη χωροφυλακὴ, ἔπαι κι ἂν τὴ συναντοῦσε ὁ κόσμος. Οἱ στρατιῶτες τοῦ Ἀγώνα, πού ἀποτελοῦσαν τὸ ὄρατο τοῦτο σῶμα, δὲν ἤθελαν, βέβαια, νὰ πολεμήσουν με τ' ἀδέρφια τους, πού ζητοῦσαν τὰ δικαίωματα τῆς πατρίδας. Κι ἐκεῖνοι πού ντουφέκισαν ἐνάντια στὸ Μακρυγιάννη, τῶκαμαν, γιατί δὲν ἤξεραν τί ἔτρεχε. Ὡστε κι ὁ ἐνωμοτάρχης πού σκοτώθηκε ἦταν πιὸ πολὺ θύμα τῆς ἀγνοίας παρά τῆς Ἐπανάστασης.

Τὸ πλήθος ὄλο καὶ μεγάλωνε στὴν πλατεία κι οἱ κραυγὲς γίνονταν ὄλο καὶ ζωηρότερες, ἀλλὰ καμιὰ ἄλλη ἀνωμαλία δὲν παρατηροῦνταν. Οἱ στρατιῶτες στέκονταν ἀκίνητοι στὴ σειρά, πού ἦταν παραταγμένοι, με πειθαρχία καὶ τάξη χωρὶς προηγούμενο, ὁ λαὸς γυρνοῦσε δῶ - ἐκεῖ ζητωκραυγάζοντας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ πειράξει κανένα, οὔτε ἀκόμα καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, πού ἐνάντιά τους στρέφονταν ἡ ὀργή του.

Κάποιος ἔτυχε νὰ δεῖ δυὸ ἀξιωματικούς Βαυαροὺς, πού ἔρχονταν πρὸς τὰ κεῖ, φώναξε γιὰ νὰ τοὺς προσέξουν κι οἱ ἄλλοι, μὰ ὁ ὑπολοχαγὸς Τολμίδης τοὺς σίμωσε, τοὺς πῆρε ἀπὸ τὰ χέρια καὶ—φοβισμένους—τοὺς πέρασε ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ πλήθος καὶ τοὺς στρατιῶτες, χωρὶς οὔτε ἕνας νὰ κουνηθεῖ με σκοπὸ νὰ τοὺς κακοποιήσῃ. Ὅλοι κοίταζαν πῶς νὰ δείξουν τὸν ἐνθουσιασμό τους, σὰν νὰ εἶχαν κίβλας τὸ Σύνταγμα στὰ χέρια τους. Οἱ ζητωκραυγὲς γιὰ τὸ Σύνταγμα ἀνακατώνονταν με τὴ στρατιωτικὴ μουσική, πού δὲν ἔπαυε νὰ παιανίζει, κι ἔτσι τὸ ἀνθρωπομάζωμα ἐκεῖνο εἶδε πιὸ πολὺ εἰκόνα πανηγυριοῦ, παρά τὴν τρομερὴ εἰκόνα τῶν ἐπαναστάσεων. Οἱ στρατιωτικοὶ φέρνονταν εὐνοϊκότατα κι ἀδερφικὰ πρὸς τοὺς πολίτες κι οἱ πολίτες με ἀγάπη καὶ σεβασμὸ πρὸς τοὺς στρατιωτικούς. Ὅχι μόνο κανένας δὲ ζημιώθηκε καὶ δὲ βλάφτηκε σὲ τίποτε, μὰ, μέσα στὸ ἀνθρωπομάζωμα ἐκεῖνο, ἔνοιωθε κανένας πιὸ ἀσφαλισμένο τὸν ἑαυτὸ του.

Εἰς τὸ κίνημα, σχετικὰ με τοὺς στρατιωτικούς συνδυασμούς, εἶχε πτύχει. Τοῦ Μακρυγιάννη ὁ ἀποκλεισμὸς εἶχε διαλυθεῖ, ἡ χωροφυλακὴ εἶχε ἀποτραβηχτεῖ, τὰ ὑπουργεῖα, ἡ τράπεζα, τὸ ταμεῖο ἦσαν πιασμένα, οἱ ὑπουργοὶ βρίσκονταν ὑπὸ κράτηση κι ἡ ἡσυχία τῆς πόλης ἐξασφαλισμένη. Κι ὄλα αὐτὰ χρωστιοῦνται στὴν ἐτοιμότητα καὶ στὴ γενναιότητα τοῦ Καλλέργη, στὴν ταχύτητα καὶ στὴν ἐνότητα τῶν κινήματων του, στὸν πατριωτισμὸ καὶ στὴν ἰκανότητα τῶν ἀξιωματικῶν του καὶ στὴν πειθαρχία καὶ τὴν τάξη τοῦ στρατοῦ. Στὴν ἐπιτυχία τοῦ ἔργου βόηθησε κι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀρματωμένου λαοῦ Μακρυγιάννης κι οἱ ἀρχηγοὶ: Γιάννη Κώστας, οἱ δυὸ Στράτοι κι ὁ Σκυλιδημάκης. Ἀνάμεσα στοὺς ἀξιωματικούς διακρίθηκαν: ὁ Βέικος, ὁ Πετμεζάς, ὁ Τολμίδης, ὁ Μανιτάκης, οἱ λοχαγοὶ τοῦ τάγματος Παπαδιέρος, Λαζαρέτης, Ἀρτέμης κι ἄλλοι. Ἐπίσης, ὁ συνταγματάρχης Σκαρβέλης, ὁ ταγματάρχης

Ροδίτης κι ὁ λοχαγὸς Σχινιάς. Ἀγωνίστηκε μαζί κι ὁ συνταγματάρχης Σπύρο-Μήλιος. Ἀξίζει ν' ἀναφερθοῦν ἀκόμα κι οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοί, ποὺ ὑπηρετοῦσαν πρῶτα στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ ποὺ εἶχαν μπεῖ, πρὶν λίγο καιρὸ, σὲ διαθεσιμότητα. Κεῖνο τὸ βράδυ ἔτρεξαν κι ἀναλάθανε ἐπικίντυνα καθήκοντα.

ἮΤΑΝ τρεῖς ἡ ὥρα μετὰ τὰ μεσάνυχτα, δταν ὁ λαὸς πῆγε νὰ καλέσει τοὺς σύμβουλους. Πρῶτοι φάνηκαν νᾶρχουνται μόνου τοὺς οἱ σύμβουλοι: Ἀντρέας Μεταξάς, Λόντος, Τσοῦρτζι καὶ Ζωγράφος. Ἡ παρουσία τοὺς ἐμφύχωσε τοὺς στρατιῶτες καὶ τὸ λαό. Πέρασαν τὴν πλατεία γεμάτοι θάρρος, ἀτάραχοι, κι ὁ λαὸς τοὺς δέχτηκε μὲ ζητωκραυγές. Περικύκλωσε τὸ Μεταξά, τὸ Λόντο, καὶ τοὺς χαιρέτησε σὰν παλιοὺς ἀγωνιστές. Τοῦτοι οἱ ἄντρες, ποὺ εἶχαν τὴ διεύθυνση τοῦ κινήματος, τράβηξαν γιὰ τὸ κατάστημα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.¹ Τὸ βρῆκαν θεοσκότεινο. Ὁ Λόντος εἶπε καὶ φέρανε φῶτα ἀπὸ τὸ σπῆτι του, ποὺ ἦταν ἐκεῖ κοντά, κι ὁ Μακρυγιάννης ἔβαλε σκοποὺς στὴν πόρτα. Ὁ λαὸς ἔτρεξε νὰ καλέσει καὶ τοὺς ἄλλους σύμβουλους. Πρῶτοι ἔφτασαν ὁ Ρήγας Παλαμήδης² κι ὁ Μανσόλας,³ ἀργότερα οἱ ἄλλοι, ὁ ἕνας ὕστερ' ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀκολουθούμενοι ἀπὸ κύματα βοῶντων ἀνθρώπων. Ὁ Σπύρο-Μήλιος μπῆκε στὸ Συμβούλιο σὰν ἀντιπρόσωπος τοῦ στρατοῦ. Ἀφοῦ πιὰ ἦταν ἔτοιμο τὸ Συμβούλιο, ὕστερ' ἀπὸ σύντομη συζήτηση, σύνταξε τὴν προκήρυξη κι ὀρίστηκε ὁ Ἀντρέας Λόντος νὰ βγεῖ καὶ νὰ τὴν κάμει γνωστὴ στὸ λαὸ καὶ στὸ στρατὸ, ποὺ ἦταν συναγμένοι στὴν πλατεία, μπροστὰ ἀπὸ τὸ παλάτι. Μ' ἀνυπομονησία περίμεναν ὅλοι τὴν πράξη τοῦ σώματος, ποὺ σ' αὐτὸ εἶχαν ἀκουμπήσει τίς ἐλπίδες τοὺς καὶ τὴν τύχη τῆς πατρίδας. Εἶχε ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος, δταν ὁ Σίμος, στεκόμενος στὴ μέση τῆς πλατείας, διάβασε φωναχτά, γιὰ ν' ἀκούεται ἀπ' ὅλους, τὴν προκήρυξη τοῦ Συμβουλίου. Ὅταν ἔφτασε στὴν ἀνάγνωση τοῦ ὄρκου, στρατιῶτες καὶ λαός, αὐθόρμητα ὅλοι, σήκωσαν τὰ χέρια στὸν οὐρανό.

Ἡ προκήρυξη αὐτὴ τοῦ Συμβουλίου ποὺ ἀναγνώριζε τὸ κίνημα κι ἔκανε τὸ σῶμα αὐτὸ συνυπεύθυνο, καθησύχασε τὸ λαὸ καὶ τὸ στρατὸ καὶ τοὺς ἔδωκε

1. Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας εἶχε συσταθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀρμανσπεργκ κι ἦταν στὴ θέση τῆς Γερουσίας ποὺ εἶχε ὁ Καποδίστριας καὶ ποὺ ἦ Ἀντιβασιλεῖα τῆ διαλύσεως. Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας δὲν ἀντιπροσώπευε τὴν ἐθνικὴ κυριαρχία, μὰ ἦταν τὸ μοναδικὸ πολιτικὸ σῶμα καὶ μὲ μεγάλο κύρος τότε (Σ.Σ.).

2. Ρήγας Παλαμήδης: Γεννήθηκε στὴν Τρίπολη στὰ 1794. Στὸν Ἀγῶνα ἔδρασε κυρίως σὰν πολιτικός. Πληρεξούσιος σ' Ἐθνοσυνελεύσεις, μέλος τοῦ «Πανελληνίου» ἐπὶ Καποδίστρια, νομάρχης καὶ σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ Ὅθωνα. Ἰπουργός, ἀργότερα. Πέθανε στὰ 1872 (Σ.Σ.).

3. Δρόσος Μανσόλας: Γεννήθηκε στὰ 1789. Σπούδασε στὴ Γερμανία κι εἶχε καθηγητὴ τὸ Σίλλερ. Στὸν Ἀγῶνα ἔδρασε σὰν πολιτικός. Ἐπὶ πρωθυπουργίας Ἀρμανσπεργκ ἦταν ὑπουργός τῶν ἐσωτερικῶν (Σ.Σ.).

θάρρος, χωρίς νά τοὺς ἐξάψει. Λαὸς καὶ στρατὸς εἶχαν πιά θ,τι θέλανε, τῇ νομιμότητι, ποὺ ἀντιπροσωπεύονταν ἀπὸ ἓνα νομοθετικὸ σῶμα, ποὺ σὲ κείνες τὶς ὥρες, ποὺ δὲν ὑπαρχε πιά κυβέρνησις, ἐπαιρνε τῇ διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐξασφάλιζε τὴν κοινὴν ἡσυχίαν. Ὅλοι εὐχαριστήθηκαν καὶ τὰ χέρια τῶν πολιτῶν σήκωσαν τὸ Λόντο ψηλά καὶ τὸν πῆγαν μὲ ζωηρὰς ζητωκραυγὰς στὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας.

Ἄρχισαν τότε οἱ σύμβουλοι νὰ σκέφτονται γιὰ τὰ παρακάτω. Ὁ Μεταξάς, ὁ Λόντος καὶ ὁ Ρήγας Παλαμήδης προτείνουν νὰ γίνῃ μιὰ ἀναφορὰ πρὸς τὸ βασιλεῖον. Γίνηκε αὕτη καὶ ὑπογράφηκε, ἀφοῦ πρῶτα τῇ συζήτησαν λίγο. Ὑστερα βγάλανε ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς κυρίους: Κουντουριώτη, Α. Μαυρομιχάλη, Αἰνιάναν,¹ Ψύλλα,² Ἀναστ. Λόντο καὶ τὸ γραμματεῖα τοῦ Συμβουλίου Προβελέγγιο, γιὰ νὰ παρουσιάσουν τὴν ἀναφορὰ πρὸς τὸ βασιλεῖον. Σὲ μιὰ ὥρα μετὰ, ἔπρεπε νὰ φέρουν τὴν ἀπάντησιν. Οἱ ἀποσταλμένοι πῆγανε στὸ παλάτι, ἔμειναν ἐκεῖ ἀρκετὴ ὥρα καὶ ὕστερα κατέβηκαν στὴν πόρτα, κάλεσαν ἀπὸ κεῖ τὸν Καλλέργη κοντὰ τους καὶ τὸν ρώτησαν, ἀν ἔδινε τὴν ἀδεια στοὺς πρέσβεις τῶν ξένων Δυνάμεων νὰ προσκληθοῦν καὶ νὰ μποῦν στὸ παλάτι. Μεγάλος θόρυβος γίνηκε ἀνάμεσα στὸ λαὸν, μόλις ἀκούστηκε ἡ πρότασις αὕτη. Βοοῦσε ὁ λαὸς νὰ μὴν ἐπιτραπῇ στοὺς πρέσβεις νὰ μποῦν στὸ παλάτι. Ὁ Καλλέργης, χωρὶς καλὰ-καλὰ ν' ἀκούεται ἀπὸ τὶς κραυγὰς τοῦ λαοῦ, ἀρνήθηκε νὰ δεχτῆ τὴν αἴτησιν.³ Τότε ἡ ἐπιτροπὴ ἀνέβηκε πάλι στὸ παλάτι. Στὸ μεταξὺ εἶχαν καταφτάσει οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσίας καὶ ὅλοι μαζί ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Καλλέργη τὴν ἀδεια νὰ μποῦν. Ὁ Καλλέργης ἀπάντησε πῶς, μέχρις ὅτου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας δὲ θ' ἀποφάσισζε, μαζί μὲ τὸ βασιλεῖον, δὲ μπορούσε ν' ἀφήσῃ κανέναν, οὔτε νὰ μπεῖ, οὔτε νὰ βγεῖ.

Σ' αὐτὰ οἱ πρέσβεις τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων δὲν εἶπαν τίποτε. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας ὁμοῦς ἄρχισε νὰ διαμαρτύρεται καὶ συνέχεια ἀρχίζει νὰ διαμαρτύρεται καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Πρωσίας. Ὁ Καλλέργης τοὺς ἐξήγησε, πῶς δὲν ἔχουν δίκιον νὰ διαμαρτύρουνται. Στὸ μεταξὺ ὁ λαὸς ἀνησυχεῖ καὶ καλεῖ τὴν ἐπιτροπὴ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ παλάτι. Ἀφοῦ πέρασε κάμ-

1. Γεώργιος Αἰνιάναν: Ρουμελιώτης ἀπὸ τὸ χωριὸν Μαυρίλο. Γεννήθηκε στὰ 1788. Σπούδασε στὴν Πόλιν. Ἐκεῖ ἔγινε Φιλικὸς καὶ στὰ 1820 κατέβηκε στὴν πατρίδα του, ὅπου ἐργάστηκε μὲ ζῆλον. Ἐδρασε στὸν Ἀγῶνα ὡς πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς. Πληρεξούσιος στὶς Ἐθνοσυνελεύσεις, γεροῦσιαστὴς ἐπὶ Καποδίστρια καὶ σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ Ὀθωνα. Ἀργότερα ὑπουργός. Ἐγραψε καὶ πραγματείας γιὰ τὴν ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος (Σ.Σ.).

2. Γεώργιος Ψύλλας: Γεννήθηκε στὴν Ἀθήναν στὰ 1794. Σπούδασε στὸ ἐξωτερικόν. Στὴν Ἑλλάδα γύρισε στὰ 1824 καὶ ἔδρασε τὴν «Ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν». Ἐπὶ Ὀθωνα ἔγινε γεροῦσιαστὴς καὶ πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας καὶ ὑπουργός τῶν οἰκονομικῶν (στὰ 1854). Πέθανε στὰ 1879 (Σ.Σ.).

3. Μετὰ στὸ παλάτι ἡ Ἀμαλία κλαίοντας ἰκέτευε τὸν Ὀθωνα νὰ ὑποχωρήσῃ (Σ.Σ.).

ποση ώρα, ή επιτροπή βγήκε. Στα χέρια κρατούσε τὰ διατάγματα, πού μ' αὐτὰ σχηματίζονταν τὸ νέο ὑπουργεῖο καὶ συγκαλοῦνταν Ἐθνικὴ Συνέλευση καὶ τὰ διάβασε δυνατὰ μπρὸς σ' ὄλο τὸ λαό. Γίνηκε τότε μιὰ μικροσύγχιση, γιατί πολλοὶ ἤ δὲν ἄκουσαν ἢ δὲν κατάλαβαν τί ἔλεγαν τὰ διατάγματα, μὰ γλήγορα ἢ μικροσύγχιση καταλάγιασε.

Ἵστερα παρουσιάστηκαν στὸ βασιλιά οἱ νέοι ὑπουργοί, ὀρκίστηκαν, ἐτοίμασαν κι ὑπόγραψαν αὐτοὶ κι ὁ βασιλιάς τὰ δέκα διατάγματα. Ἔτσι, τέλειωσαν ὅλα καὶ μάλιστα μπροστὰ καὶ στοὺς πρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων.

ΣΤΙΣ ΤΡΕΙΣ τὸ ἀπόγεμα, οἱ στρατιῶτες, πού εἶχαν μείνει δεκατέσσερες ὥρες ἀκίνητοι στὴ γραμμὴ, ἀφοῦ παρελάσανε, ξεκίνησαν «ἐν παρατάξει» μαζὶ μὲ τὸ λαό, πού χαίρουνταν καὶ ζητωκραύγαζε: «Ζήτω ὁ βασιλιάς!»

Ἵστερ' ἀπὸ μισὴ ὥρα, ὅποιος περνοῦσε ἀπὸ τὴν πλατεία, δὲ μπορούσε νὰ δεῖ κανένα σημάδι, πού νὰ δείχνει πὼς ὀλάκερος Λαὸς καὶ Στρατὸς εἶχαν κάμει ἐκεῖ, πρὶν ἀπὸ λίγο, μιὰ ἐπανάσταση. Ὅλοι χαίρουνταν γι' αὐτό! Οἱ Ἕλληνες ἔδειξαν πόσο εἶχαν προοδέψει στὸν πολιτισμό, πόσο εἶχαν κατανοήσει τὰ δικαιώματά τους καὶ τὸν τρόπο πού ἔπρεπε νὰ τ' ἀποκτήσουν, χωρὶς ν' ἀφήσουν καμιὰ κηλίδα στὴν ἱστορία. Δέκα χρόνια τοὺς συκοφαντοῦσαν σὰν ἀνθρώπους γεμάτους πάθη, μίση καὶ δόλο, τοὺς εἶχαν ἐξευτελίσει, πὼς ἀνέχονταν τὴ δουλεία καὶ τὴ διαφθορά, καὶ σὲ μιὰ μέρα ἔδειξαν πόσο πολὺ θέλουν τὴ λευτεριά τους, πόσο εἶναι ἐπιεικεῖς μετὰ τὴ νίκη, πόσο εἶναι γενναῖοι πρὸς ἐκείνους πού στάθηκαν αἴτιοι τῆς δυστυχίας τους... Τὴ μέρα αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες γνώρισαν καλύτερα τοὺς Ἕλληνες. Κι ἦταν καιρὸς νὰ δείξουν τίς ἀρετές τους, γιατί οἱ ὀχτροὶ τους δὲν ἔπαυαν νὰ λέν πὼς οἱ Ἕλληνες εἶχαν τόσο ἀγρία καὶ σκοτεινὰ πάθη, πού φοβέριζαν τάχα πὼς θὰ γίνουν Σικελικοὶ ἐσπερινό! Ἐλπίζουμε πὼς τώρα θὰ ὀμολογήσουν οἱ ὀχτροὶ τους πὼς εἶχαν γελαστεῖ.»²

ΑΣ ΔΟΥΜΕ τώρα πιδ λεπτομερειακὰ τί εἶχε γίνεῖ στὸ σπίτι τοῦ Μαρυγιάννη. Θὰ μᾶς τὰ πει ὁ ἴδιος:

«Τὸ βράδυ συνάξω ἀνθρώπους καὶ βάνω τὸ σκέδιον εἰς ἐνέργειαν... Συνάξουνταν ἀνθρωποὶ μὲ τ' ἄρματα τους κι ἔρχονταν εἰς τὸ περιβόλι μου καὶ εἰς τὸ σπίτι μου καὶ οἱ δραγάτες. Τότε πλάκωσε ὁ Τζήνος μὲ πλῆθος χωρο-

1. Σικελικὸς Ἐσπερινός: Ἔτσι ἔμειναν γνωστὲς στὴν ἱστορία οἱ σφαγὲς τῶν Γάλλων, στὴ Σικελία, πού ἄρχισαν στίς 31 τοῦ Μάρτη 1282 καὶ τέλειωσαν στίς 28 τοῦ Ἀπρίλη τῆς ἴδιας χρονιᾶς Βασικὴ αἰτία τῶν σφαγῶν ἦταν τὸ μῖσος τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ πρὸς τοὺς Γάλλους. Ἀφορμὴ στάθηκε ἢ ἀπόπειρα βιασμοῦ μιᾶς κόρης τοῦ Παλέρμου ἀπὸ Γάλλο στρατιώτη, τὴ δεῦτερη μέρα τοῦ Πάσχα, τὴν ὥρα πού ὁ λαὸς πῆγαινε ν' ἀκούσει τὸν ἐσπερινό. Τοὺς Γάλλους τοὺς πέρασαν ὄλους ἀπὸ λεπίδι καὶ μονάχα δυὸ μπόρσαν νὰ σωθοῦν, ἀπ' ὄσους ἦταν στὸ νηεὶ (Σ.Σ.).

2. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 8 τοῦ Σεπτέμβρη 1843.

φύλακες, πεζούς και καθαλαραίους και άλλοι πολλοί και με κλείνουν έμένα μέσα. Και πιάνουν γύρα τὸ σπίτι μου και περιβόλι μου. Και μπήκαν μέσα εἰς τὸ περιβόλι πεζούρα και καθαλαρία. Ἀπὸ τοὺς δικούς μου ἄλλοι ἔφυγαν, ὅτ' ἦταν ὀλίγοι, κι ἄλλους τοὺς ἔπιασαν. Και μένω μ' ἑφτά ἀνθρώπους και τέσσερα παιδιὰ—ἄλλοι αὐτῆνοι ἤμαστε. Και κυριέψαν οἱ ἀναντίοι παντοῦ κι ἀνοιξαν και μασγάλια στὸν τοῖχο τοῦ περιβολιοῦ ὡς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μου. Τότε ἀπολπίστηκα. Και ἤμουν χαμένος μ' ὄλο μου τὸ σπίτι. Ἡ ἔξουσία... ἐτοίμασαν και τὸ στρατοδικεῖο νὰ μᾶς καταδικάσουνε με τὸν νόμο. Και εἶχαν ἐνενήντα διὰ τὴν τζελατίνα και στήν κορφή ἔμένα.

...Ἀφοῦ ἤμαστε κλεισμένοι, τὰ παιδιὰ μου και ἡ φαμελιά μου εἶδαν τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους κι ἄρχισαν και κλαίγαν πικρὰ και φώναζαν. Κι ἀκόμα ἔνα μωρὸ εἰς τὸ βυζι κι ἐκεῖνο κρέμασε τὸ κεφάλι του και τὸ κυριέψε μιὰ μεγάλη λύπη. Βλέποντας αὐτὸ μᾶς ἔδωσε μεγάλη λύπη και χαμὸν τοῦ μυαλοῦ μου.

Πρωτύτερα ὁ στοχασμὸς μου ἦταν αὐτός: νὰ βάλω φωτιὰ εἰς τὸν τζεμπιχανὲ νὰ χαθοῦμεν, ἂν ἰδῶ και δὲν μπορῶ ν' ἀντισταθῶ, και νὰ καγοῦμεν ὄλοι νὰ μὴ μείνει σπορὰ ἀπὸ τὴν οἰκογένειά μου, ὅτι θὰ τοὺς θεωροῦνε οἱ ἄλλοι ὡς εἰλωτες κι Ὀθραίους. Και ἤμουν εἰς αὐτὸ τὸ σκέδιον. Τ' ἀσκέρια τῆς ἔξουσίας με βρισιὲς ἄσκημες μᾶλεγαν σὲ ὀλίγον με τελειώνουν ἔμένα και τοὺς ὀπαδούς μου. Τότε θύμωσα ἀπὸ τίς ἄτιμες βρισιὲς ὀποῦ μοῦ κάναν κι ἀνοιξα τὴν πόρτα και βῆκα εἰς τὸ φόρο και τοὺς εἶπα:

«Γκιντι πουλημένα κριγιάτα τῆς τυραγνίας, ὀπαδοὶ τῆς ἀδικίας κι ἀτιμίας!»

Τότε αὐτῆνοι με διατίμησαν περισσότερο. Θύμωσα εἰς αὐτὸ κι ἀνοίγω τὴν αὐλόπορτα και σηκώνω τὸ ντουφέκι νὰ ρίξω εἰς τὸ σωρὸ, κι ἂν ἔπαιρνε φωτιὰ, ἐκεῖνο ἦταν ὁ θάνατός μας κι ὁ χαμὸς ὀλουωνῶνε μας μέσα εἰς τὸ σπίτι... Τραβώντας τὸ σκάνταλο τοῦ ντουφεκιοῦ εἰς τὸ σωρὸ, ἔνα χέρι πιάνει τὴν ταμπάτζα. Τότε ἐκλείσα τὴν πόρτα και μπήκα μέσα. Μοῦ λέγει ἡ φαμελιά μου: «... Τ' εἶναι αὐτὸ ὀποῦ ἔκαμες; Κι ἐσὺ τώρα χάνεσαι κι ἐμεῖς ὄλοι. Νὰ σὲ ἀναθεματίσουμεν δὲν βγαίνει τίποτας. Ὁ Θεὸς σχωρέσει ἐσένα κι ἐμᾶς».

Τότε, βλέποντας αὐτῆνη τὴ δυστυχία τοῦ σπιτιοῦ μου και με τὰ λόγια αὐτὰ και φωνές και δαρμούς τους, μούρθε ἀπὸ αὐτὰ ὄλα μιὰ πικρὴ λύπη και μοῦ εἶπε ὁ λογισμὸς μου πῆρα ἀθώους ἀνθρώπους εἰς τὸ λαιμὸ μου κι ἔγινε εἰς τὴν φαμελιά μου Κᾶη... Σηκώθηκα και πῆγα εἰς τίς εἰκόνας και κάνω τὴν προσευχή μου... Πιάνω μετὰ και φκιάνω μιὰν σημαία και γράφω:

«Ἐθνικὴ Συνέλεψη, Σύνταγμα».

Λέγω:

«Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ και τῆς βασιλείας του σηκώνεται ἡ σημαία τῆς πατρίδος!»

Τελειώνοντας αὐτὸ ἔφκιασα τὴ διαθήκη μου — ὅτι ἄλλαξα ἰδέα τὸ νὰ καγοῦμεν ὄλοι. Εἶπα, μπορῶ νὰ βγῶ ἔξω νὰ σκοτωθῶ. Τὸ λοιπὸν σκοτώνομαι

ἐγὼ καὶ μένουν αὐτῆνοι οἱ ἀδύνατοι. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ εἶναι θεριά.

«Εἰς δόξα τοῦ δίκιου καὶ μεγάλου Θεοῦ. Κύριε Παντοδύναμι! Ἐσὺ, Κύριε, θὰ σώσεις αὐτὸ τὸ ἀθῶο ἔθνος. Εἴμαστε ἁμαρτωλοὶ, εἶσαι Θεός! Ἐλέησέ μας, φώτισέ μας καὶ κίνησέ μας ἀναντίον τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης, τῆς συστηματικῆς τυραγνίας τῆς πατρίδος καὶ θρησκείας. Εἰς δόξα σου, Κύριε, σηκώνεται ἀπόψε ἡ σημαία τῆς λευτεριᾶς ἀναντίον τῆς τυραγνίας!

Πατριῶτες! Πεθαίνω διὰ τὴν πατρίδα. Στέκω εἰς τὸν ὄρκον μου τὸν πρῶτον. Δὲν μπορῶ, πατρίδα, νὰ σὲ βλέπω τοιοῦτως καὶ τῶν σκοτωμένων τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γριγῆς νὰ διακονεῦουν καὶ τίς νιῆς νὰ τίς βιάζουσι διὰ κομμάτι ψωμί εἰς τὴν τιμὴν τοῦσ οἱ ἀπατεῶνες τῆς πατρίδος. Γιωματῆς οἱ φυλακῆς ἀπὸ ἀγωνιστῆς καὶ στὰ σοκῆκια σου διακονεῦουν αὐτῆνοι οἱ ἀγωνισταί, ὅπου χύσανε τὸ αἷμα τοῦσ διὰ νὰ ξαναειπωθεῖ «πατρίδα Ἑλλάς». Εἴτε ἐλευτερία κατὰ τοὺς ἀγῶνες μας καὶ θυσίαι μας, εἴτε θάνατος σ' ἐμᾶς! Πεθαίνω ἐγὼ πρῶτος ἀπόψε. Ἔχετε γειά, πατριῶτες, καὶ εἰς τὴν ἄλλη ζωὴ σμίγουμε, ἐκεῖ ὀποῦναι καὶ οἱ ἄλλοι συναγωνισταί μας...

Πατρίδα! Σ' ἀφήνω ἀνήλικα παιδιὰ καὶ γυναίκα, ἂν τ' ἀφήσουσι ζωντανά, τ' ἀφήνω εἰς τὴν προστασίαν σου. Κοίταξε, ὅτ' εἶναι παιδιὰ τοῦ τίμιου ἀγωνιστῆ Μακρυγιάννη. Ποτὲ αὐτὸς δὲν σὲ φύχρανε εἰς τὰ δεινὰ σου καὶ τώρα πρόθυμος νὰ πεθάνει διὰ σένα γιὰ νὰ σὲ ἰδοῦνε τὰ παιδιὰ σου ἐλευτερῆ Ἑλλάδα καὶ ὄχι παλιόφαθα τῆς τυραγνίας καὶ τῶν κολάκων της...

Βιαστικὸς γράφω καὶ μὲ τὴν σημαία μου εἰς τὸ χέρι. Ἔχετε γειά ὅλοι καὶ τὴν τυραγνίαν νὰ μὴν τὴν ἀφήσετε νὰ φωλιάσει εἰς τὴν πατρίδα, νὰ μὴν ντροπιάσετε τόσα αἵματα ὅπου χύθηκαν.

1843 Σεπτεμβρίου 3

μακρυγιαννίς»

Τότε τὴ διαθήκη τὴ δίνω τῆς γυναικὸς μου καὶ τῆς λέγω :

«Πάρ' το αὐτὸ τὸ χαρτί, βάλ' το σὲ μιὰ πέτρα ἀπὸ κάτου νὰ εἶναι σίγουρο, νὰ μὴν κάψουσι τὸ σπίτι καὶ καγεῖ. Κι ἂν πάθω ἐγὼ, νὰ τῶχτε ἐσεῖς καὶ ν' ἀκολουθήσετε, καθὼς γράφω».

Μὲ φωνῆς καὶ δαρμούς τὸ πῆρε ἡ φαμελιά μου δλη καὶ τὸ ἔκρυψαν. Τότε ἠσύχασε ἡ ψυχὴ μου καὶ τὸ σῶμα μου ἔλαβε ἄλλη ψύχωσιν. Τότε σιγύρισα ὅλα μου τὰ δπλα, τὰθαλα εἰς τὴν θέσιν τοῦσ. Κατέθηκα μὲ τὴν σημαία κάτου εἰς τὸ σπίτι καὶ εἶδα τί ἀνθρωποὶ μείναν. Καὶ μέτρησα ὅλους: ἑπτὰ καὶ τέσσερα παιδιὰ. Τότε τοῦσ λέγω :

«Ἀδελφοί,

Ἔκαμα αὐτὸ τὸ κίνημα, ὅτι ἀδικέασταν ἐσεῖς οἱ ἀγωνισταί καὶ ὅλο τὸ ἔθνος ἀπὸ τίς κυβέρνησῆς μας καὶ εἶπα ἴσως καὶ μ' αὐτὸ σώνονταν τὰ δεινὰ μας ὅλωνων τῶν Ἑλλήνων. Δὲν ἦταν τυχερόν. Ἔχομεν ἀκόμα ἁμαρτίαι νὰ μᾶς παιδέψουσι. Ἐμεῖς, ὅσοι εἴμαστε ἐδῶ, εἴμαστε τώρα ἀδύνατοι, καὶ οἱ ἄλλοι ὅπου μᾶς ἔχουσι κλεισμένους πολλοί. Νὰ μὴν χαθεῖτε καὶ ἐσεῖς ἀδίκως, ἐλάτε νὰ σᾶς ἀνοίξω τὴν πόρταν νὰ φύγετε. Δὲν θέλω νὰ σᾶς ἔχω εἰς τὸν λαϊμό μου νὰ χαθεῖτε καὶ ἐσεῖς. Κι ἐγὼ μένω εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ

σάβανον ἔχω τὴν σημαία οὐοῦφκιασα. Καὶ σ' αὐτὴν ἀπάνου θέλω νὰ πεθάνω ὑπὲρ τῆς πατρίδας μου καὶ θρησκείας μου».

Τότε, μὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πατρίδας, μὲ δάκρυα καυτερὰ θυμῶμαι ἐκείνη τὴ βραδυὰ καὶ τὴν ἀπάντησιν αὐτηνῶν τῶν γενναίων ἀντρῶν καὶ τῶν ἀθῶων παιδιῶν :

«Δὲν ἤρθαμεν εἰς τὸν γάμον σου νὰ χαροῦμεν, ἤρθαμεν νὰ πεθάνωμεν, ἐκεῖ ὁποῦ θὰ πεθάνεις ἐσὺ μὲ τὴν σημαίαν τῆς πατρίδος μας καὶ θρησκείας μας. Ἐοῦ τὴν θέλεις σάβανον καὶ δὲν τὴν θέλομεν ἐμεῖς ; Θέλομεν νὰ ζοῦμεν εἴλωτες τῶν Μπαβαρέζων κι ἀλλουῶν ὁμοίων τους, ἐπεὶ μᾶς καταδικοῦνε ; Δὲν μετρηθῆκαμεν νὰ φύγωμεν, ὅσοι μείναμεν, μετρηθῆκαμεν νὰ πεθάνωμεν. Καὶ εἴμαστε ἔτοιμοι ὅ,τι ὁδηγίεις θὰ μᾶς πεῖς ν' ἀκολουθήσωμεν».

Τοὺς ἀγκάλιασα καὶ τοὺς φίλησα, τοὺς ἔδωσα κι ἀπὸ 'να κρασί... Τοὺς ὁδήγησα εἰς τὶς πόρτες κι ἄλλες θέσες, ὅποτε μᾶς ριχτοῦνε νὰ πεθάνωμεν.

'Ἐκεῖ ὁποῦ τελειώσαμεν αὐτὰ κι ἐτοιμαζόμεστε νὰ πεθάνωμεν ἔντεκα, ὁ Θεὸς στέλνει καὶ τὸν ἀγαθὸν καὶ γενναῖον πατριῶτη τὸν Γιάννη Κώστα μ' ἄλλους πέντε, κι ἀπὸ μέσα ἀπὸ αὐτοὺς—τοὺς στραβῶνει ὁ Θεὸς καὶ δὲν τοὺς βλέπουν. Καὶ τοὺς ἀνοίγω καὶ μπαίνουν αὐτὰ τὰ ἔξω λιοντάρια. Σὲ ὀλίγον μῶρχεται κι ὁ γενναῖος Κυργιάκος Ἀργυροκαστρίτης μ' ἄλλους ὀχτῶ πατριῶτες τοῦ ἀπὸ τὸν Περαιὰ, ὅτι τὸν εἶχα εἰς τὸν ὄρκον καὶ τοῦ παράγγειλα· καὶ τὸ ἴδιον στράβωσε τοὺς ἀπατεῶνες ὁ Θεὸς, μπῆκαν κι αὐτῆνοι οἱ γενναῖοι ἀντρες ἀδελφοί. Σὲ κἀνα·δυὸ ὥρες ἔρχονται κι οἱ γενναῖοι κι ἀγαθοὶ πατριῶτες ὁ Γιαννάκη Σούλης μὲ τὸν ἀδερφὸ τοῦ Δημητράκη καὶ γαμπρὸ τοῦ Γκίτζα κι ὁ Μελέτης Παπαδάμη Κουντουργιώτης μὲ εἴκοσι πέντε ἀνθρώπους καὶ μὲ μεγάλον κίντυνον τῆς ζωῆς τους αὐτῆνοι ὄλοι σῶθηκαν μέσα, ὅτι τοὺς εἶδαν τὰ στρατέματα αὐτοῦς. Τότε ἀρχισε τὸ ντουφέκι ἀπὸ τοὺς ἀναντίους, κι αὐτῆνοι οἱ γενναῖοι κι ἀγαθοὶ πατριῶτες ὄλοι, οἱ εἴκοσι πέντε, ἀπὸ μέσα ἀπ' οὐλοὺς τοὺς ἀναντίους ρίχτηκαν ὡς λιοντάρια. Τοὺς ρίχτηκαν ἀπάνου τους οἱ ἀναντίοι ὄλοι. Ρίξαν καὶ σκότωσαν μόνον ἕναν νωματάρχη. Αὐτὸς μόνον ἐσκοτώθη εἰς τὸ Σύνταμα. Τότε μπῆκαν ὄλοι μέσα κι ἀνάψαμεν τὸ ντουφέκι καὶ οἱ μέσα καὶ οἱ ἔξω. Ὅμως ἐμεῖς δὲν θέλαμεν νὰ ρίξωμεν εἰς τὸ κρέας, ὅτι ἦταν ἀδελφοὶ μας κι ἐκεῖνοι. Τότε ντουφεκισμοὺς ἐμεῖς κι ἐκεῖνοι, κι ἀρχίσαμεν ἐμεῖς :

«Ζήτω τὸ Σύνταμα κι ἡ Ἐθνικὴ Συνέλεψη !»

Ἀρχισαν ἀπὸ τὸ κάστρο ἐκεῖνοι ὁποῦχαν ὁδηγήσει καὶ οἱ φωτιῆς ἀπὸ τὰ βουνά. Τὶς καμπάνες πῆγε ὁ δήμαρχος προδότης Ἀνάργυρος Πετράκης κι ὁ ἀστυνόμος Μιμίκος Μισαραλιώτης καὶ οἱ ὁπαδοὶ τους καὶ δὲν ἄφησαν νὰ βαρέσουν... Τότε κινήθη καὶ τὸ ταχτικὸν καὶ ἱππικὸν μὲ τὸν Καλλέργη καὶ Σκαρβέλη, ἀκούγοντας τοὺς ντουφεκισμοὺς μας, καὶ πῆγαν εἰς τὸ παλάτι. Εὐτὺς κι ἐγὼ ἄφησα τὴν ἀναγκαῖα φρουρὰ καὶ πῆγα κι ἐγώ. Βγαίνοντας ἔξω μ' ἀκολούθησαν ὄλοι οἱ πολῖτες. Ἦρθαν κι ἀπὸ τὰ χωριά, ὁποῦ τοὺς εἶχα παραγγεῖλει. Καὶ μᾶς πῆραν εἰς τὰ χέρια ὄλος ὁ λαός. Χάλευαν νὰ

μπούνε από τὰ παλεθούρια εἰς τὸ παλάτι. Τότε τοὺς μίλησα νάχουν τὴν μεγάλην ἀρετὴν καὶ πατριωτισμόν...

Σὰς λέγω, ἀδερφοὶ ἀναγνώστες, ὅτι ὁ εὐλογημένος λαὸς τῆς πρωτεύουσας δὲν βῆκαν ἔξω ἀπὸ τὸν γενναῖον πατριωτισμὸν τοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ἀπεριγραφήν ἀρετῆν τοὺς οὔτε μιὰν τρίχα. Πέφταν μαντήλια τῶν ἀνθρώπων, ταμπακέλες ἀσημένιες καὶ ἄλλα σ' ἐκείνον τὸν πληθυσμὸν καὶ ἔθαναν ντελάλη καὶ φώναζε καὶ τᾶδιναν ἐκείνων ὁποῦ τᾶχασαν. Τ' ἀργαστήρια δλα ἀνοιξαν καὶ κάναν τὴν δουλειὰ τοὺς...»¹

ΑΣ ΔΟΥΜΕ τώρα τί γίνονταν μέσα στὸ παλάτι σύμφωνα μὲ περιγραφήν τοῦ ἴδιου τοῦ "Οθωνα. "Ἐγραφε στὸν πατέρα του :

«Τὸ βράδυ, μία τοῦ Σεπτέμβριου 1843, πῆρα πληροφορίες, πὼς θὰ γίνονταν γενικὸς ξεσηκωμὸς μπροστὰ στὸ παλάτι μου τὴν ἄλλη μέρα ἢ καὶ τὴν πάρα ἄλλη μὲ σκοπὸ νὰ ζητήσουν Σύνταγμα καὶ τέτοια. "Ἐδωκα διαταγὰς νὰ κοιμηθοῦν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ στοὺς στρατώνες τῆς νύχτας αὐτῆς. Τὴν ἄλλη μέρα ἔμαθα, πὼς τὰ προφυλαχτικὰ αὐτὰ μέτρα σχολιάζονταν κοροϊδευτικὰ, ὡς ὑπερβολικὰ. Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας μέρας πῆρα δυὸ μηνύματα, τὸ ἓνα πὼς οἱ συνωμότες θὰ συνάζονταν στὶς δέκα τὸ βράδυ σὲ κάποιον σπῆτι, ὅχι καὶ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ παλάτι μου, καὶ τὸ ἄλλο, πὼς στὶς δυὸ τὰ μεσάνυχτα σκόπευαν νὰ μὲ πιέσουν νὰ ὑπογράψω κάτι.

Κατὰ τῆς 11 μὲ 12 τῆς νύχτας ἄκουσα ἀπανουτὲς ντουφεκιῆς στὸ μέρος ποὺ μοῦχαν πεῖ, καὶ ὁ ὑπασπιστής μου, ποὺ ἦταν μαζί μου κείνη τὴ στιγμή, πίστεψε πὼς ὅλοι οἱ συνωμότες θὰ εἶχαν πιαστεῖ. Ἐμφανικὰ ἀκούσαμε κραυγὰς ἀπὸ ἄλλο μέρος, ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς πόλης καὶ πρὶν περάσει πολλὴ ὥρα ὅλο τὸ ἱππικὸ καὶ τὸ πεζικὸ — ποὺ εἶχαν πάρει ἐντολὰς, μόλις ἀκουστῆ ἢ πρώτην ντουφεκιὰ νὰ βαδίσουν πρὸς τὸ παλάτι καὶ νὰ σταθοῦν μπροστὰ ἀπ' αὐτὸ — βᾶδιζε πρὸς τὸ παλάτι μὲ φωνῆς :

«Ζήτω τὸ Σύνταγμα !»

Σὲ λίγο ἔφτασε καὶ τὸ πυροβολικόν. "Ἐνα κανόνι πῆρε θέση φάτσα ἀπὸ τὴν κεντρικὴν πύρτα τοῦ παλατιοῦ καὶ μετὰ τὸ γέμισαν. Μονάχα ἢ φρουρὰ τοῦ παλατιοῦ, ποὺ εἶχα φροντίσει νὰ τὴ διπλασιάσω, στάθηκε πιστὴ στὸ πλευρὸ μου. Ἡ ἀφοσίωση τῶν ἀντρῶν αὐτῶν μὲ συγκίνησε «μέχρι δακρῶν».

"Ἐστειλα κάτου τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τὸ γενναῖο πρῶτον ὑπασπιστὴ μου Γαρδικιώτη Γρίβα γιὰ νὰ προτρέψουν τοὺς στρατιῶτες νὰ γυρίσουν στὸ καθήκον τοὺς. Πιάστηκαν καὶ οἱ δυὸ, πρὶν μπορέσουν, καθὼς νομίζω, νὰ μιλήσουν πρὸς τὸ πεζικόν. Στὸ μεταξύ, ὁ στρατὸς εἶχε συναχθεῖ ὅλος, μὰ πέρασε ἀρκετὴ ὥρα, ὥσπου νὰ συναχθεῖ τὸ πλῆθος. Πάντως δὲν ἦταν πολλοί. "Ἀπὸ τὸ μπαλκόνι κάλεσα τὸν ἀρχηγὸν τῆς στάσης συνταγματάρχη

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 445—452.

του ἱππικοῦ Καλλέργη νὰ πάρει τὰ στρατέματα ἀπὸ κεῖ, λέγοντάς του τὴν ἴδια ὥρα, πὼς θὰ ἱκανοποιούσα τις ἐπιθυμίες τους, ἀφοῦ πρῶτα θὰ τις ἐξέταζα μὲ τοὺς ἀρμοδίους μου. Ἡ ἀγάπη μου πρὸς τὸ λαὸ θὰ μοῦ ἔδινε δύναμη γι' αὐτό.

Οἱ στρατιῶτες ἦταν πολὺ μακριὰ καὶ δὲ μπορούσαν ν' ἀκούσουν τὰ λόγια μου. Ἐδγάλα τότε προκήρυξη καὶ ἔλεγα πὼς θὰ συνεννοοῦμαι μὲ τοὺς πρέσβεις τῶν τριῶν φίλων Δυνάμεων καὶ μάλιστα τὸ ἴδιο κείμενο πρῶτ. Ἄλλὰ κανένα δρελος. Οἱ κραυγές «Ζήτη τὸ Σύνταγμα» ἦταν ἀκατάπαυτες καὶ συχνὰ ἀκούονταν καὶ φωνές : «Ζήτη ὁ βασιλιάς !» Τὸ πρῶτ ἔστειλα γράμματὰ στοὺς πρέσβεις τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, καθὼς καὶ πρὸς τὸν πρεσβευτὴ τῆς Βαυαρίας, παρακαλώντας τους νὰρθουν νὰ μὲ δοῦν τὸ συντομώτερο. Ὁ στρατὸς ποῦταν μπρὸς στὸ παλάτι δὲν ἄφησε νὰ πᾶνε τὰ γράμματά μου στὴν προορισμὸ τους. Ὑστερα ἦρθε μιὰ ἀντιπροσωπεῖα τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ποὺ εἶχαν συναχτεῖ στὴ διάρκεια τῆς νύχτας ἀπὸ τὸν ἀρματωμένο στρατὸ καὶ εἶχαν κάμει συνεδρίαση, ἐνῶ οἱ στρατιῶτες στέκονταν στὸν προθάλαμο. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα μοῦ ἔδωσε γραφτὲς τις ἀποφάσεις τους.

Ἐπρεπε ν' ἀντικαταστήσω τοὺς ὑπουργοὺς μου μὲ ἄλλους καὶ νὰ ὑποσχεθῶ Ἐθνοσυνέλευση καὶ Σύνταγμα. Ἐγὼ ζήτησα ν' ἀφήσουν νὰ φτάσουν τὰ γράμματά μου πρὸς τοὺς πρέσβεις. Ὅταν ὄμως ἄκουσα πὼς οἱ κύριοι αὐτοὶ ἀρνοῦνταν καὶ πὼς τὸ πλῆθος γίνονταν ὄλο καὶ πιὸ πολὺ ἀνήσυχο, ἀποφάσισα νὰ ὑποκύψω. Ἡξέρα πὼς ἡ παραίτησή μου θὰ ἔρριχνε τὸ λαὸ σ' ἀναρχία, ἀν καὶ ἡ λύση αὐτὴ θὰ ἦταν προσωπικὰ σὲ μένα πιὸ εὐχάριστη. Ὡστόσο, τὰ στρατέματα δὲ φεῦγαν. Ἡθελαν νὰ μείνουν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ παρουσιαστοῦν σ' αὐτὰ οἱ νέοι ὑπουργοὶ καὶ μαζί μ' αὐτοὺς καὶ ἐγὼ. Ὑστερ' ἀπὸ πολλὴ ὥρα παρουσιαστήκαμε, οἱ νέοι ὑπουργοὶ καὶ ἐγὼ μαζί.

Μετὰ βγήκε μιὰ καινούργια δυσκολία στὴ μέση. Μοῦ φέρανε νὰ ὑπογράψω διατάγματα, ποὺ μ' αὐτὰ ἔπρεπε νὰ δώσω ἐπαίνους στοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπανάστασης γιατί εἶχαν κρατήσῃ τὴν τάξη στὴν πόλη, νὰ κοπεῖ μετάλλιο καὶ ἡ μέρα αὐτὴ νὰ πανηγυρίζεται κάθε χρόνο. Ἐγὼ ἀρνήθηκα νὰ τὰ ὑπογράψω αὐτά. Στὸ μεταξὺ ἦρθαν καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Δυνάμεων. Τοὺς ρώτησα, ἀν εἶχαν τὴ διάθεση νὰ καταφέρουν τοὺς ὑπουργοὺς μου νὰ μὴν ἐπιμείνουν σ' αὐτὰ ποὺ ζητοῦσαν, ἢ, ἀν κείνοι ἐπιμέναν, νὰ μοῦ ποῦν τι θ' ἔπρεπε νὰ κάμω: νὰ ὑποκύψω ἢ νὰ παραιτηθῶ; Ἐγὼ προσωπικὰ προτιμοῦσα τὴ δευτέρη λύση. Αὐτοὶ μίλησαν μὲ τοὺς ὑπουργοὺς μου, μὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα, καὶ μὲ συμβουλέψανε νὰ κάμω καὶ αὐτὴ τὴν παραχώρηση, ποὺ ἦταν δευτερεύουσα, μπρὸς στὴ μεγάλη θυσία ποὺ εἶχα κιόλας κάμει καὶ μοῦ ὑποσχέθηκαν πὼς θὰ πᾶσκιζαν ν' ἀποκαταστήσουν τὸ βασιλικὸ γόητρο, ποὺ τώρα τόσο εἶχε κουρελιαστεῖ. Ὑποχώρησα στὶς ἐπιθυμίες τους καὶ μὲ δυστροπία παρουσιάστηκα μὲ τοὺς πρέσβεις καὶ τοὺς ὑπουργοὺς στὸ μπαλκόνι μου. Ἐμείνα ἐκεῖ μιὰ μονάχα στιγμὴ, ἐνῶ τὸ πλῆθος ζητωκραύαζε... Ἐνῶ διαρκούσε ἡ τελευταία σύσκεψη φοβερῶς πὼς θὰ τινάξουν τὴν πόρτα στὸν ἄερα μὲ δύνα-

μίτη κι ὁ Καλλέργης μᾶς ἔστειλε εἶδηση, πὼς ἀργούσαμε πολὺ καὶ μᾶς ἔδινε προθεσμία ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ἀκόμα... Ὁ πόθος γιὰ ἀπόχτηση Συντάγματος εἶναι, βέβαια, γενικός...

Μὴν ἀνησυχεῖτε... Ἡ ἐξέγερση τέλειωσε στὴν πρωτεύουσα. Χτὲς βγήκα καθάλα μὲ τὴ συνηθισμένη συνοδεία μου κι ὁ λαὸς φώναζε: «Ζήτηω ὁ βασιλιάς!»¹

Ὅπως βλέπουμε ἀπὸ τὸ παραπάνου γράμμα, ὁ «διανοητικῶς ἀνάπηρος» τὰ εἶχε τετρακόσα, ὅταν ἦταν νὰ ὑποστηρίξει τὰ «ἐλέψ θεοῦ» δικαιώματά του, τὴν ἀπολυταρχία του, τὸ θρόνο του.

ΚΙ ΕΤΣΙ, στίς 3 τοῦ Σεπτέμβρη 1843 «ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας, μὲ μιὰ κλωτσιὰ του, τίναξε μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὅλο τὸ κοπάδι τῶν Βαυαρῶν τυχοδιωχτῶν ποὺ τόσα χρόνια ρουφούσαν ὅ,τι ζωτικὸ ὑπαρχε στὸν τόπο».²

1. Ἐφημ. «Ἐλευθέρον Βῆμα», 17 τοῦ Ἀπρίλη 1939.

2. Ἀγαπητοῦ Ἀγαπητοῦ: Op. cit., σελ. 162.

Ο ΑΙΩΝΙΟΣ ΚΑΙΡΟΣΚΟΠΟΣ

42. Γυρνάει στην 'Αθήνα.

ΣΑΝ ΕΜΑΘΕ ὁ Κωλέτης τὰ γεγονότα τῆς 'Αθήνας, εἶπε :

«Μπρέ, τὴν ἔκαμαν κεῖ κάτω !»

Μόνο πού, σὰν πολιτικὸς πού ἦταν, δὲν ἔδειχνε τὴ δυσαρέσκειά του, γιὰ ὅσα εἶχαν γίνεи, στοὺς ξένους, πού τὸν ρωτοῦσαν σχετικά. Ἀντίθετα, τοὺς βεβαίωνε πὼς στὴν Ἑλλάδα ἀνοίγονταν πιά ἕνα λαμπρὸ μέλλον.¹

Ὁ παρακάτου ἄλλως διὰ λόγος του μὲ τὸ Γκιζῶ φανερώνει τίς πραγματικὲς σκέψεις του, σχετικά μὲ ὅσα εἶχαν γίνεи :

Γκιζῶ: Τί φρονεῖτε ; Πρόκειται γιὰ κίνημα αὐθόρμητο, φυσικό, ἔθνικό, καθαρὰ ἑλληνικό ;

Κωλέτης : Δὲν πρόκειται γιὰ καθαρὰ αὐθόρμητο κι ἔθνικό κίνημα. Πρόκειται γιὰ ρωσικὴ ὑπόθεση. Ἡ Ρωσία δὲ θέλησε παρὰ ἕνα πράμα : Νὰ φέρεи τὴν Ἑλλάδα στὴ θέση τῆς Βλαχιᾶς... Ἀπ' τὰ 1827 εἶδα ν' ἀρχίζει ἡ δουλιὰ αὐτὴ. Κι ἀπὸ τότε δὲν ἔπαψε οὔτε μιὰ στιγμὴ...

Γκιζῶ : Τί ἀποδείξεις ἔχετε ;

Κωλέτης : Ἔχω ἀποδείξεις, ἀλλὰ δὲ μπορῶ νὰ τὰ πῶ ὅλα, ὅσα ξέρω, ἀκόμα οὔτε καὶ σὲ σᾶς. Ἔχω δώσει τὸ λόγο τῆς τιμῆς μου. Ἀλλὰ εἶμαι βέβαιος γι' αὐτὰ πού σᾶς λέω.

Γκιζῶ : Τί θὰ κάμετε τώρα ;

Κωλέτης : Τίποτε. Θὰ παρακολουθῶ τὰ πράματα. Θεωρῶ τὸν Ὀθωνα χαμένο. Ἡ Ἑθνικὴ Συνέλευση θάναί ρωσόφιλη.²

Ὅπως βλέπουμε, ὁ Κωλέτης ἔπεφτε ἔξω στίς κρίσεις του πέρα γιὰ πέρα. Ἀγνοοῦσε πὼς ἡ ἀπόχτηση Συντάγματος ἦταν θέληση ὄλων τῶν Ἑλλήνων κι ὄχι μιᾶς πολιτικῆς μερίδας.

1. Δημ. Ἡλιόπουλου : Op. cit., σελ. 40.

2. Τάκη Πιπινέλη : Op. cit., σελ. 369—370.

‘Ο Σουτσοσ κάνει μιὰ πολὺ σωστὴ παρατήρηση σχετικὰ μὲ τὸν Κωλέτη καὶ τὴν ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου. Γράφει :

«Ἐρχεται ἀπὸ τὸ Παρίσι κι ὁ κύριος Κωλέτης. Λίγο ἀργὰ ὅμως! Τὸ Ἔθνος δὲν τὸν περίμενε κι ἔκαμε τὴν ἐπανάστασή του χωρὶς αὐτόν.

Αὐτὸ μαρτυράει, πὼς ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδας γίνηκε μέγας καὶ πὼς μεγάλοι δὲν ὑπάρχουν πιά ἐδῶ. Στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια, οἱ λίγοι ἔσπερναν τοὺς πολλοὺς, σήμερα οἱ πολλοὶ σέρνουν τοὺς λίγους. Πρόσδος τεῦ Ἔθνους!»¹

ΟΙ ΠΡΩΤΟΥΡΓΟΙ τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1843, ξέροντας πὼς ὁ Κωλέτης κι ὁ Μαυροκορδάτος ἦταν ἔμπιστοι, τῆς Γαλλίας ὁ πρῶτος καὶ τῆς Ἀγγλίας ὁ δεύτερος, τοὺς κάλεσαν νὰρθοῦν στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ πάρουν μέρος κι αὐτοὶ στὴ σύνταξη τοῦ Συντάγματος καὶ στὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας.² Ὁ Μεταξάς, ποὺ εἶχε σχηματίσει κυβέρνηση μετὰ τὴν ἐπανάσταση, ἤθελε νὰ τῆς δώσει περισσότερο γόητρο, κι αὐτὸ θὰ τὸ πετύχαινε ἂν κατάφερνε νὰμποῦν σ’ αὐτὴ ἐκπρόσωποι ὄλων τῶν κομμάτων.³

Ὁ Κωλέτης ἀποφάσισε νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνηση μάλιστα διέθεσε ἐπίτηδες πολεμικὸ καράβι γιὰ νὰ τὸν φέρει ὡς τὸν Πειραιά. Πολλοὶ φίλοι του—τρεῖς χιλιάδες, γράφει ὁ Γούδας—κατέβηκαν στὸν Πειραιά νὰ τὸν καλωσορίσουν. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος, ποὺ βρίσκονταν τότε στὸ λιμάνι, τὸν χαιρέτησε πρῶτος κι ἀμέσως ὕστερα ὁ γαλλικὸς. Ὁ κόσμος τὸν ἀνέβασε στὴν Ἀθήνα μὲ ζητωκραυγές. Σὰν ἔφτασε στὸ Φάληρο, ἔπυε ὁ τάφος τοῦ Καραϊσκάκη, βγήκε ἀπὸ τὸ πλῆθος, πῆγε κοντὰ στὸν τάφο τοῦ ἀθάνατου ἥρωα, γονάτισε καί... προσευχήθηκε. Τί γίνονταν στὴν ψυχὴ του κείνη τὴ στιγμὴ; Τὰ παρακάτου ἔργα του θὰ μᾶς τὸ δείξουν.

ΟΤΑΝ πρωτοπαρουσιάστηκε στὸ βασιλιά, τοῦπε :

«Μεγαλειότατε! Ἦρθα νὰ πράξω μαζί μὲ τὴ μεγαλειότητά σας ἢ καὶ μόνος ὅ,τι μεγάλο μπορέσω γιὰ τοὺς Ἕλληνες!»⁴

Ὁ Μεταξάς πρόσφερε καὶ σ’ αὐτόν καὶ στὸ Μαυροκορδάτο ὑπουργεῖο. Στὴν ἀρχὴ ἀρνιούνταν κατηγορηματικὰ κι οἱ δυὸ νὰ πάρουν μέρος στὴν κυβέρνηση, τελικὰ ὅμως δέχτηκαν νὰ γίνουν ὑπουργοὶ χωρὶς χαρτοφυλάκιο, μὰ μὲ δικαίωμα ψήφου.⁵

ΣΤΙΣ 8 ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ τοῦ 1843 ἄρχισε τίς ἐργασίες τῆς ἡ Ἔθνο-

1. Ἀλεξ. Σούτσοσ : «Ἡ Μεταβολὴ τῆς Γ’ Σεπτεμβρίου», Ἀθήνα 1844, σελ. 29.

2. Νικ. Δραγοῦμη : Ὁρ. cit., τόμ. Β’, σελ. 86.

3. Γ. Ἀσπρέα : Ὁρ. cit., τόμ. Α’, σελ. 165—166.

4. Ἀλεξ. Σούτσοσ : «Ἡ μεταβολὴ τῆς Γ’ Σεπτεμβρίου», ἔκδ. β’, σελ. 160.

5. Κώστα Παπαρηγόπουλος : Ὁρ. cit., τόμ. ΣΤ’, σελ. 260.

συνέλευση που θά φήφιζε τὸ Σύνταγμα. Πρόεδρος της ἐκλέχθηκε ὁ γέρο - Πα-
νούτσος Νοταρὰς κι ἀντιπρόεδροι : ὁ Κωλέτης, ὁ Μεταξὰς, ὁ Λόντος κι ὁ Μαυ-
ροκορδάτος.

Γιατὶ μπήκε στὴν κυβέρνηση Μεταξᾶ καὶ ποιοὶ ἦταν οἱ σκοποὶ του
στὴν Ἐθνοσυνέλευση μᾶς τοὺς λέει ὁ ἴδιος σὲ γράμμα του πρὸς τὸ Desages :

«Ὅταν ἔφτασα ἐδῶ, ἡ κυβέρνηση βρίσκονταν στὰ χέρια τῶν ἀντρῶν τῆς
3ης τοῦ Σεπτέμβρη. Ὑποχρέωσα τὸν ἑαυτὸ μου νὰ μπεῖ στὸ ὑπουργικὸ συμ-
βούλιο γιὰ νὰ ἐξουδετερώσω τὴν ἐπίδραση τοῦ ἐπα-
ναστατικοῦ στοιχείου. Ἐπέτυχα στὸ ἔργο αὐτό. Ἡ Συνέλευση
ἔδειχνε τάσεις κινδυνώδεις. Ἐπρεπε, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ν' ἀγωνιστῶ
ἐνάντια στὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα, κι ἀπ' τὴν ἄλλη ἐνάν-
τια στὶς μικρὰς ἀντιζηλιὰς διαφόρων ἀνθρώπων... Ἄν καὶ περιοριζόμενα τὸ
Μεταξᾶ, ἐνώθηκα στενὰ μὲ τὸ Μαυροκορδάτο. Ἔτσι ἐπικρατήσαμε στὴ Συνέ-
λευση καὶ σώθηκαν κι ὁ βασιλιάς κι ἡ μοναρχία κι ἡ χώρα».¹

Τὰ σχόλια περιττά.

43. Κωλέτης καὶ Καίρης.

Ο ΚΑΪΡΗΣ γεννήθηκε στὴν Ἄντρο στὰ 1784. Πρὶν γίνεи κληρικὸς
λέγουνταν Θωμάς. Σπούδασε στὴν Ἄντρο, στὶς Κυδωνιές, Πάτμο, Χίο. Στὰ
1801 χειροτονήθηκε μοναχὸς καὶ πῆρε τ' ὄνομα Θεόφιλος. Πῆγε μετὰ γι'
ἀνώτερες σπουδὰς στὴν Πίζα τῆς Ἰταλίας, ὅπου παρακολούθησε φιλοσοφία
κι ἀνώτερα μαθηματικά. Ἀπὸ κεῖ πῆγε στὸ Παρίσι. Ἀργότερα γύρισε στὴν
Ἑλλάδα, δίδαξε στὴν Ἐθαγγελικὴ σχολὴ τῆς Σμύρνης καὶ στὶς Κυδωνιές καὶ
χειροτονήθηκε ἱερέας. Μυήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρία, αὐτὸς ξεσήκωσε τὴν
πατρίδα του Ἄντρο στὶς 10 τοῦ Μᾶη 1821 καὶ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ
Ἀγῶνα ἦταν πληρεξούσιος τῶν πατριωτῶν του Ἀνδρίων στὶς Ἐθνικὲς Συνε-
λεύσεις. Τὸ κύρος του ἦταν τεράστιο. Φιλελεύτερος καὶ δημοκρατικὸς, ἀρνή-
θηκε νὰ δεχτεῖ ἀπὸ τὸν Ὅθωνα τὸ χρυσὸ Σταυρὸ τοῦ Σωτήρος, ποὺ τοῦ ἀπέ-
νειμε στὰ 1835.

Στὰ 1836 ἴδρυσε στὴν Ἄντρο σχολὴ μὲ χρήματα ποὺ τοῦ εἶχαν στείλει
Ἕλληνες τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Στὴ σχολὴ διδάσκονταν φιλο-
λογία, φιλοσοφία, μεταφυσικὴ, ἠθικὴ, ρητορικὴ, ποιητικὴ, ἀνώτερα μαθημα-
τικά, πειραματικὴ φυσικὴ, ἀστρονομία κλπ. Ὅλα τὰ μαθήματα τὰ δίδασκε
ὁ ἴδιος. Ἡ σχολὴ ἦταν μαζί κι εἶδος οἰκοτροφείου, γιὰτὶ οἱ μαθητὲς τρῶγανε
ἐκεῖ μιὰ φορὰ τὴ μέρα σὲ κοινὸ συσσίτιο. Οἱ ἄποροι παίρναν τὸ συσσίτιο

1. Παύλου Καρολίδου : «Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν
τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921», Ἀθήνα 1923, τόμ. Γ', σελ. 145.

τους δωρεάν. Ἡ φήμη τῆς σχολῆς ξαπλώθηκε πολὺ γλήγορα, ὄχι μόνο μέσα στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικό.

Ὁ Καίρης ὁμως δὲν ἦταν ἀπλᾶ σοφός, ἀλλὰ φιλόσοφος. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν τὸν ἐκανοποιοῦσε κι εἶχε γίνει ἰδρυτὴς δικοῦ του φιλοσοφικοῦ συστήματός, πού τὸ ὄνόμαζε «θεοσέβεια», ἀντίθετου σὲ πολλὰ, ὄχι τόσο στὴν οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅσο στοὺς τύπους καὶ στὰ δόγματα, ὅπως ἡ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἢ Ἄγια Τριάδα κλπ.

Δὲν ἄργησε βέβαια νὰ ξεσπάσει ἄγρια ἡ ἀντίδραση τοῦ ἀνώτερου κλήρου κι ἀπὸ τοὺς ἀμβωνες τῶν ἐκκλησιῶν κατακεραυνώθηκαν τὸν Καίρη καὶ τὴ διδασκαλία του. Μπρὸς στὸ σάλο πού ξέσπασε, ἡ κυβέρνηση—στὰ 1839—ἔστειλε τὸν Κανάρη στὴν Ἄντρο νὰ φέρει τὸ φιλόσοφο στὴν Ἀθήνα. Ἡ Σύνοδος ζήτησε ἀπ' αὐτὸν νὰ δηλώσει δημόσια μετάνοια. Ὁ Καίρης ἀρνήθηκε. Ἡ κυβέρνηση τότε τὸν ἐξόρισε στὴ Σικιάθο σ' ἓνα μοναστήρι, ὅπου ὁ φιλόσοφος τράβηξε τῶν παθῶν του τὸν τάραχο ἀπὸ τοὺς καλόγερους.

Μ' ἐνέργειες τῶν φίλων του ἡ κυβέρνηση τὸν ἄφησε ὕστερ' ἀπὸ λίγο νὰ φύγει γιὰ τὸ ἐξωτερικό. Ὁ Καίρης καταστάλαξε στὸ Λονδίνο, ὅπου δίδασκε φιλοσοφικὰ μαθήματα δυὸ φορές τὴν ἐβδομάδα.

Ἡ Εὐρώπη ὅλη τὸν θεωροῦσε μάρτυρα καὶ τ' ὄνομά του ἦταν πασίγνωστο.

ΜΕΤΑ τὴν Ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843, ὁ Καίρης ἀποφάσισε νὰ γυρίσει στὴν Ἑλλάδα, πιστεύοντας πὼς ἀπὸ δῶ καὶ πέρα δὲ θάταν δυνατὸ σ' ἓνα συνταγματικὸ κράτος μὲ ξασφαλισμένη τὴν ἐλευθερία τῆς συνείδησης «νὰ ζητάει κανένας ἐγγραφὴ ὁμολογία τῆς πίστεως του», γιατί, «ἂν τοῦτο ἐπιτρέπεται ἄς ὁμολογήσουμε πὼς δὲν εἴμαστε πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν δικαστηρίων τῆς Ἱερῆς Ἐξέτασης»,¹ ἔλεγε ὁ ἴδιος.

Ὁ Κωλέτης ἦταν ἀκόμα τότε στὸ Παρίσι. Ἐγράψε στὸν ὑπουργὸ Χρησιδῆ τοῦτο τὸ γράμμα:

«Φίλτατε ἀδελφέ,

Ἐπειδὴ τοῦ καλοῦ καὶ ἐνάρετου Θεοφίλου Καίρη ὁ βίος κατάντησε ἀδίωτος στὰ ἔρημα τὰ ξένα, ἀποφάσισε νὰ γυρίσει στὴν πατρίδα του καὶ νὰ τελειώσει ἐκεῖ τίς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του, κάτου ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ καταστήματός του,² πού γιὰ νὰ τὸ οἰκοδομήσει κοπίασε τόσο πολὺ, χωρὶς νὰ κάμει τίποτε πού ν'ἄχει σχέση μὲ τὰ ἐκκλησιαστικά ἢ μὲ τοὺς κλάδους τῆς ἐκπαίδευσης. Οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές, ἐπειδὴ δὲ θέλησε τοῦτος νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν πλάνη ποὺ ἔπαισε,

1. Δ. Πασχάλης: «Θεόφιλος Καίρης», Ἀθήνα 1928.
(Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 135).

2. Δηλ. τῆς σχολῆς τοῦ στὴν Ἄντρο (Σ.Σ.).

πήραν ἰκανοποίηση διώχνοντάς τον ἀπὸ τὸ σύλλογο τῶν κληρικῶν. Μπορεῖ λοιπὸν αὐτός, μοῦ φαίνεται, νὰ ζεῖ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἀνενόχλητος καὶ τοῦ ἀπὸ τὴν προστασία τῶν νόμων καὶ μάλιστα τώρα ποῦ ἔχει ἀποφασίσει νὰ ζεῖ ἡσυχὰ καὶ τίμια, χωρὶς νὰ δώσει ἀφορμὴ γιὰ παράπονα σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ποῦ διευθύνουν τὰ δημόσια πράγματα.

Μοῦ φαίνεται πὼς ἔχω δίκιο νὰ ζητήσω νὰ τὸν ἀφήσουν ἀνενόχλητο καὶ νὰ πάψουν πιά τὶς ἐχθρικές προσβολὲς ἐναντιὰ του.

Εἶναι παλιὸς μου φίλος, εἶναι πολίτης ποῦ ὠφέλησε καὶ μπορεῖ ἀκόμα νὰ ὠφελήσει. Τὸν συνιστῶ λοιπὸν σὲ σένα καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ τὸν προστατέψεις καὶ νὰ μὴν ἀφήσεις νὰ γίνουν σ' αὐτὸν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα προσβολὲς ἀτοπες, ἄδικες κι ἄτιμες.

Σὺ τὸν ξέρεις, ἐγὼ σὲ ξέρω. Δὲ χρειάζεται, λοιπὸν, νὰ σοῦ πῶ περισσότερα γι' αὐτό.

Ὁ φίλος σου
Γιάννης Κωλέτης».¹

Εἶναι ἀξιοπρόσεχτο τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ Κωλέτη γιὰ τὸ φιλευθερισμὸ τοῦ καὶ τὴν ἔλλειψη θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Κι ὁ λόγος δὲν εἶναι μόνον ἢ παραμονή του στὸ Παρίσι.

Καὶ στὴν αὐτὴ τ' "Αλή-πασια ὁ καθένας ἦταν λεύτερος νὰ πιστεύει ὅ,τι ἤθελε ἢ τίποτε!

ΣΑΝ ΞΑΝΑΓΥΡΙΣΕ ὁμοῦς ὁ Κατῆρς στὴν Ἑλλάδα, «μόλις ἔφτασε στὴ Σύρα, ὁ ἐκεῖ διοικητὴς Δούκας ζήτησε ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν νὰ μάθει, ἂν πρέπει νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ μείνει, ἀφοῦ δὲν εἶχε ἀρθεῖ ἡ διαταγὴ τῆς ἀπέλασής του.

Ὅμως, ἂν καὶ στὸ μεταξὺ εἶχε ἀλλάξει τὸ πολίτευμα καὶ εἶχε ἐπιβληθεῖ τὸ συνταγματικὸ καθεστῶς, ὁ Κωλέτης—ποῦ εἶχε γυρίσει στὸ μεταξὺ στὴν Ἑλλάδα κι ἦταν τότε ὑπουργὸς—γιὰ νὰ μὴν τὸν ποῦνε οἱ ὀχτροὶ τοῦ «ἄθεο καὶ ἀσεβῆ», διάταξε νὰ ἀπελαθεῖ ὁ Κατῆρς. Δικαιολογήθηκε στοὺς συγγενεῖς τοῦ φιλόσοφου γιὰ τὴν ἀπόφασίν του αὐτὴ, λέγοντάς τους πὼς ἡ Σύνοδος ἀπέιλησε νὰ παραιτηθεῖ, ἂν μείνει ὁ Κατῆρς στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Κωλέτης φέρθηκε ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἡγέτες τῆς χώρας μας ἀπὸ τότε ὡς σήμερα, ποῦ μπροστὰ στὴν ἀντίδραση τοῦ κλήρου καὶ τῶν κάθε λογῆς πατριδοκαπήλων καὶ θρησκώληπτων διπλῶνουν τὴ σπονδυλικὴ τους στήλη καὶ ἐγκρίνουν μεσαιωνικὲς πράξεις καὶ βαρβαρότητες».²

ΝΑ ΤΩΡΑ καὶ τὸ τέλος τοῦ Κατῆρ. Μπόρεσε νὰ κατασταλάξει στὴν

1. Γιάννη Κορδάτου : Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 571—572.

2. Id. τόμ. Γ', σελ. 571.

“Αντρο, όπου δίδασκε πιά μόνο τὰ φτωχὰ παιδιὰ, φροντίζοντας και για τὴν τροφή τους με χρήματα πού τοῦ στέλναν οἱ Ἕλληνες φίλοι του τοῦ Λοντίνου. Δὲν ἄργησε όμως νὰ ξεσηκωθεί και πάλι ἡ ἀντίδραση ἐναντιὰ του και στὰ 1852 τὸν πέρασαν ἀπὸ δίκη και τὸν καταδίκασαν σὲ δυὸ χρόνια και δέκα μέρες φυλάκιση. Τὸν κλείσανε σὲ κάτι ὑγρὲς φυλακὲς στὴ Σύρα κι ἐκεῖ πέθανε στὰ 1853. Οὔτε τὸν ἀδερφό του ἄφησαν νὰ τὸν δεῖ νεκρὸ και τὸν ἔθαψαν στὰ μουγγὰ και γλήγορα.

«Μὰ τὴν ἄλλη μέρα, οἱ ἀρχὲς τῆς Σύρας ξέσκαψαν τὸν τάφο του, ἀνοιξαν τὴν κοιλιὰ τοῦ νεκροῦ και τὴ γέμισαν μ' ἀσβέστη κι ἔτσι ἀήκε τὸ θνητὸ του σκῆνωμα. Κι δλα αὐτὰ τὰ κάμανε ἀπὸ φόβο μήπως οἱ μαθητὲς του κάμουν μιὰ μέρα μ' εὐλάβεια τὰ ἐπικήδεια καθήκοντα, πού εἶχαν ἀπαγορευτεῖ στὸ θάνατό του».¹

ΣΗΜΕΡΑ ἡ κεντρικὴ πλατεία τῆς Ἄντροῦ λέγεται «πλατεία Θεόφιλου Καῖρη» κι εἶναι στημένη ἐκεῖ μαρμάρινη ἡ προτομὴ τοῦ φιλόσοφου, ἔργο τοῦ γλύπτη Γιώργου Μπονάου.

Φτωχέ μου Ἕλληνα διανοούμενε!

Πρέπει νὰ βασανιστεῖς σ' ὄλη σου τὴ ζωὴ, νὰ κλειστεῖς στὰ μπουντροῦμια, νὰ ἐξοριστεῖς στὰ ξερονήσια, νὰ σὲ ψήσουν στὸν ἀσβέστη κι ὕστερα... νὰ σοῦ στήσουν ἀντριάντα!

Εἶναι κακὸ τάχα νὰ σὲ προσέξουν λίγο κι ὄσο ζεῖς;

Ἡ μορφή τοῦ Καῖρη ἐνέπνευσε στὸ Σοῦτσο τὴν παρακάτου ὠδή, πού τὴν ἔγραψε, ὄσο ζοῦσε ἀκόμα ὁ φιλόσοφος:

*Πρὸς σὲ τὰς τελευταίας μου ἐκπέμπω μελωδίας,
ἀπόστολε τῆς Ἀρετῆς και τῆς Ἐλευθερίας,
σοφέ, μὲ ἦθος παλαιόν, σοφέ, μὲ φρένα πλήρη,
ἱεροφάντη τῶν Μουσῶν, ἀθάνατε Καῖρη!*

*Διδάσκων και φιλοσοφῶν εἰς Ἄνδρον τὴν ὠραίαν
και βλέπων τοῦ ἡλίου σου τὴν δόσιν γαληναίαν,
ἐν μέσῳ ζῆς ἀπλοϊκῶν τῆς φύσεως εἰκόνων
και προακούεις εὐμενῆ τὴν κρίσιν τῶν αἰῶνων.*

Στὸν Καῖρη ἀφιέρωσε ποίημα κι ὁ Παλαμάς.

Νὰ τὸ πρῶτο τετράστιχο:

1. Μεγ. Ἕλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία», λέξη: «Καίρης Θεόφιλος», τόμ. 13ος, σελ. 482, στήλη 3η.

*Ἐκπύροισι καὶ ἀπὸ κανένα σκιαχτρο δὲν τρομάζεις.
Γαλήνως, ἀμετάνοιωτος τ' ἀδειάζεις
τὸ πικρὸ ποτήρι!
Μ' ἐσένα ὁ Χριστός, ἱερὸ Καίρη!*

44. Αὐτόχθονες κι ἑτερόχθονες.

ΕΝΑ ΣΟΒΑΡΟ ζήτημα ποὺ ἀπασχόλησε τὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ 1843 ἦταν τοῦτο δῶ :

Ποιοὶ θὰ διορίζουνταν στὶς δημόσιες θέσεις ; Πιὸ ἀναλυτικά : Θὰ εἶχαν δικαίωμα νὰ μποῦν στὶς κρατικὲς ὑπηρεσίαι αὐτοὶ μονάχα ποὺ γεννήθηκαν στὶς λεύτερες περιοχὲς τοῦ κράτους (Μοριά, Ρούμελη καὶ λίγα νησιά) ἢ καὶ κεινοὶ ποὺ κατάγονταν ἀπὸ περιοχὲς ποὺ δὲν εἶχαν ἐλευθερωθεῖ ἀκόμα (Ἡπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία κλπ.) ;

Οἱ πρῶτοι ὀνομάστηκαν αὐτόχθονες κι οἱ ἄλλοι ἑτερόχθονες. Γύρου στὸ ζήτημα αὐτὸ ἀναφε μεγάλος καυγᾶς. Τὰ μέλη τῆς Ἐθνοσυνέλευσης μοιράστηκαν σ' αὐτοχθονιστὲς κι ἑτεροχθονιστὲς. Τὸ ζήτημα εἶχε μεγάλη πραχτικὴ σημασία, ὑπῆρχε «ψητὸ» στὴ μέση. Ποιὸς θὰ τῷτρωγε ; Νὰ τί ὑποστήριζε ὁ Ρήγας Παλαμῆδης, ὁ εἰσηγητῆς τῆς πρότασης ν' ἀποκλειστοῦν οἱ ἑτερόχθονες ἀπ' τὶς δημόσιες ὑπηρεσίαι :

«Δὲν τοὺς παραχωροῦμε δικαιώματα—τῶν ἑτερόχθονων—γιατί, ὅταν τὰ εἶχαν, δὲ μᾶς ἔδωκαν ἀρκετὰ ἐχέγγυα τῆς καλῆς πίστεως τους. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς, μόλις ἤρθαν στὴν Ἑλλάδα, πῆραν τὶς ἐπιφανέστερες θέσεις. Ἄς τὶς παραχωρήσουν τώρα γιὰ κάμποσον καιρὸ στοὺς ἀγωνιστὲς ποὺ μείναν ἀδικημένοι.»¹

Ὁ Γρίβας ἔλεγε : «Γιὰ δυὸ μονάχα χρόνια ν' ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὰ πρᾶματα οἱ ἑτερόχθονες... Γιὰ δυὸ μονάχα χρόνια τοὺς ζητοῦμε νὰ παραχωρήσουν τὶς δημόσιες θέσεις στοὺς αὐτόχθονες.»²

Κι ὁ Μακρυγιάννης : «Ἄν ἄπαξ ἐμείναμε νησιτικοὶ ὡς τώρα, πάντοτε θὰ μένωμε ;»³

«Παραπονιόμαστε», ἔλεγε κι ὁ Πλαπούτας, «γιατί, στὴ δεκαετία ποὺ πέρασε, οἱ ἑτερόχθονες ρούφησαν τὸ αἷμα τῶν ἀγωνιστῶν, χωρὶς ποτὲ οἱ ἴδιοι ν' ἀγωνιστοῦν. Μοναδικὴ γιαντριά τοῦ κακοῦ θεωροῦμε νὰ παραχωρήσουν γιὰ κάμποσον καιρὸ τὶς δημόσιες θέσεις στοὺς ἀγωνιστὲς...»⁴

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 26 τοῦ Γενάρη 1844.

2. > > > > > >

3. > > > > > >

4. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 2 τοῦ Φλεβάρη 1844.

Σ' αὐτὰ ἀποκρίνονται ὁ Περραιβός :

«...Ὁ ἐλληνικὸς ἀγώνας εἶναι ἔργο ὄχι μόνο τῶν ἰθαγενῶν, μὰ κι ὄλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Κι ἀδικούμε καὶ βλαπτόμεθα ἀποκλείοντες τοὺς Κρητικούς, τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς ἄλλους. Τὰ παιδιὰ τῶν ἀποθανόντων ἰθαγενῶν ἔχουν τὰ δικαίωματα τοῦ πολίτου. Ἄλλὰ, γιατί καὶ τὰ παιδιὰ ἐκείνων ποὺ ἀγωνίστηκαν κι ἔπεσαν ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος νὰ μὴν ἔχουν τὰ ἴδια δικαίωματα, ἐνῶ μάλιστα αὐτοὶ ἴσως πάθαν περισσότερα, γιατί, ὄχι μόνο ἀγωνίστηκαν, ἀλλὰ μένουν ἀκόμα κάτου ἀπὸ τὸ ζυγὸ ; Ἴσως μὰ μέρα ἐλευθερωθοῦν καὶ τὰ δυστυχημένα αὐτὰ ἀδέρφια μας καὶ τότε πόσο θὰ λυπηθοῦμε, ἂν σήμερα τοὺς ἀφαιρέσουμε τὸ δικαίωμα τοῦ Ἑλληνα πολίτη!»¹

Σ' αὐτὰ πρόσθετε ὁ Σίμος :

«Θυμηθεῖτε πὼς μόλις τέσσερες μῆνες πέρασαν ἀπὸ τὴν ἔνδοξη μεταβολὴ τῆς 3ης τοῦ Σεπτέμβρη, ποὺ τέκνο τῆς εἶναι ἡ Συνέλευσή μας τούτη. Βγήκε τότε ψήφισμα ποὺ ἔλεγε νὰ φύγουν ἀπὸ τίς δημόσιες ὑπηρεσίες οἱ ξένοι. Ὅμοια μὲ τοὺς ξένους λοιπὸν ἐκείνους θέλετε νὰ θεωρῆστε τώρα καὶ τ' ἀδέρφια σας ; Ἡ μήπως δὲν εἶν' ἀδέρφια σας ; Δὲν ἀγωνίστηκαν μαζί μας ; Δὲν κιντύνεψαν μαζί μας ; Καὶ τώρα ; Ὁ ἕνας, εὐτυχισμένος, θέλει νὰ χαίρεται ὄλα τ' ἀγαθὰ, ποὺ δίνει ἡ ἐλευθερία, κι ὁ ἄλλος δὲ θέλει παρὰ τὴν «ξηρὰν τοῦ ὑπαρξίν» ; Ἀγωνίστηκε μαζί μας, κιντύνεψε μαζί μας, ἔπαθε μαζί μας, ἔμεινε ἐπὶ ξύλου κρεμάμενος καί, σ' ἀνταμοιβὴ τῶν παθημάτων του καὶ τῶν ἀγώνων του, τί τοῦ δίνουμε ;

...Κοινὸς ἦταν ὁ ἀγώνας, κοινὴ ἡ καταστροφὴ ! Ἐνα μόνο δὲν ἦταν κοινὸ : ἡ εὐδαιμονία.

Καταδικάζετε, λοιπὸν, τίς ἐπαρχίες αὐτές, γιατί δὲν εὐτύχησαν νὰ ἐλευθερωθοῦν !!! Μήπως μποροῦσαν καὶ δὲν τῶκαμαν ;²

Πιὸ ἀναλυτικὸς ἦταν ὁ λόγος τοῦ Πετσάλη. Τὸν βάζουμε ἐδῶ στὸ μεγαλύτερο μέρος του :

«Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ σήμανε ἡ σάλπιγγα τῆς Ἐπανάστασης, δὲν ἦταν αὐτὴ φωνὴ μερικὴ, δὲν ἦταν φωνὴ μιᾶς ομάδας ἀνθρώπων, ἀλλὰ φωνὴ ὄλης τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς... Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πληρεξουσίου, ποὺ βρίσκονται ἐδῶ, εἶναι ἀγωνιστὲς τοῦ Εἰκοσιένα, ἀλλὰ, ἄς τὸ ξέρουν, πὼς τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ ποὺ δεῖξανε τότε, χάνει τὴν καλύτερή του ἀξία, ἄμα σήμερα περιοριστεῖ στὸ στενὸ κύκλο τῶν μερικῶν συμφερόντων...

Συλλογιστεῖτε πόσο ἀδικος καὶ μαζί ἀσύμφορος στὸ Ἔθνος εἶναι ἕνας τέτοιος ἀποκλεισμός. Μόλις γινήκαμε λεύτερο κράτος καὶ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας περιορίστηκαν ἐδῶ ποὺ τὰ ξέρουμε, οἱ ὁμογενεῖς, ποὺ μείνανε ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα καὶ ποὺ θεώρησαν κοινὸν τὸν ἀγῶνα καὶ κοινὸς τίς συνέπειές

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 26 τοῦ Γενάρη 1844.

2. > > > > > >

του, δὲν ἔπαψαν νὰ βοηθᾶνε τὸ "Ἔθνος μ' ὄλες τους τίς δυνάμεις γιὰ νὰ μπορέσει νὰ προκόψει. Σ' αὐτὸ ἀφιέρωσε ὁ Κοραΐς τὴ βιβλιοθήκη του, σ' αὐτὸ πρόσφεραν σημαντικὰ ποσὰ οἱ Ζωσιμάδες, οἱ Βαρδάκηδες, οἱ Ριζάρηδες καὶ τόσοι ἄλλοι ὁμογενεῖς. Μήπως αὐτοὶ δὲ μπορούσαν νὰ κάμουν τίς προσφορὰς τους στὶς ἰδιαίτερες πατρίδες τους; Προτίμησαν, ὅμως, νὰ τίς κάμουν στὴν κοινὴ πατρίδα, στὴν ἐλευθέρη Ἑλλάδα, στὸ κέντρο αὐτὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐκαμαν τίς δωρεὰς τους αὐτὲς πρὸς τὴν γενικὴ ἰδέα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἄν λοιπὸν τοὺς ἀποξενώσουμε καὶ τοὺς κηρύξουμε ξένους πρὸς ἑμᾶς... μπορούμε νὰ λέμε πὼς ἐξυπηρετοῦμε τὸ ἐθνικὸ συμφέρο; Μερικοὶ θεωροῦν τίς πολεμικὰς ἐκδουλεύσεις πολυτιμότερες ἀπὸ κείνες στὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης. Ἄλλὰ ἔχουν λάθος, γιὰ τὴν ἐξουσία δὲ βρίσκονται πάντοτε σ' ἀκατάπαυτο πόλεμο, ἀλλὰ καὶ σὲ εἰρηνικὴ περίοδο. Καὶ στὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης ἔχουν ἀνάγκη νὰ προαχθοῦν ἀπὸ ἠθικὴ ἀποψη καὶ πρέπει νὰ θεωροῦν τοὺς συνεργοὺς τῆς ἠθικῆς τους προαγωγῆς ἴσους μὲ τοὺς μεγαλύτερους ἀγωνιστὰς... Μέσα στὴν Ἑλλάδα, ποὺ οἱ περισσότεροὶ τόποι της εἶναι ὀλοτελα ἔρημοι, θὰ μπορούσαν νὰ κατοικήσουν καὶ νὰ τραφοῦν πολλὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώποι. Ἄλλὰ, πὼς θέλετε νὰ γίνει τοῦτο, ὅταν θεωρεῖτε δούλους, δσους ἔρχονται ἀπ' ὄξω; Γιατί, καθένας ποὺ δὲν ἔχει πολιτικὰ δικαιώματα, εἶναι δούλος.

Σκοπὸς τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἶναι νὰ δέσουν ἕναν ἀνθρώπο μ' ἕναν τόπο καὶ νὰ τὸν κάμουν ν' ἀγαπήσει τὸν τόπο αὐτό. Ἄλλὰ πὼς θέλετε νὰ ὑπάρχει στοὺς ὁμογενεῖς ἡ ἀγάπη αὐτή, ὅταν τὰ δικαιώματα αὐτὰ δίνονται σὲ πολὺ λίγους καὶ οἱ ἄλλοι ἀποκηρύσσονται;

"Ἐνα ἀπ' τὰ δυὸ λοιπὸν θὰ γένει: ἢ θ' ἀγανακτήσουν γιὰ τὴν τέτοια σκληρότητά μας καὶ θὰ σηκωθοῦν νὰ φύγουν, ἢ θὰ μείνουν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἔχουν καμιὰ ἀγάπη γιὰ τὸ Ἔθνος... Δὲν ὑπάρχει πῶς φανερὴ ἀδικία ἀπὸ τὸν ἀποκλεισμὸ τους τοῦτον, γιὰ τὴν ὄχι μόνον αὐτοὶ ποὺ ἀποκλείονται εἶναι ἀγωνιστὰς, εἶναι Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ζήσανε τόσα χρόνια στὴν Ἑλλάδα, ὥστε ὅπουδήποτε ἄλλοῦ καὶ ἂν θὰ πῆγαιναν, θὰ εἶχαν γίνει ὡς τώρα πολῖτες τοῦ κράτους ἐκείνου...

"Ἄν σκοπὸς σας εἶναι νὰ δώσετε τίς δημόσιες θέσεις μονάχα στοὺς αὐτόχθονες, κάμετέ το. Διατάξτε τοὺς ὑπουργοὺς νὰ διώξουν ἀπὸ τίς ὑπηρεσίες τοὺς ἑτερόχθονες, ποτὲ ὅμως μὴ βάλετε γενικὴ ἀρχή, ἀρχὴ αἰώνια, ποὺ νὰ στερεῖ ὄλους τοὺς ὁμογενεῖς τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου...»¹

ΣΤΙΣ 15 ΤΟΥ ΓΕΝΑΡΗ 1844 πῆρε τὸ λόγο πάνου στὸ ζήτημα τῶν αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων καὶ ὁ Κωλέτης. Βάζουμε ἐδῶ ὀλάκερο τὸ λόγο του:

«Φρίττω, σὰν θυμᾶμαι τὴ μέρα κείνη ποὺ δώκαμε τὸν ὄρκο γιὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδας καὶ ὀρκιστήκαμε νὰ προσφέρουμε στὸ βωμὸ τῆς ὀλα, καὶ αὐτὴ τὴ ζωὴ μας.

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 26 τοῦ Γενάρη 1844.

Πόσο πρέπει να νοιώσουμε το βάρος του ὄρκου κείνου σὲ τούτη τὴν περίσταση, πὸν συναχτήκαμε ἐδῶ νὰ συντάξουμε τὸ Σύνταγμα, τὸ εὐαγγέλιο τοῦτο τῆς πολιτικῆς μας ὑπαρξῆς! Ἡ Ἑλλάδα, ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσης, εἶναι τὸ κέντρο τῆς Εὐρώπης. Στὰ δεξιὰ τῆς ἢ Ἀνατολή, στ' ἀριστερά τῆς ἢ Δύση. Προορισμός τῆς εἶναι νὰ φωτίσει μὲ τὴν ἀναγέννησίν τῆς τὴν Ἀνατολή, καθὼς φώτισε μὲ τὴν πτώση τῆς τῆ Δύση. Μέσα στὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ ὄρκου καὶ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἰδέας εἶδαμε πάντοτε τοὺς πληρεξούσιους τοῦ Ἐθνους νὰ συνάζονται γιὰ ν' ἀποφασίσουν, ὄχι πιά γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἑλλάδας, μὰ γιὰ τὴν τύχη δόλακερου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πόσο θὰ ἤθελα νὰ ἦταν τώρα ἐδῶ παρόντες οἱ Γερμανοί, οἱ Ζατμηδες, οἱ Κολοκοτρωναῖοι, οἱ πληρεξούσιοι τῶν ἄλλων Ἐθνικῶν Συνελεύσεων κι ὅλοι ἐκεῖνοι, πὸν χούφτιασαν τ' ἄρματα γιὰ τὴν ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ γενικοῦ σκοποῦ! Ὅλοι αὐτοὶ θὰ μολογοῦσαν μαζί μου, πόσο ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐκείνη καὶ πλατύτατη ἰδέα τῆς πατρίδας, πὸν πρῶτος μὲ τὰ τραγούδια του τὴ διακήρυξε ὁ Ρήγας. Μ' ἔνα νοῦ ὅλοι τότε, ἐνωμένοι, ἀδερφωμένοι μὲ τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον ὄρκο, ὅσοι τότε λεγόμαστε Ἑλληνας, κερδίσαμε ἕνα μέρος ἀπὸ τὸν ὅλο σκοπὸ. Τώρα ἀσχολούμεθα σὲ μάταιες διακρίσεις: Ἑλλήνων καὶ Ἑλλήνων, χριστιανῶν καὶ χριστιανῶν, ἐμεῖς πού, κρατώντες σὲνα χέρι τὴ σημαία τῆς θρησκείας καὶ στ' ἄλλο τὴ σημαία τῆς λευτεριάς, κοπιάσαμε ἐπὶ πολλὰ χρόνια γιὰ τὴν ἀπελευτέρωση ὅλων τῶν ὁμοδόξων χριστιανῶν. Παρόμοιον ὄρκο δώσαμε κι ἐμεῖς ἐδῶ πρὶν λίγες μέρες ὅλοι μαζί. Ξεκινώντας ἀπὸ τίς ἀρχές αὐτὲς θὰ πῶ καὶ τὴ δική μου γνώμη πάνου στὸ θέμα, πὸν μᾶς ἀπασχολεῖ. Θέλω νὰ εἶμαι πιστὸς στὸν ὄρκο μου, πιστὸς στὸν πολιτικὸ σκοπὸ πὸν ἀνέκαθεν ἔχω βάλει. Καὶ σεῖς, βέβαια, τὰ ἴδια φρονήματα ἔχετε, τὸ ἴδιο ἐπιθυμεῖτε, γιὰτὶ καθένας ἀπὸ σᾶς ἔχει μέσα του τὴν ἰδέα τῆς λαμπρῆς του ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Καθένας ἀπὸ σᾶς ξέρει, γιὰ ποῖο σκοπὸ συγκλήθηκε ἡ Συνέλευση τούτη ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, τὴν πόλη πὸν τὴ θαύμασαν καὶ τὴ θαυμάζουν οἱ αἰῶνες γιὰ τὴ λαμπρότητα, τὸ μεγαλεῖο καὶ τὰ ἀμίμητα ἀριστουργήματά τῆς. Ἡ Ἀθήνα κι ὅλη ἡ Ἑλλάδα—μοιρασμένη στὰ παλιὰ χρόνια σὲ ξέχωρα κρατίδια—ἔπεσε, μὰ μὲ τὸ πέσιμό τῆς φώτισε τὸν κόσμο.

Ποιὲς ἄραγε ἐλπίδες δίνει σήμερα ἡ ξαναγεννημένη Ἑλλάδα, ἡ Ἑλλάδα ἡ ἐνωμένη σ' ἕνα κράτος, σ' ἕνα σκοπὸ, σὲ μιὰ δύναμη, σὲ μιὰ θρησκεία, σ' ἕνα τέλος Σύνταγμα, πὸν τώρα ἐτοιμάζουμε; Σήμερα, κανένας Ἑλληνας στὴν καρδιά δὲ μπορεῖ νὰ παρουσιαστῆ μὲ ταπεινὲς ἰδέες, ὅταν μάλιστα φέρει στὸ νοῦ του πῶς, μόλις ἡ Εὐρώπη ἄκουσε τὴν κλαγγὴ τῶν ἁρμάτων τῆς, ἠλεκτρίστηκε κι ἔτρεξε νὰ τὴ βοηθήσει καὶ νὰ σώσει αὐτὴ τὴ βρυσσομένα, πὸν ἀπ' τὰ νάματά τῆς φωτίστηκε. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσης νοιώσανε τὰ παθήματά μας, λαχτάρησαν τὴ λευτεριά μας καὶ τὴ λαχτάρου τους αὐτὴ τὴ δέχτηκαν σὰν δική τους ἐπιθυμία οἱ κυβερνήσεις τους καὶ μ' ὅλους τοὺς τρόπους συντρέξανε τὸ σκοπὸ μας.

Ὁ ἐνθουσιασμός τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης γιὰ μᾶς εἶναι ἀπερίγραπτος. Δὲ μπορεῖ νὰ πάρει κανένας ἰδέα γι' αὐτόν, παρὰ μόνον ἂν τὸν δεῖ. Στὸ Πα-

λέρμο κατοικούν ὡς δεκάξη χιλιάδες Ἕλληνες, πού πρωτοπήγαν ἐκεῖ πρὶν ἀπὸ ἕναν αἰῶνα γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπ' τὴ σκλαβιά. Τοῦτοι, τὴ μέρα τῆς Λαμπρῆς, ἀνεδαίνουν σ' ἕνα βουνὸ κι ἐκεῖ, κοιτώντας πρὸς τὴν Ἑλλάδα, κάνουν τὴν Ἀνάσταση. Ἡ καρδιά τους χτυπάει δυνατά, γιὰτὶ θέλουν νὰ ἔνωθουν μαζί μας, κι ἐμεῖς θὰ τοὺς ποῦμε πὼς δὲν εἶναι Ἕλληνες, γιὰτὶ δὲ μπόρεσαν ν' ἀγωνιστοῦν μαζί μας ;

Οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις μᾶς βοήθησαν, δταν εἴμαστε, ἀν ὄχι ἔτοιμοι νὰ καταποντιστοῦμε—γιὰτὶ οἱ ἀντρεῖοι Μοραῖτες σκότωναν χωρὶς οἶκτο τοὺς ὀχτροὺς περιτρέχοντας τὸ Μοριά—δμως σὲ πολὺ δύσκολη θέση.

Ὁρμιστήκαμε, λοιπόν, γιὰ τὴ λευτεριά τῶν ὁμοδόξων χριστιανῶν κι ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ περιστατικὰ στενέψανε τὰ σύνορά μας, ἐδῶ πού εἶναι τώρα. Πρωτόκολλα τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔδωκαν σὲ μᾶς τὴν ἀνεξαρτησία καὶ στ' ἀδέρφια μας, πού μείνανε ὄξω ἀπ' τὸ κράτος καὶ πού μαζί μας ἀγωνίστηκαν, δώσανε τὸ δικαίωμα νὰ μεταναστέψουν ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα. Τ' ἀδέρφια μας αὐτὰ πῆραν τ' ἄρματα, ἀγωνίστηκαν καὶ μόχτησαν γιὰ πολλὰ χρόνια, ὄχι μονάχα στὶς ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ στὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία καὶ στὴν Ἀσία, γιὰτὶ κι ἐκεῖ ἀκούστηκε τὸ ἄσμα τοῦ Ρήγα. Στὰ Ντερβένια, ὅπου μυριάδες ὄχτροι ἀφανίστηκαν κάτου ἀπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Μοραῖτη ἀρχηγοῦ,¹ ὅπου ὁ Νικήτας πῆρε τ' ὄνομα Τουρκοφάγος, ἐκεῖ κι ὁ Χατζηχρήστος πολέμησε παληκαρσία μὲ τοὺς Μακεδόνες πού εἶχε κάτου ἀπὸ τὶς ὄδηγιες του. Κι αὐτός, λοιπόν, βοήθησε πάρα πολὺ στὴν καταστροφὴ τῶν ὄχτρῶν.

Αὐτὰ τὰ κατορθώματα τὰ εἶδε ἡ Εὐρώπη καὶ γι' αὐτὸ οἱ Δυνάμεις δῶκαν τὸ δικαίωμα τῆς μετανάστεψης σ' ὄσους μείνανε ὄξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας. Ἀφοῦ λοιπόν ἔτσι ἔχουν τὰ πράματα, μπορούμε νὰ κάμουμε διάκριση, ποιός εἶναι καὶ ποιός δὲν εἶναι Ἕλληνας ; Ποιός πρέπει ν' ἄξει καὶ ποιός πρέπει νὰ μὴν ἔχει πολιτικὰ δικαιώματα ; Ἐμεῖς θὰ τὸ κάμουμε αὐτό, πού σ' ὄλες τὶς Ἐθνικὲς Συνελεύσεις κηρύτταμε πὼς Ἕλληνες εἶναι ὄλοι, ὄσοι πιστεύουν στὸ Χριστὸ κι ἔχουν πατρικὴ τους γλώσσα τὴν ἑλληνικὴ ; Καὶ θὰ τὸ κάμουμε αὐτὸ γιὰτὶ ἔγιναν καταχρήσεις στὴ μοιρασιά τῶν κρατικῶν θέσεων ; Τὶς καταχρήσεις τὶς ὁμολογῶ κι ἐγώ, ἀλλὰ δὲ μπορούμε τάχα νὰ τὶς ἐμποδίσουμε ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, χωρὶς νὰ συζητήσουμε ποιοὶ ἔχουν δικαιώματα ;

Ρωτῶ : Αὐτοὶ πού εἶναι γραμμένοι στοὺς καταλόγους τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας κι ἔδωκαν τὸν ἴδιο μὲ μᾶς ὄρκο τῆς λευτεριάς κι ἔβαλαν τὸ λαιμό τους κάτου ἀπὸ τὸ σπαθὶ τοῦ δυνάστη, εἶναι ἢ δὲν εἶναι Ἕλληνες ; Τί μᾶς ἔκαμε νὰ ζητᾶμε τὴν ἔνωση τῶν ἐκκλησιῶν ; Διαδάζω σ' ὄλων τὶς καρδιὲς τὴν ἀπάντηση : Τὸ μέγα πρόβλημα πού θέλατε νὰ εἴστε ἔνωμένοι σ' ἕνα ὄωμα.

Πὼς μὲ πορεῖ ἡ πράξη αὐτὴ νὰ συμδιδαστεῖ μὲ τὴ σημερινὴ ἔξέταση τῶν

1. Ἐννοεῖ τὸν Κολοκοτρώνη (Σ.Σ.).

πολιτικῶν δικαιωμάτων, πού θέλετε νά κάμετε, γιατί ἔγιναν μερικές καταχρήσεις σχετικὰ μέ τήν ὑπαλληλία; Ἐκλαψα πρὶν ἀπὸ λίγο, σὰν εἶδα τὴ γυναίκα καὶ τὸ γιὸ τοῦ Γιωργάκη Ὀλύμπιου, τοῦ θύματος τούτου τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, πού ἔπεσε μαχόμενος μ' ὄλους τοὺς ἀντρείους πολεμιστὲς, πού εἶχε κάτου ἀπὸ τίς διαταγές του. Θ' ἀμφισβητηθοῦν, λοιπὸν, καὶ τοῦ γιοῦ τούτου τὰ πολιτικὰ δικαιώματα; Κι αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τ' ἀπειρα παραδείγματα. Πῶς λοιπὸν στὸ Σύνταγμα, στὸ αἰώνιο τοῦτο εὐαγγέλιο, θὰ βάλουμε τέτοια ἀρθρα; Οἱ εὐεργέτιδες Δυνάμεις, χαράζοντας τὰ σύνορά μας, ἀφῆσαν ἀνοιχτὸ τὸ δρόμο. Τί θ' ἀποκριθοῦμε σ' αὐτὲς ἐμεῖς, ἀν κλείσουμε τὸ δρόμο αὐτὸ στοὺς ὁμογενεῖς; Θὰ τοὺς ποῦμε πῶς δεχόμεστε τὰ πρωτόκολλα ἐκεῖ πού μᾶς ἀρέσουν κι ἐκεῖ πού δὲ μᾶς ἀρέσουν τ' ἀπορρίπτουμε; Γιὰ τὴ σημερινή μας συζήτηση χαίρουνται βέβαια μερικοί, τὸ νοιώθετε, γι' αὐτὸ δὲ χρειάζονται περισσότερα, ἀφοῦ μιλῶ πρὸς Ἑλληνας πληρεξούσιους, πού τὰ εὐγενικά τους αἰσθήματα μοῦ εἶναι γνωστά. Ἡ ἱερὴ θρησκεία μᾶς κρατάει ἐνωμένους, ἡ λευτεριά θὰ μᾶς χωρίσει; Ἡ λευτεριά, πού δῶ στὴν Ἀθήνα γεννήθηκε, θὰ γίνῃ αἰτία νὰ χωρίσουμε μέσα δῶ στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ ποῦμε πῶς τὴ θέλουμε μονάχα γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας; Παλιότερα, πολεμοῦσαν μαζί γιὰ τὴ λευτεριά, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ στρατιῶτες, ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ δεσποτάδες. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ πάρουμε τίς δυὸ αὐτὲς σημαῖες, τῆς θρησκείας καὶ τῆς λευτεριάς, θὰ βάλουμε σήμερα στὸ Σύνταγμα περιορισμοὺς τῆς λευτεριάς; Τί θὰ ποῦν οἱ κατοπινοὶ γιὰ μᾶς, ὅταν δοῦν ἓνα τέτοιο Σύνταγμα; Εἶναι βέβαιο πῶς ὁ λαὸς θλίβεται γιὰ τίς καταχρήσεις, ἀλλὰ τὰ γενναῖα του αἰσθήματα ὄλοι μας τὰ ξέρουμε. Κι ἄλλες φορὲς εἶδαμε τὸ λαὸ αὐτὸν νὰ πεινάει καὶ νὰ γυμνητεῖ, ὅμως, μόλις γίνονταν λόγος πῶς κιντύνει ἡ λευτεριά τῆς πατρίδας, χουμοῦσε πάλι ἀκράτητος νὰ πολεμήσει. Τέτοιος ἦταν καὶ τέτοιος εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ γι' αὐτὸ γίνηκε αὐτὸ τὸ μεγάλο ἔργο τῆς ἑλληνικῆς δόξας. Οἱ σημερινὲς συζητήσεις γυρνᾶνε σὲ λαθεμένο κύκλο καὶ τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τίς πολλὰς τροπολογίες, πού παρουσιάστηκαν. Ξέρουμε πόσους κατοίκους ἔχουμε μέσα στὸ κράτος μας. Οἱ ἑλληνικὲς πρεσβείες, πού εἶναι στὴν Τουρκία, μοχτοῦν καὶ κοπιάζουν κάθε μέρα γιὰ νὰ προστατέψουν τοὺς Ἑλληνας ὁμόθρησκους. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ὅμως, πῶς θὰ μποροῦν νὰ τοὺς προστατέψουν, ὅταν ἐμεῖς ἀμφισβητοῦμε τὰ πολιτικὰ τους δικαιώματα, ὅταν ἐμεῖς δὲν τοὺς θεωροῦμε πιά Ἑλληνας; Ἀλλὰ ἡ Ἑλληνικὴ Συνέλευση ποτὲ δὲ θὰ φτάσει σὲ κάτι τέτοιο. Γιατί λοιπὸν νὰ χάνουμε στὰ χαμένα πολῦτιμο χρόνο; Οἱ ἐντολεῖς μας περιμένουν νὰ ἴδουν τὸ Σύνταγμα. Ὅσοι εἶναι ὄξω ἀπὸ μᾶς, πρὸς τὰ δῶ ἔχουν γυρισμένα τὰ μάτια τους, γιὰ νὰ μάθουν τί σκεφτόμαστε γι' αὐτούς. Εἶναι λυπηρὸ λοιπὸν ν' ἀσχολοῦμαστε μὲ γενεαλογίες. Τὴν κατάχρηση πρέπει νὰ χτυπήσουμε καὶ νὰ διώξουμε ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ἀλλὰ στὸ Σύνταγμα δὲν πρέπει νὰ μποῦν στοιχεῖα παθῶν καὶ διαιρέσεων. Στὰ δέκα τελευταῖα χρόνια ἔγιναν καταχρήσεις, ἀλλὰ αὐτὲς οἱ ἴδιες οἱ καταχρήσεις, φέρανε τὸ σταματημὸ τους τὴ μέρα κείνη πού τὸ Ἔθνος, μὲ τὴ μουσικὴ νὰ παιανίζει, μπήκε στὸν ἔθνικὸ δρόμο. Ἡ κυβέρνηση ἀπὸ δῶ καὶ

πέρα θ' ἀποτελεῖται ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους. Ἐκ τῶν μᾶς τὰ ὑπουργεῖα, ἀπὸ μᾶς οἱ βουλευτὲς καὶ γερουσιαστές. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν φόβος νὰ ξαναγίνουν οἱ ἴδιες καταχρήσεις. Κι ἂν τυχὸν γίνῃ κάποια κατάχρηση, διαμαρτύρεται ἀμέσως ἡ Βουλὴ καὶ φέρει τὸ σταμάτημά της. Ὅμως, κάποια ἱκανοποίηση καλὰ εἶναι νὰ δοθεῖ καὶ σήμερον, ἀλλὰ αὐτὴ ἄς γίνῃ μὲ ψήφισμα ποὺ νὰ κελεύει τὸ ξεκαθάρισμα τῆς ὑπαλληλίας, χωρὶς νὰ μπεῖ κάτι τέτοιο στὸ Σύνταγμα, ποὺ πρέπει νὰ μείνῃ ἀγνὸ ἀπὸ τέτοιες κηλίδες καὶ νᾶχει μέσα γενικὰ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλληνα. Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μου, ποὺ τὴ θεωρῶ σύμφωνη μὲ τὸν ὅρκον ποὺ ἔδωκα, μὲ τὰ αἰσθήματά μου, μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῶν ὁμοδόξων χριστιανῶν καὶ Ἑλλήνων, μὲ τὶς προσδοκίες τῶν φίλων Δυνάμεων καὶ μὲ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδας».¹

Ὁ παραπάνου λόγος τοῦ Κωλέτη ἔκαμε τεράστια ἐντύπωση. Γιὰ μέρες πολλὲς συζητιοῦνταν καὶ σχολιάζονταν ἀπὸ πλατιὰ λαϊκὰ στρώματα. «Ἡ ἀγόρευση αὐτὴ εἶναι μνημεῖο ρητορικῆς πυκνότητος, ἐπιχειρημάτων, προθέσεων ἀγνῶν καὶ πατριωτικῶν. Ὁμολογουμένως, ἔκαμε ὁ λόγος τοῦ αὐτοῦ κατὰ πληξῆ. Γιὰ μιὰ καὶ παραπάνου ὥρα οἱ πληρεξούσιοι εἶχαν μείνει κάτου ἀπ' τὴ δύναμη τῆς τόσο πετυχημένης ὁμιλίας ἐκείνης, κάτου ἀπὸ τὴ δύναμη μιᾶς ἀγόρευσης πατριωτικῆς, κάτου ἀπὸ τὸ γόητρο φωνῆς μεταλλικῆς, ποὺ ἀντηχοῦσε ὡς τὰ βᾶθρα τῆς καρδιάς. Ἐνα πρὸς ἓνα ἐπεφταν τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀντιθέτων. Ἐνας πρὸς ἓνα ἐπεφταν οἱ φραγμοὶ τῶν τοπικῶν διαιρέσεων, τῶν διαιρέσεων κατὰ ἐπαρχίες, καὶ μπροστὰ στὸ ἔθνος ἀνοίγονταν, σὰν σὲ πλατὺ πανόραμα, ὀλάκερη ἡ Ἑλλάδα, ἡ Ἑλλάδα τῆς Πόλης, ἡ Ἑλλάδα τῆς Τραπεζοῦνας, ἡ Ἑλλάδα τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου, ἡ Ἑλλάδα τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Μικρασίας. Ὁ λόγος αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴν ὠραιότερη στιγμή τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ Κωλέτη».²

Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν τοῦ Κωλέτη γράφει ὁ Τερτσέτης :

«Ὁ Ἠπειρώτης Γιάννης Κωλέτης μίλησε μὲ τρόπο, ὥστε νὰ καταντροπιάσει φριχτὰ τοὺς ἀντίθετους. Ὁ περιβόητος ἄντρας ἀνάστησε τὴν ἀρχαία ρητορικὴ καὶ ἡ πρώτη Δημοστενικὴ μέρα τῆς Συνέλευσης εἶναι ὁ λόγος του. Πρεπόντως ἐγκωμίασε τὸ ρήτορα ὁ Πλαπούτας, λέγοντας : «Μακάρι νὰ μὴ σταματοῦσε ποτέ».³

Κι ἄλλου γράφει ὁ ἴδιος :

«Φέρνω στὴ μνήμη μου τὴν τόσο ἐνδοξὴ γιὰ τὸ μακαρίτη ἐκείνη μέρα, ὅταν, στὸ ἀμφιθέατρο τῆς Συνέλευσης τοῦ 1843, μὲ ρητορικὴ δεινότητα ἀντρὸς ἀρχαίου Ἑλληνα ἢ Ῥωμαίου, μίλησε γιὰ πατρίδα, γιὰ ἐθνικὴ τιμὴ καὶ δόξα.

1. Ἐπαμ. Κυριακίδη: Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 494—500.

2. Id. σελ. 494.

3. Ὁρ. cit., τόμ. Β', σελ. 388.

Ἦμουν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀκροατές του. Ὅραμα αἰσθητὸ στὰ μάτια μας, ἀνθίζαν στὰ χεῖλια του λέξεις καὶ ἰδέες. Δὲν παίρναμε ἀναπνοή γιὰ νὰ τὸν ἀκούμε.»¹

Φημερίδα τῆς ἐποχῆς ἔγραφε :

«Ὁ κ. Κωλέτης ἀνέβηκε στὸ βῆμα. Ἄκρα σιωπῆ σ' ὄλο τὸ ἀκροατήριον. Ὅλοι περιμέναμε ν' ἀκούσουμε τίς ἰδέες τοῦ κ. Κωλέτη, πού πρώτη φορὰ ἀνέβαινε στὸ βῆμα νὰ μιλήσει γιὰ ζήτημα ἐθνικόν. Ἡ ἐντύπωση πού ἔκαμε ἦταν βαθιά, γιατί εἶχε μέσα ἀλήθειες.»²

Ὁ Σούτσος γράφει ὕμνο:

*«Ἐδγε, γηραιὲ Κωλέτη! Ἐδγε, Ἡπειρώτη Πύρρε!
Εἰς τὴν γῆν αὐτὴν ἰδέας ἐλευθέρως καὶ σὺ σπειρε!
Ἄνεδειχθης τὴν δεκάτην πέμπτην Ἰανουαρίου
ὕψηλός ὡς μία στήλη τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου.
Εἰς σὲ ἄλλοτε, Κωλέτη, ὡς εἰς πλάτανον λειμῶνος
ἡ μεγάλη ἐχειμάσθη γενεὰ ἡ τοῦ ἀγῶνος.
Ἴδου ἔρχεσαι καὶ φέρων Νέστορος τὴν βακτηρίαν
τὴν ἀπλῆν αὐτὴν προφέρεις καὶ καλὴν δημηγορίαν».*³

Καὶ σὲ συνέχεια βάζει ὅλο ν τὸ λόγο τοῦ Κωλέτη σὲ στίχους!

Νὰ ἀκόμα τί γράφει σχετικὰ ὁ Δραγούμης :

«Ἀκόμα σήμερα ἔχω σι' αὐτιά μου τὴ φωνή του. Εἶχε ἀνεβεί στὸ βῆμα, σεμνὸς στὸ ἦθος, μεγαλοπρεπῆς στὴ στάση, θερμὸς στὸ λόγο, αὐτὸς πού συνήθως ἦταν λιγόλογος καὶ ἀπαθής, καὶ παρέστησε τὸ χρέος μας πρὸς τοὺς σκλαδωμένους ἀδερφοὺς. Σπινθήρες ἐνθουσιασμοῦ πετοῦσαν τὰ μάτια του.»⁴

Γιὰ τὸ ζήτημα τῶν αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων μίλησαν καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μεταξάς. Χωρὶς καὶ αὐτοὶ νὰ λογαριάσουν τὴ δημοτικότητά τους, κατακρίνανε ἐκείνους πού χωρίζανε τὸν Ἑλληνισμό στὰ δυό.

Θὰ βάλουμε ἐδῶ ἀκόμα ἕνα λόγο τοῦ Περραιβοῦ πάνου στὸ ἴδιο θέμα, πού τὸν εἶπε λίγο πρὶν διαλυθεῖ ἡ Συνέλευση :

«Πρὶν διαλυθεῖ, κύριοι, ἡ Ἐθνικὴ αὐτὴ Σύνοδος τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἑλλάδας καὶ τώρα πού εὐτυχίσαμε νὰ φτάσουμε στὸ τέρμα τῶν πολυχρόνων ἀγῶνων μας, νὰ κυβερνιέται δηλ. ἡ πατρίδα μας μὲ συνταγματικούς θεσμούς, ἐπιτρέψτε σ' ἕναν παλιὸ ἐργάτη τῆς ἑλληνικῆς λευτεριᾶς ν' ἀνακουρίσει τουλάχιστο τὴ συνείδησή του ἐκπληρώνοντας τὸ ἱερό του πρὸς τὴν πατρίδα χρέος καὶ μὲ τὸ λόγο καὶ γιὰ τελευταία βέβαια φορὰ⁵ μέσα σ' Ἐθνικὴ Συνέλευση.

1. Γ. Τερτσέτη: «Μελέτες ρητορικῆς εὐγλωττίας», σελ. 28.

2. Ἐφημ. «Ὁ φίλος τοῦ Λαοῦ», 29 τοῦ Φλεβάρη 1844.

3. Ἄλεξ. Σούτσου: Op. cit., σελ. 322—323.

4. Op. cit., τόμ. Α', σελ. 258—259.

5. Ἦταν τότε 71 χρονῶ (Σ.Σ.).

Ἄκουστε, κύριοι, τὴ γέριχη τούτη φωνὴ χωρὶς δυσαρέσκεια, γιατί ἀπευθύνεται στὸν πατριωτισμὸ σας, χωρὶς προσωπικὸ συμφέρο, χωρὶς πάθος. Λογαριάστε μόνο τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς πατρίδας, ποὺ μπροστά τους δὲ μπορούν, δὲν πρέπει νᾶχουν πέραση εἰσηγήσεις ἰδιοτελείας, προσωπικῶν συμφερόντων...

Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀγωνίστηκαν ἐνάντια στὴν ὀθωμανικὴ τυραννία, ὅλοι πάθαμε γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ σήμερα θὰ σβήσουμε ἀπὸ τὴν ἱστορία τίς ἐνδοξότερες σελίδες τῆς ἱερῆς μας Ἐπανάστασης, κηρύττοντες μερικὸς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀπαράδεχτους μεταξὺ μας ;...

Θέλουμε νὰ χωρίσουμε τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ δὲ σκεφτόμαστε, πῶς τὸ πολιτικὸ τοῦτο διαζύγιο εἶναι ἀντίθετο μὲ τίς ὑποσχέσεις καὶ τοὺς ὄρκους μας καὶ θὰ μᾶς φέρει ἀμέτρητες ζημιές, χωρὶς κανένα γενικὸ καὶ ἐθνικὸ ὄφελος ;

Ὁ Ρήγας λοιπόν, ὁ πρωτομάρτυρας ἐκεῖνος τῆς ἐλληνικῆς λευτεριάς, γιὰ τοῦτο ἔκραζε ὀλη, ὀλάκερη τὴν ἐλληνικὴ φυλὴ στ' ἄρματα, γιὰ ν' ἀποφασίσουμε μεῖς σήμερα, πῶς οἱ Θεσσαλοὶ δὲν εἶναι Ἕλληνες ; Καὶ νὰ τὰ λόγια του :

*Σ' ἀνατολὴ καὶ δύση καὶ νότο καὶ βοριά
γιὰ τὴν πατρίδα ὅλοι νᾶχουμε μιὰ καρδιά.
Στὴν πίστη του καθέννας ἐλεύθερος νὰ ζεῖ
στὴ δόξα τοῦ πολέμου νὰ τρέξουμε μαζί.
Ὅσ' ἀπ' τὴν τυραννία πῆγαν στὴν ξενητιά
στὸν τόπο του καθέννας ἃς ἔλθει τώρα πιά.
Ἡ Ρούμελη τοὺς κράζει μ' ἀγκάλες ἀνοιχτές
τοὺς δίνει βιὸ καὶ τόπους, ἀξίες καὶ τιμές.*

Λοιπόν, ὁ Κοραῆς ἐκεῖνος, ποὺ τίμησε καὶ στὰ δυὸ ἡμισφαίρια τὸ ἐλληνικὸ ὄνομα, γι' αὐτὸ ἔσπειρε στίς ψυχές τῆς νεολαίας ὀλης τῆς Ἑλλάδας τὸ σπὸρο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγάπης γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ νὰ λέμε ἐμεῖς σήμερα πῶς οἱ Χιῶτες δὲν εἶναι Ἕλληνες ; Λοιπόν, οἱ Ζωσιμάδες ἐκεῖνοι, οἱ στύλοι τῆς ἐλληνικῆς ἀναγέννησης, γι' αὐτὸ ἀδείασαν τοὺς θησαυροὺς τους στὴν ἐκπαίδευση καὶ τὸ φωτισμὸ τοῦ ἔθνους ὀλου, γιὰ νὰ κηρύξουμε ἐμεῖς σήμερα πῶς οἱ Ἡπειρώτες δὲν εἶναι Ἕλληνες ;

Λοιπόν, τὸ Σούλι, τὸ ἠρωϊκὸ Σούλι, γι' αὐτὸ κρατοῦσε ἐπὶ δυὸ χρόνια τὸ χεῖμαρρο ἐξήντα χιλιάδων ἄρματωμένων Τουρκαρβανιτάδων, ἔτοιμων νὰ πλημμυρίσουν στὴν ἀρχὴ τῆς Ἐπανάστασης τὴ σημερινὴ λεύτερη Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ποῦμε σήμερα πῶς οἱ Σουλιῶτες δὲν ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες ;

Λοιπόν, ἡ Θεσσαλία, ἡ Μακεδονία, ἡ Ἡπειρος, γι' αὐτὸ ἦταν τὰ προπύργια τοῦ ἐλληνικοῦ πολέμου ;

Ἡ Κρήτη, γι' αὐτὸ μὲ τὴν ἠρωϊκὴ τῆς ἀντίστατη ἐμπόδιζε τόσα χρόνια νὰ πλημμυρίσουν τὸ Μοριά οἱ αἰγυπτιακὲς λεγεῶνες ;

Ἡ Σάμο κι ἡ Χιό, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνατολικῆς τους θέσης, ἀπασχολοῦσαν τὰ σμήνη τῆς Ἀσίας. Ἡ Κάσος, ὁμοια μὲ τὰ τρία ναυτικά νησιά, βοηθοῦσε στὸ θαλασσινὸ ἀγώνα, τὸν τόσο σωτήριο.

Ἡ Πόλη, οἱ Κυδωνιές, γίνηκαν ὀλοκαύτωμα στὸ βωμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης γιὰ νὰ μάθουν σήμερα, ὕστερα ἀπὸ δεκαπέντε χρόνων εἰρήνη, πὼς καταργοῦνται τὰ δικαιώματα τοῦ πολέμου, πὼς χάνονται ἀνάττια ἀποχτημένα δικαιώματα, πὼς ἀθετοῦνται οἱ ἀποφάσεις τῶσων Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, πὼς παραβιάζονται οἱ συμφωνίες, πὼς παραβιάζονται οἱ νόμοι ; Κι ἂν ἦταν ἡ ἀπόφασή μας νὰ βλάπτε τὸ παρελθόν, ὑπομονή. Ἀλλὰ δὲ θυσιάζεται τάχα καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδας ;

Δὲ χύθηκε ὄλο αὐτὸ τὸ πολῦτιμο αἷμα γιὰ τὴν εὐδαιμονία ἑνὸς μέρους Ἑλλήνων καὶ τῆ δυστυχία τῶν ἄλλων. Ὅχι. Ὅχι. Καὶ οἱ ὁμογενεῖς ποὺ ζοῦν, αὐτοὶ οἱ φιλοπάτριδες Ἑλληνες, ποὺ εἶναι σκορπισμένοι σ' ὄλες τὶς γωνιές τῆς γῆς, ποὺ ὡς σήμερα πίστευαν πὼς εἶχαν πατρίδα καὶ στὴν πατρίδα αὐτὴ ἔστελγαν ἀδιάκοπα τὶς προσφορές τους, τοὺς ἰδρωτὲς τους, καὶ τὴν πατρίδα αὐτὴ ἔχουν γραμμένη γιὰ κληρονόμο στὶς διαθῆκες τους... Μή, ἀδέρφια, γιὰ ὄνομα τοῦ θεοῦ ! Ἄς μὴν κάμουμε τέτοια ἀγιάτρευτη πληγὴ στὴν πατρίδα ! Ἄς μὴ θυσιάσουμε γιὰ λόγους μικροῦς, γιὰ λόγους πρόσκαιρων συμφερόντων καὶ παθῶν, συμφέροντα γενικά, μεγάλα, αἰώνια».¹

ΟΛΟΙ οἱ παραπάνου λόγοι εἰπώθηκαν ἀπὸ ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων. Κλείνανε μέσα τους ἀρκετὲς ἀλήθειες—τοῦ Κωλέτη μάλιστα καὶ τὶς ὑπερβολὲς τῆς Μεγάλης Ἰδέας—ἀρέσανε, χειροκροτήθηκαν. Ὅμως, λόγους σὰν τούτους τοὺς δυὸ ποὺ θ' ἀναφέρω ἀμέσως παρακάτω καὶ ποὺ ἀκούστηκαν στὴν Ἐθνοσυνέλευση σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῶν αὐτοχθόνων κι ἑτεροχθόνων, δὲ ματακούσατε. Σπεῦδω νὰ σᾶς πῶ πὼς ὁ πρῶτος λόγος ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δεκατέσσερες (ἀριθμὸς 14) λέξεις κι ὁ δεῦτερος ἀπὸ μία (ἀριθμὸς 1).

Νὰ οἱ δυὸ τοῦτοι λόγοι :

Στὸν καιρὸ τοῦ Ἀγώνα εἶχαν πάρει μέρος σ' αὐτὸν καὶ χύσανε τὸ αἷμα τους μαζί μας καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ τῆς Βαλκανικῆς, ποὺ δὲ μιλοῦσαν ἑλληνικά. Ὅλοι αὐτοὶ ἐνώνουνταν μὲ μᾶς μὲ τὴν κοινὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ τὴν κοινὴ ἀγάπη γιὰ λευτεριά. Στὸ τέλος τοῦ Ἀγώνα μοιράστηκαν μαζί μας τὴ χαρὰ τῆς νίκης, ὅπως εἶχαν μοιραστεῖ καὶ τὶς πίκρες καὶ τὶς θυσιές στὴ δεκάχρονη πάλη ἐνάντια στοὺς Τούρκους.

Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν κι ὁ Χατζηχρήστος. Ἡ προσφορὰ του στὸν Ἀγώνα ἦταν τόσο μεγάλη ποὺ ἐκλέχτηκε πληρεξούσιος στὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση τοῦ 1843 κι ὁ Ὄθωνας ἀργότερα τὸν πῆρε ὑπασπιστὴ του. Ὅσο κρατοῦσε ἡ συζήτηση γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν ἑτεροχθόνων, αὐτός, ἀμίλητος, ἄκουε κι

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 18 τοῦ Μάρτη 1844.

έφερε στο νοῦ του τούς σκοτωμένους συντρόφους του, αναρριγοῦσε στὴ θύμησή τους, τούς ἔδλεπε κεῖ μπροστά του μὲ τὸ παράπονο στὰ μάτια γιὰ τὴν ἀδικία, ποῦ θέλανε νὰ κάμουν στὰ παιδιὰ τους οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες. Ἦθελε νὰ πεταχτεῖ ὄρθιος, ν' ἀνέβει στὸ βῆμα, νὰ μιλήσει κι αὐτός, μά... πῶς νὰ μιλοῦσε, ποῦ δὲν ἤξερε τὴ γλώσσα; Τέλος τ' ἀποφάσισε. Δὲ μπορούσε ν' ἀφήσει νὰ γίνει μιὰ τέτοια ἀδικία.

Ἀνέβηκε στὸ βῆμα. Βουβάθηκαν ὄλοι, ν' ἀκούσουν τί θάλεγε αὐτὸς ὁ μπαρουτοκαπνισμένος. Πασκίζει ὁ φτωχὸς ν' ἀρθρώσει καμιὰ λέξη, μὰ τὰ λόγια δὲν τοῦρχονται στὸ στόμα, ἢ γλώσσα του δένεται. Κοιτάζει δεξιά, ἀριστερά, τὰ μάτια του ἀρχίζουν νὰ βουρκώνουν. Τέλος κατορθώνει, μὲλις συκρατώντας τούς λυγμούς, νὰ πεῖ τοῦτα τὰ λόγια:

«Ποῦ εἶναι ἐμένα ἐκεῖνο Παπαζογλου, ποῦ εἶναι ἐμένα ἐκεῖνο Χατζηζορμπά, ποῦ εἶναι ἐμένα ἐκεῖνο...»

Δὲ μπόρεσε νὰ πεῖ ἄλλα. Οἱ λυγμοὶ τὸν ἐπνίξαν. Ἡ συγκίνηση μεταδίνεται σ' ὄλο τὸ ἀκροατήριο κι ἀρχίζουν νὰ κλαῖνε ὄλοι. Κλαῖνε οἱ γέροντες ἀγωνιστὲς πληρεξούσιοι, κλαῖνε οἱ ἀπόμαχοι φαλαγγίτες ἀκροατὲς ἀκράτητα, κλαῖνε στὰ θεωρεῖα τὸ ἀκροατήριο ὄλο.¹

Ἄς ἔρθουμε τώρα στὸν ἄλλο ρήτορα μὲ τὴ μιὰ καὶ μόνο λέξη.

Ἄφου καταλάγιασε λίγο ἡ Συνέλευση ὑστερ' ἀπὸ τὰ ἀπλὰ κείνα λόγια τοῦ Χατζηχρήστου, στενοχωρημένος ὁ πρόεδρος θυμῆθηκε τότε, πῶς εἶχε ζητήσει τὸ λόγο ὁ στρατηγὸς Τσοῦρτζ.²

«Ὁ κ. Τσοῦρτζ ἔχει τὸν λόγο», λέει ὁ πρόεδρος. Σηκώθηκε μὲ δυσκολία ὁ γέρο στρατηγός, μὲλις μπορούσε νὰ σταθεῖ στὰ πόδια του, κι οὔτε κατάφερε νὰ κάμει βῆμα πρὸς τὰ μπροστά. Ἀκούμπησε μὲ τὸνα χέρι του στὸ κάθισμα, ἀγριοκοίταξε τὸ Γρίβα καὶ τὸν Κριεζώτη, ποῦ σὰν παλιοὶ ἀγωνιστὲς ἔπρεπε νὰ πονᾶνε τούς παλιούς συντρόφους τους, καὶ μὲ τὴν ἀγγλικὴ του προφορὰ βάνει φωνὴ μεγάλη:

«Γκαῖντούρια!»

Καὶ σωριάστηκε κατάχλωμος στὸ κάθισμά του.³

ΚΙ ΟΜΩΣ! Τὰ «γκαῖντούρια», ἐπειδὴ ἦταν πολλὰ κι εἶχαν τὴν πλειοψηφία στὴ Συνέλευση, νίκησαν!

1 Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 68.

2 Ριχάρδος Τσοῦρτζ: Ἄγγλος στρατιωτικὸς. Γεννήθηκε στὰ 1785 ὅταν καταλήφθηκε ἡ Ζάκυνθος ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους, σχηματίσας ἐκεῖ ἐλληνικὰ τάγματα ἀπὸ Σουλιῶτες κι ἄλλους. Μετὰ τὴ διάλυση τῶν ταγμάτων αὐτῶν πῆγε στὴ Νεάπολη. Ἐφτασε ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντιστρατήγου. Στὰ 1827 κατέβηκε στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Ἡ Ἐθνὸ-συνέλευση τῆς Τροιζήνας (19 τοῦ Μάρτη 1827) τὸν διόρισε ἀρχιστράτηγο τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ Καποδίστρια παραγκωνίστηκε. Ἐπὶ Ὄθωνα διορίστηκε σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας (1835) καὶ στὰ 1844 ἔγινε γερουσιαστὴς. Ἐπὶ Γεωργίου Α', ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελίου Στρατοῦ. Πέθανε στὴν Ἀθήνα στὰ 1873 (Σ.Σ.).

3 Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 68.

Οι ετερόχθονες αποκλείστηκαν από τις δημόσιες θέσεις και δὲν είχαν δικαίωμα νάναι πολίτες τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

45. Ἡ τελικὴ ἐξόρμηση.

ΣΤΙΣ 19 ΤΟΥ ΦΛΕΒΑΡΗ 1844 τὸ Σύνταγμα ἦταν κίβλας ἐτοιμο. Ἐπιτροπὴ τῆς Συνέλευσης πῆγε τότε τὸ σχέδιο αὐτὸ τοῦ Συντάγματος στὸν Ὅθωνα. Τὸ κράτησε ὀχτὼ μέρες καὶ τὸ γύρισε στὴ Συνέλευση προτείνοντας ὀρισμένες τροποποιήσεις. Σὲ μυστικὴ συνεδρίαση ἡ Ἐθνοσυνέλευση ἀπόρριψε ὀλες τὶς τροποποιήσεις τοῦ Ὅθωνα. Μ' ὀλα αὐτὰ ὁ Ὅθωνας καὶ πάλι ἐπέμενε. Κάλεσε ὑπουργικὸ συμβούλιο. Παρῶν κι ὁ Κωλέτης. Ὁ Ὅθωνας θέλησε νὰ βιάσει κάπως τὴν κατὰσταση, νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος του τοὺς ὑπουργούς, γιὰ νὰ πιέσουν ὀλοι μαζί τὴν Ἐθνοσυνέλευση νὰ δεχτεῖ τὶς τροπολογίες του. Ἄφησε λοιπὸν νὰ τοῦ ξεφύγει μιὰ φοβέρα, πὼς μπορούσε καὶ νὰ παραιτηθεῖ ἀκόμα, ἀν δὲ γίνονταν δεχτὲς οἱ τροπολογίες του. Πῆρε τότε—λένε—τὴν ἀπάντηση ποὺ τοῦ χρειάζονταν ἀπὸ τὸν Κωλέτη :

«Βασιλιά!

Πολλοὺς βασιλιάδες εἶδα χωρὶς θρόνο, μὰ κανένα θρόνο χωρὶς βασιλιά!»
 Ὁ Ὅθωνας ταραχτήκε, ἀγριοκοίταξε τὸν Κωλέτη, μὰ γλήγορα ξαναβρῆκε τὴν ψυχραιμία του κι ὑπόγραψε τὸ Σύνταγμα, ὀπως ἦταν.¹

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, σὲ σχέση με τὰ Συντάγματα τῶν χρόνων τῆς Ἐπανάστασης, ἦταν λιγότερο φιλελεύτερο, γιὰτι στηρίχτηκε στὶς φιλομοναρχικὲς καὶ δεσποτικὲς θεωρίες τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ 1830. Ἐνας ἀπ' τοὺς ἐμπνευστὲς τῆς τέτοιας ἀντιδραστικῆς κατευθύνσης τοῦ Συντάγματος ἦταν κι ὁ Κωλέτης. Σύμφωνοι μαζί του ἦταν κι οἱ Μαυροκορδάτος, Τρικούπης, Λόντος καὶ Σία. «Πρέπει ν' ἀφήσουμε μέγα καὶ ἰσχυρὸ μέρος στὴ βασιλικὴ ἐξουσία», ἔγραφε ὁ Κωλέτης.²

Φυσικά, δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε καὶ τὸν «ξένο παράγοντα». Πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει τὶς ἐργασίες τῆς ἡ Ἐθνοσυνέλευση, οἱ Γάλλοι κι οἱ Ἄγγλοι εἶχαν καλέσει τὰ τσιράκια τους—Κωλέτη καὶ Μαυροκορδάτο—καὶ τοὺς ἔδωκαν «ὀδηγίες καὶ κατευθύνσεις» σχετικὰ με τὸ Σύνταγμα ποὺ θὰ ψηφίζονταν.

ἘΕΡΟΥΜΕ πὼς ἀμέσως μετὰ τὸ κίνημα τῆς 3ης τοῦ Σεπτέμβρη σχημάτισε κυβέρνηση ὁ Μεταξάς. Πρὶν τελειώσει τὶς ἐργασίες τῆς ἡ Ἐθνοσυνέλευση, ὁ Μεταξάς παραιτήθηκε—«δὲν μπόρεσε ν' ἀνθέξει εἰς τὶς ἀντενέργειες τῶν ἀλλοτῶν»—καὶ σχημάτισε κυβέρνηση ὁ ναύαρχος Κανάρης. Μετὰ τὴν ψήφιση ὀμως τοῦ Συντάγματος, ἔπρεπε ν' ἀρχίσει ὁ τόπος νὰ μπαίνει στὸν κοινο-

1. Δ. Κλεομένη: «Περὶ τῶν πρώτων βασιλείων τῆς Ἑλλάδας», Ἀθήνα 1904, σελ. 87

2. Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 337.

βουλευτικό δρόμο. Κυβέρνηση θά σχηματίζαν πιά οι έκλεκτοι του λαού, οι αναγνωρισμένοι άρχηγοί των κομμάτων. Τρία ήταν τότε τὰ κόμματα στην Ἑλλάδα. Ξενοκίνητα και τὰ τρία, χωρίς τσίπα. Φαίνεται τουτο άπ' τις επίσημες όνομασίες τους. Λέγονταν, τὸ ένα γαλλικό, τ' άλλο άγγλικό και τὸ τρίτο ρωσικό!

Ἄρχηγός του γαλλικού κόμματος ὁ Κωλέτης, του άγγλικού ὁ Μαυροκορδάτος, του ρωσικού ὁ Μεταξάς. Ὁξόν άπό τὰ επίσημα όνόματα, τὰ κόμματα αὐτὰ εἶχαν και παρατσούκλια. Τὸ γαλλικό λέγονταν Μοσχομάγκα κι οι ὁπαδοί του Μοσχομαχιτες, — άπό κάποιον Μόσχο και τὴ λέξη μάγκα=δεκαρχία. Νά πῶς ἐξηγεῖ τὴν όνομασία ὁ Σπηλιάδης: Ἦταν στ' Ἀνάπλι—γράφει—κάποιος Μόσχος—ίσως ὕπαξιωματικός—που εἶχε στή διοίκησή του μερικὸς στρατιῶτες και, παίζοντας τὸ λουρί, κατάφερναν νά ξεγελοῦν, ὄχι μόνο τὰ παιδιά, μὰ και τοὺς μεγάλους. Ὁ Μόσχος αὐτός με τὴν παρέα του λέγονταν Μοσχομάγκα, κι άργότερα εἶπαν Μοσχομάγκα τὸ κόμμα του Κωλέτη.¹ Περιττὸ νά ἐξηγήσουμε τὸ γιατί. Τὸ κόμμα τουτο λέγονταν και κόμμα τῆς φουστανέλλας, γιατί ὁ άρχηγός του, ὁ Κωλέτης, φοροῦσε φουστανέλλα. Τὸ άγγλικό λέγονταν κόμμα τῶν Μπαρλαίων—άπό κάποιον παράφρονα Μπάρα, θιασώτῃ τῆς Ἀγγλίας, και τὸ ρωσικό, κόμμα τῶν Ναπαίων, άπό κάποιον ἠλίθιο Νάπα, που ἔβγαζε στ' Ἀνάπλι λόγους ὑπὲρ τῆς Ρωσίας.²

Ἔτσι νά γίνουν ἐκλογές, ὁ Ὁθωνας άποφάσισε νά δώσει τὴν ἐντολή για σχηματισμὸ κυβέρνησης στὸν Κωλέτη και Μαυροκορδάτο μαζί. Δὲν ὄριζε ποιὸς θάπαιρνε τὴν πρωθυπουργία, κι αὐτὸ σήμαινε πῶς τοὺς ἔβγαζε στήν ἴδια μοίρα κι ἄς συνεννοοῦνταν μεταξύ τους για τὰ παρακάτου. Ἄπ' τὴ στάση και τῶν δυὸ στήν Ἐθνοσυνέλευση, κατὰ τὴν ψήφιση του Συντάγματος, ἦταν πολὺ εὐχαριστημένους.

ΟΙ ΔΥΟ ΑΡΧΗΓΟΙ, άφου πήραν τὴν ἐντολή άπό τὸν Ὁθωνα ἄρχισαν τις συνεννοήσεις. Ὁ Κωλέτης ὅμως, ὁ αἰώνιος καιροσκόπος, δὲν ἤθελε νά σχηματίσει κυβέρνηση μαζί με τὸ Μαυροκορδάτο, προτιμοῦσε νά μείνει άπ' ὄξω, μὰ δὲν τὸλεγε άνοιχτά.

Γιατί δὲν ἤθελε νά μπει στήν κυβέρνηση; Νά μερικοί άπό τοὺς λόγους τῆς ἄρνησῆς του νά συνεργαστεῖ με τὸ Μαυροκορδάτο:

α) Τελικός σκοπός του Κωλέτη ἦταν νά σχηματίσει μιὰ μέρα μόνος του κυβέρνηση, που νά στηρίζεται στήν πλειοψηφία δικῶν του βουλευτῶν, για νά μπορεῖ ἔτσι ἀπερίσπαστος νά ἐφαρμόσει τὸ πρόγραμμά του και, προπάντων, νά ἐξυπηρετήσῃ τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ, ἀνεμπόδιστος ὀλότελα άπό

1. Νικ. Σπηλιάδης: Ορ. cit., τόμ. Γ', σελ. 251.

2. Ἄλλοι γράφουν πῶς αὐτός ἔβγαζε λόγους ὑπὲρ του Ἀδουαίνου, μετὰ τὴ φυγὴ του άπό τὴν Ἑλλάδα (Σ.Σ.).

τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Μαυροκορδάτο—Μεταξά, δηλ. ἀπ' τὴν Ἀγγλία—Ρωσία, ποὺ κρούβουνταν πίσω ἀπ' αὐτούς.

β) Γιὰ νὰ φτάζει στὸν τελικό του αὐτὸ σκοπὸ, ἔπρεπε νὰ φθεῖρει, ν' ἀχρηστέψει καὶ τελικὰ νὰ παραμερίσει καὶ τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλο.

γ) Ἄν συνεργάζονταν μὲ τὸ Μαυροκορδάτο, θὰ φθείρονταν ὡς τις ἐκλογές κι αὐτὸς κι ἐκεῖνος πρὸς ὄφελος τοῦ τρίτου ἀντιπάλου, τοῦ Μεταξά. Συμφέρο του λοιπὸν ἦταν νὰ μὴ συνεργαστεῖ, ν' ἀφήσει νὰ φθαρεῖ ὁ Μαυροκορδάτος, νὰ ξεμπλέξει ἔτσι μὲ τὸν ἕνα καὶ μετὰ... συγύριζε καὶ τὸν ἄλλο!

Γράφει ὁ Γκιζῶ :

«Ὁ Κωλέτης οὔτε νὰ κατατριβεῖ ἤθελε στὴν πρώτη δοκιμασία τοῦ Συντάγματος, οὔτε νὰ συμμαχήσει εἰλικρινὰ καὶ γιὰ πολὺν καιρὸ μὲ τὸ Μαυροκορδάτο».¹

Ὁ ἴδιος ὁ Κωλέτης δικαιολογοῦσε ἔτσι τὴν ἀρνησὴ του νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὸ Μαυροκορδάτο :

«Τὸ νέο ὑπουργεῖο ἔχει ν' ἀγωνιστεῖ μὲ δυνατότερο ὀχτρὸ, τὸ Μεταξά, ποὺ πιθανὸν νὰ ξανανάψει ἐπιτήδεια τὸ μίσος τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν Φαναριωτῶν, ποὺ πολλοὶ—εἴτε σωστά, εἴτε ὄχι— τοὺς κατακρίνουν σὰν αἰτίους ὄλων τῶν κακῶν ποὺ ἦρθαν στὸν τόπο».

Δὲν ἤθελε λοιπὸν ὁ Κωλέτης νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὸν Μαυροκορδάτο, μὰ καὶ δὲν τῷλεγε, εἶπαμε, ἀνοιχτά. Μέρους κρατοῦσαν τὰ πᾶνε· ἔλα κι ἡ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στοὺς δυὸ καὶ μάλιστα μὲ τὴ συγκινητικὴ προσφώνηση «ἀδελφέ μου», μὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Χίλιες δυὸ προφάσεις ἔβρισκε ὁ Κωλέτης γιὰ νὰ ξεγλυστράει καὶ ν' ἀναβάλλει ὀλοένα. Κάποια στιγμὴ φάνηκε πῶς δέχονταν καὶ πρότεινε στὸ Μαυροκορδάτο τούτη τὴ λύση :

Νὰ μοιραστοῦν τὰ ὑπουργεῖα. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά : ἡ προεδρία τῆς κυβέρνησης καὶ τὰ ὑπουργεῖα ἐσωτερικῶν, οἰκονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν κι ἀπ' τὴν ἄλλη τὰ ὑπόλοιπα ὑπουργεῖα, θρησκείας, δικαιοσύνης, ἐξωτερικῶν, ναυτικῶν. Μετὰ θά... δένανε κόμπο στὸ μαντήλι κι ὅ,τι ἀποφάσιζε ὁ... κόμπος! Ὑστερα, θὰ διᾶλεγε καθένας, γιὰ τὰ ὑπουργεῖα ποὺ θὰ τοῦ πέφτανε, ὅποιους ὑπουργοὺς ἤθελε.

Ὅλα αὐτὰ φάνηκαν κάπως παράξενα στὸ Μαυροκορδάτο κι ἰδίως κείνο τὸ τελευταῖο. Πῶς μπορούσε νὰ ἔχει συνυπουργοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἴσως δὲν ἤξερε οὔτε τὰ ὀνόματά τους ;²

Ἐπέμενε ὁ Κωλέτης. Νὰ τι ἔγραφε :

«Δὲν ἀρνιέμαι τὴ σύμπραξή μου μὲ τὸ Μαυροκορδάτο, πρόθυμα μάλιστα τοῦ παραχωρῶ καὶ τὴν προεδρία, μὰ θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ κρατήσω ἐγὼ τὰ ὑπουργεῖα ἐνεργείας. Ἔτσι μονάχα θὰ φανῶ ὠφέλιμος στὰ συμφέροντα τῆς

1. Νικ. Δραγούμη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 95.

2. Id. τόμ. Β', σελ. 90—91.

‘Ελλάδας, τοῦ βασιλιᾶ καὶ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς στὴν ‘Ανατολή».¹

(‘Αμα λείπει ἡ τσίπα, δλα τὰ λέει κανένας!). Καὶ παρακάτου ἔγραφε στὸ ἴδιο γράμμα :

«Ἄν κατορθώσω νὰ συστήσω ὁμογενὲς ὑπουργεῖο καὶ προσλάβω πρόσωπα δραστήρια καὶ ἀνήκοντα σὲ μένα, ἐγγυῶμαι γιὰ τὸ μέλλον, φ τ ἄ ν ε ι μ ὄ ν ο ν ν ἄ μ ἤ μ ἔ π α ρ α τ ῆ σ ε ι ἢ Γ α λ λ ί α.»²

Καμιὰ ἐμπιστοσύνη στὸν ἑλληνικὸ λαό! ‘Η Γαλλία ἀκουμπιστήρι του. ‘Αν τὸν παρατοῦσε, δὲν ἐγγυοῦνταν γιὰ τὸ μέλλον τῆς χώρας. Κι αὐτὸς ὁ φτωχοπροδορισμὸς δέρνει τὸν τόπο μας ὡς τὰ σήμερα. ‘Ελεος! ἀφεντάδες ‘Αμερικάνοι! «Οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἢ χανόμεστε!»

‘Υστερ’ ἀπὸ πολλὰ τραιναρίσματα, ὁ Κωλέτης δῆλωσε ἀνοιχτὰ στὸ Μαυροκορδάτο πὼς προτιμᾶει νὰ μείνει «ἐκτός».

Νὰ λίγες περικοπὲς ἀπὸ τὸ σχετικὸ γράμμα του :

«Ἄδερφέ μου,

‘Η τελευταία ἀπόφασή μου εἶναι νὰ μείνω ἐκτός. ‘Ετσι, κι ἐγὼ θὰ εἶμαι ὠφελιμότερος μένοντας ἀπ’ ὄξω κι ἐσὺ μένοντας μόνος. ‘Ηταν ἀνάγκη νὰ γίνεῖ δοκιμὴ μὲ ὁμοιογενὴ κυβέρνηση... δ ἔ ν ἔ λ π ἰ ρ ω κακὰ ἀποτελέσματα. ‘Εγὼ, κι ὄξω ἀπὸ τὴν κυβέρνηση καὶ μ’ ὄλα ὄσα γίνηκαν... θάμαι ὁ ἴδιος. Τέτοιο εἶναι τὸ ἰδίωμά μου... Σοῦ εὐχομαι καλὴ ἐπιτυχία καὶ τὴ θέλω μ’ ὄλη μου τὴν καρδιά.

‘Ο ἀδερφός

Γιάννης Κωλέτης».³

‘Ετσι λοιπὸν ὁ Κωλέτης ἔβαλε τὸ Μαυροκορδάτο «νὰ βγάλει τὰ πρῶτα κάστανα ἀπὸ τὴ φωτιά»⁴ ἢ, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση ἄλλου συγγραφέα, «ὁ Κωλέτης προτίμησε νὰ δοκιμάσει ἄλλος τὸ συνταγματικὸ ψιμμῦθιο καὶ νὰ κάμει τίς ἐκλογές»,⁵ κι αὐτὸς νὰ «βοηθᾶει» ἀπ’ ὄξω!

‘Ας ἀκούσουμε σχετικὰ καὶ τὸ Μακρυγιάννη :

«Ὁ Κωλέτης δὲν δέχτη—ἔχει αὐτὸς πατριωτισμὸν δι’ ἄλλη περίσταση. Νὰ μπεῖ κι ὁ Μαυροκορδάτος μὲ τὴ συντροφιά του, νὰ τζακιστεῖ, καθὼς τζακίστη ὁ Μεταξάς. Τότε αὐτὸς ἀπ’ ὄξω μὲ τὴ συντροφιά του ἀρχινοῦν φατρίες ἀναντίον αὐτῶν, τζακίζονται κι αὐτῆνοι καὶ μπαίνει ὁ Κωλέτης κι ἀποδιορθώνει τὴν πατρίδα».⁶

1. Νικ. Δραγοῦμη: Op. cit., τόμ. Β', σελ 95—96.

2. Id. τόμ. Β', σελ. 96.

3. Id. τόμ. Β', σελ. 91.

4. Δημ. ‘Ηλιόπουλου: Op. cit., σελ. 43.

5. Νικ. Δραγοῦμη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 97.

6. Γιάννη Μακρυγιάννη: Op. cit., σελ. 478.

Ο ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ, πριν αποφασίσει να σχηματίσει μόνος του κυβέρνηση, ρώτησε τούς Γάλλους, αν θά τὸν βοηθοῦσαν ἢ ὄχι. Ὁ Πισκατόρου, Γάλλος πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, τοῦ ὑποσχέθηκε κάθε δυνατὴ βοήθεια. Τὸν πίστεψε ὁ Μαυροκορδάτος, ὅπως καὶ τὸν Κωλέτη, καὶ στίς 30 τοῦ Μάρτη 1844 σχημάτισε κυβέρνηση. Τὴν πρώτη συνταγματικὴ κυβέρνηση. Ἀμέσως προκήρυξε ἐκλογὲς γιὰ τίς 27 τοῦ Ἰούλη 1844.

Ὁ Κωλέτης ἀνασκουμπώθηκε. Ἄρχισε νὰ συνάξει στὴν πρωτεύουσα Ρουμελιώτες ἀρματωμένους καὶ καπεταναίους ἑτοιμούς γιὰ ὄλα. Ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν Ἡπειρο ἔστειλε κι ἔφερε πιστὰ τοῦ «παληκάρια» καὶ τούς μάθαινε ὄλων αὐτῶν συστηματικὰ καὶ μεθοδικὰ τὴν... ἱερὰ κατήχηση. Δηλαδή :

«Ἡ πατρίδα θά σωθεῖ μόνο ἂν πάρομε ἐμεῖς —δηλ. ἐγὼ—τὴν κυβέρνηση τοῦ τόπου».

Πῶς νὰ μὴ φανατιστοῦν τὰ «παληκάρια» ; Γιὰ μιὰ «πατρίδα» ζοῦμε ! Ἀλλοιῶς, καλύτερα νὰ μὴ ζοῦμε σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ! Ἔτσι, τ' ἀρματωμένα αὐτὰ λεφούσια τοῦ Κωλέτη, ἀποτέλεσαν μέσα στὴν πρωτεύουσα μπουλούκια τρομοκρατῶν, ἑτοιμα στὸ πρῶτο νεῦμα τοῦ νὰ «θυσιαστοῦν» γιὰ τὴν «πατρίδα», δηλ. νὰ τὰ κάμουν ὄλα γυαλιὰ· καρφιὰ, φτάνει νὰ κέρδιζε τίς ἐκλογὲς ὁ ἀρχηγός τους. Ὁ Κωλέτης εἶχε ἐξασφαλισμένο λοιπὸν τὸ πεζοδρόμιο.¹ Ἐλεπε ὅμως ἀκόμα ἡ ψυχολογικὴ προετοιμασία. Τὴ δουλιὰ αὐτὴ θά τοῦ τὴν ἔκανε ὁ τύπος μ' ἀλήθειες καὶ μὲ φέματα. Κι ἄρχισαν οἱ βομβαρδισμοί : «Ὁ Μαυροκορδάτος θέλει νὰ μᾶς ἀλλάξει θρησκεία !»—φέμα. «Ὁ Μαυροκορδάτος μᾶς πούλησε στοὺς Ἀγγλους !»—ἀλήθεια. Κι ἄλλα τέτοια. Ὁ τύπος εἶχε ἀφηγησθεῖ κυριολεκτικὰ. Μιὰ φημερίδα μάλιστα, κι ἀπ' τίς σοβαρότερες, κοπανοῦσε συνέχεια, πῶς ὁ Δραγούμης, φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου, γύρναε στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου πάνου σ' ἀγγλικὸ καρδίι γιὰ νὰ «διαφθείρει» τούς ἐκλογεῖς, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ τᾶγραφε αὐτὰ ἀντάμωνε κάθε μέρα τὸ Δραγούμη στὸ δρόμο καὶ πολλὲς φορὲς μάλιστα ἔπιανε καὶ κουβέντα μαζί του. Μόλις ὁ ἀξιότιμος αὐτὸς κύριος τέλειωνε τὴν κουβέντα, τραβοῦσε ὀλότσια γιὰ τὴ φημερίδα τοῦ γιὰ νὰ ξαναγράψει πῶς τὸ ἄθλιο αὐτὸ ὄργανο τοῦ Μαυροκορδάτου—ὁ Δραγούμης—περιοδεύει στὸ Αἶγαλο γιὰ νὰ «διαφθείρει» τὸ λαό.² Ψέμα δηλ. μὲ οὐρὰ κομήτη !

Αὐτὴ εἶναι ποὺ λένε «ἡ τέταρτη ἐξουσία», ὁ τύπος δηλαδή.

Γράφει ὁ Καρολίδης :

«Ντρέπεται κανένας, ἀλήθεια, γιὰ λογαριασμὸ ὄλων τῶν Ἑλλήνων, σὺν διαβάξει τίς φημερίδες τῶν χρόνων ἐκείνων, ποὺ διαδίδανε μὲ ἀκράθεκτη λύσσα» κείνες τίς κακοθήθειες καὶ τίς ἀδιαντροπιές. Βέβαια, τὴν ἀντιπολίτευση τὴν τρέφει ἡ ὑπερβολή, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπερβολὴ ἔχει ὄρια».³

1. Γ. Ἀσπρέα : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 189.

2. Νικ. Δραγούμης : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 96—97.

3. Op. cit., τόμ. Ι', σελ. 159.

«Καταπατούνται οί έλευθερίες του λαού!»

‘Ο Κωλέτης δέν έχασε τήν εύκαιρία. «Έπετέθηκε μ’ όξύτητα κατά τής κυβέρνησης Μαυροκορδάτου, καταγγέλλοντάς την πρός τό λαό, πώς δολιεύεται τó συνταγματικό πολίτευμα και βιαιοπραγεί κατά τών πολιτών».¹

Τά λεφούσια του είχαν πιά τήν πρόφαση νά ξεχυθούν στους δρόμους για νά «προστατέψουν» τις έλευθερίες τών πολιτών και τó Σύνταγμα.

‘Από τήν άλλη μεριά ρίχνουνταν άγρια του Μαυροκορδάτου κι οί Ναπαίοι, ό Μεταξάς. Τή θρησκεία είχε για μπαϊράκι του τούτος δώ. Μέν τó κόκκινο πανί του κίντυνου τής όρθόδοξης πίστης ξεσήκωνε τις έπαρχίες και προπάντων τούς άγρότες. Κινήματα και συνωμοσίες όργανώνουνταν σ’ όλη τή χώρα. Κι όσο σίμωνε ή μέρα τών έκλογών, τόσο ή κατάσταση χειροτέρευε παντού. Συμπλοκές άντιφρονούντων πολιτών και σκοτωμοί άκόμα.

Πάσχιζε ό Μαυροκορδάτος νά κρατήσει τούς άσκούς του Αίόλου, μά δέν τά κατάφερε. Δυό φορές άνάβαλε τις έκλογές τής ‘Αθήνας, μά τίποτε δέν πέτυχε.

Τή μέρα τών έκλογών στήν ‘Αθήνα, μπροστά στήν έκκλησιά τής «‘Αγίας Ειρήνης» ό κόσμος κόντευε ν’ άλληλοσφαχτεί. Κατέβηκε ό ίδιος ό ‘Οθωνας, πήγε εκεί, ανακατώθηκε μέ τó πλήθος και πάσχιζε νά προλάβει τó κακό.

‘Ο Κωλέτης βρίσκουνταν στήν τελευταία φάση του άγώνα. Δέν έλειπε παρά ή τελική έξόρμηση και τó φρούριο θάπεφτε, οί πόρτες του «Παραδείσου» θάνοιγαν διάπλατα για νά τόν δεχτούν. Έδωκε τις τελευταίες διαταγές στα «παληκάρια» του και τά ξαμόλησε. Μέσα στήν ‘Αθήνα ξεσπασαν όχλαγωγίες τέτοιας μορφής, πού ό Μαυροκορδάτος δέν περίμενε τά τελικά άποτελέσματα τών έκλογών για νά πάρει τήν άπόφασή του. Τά πρώτα άποτελέσματα δείχνανε πώς είχε χάσει τις έκλογές. Πήγε στο παλάτι κι έδωκε τήν παραίτησή του.

Αυτό ήταν! ‘Ο Κωλέτης είχε θριαμβέψει!

Στις 4 του Αυγούστου 1844 ό ‘Οθωνας τόν κάλεσε νά σχηματίσει κυβέρνηση. ‘Ορθάνοιχτες οί πόρτες του «Παραδείσου» πιά γι’ αυτόν.

1. Γ. ‘Ασπρέα: Ορ. cit., τόμ Α’, σελ. 191.

ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

46. Ὁ μεγάλος ὄρκος.

ΣΤΙΣ 6 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1844 ὁ Κωλέτης σχημάτισε κυβέρνηση μαζί με τὸν Μεταξά. Τὴν μέρα τῆς ὀρκωμοσίας πῆγε στὸ παλάτι πάνου στὸ ἀμάξι τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ¹ κι ἔδωσε μπρὸς στὸν Ὅθωνα τὸν «νενομισμένον ὄρκον». Ἀπὸ κεῖ, πανευτυχισμένος, ἀγέρωχος, τράβηξε δρόμια στὸ πρωθυπουργικὸ μέγαρο, ἀνέβηκε στὸν πρωθυπουργικὸ θώκο, στρογγυλοκάθησε ἀναπαυτικὰ κι ὠραῖα κι ἔκαμε τότε δεῦτερον ὄρκο, πολὺ σοβαρότερον ἀπὸ τὸν πρῶτο. «Ὀρκίζουμαι νὰ μείνω πρωθυπουργὸς σ' ὅλη μου τὴν ζωὴ. Νὰ μὴ μὲ λέν Κωλέτη, ἂν κατέβω ἀπὸ δῶ μέχρι τελευταίας μου πνοῆς!» Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀκλόνητη ἀπόφασή του. Καὶ θὰ τὸ πετύχαινε αὐτὸ μ' ὅποιον τρόπο, μ' ὅποια μέσα.

Τί χρειάζονταν γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του; Κοινοβουλευτικὴ πλειοψηφία; Ὅα τὴν εἶχε. Χρειάζονταν γιὰ τὴν ἐξασφάλισή της ἐκλογικὸ ὄργιο; Μάλιστα! Ἐκλογικὸ ὄργιο! Γιὰ νὰ μείνει πρωθυπουργὸς ἦταν ἀπαραίτητο νὰ κολακεύει τὸ Στέμμα; Ὅα κολάκευε τὸ Στέμμα. Ἦταν ἀκόμα ἀπαραίτητη ἡ τρομοκράτηση κι ἡ διαφθορὰ τῶν κρατικῶν ὀργάνων; Ὅα διέφθειρε τὸ πᾶν, θὰ τρομοκρατοῦσε ὄλους, ὥσπου νὰ τοῦ δίνανε γῆν κι ὕδωρ. Ὅαπρεπε νὰ κατασπαταλήσει τὸ δημόσιο χρήμα, νὰ ξαγοράσει μ' αὐτὸ φίλους καὶ πειθήνια ὄργανα; Μάλιστα! Ὅ' ἀνεμοσκόρπιζε καὶ τὴν τελευταία δραχμὴ, φτάνει νὰ γίνονταν ἡ δουλιὰ του. Τοῦ ἦταν ἀπαραίτητη ἡ φιλία κάθε δυναμικοῦ παράγοντα σὲ πόλεις καὶ χωριά, ἀκόμα κι αὐτῶν τῶν λήσταρχων; Ὅα τοὺς ἔκανε φίλους τοῦ ὄλου! Ὅαπρεπε ἀκόμα νὰ ἐκμεταλλεῖ τὸν ἱερὸ πόθο τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἀπελευτέρωση τῶν σκλάβων ἀδελφῶν; Ὅα τὸν ἐκμεταλλεύονταν κι αὐτόν! Ὅαπρεπε νὰ δείξει δουλοφροσύνη στοὺς ξένους γιὰ νὰ τοὺς ἔχει ἀποκούμπι; Ὅα τοὺς φιλοῦσε κεῖ ποῦ δὲν τοὺς εἶχε φιλήσει ἢ μάνα τους, φτάνει νὰ τὸν βοηθοῦσαν στὸ σκοπὸ του! Γιὰ νὰ μείνει πρωθυ-

1. Ἐφημ. «Ἐλεύθερο Βῆμα», 20 τοῦ Ἀπρίλη 1939.

πουργός, μήπως θα χρειάζονταν και ψέματα; Θάλεγε φευτιές με το τσουβάλι. Τόλεγε αυτό ανοιχτά ο ίδιος:

«Αν θέλει ο πολιτικός να φτάσει σε καλό αποτέλεσμα, πρέπει να προσλαμβάνει και του ψεύδους τη συμμαχία...»

Κι αυτά δεν τάλεγε χαριτολογώντας, «άλλ' εν πεποιθήσει». Σύμφωνα με τη θεωρία του Κωλέτη «η συνείδηση του πολιτευόμενου πρέπει να νάναι δλότελα διαφορετική από την ήθικη συνείδηση, και το ψέμα πρέπει να νάναι ο απαραίτητος άξονας κάθε πολιτικής του ενέργειας».¹

Χρειάζονταν υποσχέσεις; Ύποσχέσεις!

Ἄρχη του ήταν να μη χαλάει το χατήρι κανενός, μα και να μην κρατάει καμιά από τις υποσχέσεις του. Είχε βρει κι εδώ το θεωρητικό βάθρο.

«Αν έχω μια θέση», έλεγε, «και την τάζω σ' όλους, αλλά δεν τη δίνω σε κανένα, τους έχω όλους φίλους. Ἄμα όμως την προσφέρω τη θέση αυτή, τότε, σίγουρα, θα κάμω έναν άχάριστο—αυτόν που θα την πάρει—κι είκοσι όχτρούς—αυτούς που περίμεναν να την πάρουν. Ὁ πολιτικός λοιπόν ώφελείται από την υπόσχεση, αλλά βλάπτεται, όταν έκτελει την υπόσχεσή του.»

Χρειάζονταν υπομονή; Ὑπομονή! Ἄκουε με προσοχή κι υπομονετικά τον όμιλητή του, χωρίς να δείχνει την παραμικρή στενοχώρια κι όταν ακόμα αυτός ήταν όκληρός ή έλεγε μεγαλοπρεπείς άρλουμπες. Ἄξίζει να βάλουμε δώ δυο ανέκδοτα σχετικά με κάποιον γέρο - Ντερνιτσιώτη, δλότελα άγράμματο Ρουμελιώτη, που όμως είχε βγει πληρεξούσιος του τόπου του στην Ἐθνοσυνέλευση του 1843.

Στη Βουλή μέσα δεν έπαυε να παίρνει το λόγο για κάθε ζήτημα και να λέει.. φαντάζεστε τι έλεγε. Ἐφτασε ακόμα να πει για τους άλλους πληρεξούσιους πώς... δεν ξέρουν γράμματα!

Τότε πια δεν κρατήθηκε ο Κλωνάρης, σοφός κι ήρεμος άνθρωπος, παλιός ύπουργός κι άρεοπαγίτης, σηκώθηκε ήσυχα και πήγε στο βήμα:

«Παρακαλώ», είπε, «να με ακούσετε. Πήγε μια φορά ένας δάσκαλος σε κάποιον χωριό, με συστάσεις προς τον κοτζάμπαση του χωριού να τον κρατήσουν για δάσκαλο των παιδιών τους. Ὁ κοτζάμπασης, αν κι ήταν άγράμματος, νόμιζε τον εαυτό του παντογνώστη. Και τέτοιον τον πίστευαν όλοι στο χωριό.

Λέει λοιπόν στο δάσκαλο:

— Ξέρεις γράμματα, βρέ!

— Ξέρω, άπαντάει έκπληκτος ο καημένος ο δάσκαλος.

— Γράψε λοιπόν σ' αυτό το χαρτί: «βόδι».

Πήρε το χαρτί ο δάσκαλος κι έγραψε τη λέξη «βόδι».

1. Νικ. Δραγούμη: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 257.

2. «Ἡπειρωτική Ἔστια», τόμ. ΣΤ', 1957, σελ. 841.

Ύστερα ὁ κοτζάμπασης ζωγράφισε κουτσά-στραβά ἕνα βόδι στὸ ἴδιο χαρτί, τῶδειξε στοὺς χωριάτες, ποὺ ἦταν γύρου του καὶ ποὺ πάντα θάμαζαν τὴ σοφία του, καὶ τοὺς λέει :

— Ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ εἶναι βόδι, βρέ!

— Τὸ δικό σου, κοτζάμπαση! Τὸ ἄλλο δὲν εἶναι τίποτε!

Τότε ὁ κοτζάμπασης γυρνάει πρὸς τὸ φουκαρὰ τὸ δάσκαλο καὶ τοῦ λέει περιφρονητικά :

— Φύγε! Εἶσαι ἀγράμματος!

Αὐτὰ παθαίνουμε κι ἐμεῖς σήμερα, εἶπε στὸ τέλος ὁ Κλωνάρης. Δὲν ξέρουμε ἐμεῖς γράμματα καὶ ξέρεи δ... Ντερνιτσιώτης!»¹

Ἔ, λοιπόν, ἀναγνώστη μου.

Αὐτὸς ὁ γέρο-Ντερνιτσιώτης πῆγε μιὰ μέρα στὸ σπίτι τοῦ Κωλέτη, τὸν κάρφωσε στὴν καρέκλα ὥρες πολλὲς καὶ τοῦ ξηγοῦσε τὶς ἀπόψεις του σχετικὰ μὲ τό... βελγικὸ Σύνταγμα καὶ τὴν ἰσοσιότητα τῶν γερουσιαστῶν! Ἀτάραχος, ἡρεμος, ὑπομονητικώτατος ὁ Κωλέτης τὸν ἄκουσε ὡς τὸ τέλος. Καὶ σὰν τέλειωσε κάποτε, τοῦ λέει σοδαρότατα :

«Ἐχεις δίκιο, ἡγαπητὲ Ντερνιτσιώτη. Ὁρβοτάτη εἶναι ἡ γνώμη σου καὶ θὰ τὴν ὑποστηρίξω αὐριο στὴ Συνέλευση».²

Νὰ μέχρι ποῦ ἔφτανε ἡ ὑπομονὴ τοῦ Κωλέτη!

Τὸν βοήθησε σ' αὐτὸ καὶ τὸ σκαρὶ του. Τέτοιοι ἦταν. Ἦρεμος, γλυκομίλητος, μελιστάλαχος.

Ὅλα λοιπὸν τὰ μέσα, ποῦ θὰ τὸν βοήθουσαν νὰ κρατήσῃ τὸ πρωθυπουργιλίκι, ἠθικά ἢ ἀνήθικα, νόμιμα ἢ παράνομα, ὠφέλιμα στὸ λαὸ ἢ βλαβερὰ, συνταγματικά ἢ διχτατορικά, ἦταν ἀποφασισμένους νὰ τὰ βάλῃ σ' ἐνέργεια.

Ὅμως, ἔκρυψε ἐπιμελέστατα τοὺς ἄγιους σκοπούς του.

Στὸ λαὸ παρουσιάστηκε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή δλότελα διαφορετικός.

Νὰ ἡ πρώτη προκήρυξη τῆς κυβέρνησῆς του πρὸς τὸ λαὸ, ποῦ τὴν ἔβγαλε τὴν ἄλλη μέρα τῆς ὀρκωμοσίας της :

«Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο.

Ἐλληνες!

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότητα εὐαρεστήθηκε νὰ μᾶς τιμήσῃ μὲ τὴν Ὑψηλὴ ἐμπιστοσύνη της καὶ μᾶς κάλεσε νὰ διευθύνουμε τὰ πράγματα τοῦ κράτους.

Οἱ περιστάσεις τοῦ τόπου εἶναι δεινές, εἶναι κρίσιμες, ἀλλά, ἔχοντας θάρρος... χάρις στὸν πατριωτισμὸ σας καὶ στὸ φιλόνομο χαραχτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποῦ θέλει τὴν εἰρηνικὴ ἀνάπτυξη καὶ πρόοδο τῆς κοινωνίας, ἀποδεχτήκαμε τὴ βασιλικὴ ἐντολή.

1. Γιάννη Βλαχογιάννη : «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», Ἀθήνα 1927, σελ. 68—69.

2. Ἰδ. σελ. 69.

Μὴν ἔχοντας κανένα πλάγιο σκοπό, ἐξηγοῦμεθα θαρραλέα κι εὐλικρινᾶ σχετικὰ μὲ τὸ δρόμο ποῦ πρόκειται ν' ἀκολουθήσουμε.

Ἀποστρεφόμεστε τὴν ἀποκλειστικότητα. Τὸ σύνθημά μας εἶναι δικαιοσύνη, ἀμεροληψία καὶ θρησκευτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ πολῦτιμου Συντάγματος μας καὶ τῶν νόμων... Βράβευση τῆς ἀρετῆς καὶ καταδίωξη τῆς κακίας. Αὐστηρή, ὅσο τὸ δυνατό, οἰκονομία παντοῦ. Καί, πρὶν ἀπ' ὅλα, θὰ φροντίσουμε γιὰ τὴ συντομώτερη ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς καὶ θὰ σταθοῦμε μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐπέμβαση στὶς ἐκλογές, ποῦ δὲν τέλειωσαν ἀκόμα.

Ἀθήνα 7 τοῦ Αὐγούστου 1844

Ὁ Πρόεδρος

Τὰ μέλη

Γιάννης Κωλέτης¹

Α. Μεταξᾶς κλπ.»

Ῥωαῖα λόγια! «Δικαιοσύνη, ἀμεροληψία, τήρηση τοῦ Συντάγματος, μὴ ἐπέμβαση στὶς ἐκλογές». Ἄς δοῦμε τώρα καὶ τὰ ἔργα.

47. Ἐκλογικὸ ἔργιο.

ΣΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ θὰ φάνηκε ἴσως παράξενη ἡ τελευταία περικοπὴ τῆς προκήρυξης τοῦ Κωλέτη πρὸς τὸ λαό, ποῦ μιλάει γιὰ «μὴ ἐπέμβαση στὶς ἐκλογές ποῦ δὲν τέλειωσαν ἀκόμα».

Πρέπει λοιπὸν νὰ δώσουμε ἐδῶ μερικὲς ἐξηγήσεις. Οἱ ἐκλογές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διαφέρανε ἀπὸ τίς σημερινές σὲ τοῦτα δῶ τὰ κύρια σημεῖα:

α) Ἡ ψηφοφορία κρατοῦσε τότε ὀχτὼ μέρες, ἐνῶ σήμερα κρατᾶει μονάχα μία.

β) Σήμερα ἡ ψηφοφορία γίνεται τὴν ἴδια μέρα σ' ὅλο τὸ κράτος. Τότε δὲ γίνονταν ἔτσι. Τὸ χρόνο τῆς ψηφοφορίας σὲ κάθε ἐκλογικὴ περιφέρεια τὸν ὄριζε ὁ διοικητὴς τῆς, μόλις τὸν βεβαίωνε ὁ δήμαρχος πὼς ἦταν ἔτοιμοι οἱ ἐκλογικοὶ κατάλογοι. Ἡ κυβέρνησις ὄριζε μόνον τὴ μέρα ἐναρξῆς τῶν ἐκλογῶν, ποῦ τέλειωναν ὕστερα ἀπὸ πολλὰς μέρες ἢ καὶ βδομάδες. [Νὰ γιὰτί, ἐνῶ ὁ Κωλέτης εἶχε ἀναλάβει κιόλας τὴν πρωθυπουργία μὲ βᾶση τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν, αὐτὲς ἔξακολουθοῦσαν ἀκόμα νὰ γίνονται σ' ἄλλες περιφέρειες τοῦ κράτους].

γ) Τὸ ἀνοιγμα τῶν κάλπων κι ἡ καταμέτρηση τῶν ψήφων δὲ γίνονταν, ὅπως τώρα, μέσα στὸ ἐκλογικὸ κατάστημα, ἀλλὰ οἱ κάλπες κάθε δήμου—κοινότητες δὲν ὑπαρχαν τότε—μεταφέρουνταν στὴν πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ, «ἐν φυσικὰ στὸ δρόμο δὲν τίς ἀνοίγαν οἱ ὑπάλληλοι ἢ δὲν τίς ἀρπαζαν οἱ λήσταρχοι ἢ ἄλλοι ἀρματωμένοι, ποῦ κανόνιζαν ποιοὶ θὰ ἦταν οἱ ἐκλεχτοὶ τοῦ λαοῦ μὲ τὴ χαντζάρα τους».²

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 9 τοῦ Αὐγούστου 1844.

2. Γ. Ἀσπρέα: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 196—197.

δ) Τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν τώρα τὴν κάνουν τὰ δικαστήρια, ἐνῶ τότε τὴν ἔκανε ἡ κυβέρνησις, ποὺ διορίζε ἐννεαμελὴ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ.

Ἡ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ τώρα βρισκόταν στὰ χέρια τοῦ Κωλέτη, ποὺ ἦταν ἀποφασισμένος νὰ ἐξασφαλίσῃ πλειοψηφία στὴ Βουλὴ τέτοια, ποὺ νάναί ἀτράνταχτος. Βέβαια, στὴν προκήρυξή του πρὸς τὸ λαό, εἶχε ὑποσχεθεῖ πὼς «θὰ στέκονταν μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐπέμβαση στὶς ἐκλογὰς ποὺ συνεχίζονταν ἀκόμα». Τί εἶπατε; Μακριὰ; Ἄστειεύεστε, βέβαια! Πήρατε τοὺς μετρητοὺς τὰ λόγια τοῦ Κωλέτη! Μὰ, ξεχνᾶτε, «ἡγαπητοί», πὼς «ὁ πολιτικός, ἂν θέλει αἰσία ἐκδασὴ τῶν σκοπῶν του, πρέπει νὰ προσλαμβάνει καὶ τοῦ ψεύδους τὴν συμμαχίαν»; Σίγουρα τὸ ξεχνᾶτε! Νὰ σὰς τὸ θυμίσει, λοιπόν, ὁ κύριος πρωθυπουργός! Τὸ λόγο πιά τὸν ἔχουν ἄλλοι. Ἀκοῦστε τους:

«Ἡ συμμαχικὴ κυβέρνησις Κωλέτη—Μεταξὰ ἐπιδόθηκε ἀμέσως στὸν κομματικὸν ἀγῶνα, ποὺ παρουσίασε φαινόμενο ἀνήθικης ἐξόντωσης τοῦ ἄλλου κόμματος. Ἐχοντας στὴ διάθεσίν της τίς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρχάς, μεταχειρίστηκε τὴ βία καὶ τὸ δόλο, ὥσπου ἐξόντωσε σχεδὸν τὸ κόμμα τοῦ Μαυροκορδάτου σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐντύπωση στὸ λαὸ ἀπὸ τίς ἐπεμβάσεις αὐτὰς ἦταν οἰκτρά. Διδάσκονταν, ἔτσι, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ-ἀρχὴ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, τὴ βία, τὴν ἀσυνειδησία καὶ τὴν πολιτικὴ ἀνηθικότητα. Ἐπὶ τρεῖς μῆνες δεινοπαθοῦσε ἡ χώρα, θαρεῖς καὶ βρίσκονταν σὲ κατάστασις ἐμφυλίου πολέμου. Μεγάλαις συφορὰς βρῆκαν τὸ λαὸ. Περιουσίαις καταστράφηκαν, κοπάδια, ἀγελάδες καὶ βόδια κατασφάγηκαν, δέντρα κατακόπηκαν, ἀνθρωποὶ σκοτώθηκαν, νοσοὶ βεβηλώθηκαν καὶ τὸ αἷμα ἔβαψε ὡς καὶ τὰ ἄδυστα πολλῶν ἐκκλησιῶν καὶ τίς εἰκόνας ἀκόμα.

Οἱ νικητὲς ἐνὸς τέτοιου οἰκτροῦ ἀγῶνα πάτησαν στὰ στήθια τοὺς νικημένους. Οἱ νικημένοι βογγοῦσαν. Οἱ νικητὲς συνάζονταν στὴν πρωτεύουσα μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν νίκη... Ἐτσι ἡ κυβέρνησις, ὄχι μόνον τὸ πρόγραμμά της ἀθετοῦσε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα ποὺ τὸ ἀνακοίνωσε στὸ λαὸ, μὰ ἀθετοῦσε καὶ τὴν πιδ στοιχειώδη πολιτικὴ ἀρετὴ. Κι ἀκόμα, ἀφαιροῦσε ὀλοτελα ἀπὸ τὴ συνείδησι τοῦ λαοῦ τὸ συναίσθημα τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ κράτος καὶ τὴν πεποίθησι πρὸς τίς Ἀρχάς.»¹

«Ὁ Κωλέτης ἐκμηδένισε πέρα γιὰ πέρα τὴν ἐλευθερίαν τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν καὶ κατὰ συνέπεια χτύπησε σύρριζα τὴν συνταγματικὴν ἐλευθερίαν. Πιάνει καὶ βιάζει ὑπὸ κράτησι, μὲ ἄδικαι καὶ ἐπιπόλαιαις προφάσεις, ὑποψήφους τοῦ ἀντιπολιτευομένου κόμματος καὶ τοὺς κρατᾷ κάμποσον καιρὸ φυλακισμένους γιὰ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ ἐργαστοῦν προεκλογικὰ, ἢ ἄλλους,

1. Γ. Ἀσπρά: *Op. cit.*, τόμ. Α', σελ. 196—197.

για να μὴ μπορέσουν νὰ βάλουν ὑποψηφιότητα. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μεταχειρίζεται τοὺς ἐκλογεῖς ποὺ δὲν ψηφίζουν τοὺς δικούς του ὑποψήφιους. Μὲ τὴ βία καὶ τὴν ἀπάτη, μὲ τὶς λόγχεις τοῦ στρατοῦ, μὲ πλαστοὺς καταλόγους, μὲ ψεύτικες καταμετρήσεις, μὲ ψεύτικες ἀνακοινώσεις ἀριθμῶν καταδυναστεψε τὴν ἐλευθερία βούλησης τῶν ἐκλογέων... Πρὶν ἀναλάβει τὴν πρωθυπουργία, σὲ πολλὰς περιφέρειες οἱ ἐκλογὲς εἶχαν τελειώσει κι εἶχαν ἐκλεγεί ὡς τριάντα βουλευτές, γνωστοὶ ἀντίθετοί του. Ἀμέσως ὁ Κωλέτης διόρισε μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ δικά του ὄργανα καὶ δικούς του ὁπαδοὺς κι ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ, σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὰς ποὺ εἶχε, κήρυξε ἀντικανονικὴ καὶ παράνομη τὴν ἐκλογὴ ὄλων τῶν βουλευτῶν ποὺ ἦταν, ὅπως εἶπαμε, ἀντίθετοί του καὶ στὴ θέση τους ἐκλέχτηκαν δικοὶ του ἄνθρωποι».¹

«Μὰ πολὺ πιὸ χειρότερα ἐπραξε ἡ κυβέρνησις Κωλέτη—Μεταξᾶ, μέσα στὸν περίβολο τοῦ βουλευτηρίου, ὅταν γίνονταν ἡ ἐξέλεξις τοῦ κύρους τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν. Ἐκεῖ, ἡ ἐμπάθεια ἐδρασε ἀχαλίνωτη. Τὰ συντρίμματα τοῦ κόμματος τοῦ Μαυροκορδάτου ἀποδεκατίστηκαν μέσα στὴ Βουλὴ, μπρὸς στὰ μάτια καὶ κάτω ἀπὸ τὶς ἐπιδοκιμασίες τοῦ Κωλέτη καὶ τοῦ Μεταξᾶ. Οἱ ἐκλογὲς τῶν ἀντιπάλων βουλευτῶν ἀκυρώνονταν ἢ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, μόλις ὑποβάλλονταν κι ἡ πιὸ ἀσήμαντὴ ἢ τερατώδεια ἐνστασις. Κάθε ἀρχὴ δικαίου περιφρονήθηκε μπροστὰ στὸ κομματικὸ συμφέρον, κάθε ἀντίληψη δικαιοσύνης οδήγησε μπροστὰ στὸ κομματικὸ μίσος... Πενήντα τρεῖς βουλευτὲς τοῦ Μαυροκορδάτου εἶχαν ἐκλεγεί, μὰ ὁ Κωλέτης ἄφησε μονάχα δώδεκα, τοὺς ἄλλους σαράντα ἕνα τοὺς πέταξε ὄξω ἀπὸ τὴ Βουλὴ... Ὁ Μεταξᾶς πάσκιζε νὰ συκρατήσῃ τὴν ὁρμὴ τοῦ συμμάχου του, μὰ ὁ Κωλέτης ἦταν τώρα παντοδύναμος καὶ σὲ λίγο εἶδε ὁ Μεταξᾶς τὸ κόμμα του ὑποχείριο στὸν Κωλέτη, ποὺ κατάφερε νὰ συντρίψῃ καὶ τὰ δυὸ ἀντίπαλα κόμματα μὲ τὸ δόλο καὶ τὴ βία. Ὁ Μεταξᾶς εἶχε μπλέξει στὰ πολυμήχανα δίχτυα τῆς πανουργίας τοῦ Κωλέτη».²

«Ὅλες οἱ ἐκλογὲς τῶν φίλων τῆς κυβέρνησις ἐπικυρώνονταν, ὅσες κι ἂν εἶχαν γίνῃ παρανομίες καὶ βιαιοπραγίες κατὰ τὴν ψηφοφορία, ἀντίθετα, οἱ φίλοι τοῦ Μαυροκορδάτου διώχονταν ἀπὸ τὴ Βουλὴ μὲ τὴν παραμικρότερη ἀφορμὴ κι ἀκυρώνονταν ἡ ἐκλογὴ τους. Οἱ ἀποφάσεις τῆς πρώτης ἐκείνης Βουλῆς κατὰ τὴν ἐξέλεξις τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἀποτελοῦν ὀλέκερο τόμο, ὅπου τὸ θράσος συναγωνίζεται μὲ τὴν ψευδολογία κι ὅπου λάμπει ἡ περιφρόνησις κάθε ἀρχῆς καὶ ἰδέας δικαίου μπροστὰ στὸ κομματικὸ συμφέρον».³

«Οἱ ἐξελέγξεις τῶν ἐκλογῶν στὴν πρώτη σύνοδο τῆς πρώτης περιόδου

1. Ἐφημ. «Ἐλεύθερο Βῆμα», 26 τοῦ Ἀπρίλη 1939.

2. Γ. Ἀσπρέα: Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 196—197.

3. α) Ἐπαμ. Κυριακίδου: Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 523.

β) Τρύφ. Εὐαγγελίδου: Ὁρ. cit., σελ. 802.

τῆς συνταγματικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων γίνηκαν παρανομώτατα. Τὸ δπουρ-
γεῖτο Κωλέτη κάθε ὁπαδὸ του, ἂν κι εἶχε ἐκλεγεί παρανομώτατα, τὸν ἀνακῆ-
ρυσσε γνήσιο βουλευτῆ, ἐνῶ κάθε ἀντιπολιτευόμενο τὸν πέταε ὄξω ἀπὸ τὸ
βουλευτήριον».¹

Τελειώνουμε, παραθέτοντας κι ὄσα εἶδε κι ἀνιστοράει ἕνας συγκαι-
ρινὸς τοῦ Κωλέτη :

«Ἦταν γὰ ἐπικυρωθοῦν φιλικὲς ἐκλογές; Τότε κι οἱ δεινότετες παρα-
βιάσεις παρασιωποῦνταν ἢ χαρακτηρίζονταν ὡς ἐπουσιώδεις παρατυπίες.
Ἦ βία ἢ κι ἡ στάση ἀκόμα, ἀποκαλοῦνταν δίκαιη ἀμυνα, ἢ ἀδικία λέγουν-
ταν δικαιοσύνη, ἢ ἀκολασία μετριότητα καὶ τὸ ψέμα ἀλήθεια. Οἱ λέξεις
εἶχαν ἀλλάξει σημασία. Ἦ παραβίαση τῶν καλῶν ὀνομάστηκε συστολή
τῶν σανίδων, οἱ σαπυνοκασέλες καὶ τὰ σακούλια λέγουνταν κάλπες, τὸ
χάλασμα τῶν σφραγίδων, τυχαῖο σπάσιμο, οἱ συμβολαιογράφοι, ἐπιτροπὲς
τῆς ψηφοφορίας κι οἱ ἀπόβλητοι τοῦ λαοῦ, ἐκλεχτοὶ του. Ἦταν ν' ἀκυρωθεῖ
μιὰ ἐκλογή; Τότε ἡ τήρηση τοῦ νόμου ἦταν ἀσέβεια, ἡ τήρηση τῆς τάξης
ἦταν βίαιη ἐπίθεση, ἡ εἰλικρίνεια θεωροῦνταν δόλος κι ἡ ἀποχή, ἐπέμβαση».²

Τὸ ἐκλογικὸ αὐτὸ ὄργιο τοῦ Κωλέτη ξεσήκωσε κι αὐτὸν τὸ γαλλικὸ
τύπο, ποὺ πάντα στέκουνταν στὸ πλευρὸ του. Ἐγραφε ἡ «Nationale»: «Ἐχει
ἄραγε σκοπὸ ὁ Κωλέτης νὰ πνίξει κάθε ἀντιπολίτευση; Ἄν πραγματικὰ
αὐτὴ εἶναι ἡ πρόθεσή του, τὸν προειδοποιούμε πῶς θὰ χάσει τὴ συμπάθεια
τῆς Γαλλίας».³

Κι ἡ «Revue de Deux Mondes» :

«Ὁ Κωλέτης ἐπιχείρησε νὰ «καθαρίσει» τὴ Βουλὴ μὲ τρόπο ποὺ δείχνει
—ὡς μὴ διστάσουμε νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια— τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν ἐγκαθί-
δρυση διχτατορικῆς συστήματος, ποὺ ὅμως εἶναι ἀντίθετο καὶ μὲ τὴ φύση
καὶ μὲ τὰ ἱστορικὰ προηγούμενα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ».⁴

ΤΟΥ ΚΩΛΕΤΗ ὅμως τ' αὐτὶ δὲν ἴδρωνε. Εἶχε χαράξει τὸ πρόγραμμά
του κι ἦταν ἀποφασισμένος νὰ μὴ σαλέψει ἀπ' αὐτό.

ΑΦΟΥ σιγούρεψε τὴν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς ὁ καλὸς μας Κωλέτης,
βάλθηκε νὰ ξεμπλέξει καὶ μὲ τὸ συνέταιρό του, τὸ Μεταξά. Δὲν τοῦ χρειά-
ζονταν πιὰ.

Γιατὶ τὸν εἶχε πάρει στὴν κυβέρνηση; Ἄπο φόβο, μήπως πάθαινε κι
αὐτὸς ἀπὸ τὸ Μεταξά—τὸ ὄργανο τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς—, τι ἔπαθε ὁ
Μαυροκορδάτος ἀπ' αὐτόν. Εἶτε μὲ τὸ πεζοδρόμιο, εἶτε, προπάντων, μὲ τὴν

1. Γεωργ. Κρέμου: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 1095.

2. Νικ. Δραγούμη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 108.

3. Id. τόμ. Β', σελ. 126—127.

4. Id. τόμ. Β', σελ. 127.

ένωση τῶν δυὸ ἀντιπολιτευόμενων κομμάτων—ρωσικοῦ κι ἀγγλικοῦ—κιντύνευε. Ἐνῶ, ἀν ἔπαιρνε τὸ Μεταξὰ στὴν κυβέρνηση, δὲ θάχε πιά κανένα φόβο ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτο. Ἀργότερα, σὰν δυνάμωνε καλὰ, τοῦδινε κι αὐτοῦ τὴν κλωτσιά, σκέφτονταν. Καὶ τοῦ τὴν ἔδωσε.

Κι ἀπὸ τότε ἔμεινε ἀπόλυτος κύριος τῆς ἐξουσίας. Παντοδύναμος. Εἶχε φτάσει στὴν κορφή. Ἐκεῖ ποὺ ζνειρεύουνταν τόσα χρόνια!

48. Παραβιάζει καὶ Σύνταγμα καὶ Νόμους.

ΟΠΩΣ ξέρουμε, στὰ 1831, μετὰ τὸ φόνο τοῦ Καποδίστρια, ὁ Κωλέτης εἶχε κάμει ἐπανάσταση κατὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια κι εἶχε γίνει ὁ ἀρχηγὸς τῶν συνταγματικῶν. Μὲ τὸ σύνθημα «Σύνταγμα» ξεσήκωσε μεγάλες μάζες λαοῦ καὶ στρατοῦ καὶ θριάμβεψε. Ὁ Κωλέτης, λοιπόν, ἦταν—ἔτσι πρέπει νὰ πιστέψουμε—ὁ πρῶτος συνταγματικὸς ἀρχηγὸς τοῦ τόπου κι ὁ πρόδρομος τῆς ἐπανάστασης τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843 ἢ, γιὰ νὰ μεταχειριστοῦμε τὴν ἔκφραση ἑνὸς ποιητῆ—τοῦ Παναγιώτη Σούτσου—«τὸ δέντρο τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν φυτεύτηκε στὴν Περαχώρα στὰ 1831-1832 κι ἔδωκε τοὺς καρπούς του τὸ Σεπτέμβρι τοῦ 1843». Κι ὅμως! Ὅλα του κεῖνα τὰ καμώματα στὰ 1831-1832 δὲν εἶχαν καμιὰ σχέση οὔτε μὲ τὴ συνταγματικὴ τάξη, οὔτε μὲ τὶς λαϊκὲς ἐλευθερίες. Στὴν παράταξη τῶν συνταγματικῶν τὸν ὀδήγησε τότε τὸ πολιτικὸ του συμφέρο τῆς στιγμῆς. Μὲ τὴν ἴδια εὐκολία θὰ γίνονταν ἀπολυταρχικὸς, φτάνει ἡ Γερουσία τότε νᾶδειχνε σ' αὐτὸν τὴν προτίμησή της κι ὄχι στὸν Αὐγουστίνου. Καὶ μάλιστα, θὰ γίνονταν μὲ μεγαλύτερη χαρὰ του ἀπολυταρχικὸς, παρὰ συνταγματικὸς, γιὰτὶ τὸ σκαρὶ του ἦταν τέτοιο. «Ὁ Κωλέτης ἀγαποῦσε "ἰδιαζόντως" τὸ πολιτικὸ ἐκεῖνο σύστημα, ποὺ λέγεται συγκεντρωτικὸ. Μάλιστα καὶ τὸν Ὁθωνα ἐνεθάρρυνε νὰ τὸ ἐφαρμόζει αὐστηρότερα κι ὁ ἴδιος τὸ ἐφάρμοσε μὲ μεγάλη σκληρότητα. Ἡ παρεμπόδιση τῆς ἐλευθερίας τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν, ἡ καταδίωξη τοῦ τύπου, ἡ ἐπέμβαση στὶς ἐκλογές, καὶ στὶς βουλευτικὲς καὶ στὶς δημοτικὲς, ἡ ἀπόλυση ὄλων τῶν δημοσίων λειτουργῶν ποὺ εἶχαν, ἔστω καὶ σὲ μικρὸ βαθμὸ, ἀνεξάρτητο φρόνημα, ἡ καταπίεση, μ' ὅλα τὰ μέσα, τῆς συνείδησης τῶν δικαστῶν, ἡ διαστροφή τῶν νόμων καὶ πολλὰ ἄλλα τέτοια ἔνα καὶ μόνο εἶχαν σκοπὸ: νὰ πάρει στὰ χέρια του ὅλες τὶς ἐξουσίες καὶ νὰ στερεώσῃ παντοδύναμη καὶ μόνιμη κυβέρνηση.

Οἱ δήμαρχοι ποὺ ἀντιφρονοῦσαν παύονταν καὶ στὴ θέση τους μπαίνανε, ὄχι οἱ πάρεδροι—πρῶτοι ἢ δεῦτεροι, ὅπως ἔλεγε ὁ νόμος—ἀλλὰ οἱ τελευταῖοι. Οἱ ἀποφάσεις τῶν δημοτικῶν συμβουλίων ἐγκρίνονταν ἢ ἀπορρίπτονταν ἀνάλογα μὲ τὸ συμφέρο τῆς κυβέρνησης».¹

1. Νικ. Δραγούμη: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 125—126.

Τὰ ἴδια γράφει κι ὁ Ἡλιόπουλος :

«Ὁ Κωλέτης, ἂν καὶ πρῶτος ἔσπειρε τὶς συνταγματικὲς ἰδέες, ὅχι μόνο ἀδιαφοροῦσε τώρα γιὰ τὴν καλλιέργειά τους, μὰ, ἀντίθετα, πάσχιζε νὰ συγκεντρώσει στὰ χέρια του ὅλη τὴν ἐξουσία καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὴν κυβερνητικὴ μονοκρατορία, ἀδιαφορώντας καὶ γιὰ τύπους καὶ γιὰ συνταγματικοὺς κανόνες. Ὁ νεανικὸς τοῦ ἐνθουσιασμὸς γιὰ τὸ Σύνταγμα, εἶχε γίνει τώρα ἄκρα περιφρόνηση πρὸς τὶς πολιτικὲς ἐλευθερίες τοῦ Ἔθνους καὶ δὲν ἄφηνε καμιὰ κατάχρηση πρὸς αὐτές, φτάνει νὰ νόμιζε πὼς θάταν κατάλληλη γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματός του».¹

«Ὅτε Σύνταγμα, οὔτε νόμους, μὰ οὔτε καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ σεβάστηκε. Ὅλα τὰ καταπάτησε γιὰ νὰ φτάσει στὸ σκοπὸ του».²

Τὸ ἴδιο σταράτα τὰ λένε ὁ Παπαρρηγόπουλος κι ὁ Ἀσπρέας. Γράφει ὁ πρῶτος :

«Ὁ Κωλέτης κυβέρνησε κατὰ τύπους βέβαια σὰν πρωθυπουργός, στὴν πραγματικότητα ὅμως σὰν διχτάτορας».³

Κι ὁ δεῦτερος :

«Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ Βουλὴ, δημιούργημα βίας κι ἀνομίας, εἶχε διχτάτορα κι αὐτῆς καὶ τῆς χώρας τὸν Κωλέτη».⁴

«Τοὺς βουλευτὲς ὁ Κωλέτης τοὺς περιφρονοῦσε. Τοὺς θεωροῦσε μηδενικὰ κατάλληλα νὰ μεγαλώνουν τὴ δύναμη τῆ δικῆ του, ὅπως ἀκριβῶς στὴν ἀριθμητικὴ, ποὺ τὰ μηδενικὰ μεγαλώνουν τὴν ἀξία τῆς μονάδας.

Κι οἱ βουλευτὲς, τί κάνανε; Πὼς δέχτηκαν τὸν Κωλέτη διχτάτορά τους; Δὲ διαμαρτύρουνταν; Δὲν τὸν ἔρριχναν; Νά ἢ ἀπάντηση ποὺ θὰ τοὺς ἔδινε, ἂν τολμοῦσαν ν' ἀνοίξουν τὸ στόμα τους :

—Κύριοι, τί φωνάζετε; Τί θέλετε; Τί εἶναι; Εἶστε σεις βουλευτὲς τοῦ λαοῦ; Ποιὸς σᾶς ἔκλεξε; Τί σημαίνετε σεις στὶς ἐπαρχίες; Ἐγὼ σᾶς ἔκαμα βουλευτὲς! Οἱ ψῆφοι ποὺ πήρατε, δὲν εἶναι ψῆφοι τῶν συμπολιτῶν σας, εἶναι ψῆφοι ποὺ ἐγὼ σᾶς ἔδωκα μὲ τὴ βία, τὴν ἀθαιρεσία, τὴν παρανομία καὶ τὴ δολιότητα τῶν ὑπαλλήλων μου. Σωπάτε λοιπόν, γιὰτὶ σᾶς στέλλω κεῖ ἀπ' ὅπου ἤρθατε κι ὅπως ἔφερα σᾶς, μπορῶ νὰ φέρω ἄλλους ὁμοίους μὲ σᾶς ἢ καὶ χειρότεροὺς σας».⁵

Διαβάζουμε ἀκόμα :

«Οἱ ἰδέες τοῦ γιὰ τὴ διακυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας στηρίζονταν στὶς ἀρχὲς τοῦ πρώην ἀφέντη τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ».⁶

1. Δημ. Ἡλιόπουλος : Ορ. cit., σελ. 46.

2. Ἐφημ. «Ἀθηναί», 13 τοῦ Γενάρη 1845.

3. Κώστα Παπαρρηγόπουλος : Ορ. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 263.

4. Γ. Ἀσπρέας : Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 198.

5. Ἐφημ. «Καρτερία», 26 τοῦ Ἰούλη 1847.

6. Ἐφημ. «Ἐλευθερο Βῆμα», 21 τοῦ Ἀπρίλη 1939.

ΤΙΣ ΔΙΧΤΑΤΟΡΙΚΕΣ διαθέσεις του ὁ Κωλέτης τις δικαιολογοῦσε μὲ τὸ ὅτι ὁ τόπος χρειάζονταν τάχα ἰσχυρὴ κυβέρνησις. Προτιμοῦσε, ἔλεγε, τὴ μονιμότητα μιᾶς κακῆς κυβέρνησης, παρὰ καλῆς, ἀλλὰ μικροχρόνιες κυβερνήσεις.

Δὲ μᾶς ἔλεγε ὁ ἐκλαμπρότατος αὐτὸς Βλάχος ἀπὸ τὸ Συρράκο, ὅπως δὲ μᾶς λένε κι ὄλοι οἱ θιασῶτες τῆς «ἰσχυρῆς» κυβέρνησης, γιὰ ποῖο σκοπὸ θέλουν τὴν «ἰσχυρῆ» κυβέρνησις. Μήπως γιὰ νὰ λύσουν τὰ προβλήματα τοῦ λαοῦ; "Ὁχι, βέβαια. Γιατί, ἂν σκοπὸς τους ἦταν νὰ σταθοῦν στὸ πλευρὸ τοῦ λαοῦ, ὁ λαὸς θὰ τοὺς κρατοῦσε στὴν ἐξουσία, θὰ τοὺς ἔδινε δηλαδὴ καὶ τὴ διάρκειά καὶ τὴ δύναμη. Γιατί θὰ τοὺς ἔρριχνε;

Φαίνεται, λοιπόν, πὼς γιὰ κάποιον ἄλλο σκοπὸ θέλουν τις «ἰσχυρῆς» κυβερνήσεις καὶ τις διχτατορίες. Ἀπλούστατα. Γιὰ νὰ πιάσουν τὸ λαὸ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ... νὰ τὸν περιποιηθοῦν καταλλήλως! "Ὡστε, οἱ ἰσχυρῆς κυβερνήσεις τότε μονάχα μποροῦν πραγματικὰ νὰ σταθοῦν ὠφέλιμες σ' ἕναν τόπο, ὅταν τὴ σταθερότητά τους τοὺς τὴ δίνει ἢ θέλησι τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς δὲ θ' ἀλλάξει ποτὲ τὴν κυβέρνησίν του, ὅταν αὐτὴ ἑναρμονίζει τὴ δράσιν της μὲ τὰ συμφέροντά του.

Ἐναγυρᾶμε στὸν Κωλέτη. Σὲ λόγῳ του στὴ Γερουσία εἶχε πεῖ:

«Τὸ Ἔθνος, δυστυχῶς, ἔκαμε Σύνταγμα ἀ κ α τ ἄ λ λ η λ ο μὲ τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὴν κατάστασίν μας. Ζητήσαμε νὰ φορέσουμε φορέματα ποὺ δὲ μᾶς πᾶνε».¹

Κι ὁ πάτριωνάς του ὁ Γκιζὼ ἔλεγε:

«Οἱ Ἑλλήνες δὲν εἶναι ἱκανοὶ γιὰ Σύνταγμα».²

Κι ἔτσι... Μὰ τὸ συμπέρασμα εἶναι αὐτόνοητο. Ἀφοῦ τὸ Σύνταγμα εἶναι ἀκατάλληλο κι ἀφοῦ οἱ Ἑλλήνες δὲν ἦταν ἱκανοὶ γιὰ Σύνταγμα, μποροῦσε ὁ Κωλέτης νὰ τὸ παραβιάζει ἀδιάκοπα.

Πρέπει ὁμοῦ νὰ ποῦμε, πὼς ὁ Κωλέτης ποτὲ του δὲ διανοήθηκε νὰ καταργήσει ὁλότελα τὸ Σύνταγμα καὶ νὰ τραβήξει σὲ μιὰ ἀνοιχτὴ διχτατορία. "Ὁχι. Βάλλθηκε, βέβαια, νὰ νεκρώσει τὸ Σύνταγμα, ἀλλὰ κρατοῦσε τὴν ἐξωτερικὴν του μορφή. "Ἦθελε, μ' ἄλλα λόγια, νὰ γίνῃ κοινοβουλευτικὸς διχτάτορας καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ σκοπὸ, τὴν ἐξασφάλισιν δηλ. κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας, προσάρμοσε ὅλη του τὴν πολιτικὴν. Πάσκιζε νᾶχει πάντα τὴν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς.

Κι ἂν τὴν ἔχανε; "Ἐ, τότε τῶρριχνε στὴν παλαδὴν.

Νὰ ἕνα σχετικὸ παράδειγμα:

Εἶχε χάσει κάποτε τὴν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς σὲ κάποιον εἰδικὸ θέμα.

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 5 τοῦ Αὐγούστου 1845.

2. > > > > >

Ἡ ἀντιπολίτευση μάνιζε καὶ λυσομανοῦσε. Οἱ βουλευτὲς οὐρλιάζανε :

«Δὲ σὲ θέλουμε! Δὲ σὲ θέλουμε!»

Κι ὁ Κωλέτης; Μήπως σκέφτηκε νὰ παραιτηθεῖ, ὅπως ἦταν ἡ συνταγματικὴ τάξη; Ὁχι. Πῆρε γλυκοπόνηρο ὕψος κι εἶπε στοὺς βουλευτὲς :

«Ἡγαπητοί, σεῖς δὲ μὲ θέλετε, ἐγὼ ὅμως σὰς θέλω!»

Κι ἔμεινε!

ΣΥΜΜΑΧΟΣ τοῦ Κωλέτη σ' ὄλες τὶς παραβιάσεις τοῦ Συντάγματος καὶ καὶ σ' ὄλες τὶς διχτατορικές του ἐνέργειες ἦταν κι ὁ Ὅθωνας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶχαν ταιριάξει ἀπόλυτα.

Καὶ μιὰ ἀπ' τὶς πολλὲς αὐθαιρεσίες τους, ποὺ δείχνει κι ὄλο τὸ μίσος τους πρὸς τοὺς πρωτουργοὺς τῆς ἐπιβολῆς τοῦ Συντάγματος, εἶναι τούτη δῶ :

Μὲ ψήφισμά της ἡ Συνέλευση τοῦ 1843 εἶχε ἀποφασίσει πὼς οἱ ἀξιοματικοὶ ποὺ κάμανε τὴν ἐπανάσταση στὶς 3 τοῦ Σεπτέμβρη θὰ παίρναν ἰσόβια τὸ μιστὸ τοῦ τότε βαθμοῦ τους. Ὁλοὶ αὐτοὶ οἱ ἀξιοματικοὶ ἀργότερα μπήκανε σ' ἀργία κι ὁ Ὅθωνας δὲν ἄφηνε, μὲ διάφορες προφάσεις, νὰ πλερωθοῦν ἀκέριο τὸ μιστὸ τους. Πεινούσανε, λοιπὸν, διαμαρτύρουνταν καὶ ζητοῦσαν τὸ δίκιο τους. Ἡ ἀπάντηση ποὺ παίρναν στὶς διαμαρτυρίες τους ἦταν τούτη δῶ : «Καὶ ποιὸς σὰς εἶπε νὰ χυπήσετε τὴν «ἐλέω θεοῦ» βασιλεία; Καὶ τώρα πηγαίνετε σ' αὐτήν νὰ ζητήσετε μιστούς; Δὲ ντρέποσαστε; Ναῖσθε! Ἐδῆγκετε δὲξω κείνη τὴ νύχτα νὰ κάμετε παληκαρίες. Καὶ κάτι ἐκάμετε, νομίζετε, ποὺ ζώσατε ξάφνου τὸ καημένο τὸ παλάτι. Καὶ πὼς ἐμπόρει ποτέ του δ' ἀθῶος βασιλιάς νὰ ὑποπτευτεῖ τέτοια προδοσία; Τῶθελε ὁ θεός; Δὲν εἴσαστε οἱ πιστοὶ ὑπήκοοί Του; Δὲν εἶχετε ὀρκιστεῖ πίστη στὴ βασιλεία Του; Καὶ τώρα, ποὺ πεινάτε καὶ πᾶνε τὰ πράγματά σας κακὰ, θέλετε νὰ πέσει τὸ βάρος ἀπάνου στὸ κράτος Του. Μὰ τὴν Ἑλλάδα τὴ ζουρλῆ τὴν κυβερνάει τώρα Κωλέτης καὶ σ' αὐτόνε ἔχω τώρα ὄλες μου τὶς ἐλπίδες. Ἐτσι ξέρω νὰ μιλῶ ἐγὼ ἢ ὄχι; Καὶ τώρα δὲ τί ἀκαρτερεῖτε; Ἐδρῆκετε ἴσως εὐχαρίστηση νὰ μὲ ἀκοῦτε νὰ μιλῶ; Ἐσεῖς δὲν ἔχετε ἄλλη δουλιά, παρὰ νὰ ψωμοζητᾶτε. Καί, νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, στοχάζουμαι, πὼς θὲ νᾶναι μιὰ θαράπαψη γιὰ ὅποιον δὲ ντρέπεται. Ἀλλὰ ἐγὼ ἔχω δουλιά. Τ' ἀκοῦτε; Ἐχω δουλιά! Πηγαίνετε ἄλλοῦ νὰ ζητιανέψετε!»¹

Οἱ διάφορες κυβερνήσεις, καὶ τούτη ἡ τελευταία τοῦ Κωλέτη, κάνανε τὸν κουτό, γιὰτὶ μὲ τὸ βασιλιά δὲ θέλανε νὰ τὰ βάλουν, ἀν καὶ τὸ δίκιο ἦταν μὲ τοὺς ἀξιοματικούς. Μιὰ μέρα ὁ Ν. Σκαρβέλης—ὑπαρχηγὸς τοῦ Καλ-

1. Ἡ περικοπὴ τούτη εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴ «Γυναίκα τῆς Ζάκυθος» τοῦ Σολωμοῦ, ἀλλαγμένη κάπως καὶ προσαρμοσμένη γιὰ δῶ (Σ.Σ.).

λέργη στο κίνημα—είπε στον ύπουργό και φίλο του Ν. Κορφιωτάκη :¹

«Βρέ συνονόματε ! Κιντυνέψαμε και τή ζωή μας και τὰ γαλόνια μας για νὰ σὰς κάμουμε, σὰς τούς πολιτικούς, μεγάλους, και τώρα θὰ ψοφήσουμε τῆς πείνας ; Πῶς τὸ βαστάει ἡ συνείδησή σας ; Δὲ ντρέπεστε τὸν κόσμο ; Οἱ γεροντότεροί σου «οἱ ἐν κακίαις γηράσαντες»—ἐννοεῖ τὸν Κωλέτη, πρωθυπουργὸ τότε—μπορεῖ νὰ ἔχασαν κάθε φιλοτιμία, μὰ εὐὸ κι ὁ Κολίνος ;»—ἐννοεῖ τὸ γιὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὑπουργὸ τῆς δικαιοσύνης τότε.

Ἐὸ Κορφιωτάκης στενοχωρέθηκε μ' αὐτὰ και τὸ βράδου μίλησε στο ὑπουργικὸ συμβούλιο. Τότε τοῦ λέει ὁ Κωλέτης :

«Λοιπὸν, Κορφιωτάκη, ἐμεῖς κι ἀσυνείδητοι εἴμαστε κι ἀδιάντροποι και μονάχα σὺ ἀνάμεσά μας εἶσαι εὐαίσθητος. Τί θέλεις νὰ κάμω ; Νὰ βιάσω τὸ βασιλιά, ποῦ δὲν πείθεται ; Ἐγὼ εἶπα στοὺς ἀδικούμενους νὰ πᾶνε στὰ δικαστήρια, ποῦναι ἀνώτερα κι ἀπ' τὸ βασιλιά, ἀλλ' αὐτοὶ στενοχωροῦν ἐμένα για νὰ τὰ χαλάσω μὲ τὸ βασιλιά και τότε νᾶρθουν αὐτοί, οἱ δῆθεν ἀντιβασιλικοί, νὰ σύρουνται μπροστὰ στο Ἱθρόνο και νὰ κατηγοροῦν ἐμένα !

Σοῦ τὸ ξαναλέω, λοιπὸν, Κορφιωτάκη, νὰ μὴν ἀντιμιλᾶς στις ἀποφάσεις ἐμένα τοῦ γέροντα, γιατί ἀλλοιῶς θὰ πιστέψω πῶς δὲν εἶσαι ἔξυπνος ἀνθρώπος».²

Ἐὸ τετραπέρατος Βλάχος εἶχε πιαστεῖ λοιπὸν γερὰ ἀπὸ τὸ Ἱθρόνο και δὲν ἐννοοῦσε νὰ ξεκολλήσει μὲ τίποτε. Δὲν ἐννοοῦσε νὰ τὰ χαλάσει μὲ τὸν Ἱθωνα κι ἐκεῖ ἀκόμα ποῦ ὁ Ἱθωνας εἶχε δλοφάνερα ἀδικο. Τί κι ἀν ἀδικοῦνταν ὁ κοσμάκης ;

ΤΟ ΔΕΣΜΟ αὐτὸν Ἱθωνα - Κωλέτη τὸν εὐλογοῦσε κι ἡ Γαλλία. Ἐὸ γαλλικὴ κυβέρνηση εἶχε δώσει κατηγορηματικὲς ἐντολὲς στον πρεσβευτὴ της στὴν Ἀθήνα Πισκατόρου νὰ βοηθάει τὸν Κωλέτη μ' δλα τὰ μέσα. Τὴν Ἐλλάδα τὴν κυβερνοῦσε πιά ἡ τριαντρία Ἱθωνας - Κωλέτης - Πισκατόρου ἡ πιὸ σωστὰ ὁ Πισκατόρου μὲ πιόνια του τοὺς ἄλλους δυό.

«Ἀπὸ τότε ὁποῦ ἐπесе ὁ Μαυροκορδάτος και ἡ φατρία του, ἐπесе δλωσ διόλου και ἡ ἐπιρροή τῆς Ἀγγλίας και ἡ δύναμη τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας. Ἐλαμπρόθη ὁ Κωλέτης και ἡ συντροφιά του κι δλες οἱ ξεκλισμένες παντιέρες και οἱ σαβοῦρες τοῦ τόπου. Κι ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἡ τ α ν τ ὸ π ᾶ ν και κοντὰ εἰς τὸν βασιλέα και εἰς τὴν κυβέρνησιν. Καὶ ἦταν τὸ λύσε και τὸ δέσε και γενικὸς συμβουλάτορας σὲ δλα ὁ κύριος Πισκατόρης» κι ἀδελφὸς στενὸς τοῦ πρωτοῦπουργοῦ Κωλέτη. Κι δ,τι ὀδηγίεσ ἔστολνε ὁ Φίλιππας ὁ βασιλέας τῆς Γαλλίας και ἡ κυβέρνησή του, ἐκεῖνο γέγονταν».³

1. Νικόλας Κορφιωτάκης : Γεννήθηκε στὰ 1804. Στὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ 1843 ἦταν πληρεξούσιος κι ἀργότερα ἔγινε ὑπουργὸς τῶν οικονομικῶν, τῆς δικαιοσύνης, τῆς παιδείας. Δολοφονήθηκε στὰ 1850 (Σ.Σ.).

2. Γιάννη Βλαχογιάννη : «Ἱστορικὴ ἔνθολογία», σελ 90—91.

3. Γιάννη Μακρυγιάννη : Ορ. cit., σελ. 503.

Κι ένας Γάλλος έγραφε τότε πώς ο Πισκατόρου ήταν στην Έλλάδα πιό δυαυτός κι από τόν Όθωνα.

49. Άρχικομματάρχης και ρουσφετολόγος.

ΑΣ ΚΑΜΑΡΩΣΟΥΜΕ και λίγο τόν πρωθυπουργό Κωλέτη είτε στο σπίτι του—δχι βέβαια στην ιδιωτική του ζώη—είτε στο πρωθυπουργικό του μέγαρο ή στα διάφορα ύπουργεία. Άρχίζουμε από μιá χαριτωμένη εικόνα, πού μās δίνει ο Δραγούμης: Τό σπίτι του Κωλέτη βρίσκουνταν κοντά στις στηλες του Όλυμπίου Διός. Άπό βαθιά χαράματα έβλεπεσ εκεί ούρες από φουστανελλάδες, πού ήταν ξαπλωμένοι μπροστά στο σπίτι. Έη ούρα άρχιζε από τις σκάλες του σπιτιού κι έφτανε ώς άπ' δξω από τόν κοιτώνα του πρωθυπουργού. Όποιος ήθελε νά μπει στο σπίτι ή νά βγει, δέν ήξερε από πού νά περάσει και πού νά πατήσει. Όλεσ οι σκάλες ήταν πιασμένες από τό σωρό τών ξαπλωμένων. Άν έμπαινεσ στην αίθουσα, θάβλεπεσ τόν πρωθυπουργό νά στέκει δρθιοσ, νά καπνίζει μακρύ τσιμπούκι και ν' άκούει με προσοχή τούσ ψηφοφόρουσ του, πού άλλοσ του ζητούσε θέση, άλλοσ σύνταξη, άλλοσ παράσημο κι άλλοσ κάτι άνάλογο. Άφού άκουε τόν καθένα προσεχτικά, έδινε τούτη τή στερεότυπη άπάντηση, με πολλή δμως σοδαρότητα και «κατά τό είωθόσ» με ίλαρότητα :

«Έχεισ δίκιο, ήγαπητέ! Έγώ ξέρω πολú καλά και τις πατρικές και τις προσωπικές σου ύπηρεσίες και τά δικαιώματα τήσ οικογενείασ σου. Νά είσαι ήσυχοσ. Θά λάβω ύπ' όψη μου τήν αίτησή σου και θά σ' ευχαριστήσω».

Άσ πούμε δώ, πώς πολλέσ φορέσ ό ψηφοφόροσ ούτε πατέρα είχε, πού νά είχε ύπηρετήσει κάπου γληγορώτερα, ούτε οικογένεια, πού νά είχε άποχτήσει τίποτε δικαιώματα. Όμως, στη σύντομή του αυτή άπάντηση ό πρωθυπουργόσ ήταν τόσο πειστικόσ, πού όλοι φεύγαν με τήν πεποίθηση, πώς τό δίπλωμα ή τά χρήματα τάχυν κιόλασ σιγουρεμένα στην τσέπη τουσ ή πώς τό παράσημο λαμποκοπούσε στο στήθοσ τουσ ή στο λαιμό τουσ.¹

«Τό σπίτι του Κωλέτη», γράφει άλλοσ, «έμοιαζε πιό πολú με τσαντήρι στρατηγοú, παρά με σπίτι πολιτικοú. Παληκάρια άπ' όλη τήν Έλλάδα, τήν πέρα και τή δώθε από τόν Ιστιμό, με τις φουστανελλεσ τουσ και τά γιαταγάνια τουσ, στριμώχουνταν άκατάπαυτα και πάλευαν νά μπορέσουν νά μπουν μέσα στην αίθουσα, πού βρίσκουνταν ό πρωθυπουργόσ καθισμένος σταυροπέδι πάνω σέ τούρκικο ντιβάνι και κάπνιζε τό τσιμπούκι του. Δέν άπόρριπτε καμιά αίτηση, μοίραζε ύποσχέσεις, έδινε θάρροσ, παρηγορούσε δσοουσ παρα-

1. Op. cit., τόμ. Β', σελ. 124.

πονούσαν, γιατί δὲν εἶχαν γίνει ἀκόμα ὄσα τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ, καὶ σ' ὄλους μιλούσε ὕστερα καὶ λίγο «περὶ πατρίδος».¹

«Μὰ κι ὄξω ἀπὸ τὸ πρωθυπουργικὸ μέγαρο ἔδλεπες, πρὶν καλοξημὲ ρώσει ἀκόμα, πυκνοὺς σωροὺς ἀπὸ μακάριους πολῖτες τῆς συνταγματικῆς Ἑλλάδας ξαπλαριά πάνου στὸ δρόμο, πὺ πρασίνιζε ἀπὸ χλωρασιά, νὰ ξεκουράζουσαν τὸ κουρασμένο κορμάκι τους»² καὶ νὰ περιμένεσαν πότε θάρθει ἡ ὄρα κι ἡ σειρά τους νά... κοροῖδεουῖσαν, ὄχι γιὰ δεῦτερη καὶ τρίτη, μὰ γιὰ δέκατη τρίτη ἴσως φορά.

Ἄς ποῦμε ὄω καὶ τοῦτο τὸ νόστιμο :

Ἄξω ἀπὸ τὴν κάμαρα πὺ δέχουσαν ὁ Κωλέτης, στέκουσαν μιὰ μιῖμου κι αὐτὴ πρωτοῦποδέχουσαν τὸν καθένα μὲ χίλια δυὸ τσαλίμια καὶ γκριμάτσες, δηλ. αὐτὴ πρωτοκοροῖδευε τὸν κοσμάκη. Μετὰ τὸν περιλάδαινε ὁ μεγάλος μάστορας. Μόνο πὺ, σὰν ξεσκεπάστηκε ἀργότερα ὁ πρωτομάστορας, λέγανε οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι στὶς καθημερινές κουθέντες τους, σὰν δοκίμαζε κάποιος νὰ τοὺς ξεγελάσει :

— Πάψε, μιῖμου τοῦ Κωλέτη!³

Τὸ μαρτύριο αὐτὸ τοῦ Κωλέτη μὲ τοὺς διάφορους ρουσφετολόγους—πὺ ὁ ἴδιος τοὺς εἶχε κάμει τέτοιους—ἦταν καθημερινὸ φαινόμενο καὶ κρατοῦσε ὄς τίς τρεῖς ἢ τέσσερες τ' ἀπόγεμα.

Ἄπὸ τὸ σπίτι του πήγαινε ὕστερα στὸ ὄπουργεῖο. Ἄλλὰ κι ἐκεῖ τὸν περιμένε ἄλλο πλῆθος κι ὄσπου νὰ μπει στὸ γραφεῖο του ἄλλος τοῦ ἔδινε μιὰ ἀναφορά κι ἄλλος τοῦ πέταε καμιά λέξη. Ἐμπαινε, τέλος, στὸ γραφεῖο κατακουρασμένος—γιὰτι πολλές φορές ξαγρυπνοῦσε κιόλας γιὰ νὰ προλάβει ν' ἀκούσει τοὺς ρουσφετολόγους πὺ τελειωμὸ δὲν εἶχαν—καὶ σωριάζουσαν σὲ μιὰ καρέκλα. Ἐτρεχαν τότε κοντὰ του δυὸ κλητῆρες, ὁ ἕνας τοῦ πήγαινε τσιμποῦκι νὰ καπνίσει κι ὁ ἄλλος τοῦ πρόσφερνε καφέ. Καλοῦσε μετὰ κοντὰ του τὸ Δραγούμη γιὰ συνεργασία. Πήγαινε κείνος μ' ἕνα σωρὸ ἔγγραφα στὸ χέρι.

«Κάτσε κι ἄρχισε νὰ διαδάζεις», τοῦλεγε.

Ἐνῶ ὁ Δραγούμης διάδαζε, τὸ τσιμποῦκι ἔπεφτε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὁ καφὸς ἄχνιζε ἀπείραγος, καὶ γλυκὸς βαθὺς ὄπνος ἔπεφτε πάνου στὰ βλέφαρά του γιὰ νὰ ξεκουράσει τὸ ταλαιπωρημένο ἀπὸ τοὺς ρουσφετολόγους κορμί του.

Ἄπου ἦταν ἀνάγκη νὰ συζητηθεῖ κανένα ζήτημα ὁ Δραγούμης, σταματοῦσε τὸ διάβασμα.

Ἄ Κωλέτης, μισοκοιμισμένος, μουρμούριζε :

«Γιὰτι σταμάτησες ; Διάδαζε».

Κι ὁ Δραγούμης... διάδαζε.

1. Ἐπαμ. Κυριακίδη : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 528.

2. Δημ. Ἠλιόπουλου : Op. cit., σελ. 44.

3. Id. σελ. 44.

Σάν τέλειωγε, πετιόταν από τὸν ὕπνο ὁ Κωλέτης καὶ τὰ ὑπόγραφε δλα, χωρὶς νὰ τοὺς ξαναρίξει ματιά.

Τὰ πιὸ σοβαρὰ ἔγγραφα τὰ ἔδραζε παράμερα ὁ Δραγούμης.

«Φέρ' τα κι αὐτά!» τοῦλεγε ὁ Κωλέτης. «Τί τ' ἀφησες ἐκεῖ;»

«Μὰ πρέπει νὰ σοῦ τὰ διαβάσω, δταν δὲ θὰ μισοκοιμᾶσαι!»

«Δὲν πειράζει. Φέρ' τα δῶ».

Τὰ ὑπόγραφε καὶ κείνα καί... σύχαζε!

Ἡ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ νὰ ξεγελάει δλους ἦταν μεγάλη. Ἔταζε σ' δλους δ,τι τοῦ ζητοῦσαν κι ἐκεῖνα ἀκόμα ποὺ ἦταν ὀλοφάνερο πὼς δὲ μπορούσαν νὰ γίνουν. Κι δμως! «Ἄν καὶ ψευδολογοῦσε ἀναιδέστατα, φαίνονταν νὰ λέει τὴν ἀλήθεια» καὶ κατάφερνε νὰ κερδίζει τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ.¹

Ὁ Κωλέτης ἦταν ὁ μάγος τῆς πολιτικῆς. Γιὰ κανένα δὲν ἔλεγε κακό, κανένα δὲν προσέβαλλε, ποτέ του δὲν ὀργίζονταν. Φίλους κι ὀχτροὺς τοὺς προσφωνοῦσε μὲ τὸ «ἡγαπητέ». Ἀποροῦσαν γι' αὐτὸ πολλοί.

Ἀπαντοῦσε γλυκοπὸνήρα ὁ Κωλέτης:

«Ἠγαπητοί μου ἦταν καὶ θὰ μοῦ εἶναι δλοι οἱ Ἕλληνες, δσο ζῶ».²

Τετραπέρατος καθὼς ἦταν, ζύγιζε καλὰ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ τὸν καθένα, ἔδρισκε τὶς ἀδυναμίες του καὶ πάσκιζε νὰ ὠφελεῖται πάντοτε ἀπ' αὐτές.³

Ὅσοι πῆγαιναν σ' αὐτὸν νὰ ζητήσουν κάτι ἢ νὰ μάθουν γιὰ τὴν πορεία τῶν ὑποθέσεών τους, φεῦγαν γεμάτοι ἀγαλλίαση κι ἐλπίδες κι ὀρκίζονταν αἰώνια ἀφοσίωση πρὸς τὸν παντοδύναμο ἄνθρωπο. Ἀλλὰ κι δσες φορὲς—κι αὐτὸ γίνονταν συχνὰ—οἱ ὑποσχέσεις τοῦ μάγου δὲν ἀληθεύανε κι ἔτρεχαν νὰ τὸν βροῦν ἀποφασισμένοι νὰ τὸν βρῖσουν, νὰ τὸν ποῦν ἀπατεῶνα καὶ ψεύτη, καὶ πάλι τὴν παθαίνανε! Ἡ μαγικὴ γλώσσα τοῦ Κωλέτη ἀλλάζε ἀμέσως τὴν ὀργή τους σὲ ἀγάπη καὶ τὶς βρισιές τους σὲ δείγματα σεβασμοῦ.⁴

Βάζω ἐδῶ μερικὰ σχετικὰ ἀνέκδοτα:

Εἶπε μιὰ μέρα ὁ Γρίδας στὸ Δραγούμη, ποὺ τὸν εἶχε ἀνταμώσει δξω ἀπὸ τὸ πρωθυπουργικὸ γραφεῖο:

«Ἐλα νὰ ἴδεις τί θὰ κάμω σ' αὐτὸν τὸν ψεύτακα τὸν Κωλέτη. Εἶκοσι φορὲς μὲ γέλασε! Θὰ τὸν λούσω πατόκορφα! Κι οὔτε θὰ τὸν ξαναχαιρετήσω πιά».

Καταοργισμένος μπῆκε μέσα στὸ γραφεῖο τοῦ πρωθυπουργοῦ. Σὲ λίγο βγήκε. Τὸν ρωτᾷ ὁ Δραγούμης:

«Τὸν ἔδρισες πολὺ;»

Κι ὁ Γρίδας τ' ἀπαντᾷ φωναχτά:

1. Νικ. Δραγούμη: *Op. cit.*, τόμ. Β', σελ. 124—125.

2. Γεωργ. Κρέμου: *Op. cit.*, τόμ. Δ', σελ. 1097.

3. Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 81.

4. Νικ. Δραγούμη: *Op. cit.*, τόμ. Α', σελ. 257.

5. Δημ. Ἡλιόπουλου: *Op. cit.*, σελ. 44—45.

«Μὲ γέλασε πάλι! Μ' ἐπιασε μὲ τὰ γλυκόλογα. Κι εἶμαι βέβαιος πῶς, ἀπ' ὅσα μοῦπε, οὔτε μιὰ λέξη δὲν εἶν' ἀληθινή».¹

Κάποτε δμως ἐξαντλήθηκε ἡ ὑπομονὴ τοῦ Γρίδα καὶ τὸν ἔστειλε στὸ διάολο. Δὲν ἤθελε οὔτε νὰ τὸν βλέπει, οὔτε νὰ τὸν ἀκούει, καθὼς θὰ φανεῖ ἀπὸ τοῦτα δῶ :

«Σὲ μιὰ κάμαρα τῆς Βουλῆς, γράφει ὁ Βλαχογιάννης, κάθονταν ὁ Γρίδας, μ' ἄλλους βουλευτὲς, ἀντιπολιτευόμενους. Παλιὸς σὺντροφος τοῦ Κωλέτη ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ 21, μὰ τώρα τὰ εἶχε χαλάσει μαζί του. Παντοδύναμος πρωθυπουργὸς ἦταν τώρα ὁ Κωλέτης, μὰ σὰν μπήκε στὴν αἴθουσα, ποῦταν ὁ Γρίδας κι οἱ ἄλλοι, κανένας δὲν προσηκώθηκε, μὰ οὔτε καὶ τόπο νὰ καθῆσαι τοῦ κάμανε. Ἀτάραχος ὁ Κωλέτης.

«Θὰ καθῆσω κοντά σου, στρατηγέ», λέει στὸ Γρίδα χαμογελώντας.

Τοῦ φωνάζει ὁ Γρίδας :

«Μακρυά! Μὴ μὲ μολέψεις! Φτάνει πιά, ὅσο μὲ μολέψεις!»

Σηκώθηκε ἀπὸ τὴ θέση του ὁ Γρίδας κι ἔφυγε γιὰ νὰ μὴν τὸν ἔχει κοντά του. Στὴν ἀδειανὴ τώρα θέση τοῦ Γρίδα ἔκατσε ὁ Κωλέτης. Ὁ Γρίδας πῆγε κι ἔκατσε σ' ἄλλη θέση, πιδ μακρυά. Ὁ Κωλέτης τὸ ρίχνει στ' ἀστεῖο. Γυρνάει καὶ λέει στὸ Γρίδα ἓνα λαϊκὸ δίστιχο :

*Ἀγνάντια μου ἦρθες κι ἔκατσες,
σὰν ἥλιος, σὰ φεγγάρι.*

Ὁ Γρίδας δὲν τὴν ξαναπαθαίνει πιά. Τοῦ φωνάζει : «Ἔ, ὁρὲ παλιοσκοταρὰ τῶν Γιαννίνων! Ἐέρω μὲ τι σκοπὸ τὰ λὲς αὐτά. Μὲ γλυκοπιάνεις νὰ ξαναγυρίσω στὸ παρτίδο σου. Ὅμως καὶ στὸν παρτίδο νὰ σ' ἀνταμώσω, θὰ ζητήσω νὰ πάω στὴν κόλαση παρὰ νὰ μείνω μαζί σου!»²

Νά κι ἀκόμα ἓνα ἀνεκδοτάκι γιὰ τὸ μεγάλο «φιλαλήθη» Κωλέτη :

Ὁ ἴδιος ὁ φίλιτός του Πισκατόρου, σὰν τὸν ἐπιασε μιὰ μέρα νὰ τ' ἀραδιάζει ψευτιὲς μὲ οὐρά, τοῦ εἶπε κατάμουτρα :

«Vous êtes un menteur de la première qualité» (Εἶσαι ψεύτης πρώτης τάξεως)!

ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ κλίμα λοιπὸν τοῦ Κωλέτη, ὅπως φάνηκε ἀπ' ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα, ἦταν τὸ ψέμα, οἱ ψεύτικες ὑποσχέσεις, τὸ ξεγέλασμα ὄλων. Μόνο μέσα σ' ἓναν τέτοιο χῶρο ἀνάπνεε κανονικά. Ἀλλά... ἦρθε καιρὸς πού οἱ ψευτιὲς τοῦ Κωλέτη ἀρχισαν νὰ βγαίνουν στὴ φόρα, ὅπως ὁ κάλπικος παρὰς ὕστερα ἀπὸ ὀλιγόχρονη χρῆση.

1. Νικ. Δραγοῦμη: Op. cit., τόμ. Β', σελ. 124.

2. Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 94.

3. Ἐφημ. «Ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ», 24 τοῦ Ὀχτώβρη 1846.

Αὐτὸς ὁμως καὶ πάλι τὰ κατάρφερνε νὰ κρατάει γερὰ τὰ γκέμια τῆς ἐξουσίας. Τὸ ψέμα ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ μέσα του νὰ στέκει στὴν ἐξουσία, μὰ δὲν ἦταν, φυσικά, τὸ μοναδικό. Εἶχε κι ἄλλα. Πολλά, πάρα πολλά.

Πρὶν μιλήσουμε γι' αὐτά, σωστὸ εἶναι ν' ἀκούσουμε καὶ τὸν ἴδιο, πῶς δικαιολογοῦσε τὶς ψεύτικες ὑποσχέσεις του, πού τόσο ξεδιάντροπα ἔδινε στὸν κοσμάκη.

Ἔλεγε :

«Ὅταν ἔρχονται καὶ μοῦ γυρεύουν τὸ διορισμὸ στὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου ἑνὸς ἀγράμματος, πού δὲν ξέρει καλὰ· καλὰ οὔτε ἑλληνικά, γιατί εἶναι ἀρβανιτόγλωσσος, καὶ τοὺς ἐξηγᾷς τοὺς λόγους, πού τὸ πράμα αὐτὸ δὲ γίνεται, δὲν πρέπει νὰ γίνει, κι αὐτοὶ ἐπιμένουν, τότε τί νὰ κάμω; Τοὺς τάζω καὶ τὸ φεγγάρι ἀκόμα! Μὰ καὶ τ' ἄστρα νὰ μοῦ γυρέψουν κι αὐτὰ τοὺς τὰ δίνω!»¹

Ὅπως βλέπουμε, ἀντὶ νὰ γίνει ὀδηγητὴς τοῦ λαοῦ, ἄφηνε νὰ τὸν ὀδηγᾷ τὸ πιὸ χαλασμένο κομμάτι τοῦ λαοῦ, πού, κι αὐτὸ, ὁ ἴδιος κι οἱ ὅμοιοι του τὸ εἶχαν χαλάσει. Ἡ τέτοια ἀπολογία τοῦ Κωλέτη, τὸ φόρτωμα δηλ. στὸ λαὸ τῆς δικῆς του εὐθύνης γιὰ τὴν ἀνυπόφορη κατάσταση, πού εἶχε δημιουργήσει, μᾶς θυμίζει κάτι σύγχρονους θιασάρχες καὶ παραγωγοὺς κινήματογραφικῶν ταινιῶν—τῆς κακῆς ὥρας ὅλοι τοὺς—πού ἔχουν πρόχειρη τὴ δικαιολογία γιὰ τὶς κάθε λογῆς ἀηδίες πού σερβίρουν στὸν κοσμάκη :

«Αὐτὰ θέλει ὁ κόσμος!»

Γράφει σχετικὰ ὁ Τερτσέτης :

«Ὁ κύριος Κωλέτης, σὰν πρωθυπουργός, παραγνώρισε, μὲ βλάβη του, καὶ βλάβη μεγάλη τοῦ ἔθνους, τὴν ἀλήθεια, πῶς μιὰ κυβέρνησις ἔχει ἀνάγκη ἠθικότητος... Συχνά, οἱ πολιτικοὶ μας ἄντρες ἀπολογοῦνται, φορτώνοντας τὴν εὐθὴν στὴν κακοήθεια τοῦ τόπου. Εἶναι ὁμως γνώρισμα κακῆς ψυχῆς τὸ νὰ συκοφαντεῖ κανένας τὴ γῆ πού τὸν τίμησε. Ὅποιος θέλει νὰ διαφθεῖρει μιὰ κοινωνία, ὅσο καλὴ κι ἂν εἶναι αὐτή, ἔχει τρόπο νὰ τὸ πετύχει. Κι ὁ τρόπος εἶναι νὰ βραβεύει τὸ κράτος μὲ τιμὲς τοὺς κακοήθεις καὶ τοὺς ἀνάξιους. Ἐγὼ ὁμως ἔχω τὴ γνώμη πῶς οἱ κυβερνήτες πρέπει νὰ καλλιεργοῦν τοὺς πολίτες, ὅπως ὁ ἀγαλματοποιὸς τὸ ἀγαλμὰ του, πού τοῦ βγάζει τὶς ἀσχήμες καὶ κάνει πιὸ καλὲς ἀκόμα τὶς ὁμορφιές του. Πρέπει λοιπὸν νὰ συχαινόμαστε τοὺς πολιτικοὺς ἐκείνους πού ξεοδεύουν ὅλες τοὺς τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ μεγαλώσουν καὶ νὰ ὀριμάσουν τὶς κακὲς διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων».²

ΕΝΑ ἌΛΛΟ ἀτό, πού κρατοῦσε στὰ χέρια του ὁ Κωλέτης, ἦταν τὸ ρουσφέτι. Ἐπάξια μπορεῖ νὰ τοῦ δοθεῖ ὁ τίτλος τοῦ μεγαλύτερου ρουσφετο-

1. Γιάννη Βλαχογιάννη : «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 86.

2. Γεωργ. Τερτσέτης : Op. cit., τόμ. Β', σελ. 348—349.

λόγου του τόπου μας, του ιδρυτή της σχολής του ρουσφετιού.¹ «Τὸ ρουσφετί ήταν γι' αὐτὸν τὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ πολιτικοῦ του προγράμματος».² Κατασπαταλώντας τὰ δημόσια χρήματα ἀγόραζε καὶ διέφθειρε συνειδήσεις ἀκατάπαυτα. Οἱ διεφθαρμένοι ἦταν τὰ στηρίγματα του. Ἄλλοιμονό του ἔμως, ἂν τοὺς παραμελοῦσε ἢ ἂν δὲ φρόντιζε νὰ τοὺς πληθαίνει. Κι ἔλα αὐτὰ τὰ συχαμένα κοινωνικά κτακάρθια πού τὸν τριγύριζαν—μπράβοι, μαχαίροβγάλτες, ψευτοπαληκαράδες, λήσταρχοι, ἄνθρωποι τοῦ σκοινοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ, ἔλη ἢ «λέρα» τοῦ τόπου κι ἔλοι οἱ «μπιρμπάντες», οἱ ἄνθρωποι τῶν «καφενείων καὶ τῶν μπιλιάρδων»—εἶχαν ἄσβεστη δίψα γιὰ παρά, γιὰ θέσεις, γι' ἀργομισθίες, γιὰ κάθε εἶδους παρασιτισμό. Καὶ τοὺς τᾶίζε δλους.

«Πρέπει νὰ φᾶνε οἱ Ἑλληνάδες μου!» ἔλεγε.

«Κι ἄρχισε νὰ δίνει στοὺς πολιτικούς του φίλους, ὅσα μπορούσε. Ἄτελειωτα σμῆνη θεοιθηρῶν συνάζουνταν γύρου του. Τίποτε, φυσικά, δὲν παίρναν ὅσοι δὲν ἦταν φίλοι του»,³ ὅσοι δηλ. δὲν ἦταν φίλοι τοῦ κόμματός του. Ὅλα γιὰ τὸ κόμμα! Πρῶτος θεμελιωτῆς κομματικοῦ κράτους ὁ Κωλέτης. Κι ἀπὸ τότε τὸ κακὸ συνεχίζεται ὡς τίς μέρες μας.

Ὅταν τοῦ καταγγέλλανε ἀνοιχτὲς κλεψιῆς καὶ καταχρήσεις, ἀπαντοῦσε: «Ἐ, μήπως τὰ κλέβουν ξένοι; Οἱ Ἑλληνάδες μου!»

Γιὰ τοὺς ἀντιπολιτευόμενους πού τοῦ ρίχνουνταν μπρὸς στὴ φοβερὴ αὐτὴ διασπάθιση τοῦ δημοσίου χρήματος, ἀδιαφοροῦσε.

«Ἄσ' τους νὰ λένε καὶ νὰ γράφουν ὅ,τι θέλουν», ἔλεγε. «Αὐτοὶ φωνάζουν, γιατί δὲν τρώνε».⁴

Πιὸ ξετσιπίωτη δικαιολόγηση τῶν κλεφταράδων καὶ τῶν ἀπατεῶνων ἀπὸ στόμα πρωθυπουργοῦ δὲ μπορούσε νὰ φανταστεῖ κανένας.

Τὸ θλιβερὸ ἀποτέλεσμα τῆς ταχτικῆς αὐτῆς τοῦ Κωλέτη ἦταν νὰ κολλήσει τὸ μίasma τῆς διαφθορᾶς καὶ στὰ λαϊκὰ στρώματα πού ξημεροβραδιάζονταν, ὅπως ἔχουμε πεῖ, ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πρωθυπουργοῦ γιὰ νὰ ξασφαλίσουν κανένα ρουσφετί. Ἀλλά, τί φταίγανε οἱ φτωχοὶ ἄνθρωποι, ἂν πάσκιζαν νὰ ξασφαλίσουν μιὰ θεσοῦλα γιὰ νὰ ζήσουν τὴ φανίλια τους, ἀφοῦ τόσοι καὶ τόσοι κηφήνες τὰ βόλευαν νὰ ζοῦν, νὰ καλοζοῦν μάλιστα, χωρὶς νὰ κάνουν καμιὰ δουλιὰ; Ποιὸς τὸν χάλασε τὸν κόσμον αὐτό; Ποιὸς τοῦδειξε τὸ δρόμον τῆς παρασιτικῆς ζήσης; Τὸ ψάρι βρωμάει ἀπὸ τὴν οὐρὰ ἢ ἀπὸ τὸ κεφάλι;

ΕΝΑ ΑΛΛΟ ἀτοῦ -στηρίγμα κι ἀποκούμπι τοῦ Κωλέτη ἦταν οἱ καπε-

1. Γεωργ. Ν. Φιλαρέτου: «Ἐνοκρατία καὶ Βασιλεία στὴν Ἑλλάδα», Ἀθῆνα 1897, σελ 94.

2. Γιάννη Κορδάτου: Ὁρ. cit., τόμ. Γ', σελ. 389.

3. Γ. Ἀσπρέα: Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 198.

4. Γιάννη Κορδάτου: Ὁρ. cit., τόμ. Γ', σελ. 389.

ταναίοι τῆς Ροῦμελης καὶ τῆς Ἡπειροῦ. Πολλοὺς ἀπ' αὐτούς, τοὺς πιὸ σημαντικούς, τοὺς εἶχε συνάξει στὴν Ἀθήνα καὶ ἀποτελοῦσαν τὸν οἶκο του καὶ τὴν αὐλή του. Αὐλὴ πολεμόχαρη. Τὰ «παληκάρια» αὐτὰ τὰ πλέρωνε, βέβαια, μὰ ὄχι καὶ σπουδαῖα πράματα, πιὸ πολλὰ τοὺς ἔταζε παρὰ τοὺς ἔδινε.¹ Μὰ τὴν Ἑλλάδα τὰ χρόνια κείνα δὲν τὴ βασάνιζε τὸ πῶς θὰ βουλευτοῦν οἱ λίγοι καπεταναῖοι μὰ ἡ μεγάλη μάζα τῶν ἀγωνιστῶν, ὅπως ξανάπαμε. Κανένα ριζικὸ μέτρο δὲν πήρε γι' αὐτούς οὔτε ὁ Κωλέτης, ὅπως δὲν εἶχαν πάρει πρωτότερα ὄλοι ὅσοι κυβέρνησαν τὸν τόπο, δικοὶ μας καὶ ξένοι. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ξαναγουρῖσουν ὄλοι στὴν κλέφτικη ζωὴ. Τὸ μόνο ποὺ βρῆκε σωστὸ νὰ κάμει γι' αὐτούς ὁ Κωλέτης, ἦταν νὰ τοὺς ἀνοίξει τὰ σύνορα καὶ νὰ περάσουν πρὸς τὴν Ἡπειρο καὶ Θεσσαλία γιὰ νὰ «κρατοῦν ἀσθιστη τὴ φλόγα τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν πληθυσμῶν ἐκείνων», δηλ. γιὰ νὰ τοὺς ξεφορτωθεῖ! Οἱ πληθυσμοὶ τῶν παραμεθωρίων περιοχῶν εἶχαν καὶ παραεῖχαν πατριωτισμὸ καὶ δὲ χρειάζονταν τοὺς δυστυχισμένους καὶ νηστικούς ἀγωνιστὲς γιὰ νὰ τοὺς τὸν θυμίσουν, γιατί αὐτοί, μπαίνοντας στὸν τόπο τους, τὸ μόνο ποὺ μπορούσαν νὰ κάνουν, ἦταν νὰ τοὺς κλέβουν καὶ νὰ τοὺς ληστεύουν γιὰ νὰ ζήσουν.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Κωλέτης ξεφορτώνονταν, ὅσους μπορούσε πεινασμένους ἀγωνιστὲς, ἀντὶ νὰ πασκίσει νὰ τοὺς δώσει ἓνα κομματί γῆ νὰ ζήσουν. Τρανὴ ἀπόδειξη τῆς κακοδαιμονίας, ποὺ μάστιζε τὴ χώρα στὰ χρόνια τοῦ Κωλέτη, εἶναι ποὺ ὁ τόπος εἶχε γεμίσει ἀπὸ ληστὲς καὶ ἀρπαγες.² Μὰ καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο ἀκόμα λόγο προόδευε τότε ἡ ληστεία. Ὁ Κωλέτης τοὺς χαιδολογοῦσε ὄλους αὐτούς. Τοὺς ἤθελε κομματάρχες του.

«Ἦταν ὁ ἀρχηγὸς ὄλων τῶν ληστῶν καὶ κάθε εἶδους κακοποιῶν τῆς Ἑλλάδας. Χρησιμοποιοῦσε τὴν ἐξουσία γιὰ νὰ τοὺς προστατεύει, ἀφοῦ ἦταν ὀπαδοὶ του, καὶ τοὺς ἄφηνε νὰ κάνουν κάθε εἶδους κακουργίες σὲ βάρος τῆς φιλειρηνικῆς, φιλόπονης καὶ ἐντιμῆς μερίδας τῶν συμπατριωτῶν του, χωρὶς νὰ παίρνει μέτρα ἐναντίά τους, χωρὶς νὰ τοὺς τιμωρεῖ».³ Κι ὄχι μόνο δὲν τοὺς τιμωροῦσε, μὰ τοὺς προστάτευε κιόλας.

Νὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ φημερίδες τῆς ἐποχῆς :

«Ἀφοῦ ὁ προβλεπτικὸς νοῦς τοῦ μεγαλοφυοῦς πρωθυπουργοῦ ἀποφάσισε νὰ βάλει σὲ τάξη τὴν ἐλληνικὴ κοινωνία μὲ τὴν ἀτιμωρησία τῶν κακούργων, ἀφοῦ ἔδωκε τὴ βασιλικὴ χάρη στοὺς ἀρχιλήσταρχους μὲ ἓνα πρῶτο διάταγμα, ἀκολούθησε καὶ δεύτερο, ποὺ μ' αὐτὸ ἔδινε χάρη στοὺς «μπουλουκτσῆδες» τῶν ληστῶν, δηλ. στὰ πρωτοπαλήκαρά τους, ἔβγαλε ὕστερα καὶ τρίτο διάταγμα γιὰ τοὺς ἀπλοὺς ὀπαδοὺς τῶν ληστάρχων, ποὺ τὰ ὀνόματά τους «ἐπι-

1. Γ. Ἀσπρέα : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 198.

2. Γ. Κρέμου : Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 1096.

3. Ἐφημ. «Ἐλευθεροῦ Βῆμα», 26 τοῦ Ἀπριλῆ 1939.

φυλάττεται νὰ δημοσιεύσῃ ἀκολούθως»! Δηλαδή; Νά! Σύμφωνα μὲ τὸ τελευταίον τοῦτο διάταγμα, ὁ πρωθυπουργὸς μας γίνεται πάπας, ἔχοντας τὴ δύναμιν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν καὶ κρατώντας στὰ χέρια του τὰ κλειδιὰ τῆς βασιλείας τῶν νόμων. Μὲ τὰ κλειδιὰ αὐτὰ πιά, θὰ μπορεῖ νὰ μπάζει στὴν κοινωνία, ὅποιους κακούργους θέλει καὶ νὰ παραδίνει στὴν κόλασιν τῶν δαιμόνων ὄλους τοὺς ἀντιμοσχομαγγιτες, δηλ. τοὺς κομματικούς του ἀντίπαλους.

Ἐπρεπε νὰ γίνῃ πρωθυπουργὸς ὁ κ. Κωλέτης, δηλ. πρωταγωνιστὴς τοῦ δράματος καὶ ὄχι δευτερεύον ἢ τριτεύον πρόσωπο, ὅπως ἦταν ὡς τώρα, γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ τις ἀρετές του πού, εἰλικρινὰ τὸ ὁμολογοῦμε, ὄχι μόνο στὴν ἀυλὴ τ' Ἀλῆ-πασιᾶ ἦταν σπάνιες, μὰ καὶ στὶς κοινωνίες τῶν πρωτόγονων εἶναι δυσκολοεὔρετες.¹

Μὰ δὲν ἀρκοῦνταν ὁ Κωλέτης νὰ προστατεύῃ τοὺς φίλους του καὶ ν' ἀφήσῃ ἡσυχους τοὺς ἀντιπάλους του. Ἐπρεπε μὲ κάθε μέσο νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ ὀπαδοὶ του.

«Ὁ κατατρεγμὸς, ὁ κατατρεγμὸς ποὺ φτάνει ὡς τὴν ἐξόντωσιν, παρακολουθεῖ παντοῦ καὶ πάντοτε τοὺς ἐνάρετους καὶ τίμιους πολίτες. «Ἦ γίνεσθαι ὀπαδὸς τοῦ συστήματός μας, δηλ. κακούργος, ἢ ἄλλοιῶς σὲ καταστρέφουμε». Νά ἡ κυριότερη πολιτικὴ ἀρχὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ μᾶς κυβερνᾶνε. Ὁ προσωπικὸς κατατρεγμὸς γίνηκε κανόνας. Σήμερον ὁ ἔνας κηρύσσεται ὀχτρὸς τῆς κυβέρνησης, αὔριο ὁ ἄλλος κηρύσσεται ὀχτρὸς τοῦ θρόνου, μεθαύριο ὁ ἄλλος κατατρέχεται σὰν προσωπικὸς ὀχτρὸς τοῦ τάδε ὑπουργοῦ, μετὰ δυὸ μέρες κατατρέχεται πάλι γιὰτὶ ἀρνήθηκε νὰ ἐκτελέσῃ τις παράνομες θελήσεις τοῦ ὑπουργοῦ ἢ γιὰτὶ δὲν ἦταν σύμφωνος μαζί του—καὶ ἄς καθόταν ὁ ἀνθρώπος ἡσυχος στὸ σπιτάκι του.

Ὁ κ. Κωλέτης καὶ οἱ ὀπαδοὶ του, ἀνθρώποι ἀνάξιοι ὄλοι, εἶπαν:

«Ἐμεῖς εἴμαστε τὸ Ἔθνος καὶ τὸ Ἔθνος πρέπει νὰ σκύβῃ τὸ κεφάλι του σὲ μᾶς! Ἐμεῖς μονάχα εἴμαστε φίλοι τοῦ θρόνου καὶ ὄλο τὸ Ἔθνος πρέπει νὰ στέκει μακρὰ ἀπ' αὐτόν. Ἐμεῖς μονάχα θὰ φροντίζουμε γιὰ τὴν τύχην τῆς πατρίδας καὶ ἄς χαθεῖ ἡ πατρίδα!»

Ἐνα τέτοιο καταπιεστικὸν σύστημα δὲν μποροῦσε νὰ ἐφαρμοστεῖ ἄλλοιῶς, παρὰ μὲ τὴν παρανομία, τὴ βία καὶ τὰ ἐγκλήματα γενικά. Ὁ φονιάς τοῦ χρειάζονταν, ὁ συκοφάντης τοῦ χρειάζονταν πιδὸ πολύ, ὁ κλέφτης τοῦ δημοσίου χρήματος ἀκόμα πιδὸ πολύ. Ὁ ἱκανὸς, ὁ τίμιος, ὁ εὐσυνείδητος, ὁ πατριώτης, ὁ ἀγωνιστὴς ἢ κατατρέχτηκε ὡς τὸν ἀφανισμὸ ἢ ἐξορίσθηκε σὲ κάποιον ξερονήσι ἢ ἀναγκάσθηκε νὰ πάρῃ τὰ μάτια του καὶ νὰ φύγῃ ὄξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ κράτους.²

«Νόμοι, τύποι, δικαιοσύνη, ὄλα τσαλαπατιοῦνται ξεδιάντροπα χάριν τοῦ

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 1 τοῦ Γενάρη 1845.

2. Ἐφημ. «Καρτερία», 23 τοῦ Ἀγούστου 1847.

κομματικού πνεύματος». ¹ «Ένα τέτοιο καθεστώς έκαμε, βέβαια, πολύ γλήγορα «τους ισχυροτέρους του Έθνους έχθρους του, τους συνεωτέρους από τους πολίτες, πολεμίους του». ² Και για να τὰ βγάλει πέρα ο Κωλέτης έβαλε σ' ενέργεια τὸ χαφιεδολόι, όπως γίνεται σ' όλα τ' άνελεύτερα συστήματα. «'Αλλά, δέν ξέρει ὁ κ. πρωθυπουργός, πώς ή κατασκοπεία είναι γνώρισμα τῶν διεφθαρμένων κι άδυνάτων κυβερνήσεων;» «'Αθλία Έλλάδα! 'Αθλιέστατε κι εὐκολογέλαστε λαέ! Σέ ποιῶν ανθρώπων χέρια βρίσκεται ή τύχη σου!» ³

ΟΣΟ για τήν καπατσοσύνη του να τουμπάρει κι αυτούς τους άρχηγούς τῶν αντιπάλων κομμάτων, ήταν άφταστος. Ἄσοςσ! Τὸ Μαυροκορδάτο, τὸ Φαναριώτη Μαυροκορδάτο, τὸν έπαιξε στὰ δαχτυλάκια του. Και μιὰ τέτοια καπατσοσύνη, πῶς άλλοιώς μπορεί να έρμηνευτεϊ, παρὰ πῶς ὁ Κωλέτης ήταν ...μεγάλος πολιτικός; Βλέπετε, υπάρχουν ακόμα σέ τούτον τὸ δύσμοιρο τόπο πολλοί πού μεγάλο πολιτικό θεωροῦν κείνον πού καταφέρνει με τρικλοποδιές, ψευτιές, άτιμιές, άπάτες και κάθε λογῆς παλιανθρωπιές να τουμπάρει τὸν πολιτικό του αντίπαλο! Και τὸν χειροκροτᾶμε κιόλας τὸν τέτοιο. Νά τί έλεγε ὁ Παναγιώτης Σούτσος για να παινέσει τὸν Κωλέτη για τίς τέτοιες του ίκανότητες :

«Στὸ έσωτερικό γίνηκε σφοδρὸς ίσοπεδωτῆς τῶν κομμάτων. Νίκησε ένα κοντὰ τὸν άλλον όλους! Τους Μαυροκορδατικούς τους νίκησε με τους Σεπτεμβριανούς και τους Μεταξικούς. Τους Σεπτεμβριανούς τους νίκησε με τους Μεταξικούς. Τους Μεταξικούς με τους φίλους του. Και πολλούς φίλους του με τή βασιλική έξουσία». ⁴

Τίς παραπάνου δολοπλοκίες τοῦ Κωλέτη τίς θεωρεϊ ὁ Σούτσος μεγάλες άρετές και τίς διαλαλάει για να παραδειγματιστοῦν κι οί μέλλουσες γενιές! Και... δόξα τῷ θεῷ, οί πολιτικοί μας παραδειγματίστηκαν και παραδειγματίζονται με τὸ παραπάνου!

ΑΣ ΚΛΕΙΣΟΥΜΕ με τούτο τὸ μαργαριτάρι τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς χώρας.

Γίνονταν συζήτηση στη Βουλή για τήν ίδρυση έδρας χημείας στὸ Πανεπιστήμιο. Πῆρε τὸ λόγο ὁ Κωλέτης για να «διαφωτίσει» πρώτα τους βουλευτῆς σχετικὰ με τὸ τί έστι χημεία. Είπε λοιπὸν άνάμεσα σ' άλλα :

«'Η χημεία είναι ένα ΟΝ (!) πού κάμνει να παρουσιάζονται έτοιυτα τὰ σώματα πού βλέπουμε εις εκείνα τὰ παραμικρὰ ὅπου δέν βλέπουμε... Ἄπο αὐτῆν μαθαίνουμε πῶς γίνεται ή κίνηση τῶν σωμάτων, πού τήν έφευρε ένας

1. Έφημ. «'Ο Φίλος τοῦ Λαοῦ», 14 τοῦ Σεπτέμβρη 1844.

2. Έφημ. «Καρτερία», 23 τοῦ Αὔγουστου 1847.

3. Έφημ. «'Ο Φίλος τοῦ Λαοῦ», 23 τοῦ Ὀχτώβρη 1844.

4. Παναγ. Σούτσου :_Op. cit., σελ. 7.

ἀρχαῖος καθήμενος κάτω ἀπὸ τὴν ἀπιδιά, ὅταν ἐβλεπε κι ἐπεφτε ἕνα ἀπίδι κι ἐγνώρισε κείνη τὴ δύναμη (κι ἔδειξε μὲ τὸ χέρι του, ὁ ἀθεόφοδος!!!) ὅπου τὴ λένε βαρύτητα.¹

Γράφει σχετικὰ ὁ Βλαχογιάννης :

«Τὰ λόγια τοῦ πρωθυπουργοῦ εἶναι παρμένα πιστὰ ἀπὸ τὸ στόμα του, γιατί κι ἄλλες ἐφημερίδες τὰ δημοσιεύουν περίπου ὅπως κι ἡ *Καρτερία*».²

50. Ἡ μεγάλη οὐτοπία.

ΟΛΑ ὅσα εἶχαν σοφιστεῖ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κωλέτη γιὰ νὰ κερδίσουν τὸ λαό, τὴν ψήφο του δηλ., ἦταν ψιλικατζιδικὰ τερτίπια μπρὸς σ' αὐτὸ ποῦ-βαλε στὸ νοῦ του ὁ τετραπέρατος Βλάχος.

Σκέφτηκε :

Γιατί θὰ πάσκιζε νὰ συγκινήσει μονάχα τοὺς Ρουμελιώτες κι ὄχι καὶ τοὺς Μοραίτες, τοὺς Νησιώτες κι ἔλους τοὺς Ἑλληνες ;

Ἢ, γιατί νάχει πιστούς του μόνο τοὺς καπεταναίους κι ὄχι καὶ τὸν τελευταῖο στρατιώτη ; Γιατί μόνο τοὺς ἀγρότες κι ὄχι καὶ τοὺς τσιφλικάδες ;

Γιατί, τέλος πάντων, νὰ μὴ βρεῖ ἕνα σύνθημα ποῦ νὰ ξεσηκώνει ἔλο τὸ λαό ;

Καὶ τὸν ἔτρωε ἡ συλλογή :

Νὰ πει π.χ. στὸ λαό : «Κάτου οἱ ξένες ἐπεμβάσεις στὴν Ἑλλάδα» ;

Μπά, μπά, μπά ! Οἱ ξένοι τοῦ χρειάζονται.

Νὰ πει : «Θὰ μοιράσω τὴ γῆ στοὺς ἀγρότες» ; Ποτέ, ποτέ, ποτέ ! Θέλεις νὰ ξεσηκωθοῦν οἱ τσιφλικάδες καὶ νὰ τὸν πνίξουν ;

Νὰ πει : «Θὰ ξασφαλίσω δουλιὰ στὸ λαό» ; Οὐφ ! πονοκέφαλος ! Αὐτὲς οἱ δουλιές θέλουν μελέτη, πρόγραμμα, ὄργάνωση. Μὰ ὁ Κωλέτης ποτέ του δὲν εἶχε ἀσχοληθεῖ στὰ σοβαρὰ μὲ τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τοῦ τόπου.

Νὰ πει, πὼς θὰ φροντίσει γιὰ τὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα στὴ γλώσσα του κι ὄχι στὴν κορακίστικη ἀρχαιο - καθαρεύουσα, ποῦ τὸν ξεμάκραινε ἀπ' τὶς ἐθνικὲς παραδόσεις του, τὰ τραγούδια του, τὰ ἔθιμά του, τὴν οὐσιαστικὴ μόρφωσή του ; Οὔτε αὐτό, γιατί τότε, πὼς θὰ μπορούσε νὰ ξιππάζει τὸν ἀπλοῦκό κοσμάκη μὲ τὶς ἀερολογίες του ;

Ἄπὸ δῶ τῶχει, ἀπὸ κεῖ τῶχει, τὸ βρήκε !

Ἐνας ἦταν τότε ὁ πανελλήνιος πόθος, ποῦ φλόγιζε τὰ στήθια τοῦ λαοῦ, ἔλου τοῦ λαοῦ χωρὶς ἐξαιρέση, πλούσιων καὶ φτωχῶν, τσιφλικάδων κι ἀγροτῶν, μορφωμένων κι ἀμόρφωτων, ἀντρῶν καὶ γυναικῶν, γερόντων καὶ παιδιῶν, στρατιωτικῶν καὶ πολιτῶν καὶ ποῦ γιὰ χάρη του ἦταν ἔτοιμοι ἔλοι, ὄχι μόνο

1. Ἐφημ. «Καρτερία», 18 τοῦ Ὀχτώβρη 1845.

2. Γιάννη Βλαχογιάννη : «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 84.

νά στερηθούν κι αυτό τὸ ψωμί τους, μὰ νὰ δώσουν τὸ αἷμα τους, τὴ ζωὴ τους, μὲ χαρὰ κι ἐνθουσιασμό! Κι ὁ πανελλήνιος αὐτὸς πόθος ἦταν τὸ ξεσκλάβωμα τῶν σκλαδωμένων ἀδερφῶν μας, πὺ ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ Τούρκου.

Τὸ βρήκαμε λοιπόν! Ἀρπάχτηκε ὁ Κωλέτης ἀπ' αὐτὸ και τὸ σήκωσε παντιέρα. Αὐτὴ ἦταν ἡ περίφημη «Μεγάλῃ Ἰδέα» τοῦ Κωλέτη.

Κι ἐννοοῦσε μ' αὐτὴ πάνου - κάτω κάτι τέτοιο :

Δημιουργία ἐνὸς μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους μὲ σύνορα ἀπὸ τὸ Δούνα-
δη ὡς τὴν Ἀφρική, κι ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴ ὡς τὰ βάρη τῆς Ἀσίας, τουλά-
χιστο ὡς τὴς Ἰνδίας, πὺ εἶχε φτάσει ὁ Μεγαλέξαντρος. Μ' ἄλλα λόγια,
ἀνάσταση, τόσο τῆς ἀρχαιότητος, ὅσο και τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Πρωτεύ-
ουσα τοῦ ἀπέραντου αὐτοῦ κράτους θάταν ἡ Πόλη. Ἡ Ἀγία Σοφία θὰ
γίνονταν, φυσικά, χριστιανικὴ ἐκκλησία κι ἐκεῖ θὰ γίνονταν ἡ στέψη τῶν
αὐτοκρατόρων μας κάτω ἀπὸ τὴν ἐκτυπλωτικὴ λάμψη τῶν πολυελαίων.
Γιὰ τοὺς ὀλότελα ἀπλοϊκοὺς, πρῶτος αὐτοκράτοράς μας θάταν ὁ Μαρμαρω-
μένος Βασιλιάς, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, πὺ δὲν εἶχε πεθάνει, μὰ
εἶχε μαρμαρωθεῖ και θ' ἀνασταίνονταν, μόλις ξαναπαίρναμε τὴν Πόλη.

Ὅλοι οἱ λαοὶ πὺ κατοικοῦσαν τὸν ἀπέραντο αὐτὸ χῶρο θὰ γίνονταν,
φυσικά, σκλάβοι μας. Ὅταν γίνονταν ὅλα αὐτά, τότε στὸν ἑλληνικὸ λαὸ
θᾶρχονταν τοῦ Ἀδὰμ και τοῦ Ἰσὰκ τὰ καλά. Τὰ ποτάμια θὰ ρέανε μέλι
και γάλα, τὸ χρυσάφι θὰ πλημμύριζε στοὺς δρόμους, κάθε Ἑλληνας θάταν
κι ἕνας ἀρχοντας μὲ δούλους, δούλες και παραδούλες και μ' ἀμάξια πολυτε-
λέστατα, πὺ θὰ τὰ σέρναν ἀράπικα ἄλογα. Ὅλο γλέντια, τραγούδια, γιορτές,
χαρὲς και πανηγύρια θάταν ἡ ζήση μας. Ὅ,τι λαχταροῦσε ἡ ψυχούλα μας,
θὰ τὸ χαιρόμαστε χωρὶς κόπο. Δόξες, μεγαλεῖα κι ἐθνικὴ περηφάνεια πὺ
θᾶφτανε ὡς τὸν ἔβδομο οὐρανό.

Ποιὸς μπορούσε νὰ μὴ μαγευτεῖ ἀπὸ ἕνα τέτοιο γλυκὸ ὄνειρο; Ποιὸς
μπορούσε ν' ἀρνηθεῖ νὰ πεθάνει μὲ χαρὰ γιὰ ἕνα τέτοιο σκοπό; Σιγά - σιγά,
ὅπως βλέπουμε, ὁ ἀρχικὸς πόθος τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ ξεσκλάβωμα τῶν σκλάβων
ἀδελφῶν του εἶχε πάρει αὐτὴ τὴν καινούργια μορφή.

ΠΟΙΟΣ ἦταν ὁ σκοπὸς αὐτῶν πὺ διαστρεβλώσανε τὸν ἀγνὸ πόθο τοῦ
λαοῦ; Ἀπλούστατα. Νὰ γυρίσουν τὴν προσοχὴ του στὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα,
γιατὶ δὲ θέλαν νὰ λύσουν τὰ ἐσωτερικὰ. Δὲν τοῦ μοίραζαν τὴ γῆ, πὺ εἶχε
ἐλευθερωθεῖ και πὺ ἔφτανε και παραέφτανε νὰ θρέψει τὴς ὀχτακόσες
χιλιάδες τοῦ λαοῦ μας—τόσοι εἴμαστε τότε—και τοῦ τάζανε τσιφλίκια στὸ
Ἰκόνιο! Δὲ θέλανε ν' ἀπαλλάξουν τὸν τόπο ἀπὸ τοὺς ξένους και τοὺς ἔλεγε
ὁ Κωλέτης, πὺς ἡ Γαλλία θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ πάρουμε τὴν Πόλη. Κι ἔτσι,
ἀπὸ φόβο μὴν ἀρπάξει ὁ λαὸς τὸ σκουπόξυλο, τόσο γιὰ τοὺς δικούς μας
μεγαλοτσιφλικιάδες, πὺ εἶχαν ζαπώσει τὴν ἄγρια γῆ, πὺ ὁ λαὸς εἶχε λευτε-
ρώσει μὲ τὸ αἷμα του, ὅσο και γιὰ τοὺς διάφορους Πισκατόρυδες, πὺ εἶχαν
θρονιαστεῖ στὴς πρεσβεῖες ἐδῶ στὴν Ἀθήνα κι εἶχαν γίνει ὑπερκυβερνήτες

τῆς χώρας, τοῦ σερβίρανε τῆ «Μεγάλη Ἰδέα». «Ὑπομονή! Μὴ μιλάτε τώρα οὔτε γιὰ μοίρασμα γῆς, οὔτε γιὰ τοὺς ξένους. Σὰν μεγαλώσουν τὰ σύνορά μας, τότε θὰ δεῖτε πλούτη καὶ μεγαλεῖα!»

«Ὁ Κωλέτης πίστευε πῶς ἡ ἐσωτερικὴ ἀνόρθωση ἦταν ἀδύνατη μὲ τὰ φτωχὰ μέσα, πὺ διέθετε ἡ μικρὴ λωρίδα τῆς ἐλληνικῆς γῆς, πὺ εἶχε λευτερωθεῖ»,¹ γράφει ὁ Εὐαγγελίδης.

Φτώχεια καὶ καθυστέρηση λοιπὸν τοῦ λαοῦ, στερέωμα τῆς ντόπιας ὀλιγαρχίας καὶ τῶν ξένων. Κι ἀκόμα, προχειρότητες σὲ ἔλα. Νά οἱ συνέπειες τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ. Πρωτεύουσά μας μιά μέρα θὰ γίνονταν ἡ Πόλη, ἡ Ἀθήνα ἦταν προσωρινή. Κι ἀφοῦ ἦταν προσωρινή, μπορούσε νὰ μείνει λασπότοπος μὲ σωροὺς τὰ σκουπίδια!

Πεινοῦσε, γυμνήτευε, ἔλυωνε ἀπὸ τὶς θέρμες ὁ λαός, μὰ πλέρωνε ἀγόγγυστα κάθε λογῆς φόρους, ἀφοῦ ἔπρεπε ν' ἀναστήσουμε τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Τὰ λένε παστρικά δυὸ—καὶ μάλιστα μεγαλοϊδεάτες—ἱστορικοί, ὁ Δραγούμης κι ὁ Κρέμος:

Γράφει ὁ πρῶτος:

«Ἐπειδὴ ὁ λαός ἦταν δυσαρεστημένος, ὑποκινήθηκε ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» γιὰ νὰ ἠλεκτριστεῖ καὶ «ἀντιπερισπώμενος» νὰ στρέψει τὴν προσοχὴ του ἀντὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοῦ ἐξωτερικοῦ μεγαλεῖο τῆς πατρίδας».

Νά τί λέει ὁ Κρέμος:

«Ὅχι μονάχα στοὺς ἀγωνιστὲς πὺ πεινοῦσαν, μὰ σ' ὄλο τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ὁ Κωλέτης ἔδινε ἐλπίδες γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον, ἔχοντας πάντοτε σὸ στόμα του τὴ «Μεγάλη Ἰδέα».²

Δηλαδή;

Μὴ μιλάτε, πὺ πεινᾶτε τώρα. Κάμετε ὑπομονή. Σὰ θὰ πάρουμε τὴν Πόλη, τίποτε δὲ θὰ σᾶς λείπει.

Κι ὁ κοσμάκης ὑπόμεινε.

ΜΙΑ ἀκόμα συνέπεια τῆς πίστης στὴν ἀνάσταση τοῦ ἀρχαίου - βυζαντινοῦ κράτους ἦταν ἡ περιφρόνηση πρὸς τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ.

«Βουλευτὲς τῆς Ἑλλάδας! ἔγραφε ὁ Τερτσέτης. Εἶστε ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, γιὰτί δὲ μιλάτε καὶ δὲ γράφετε τὴ γλώσσα του;

Δὲν ἀντιπροσωπεύετε τὰ λεξικά - κοιμητήρια τῶν θαμμένων γλωσσῶν!»³

Δὲ βαρυέστε. Ποιὸς τὸν ἄκουε κι αὐτὸν καὶ τόσους ἄλλους φωτισμένους ἀνθρώπους τοῦ τόπου μας; Καὶ ποιὸς τοὺς ἀκούει;

ΤΕΤΡΑΠΕΡΑΤΟΣ ἀνθρωπος καὶ τερτιπλῆς πολιτικὸς ὁ Κωλέτης, ἀρ-

1. Op. cit., σελ. 303.

2. Γ. Κρέμου: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 1097—1098.

3. Γ. Τερτσέτη: Op. cit., σελ. 45.

πάχτηκε, όπως είπαμε, από τη «Μεγάλη Ίδέα». "Οχι πώς οι άλλοι πολιτικοί ήταν αντίθετοι, μα αυτός κατάφερε να την έχει μονοπώλιο, να παρουσιάζεται σαν ο κύριος φορέας της. Όπως γράφει ένας ιστορικός, «άρπαξε τη σημαία της «Μεγάλης Ίδέας» στα σιθιδικά του χέρια και την κράτησε ψηλά ως την τελευταία πνοή του. Διαλαλούσε φανφαρόνικα: «Πρωτεύουσά μας θα κάμω την Πόλη!»¹

«Θά κάμω την ελεύτερη Ελλάδα ήφαιστειο πού την έκρηξή του να την τρέμει Ανατολή και Δύση!»² «Η ελεύτερη Ελλάδα είναι κεφάλι χωρίς κορμί!»³ «Τό ελεύτερο Έλληνικό Βασίλειο είναι: προσωρινό δρμητήριο. Από δω θά ξεκινήσουν οι πολεμιστές μας και θά καταλύσουμε τὸ ὀθωμανικό κράτος!»⁴

Κι ἀκολουθοῦσε ὁ κουτοπόνηρος συλλογισμός: Μὰ γιὰ νὰ τὰ πετύχω αὐτά, μοῦ χρειάζονται χρήματα γιὰ στρατούς, στόλους και κανόνια!

Πλερώστε λοιπὸν ἀγόγγυστα.

Γιὰ νὰ τὰ πετύχω αὐτά, μοῦ χρειάζεται ἡ βοήθεια τῆς Γαλλίας!

Μὴν τὰ βάζετε με μένα λοιπὸν, πού ἔβαλα τὸν Πισκατόρου ὑπερκυβερνήτη τῆς χώρας.

Γιὰ νὰ τὰ πετύχω αὐτά, πρέπει νάμαι ἡσυχος ἀπὸ ἐσωτερικούς περιστασιμούς, πρέπει νάχω ἰσχυρή κυβέρνηση, πρέπει νάχω μεγάλη πλειοψηφία στὴ Βουλή!

Ψηφίστε με λοιπὸν ὅλοι. Ἔχετε «πατριωτικὸ» καθήκο νὰ με ψηφίσετε. Ψηφίζω Κωλέτη, σημαίνει ψηφίζω «Μεγάλη Ίδέα». Δὲν εἶμαι ψηφοφόρος τοῦ Κωλέτη, σημαίνει πὼς εἶμαι ἀντιπατριώτης, ὄχτρος τοῦ Ἔθνους!

Παλιὸ τερτίπι, ὅπως βλέπουμε, τὸ μονοπώλιο τοῦ πατριωτισμοῦ ἀπὸ ἓνα κόμμα, παλιὸ τερτίπι ἡ ταύτιση τοῦ κόμματος με τὸ Ἔθνος και τὴν πατρίδα. Ἔτσι, ἡ καταδίωξη κάθε ἀντιπρονοῦντος παρουσιάζεται στα μάτια τῶν ἀφελῶν, τῶν φανατισμένων, ἀλλὰ και πολλῶν ἀγνῶν πατριωτῶν, πού δὲ μποροῦν νὰ «διεισδύσουν» στα μυστήρια τῆς «super ἔθνοκοφροσύνης», σὰν ἐνέργεια πού τὴν ἐπιβάλλει τὸ ἔθνικὸ συμφέρο!

Πᾶς μὴ Κωλετικὸς = ὄχτρος τῆς «Μεγάλης Ίδέας»!

Πᾶς μὴ Τσαλδαρικὸς = Βούλγαρος!

*Τὰ ἴδια, Παντελάκη μου,
τὰ ἴδια, Παντελή μου!*

1. «Στὴ διάρκεια τῆς Ἐθνοσυνέλευσης τοῦ 1843—1844 εἶχε δηλώσει πὼς δὲ μποροῦσε νὰ θεωρήσει τὴν Ἀθήνα πρωτεύουσα. Πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδας θάκανε τὴν Πόλη». (Ἐφημ. «Ἐλεύθερο Βῆμα», 20 τοῦ Ἀπρίλη 1939).

2. Δημ. Ἡλιόπουλος: Ορ. cit., σελ. 47.

3. Παναγ. Σούτσου: Ορ. cit., σελ. 5.

4. «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», τόμ. ΣΤ', 1957, σελ. 841.

Κάνουν λάθος, λοιπόν, όσοι λένε πως οι αιώνες αντιγράφουν αλλήλους. Οι πολιτικοί μας είναι που αντιγράφουν πιστά ο ένας τον άλλο.

ΩΣ ΠΟΙΟ σημείο είχε δίκιο ο Κωλέτης κι από που άρχιζε ή τσαρλατανιά είναι φανερό, ύστερ' απ' όσα έχουμε πει ως εδώ. Πασκίζοντας να ελευθερώσει επαρχίες με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό, βρίσκονταν σ' ανταπόκριση με τους πόθους του λαού, διασαλπίζοντας όμως πως θ' αναστήσει τη βυζαντινή αυτοκρατορία — και μάλιστα εν γνώσει του πως αερολογούσε — διαστρέβλωνε τον πόθο του λαού για άπελευθέρωση των σκλάβων αδελφών. Οι φίλοι του οι Γάλλοι του τὸ είχαν πει ανοιχτά να πάψει να βαυκαλίζεται το λαό με μιὰ οὐτοπία.¹ Τοῦγραφε ὁ Γκιζώ :

«Ἡ Εὐρώπη δὲ θέλει τὴν προσεχὴ πτώση τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ Εὐρώπη θὰ κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νὰ βραδύνει τὴν πτώση αὐτῆ... Ἄν κανένας νομίσει, πὼς ἐσεῖς ἐργάζεστε γιὰ νὰ συντομέψετε τὸ πρᾶγμα, τότε ἡ Εὐρώπη θὰ στραφεῖ ἐνάντιά σας καὶ τίποτε δὲ θὰ μπορέσουν τότε νὰ κάμουν γιὰ σᾶς οὔτε οἱ ἰσχυρότεροι φίλοι σας. Ἡ ἀπόφαση τῆς Εὐρώπης πάνου σ' αὐτὸ εἶναι σταθερὴ καὶ ἡ Ἑλλάδα δὲ θὰ μπορέσει νὰ τὴν ἐκδιᾶσει... Ζητῶ λοιπὸν νὰ μὴν ἐνεργεῖτε παράκαιρα... Στρέψτε τὴν προσοχὴ σας στὴν ἐσωτερικὴ διοίκηση τῆς χώρας...»²

Ἦξερε λοιπὸν ὁ Κωλέτης ὡς πού ἔφτανε τὸ πάπλωμά του καὶ ὡς ἐκεῖ ἔπλωνε τὰ πόδια του. Ἄλλο τὸ ζήτημα τώρα, ἂν γιὰ λόγους ψηφοθηρίας ξακολουθοῦσε ν' ἀνεμίζει τὸ λάδαρο τῆς «Μεγάλης Ἰδέας». Γιὰ νὰ ρίχνει στάχτη στὰ μάτια τοῦ κόσμου, πὼς ἐργάζεται γιὰ τὸ σκοπὸ πού διακήρυσσε, φρόντιζε νὰ κρατᾶει τίς περιοχὲς πού συνορεύανε μὲ τὸ ἐλεύτερο κράτος — Ἡπειρο, Θεσσαλία — σὲ ἀκατάπαυτο πολεμικὸ ὄργανο. Τὸ προχειρότερο μέσο γι' αὐτὸ ἦταν νὰ στέλνει ἐκεῖ τοὺς ἀνεπιθύμητους ταραξίες ἀρματωμένους γιὰ νὰ ἐργαστοῦν ἀνάμεσα στοὺς ὑπόδουλους πληθυσμοὺς γιὰ τὴ «Μεγάλῃ Ἰδέᾳ» του. «Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ξαναγύριζαν, ὕστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ, τρομεροὶ λήσταρχοι».³

ΓΙΑ ΤΗΝ ἀπελευθέρωση τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδας του, τῆς Ἡπείρου, εἶχε σοφιστεῖ νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς Ἄρβανίτες καὶ νὰ τοὺς ξεσηκώσει δλους μαζί — Ἡπειρώτες καὶ Ἄρβανίτες — ἐνάντια τῶν Τούρκων. Πολλοὶ πού εἶχαν ζήσει στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ εἶχαν κάμει κάτι τέτοια σχέδια, ὅπως λ.χ. ὁ Μάρκο Μπότσαρης καὶ ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος. Κάθε φορὰ, λοιπὸν, πού φτάνανε στὴν Ἀθήνα Ἄρβανίτες προύχοντες, ὁ Κωλέτης τοὺς δέχονταν μὲ τιμές, τοὺς παρουσίαζε καὶ στὸν Ὄθωνα — τὸ μεγάλο θύμα τοῦ Κωλέτη, πού τὸ εἶχε

1. Thrasybule Argyropoulos: Op. cit., p. 19.

2. Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 392.

3. Γ. Ἀσπρέα: Op. cit., τόμ. Α', σελ. 207.

δέσει κόμπο στο μαντήλι πώς θα στεφανώνονταν αυτοκράτορας στην Πόλη— τὰ λέγανε ένα χεράκι, καταστρώνανε σχέδια και κόντρα σχέδια, δίνανε κουράγιο κι ελπίδες καθένας τους στους άλλους και χωρίζανε ύστερα κατευχαριστημένοι δλοι τους.¹

ΘΑ ΒΑΛΟΥΜΕ τώρα και μερικά άποσπάσματα από τον «Αίωνα» γραμμένα στα 1847, δηλ. πριν από 134 χρόνια. Με τον τίτλο «Ἡ Μεγάλη Ἰδέα» έγραψε τότε ή φημερίδα αυτή μιὰ σειρά άρθρα για ν' άποδείξει πώς ο μεγαλοϊδεατισμός ήταν ξένη προπαγάντα και πιο συγκεκριμένα των Οδνιτών² που θέλανε την ένωσή των δυο Ἐκκλησιών, τής Ἀνατολικῆς με τή Δυτική, με τελικό σκοπό τήν άναγνώριση του πάπα σαν άρχηγού δλου του χριστιανικού κόσμου.

«Βάζουμε πρώτοι έμεϊς σε συζήτηση τή μεγάλη για τήν έλληνική φυλή ιδέα που ήλέκτρισε πολλούς και που μόλις λίγοι ξεφυγαν άπ' αυτή και που σα φίδι φαρμακερό σέρνεται έδω και κάμποσον καιρό μέσα στα σπλάχνα δλης τής Ἑλλάδας. Θέλοντας πάντα να λέμε τήν αλήθεια, έχοντας σαν κέντρο κι οδηγό των έργασιών μας τον Ἑλληνισμό, καθόλου δε διστάζουμε ν' αντιπαλαίσουμε και κατά τής δολιότητος και κατά των προκαταληπτικῶν πεποιθήσεων. Οί δολιότες κι οί προκαταλήψεις αυτές κάμανε, αλήθινά, σοβαρό έθνικό ζήτημα ένα ψέμα, μιὰ ξένη, και μαζί επιτηδειότερη από κάθε άλλη, πλεκτάνη, γιατί κεντάει τή χορδή τής πιο ζωηρῆς μας επιθυμίας για τήν έλευθερία και τὸ έλληνικό μεγαλειο. Πονηροί και δόλιοι άνθρωποι από τή μιὰ μεριά, άπρόσεχτοι και κοῦφοι ή δούλοι ὕλικῶν συμφερόντων από τήν άλλη, θα συμμαχήσουν ένάντιά μας και θα κινήσουν συκοφάντιδα γλώσσα για μᾶς. Δέν έχουμε καμιά άμφιβολία γι' αυτό...

Δόλιοι και άγύρτες, πάψετε να ξεγελάτε και να παρασέρνετε τον κόσμο με τήν πρόφαση άλλοτε των Ιερώτερων κι άλλοτε των πατριωτικότερων ιδεών.

Και σεϊς συμπολίτες, όμογενεϊς και όμόδοξοι, πάψετε έμπαιζόμενοι σαν τὰ μικρά παιδιά, σαν ξεμωραμένοι γέροι, σαν μωροί, σαν κοῦφοι...

...Ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» δέν έχει τις ρίζες της στην Ἑλλάδα, μα στη Δύση, στη Γαλλία, και σαν τέτοια δέν αντιπροσωπεύει τον Ἑλληνισμό...»³

«Τί άπόλαψε ή Ἑλλάδα από τή «Μεγάλη Ἰδέα»; Παραλυσία συνταγμα-

1 α) Δημ. Ἡλιόπουλου : Op. cit., σελ. 48.

β) Γ. Κρέμου : Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 1098.

2. Οδνίτες : Καθολικοί, που, ως κληρικοί, διατηροῦν τήν έξωτερική εμφάνιση και τή γλώσσα που είχαν πριν γίνουν οδνίτες. Δηλ. ο Ἑλληνας κληρικός, άμα γίνει οδνίτης, θα φέρει τὸ σχήμα των ορθοδόξων κληρικῶν και θα χρησιμοποιεϊ στίς Ιεροτελεστίες τήν έλληνική γλώσσα, τὸ ἴδιο κι ο Βούλγαρος κλπ. Ὅλα αυτά γίνονταν για σκοπούς προσηλυτιστικούς (Σ.Σ.).

3. Ἐφημ. «Αίών», 10 τοῦ Σεπτέμβρη 1847.

τική, παραλυσία εκκλησιαστική, παραλυσία οικονομική, διαφθορά ήθικη, μι-
σαλληλία, σπαραγμούς εσωτερικούς και διάλυση εξωτερικών σχέσεων. Ἐπε-
ναντίας ὁ καθολικισμὸς κέρδισε πολλά, ἔχοντας ὑποπόδιο τῶν ποδῶν τοῦ τὸ
Ἔθνος καὶ τὴν ἐξουσία.

Νὰ ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» ποῦ σάλεψε τὸν ἐγκέφαλο μυριάδων ἀντρῶν, σὰν
νὰ ἦταν νήπια!»¹

ΣΤΑ ΙΔΙΑ αὐτὰ ἄρθρα ὁ «Αἰώνας» περιλαβαίνει καὶ τὸν Κωλέτη, σχε-
τικά μὲ τὴ «Μεγάλη Ἰδέα», καὶ τὸν ξεσκεπάζει καλά. Γράφει:

Δὲν εἶχαν δίκιο, ὅσοι θεώρησαν τὸν Κωλέτη πατέρα τῆς «Μεγάλης
Ἰδέας». Κωλέτης καὶ «Μεγάλη Ἰδέα»! Ἄνθρωπος ποῦ δὲ διακρίθηκε ποτὲ
γιὰ ἰδέες, ποῦ δὲν τὸν γνωρίσαμε στὸ ἐσωτερικὸ παρὰ πάντοτε σὰ στοιχεῖο
καταστροφῆς, μποροῦσε ποτὲ νὰ φροντίσει γιὰ τὴ σωτηρία ἄλλων στὸ ἐξω-
τερικόν;

Ἄνθρωπος ποῦ μὲ τοὺς ἐμφύλιους πόλεμους, τὴ βία καὶ τὴ δολιότητα ἔφερε,
καὶ γληγορότερα καὶ τώρα τελευταία, τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα στὸ χεῖλος τοῦ
τάφου, μποροῦσε ποτὲ νὰ σχεδιάσει μεγάλα γιὰ τὴ σκλαδωμένη Ἑλλάδα;

Ἄνθρωπος ἄθλιος ἀπ' τὴν ἠθικὴ πλευρά, ποῦ συναναστρέφονταν τίς πιὸ
πολλὲς φορὲς τὰ περιτρίμματα τῆς κοινωνίας ἢ, πιὸ σωστά, ἦταν τὸ κέντρο
τῶν κάθε λογῆς κακούργων, τῶν δολοφόνων, τῶν βλαστήμων, τῶν πλαστογρά-
φων, ἄνθρωπος ποῦ γίνηκε δοῦλος τῶν ξένων γιὰ νὰ μπορεῖ μὲ τὴ βοήθεια
αὐτῶν νὰ ἐξουσιάζει τοὺς πολίτες, χωρὶς νὰ σέβεται οὔτε νόμους, οὔτε ὄρκους,
πῶς μποροῦσε νὰναὶ ἐμπνευστὴς τῆς «Μεγάλης Ἰδέας»;... Ἦταν, λοιπόν, ἀπλὸ
ὄργανο τῆς Ἰδέας αὐτῆς, γιατί μ' αὐτὴ μποροῦσε νὰ στέκεται στὴ θέση του
κι ἄς μὴν τὸν ἤθελε τὸ Ἔθνος. Μὲ τὴν Ἰδέα αὐτὴ ἐξαπατοῦσε ὅλον τὸν Ἑλ-
ληνισμὸ καὶ μποροῦσε νὰχει μὲ τὸ μέρος του τὴν Καθολικὴ διπλωματία, ὅλον
τὸν Παπισμὸ... Ἄν ὁ Κωλέτης ἤθελε εἰλικρινὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς «Μεγάλης
Ἰδέας», δηλ. τὸ θρίαμβο τοῦ Ἀνατολικοῦ πνεύματος, πῶς ἦταν τυφλὸς δοῦ-
λος τοῦ δυτικοῦ κι ἀμείλιχτος διώκτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέσα στὴν Ἑλλάδα;
Γιατί ψύχρανε μιὰ εὐεργέτιδα δύναμη, τὴ Ρωσία, ποῦ εἶχε τόσο ὑπέροχη
ἐπιρροή στὴν Ἀνατολή; Πῶς ἄφησε ἀνοιχτὲς τίς πόρτες τῆς Ἑλλάδας στοὺς
Φλάρους, στὶς Ἀδελφές τοῦ Ἑλέους, στοὺς Ἰησοῦτες; Πῶς ἄφησε τίς ἐκ-
κλησίες στὴν Τήνο νὰ γίνουν ἀπὸ ἀνατολικὲς δυτικὲς;

Συμβιβάζεται ἐσωτερικὴ καταστροφή κι ἔνωση μὲ τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ;
Συμβιβάζεται ὑποταγὴ στοὺς δυτικούς κι ἔνωση τῆς ἀνατολικῆς φυλῆς τῶν
Ἑλλήνων; Ἄν δὲν εἶναι ἔτσι, γιατί τότε ὅλη ἡ Καθολικὴ Δύση, κι ἡ συν-
ταγματικὴ κι ἡ ἀπολυταρχικὴ, εἶχε ξεσηκωθεῖ ὑπὲρ τοῦ Κωλέτη;... Ἡ ἱστο-
ρία θὰ τὸ βεβαιώσει μιὰ μέρα, πῶς σκοπὸς τῆς Δύσης στὸν τόπο μας δὲν εἶναι

1. Ἐφημ. «Αἰών», 17 τοῦ Σεπτέμβρη 1847.

ἄλλος παρὰ ἢ ἀναγνώριση τοῦ πάπα κι ἀπὸ μᾶς. Σιτοὺς σκοποὺς τῆς αὐτοῦς δούλευε ὁ Κωλέτης μὲ κλειστὰ μάτια».¹

ΕΧΕΙ ΓΡΑΦΕΙ, πὼς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κωλέτη ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» ἄρχισε νὰ μαραίνεται, γιατί αὐτὸς ἦταν ὁ «κατ' ἐξοχὴν» φορέας τῆς.

Πόσο τοῦτο εἶναι ἀδόξιο τὸ ξέρουμε σήμερα ὄλοι. Ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» ἔζησε τουλάχιστο ὡς τὰ 1922, καὶ κάηκε μέσα στὶς φλόγες τῆς Σμύρνης.

51. Οὐτοπίας συνέχεια καί... τέλος.

ΣΩΣΤΟ εἶναι νὰ δοῦμε καὶ τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς «Μεγάλῃς Ἰδέας» κι ἄς ξεφεύγει ἀπὸ τὰ χρονικὰ πλαίσια τοῦ βιβλίου.

Εἶπαμε πὼς εἴμαστε οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς ποὺ ἀποχτήσαμε τὴν ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία κι αὐτὸ ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς λόγους, ποὺ μπορούσαμε νὰχοῦμε τὸ μονοπώλιο τῆς «Μεγάλῃς Ἰδέας». Ἀλλά, πολὺ σύντομα ἄρχισαν ν' ἀποχτοῦν ἔντονη ἐθνικὴ συνείδηση κι οἱ ἄλλοι βαλκανικοὶ λαοί. Οἱ ντόπιες ὀλιγαρχίες τῶν λαῶν αὐτῶν, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους μὲ τὴ δική μας, βρῆκαν πολὺ βολικὸ γιὰ τὰ συμφέροντά τους νὰ σηκώσουν κι αὐτοὶ ψηλὰ τὴ σημαία τῆς δικῆς τους «Μεγάλῃς Ἰδέας». Μεγάλη Σερβία, μεγάλη Βουλγαρία, μεγάλη Ρουμανία καί—γιατί ὄχι;—μεγάλη Ἀλβανία! Μᾶς πλέρωσαν δηλ. μὲ τὸ ἴδιο νόμισμα! Κάθε κουτσσχῶρι βουλγάρικο, ὄσο μακριὰ κι ἂν βρίσκονταν ἀπ' τὴν πραγματικὴ Βουλγαρία, ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς Βούλγαρους μεγαλοϊδεάτες σπουδαῖο λόγο νὰ ζητοῦν τὴν προσάρτηση ὅλης τῆς περιοχῆς. Ἐφτασαν ἔτσι νὰ λένε καὶ τὸ Μεγαλέξαντρο Βούλγαρο! Καὶ τὰ σύνορά τους τὰ θέλανε—συγκαταβατικότερα—ὡς τὸν Ὀλυμπο! Οἱ Σέρβοι ἀρκοῦνταν νὰ κατέδουν ὡς τὴ Θεσσαλονίκη. Οἱ Ρουμάνοι θέλανε τὴν Ἰδρυση ἑνὸς «ἀνεξάρτητου» κράτους—οὐσιαστικῶς ἐξαρτημένου ἀπ' αὐτοὺς—μέσα στὴν καρδιά τῆς Ἑλλάδας! Ὑπήκοοι τοῦ κράτους αὐτοῦ θάταν οἱ πληθυσμοὶ τοῦ Πίντου ποὺ μιλοῦν—ὄσοι μιλοῦν—τὴν κουτσσβλάχικη γλῶσσα. Γιὰ τοὺς Ἀλβανοὺς μεγαλοϊδεάτες δὲν ἔτυχε νὰ διαβάσω τίποτε, μὰ κι ἄργησε νὰ γίνῃ ἡ Ἀλβανία ἀνεξάρτητο κράτος, ἀλλὰ σίγουρα θὰ ζητοῦσαν κι αὐτοὶ ν' ἀπλώσουν τὰ σύνορά τους τουλάχιστο ὡς τὴν Ὑδρα καὶ τὸ Μενίδι! Ὅλοι λοιπὸν οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ εἶχαν τὴ «Μεγάλη Ἰδέα» τους. Πάει καλά. Πῶς ὁμως θὰ ἱκανοποιοῦνταν ὄλοι αὐτοί; Τὸ ἴδιο κομμάτι

1. Ἐφημ. «Αἰών», 17 τοῦ Σεπτέμβρη 1847.

Γιὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ πάπα κι ἀπὸ μᾶς ποὺ ἔγραφε ὁ «Αἰώνας» πρὶν 183 χρόνια, ἴσως νᾶρτασε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, γιατί συχνὰ—πυκνὰ διαβάζουμε στὸν τύπο πὼς γίνονται κουθέντες γιὰ ἔνωσι τῶν Ἑκκλησιῶν (Σ.Σ.).

2. Γ. Κρέμου : Ορ. cit., τόμ. Δ', σελ. 1101.

γής τὸ θέλανε τρεῖς - τέσσεροι. Τί θὰ γίνονταν; Ἄκουστε τί ἔγραψε σχετικὰ ἕνα φωτεινὸ μυαλό, ὁ Ροῦθης, ἐδῶ κι ἐνενήντα πένου - κάτου χρόνια :

«Οἱ ἐθνογραφικὲς μελέτες ἀποδείχνουν κάθε μέρα ὅλο καὶ πιδ δύσκολη κάθε δοκιμὴ γιὰ δίκαιο μοίρασμα τῆς τουρκικῆς κληρονομιάς. Τίς δυσκολίες αὐτὲς τίς μεγαλώνει καὶ κάνει ἀδύνατο κάθε συμβιβασμὸ ἢ «ἐπιφοίτηση» στοὺς λαοὺς αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων. Τῇ στιγμῇ πού οἱ περισσότεροι κάτοικοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου προτιμοῦν νὰ ὑποστοῦν κάθε καταστροφὴ κι ἐξόντωση παρὰ νὰ δεχτοῦν νὰ χάσουν τὸν ἀλβανισμό, τὸ βουλγαρισμὸ ἢ τὸ ρουμανισμό τους καὶ τὰ γεωγραφικὰ ἔθρια, πού δίνουν τὸ πολῦτιμο τοῦτο προνόμιο, πουθενὰ δὲν εἶναι καθαρὰ χαραγμένα καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα οὔτε φαίνονται κι οὔτε μπορεῖ νὰ γίνεῖ λόγος γι' ἀδελφικὴ συμβίωση ἐθνῶν, πού βλέπουν στὸν ὕπνο τους μεγάλη Βουλγαρία, ἀρχαία Σερβία, Ἄρβανίτικο κράτος, Ρουμανία ὡς τὸν Πίντο κι Ἑλλάδα ὡς τὸν ΑἼμο, δηλ. ἀφευχτὴ ἀνάγκη ἀλληλοσφαγῆς, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει στὸ χάρτη τόπος ἀρκετὸς γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν ὅλα τὰ ὄνειρα αὐτά. Καὶ τὸ πραγματικὰ λυπηρὸ στὴν ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι, πού ἢ ἀδυσώπητη ἀνάγκη τῆς ἀλληλοσφαγῆς χάριν τόπου, παρουσιάζεται ἀκριβῶς στὶς χώρες πού ἀναλογοῦν κατ' ἄτομο τὰ περισσότερα στρέμματα γῆς καὶ πάρα πολλὰ μένουν ἀκαλλιεργήτα. Ἐκεῖ λοιπὸν πού ἢ λογικὴ δείχνει πὼς ἢ πρῶτιστη ἀνάγκη εἶναι ἢ αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ πατριωτισμὸς ἐπιβάλλει τὴν ἀραιώση αὐτοῦ μὲ τὴ φωτιά καὶ μὲ τὸ σίδερο κι ἀντὶ νὰ σπέρνουν, νὰ θερίζουν καὶ νὰ γεννᾶν παιδιὰ, ἀρματώνονται οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς γιὰ νὰ σφαγοῦν μεταξύ τους.

Ἡ δικαιοσύνη ὅμως μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ὁμολογήσουμε πὼς τὸ κακὸ χρωστιάται, ὄχι σὲ καμιὰ ξέχωρη πλεονεξία τῶν λαῶν αὐτῶν, ἀλλὰ στὴν ἀκανόνιστη διασπορά τους. Κάθε μιὰ ἀπὸ τίς ἀντιμαχόμενες αὐτὲς ἐθνότητες κρατᾶε στὴ χερσόννησο ἕνα κομμάτι γῆς, πού, πολὺ ἢ λίγο, ξέφυγε ἀπὸ χέρια τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Στὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς γῆς ὁ πληθυσμὸς εἶναι, ἂν ὄχι ἀμιγῆς, τουλάχιστο συμπαγῆς. Γύρω ὅμως ἀπὸ τὸν πυρήνα αὐτὸν ἀπλώνεται ἐδῶ κι ἐκεῖ καὶ κάποια σκιά ἐθνικότητας ἄραιότερη κι ἀπ' τὴν οὐρὰ κομήτου, δηλ. Ἑλλήνες ὡς τὴ Μαύρη θάλασσα, Βούλγαροι ὡς τὸ Αἶγατο, Βλάχοι στὴ Μακεδονία κι Ἄρναοῦτες ἰ στὴν Ἡπειρο... Γιὰ νὰ συμπιλιωθοῦν οἱ φυλὲς αὐτὲς τῆς Ἀνατολῆς, χρειάζεται : ἢ νὰ πάρει κάθε μιὰ ὅσα ζητάει—πράγμα ὀλότελα ἀκατόρθωτο—ἢ νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' τ' ὄνειρό τους, ἀφοῦ πείστηκαν, πὼς εἶναι ἀδύνατο ἢ πραγματοποίησῆ τοῦ. Ἀλλὰ, γιὰ ἕναν τέτοιο σωφρονισμό καὶ πολὺς χρόνος χρειάζεται κι ἀγῶνες ἴσως αἵματηροί ».

Τί σοφὴ πρόδλεψη! Καὶ βγήκε ἀληθινὴ πέρα γιὰ πέρα. Οἱ βαλκανικοὶ λαοί, ἀντὶς νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' τὸ ὄνειρό τους καὶ νὰ συνεννοηθοῦν, προτί-

1. Ἄρναοῦτης : Ἄρβανίτης. Ἔτσι λέγονται, προπάντων, οἱ κάτοικοι τῆς Βόρειας Ἀλβανίας. (Ἡ λέξη εἶναι τουρκικὴ). (Σ.Σ.).

μησαν να πετοσκοποῦν μεταξὺ τους. Καὶ πετοσκοπήθηκαν δυο-τρεις φορές ὡς τώρα. Καὶ στὸ τέλος, τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν πάνου-κάτου ἐκεῖνο ποὺ θάταν ἂν παραιτιοῦνταν ὁ καθένας τους ἀπ' τὴ «Μεγάλη Ἰδέα» του καὶ λύνανε εἰρηνικὰ καὶ μὲ βία τὴν πραγματικὴ ἐθνολογικὴ σύσταση τοῦ πληθυσμοῦ τὸ ζήτημα τῶν ἐθνικῶν συνόρων τους.

ΕΧΕΙ ΓΡΑΦΕΙ, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνου, πὼς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κωλέτη ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» ἄρχισε νὰ μαραίνεται, γιατί τάχα αὐτὸς ἦταν ὁ «κατ' ἐξοχήν», φορέας της.¹

Κι εἶπαμε ἀκόμα, πὼς τοῦτο εἶναι ἀβάσιμο, γιατί ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» ἔζησε τουλάχιστο ὡς τὰ 1922 καὶ κἀνκε μέσα στὶς φλόγες τῆς Σμύρνης.

«Ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάνης» (1923), γράφει ὁ Χ.Ε. Δασκαλάκης, «ποῦ τερμάτισε τὸν πόλεμο, ὕστερ' ἀπὸ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφή, γίνηκε ὁ τάφος τῶν μεγαλοϊδεατικῶν βλέψεων τοῦ Ἔθνους κι ἔβαλε τελεία καὶ παύλα στοὺς σκληροὺς ἐλληνοτουρκικοὺς ἀγῶνες ποὺ κρατοῦσαν ἀπὸ αἰῶνες».²

Περιφέρθηκε ἀκόμα λίγα χρόνια—ἄταφος νεκρὸς—ὥσπου στὰ 1930 ὁ Βενιζέλος, μὲ τὴ στροφή του στὶς σχέσεις μας μὲ τὴν Τουρκία, τὴ σαδάνωσε καὶ τὴν ἔθαψε ἐπίσημα καὶ τελειωτικά.

ΚΑΙ ΔΙΓΑ τελευταία λόγια γιὰ τὴ «Μεγάλη Ἰδέα» τῶν Τούρκων. Εἶχανε κι αὐτοὶ τὴ «Μεγάλη Ἰδέα» τους. Μὰ «ὁ Κεμάλ εἶχε σήσει μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τὴ νέα Τουρκία κάθε ἰδέα ἐπεκτατισμοῦ. Πίστευε, πὼς ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ γιὰ τοὺς Τούρκους ἦταν ἡ ἰμπεριαλιστικὴ κι ἐπιθετικὴ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Μαζὶ μὲ τὴν αὐτοκρατορία, ὁ Κεμάλ κατάργησε καὶ κάθε ἰδέα ἰμπεριαλισμοῦ. Δὲν ἦταν οἰκοπεδοφάγος. Μὲ τὸ σπαθὶ του χάραξε μιὰ γιὰ πάντα τὰ θρία τοῦ τούρκικου κράτους. Ἦθελε μιὰ Τουρκία συγκεντρωμένη στὰ ἐδάφη, ὅπου ζοῦσαν συμπαγεῖς τούρκικοι πληθυσμοί. Στὸν ἀγῶνα του εἶχε δώσει μιᾶς ἐξ ἀρχῆς ἀπελευθερωτικὸ, ὄχι καταχτητικὸ χαραχτήρα.

Δὲν ὀνειρεύτηκε ποτὲ νὰ ξαναπάρει παλιὰ ἐδάφη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ξένα πρὸς ὅ,τι πίστευε πὼς ἦταν ὁ ἐθνικὸς κορμὸς τῶν Τούρκων. Ἡ κεντρικὴ ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς του ἦταν, πὼς ὁ ἐξαπλωτισμὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἦταν ἡ κατάρρα γιὰ τοὺς Τούρκους, ὁ τάφος τους. Θεωροῦσε τὸν ἐξαπλωτισμὸ ὡς τὴν κυριότερη ἀφορμὴ τῆς πολιτικῆς παρακμῆς τῆς Τουρκίας. Στὰ συμπεράσματα αὐτὰ εἶχε καταλήξει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμα ποὺ ἦταν ἀφανὴς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος στὴν ὀθωμανικὴ πρεσβεΐα τῆς Σόφιας.

Ὅταν ὁ Ἐνδὲρ παράσυρε τὴν Τουρκία στὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο στὸ πλευρὸ τῶν κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν, ὁ Κεμάλ εἶπε :

1. Γ. Κρέμου : Ορ. cit., τόμ. Δ', σελ. 1101.

2. «Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια», τόμ. Ι, σελ. 758.

«Ὁ Ἐνβέρ εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ παρελθόντος. Ὀνειρεύεται νὰ ξαναφτιάξει τὴ μεγάλη ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, πιστεύει στὴν ἀνάσταση τῆς μεσαιωνικῆς Τουρκίας καὶ θέλει νὰ πολεμήσει γιὰ νὰ ξανακερδίσει τὰ παλιὰ τῆς σύνορα. Τὸ μέλλον ὅμως τῆς Τουρκίας βρίσκεται στὴ διάλυση τῆς σαπισμένης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Πρέπει νὰ διαλυθεῖ ἡ αὐτοκρατορία γιὰ νὰ ξαναγίνει τὸ τούρκικο κράτος μέσα σὲ στενώτερα, καθαρὰ ἔθνικα σύνορα».¹

Φαίνεται πὼς δὲν ἔχουν καὶ πολὺ ἄδικο ὁσοὶ λένε γιὰ τὸν Κεμάλ, πὼς ἦταν μεγάλος ἄντρας.

52. Οἱ ξένοι «προστάτες».

ΑΓΓΛΟΙ

ΑΡΧΙΖΟΥΜΕ ἀπὸ μιὰ γενικὴ διαπίστωση τοῦ Κυριακίδη :

«Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ εἶναι ἡ πιὸ ψεύτικη κι ἡ πιὸ ξεδιάντροπα ἀπατεώνικη ὄλου τοῦ κόσμου».²

Ἄς δοῦμε τώρα σύντομα - σύντομα τὴν πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας κι ὄλων τῶν ἄλλων τρανῶν καὶ μεγάλων ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς Ἐπαναστάσῆς μας ὡς τὰ χρόνια τοῦ Κωλέτη.

Οἱ Ἀγγλοὶ στάθηκαν ὄχτροὶ τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ μας. Ἀπὸ πολὺ παλιά, ἀπὸ τότε ἀκόμα ποὺ φάνηκαν τὰ πρῶτα σημάδια τῆς ἀδυναμίας τοῦ τούρκικοῦ κράτους κι οἱ Ρῶσοι ἄρχισαν νὰ ρίχνουν ἐρωτικὲς ματιές πρὸς τὴ Μεσόγειο, βάλανε σὰ βασικὴ κι ἀσάλευτη πολιτικὴ γραμμὴ τους τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Στὰ 1807, ποὺ οἱ Ρῶσοι μὲ τὸ Ναπολέοντα σχεδιάσαν στὸ Τίλσιτ³ τὸ κομματίσμα τῆς τούρκικης αὐτοκρατορίας, οἱ Ἀγγλοὶ μπῆκαν στὴ μέση μὲ σκοπὸ νὰ σώσουν τὴν Τουρκία. Καὶ τὴν ἔσωσαν. Φράγμα κατὰ τῶν Ρώσων τὴ θέλανε. Ποτὲ οἱ Ρῶσοι στὴ Μεσόγειο. Αὐτὴ ἦταν ἡ πολιτικὴ τους. Γι' αὐτὸ καὶ θέλαν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας. Γι' αὐτὸ καὶ στάθηκαν ὄχτροὶ τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ μας καὶ μὲ τοὺς στόλους τους ἐμποδίζανε τὰ ἑλληνικὰ καράβια νὰ κινήθουν λεύτερα στὸ Ἴόνιο, ποὺ τὸ διαφεντεύανε τότε αὐτοί.

«Δὲν εἶχαν οἱ Ἕλληνες μόνον τοὺς Τούρκους πολεμίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀγγλους, ποὺ ἔδωκαν αὐστηρὲς διαταγὲς στὰ Ἴονικὰ πλοῖα νὰ μὴ σιμώνουν ποτὲ στὰ ἑλληνικὰ παράλια, οὔτε κανενὸς εἶδος τροφῆς ἢ πολεμοφοδίων νὰ

1. Ἐφημ. «Τὰ Νέα», 2 Ἰουνίου 1960.

2. Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 232.

3. Τίλσιτ: Τέως γερμανικὴ πόλη στὴν Ἀνατολικὴ Πρωσία. Ἐκεῖ, στὰ 1807, ὑπογράφηκε συνθήκη μεταξὺ τοῦ Ναπολέοντα καὶ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρου τῆς Ρωσίας γιὰ τὴν κατάπαυση τῶν ἐχτροπραξιών (Σ.Σ.).

τολήσουν να δώσουν προς τους Έλληνες. Τους Τούρκους όμως φανερά τους βοηθούσαν μ' όλα τα χρειαζόμενα».¹

Ο Μάρκο Μπότσαρης, σέ γράμμα του προς τους Παργινούς, έγραφε :
«Οί Έλληνες είναι δούλοι, εκεί που κυματίζει ή άγγλική σημαία».²

Τόσος ήταν ο ζήλος τους να μάς χαντακώσουν, που και στα ξένα καράβια κάνανε νηοψίες, μήν τυχόν και ξετρυπώσουν τρόφιμα, προορισμένα για τόν άγωνιζόμενο λαό μας, για να τα κατάσχουν και να μήν τ' αφήσουν να φτάσουν στόν προορισμό τους. Όταν μάθαιναν πώς τα τρόφιμα προορίζονταν για τους Τούρκους, άφηναν τα καράβια λεύτερα να ξακολουθήσουν τό ταξίδι τους.

Ακόμα κι ένα καραβάκι που είχαν στείλει οί καλόγεροι του Άγιου Όρους να συνάξει έλεημοσύνες στη Ζάκυνθο για τα γυναικόπαιδα, που είχαν συναχτεί εκεί έξ αιτίας του πολέμου και πέθαιναν από την πείνα, οί Άγγλοι τό ανάγκασαν να φύγει άδειανό, ενώ τις ίδιες μέρες ένα τούρκικο καράβι, που είχε έρθει από τα Μεθοχώρωνα να συνάξει τρόφιμα για τους άποκλεισμένους εκεί Τούρκους, έφυγε φορτωμένο μ' όλα τα καλά.

ΜΟΝΟ άργότερα, σάν είδαν πώς ο λαός μας ήταν άποφασισμένος να κερδίσει τη λευτεριά του, όσο άκριθά κι αν του κόστιζε, άλλαξαν πολιτική. Όχι πώς ήθελαν τό χαμό της Τουρκίας. Μά, πλάϊ στην Τουρκία, δέχονταν και την ύπαρξη ενός μικρού έλληνικού κράτους. Η στροφή γίνηκε στις μέρες του Κάνιγκ. Τό πρώτο βήμα ήταν ή αναγνώριση του άγωνιζόμενου λαού μας σάν έμπόλεμο. Νά ή επίσημη δικαιολογία της στροφής του Κάνιγκ :

«Όλοι οί Έλληνες άρματώσανε τα καράβια τους και χτυπάνε τους Τούρκους. Πρέπει, λοιπόν, όλοι αυτοί νάναι ή πειρατές ή έμπόλεμοι. Μπορούμε όμως δλάκερο έπαναστατημένο έθνος να τό θεωρήσουμε πειρατικό ; Όχι, βέβαια. Θέλοντας και μή, λοιπόν, πρέπει να θεωρήσουμε τους Έλληνες έμπόλεμους, φτάνει να κρατάνε τους νόμους του πολέμου».

Ποιός ήταν ο βαθύτερος σκοπός της άγγλικής πολιτικής τώρα ; Γιατί δηλαδή έκαμε στροφή στην ως τότε πολιτική της ; Νά ή άπάντηση :

«Ηθελε να κάμει τόν έλληνικό λαό ν' αποτραβηχτεί από τους Ρώσους — ποτέ δέν είχε πάψει ο λαός μας να έλπίζει στους Ρώσους και να τους συμπαθεί κι άς είχε πάρει πολλές απογοητέψεις κι άπ' αυτούς — και ν' άρχισει να δείχνει συμπάθεια και φιλικά αισθήματα και προς τους Άγγλους, που ως τότε τους συχαίνονταν. Κι ο πιδά ακόμα μακρυνός σκοπός τους ήταν να δέσουν τό έλληνικό κράτος στο άρμα της δικής τους πολιτικής, για να τό

1. Χριστοφ. Περραιβός : «Πολεμικά Άπομνημονεύματα», Άθήνα 1836, τόμ. Α', σελ. 106.

2. Δ. Οικονόμου : «Τό Σούλι, οί Σουλιώτες κι ή οικόγένεια Μπότσαρη», Άθήνα 1952, σελ. 113.

χρησιμοποιούν κι αυτό σὰ φράγμα στὸ κατέδασμα τῶν Ρώσων στὴ Μεσόγειο. Ἔτσι, Ἕλληνες καὶ Τούρκοι μαζί θὰ μπορούσαν μιὰ χαρὰ νὰ παίζουν τὸ παιγνίδι τῶν Ἀγγλων. Κι ἂν μάλιστα μιὰ μέρα, ἀφοῦ καταλάγιαζαν τὰ μίση, Ἕλληνες καὶ Τούρκοι γίνονταν φίλοι καὶ σύμμαχοι, τότε οἱ ἐνωμένοι αὐτοὶ λαοὶ θὰ ξεπερετοῦσαν τὰ συμφέροντα τῶν Ἀγγλων κατὰ τρόπο ἰδανικὸ καὶ θαυμασιό.

Ἄς προσέξει ὁ ἀναγνώστης τὴν παρακάτω περικοπὴ ἀπὸ γράμμα τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Κάνιγκ, γραμμένο στὰ 1825, δηλαδή πρὶν ἑκατὸν τριάντα πέντε χρόνια.

«Τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ μπεῖ ἕνα πρό-
χωμα ἐναντίον τῆς Ρωσίας κι αὐτὸ τὸ πρόχωμα τὸ θέλει καὶ τῆς Εὐρώπης
ἡ σωτηρία. Μιὰ φορὰ τὸ πρόχωμα αὐτὸ ἦταν τὸ τουρκικὸ κράτος. Ὅμως, ὁ
σημερινὸς ἀγὼνας τῆς Ἑλλάδος ἔδειξε, πὼς ἡ Τουρκία δὲν ἔχει πιά τὴ
δύναμη ποὺ χρειάζεται. Ἀφοῦ, λοιπόν, οἱ Ἕλληνες, ἂν καὶ τόσο λίγοι ἀκόμα,
εἶναι ἄξιοι νὰ ἀντιστέκονται στὴν Τουρκία, νομίζω πὼς ἡ θεῖα πρόνοια τοὺς
προσκαλεῖ ν' ἀναλάβουν καὶ τὸν ἄλλον ἐκεῖνον προορισμὸ κι ἡ Εὐρώπη τότε
θὰ μπορέσει νὰ στηρίζεται στὴν Ἑλλάδα, ἂν θελήσει νὰ τὴν κάμει κράτος
ἀνεξάρτητο.

Ἡ Ἑλλάδα, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ γίνεῖ ὁ φυσικὸς
σύμμαχος τῆς Πόρτας. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι αὐτό:
Ἀγγλία, Τουρκία καὶ Ἑλλάδα θὰ εἶναι μιὰ δύνα-
μη ἐναντίον τῆς Ρωσίας».¹

Εἶναι πλάνη, λοιπόν, νὰ πιστεύουμε πὼς, ἀπὸ ἑλληνικὴ πλευρά, ἐμ-
πνευστῆς τῆς ἑλληνο-τουρκικῆς φιλίας εἶναι ὁ Βενιζέλος. Τὴν πρόβλεψε,
πρὶν ἑκατὸν τριάντα πέντε χρόνια, ὁ Μαυροκορδάτος. Ὁ Βενιζέλος, ἦ, πιὸ
σωστά, οἱ Ἀγγλοὶ τὴν ἔκαμαν πράξη, ὅταν ἦρθε ὁ κατάλληλος καιρὸς.

ΣΑΝ ΓΙΝΗΚΑΜΕ λεύτερο κράτος, ἡ Ἀγγλία, σ' ὄλη τὴ διάρκεια τῆς
βασιλείας τοῦ Ὀθωνα, ἐκδιάζει τὴ φτωχὴ Ἑλλάδα μὲ τὰ δάνεια, ποὺ εἶχαν
δοθεῖ στὴ διάρκεια τοῦ Ἀγώνα, γιὰ ν' ἀναγκάζει τίς ἑλληνικὲς κυβερνήσεις
νὰ συμμορφώνονται μὲ τὴν πολιτικὴ της.

Στὴν παραμικρότερη ἀντίρρηση ἡμᾶς, ἀρχίζαν ἀμέσως τὸν ἐκδιασμὸ.

«Ἀφοῦ δὲν κάνετε αὐτὸ ποὺ θέλουμε, πλερώστε μας τότε τὰ τοκοχρεω-
λύσια ἀπὸ τὰ δάνεια, γιατί ἄλλοιῶς θ' ἀναγκαστοῦμε νὰ πάρουμε ὅσα μέ-
τρα νομίζουμε ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ξασφαλίσουμε τὰ χρήματα τῶν πολιτῶν μας».²

Κι ἡ φτωχὴ Ἑλλάδα, ποὺ δὲ μπορούσε νὰ πλερώσει οὔτε τὰ τοκο-
χρεωλύσια, ἔσκυβε τὸ κεφάλι.

Στὰ χρόνια τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Κωλέτη, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὸν

1. Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 16.

2. Γ. Ἀσπρέα: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 200.

ρίζουν, φτάσανε στο σημείο να προδίνουν στους Τούρκους όλα του τὰ σχέδια, πού, φυσικά, στο τέλος ναυαγοῦσαν.¹

Αὐτὰ γιὰ τὴν Ἀγγλία.

ΡΩΣΟΙ

ΑΠ' ΤΗΝ ἔποχὴ τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἀκόμα (1672—1725) ἡ τσαρική Ρωσία εἶχε βάλει σὰ σκοπὸ τῆς νὰ κατέβει πρὸς τὴ Μαύρην θάλασσα καὶ τὴ Μεσόγειο. Οἱ Τούρκοι ἔπρεπε νὰ λείψουν ἀπὸ τὴ μέση. Γιὰ νὰ πετύχει ἡ πολιτικὴ τῆς αὐτῆ, τῆς χρειάζονταν ἡ βοήθεια ὄλων τῶν σκλαβωμένων στοὺς Τούρκους χριστιανικῶν λαῶν καὶ πιδὸ πολὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἄρχισε λοιπὸν νὰ τοὺς κολακεύει, νὰ τοὺς δέχεται στὸν τόπο τῆς, νὰ τοὺς μπάζει στὸ στρατό τῆς, νὰ τοὺς δίνει βαθμοὺς καὶ ἀξιώματα. Στὴν Ἑλλάδα ξαπόλυσε τοὺς πράχτορες τῆς καὶ ἔταξε στοὺς Ἑλληνας, πὼς εἶν' ἔτοιμη νὰ τοὺς βοηθήσει ν' ἀποχτήσουν τὴ λευτεριά τους. Ἐγραψε ὁ Μέγας Πέτρος :

«Μὲ τὴ δύναμη τοῦ σπαθιοῦ μου θὰ γλυτώσετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους.»

Πὼς ἦταν δυνατὸ ν' ἀκοῦν οἱ σκλάβοι γιὰ λευτεριά καὶ νὰ μὴ δίνουν προσοχὴ στὶς σειρήνες, πού τοὺς τάζανε τὸ μεγάλο αὐτὸ ἀγαθὸ; Τ' ὄνομα τοῦ Πέτρου μνημονεύονταν πιά στὶς ἐκκλησιεῖς. Στὰ βουνὰ καὶ στοὺς κάμπους, στὶς πολιτείες καὶ στὰ χωριά, οἱ ραγιάδες τραγουδοῦσαν :

*Ἀκόμα τούτ' τὴν ἀνοιξὴ
ραγιάδες, ραγιάδες
τοῦτο τὸ καλοκαίρι,
ὄσο νάρθει ὁ Μόσκοβας,
ραγιάδες, ραγιάδες
νὰ φέρει τὸ σεφέρι.*

Ἡ φυλλάδα τοῦ Ἀγαθάγγελου, πού προφήτευε πὼς σύντομα θὰ ἐλευτερωθῶμε ἀπὸ «τὸ ξανθὸν γένος τοῦ Βορρά», διαβάζονταν καὶ στὸ τελευταῖο ἑλληνικὸ καλύδι.

ΣΤΑ 1770 ἡ Ρωσία βρέθηκε σὲ πόλεμο μὲ τοὺς Τούρκους. Ζήτησε τότε νὰ ξεσηκώσει τοὺς Ἑλληνας. Ἐστείλε στὸ Μοριά τὸν Ὀρλώφ. Οἱ Ἑλληνας ἄρπαξαν τ' ἄρματα καὶ χτύπησαν τοὺς Τούρκους. Μὰ πολὺ γλῆγορα οἱ Ρῶσοι τοὺς παράτησαν καὶ οἱ Τούρκοι βάλανε λεπίδι. Ἀπὸ τότε οἱ Ἑλληνας ἀπογοητεύτηκαν ἀπὸ τοὺς Ρώσους,³ χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ξεκόψουν ὀλοτελα ἀπ' αὐτούς.

1. Γ. Φιλαρέτου : «Ἐνοκρατία καὶ Βασιλεία στὴν Ἑλλάδα», Ἀθήνα 1897, σελ. 96.

2. Διον. Κόκκινου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 81.

3. Μένδελσον-Βαρθόλδι : Op. cit., σελ. 96.

Νά ἕνα λαϊκὸ τραγούδι, ποὺ δείχνει τὴν ἀπογοήτεψη τοῦ λαοῦ, μετὰ τὰ ὀρλωφικά :

*Αὐτὸν τὸν χρόνον τὸν κακὸ, αὐτὸ τὸ καλοκαίρι
μᾶς ἦρθε καὶ οἱ Μόσκοβας καὶ ἔφερε σεφέρι
καὶ ἔταξε, πὼς τάχατες τὴ λευτεριά θὰ φέρει.
Μὰ ποῦνει μαύρη λευτεριά
ἄλλοίμονον σὶ μᾶς πιδιά!*

*Μᾶς ἦρθε καὶ μᾶς ἄναψε φουτιὰ ἀπ' ἄκρια σ' ἄκρια
καὶ ἄφησε νὰ τὴ σβήσουμε μὲ γαῖμα καὶ μὲ δάκρυα
Τὸ τί τραβοῦμ' ἀπ' τοὺν ὀχτροῦ ἕνας θεὸς τὸ ξέρει.
'Ανάθεμα καὶ τρεῖς ἀνὰ στοῦ ἄπιστο σεφέρι.¹*

ΚΑΙ τί ἔκαμε ἡ Ρωσία, σὰν ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ μας; Ὁ ρούσικος λαός, φυσικά, ἐνθουσιάστηκε, ὅπως κι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς. Ὁ τσάρος ὅμως, μὲ τὴ φυσικὴ τρομπάρα ποὺ νοιώθει κάθε δυνάστης μπρὸς στοὺς λαϊκοὺς ξεσηκωμοὺς καὶ βλέποντας πὼς ἡ ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ μας, μαζί μὲ τὸν ἐθνικο-απελευθερωτικὸ, εἶχε καὶ βαθιὰ δημοκρατικο-λαϊκὸ χαραχτήρα, δὲν ἔκρυβε στοῦ στενοῦ του περιβάλλο τὶς ἀληθινὰς ἐπιθυμίες του. Ὁ ἔλεγε στὰ 1822 :

«Οἱ Ἕλληνες γίνηκαν, ξ ν ε κ α τ ὼ ν ἀ ρ χ ὼ ν τ ο υ ς, ἀνάξιοι συμπαθείας κι εὐχουμαὶ μάλιστα νὰ νικήσουν οἱ Τούρκοι».²

Καὶ στὰ 1825 ἔλεγε πρὸς τὸν ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδο :

«Ὅχι! Δὲν τοὺς λέω Ἕλληνες αὐτοὺς, ἀλλ' ἀποστάτες καί, σὰν τέτοιους, ποτέ μου δὲ θὰ τοὺς βοηθήσω».³

Καὶ τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1828 ἔλεγε πάλι :

«Καταριέμαι καὶ συχαίνουμαι τοὺς Ἕλληνες κι ἄς εἶναι ὁμόπιστοί μου. Ἡ διαγωγή τους ἦταν φριχτὴ κι ἐγκληματικὴ. Τοὺς θεωρῶ πάντοτε σὰν ὑπήκοους, ποὺ στασιάζουν ἐνάντια στοῦ νόμιμο ἡγεμόνα τους. Δὲ θέλω τὴν ἀπελευθέρωσή τους. Δὲν τὴν ἀξίζου. Καὶ θάταν δλέθριο παράδειγμα γιὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς, ἂν κατὰφερναν νὰ κάμουν δικὸ τους ἀνεξάρτητο κράτος».⁴

Τελικὰ ὅμως ἡ ρούσικη κυβέρνησις, κηρύχοντας τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, ἔφερε, ὅπως τ' ὁμολογοῦν ὅλοι, τὴν τελικὴ λύση στοῦ ζήτημά μας κι ἀναγνωριστήκαμε κράτος ἀνεξάρτητο.⁵

1. Γιάννη Κορδάτου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 480.

2. Μένδελσον Βαρθόλδι : Op. cit., σελ. 479.

3. Γ. Φιλαρέτου : Op. cit., σελ. 36.

4. Id. σελ. 49

5. Δ. Οικονόμου : Op. cit., σελ. 6.

ΜΕΤΑ τὴν ἀπελευθέρωση, ἔχωσε κι αὐτὴ τὴν οὐρὰ της, ὅσο μπόρεσε, στὰ ἑλληνικὰ πράγματα, μὰ ἀργότερα, μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτεμβρίου 1843, ἀποτραβήχτηκε σχεδὸν δλότελα.

ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΙ

ΠΡΙΝ δοῦμε τὴ στάση τῆς τρίτης μεγάλης «προστάτιδας» δύναμης, τῆς Γαλλίας, θὰ ποῦμε λίγα γιὰ τὴν πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας.

Ἡ Αὐστρία τοῦ Μέττερνιχ¹ ἦταν ἐκείνη πού εἶχε ἐμπνευστεῖ κι εἶχε βάλει σὲ πράξη τὴν Ἱερὴ Συμμαχία τῶν μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης γιὰ τὸ πνίξιμο κάθε ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν λαῶν. Ἡ ἐπανάστασή μας, λοιπόν, πού ἀποτελοῦσε διατάραξη τῆς «νόμιμης τάξης» στὰ Βαλκάνια, ἀναποδογύριζε ὅλη τὴν πολιτικὴ της. Καὶ νά γιὰ ποιοὺς λόγους :

α) Κάθε ξεσήκωμα λαοῦ ἦταν γιὰ τὸ Μέττερνιχ πρᾶμα ἀπαίσιο, γιὰτὶ ἔτσι μποροῦσε νὰ φουντώσει ἐπαναστατικὸ πνεῦμα σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη.

β) Ξεσήκωμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἦταν πιδὸ ἀπαίσιο ἀκόμα, γιὰτὶ κι ἡ ἀκραιότητα τῆς Τουρκίας κιντύνευε καὶ τὸ Αἶγαῖο χάνουνταν γιὰ τὴν Αὐστρία.— Πρὸς τὸ Αἶγαῖο καὶ τὴ Θεσσαλονίκη ἔρριχνε ἀπὸ καιρὸ ἐρωτικὲς ματιεὶς ἡ μεγάλη τότε αὐτὴ δύναμη.

γ) Ἐπικράτηση τοῦ ἀγῶνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σήμαινε ἐπικράτηση τῆς Ρωσίας στὰ Βαλκάνια.

(Φοβοῦνταν ὁ Μέττερνιχ, πὼς τὸ νεογέννητο κράτος θὰ γίνονταν ὄργανο τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, μὰ γελάστηκε. Οἱ Ἑγγλέζοι τὰ κατάφεραν καλύτερα ἀπὸ τοὺς Ρώσους).

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, ὁ Μέττερνιχ ἀγωνίστηκε μ' ὅλα τὰ μέσα νὰ πνίξει τὴν ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ μας, μὰ δὲν τὰ κατάφερε.

ΓΑΛΛΟΙ

ΑΠΟ ΤΟΤΕ πού ἡ Εὐρώπη κατᾶλαθε πὼς ἡ τούρκικη αὐτοκρατορία, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ κομματιάζονταν ἢ θὰ διαλύονταν ὁλότελα, ἀρχισε νὰ ἐτοιμάζεται νὰ κληρονομήσει τὸν «ἀσθενή», δταν θᾶρχουνταν ἡ ὥρα του.

1. Μέττερνιχ: Αὐστριακὸς πολιτικός. Γεννήθηκε στὰ 1775. Στὰ 1806: πρεσβευτὴς στὸ Παρίσι, στὰ 1809: ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν. Κράτησε τὴ θέση αὐτὴ σαράντα χρόνια. Ἱπέρμαχος τῆς «καθεστηκυίας τάξης», ἀντιτάσσονταν σὲ κάθε ἀλλαγὴ καὶ πολέμοῦσε κάθε ἐπαναστατικὴ ἐκδήλωση. Ἦταν ὁ πραγματικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας. Συνεπὴς στὶς ἀρχές του, καταπολέμησε καὶ τὴ δική μας Ἐπανάσταση. Μετὰ τὴν ἐπαναστατικὴ θύελλα τοῦ 1848, πού ξέσπασε στὴν Εὐρώπη, παρκιτήθηκε. Πέθανε στὰ 1859 (Σ.Σ.).

Πιο πολύ άρχισε να νοιάζεται για την κληρονομιά του «μεγάλου άσθενους», από τη στιγμή που βγήκε στη μέση ο ρωσικός κολοσσός, κράτος καινούργιο, δυνατό κι αποφασισμένο να κληρονομήσει το μελλοθάνατο. Ο ανταγωνισμός αυτός των ευρωπαϊκών κρατών—Αγγλογάλλων κυρίως—μέ τους Ρώσους για την κληρονομιά της τούρκικης αυτοκρατορίας ήταν το περίφημο άνατολικό ζήτημα.

Ός τα 1770, καθώς έχουμε πει, οι σκλάβοι Έλληνες είχαν γυρισμένα τα μάτια τους προς τη Ρωσία κι απ' αυτή περίμεναν τη σωτηρία τους. Μετά τα όρλωφικά όμως, ή πίστη τους αυτή γίνηκε άμφιβολία, οι Ρώσοι πράχτορες δέν άκούονταν πιά πρόθυμα. Τα μάτια τους ήταν γυρισμένα τώρα προς τη Γαλλία.¹ Πιο πολύ όμως οι Έλληνες άρχισαν να πιστεύουν πως ή σωτηρία τους θάβρθει από τους Γάλλους μετά τη Μεγάλη Γαλλική Έπανάσταση το 1789. Τα έλληνικά καράβια κουβαλούσαν τότε στα γαλλικά λιμάνια σιτάρι—που τόφερναν από τη Ρωσία—και το μοσκοπουλούσαν. Φεύγοντας από κει οι Έλληνες ναυτικοί, παίρναν μαζί τους, μαζί με το χρυσάφι των Γάλλων, και τις επαναστατικές, δημοκρατικές ιδέες τους για ισότητα κι άδελφότητα.

Από τότε μάλιστα που ή έξουσία πέρασε στα χέρια του Ναπολέοντα, που, με τις άνίκητες στρατιές του, άναποδογύριζε, απ' όπου περνούσε, την «καθεστηκυία τάξη», ή έλπίδα των Έλλήνων, πως θά ξεσκλαδωθούν από τους Γάλλους, γίνηκε πίστη.²

Η πίστη των Έλλήνων προς τους Γάλλους δέν ήταν όλοτελα άδικαιο-λόγητη. Στα 1797 οι Γάλλοι είχαν βάλει πόδι στα Έφτάνησα, που ως τότε τάχαν οι Βενετσιάνοι, σαν πρώτο σταθμό προς την Άνατολή. Γάλλοι πράχτορες είχαν ξαμοληθεί μέσα στην Ελλάδα κι ο Ναπολέοντας έγραφε στο στρατηγό του Τζεντίλι:

«Νά μη λησμονάτε στις προκηρύξεις σας να μιλάτε και για Ελλάδα, Άθήνα, Σπάρτη κλπ.»³

Δέ χρειάστηκε παρά λίγος καιρός για να πάρουν φωτιά οι Έλληνες. Οι πράχτορες του Ναπολέοντα είχαν κάμει τόσο καλά τη δουλιά τους, ώστε μπορούσαν να του γράφουν:

1. «Μετά την επανάσταση το 1770, οι Ρώσοι άποφύχραναν όλοτελα, όσες ακόμα συμπάθειες είχαν μείνει στους Έλληνες γι' αυτούς». (Μένδελσον-Βαρθόλδι: Ορ. cit., σελ. 96).

2. «Είχε δημιουργηθεί ή αντίληψη, πως, αν εμφανιζόταν ο Ναπολέοντας κάπου στην Ελλάδα, κι ο γαλλικός στόλος στα Στενά, ο επαναστατικός σηκωμός θά ήταν γενικός σ' όλη τη Βαλκανική. Όλόκληρη ή Ελλάδα, λέει ο Δεγκράν, δέν περίμενε παρά ένα σημάδι για να σηκωθεί και να ριχτεί κατά των τυράννων της». (Γιάννη Κορδάτου: Ορ cit., τόμ. Α', σελ. 312).

3. Διον. Κόκκινου: Ορ. cit., τόμ. Α', σελ. 94.

«Ἡ Ἑλλάδα περιμένει τὴν λευτεριά της ἀπὸ Σᾶς... Οἱ Ἕλληνες καίτε λαμπάδα μπροστὰ στὴν εἰκόνα Σου.

Σᾶς λατρεύουν σὰν θεὸ τῆς λευτεριάς».¹

«Στὴν Ἑλλάδα δὲν ὀμιλοῦν πιά γιὰ ἄλλη ξένη δύναμη, παρὰ γιὰ τὴ Γαλλία».²

Σὰν ἔπεσε ὁμοῦς ὁ Ναπολέοντας κι οἱ Βουρβόνοι ξαναγύρισαν στὴ Γαλλία, ἡ πολιτικὴ τους γίνηκε ὁμοία μὲ τὴν πολιτικὴ τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας. Καί, σὰν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ μας, «ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ φανερὰ βοήθησε τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ καταστρέψουν τοὺς Ἕλληνες».³

Ὅταν οἱ Τούρκοι κατάστρεψαν τὰ Ψαρά, ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴ Σμύρνη, σὰν ἔμαθε τὴν καταστροφή, ἀπὸ τὴ χαρὰ του ἔδωσε δεξίωση κι ἔστησε χορὸ τὸ σπίτι του».⁴

Καμιά προκοπὴ λοιπὸν κι ἀπὸ τοὺς Γάλλους.

Ἄρχισε καὶ ἡ Γαλλία

νὰ κηρύττ᾽ ἐλευθερία.

Ἐφτασε στὰ σύνορά μου

κι αὐξήσε τὰ βάσανά μου...⁵

ΑΠ' ΟΣΑ εἶπαμε ὡς τώρα, φαίνεται καθαρά, πὼς καμιά ἀπὸ τίς ξένες κυβερνήσεις δὲν ἤθελε τὸ ξεσκλάβωμα τοῦ λαοῦ μας. Ἄγγλοι, Γάλλοι, Ρῶσοι, Αὐστριακοί, ὅλοι τους χωρὶς ἐξαίρεση, εἶδαν τὸν ἡρωϊκὸ ἀγῶνα τοῦ λαοῦ μας ἀπὸ τὴ δικὴ τους σκοπιὰ καὶ κράτησαν ἀπέναντί του στάση ἀνάλογη μὲ τὰ δικά τους συμφέροντα. Πιόνια στὸ ἀνόσιο παιγνίδι τους εἶχαν τοὺς δικούς μας γραϊκύλους, πολιτικάντηδες ἀνάξιους, πουλημένα κορμιά χωρὶς ἴχνος ἐθνικῆς περηφάνειας, ποὺ παράδωσαν τὸν περηφάνο λαὸ μας ἀλυσσοδεμένο στὰ χέρια τῶν ξένων—τύραννων ραφιναρισμένων κι ἀνάληπτων, ὅσο κανένας Τούρκος πασιᾶς—ποὺ ρουφήξανε καὶ ρουφᾶνε τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ μας, χωρὶς καθόλου νὰ κιοτέψει τὸ μάτι τους μπρὸς στὸ φοβερὸ ἔγκλημα ποὺ συνεχίζεται ἐνάμιση αἰῶνα τώρα! Παλεύει ὁ ταλαίπωρος λαὸς μας, δουλεύει, μοχτεῖ, ἰδρώνει νὰ δεῖ ἄσπρη μέρα, νὰ γλυτώσει ἀπ' τὴ μιζέρια καὶ τὴ φτώχεια, ποὺ τοῦγινε μόνιμη κατάσταση, μὰ δὲ μπορεῖ νὰ σπάσει τίς ἀόρατες ἀλυσίδες, ποὺ μ' αὐτὲς τὸν ἔχουν γερὰ δεμένο. Στὸ μελετητὴ τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας φέρνει δέος τὸ ἀμολόγητο ἔγκλημα, ποὺ, ξένοι καὶ δικοὶ μας, διαπράττουν «ἐν ψυχρῷ» πάνου σ' ἓνα χιλιοδασανισμένο, ἐνάρετο καὶ φιλότιμο λαό.

1. Διον. Κόκκινου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 95.

2. Id. τόμ. Α', σελ. 95.

3. Φωτάκου : Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 630.

4. Id. τόμ. Δ', σελ. 694.

5. Hobhouse : «A Journey through Albania etc.». Μετάφρ. Κ. Δημαρᾶ, σελ. 293.

ΤΙ ΓΙΝΟΝΤΑΝ στὸν τόπο μας στὰ χρόνια τοῦ Ὀθωνα—Κωλέτη, τὸ μολογοῦν οἱ ἴδιοι οἱ ξένοι :

«Les rapports qui lient les destinées de ce petit royaume aux plus grands intérêts de l' Europe ont fait de la Grèce un véritable champ de bataille diplomatique, ou les cabinets protecteurs ne cessent, depuis 14 ans, de se contrecarrer, et de se combattre pour établir leur prépondérance dans la direction des affaires du pays» (=Οἱ σχέσεις ποῦ δένουν τὴν τύχη τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βασιλείου—δηλ. τῆς Ἑλλάδας—μὲ τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα τῆς Εὐρώπης κάμανε τὴν Ἑλλάδα ἕνα ἀληθινὸ πεδίο διπλωματικῆς μάχης, ὅπου οἱ προστάτριες κυβερνήσεις δὲν παύουν, ἐδῶ καὶ 14 χρόνια, ν' ἀντερογοῦν καὶ νὰ μάχονται γιὰ νὰ ἐπιβάλλουν τὴ δικὴ τους ὑπεροχὴ στὴ διεύθυνση τῶν ὑποθέσεων τῆς χώρας).¹

«Τοὺς κατατρέξανε οἱ Εὐρωπαῖοι τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνες», γράφει ὁ Μακρυγιάννης, «καὶ τοὺς κατατρέχουν ὀλοένα διὰ νὰ μὴν ὑπάρξουν. Ἡ Ἀγγλία τοὺς θέλει νὰ τοὺς κάμει Ἄγγλους, μὲ τὴ δικαιοσύνη τῆς Ἀγγλίας, καθὼς οἱ Μαλτέζοι ξυπόλυτους καὶ νηστικούς, οἱ Γάλλοι Γάλλους, οἱ Ρούσοι Ρούσους κι ὁ Μετερνίκ τῆς Ἀουστρίας Ἀουστριακοὺς—κι ὁποῖος τοὺς φάγει ἀπὸ τοὺς τέσσερους. Καὶ τοὺς λευτερώνουν χειρότερα κι ἀπὸ τοὺς Τούρκους... Μᾶς ἐσπειραν τὴν ἀρετὴ τους : διχόνοια, φατρία, κατασκοπεῖα, τὶς ἀκαθαρσίες τὶς δικῆς τους κι ἐφκίασαν τὴν πατρίδα μας παλιόψαθα».²

53. Γαλλόδουλος.

ΞΕΡΟΥΜΕ πῶς ὁ Κωλέτης ἦταν τὸ ὄργανο τῶν Γάλλων στὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἴδιος, βέβαια, δὲν τὸ παραδέχονταν αὐτὸ—ὄλα κι ὄλα! Ἔλεγε :

«Ἐγὼ φροντίζω νὰ παραδέχονται οἱ ξένοι τὶς ἐνέργειές μου καὶ νὰ ἐνεργοῦν αὐτοὶ σύμφωνα μὲ τὸ συμφέρο μας καὶ δὲν εἶμαι ἐγὼ ποῦ ἀκολουθῶ τὶς συμβουλὲς καὶ τὶς γνώμες τῶν ξένων σχετικὰ μὲ τὰ ἐθνικά μας συμφέροντα.»³ Δηλ. δὲν ἦταν ὁ Κωλέτης γαλλόδουλος, μὰ ἡ Γαλλία ἦταν... κωλετόδουλος!

Δὲν ἀκολουθοῦσαμε μεῖς τὴν πολιτικὴ τῆς Γαλλίας, μὰ ἡ Γαλλία καθοδηγοῦνταν στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς... ἀπὸ τὸν Κωλέτη!

Ὅπως εὐκόλα καταλαβαίνει ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης—ὁ πολλὰ παθὸς—οἱ τέτοιες ἀερολογίαι τοῦ Κωλέτη σήμερα δὲν ξεγελοῦν κανένα. Τότε ὅμως ξεγελοῦνταν πολλοί.

Ἀπὸ πότε ἀρχίζει ὁ δεσμός του μὲ τοὺς Γάλλους; Προσωπικῶς, δικό του κόμμα ἄρχισε νὰ κάνει ὁ Κωλέτης, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἀγώνα.

1. «Illustres Contemporaines», p. 12.

2. Op. cit., σελ. 334—335.

3. Δημ. Ἡλιοπούλου : Op. cit., σελ. 48.

Με τὴ Γαλλία ἔμως πρωτοδέθηκε στὰ 1825, στὰ χρόνια ποὺ ὁ Μπραΐμης ρήμαζε τὸ Μοριά κι οἱ πολιτικοὶ τοῦ τόπου, Μαυροκορδάτος, Κωλέτης καὶ Σία, κοίταζαν ν' ἀρπαχτοῦν ἀπὸ καμιά ξένη δύναμη. Τότε, πολλοὶ Γάλλοι «φιλέλληνες»—πράχτορες πρότειναν στὸν Κωλέτη νὰ δεχτεῖ γιὰ βασιλιά τῆς Ἑλλάδας κανένα γαλλικὸ βασιλικὸ κλωνάρι γιὰ νά... σωθεῖ ὁ τόπος. Τοῦ καλάρεσε ἡ ἰδέα τοῦ Κωλέτη, μὰ ἀντέδρασε ὁ Μαυροκορδάτος—σ' ἄλλο ἀφεντικὸ δούλευε αὐτὸς—καὶ δὲ γίνηκε τίποτε. Ὅμως, ἀπὸ τότε μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἄρχισε νὰ πιάνει ρίζες στὴν Ἑλλάδα τὸ γαλλικὸ κόμμα.

Ὅταν ἄρχισαν νὰ στεριώνουν καλὰ στὸν τόπο τ' ἄλλα δυὸ κόμματα, τὸ ἀγγλικὸ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τὸ ρωσικὸ τοῦ Μεταξᾶ, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Καποδίστρια, τότε ἐκδηλώθηκε πιδ ἀνοιχτὰ κι ὁ Κωλέτης σὰν γαλλόφιλος. Ὁ Μαυροκορδάτος μάλιστα, ὁ κύριος ἀντίπαλος τοῦ Κωλέτη—τὸ Μεταξᾶ δὲν τὸν πολυλογάριζε—εἶχε πῆξει κιόλας γερὸ κόμμα, γιὰτι ἡ Ἀγγλία εἶχε ρίξει στὴν Ἑλλάδα πολὺν παρὰ κι εἶχε καταφέρει ἔτσι νάχει καὶ μεγάλη ἠθικὴ ἐπιρροή στὸν τόπο.¹

Μὰ ἐκεῖνο ποὺ ὀριστικὰ κι ἀμετάκλητα ἔκαμε τὸν Κωλέτη τυφλὸ ὄργανο τῶν Γάλλων ἦταν ἡ παραμονή του στὸ Παρίσι. Κάπου ὀχτὼ χρόνια εἶχε μείνει ἐκεῖ σὰν πρεσβευτής. Εἶχε πιάσει φιλίες καὶ σχέσεις στενὲς μὲ ὑπουργούς, πρωθυπουργοὺς καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸ βασιλιά. Σὰν γύρισε στὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτέμβρη 1843, καὶ σὲ λίγο διάστημα πῆρε καὶ τὴν πρωθυπουργία, δούλεψε πιδ ἀνοιχτὰ σὰν πράχτορας τῶν Γάλλων. Ἡ Ἑλλάδα εἶχε γίνει δορυφόρος τῆς Γαλλίας. Πολλὲς διακοινώσεις τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης συντάσσονταν ἀπὸ τὸ γραμματέα (!) τῆς γαλλικῆς πρεσβείας Thouvenel κι ὁ ἴδιος αὐτὸς γραμματέας ἔγραφε καὶ τὰ κύρια ἄρθρα τοῦ «Ἑλληνικοῦ Μηνύτορα».²

Γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος :

«Ὅσο κυβερνοῦσε ὁ Κωλέτης, ὄλη ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, καὶ σὲ πολλὰ κι αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ, διευθύνονταν ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πρεσβεῖα. Οἱ βασιλικοὶ λόγοι πρὸς τίς βουλὲς κι οἱ ἀπαντήσεις τῆς Βουλῆς σ' αὐτοὺς συντάσσονταν στὴ γαλλικὴ πρεσβεῖα».³

«Ὁ Κωλέτης ἔπαιρνε τίς ἐμπνεύσεις του ἀπὸ τοὺς ξένους. Προτιμοῦσε κάλλιο χἀῖδιο ἄλλοεθνούς πρέσβυ, παρὰ τὴν τραχιὰ παλάμη τοῦ χωρικοῦ τῆς Ἀράχωβας».⁴

Πιδ τσεκουράτος εἶναι ὁ Καρολίδης. Γράφει :

«Ὅσο κυβερνοῦσε ὁ Κωλέτης, ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ

1. Γ. Ἀσπρέα : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 78.

2. Τρυφ. Εὐαγγελίδη : Op. cit., σελ. 333.

3. Κώστα Παπαρρηγόπουλου : Op. cit., τόμ. ΣΤ', σελ. 268 - 264.

4. Γ. Τερτσᾶτης : Op. cit., σελ. 40.

τοῦ κράτους βρίσκονταν στὰ χέρια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Ἀθήνα, ποὺ ἐξουσίαζε τὸ πᾶν. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδας δὲν εἶχε μπροστὰ στὴ γαλλικὴ πρεσβεΐα οὔτε ὄση αὐτοτέλεια θὰ εἶχε Γάλλος ἀρμοστής. Ὁ Κωλέτης ἦταν μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα παραδομένος στὴ Γαλλία καὶ ἀπ' αὐτὴ ἐξαρτιόνταν. Δὲν ἦταν, λοιπὸν, σὺν κυβερνήτης, ἀρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ κόμματος στὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἀντιπρόσωπος τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς. Οἱ Μοσχομαγγίτες λέγανε ἀνοιχτά, μ' ὄλη τους τὴν ἀθωότητα: «Ἐμεῖς εἴμαστε Γαλλία» καὶ περιφέρανε θριαμβευτικὰ τὴ γαλλικὴ σημαία. Γιὰ τὴν τέτοια συμπεριφορὰ τους στενοχωριοῦνταν ὁ ἴδιος ὁ Πισκατόρου. Τὰ κείμενα τῶν σπουδαιότερων διακοινώσεων πρὸς τὶς ξένες κυβερνήσεις συντάσσονταν στὴ γαλλικὴ πρεσβεΐα. Ἀκόμα καὶ οἱ λόγοι τοῦ βασιλεῖα πρὸς κάθε νέα Βουλὴ, συντάσσονταν ἀπὸ τὸ γραμματεῖα τῆς γαλλικῆς πρεσβείας Thouvenel, μεταφράζονταν ὕστερα στὰ ἑλληνικὰ καὶ παραδίνονταν στὸν Ὅθωνα γιὰ νὰ τοὺς ἀπαγγεῖλει στὴ Βουλὴ... Μὲ τὴν πολιτικὴν αὐτὴ ὁ Κωλέτης καὶ τὸ κράτος ἐξευτέλιζε καὶ τὴν ὀργὴν τῶν ἄλλων δυὸ μεγάλων Δυνάμεων, ἰδίως τῆς Ἀγγλίας, προκαλοῦσε. Δὲν ἦταν λοιπὸν ἡ τέτοια πολιτικὴν οὔτε συνετή, οὔτε γνήσια ἐθνικὴ, ἑλληνικὴ, ἀλλά, ὡς ἓνα σημεῖο, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἀντεθνικὴ».¹

Βάζουμε ἐδῶ ἀποσπάσματα ἀπὸ γράμμα τοῦ Κωλέτη :

«Ἡ Ἑλλάδα εἶναι κόρη τῆς Γαλλίας, βρίσκειται στὴν πιὸ θαυμάσια θέση τῆς Μεσογείου, εἶναι ὁ κόμπος ποὺ πρέπει νὰ δέσει τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴ Δύση... Ἐχομε θαυμάσια χωράφια. Ἐλάτε νὰ τὰ ἀποικίσετε». Ἐχομε λίμνες, καταρράχτες νερῶν, μεταλλεῖα, ἐλάτε νὰ τὰ ἐκμεταλλεῖτε.

Ἐλάτε νὰ κάμετε βιομηχανίες, νὰ χτίσετε ἐργοστάσια!»²

Μπαῖτε, σκύλοι, ἀλέστε καὶ ἀλεστικά μὴ δίνετε! Ἐέφραγο ἀμπέλι γιὰ σᾶς, ὦ ξένοι, εἶν ἡ Ἑλλάδα! Τί κάθεστε καὶ δὲν ἔρχεστε νὰ τὸ τρυγήσετε ;

54. Τὰ Μουσουρικά.

ΕΧΟΥΜΕ πεῖ, πὼς ὁ Κωλέτης κρατοῦσε προκλητικὴν στάση πρὸς τὴν Τουρκία καὶ στὰ σύνορά της δημιουργοῦσε συνέχεια ἐπεισόδια. Ἔτσι τὸν δασκάλευαν οἱ ἀπάρωνές του οἱ Γάλλοι, ποὺ θέλανε ν' ἀρπάξουν ἀπὸ τὴν Τουρκία τὴν Αἴγυπτο, τὴ Συρία κλπ. Ὅταν ὁμως οἱ Ἀγγλοὶ ἔτριζαν τὰ δόντια τῶν Γάλλων γι' αὐτά τους τὰ σχέδια στὴν Ἀνατολή, ἔδινε ἡ Γαλλία σιινιάλο στὸν Κωλέτη νὰ κατεβάσει λίγο τὸν μεγαλοϊδεάτικο ἀμανέ του καὶ νὰ συμμαζέψει τὰ παληκάρια ποὺ εἶχε ξαμολήσει πρὸς τὴν Ἡπειρο καὶ Θεσ-

1. Π. Καρολίδης : Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 359—367.

2. Δημ. Πετρακάκου : Op. cit., τόμ. Α', σελ. 150—151.

σαλία. Ὁ Κωλέτης συμμορφώνουνταν, φυσικά, κι ἄρχιζε τὰ γλυκοσαλιαρίσματα μὲ τὸν Τούρκου, βεβαιώνοντάς τους πὼς εἶναι φίλος τους καὶ θέλει νᾶχει μαζί τους φιλικὲς σχέσεις.

Μ' ἄλλα του ὁμοῦ αὐτὰ τὰ καμώματα, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1847 ἐμπλεξε ἄσχημα μὲ τὴν Τουρκία. Ἀσήμαντη ἦταν ἡ ἀφορμὴ, μὰ τὸ ἐπεισόδιο πῆρε πλάτος κι ἀναστάτωσε τὸν τόπο πολὺν καιρὸ. Νά ἡ ἀφορμὴ :

Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ὄθωνα Τσάμης Καρατάσος, ἀγωνιστὴς τοῦ 21, ἀπ' τὴ Μακεδονία, θέλησε νὰ ταξιδέψει στὴν Πόλη. Πῆγε λοιπὸν στὴν τούρκικη πρεσβεία νὰ ζητήσῃ θεώρηση τοῦ διαβατηρίου του. Πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας στὴν Ἀθήνα ἦταν τότε ὁ Κωστάκης Μουσοῦρος. Ἐλληνας στὸ γένος, ἀπὸ τὴν Πόλη, μὰ Τούρκος, Τούρκικος στὸ φρόνημα. Ὁ Τουρκοέλληνας, λοιπὸν, αὐτὸς πρεσβευτὴς ἀρνήθηκε νὰ θεωρήσῃ τὸ διαβατήριό τοῦ Καρατάσου, γιατί, πρὶν πέντ ἔξη χρόνια, εἶχε ὀργανώσει στὴ Μακεδονία ἐπαναστατικὸ κίνημα κατὰ τῆς Τουρκίας. Ὁ Ὄθωνας ὀργίστηκε πολὺ. Τὴν προσβολὴ πού ἔγινε στὸν ὑπασπιστὴ του τὴν πῆρε γιὰ δική του προσβολή. Αὐτὰ γίνηκαν στὶς 11 τοῦ Γενάρη 1847.

Μετὰ δυὸ μέρες δόθηκε στὸ παλάτι χορὸς. Καλεσμένοι ἦταν πολλὰ ἐπίσημα πρόσωπα κι ἄλλοι οἱ πρεσβευτὲς. Μαζί, φυσικά, κι ὁ Μουσοῦρος. Στὸ χορὸ ὁ Ὄθωνας σίμωσε τὸ Μουσοῦρο καὶ τοῦ λέει :

«Πίστευα, κύριε, πὼς ὁ βασιλιάς τῆς Ἑλλάδας ἄξιζε περισσότερο σεβασμὸ, ἀπὸ κείνον πού τοῦ δείξατε».

Αὐτὸ ἦταν ! Πῆραν φωτιὰ ἄλλοι καὶ προπάντων ὅσοι γυρεύανε ἀφορμὴ νὰ ταπεινώσουν καὶ τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἑλλάδα μαζί. Πρῶτοι καὶ καλύτεροι οἱ «ἄσπονδοι» φίλοι μας οἱ Ἄγγλοι. Τὸ ἴδιο βράδυ, στὸ χορὸ, ὁ Λάβονς¹ εἶπε στὸ Μουσοῦρο νὰ φύγει ἀπὸ τὸ παλάτι σ' ἔνδειξη διαμαρτυρίας γιὰ ὅσα τοῦπε ὁ Ὄθωνας. Φεύγει ἀπὸ τὸ χορὸ ὁ Μουσοῦρος. Σχόλια, κουτσομπολιά, κακὸ μεγάλο.

Δὲν ἦταν καὶ μικρὸ πρᾶμα, ἔ ; Ἐφυγε ἀπὸ τὸ χορὸ ὁ Μουσοῦρος !

Ὁ Κωλέτης ἦταν τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν. Μηνάει στὸν Τούρκο ὑπουργὸ τῶν ἐξωτερικῶν, στὴν Πόλη, πὼς ὅσα εἶπε ὁ βασιλιάς στὸ Μουσοῦρο τὰ ἐγκρίνει πέρα γιὰ πέρα κι αὐτὸς, γιατί ἐκφράζανε τὰ αἰσθήματα ἄλλων τῶν Ἑλλήνων, κι ἀναλάμβανε τὴν εὐθύνη τῶν βασιλικῶν λόγων. Ἐ, τώρα πιά οἱ Τούρκοι ἔγιναν μπαρούτι. Ἀποφασίζουν νὰ διακόψουν τὶς διπλωματικές σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ στέλλουν καράβι νὰ παραλάβῃ τὸ Μου-

1. Ἐδμόνδος Λάβονς : Ἄγγλος ναύαρχος καὶ διπλωμάτης. Γεννήθηκε στὰ 1790. Ἐπὶ Ὄθωνα ἦταν πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα. Ἐπειδὴ ὁ Ὄθωνας κρατοῦσε πολιτικὴ ἀντίθετη μὲ τὴν ἀγγλική, ὁ Λάβονς σκευωροῦσε ἀδιόκοπα κατὰ τοῦ Ὄθωνα καὶ μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῆς 3ης τοῦ Σεπτέμβρη 1843 ἐκδηλώθηκε καὶ ὡς προσωπικὸς ὀχτρός τοῦ Ὄθωνα. Εἶναι ὁ κύριος δημιουργὸς τῶν «Μουσοῦρικῶν» Στὴ διάρκεια τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ξαναγύρισε στὴ ναυτικὴ ὀηρησία. Πέθανε στὰ 1858 (2.Σ.).

σοῦρο. Μαζί στείλανε και τελεσίγραφο στην ἑλληνική κυβέρνηση και ζητούσαν μέσα σ' εικοσιτέσσαρες ὥρες νὰ ἐκφράσει τὴ λύπη της γιὰ ὅσα ἔγιναν.

Ὁ Κωλέτης κράτησε και πάλι παληκαρίσια στάση—τὸ σωστὸ σωστὸ! Ἀπόρριψε τὸ τελεσίγραφο.

Παλιοτουρκαλάδες! Ἔσεῖς ἔχετε φιλότιμο κι ἐμεῖς δὲν ἔχουμε; Ὅλα αὐτὰ εἶχαν ἀνάψει τὰ αἷματα τῶν Ρωμιῶν. Γιὰ νὰ φτάσει στὸν Πειραιᾶ ὁ Μουσοῦρος, ὅπου τὸν περίμενε τὸ καράβι νὰ τὸν πάρει, χρειάστηκε νὰ τὸν συνοδέψει στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα. Στις 3 τοῦ Φλεβάρη μάρκαρε γιὰ τὴν Πόλη. Ἔτσι, οἱ σχέσεις μας μετὴν Τουρκία μισοδιακόπηκαν.

Ἐπεσε τότε στὴ μέση ἡ Γαλλία, προστάτρα τοῦ Κωλέτη, και πάσκισε νὰ συμβιδώσει τὰ πράματα. Ἔβαλε τὸν Ὄθωνα κι ἔγραψε γράμμα στὸ σουλτάνο, ὅπου τοῦ ἔδινε ἐξηγήσεις, γιατί φέρθηκε, ὅπως φέρθηκε, στὸ Μουσοῦρο. Νὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ὄθωνα. :

«...Ἰκετεύω τὸ Θεὸ νὰ φυλάει Ἐσένα ὑπέρτατε, ἐνδοξότατε και κραταιότατε αὐτοκράτορα, φίλτατε γείτονα και σύμμαχέ μας, κάτου ἀπὸ τὴν ἄγια και παντοδύναμη προστασία Του.

Ὁ εἰλικρινέστατος κι ἀκριβέστατος φίλος Σου
Ἄθωνας».¹

Ποῦ νὰ μαλακώσει ὁ σουλτάνος! Θερίδ ἀνήμερο! Τὸ γιατί τὸ καταλαβαίνετε, βέβαια. Τὸν ἐρέθιζαν οἱ Ἄγγλοι. Και σὲ συνέχεια, στέλλουν οἱ Τούρκοι νέα διακοίνωση :

«Θὰ στείλουμε πάλι αὐτοῦ στὴν Ἀθήνα τὸ Μουσοῦρο. Κι ἀξιοῦμε νὰ πάει νὰ τὸν ἐπισκεφεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κωλέτης και νὰ τοῦ ἐκφράσει τὴ λύπη τοῦ βασιλιᾶ, γιὰ ὅσα ἔγιναν. Ἄν σ' ἕνα μῆνα μέσα δὲ γίνουν αὐτὰ ποῦ σᾶς λέμε, οἱ διπλωματικές μας σχέσεις κόβονται τελειωτικά».

Ἀρνήθηκε πάλι ὁ Κωλέτης νὰ συμμορφωθεῖ και στὸ μῆνα ἀπάνου ἡ πρεσβεία μας στὴν Πόλη διπλομαντάλωσε τίς πόρτες της.

Ὅπου, νάσου οἱ ἄσπονδοι! φίλοι μας οἱ Ἄγγλοι: «Νὰ μᾶς πλερώστε ἑφτακόσες χιλιάδες ποῦ μᾶς χρωστάτε!» Σὲ κάτι τέτοιες κρίσιμες ὥρες θυμούνταν κάθε φορὰ οἱ Ἄγγλοι νὰ ζητοῦν νὰ εἰσπράξουν τὰ βερεσέδια τους.

Και τώρα; Τὰ χρειάστηκε ὁ Κωλέτης.

Ὅπου, νάσου τρίτοι «προστάτες», οἱ Ρῶσοι :

«Κάντε ὅ,τι σᾶς λέει ἡ Τουρκία νὰ συχάστε!»

Σὲ λίγο, τσοῦπ! πάλι ὁ Λάβονς στὸν Κωλέτη: «Δὲ σκέφτεστε τί συφορές θὰ σᾶς βροῦνε μετὴν διακοπή τῶν σχέσεών σας μετὴν Τουρκία; Τὸ ἐμπόριό σας θὰ νεκρωθεῖ, τὰ καράβια σας δὲ θὰ μποροῦν νὰ σιμώσουν σὲ τούρκικα λιμάνια. Λοιπόν; Τί θὰ γίνουν οἱ ναῦτες σας; Τί θὰ γίνουν οἱ τεχνίτες σας;»

1. Γιάννη Κορδάτου: Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 419.

Στὸν ἐκδιασμὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπαντᾷ μ' ἐκδιασμὸ κι ὁ Κωλέτης :

«Οἱ ναῦτες μας θὰ γίνουν πειρατές! Κι οἱ τεχνίτες μας θὰ τραβήξουν κατὰ τὴν Ἑπείρο καὶ τὴ Θεσσαλία καὶ θὰ γίνουν ληστές!»

Καὶ δὲν ἄργησε νὰ βάλει σὲ πράξη τὴν ἀπειλή του. Ξεσήκωσε τοὺς Ἀρβανίτες κατὰ τῆς Τουρκίας. Τοὺς ἔστειλε μάλιστα καὶ χρήματα καὶ ντουφέκια. Στὴν ἀρχὴ εἶχαν μερικές ἐπιτυχίες οἱ Ἀρβανίτες, μὰ μετὰ ἔπεσε ἀπάνου τοὺς πολὺ τούρκικο ἀσκέρι καὶ ξεσκόρπισαν. Ὁ Κωλέτης τώρα ἦταν ἀπαρηγόρητος. Οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀγριέψει γιὰ καλὰ καὶ φοβέριζαν νὰ διώξουν τοὺς Ἑλληνες, πού ζοῦσαν μέσα στὸ κράτος τους. Στὰ σοβαρὰ κόντευε νὰ γίνεῖ πόλεμος! Στὸ μεταξὺ πολλοὶ βουλευτές, φίλοι τοῦ Κωλέτη, τὸν παρατοῦσαν καὶ περνοῦσαν στὴν ἀντιπολίτευση. Σὲ μιὰ ψηφοφορία στὴ Βουλὴ σώθηκε μὲ διαφορά μιᾶς μόνο ψήφου. Διάλυσε τότε κι αὐτὸς τὴ Βουλὴ στίς 14 τοῦ Ἀπρίλη 1847 καὶ προκήρυξε ἐκλογές γιὰ τίς 10 τοῦ Ἰούλη 1847.¹

ΠΡΙΝ μιλήσουμε γιὰ τίς ἐκλογές καὶ τὰ παραπέρα, κλείνουμε ἐδῶ σύντομα τὸ θέμα τῶν Μουσουρικῶν. Μπρὸς στὴν ἀδιαλλαξία τῶν Τούρκων, ὁ Ὄθωνας ἔστειλε ἰκετευτικὸ γράμμα στὸν σάρο ζητώντας τὴ μεσολάθεσή του. Μὰ ἐκεῖνος στὴν ἀπάντησή του τὸν συμβούλευε νὰ δεχτεῖ τοὺς ἄρους τίς Τουρκίας καὶ νὰ τὰ φικιάξει μὲ τὴν Ἀγγλία. (Κεῖνη τὴν περίοδο ἡ Ἀγγλία κι ἡ Ρωσία κρατοῦσαν κοινὴ πολιτικὴ σχετικὰ μὲ τὴν Τουρκία).

Δὲ χωροῦσε λοιπὸν καμιὰ σωτηρία! Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση—δὲ ζοῦσε πιά ὁ Κωλέτης—ἀναγκάστηκε νὰ ταπεινωθεῖ καὶ νὰ δεχτεῖ τίς ἀξιώσεις τῶν Τούρκων.

Στὰ τέλη τοῦ 1847, τὸ ζήτημα ἔληξε καὶ τὸ Γενάρη τοῦ 1848 ὁ Μουσοῦρος ξαναγύρισε στὴν Ἀθήνα κορδωμένος κι ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὁ «Ἑλληνας» εἶχε καταφέρει νὰ ταπεινώσει τοὺς Ἑλληνες.

Νὰ τώρα, πῶς ἀντέδρασε ὁ λαὸς μας στὴν ταπείνωση πού τοῦ εἶχε γίνεῖ.

Τρεῖς μῆνες μετὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Μουσούρου, ὁ Ἀπόστολος Ναδίρης τὸν ντουφέκισε μέσα στὴν τούρκικη πρεσβεῖα καὶ τὸν πλήγωσε στὸ χέρι. Βγήκε μετὰ στοὺς δρόμους καὶ φώναζε :

«Ζήτω ἡ Ἑλλάδα!»

Τὸν πιάσανε φυσικά. Τὸν ρωτοῦν :

— Τί ἤθελες νὰ κάμεις;

— Νὰ τὸν σκοτώσω.

— Γιατί;

— Θέλει ρώτημα; Γιατί, ἐνῶ εἶναι χριστιανὸς κι Ἑλληνας, βρίζει τὴν Ἑλλάδα καὶ κατατρέχει τοὺς Ἑλληνες.

1. Ἐπαμ. Κυριακίδη : Op. cit., τόμ Α', σελ. 563.

Ἄγριεψαν πάλι οἱ Τούρκοι, μὰ οἱ δικοί μας βγάλανε τὸ Ναδίρη «ψυχοπαθὴ» κι ἔτσι ξεφύγαμε ἀπὸ καινούργια ντράβαλα.

Ὁ Μουσοῦρος ἴδως τὰ μάζεψε ἄρον - ἄρον κι ἔφυγε.

55. Κατάντια τοῦ κράτους.

ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ εἰκόνα τῆς ἀθλίας κατάστασης τοῦ κράτους στὰ χρόνια τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Κωλέτη μᾶς δίνει ὁ Εὐαγγελίδης :

«Φτώχεια, ληστεία, ἔλλειψη ἀσφάλειας σὲ σημεῖο πού οἱ κάτοικοι δύσκολα μπορούσαν νὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξύ τους, καταπίεση τῶν ἀδύνατων χωρικῶν ἀπὸ καπεταναίους, ὑπαλλήλους τοῦ κράτους καὶ φοροεισπράχτορες, ἐπισταθμίες ἀγρίων στρατιωτῶν προπάντων σὲ καιρὸ ληστείας, δηλ. ἀναγκαστικὴ παραμονὴ τῶν στρατιωτῶν στὰ σπίτια τῶν χωρικῶν καὶ διατροφή τους σὲ βᾶρος τῶν πτωχῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλα αὐτὰ μᾶραιναν τὴ χώρα καὶ φέρανε τὴν ἀγανάχτηση τοῦ λαοῦ».¹

Νὰ μιὰ ἀκόμα εἰκόνα τοῦ κράτους γραμμένη ἀπὸ σύγχρονους τοῦ Κωλέτη :

«Ἡ διαφθορὰ ὑπερασπίζεται ὀλοφάνερα μέσα στὴ Βουλὴ ἀναιδέστατα, ἢ ληστεία προστατεύεται, κι ἀφοῦ προστατεύεται ἀπλώνεται παντοῦ, οἱ ὑπηρεσίες παρέλυσαν, ἀπὸπειρες δολοφονίες γίνονται σὲ πολλὰ μέρη τῆς χώρας, οἱ ξυλοδαρμοὶ εἶναι καθημερινὸ φαινόμενο, τὰ ταμεῖα τοῦ κράτους ληστεύονται κι ἀρπάζονται, τὰ ταχυδρομεῖα τὰ πιάνουν στοὺς δρόμους καὶ τὰ γράμματα ἀνοίγουνται, ἢ συγκαίνωνία σταμάτησε, οἱ καταχρήσεις ἔφτασαν στὸ ἀπροχώρητο, οἱ κακούργοι ἔχουν γνώμη γιὰ τίς τύχες τοῦ τόπου, οἱ τίμιοι πολῖτες ἀποτραβήχτηκαν ἀπὸ κάθε ἀνάμιξη στὴν κυβέρνησι τοῦ τόπου, οἱ νόμοι κοιμούνται».²

Καὶ λίγο ἀργότερα ἔγραφε ἡ ἴδια φημερίδα :

«Ἡ δικαιοσύνη ἐκπορνεύτηκε καὶ κάθε ἱκανὸς καὶ τίμιος δικαστὴς ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ δικαστικὸ σῶμα καὶ στὴ δικαστικὴ ἔδρα ἀνέβηκαν ἀνθρωποὶ στιγματισμένοι... Γύρου ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ καὶ τοὺς φίλους του συνάχτηκαν κάθε λογῆς κακούργοι πού ὡς τώρα περιπλανιόνταν στὰ λόγγα ἢ ἦταν στὶς φυλακές, τὰ δημοτικὰ μας δικαιώματα, πού τὰ εἴχαμε σώσει καὶ κάτцу ἀπὸ τὸν τούρκικο ἀκόμα ζυγὸ, καταπατήθηκαν, οἱ βουλευτὲς διαφθάρηκαν, ὁ δημόσιος πλοῦτος κατασπαταλιέται γιὰ νὰ ξαγοραστοῦν οἱ βουλευτικὲς συνειδήσεις, ἄρματώθηκαν μπουλούκια μ' ἐπικεφαλῆς ληστὲς καὶ κακούργους, μὲ σκοπὸ νὰ καταδιώξουν τοὺς πολιτικούς ἀντίπαλους τοῦ Κωλέτη, οἱ τίμιοι πολῖτες, ἀκόμα καὶ γυναῖκες, κυνηγοῦνται καὶ φυλακίζονται παράνομα.

Ἄνάμεσα στὴν κυβέρνησι καὶ στὸ ἔθνος δὲν ὑπάρχει πιὰ κανένας δεσμός.

1. Τρύφ. Εὐαγγελίδης : Op. cit., σελ. 343—344.

2. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 24 τοῦ Ἰουνίου 1845.

Τὸ Σύνταγμα, οἱ νόμοι καὶ τὰ πολυτιμότερα ἀπὸ τὰ δικαιώματά μας τσαλαπατιοῦνται. Ὁ Κωλέτης ἔβαλε μέσα στὴν καρδιά τοῦ Ἔθνους τὴ διαφθορὰ καὶ τὴν κακοήθεια, μόλυνε καὶ διέφθειρε κι αὐτὰ τὰ βουλευτικὰ σώματα—Βουλὴ καὶ Γερουσία».¹

«Ἄφου ἔγινε πρωτοῦπουργός, ὁ Κωλέτης σύναξε σὲ ὀλίγον καὶ τρογύρισε τὴν πρωτεύουσα μὲ τοὺς πλέον μπερμπάντες».²

Ἄς ἀκούσουμε τώρα καὶ τὸ Σούτσο, τὸν τόσο ἱκανὸ γὰ πιάνει κάθε φορὰ τὸ σφυγμὸ τῆς ἐποχῆς καὶ τόσο ἐνημερωμένο σ' ὄλη τὴν πολιτικὴ κατάσταση τότε :

*Μεταξὺ Ἀνακτορίων καὶ ψυχροῦ Κοιμητηρίου
ὁ Κωλέτης μὲ τὴν σκέπην καλυμμένος μυστηρίου
ἀπὸ τὸ παράθυρόν του τοὺς πιστοὺς του λάτρως βλέπει
καθ' ἡμέραν ξίφος πείνας καὶ θανάτου νὰ τοὺς δρέπει
καὶ θαυμάζει καὶ θυμώνει, διατὶ δὲν τὸν προσμένουν
καὶ χωρὶς διπλώματά του εἰς τοὺς τάφους των ἐμβαίνουν.
Εἰς τοὺς ὤμους του καρφώνει ψόγου κτίρια ὁ τόπος,
πλὴν δὲν τὸν κινεῖ τρυπάνη, οὐδὲ σφύρας βαρὸς κτύπος.
Εἴν ἑλέφας, τοῦ ὁποίου μὲ ὄγκώδεις πύργου στύλους
δέχεται ἢ χονδρὴ πλάτη σουβλεροῦς χαλκίλους ἤλους».³*

Κι ἄλλοῦ γράφει ὁ Ἰδίας πὼς ἡ πρώτη κατάρα τῆς Ἑλλάδας πρέπει νὰ πέσει στὸ Μεταξά, ἢ δευτέρη στὸ Μαυροκορδάτο κι ἡ τρίτη στὸν Κωλέτη :

*Ἡ κατάρα της ἢ τρίτη σὲ νὰ εἶρη, σέ, Κωλέτη,
δοτις εἰς τοὺς Παρισίους ὀκτῶ ζήσας πλήρη ἔτη
ἄλλο τι παρὰ τὰ ψεύδη δὲν μᾶς ἔφερες τῶν Γάλλων
οὐδὲν πράξας ἐν τῷ μέσῳ τόσων λόγων σου μεγάλων.*

ΥΣΤΕΡ' ἀπ' ὅλα αὐτά, δὲν εἶναι παράξενο ποὺ ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτηση φούσκωνε καὶ μάλιστα σὲ σημεῖο ποὺ κι αὐτοὶ οἱ βουλευτὲς του, ποὺ τόσο τοῦ ἦταν πιστοὶ κι ἀφοσιωμένοι, νὰ τὸν παρατᾶνε καὶ νὰ ψηφίζουσαν ἐναντιὰ του μέσα στὴ Βουλὴ.⁴

ΜΙΑ ΑΛΛΗ ἐκδήλωση τῆς λαϊκῆς ἀγανάκτησης ἦταν οἱ στάσεις ποὺ ξεσπούσαν κάθε τόσο. Κάθε ξάμηνο καὶ μία! Μόνο, ποὺ καὶ σ' αὐτὲς δὲν ἔλειπε ὁ δάχτυλος τόσο τῶν ἄλλων πολιτικάντηδων τοῦ τόπου—ἀντίπαλων τοῦ Κωλέτη—ὅσο καὶ τῶν ξένων καὶ προπάντων τῆς Ἀγγλίας. Ὅλα αὐτὰ

1. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 5 τοῦ Αὐγούστου 1845.

2. Γιάννη Μακρυγιάννη: Ορ. cit., σελ. 495—496.

3. Ἄλεξ. Σούτσο: Ορ. cit., σελ. 179.

4. Ἐφημ. «Ἐλεύθερο Βῆμα», 27 τοῦ Ἀπρίλη 1939.

είχαν κάμει τὸν κοσμάκη νὰ νοιώθει γενική ἀηδία γιὰ ὅλους τοὺς πολιτικούς.
 Τὴ γενική αὐτὴ ἀηδία τὴν ἀποδίνουν οἱ παρακάτου σατιρικοὶ στίχοι τοῦ Σούτσου :

ΟΙ ΚΑΛΟΘΕΛΗΤΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

— Διὰ ποῦ, λεβένταρέ μου, μὲ τοὺς δύο σου λερωμένους ;

— Στὸ παλάτι, ποιητά μου, διὰ τὸ καλὸ τοῦ Γένους.

— Ἄφησε, παρακαλῶ,

τῆς Ἑλλάδος τὸ καλό.

« Ἐῶγε, Σοῦτσε ! Ψάλλε τοῦ τα », μ' ἔκραξε βαρυσσθμαίνων

ὁ κλεινὸς Μαυροκορδάτος ἀπ' τὸν Λαῖνος του ἐβγαίνων.

« Εἰς τοῦ Λαῖνος κι ἐγὼ πῆγα τὸν ἐχθρόν μας νὰ πληγώσω
 καὶ ζητῶ μὲ τοὺς Ἑγγλέζους τὴν Ἑλλάδα μας νὰ σώσω ».

— Ἄφησε, παρακαλῶ,

τῆς Ἑλλάδος τὸ καλό.

Καὶ ὁ Μεταξὰς πηγαίνων στὴν Βουλὴν, καθὼς τοὺς εἶδε,

« Θέλουσ σφάξιμο », μοῦ εἶπε, « καὶ οἱ δύο σπουδαρχίδαι.

Κι ἂν ἐγὼ μιὰν ἄλλην Τρίτην Σεπτεμβρίου κατορθώσω
 ἀπὸ τούτους κι ἀπὸ ἄλλους τὴν Ἑλλάδα θὰ λυτρώσω ».

— Ἄφησε, παρακαλῶ,

τῆς Ἑλλάδος τὸ καλό.¹

Καὶ δὲ διστάζει ὁ Σοῦτσος νὰ διαλαλήσει ἀνοιχτά :

Καὶ τοὺς τρεῖς εἰς ἓνα λάκκον, ἂν μπορούσα νὰ σφαλήσω,
 τῶκαμνα, μὰ τὴν πατρίδα ! Τώρα ὁμως θὰ λαλήσω.

Καί. . . λαλεῖ, χωρὶς νὰ τὸν ἀκούει κανένας.

56. Ἀνταρσίεις.

Σ' ΟΔΗ τὴ διάρκεια τῶν τριῶν χρόνων ποὺ κυβερνοῦσε ὁ Κωλέτης, ἡ «εὐτυχία» τοῦ λαοῦ εἶχε φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ δὲν ἔλειπαν οἱ ἐξεγέρσεις.

Κι ἀναρωτιόνταν μιὰ φημερίδα τῆς ἐποχῆς :

« Μποροῦμε νὰ λέμε πῶς ὁ Κωλέτης κυβερνάει τὸν τόπο, ἀφοῦ δὲν περνάει ξάμνηνο ποὺ νὰ μὴν ξεσπάσει καὶ μιὰ στάση ; »²

1. Ἄλεξ. Σούτσου : Ορ. cit., σελ. 203—204.

2. Ἐφημ. «Καρτερία», 17 τοῦ Αὐγούστου 1847.

Ἄρκετὰ σοβαρὴ ἦταν ἡ στάση τοῦ Θεωδωράκη Γρίβας ποὺ γίνηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1847.

Γιατὶ ξεσηκώθηκε ὁ Γρίβας ;

Πρῶτο καὶ κύριο καὶ κυριότατο, γιατί τὸν ἔβαλαν οἱ Ἕλληνοὶ καὶ δεύτερο γιατί δὲν τοῦκανε δλα τὰ χατήρια ὁ Κωλέτης. Πρέπει νὰ τὸ ποῦμε δῶ, πῶς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καπεταναίους εἶχαν γίνεῖ ἀνοικονόμητοι. Πῆγε λοιπὸν στὴν Ἀκαρνανία, σύναξε γύρου του πολλὰ παληκάρια καὶ ἀρχισε νὰ ξεσηκῶνε τὸν κόσμο.

Στὶς 6 τοῦ Ἰουνίου 1847 μάλιστα, σήκωσε ἐπίσημα τὴ σημαία τῆς ἀνταρσίας στὸ χωριὸ Περαταριά, ἀντίκρου ἀπὸ τὴ Λευκάδα, καὶ ἐκεῖ ταμπουρώθηκε. Ὁ Κωλέτης ὁμως δὲν ἀστεϊεύουνταν. Ἔστειλε στρατὸ ἐναντιὰ του καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ παρατήσῃ τὸ ταμπούρι του. Τὸν περιμάζεψαν τότε οἱ Ἕλληνοὶ σὲ δικὸ τους καράβι καὶ τὸν βγάλαν στὴ Λευκάδα. Ὁ Κωλέτης ζήτησε νὰ τοῦ τὸν παραδώσουν, μὰ οἱ Ἕλληνοὶ εἶναι τζέντλεμεν. Ἐβρου νὰ προστατεύουν τοὺς φίλους τους καὶ δταν νικιοῦνται. Ἄρνήθησαν λοιπὸν νὰ τὸν δώσουν.¹

ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ τῆς ἴδιας χρονιάς, πῆρε ἐχθρική στάση κατὰ τοῦ Κωλέτη καὶ ὁ πιστὸς ὡς τώρα φίλος του στρατηγὸς Κριεζώτης. Κι ἐδῶ, βέβαια, πρέπει νὰ δοῦμε τὸν ἀγγλικὸ δάχτυλο, μὰ καὶ τοῦτος ὁ χριστιανὸς ἦταν ἀνοικονόμητος, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι καπεταναῖοι. Νὰ τι ἀνιστορᾶνε γι' αὐτόν :

Ρώτησε κάποτε τὸν Ὀθωνα, ἰδιαιτέρα, τί φόρους σύναζε τὸ κράτος ἀπὸ τὴν Εὐβοία. Ὁ Ὀθωνας ρώτησε τότε τὸν ὑπουργὸ τῶν οἰκονομικῶν—ἦταν τότε ὁ Μεταξᾶς—καὶ ἀπεῖψε εἶπε στὸν Κριεζώτη τὸ ποσό. Καὶ νὰ τι ἄκουσε τότε ὁ Ὀθωνας πρὸς μεγάλη του κατάπληξη :

«Δὲ μοῦ δίνεις ἐμένα τριπλῆκι τὴν Εὐβοία ; Ἄναλαθαίνω νὰ πλερώνω στὸ κράτος διπλάσια ποσά, ἀπ' ὅσα συνάζει».²

Μόλις προκηρύχτηκαν οἱ ἐκλογές, ὁ Κριεζώτης ἀρχισε ν' ἀντιπολιτεύεται τὸν Κωλέτη στὴν Εὐβοία, στὴν περιφέρεια Χαλκίδας. Ἐπρεπε, λοιπὸν, ὁ Κωλέτης νὰ πάρει τὰ μέτρα του. Ἐπίφοδος ἀντίπαλος ἦταν ὁ Κριεζώτης. Τί μποροῦσε νὰ κάμει ὁμως ; Προεκλογικὸς ἀγῶνας ἦταν. Δικαίωμα τοῦ Κριεζώτη ἦταν νὰ ὑποστηρίξῃ ἢ νὰ μὴν ὑποστηρίξῃ τὸ παρτίδο τοῦ Κωλέτη. Ἄλλὰ, κἀκεῖ εἶχε ξεχάσει, ποῦ ὁμως τὸ θυμῆθησαν τὰ «εὐσυνείδητα» κρατικὰ ὄργανα καὶ πῆγαν νὰ βγάλουν τὸν κύριο πρωθυπουργὸ ἀπὸ τὴ στενοχώρια του. Τοῦ λένε :

«Κύριε πρόεδρε ! Τὸν κρατοῦμε στὰ χέρια μας ! Κι ὄχι αὐθαίρεσες γιὰ νὰ βρῖσκουν πάτημα οἱ ὀχτροὶ μας ! Μὲ τὸ νόμο στὸ χέρι θὰ σοῦ τὸν συγυρίσομε. Ἄκου, λοιπὸν, καὶ θὰ δεῖς, ποῦ στὸ δικὸ σου κράτος, μεγάλε μας ἀρχηγέ, εἶναι δυνατὸ καὶ ἡ πῆτα νᾶναι σωστὴ καὶ ὁ σκύλος χορτάτος !

1. Ἐπαμ. Κυριακίδου : Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 564.

2. Γ. Ἀσπρέα : Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 207.

Λοιπόν, πριν από τέσσερα (!) χρόνια ο κύριος αυτός στρατηγός Κριεζώτης, που θέλει να μάς κάνει το ζόρικο, είχε πιάσει παράνομα έναν πολίτη, Πετεινάρη τον λέγανε, και του πήρε κάμποσα χρήματα. Αυτό είν' το πρώτο!

Μά έχουμε κι άλλο.

Την ίδια κείνη χρονιά, δώ και τέσσερα (!) χρόνια δηλαδή, και μάλιστα το μήνα Σεπτέμβρη, είχε κλείσει ο κύριος αυτός στρατηγός Κριεζώτης στη φυλακή, άδικα των άδικων, για να τους βγάλει χρήματα χωρίς άλλο, κάμποσους πολίτες. Δέ μάς χρειάζεται τίποτε άλλο, οι πράξεις αυτές προβλέπονται και τιμωρούνται από το νόμο. Και ξέρετε τι προβλέπει ο νόμος; Προφυλάκιση! Νά τον κλείσουμε λοιπόν μέσα να συχάσουμε!»

“Αμ’ έπος άμ’ έργον! Βγήκε «ένταλμα συλλήψεως» κατά του Κριεζώτη, τον έπιασαν και τον μπουντρούμιασαν. Νά μάθει αυτός ν’ αντιπολιτεύεται τον Κωλέτη! Άλλά... τά παληκάρια του Κριεζώτη δέν κάθησαν με σταυρωμένα χέρια. Άκούμπησαν κάτι στην παλάμη των φρουρών κι ο Κριεζώτης ξαναβρέθηκε στέν καθαρόν άέρα, λεύτερο πουλάκι.

Συνάζει τότε καμιά έξακκοσαριά παληκάρια, ταμπουρώνεται στην Έλεούσα, κοντά στη Χαλκίδα, και σηκώνει το μπαϊράκι της άνταρσίας.

Ο ΚΩΛΕΤΗΣ έλειπε κείνες τις μέρες από την Άθήνα. Έίχε πάει στ’ Άνάπλι για να κάμει μνημόσυνο τής μάνας του, που ήταν θαμμένη εκεί.

“Όπου, παρουσιάζεται μπροστά του ένας άνθρωπος του λαού και του λέει, πώς ο Κριεζώτης επαναστάτησε και με τά στρατέματά του βάδιζε κατά τής Άθήνας. Κι έλεγε κι έλεγε ο άνθρωπος. “Ο Κωλέτης άκουε, χωρίς να μιλάει. Τίποτε δέν είχε μάθει ως τώρα για την άνταρσία του Κριεζώτη. “Όμως, δέν έδειχνε καμιά ταραχή. “Όσοι ήταν γύρου του, έπίσημοι κι άνεπίσημοι, τον κοίταζαν στα μάτια, ταραγμένοι βέβαια, κι άνήσυχτοι μ’ αυτά π’ άκουγαν. Άτάραχος ο Κωλέτης άκουε κι ο άνθρωπος έλεγε κι έλεγε. Τέλος, ο άνθρωπάκος σόπασε. Έίχε πεί ο,τι ήξερε με κάθε λεπτομέρεια. Του λέει τότε ο Κωλέτης:

«Δέν τά ξέρεις δλα, ήγαπητέ! Έγώ έχω χαμπέρια, πώς τά βασιλικά στρατέματα κινήθηκαν άμέσως και χτύπησαν τον Κριεζώτη, του σκόρπισαν τους συντρόφους και τον ίδιον τον έπιασαν ζωντανό!»

Κόκκαλο δλοι! Έπίσημοι κι άνεπίσημοι! Ποϋ τά είχε μάθει αυτά; Ποιός του τά είχε πεί; άναρωτιόνταν, θάμαζαν κι άπορούσαν.¹

Κι όμως δέν του τά είχε πεί κανένας! “Έτσι, στο βρόντο τά είχε πεί. Τά αυτοσχεδίασε κείνη τή στιγμή!

Και το νόστιμο είναι που, όπως θα δοϋμε, ή άνταρσία του Κριεζώτη είχε σχεδόν το τέλος που με τή φαντασία του είχε πλάσει ο Κωλέτης!

1. Γιάννη Βλαχογιάννη: «Ίστορική Άνθολογία», σελ. 96.

ΕΦΥΓΕ στη στιγμή ὁ Κωλέτης γιὰ τὴν Ἀθήνα. Σὰν ἔφτασε, ζήτησε νὰ μάθει τί μέτρα εἶχαν παρθεῖ κατὰ τοῦ στασιασῆ. Τὸν πληροφοροῦσαν πὼς εἶχαν στείλει κατὰ τοῦ Κριεζώτη τὸν ὑπασπιστὴ τοῦ βασιλιᾶ Γαρδικιώτη Γρίβα—ἀδερφὸ τοῦ Θεωδωράκη Γρίβα. Καλεῖ ὑπουργικὸ συμβούλιο καὶ τοὺς βάζει ὄλους μπροστά, μὰ μὲ τὸ μαλακό. Τοὺς λέει :

«Ἡ κυβέρνηση ἔπρεπε νὰ ξέρει, πὼς μονάχα ὁ ταχτικὸς στρατός, ὡς εἶναι καὶ λιγότερος, μπορεῖ νὰ νικήσει τὸν Κριεζώτη. Δὲν πρέπει νὰ χυνοῦμε ἐπιτοσόνη στοὺς ἄταχτους, δταν ἔχουν νὰ κάμουν μ' ἄλλους ἄταχτους, ἀλλὰ οὔτε κι οἱ ταχτικοὶ δέχονται γι' ἀρχηγό τους ἕναν ἄταχτο, ὅπως εἶναι ὁ Γαρδικιώτης, ποὺ στείλατε. Δὲν ἔχει καμιὰ σημασία, ποῦναι κι ἔξυπνος καὶ παληκάρι. Ἔπρεπε, λοιπόν, νὰ διορίσετε διοικητὴ τοῦ στρατοῦ ἕναν ἀπ' τοὺς ταχτικούς. Τοὺς ξέρω καλὰ τοὺς ἄταχτους ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης. Ὅσο παληκάρια εἶναι στὸν πόλεμο, τόσο ἀχόρταγοι εἶναι στὶς ἀπαιτήσεις τους. Ἄν τῶρα ὁ Γαρδικιώτης νικήσει τὸν Κριεζώτη, πὼς θὰ μπορέσουμε νὰ οἰκονομήσουμε τίς ἀπαιτήσεις του ;»¹

Ο ΓΑΡΔΙΚΙΩΤΗΣ κατάφερε νὰ νικήσει τὸν Κριεζώτη. Σὲ μιὰ συμπλοκὴ μάλιστα πληγώθηκε ὁ Κριεζώτης στὸ χέρι βαριά. Μόλις κρατιόταν τὸ πληγωμένο χέρι στὴ θέση του καὶ δὲν ὑπαρχε καμιὰ ἐλπίδα νὰ σωθεῖ. Μὲ τὸ γερὸ του χέρι ὁ ἀτρόμητος κείνος ἀντρας ἔκοψε πέρα γιὰ πέρα τὸ πληγωμένο χέρι.² Βλέποντας πὼς εἶχε νικηθεῖ, μπήκε σ' ἕνα καράδι μαζὶ μὲ σαράντα πιστοὺς συντρόφους του, κι ἔφυγε γιὰ τὴν Κύμη. Ἀπὸ κεῖ πῆγε στὴ Χιὸ κι ἀπὸ κεῖ στὴ Σμύρνη. Οἱ Τούρκοι τοῦ δῶσαν ἄδεια νὰ μείνει στὸν τόπο τους. Πέθανε ἐκεῖ, χωρὶς νὰ ξαναγυρίσει στὴν Ἑλλάδα.

ΣΤΟ ΠΑΛΑΤΙ μαθεύτηκε ἡ εἶδηση τῆς νίκης τοῦ Γαρδικιώτη τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ. Τὴν ἀνάγγειλε χαρούμενος ἕνας παλατιανός, προσθέτοντας πὼς ὁ στασιαστὴς Κριεζώτης ἔμεινε μ' ἕνα χέρι. Χάρηκαν ὄλοι καὶ μὲ κάθε τρόπο δείχνανε τὴν εὐχαρίστησή τους καὶ γελοῦσαν μὲ τὸ πάθημα τοῦ Κριεζώτη. Μόνο ὁ γνωστός μας Χατζηχρήστος, ὄχι μόνο δὲν ἔδειχνε χαρὰ, μὰ ταραχτήκε τόσο ποὺ τοῦπεσε τὸ κουτάλι ἀπὸ τὰ χέρια.

«Τὶ τρέχει, στρατηγέ ;» ρώτησε ἡ Ἀμαλία. «Σᾶς κακοφάνηκε μὲ τὴν εἶδηση ;»

«Κρίμα, κρίμα, παιντί μου βασίλισσα ! Κεῖνο τὸ χέρι ἔκοψε Τούρκους, ἔδωκε λευτεριά ἐμᾶς καὶ τρώμε ἐντῶ πέρα. Κακό, κακὸ νὰ γελάμε. Μὰ τί νὰ πῶ κι ἐγώ ; Γκριζώτη παληκάρι ἦταν, μυαλὸ ὄχι.»³

Ἡ ψυχρολουσία αὐτὴ τοῦ ἀγνοῦ πολεμιστῆ τοὺς συνέφερε ὄλους καὶ κατέβασαν τὰ μούτρα.

1. Γιάννη Βλαχογιάννη : «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 96—97.

2. Γ. Κρέμου : Ὁρ. cit., τόμ. Δ', σελ. 1100.

3. Τρύφ. Εὐαγγελίδη : Ὁρ. cit., σελ. 361—362.

ΕΞΟΝ ΑΠΟ τις δυο αὐτὲς στάσεις, τοῦ Γρίβα καὶ τοῦ Κριεζώτη, ἡ ἀντι-πολίτευση κι οἱ ξένοι ξεσήκωσαν κι ἄλλες μικρότερες, ὅπως τοῦ Φαρμάκη στὸν Ἑπαχτο, τοῦ Παπακώστα, Κοντογιανναίων, Μπαλατζοῦ, Βελίντζα κι ἄλλων πολλῶν, μὰ ὄλους αὐτοὺς τοὺς τσάκισε ὁ Κωλέτης. Πολλοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν γιὰ τὴν Τουρκία.

Κι οἱ αἴτιοι γιὰ ὅλ' αὐτὰ ;

Οἱ πολιτικοὶ μας καὶ οἱ ξένοι.

«Σὰς ἐρωτῶ, ἐσὰς τοὺς Ἐκλαμπρότατους καὶ μεγαλόγνωσους πολιτικούς τῆς Ἑλλάδος ἀρχὴ καὶ τέλος :

Ἄν ἤρθατε ἀπὸ καλωσύνη σας νὰ μᾶς φωτίσετε, νὰ μᾶς λευτερώσετε, διατί νὰ χυθοῦν αὐτὰ τὰ αἷματα ὁποῦ χύθηκαν καὶ ἡ πατρίδα νὰ εἶναι εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦ εἶναι ὡς τὴν σήμερον, καὶ νὰ γένει αὐτήνη ἡ δυστυχία γενικῶς εἰς τοὺς τίμιους ἀνθρώπους ;»¹

Ο ΚΩΛΕΤΗΣ δὲ θέλησε νὰ φανεῖ αὐστηρὸς στοὺς νικημένους στασιαστές, δηλ. στοὺς στρατιῶτες, γιὰ τὴν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ εἶχαν ξεφύγει. Ἀκολούθησε καὶ τῶρα τὴ γνωστὴ του μέθοδο : Νὰ τοὺς ξεφορτώνεται στέλνοντάς τους παραπέρα. Στὸν καιρὸ τοῦ Ἀγώνα, σὲ κάτι τέτοιες περιπτώσεις ἢ ὅταν δὲ μπορούσε νὰ τοὺς θρέψει, ἔλεγε :

«Ἄς πᾶνε στὰ ἐνδότερα τοῦ Μοριᾶ καὶ ἄς διασκορπισθῶσι στὰ χωριά».

Μ' ἄλλα λόγια, ἄς πᾶνε νὰ πλιατσικολογήσουν τὸν πληθυσμὸ κι ἄς μ' ἀφήσουν ἐμένα ἡσυχο.

Τῶρα, ἀντὶς γιὰ τὰ «ἐνδότερα», τοὺς ἔστειλε δξω ἀπὸ τὰ σύνορα, πρὸς τὴν Ἠπειρο. Ἔτσι, ἐξυπηρετοῦσε καὶ τὸ «ἐθνικὸ» συμφέρο, δημιουργώντας ζητήματα στοὺς Τούρκους καὶ κρατώντας ἄσβεστη τὴ φλόγα τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν ὑποδούλων. Φυσικά, τοῦτοι οἱ δυστυχισμένοι νικημένοι, μὴν ἔχοντας πῶς νὰ ζήσουν κει στὸν ξένο τόπο, τὸ ρίχνανε στὶς κλεψιῆς καὶ στὶς ληστεῖες καὶ πολὺ λίγο ἀσχολοῦνταν νὰ κρατοῦν ἄσβεστη τὴ φλόγα τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν — σάμπως δὲν εἶχαν πατριωτισμὸ οἱ Ἠπειρώτες κι ἔπρεπε νὰ τοὺς στείλει ἀπὸ δῶ ὁ Κωλέτης !

Μὰ τὸ σπουδαιότερο ποὺ πετύχαινε μὲ τὴν ἐπιείκειά του πρὸς τοὺς στασιαστές, ἦταν, ποὺ ἔκανε ἡ μετριοπάθειά του αὐτὴ καλὴ ἐντύπωση στὸ λαό. Μὴν ξεχνᾶμε, πῶς βρισκόμαστε σὲ προεκλογικὴ περίοδο κι οἱ ψήφοι τοῦ λαοῦ τοῦ χρειάζονται.

ΑΕΙΖΕΙ νὰ ποῦμε δῶ πῶς ἐκμεταλλεύτηκε τὴ νίκη του ὁ Γαρδικιώτης κι ἂν βγῆκαν ἀληθινὲς οἱ προβλέψεις τοῦ Κωλέτη, ποὺ εἶχε πεῖ στὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο πῶς θὰ τοὺς γίνονταν ἀνοικονόμητος.

1. Γιάννη Μακρυγιάννη: Ορ. cit., σελ. 540.

Ἐπιγράψω ἀπὸ τὸ Γούδα :

«Ὁ στρατηγὸς Γαρδικιώτης, ποὺ εἶναι μαζί καὶ ἀυλάρχης καὶ σταυλάρχης καὶ ὑπασπιστὴς τῆς Α. Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος, γιὰ νὰ μὴν κάθεται καὶ κάνει λεπτομερειακὰ παζάρια κατὰ τὶς δωροδοκίες, εἶχε κάμει λίστα τῶν θέσεων καὶ ἀξιωματῶν καὶ ἀντίκρυ εἶχε γραμμένο τὸ ποσό ποὺ ἔπρεπε νὰ τοῦ δοθεῖ. Ὅλοι ἔπρεπε νὰ συμμορφώνονται μὲ τὴ λίστα αὐτή, λ.χ. γιὰ νὰ γίνεις ὑπουργὸς ἔπρεπε νὰ δώσεις στὸ στρατηγὸ ἄλφα ποσόν, γιὰ νὰ γίνεις γεροϋσιαστὴς — διορίζουνταν τότε οἱ γεροϋσιαστὲς, δὲν ἐκλέγονταν — βῆτα ποσόν καὶ πάει λέοντας. Ἄν κανένας δὲν πιστεύει σ' αὐτὰ ποὺ γράφω, μποροῦμε νὰ τοῦ ὀνομάσουμε καὶ ὑπουργοὺς καὶ γεροϋσιαστὲς καὶ δεσποτάδες καὶ ἄλλους ἀνώτερους λειτουργοὺς τοῦ κράτους, ποὺ διορίστηκαν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, δωροδοκώντας δηλ. τὸ Γαρδικιώτη».¹

57. Οἱ ἐκλογὲς τοῦ 1847.

ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ αὐτὲς ὁ Κωλέτης θριάμβευσε. Ἐξασφάλισε τὰ 5/6 τῶν ψήφων τοῦ λαοῦ.² Ἦταν γνήσιο τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν ; Οἱ γνώμες πάνου σ' αὐτὸ εἶναι διχασμένες. Γράφει ὁ Κυριακίδης :

«Οἱ ἐκλογὲς «διεξήχθησαν καλῶς» καὶ ἀπέτελεσαν θρίαμβο τοῦ Κωλέτη. Ἦταν τέτοια ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν πλειοψηφία τῶν κυβερνητικῶν ψήφων καὶ στὴ μειοψηφία τῶν ἀντιπολιτευομένων κομμάτων, ποὺ καθόλου δὲ μπορεῖ αὐτὴ ν' ἀποδοθεῖ σ' ἐπεμδάσεις»³

Ὅχι ! γράφει ὁ Μακρυγιάννης, ποὺ ἦταν σύγχρονος καὶ αὐτόπτης.

«Ὁ Κωλέτης ἄρχισε νὰ κάμει τὶς ἐκλογές. Ἄν δὲν εἶχαν οἱ συντρόφοι του ψήφους πολλοὺς κατὰ τὸν νόμον, γιόμιζαν τὶς κάλπες αὐτοὶ καὶ τῆς κυβέρνησης τὰ ὄργανα. Παντοῦ εἰς τὸ κράτος γίνηκαν σκοτωμοὶ καὶ ἀφανισμὸς τῶν κατοίκων. Ὁ Κωλέτης πήρε ὅλες τὶς ἐκλογές καὶ ὁ Μαυροκορδάτος οὔτε εἰς τὶς ἑκατὸ μιά».⁴

Τὰ ἴδια γράφει καὶ ὁ Κορδάτος : «Οἱ ἐκλογὲς στὶς περισσότερες ἐπαρχίες ἔγιναν μὲ τὴ βία... Τὰ ἐκλογικὰ ὄργανα ἦταν πρωτάκουστα. Ἡ ἐκλογικὴ νίκη τοῦ Κωλέτη ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς τρομοκρατίας».⁵

Καὶ ἀντικρούει τὸν Κυριακίδη μὲ τὸ ἐπιχείρημα πῶς «ἶσα - ἶσα ἡ μεγάλη

1. Ἄναστ. Γούδα : «Ἰπόμνημα γ' πρὸς τὶς προστάτιδες δυνάμεις τῆς Ἑλλάδας καὶ πρὸς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον», Κέρκυρα 1862, σελ. 17.

2. Γ. Ἀσπρέα : *Op. cit.*, τόμ. Α', σελ. 209.

3. *Op. cit.*, τόμ. Α', σελ. 564—565.

4. Γιάννη Μακρυγιάννη : *Op. cit.*, σελ. 512.

5. *Op. cit.*, τόμ. Γ', σελ. 428—429.

πλειοψηφία τῶν κυβερνητικῶν δείχνει, πὼς ἔγιναν νοθεῖες κι ἐπεμβάσεις τόσες πολλές, πὸ πλαστογράφησαν τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ».¹

Ὁ Κρέμος ἀκολουθεῖ τῇ μέσῃ ὁδῷ :

«Γίνηκαν, φυσικά, ἐπεμβάσεις, ὅπου ἦταν δυνατό, μὰ ἡ τάξη κρατήθηκε κι οἱ ἐκλογές στὸ σύνολό τους γίνηκαν μὲ ἡσυχία».²

Ὅμως, ὁ Thouvenel, πὸ κάτι ἤξερε ἀπὸ Κωλέτη, ἔγραφε πρὶν ἀπὸ τίς ἐκλογές στὸ φίλο του Cuvillier - Fleury :

«Les élections ne se passeront point sans coups de fusil» (=οἱ ἐκλογές δὲ θὰ περάσουν καθόλου χωρὶς ντουφεκιές).³

Ὅσοι δέχονται πὼς οἱ ἐκλογές ἐπὶ πρωθυπουργίας Κωλέτη ἦταν γνήσιες, σίγουρα ξεχνοῦν πὼς ἡ βία, ἡ τρομοκρατία, ἡ διαφθορὰ κι ὁ τραμπουκισμὸς ἦταν τ' ἀγαπημένα ὀπλα του σὲ κάθε του ἐνέργεια καί, φυσικά, πὸ πολὺ στίς ἐκλογές.

1. Op. cit., τόμ. Γ', σελ. 429.

2. Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 1100.

3. Op. cit., p. 116.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΝ ΚΟΛΠΟΙΣ ΑΒΡΑΑΜ

58. Ἡ ἀρρώστια.

ΠΡΙΝ ΧΑΡΕΙ καλὰ-καλὰ τὸν ἐκλογικὸ τοῦ θρίαμβο ὁ Κωλέτης ἀρρώ-
στησε ξαφνικὰ στὶς 17 τοῦ Αὐγούστου 1847.

Τὰ νεφρὰ τοῦ ἔπαψαν νὰ λειτουργοῦν καὶ σταμάτησε τὸ οὖρος τοῦ. Οἱ
γιατροὶ πάσκιζαν μὲ βδέλλες, ἀφαιμάξεις, βίαιους ἰδρώτες κι ἄλλα τέτοια νὰ
τὸν κάμουν καλὰ, μὰ ἡ ἀουρία συνεχίζονταν. Ὁ Ὀθωνας τοῦ στάθηκε πονε-
τικὸς συμπαραστάτης στὴν ἀρρώστια τοῦ. Κι ὁ ἴδιος τὸν ἐπισκέφτονταν καὶ
συχνοὺς ἀγγελιαφόρους ἔστελνε νὰ μαθαίνει νεώτερα ἀπ' τὴν πορεία τῆς ἀρρώ-
στιας τοῦ πρωθυπουργοῦ τοῦ.

Στὶς 25 τοῦ Αὐγούστου οἱ γιατροὶ εἶχαν ἀπελπιστεῖ. Ὁμόφωνα εἶχαν
ἀποφανεῖ, πὼς ὁ ἀρρωστος βιάδιζε πρὸς τὸ μοιραῖο τέλος. Ἐγγραφε ὁ
«Αἰώνας» :

«Ὁ ἀρρωστος ὑποφέρει πολὺ. Ἔχει κι ἐσωτερικὸ ἀπόστημα μὲ πύο, τὰ
νεφρὰ τοῦ παράλυσαν ὀλότελα καὶ δὲ λειτουργοῦν».¹

Ὁ Ὀθωνας ξακολουθοῦσε νὰ πηγαίνει νὰ τὸν βλέπει. Σὲ μιὰ τοῦ μάλι-
στα ἐπίσκεψη ἔμεινε ὡς μισὴ ὥρα ὀλομόναχος μὲ τὸν ἀρρωστο μὲ κλεισμένες
τις πόρτες. Τὶ εἰπώθηκε μεταξύ τους, μᾶς εἶναι ἀγνωστο.

Κάθε μέρα ἡ κατάστασή τοῦ χειροτέρευε. Οἱ πόνοι τοῦ ἦταν φριχτοί.
«Οἱ λεόντιοι βρυχηθμοὶ τοῦ γέμιζαν τὴν Ἀθήνα πένθος».²

Ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς δὲν ἔλειπε σχεδὸν ἀπὸ τὸ κρεβδᾶτι τοῦ ἀρρωστοῦ.
Στὶς 30 τοῦ Αὐγούστου ἔγγραφε στὸ Γκιζώ :

«Κύριε ὑπουργέ,

Ἵστερα ἀπὸ ἐντονώτατο ἀγῶνα 15 μερῶν, ποὺ εἶναι ἀγῶνας κράσης

1. 27 τοῦ Αὐγούστου 1847.

2. Παναγ. Σούτσου : Ορ. cit., σελ. 10.

δυνατής και ψυχής ισχυρής ενάντια σ' αγιάτρευτη αρρώστια, ο Κωλέτης πεθαίνει. Πιθανολογείται, πώς το τέλος της σημερινής μέρας θάνατι και το τέλος των πόνων του και της ζωής του. "Όποιοι τον δει τις τελευταίες αυτές μέρες της ζωής του, θά δμολογήσει, πώς ο θάνατός του αποτελεί μέρος της δύναμης και της γαλήνης της ψυχής του. "Από την αρχή που αρρώστησε, είχε καταλάβει, πώς η αρρώστια του ήταν αγιάτρευτη και έδλεγε σ' έλους.

"Ήταν βέβαιος πώς τὰ γιαιτρικά σὲ τίποτε δὲ θὰ ὤφελοῦσαν, τᾶπαιρνε ὅμως γιαιτὶ τοῦ τᾶδιναν φίλοι. Κάθε μέρα ο βασιλιάς πηγαίνει και τὸν βλέπει. "Ἡ Α.Μ. θέλησε νὰ ζητήσῃ τις τελευταίες συμβουλές ἐνὸς πολιτικοῦ, πὸ νοιώθει μὲ πόνον τὸ χαμὸ του.

Χτές, προσπαθώντας ο βασιλιάς νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα του, δοκίμασε νὰ κουδεντιάσῃ μαζί του γιὰ τελευταία φορά. Μὲ κάλεσε κοντά του ο ἄρρωστος, γιὰ νὰ τὸν κρατῶ, καθὼς θὰ κάθονταν, μὰ οἱ δυνάμεις του τὸν εἶχαν πιά παρατήσῃ. "Ἐπιασε τὸ βασιλιά ἀπὸ τὸ χέρι και τοῦπε :

«Μεγαλειότατε, εἶχα πολλὰ νὰ σᾶς πῶ, μὰ δὲ μπορῶ πιά. "Ἴσως αὔριο νὰ βοηθήσῃ ο θεὸς νᾶδρω τις δυνάμεις μου...»

Σὰν ἔφυγε ο "Οθωνας, μὸ λέει ο ἄρρωστος :

«Και σὲ σένα, φίλε μου, εἶχα πολλὰ νὰ σοῦ πῶ, μὰ δὲ μπορῶ. Εὐχαριστήστε ἀπὸ μέρους μου τὸ βασιλιά σας και τὴ βασίλισσά σας γιὰ τὴν εὐνοια, πὸ πάντοτε δειξάν σὲ μένα. Μιλήστε γιὰ μένα στοὺς φίλους μου στὴ Γαλλία. Πέστε τοὺς τελευταίους μου ἀσπασμοὺς στὸν κ. Guizot, στὸν κ. De Broglie, στὸν κ. Eynard. "Ὡς τὴν τελευταία μου πνοὴ ἀκολούθησα τις συμβουλές τους, ὅσο μπόρεσα. Πρέπει νᾶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ μένα. "Ο βασιλιάς μὸυπε, πρὶν ἀπὸ λίγο, πὼς ἔλοι χωρὶς ἐξαίρεση, φίλοι μου και ὀχτροί μου, λυποῦνται. Αὐτὸ μ' εὐχαριστεῖ, ἀλλὰ τὸ ἔργο μου δὲν τέλειωσε. "Αν μποροῦσα νὰ τ' ἀρχίσω πρὶν δώδεκα χρόνια, θὰ πέθαινα εὐχαριστημένος. Δὲ μπορῶ πιά νὰ μιλήσω, βοηθήστε με νὰ ξαπλωθῶ, θάθελα νὰ μὸυρχονταν λίγος ὕπνος».

"Απὸ τότε, τις στιγμὲς τῆς ἡσυχίας ἀκολουθοῦν ἀμέσως πνιγηρὲς προσβολές. Στις λίγες στιγμὲς, πὸ σταματάει ἡ παραφροσὺνη του, τὸν ἀκοῦμε νὰ τραγουδάει τραγούδια τῆς νιότης του...»¹

ΔΕ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ νὰ τὸ πὸυμε δῶ, πὼς οἱ φίλοι του παρακολουθοῦσαν τὴν πορεία τῆς ἀρρώστιας του μὲ μεγάλη ἀγωνία. Οὔτε ἀκόμα, πὼς οἱ ἀγνὲς λαϊκὲς μάζες εἶχαν συγκινηθεῖ. Σὰν διαδόθηκε μιὰ μέρα, πὼς μπόρεσε ο Κωλέτης νὰ οὐρήσῃ, πολλοί χάρηκαν εὐλικρινὰ και δίνανε συχαρίκια ο ἕνας στὸν ἄλλο. Στείλανε μάλιστα οἱ φίλοι τοῦ Κωλέτη ἀνθρώπους και στὸν Πειραιὰ νὰ πὸυνε τὴν εὐχάριστη εἶδηση. "Ο "Οθωνας μὲ τὴν "Αμαλία εἶχαν βγει περίπατο μὲ τ' ἄλογά τους, καθὼς τὸ συνήθιζαν. Στὸ γυρισμὸ τους,

1. Γιάννη Βλαχογιάννη : «Ἱστορικὴ "Ανθολογία», σελ. 98—99.

ἔτρεξαν πολλοί, βγήκανε μπροστὰ ἀπὸ τ' ἄλογα κι ἄρχισαν νὰ φωνάζουν :
« Κατούρησε ! Κατούρησε ! »¹

Μὰ ἡ εἶδηση δὲν ἦταν ἀληθινή. Οἱ γιατροὶ τοῦ εἶχαν κάμει μιὰ παρα-
κέντηση γιὰ νὰ τοῦ βγάλουν πύο, μὰ ἀντὶς πύο βγήκε αἷμα. Ἡ ἀουρία συ-
νεχίζονταν ἐπίμονα.

Στὶς 30 τοῦ Αὐγούστου τὸν ἐπεσκεφτήκαν οἱ περισσότεροὶ γιατροὶ τῆς
Ἀθήνας καὶ δυὸ Γάλλοι, ποὺ βρίσκονταν τότε σὲ γαλλικὰ καράβια στὸ λι-
μάνι τοῦ Πειραιᾶ. Κάθε προσπάθειά τους πῆγε χαμένη. Παρατείνανε τὴν
ἀγωνία καὶ τοὺς πόνους του, ἐνῶ δὲν ὑπαρχε καμιὰ ἐλπίδα σωτηρίας. « Ὅλοι
πιὰ τώρα τῶχαν πάρει ἀπόφαση καὶ δὲν ἄκουγες στὴν πρωτεύουσα ἄλλο
παρά : « Πεθαίνει ὁ Κωλέτης ! ».

Μὲ τὴν ἴδια συγκίνηση κι ἀγωνία παρακολουθοῦσαν τὶς τελευταῖες μέρες
τοῦ Κωλέτη κι οἱ φίλοι του Γάλλοι. Ἐγραφε ὁ Γκιζῶ στὸν Πισκατόρου :

« Ἐλπίζω στὸ θεό, πῶς ὁ Κωλέτης δὲ θὰ πάει τόσο γλήγορα ν' ἀντα-
μῶσει τὴν ἔνδοξη χορεία τῶν ἀντρῶν τοῦ Πλουτάρχου ».²

59. Ὁ θάνατος.

ΤΕΛΟΣ στὶς 31 τοῦ Αὐγούστου 1847, στὶς 6 τὸ πρωτὸ ὁ Κωλέτης πέ-
θανε « σιγοτραγουδώντας ἕνα κλέφτικο τραγούδι ». ³ Ὁ Ὄθωνας τὸν θρήνησε
εὐλιχρινὰ κι ὁ Πισκατόρου « ἔκλαιε μπρὸς στὸ νεκρὸ σὰ μικρὸ παιδί ».⁴

Ἐγινε ἀμέσως νεκροψία καὶ βρέθηκε τὸ ἕνα του νεφρὸ πετρωμένο καὶ
τὸ ἄλλο σὲ κατάσταση, ποὺ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ.

Ἀμέσως ὁ Ὄθωνας ἔβγαλε τοῦτο τὸ διάταγμα :

« Μαθόντες μὲ μεγάλη θλίψη τῆς ψυχῆς μας τὸ θάνατο τοῦ προέδρου
τοῦ Ἡμετέρου ὑπουργικοῦ συμβουλίου, τοῦ περινούστατου Γιάννη Κωλέτη,
ποὺ τόσον ἔνδοξα ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν πατρίδα καὶ ποὺ προσέφερε στὸ
θρόνο μας ἔξοχος καὶ πιστότατες ὑπηρεσίες

Διατάσσουμε

νὰ πενθοφορήσουν ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ πέντε
μέρες.

Ἀθήνα 31 τοῦ Αὐγούστου 1847

Ὄθωνας».⁵

1. Grenier : « La Grèce en 1863 », Paris, p. 133.

2. Δημ. Ἡλιόπουλου : Op. cit., σελ. 52.

3. α) Τρύφ. Εὐαγγελίδη : Op. cit., σελ. 363.

β) Ἀναστ. Γούδα : « Βίοι Παράλληλοι », τόμ. ΣΤ', σελ. 286.

4. Τρύφ. Εὐαγγελίδη : Op. cit., σελ. 364.

5. Ἐφημ. « Ἐλπίς », 3 τοῦ Σεπτέμβρη 1847.

Στὸ σπῆτι τοῦ νεκροῦ εἶχε παραταχθεῖ ἕνας λόχος στρατοῦ σὺν τιμητικῇ φρουρᾷ μ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸ Γ. Καλό. Ὁ νεκρὸς ἦταν στολισμένος μὲ τὴν ἑλληνικὴ φουστανέλλα του καὶ μ' ἄλλα του τὰ παράσημα, ἀνάμεσα σὲ σωροὺς λουλουδιῶν. Κάθε μιὰ ὥρα πέφταν κανονικῆς — τελευταίως ἀποχαιρετισμὸς τοῦ νεκροῦ.

Ἡ ΚΗΔΕΙΑ ΤΟΥ γίνηκε τὴν ἄλλη μέρα, 1η τοῦ Σεπτέμβρη, «κι ἦταν μεγαλοπρεπῆς. Ποτὲ ἢ Ἀθήνα δὲν εἶδε λαμπρότερη κηδεῖα».¹ Ἡ νεκρικὴ πομπὴ πέρασε μπροστὰ ἀπὸ τὸ παλάτι, ἀκολούθησε τὴν ὁδὸ Σταδίου, Αἰόλου κι ἔφτασε στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, ὅπου ψάλλθηκε ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ταφὴ ἔβγαλαν ἐπικήδειους λόγους ὁ Βάμβας, ὁ Ρήγας Παλαμῆδης κι ὁ Παναγιώτης Σουτσος. Ἦταν γὰ μιλῆσει κι ὁ Τερτσέτης, μὰ ξέσπασε ἄγρια καταιγίδα μὲ ἀστραπόβροντα καὶ δὲ μίλησε. Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, κοιτάζοντας ἀπὸ ἕνα παράθυρο τοῦ παλατιοῦ τὴν ἀνεμοθύελλα ἐκείνη, εἶπε :

«Ὁ θεὸς σκέφτεται ὅπως ἐμεῖς. Ξέρει τί ἀξίζει ὁ μακαρίτης. Πέθανε πρὶν ἀπὸ λίγο ἕνας ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας».²

Θὰ βάλουμε δῶ σύντομες περιγραφὲς τῆς κηδεῖας ἀπὸ φημερίδες τῆς ἐποχῆς, μὲ τίς σχετικῆς μνηχτές τους φυσικά :

«Τὴν περασμένη Δευτέρα ἔγινε ἡ κηδεῖα τοῦ Κωλέτη μ' ἄλλη κείνη τὴν πομπὴ πού ζητοῦσε ἡ θέση του σὺν πρωθυπουργοῦ καὶ μ' ἄλλες τίς τιμῆς τοῦ ἀντιστρατηγικοῦ βαθμοῦ, πού τοῦδωσε στίς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. Τὸ κακὸ ὅμως εἶναι, πού δὲν πρόφτασε νὰ δημοσιέψει τὸ διορισμὸ του κι ἀμφιβάλλουμε, ἂν κι ὁ Πλούτωνας τὸν δεχτεῖ μὲ τίς τιμῆς τοῦ ἀντιστράτηγου, ἀφοῦ ὁ βαθμὸς αὐτός, σὺν ἀδημοσίετος, δὲν τοῦ εἶναι γνωστός. Οἱ συνάδελφοί του, σὰ νὰ μὴν τοὺς ἔφτανε τὸ διάταγμα τῆς πενηθοφορίας τῶν ὑπαλλήλων... θέλησαν νὰ ἐπιβάλουν τὸ πένθος καὶ στοὺς λεύτερους πολίτες. Ἀπὸ τὸ πρῶτ', λοιπόν, οἱ κλητῆρες τῆς ἀστυνομίας γυρνοῦσαν στοὺς δρόμους κι ὄχι μόνο ἐμπόδιζαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ δουλέψουν, μὰ δὲν τοὺς ἄφηναν οὔτε τὰ μαγαζιά τους νὰ χουν ἀνοιχτά. Μὰ, μ' ἄλλα αὐτά, λίγοι συνόδεψαν τὸ νεκρὸ. Στὴν κηδεῖα τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Ζαῖμη κι ἄλλων, ἄλλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀθήνας συνόδεψαν τοὺς νεκρούς, χωρὶς ἀστυνομικῆς διαταγῆς, ἐνῶ στὴν κηδεῖα τοῦ Κωλέτη ἔγινε τ' ἀντίθετο κι ἄς εἶχαν βγεῖ διαταγῆς τῆς ἀστυνομίας».³

1. Γ. Κρέμου : Ὁρ. cit., τόμ. Δ', σελ. 1101.

2. α) Δημ. Ἡλιόπουλου : Ὁρ. cit., σελ. 53.

β) Th. Piscatory : «Ἰ. Κωλέτης», Ἀθήνα 1952. (Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Πισκατόρου καὶ τὰ διπλωματικὰ ἀρχεῖα τοῦ ὀπουργεῖου τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας), σελ. 16.

3. Ἐφημ. «Ἀθηνά», 7 τοῦ Σεπτέμβρη 1847.

«Κατὰ δυστυχία», ἔγραφε ἡ «Καρτερία», «καὶ μπροστὰ στὸν τάφο τοῦ Κωλέτη δὲ μπορούμε νὰ σωπάσουμε, γιατί, μὲ τὴ διαγωγὴ του, θυσίας ὄλο τὸ Ἔθνος στὸ βωμὸ τῆς ματαιοδοξίας του καὶ τὸ δυστυχισμένο σπαράζει τώρα...

...Καὶ πενθήμερο πένθος διατάξατε καὶ μὲ τὴ βία ἀναγκάσατε τοὺς ἀνθρώπους νὰ κλείσουν τὰ μαγαζιά τους. Ὅμως, κοιτάξατε τὰ μάτια τῶν πολιτῶν; Εἶδατε σ' αὐτὰ καὶ τὴν παραμικρότερη λύπη; Εἶδατε νὰ παρακολουθοῦν τὴν κηδεῖα ἄλλοι, δξὸν ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους σας, ποὺ ὑποχρεώθηκαν νὰ τὴν παρακολουθήσουν; Τί χρειάζονται, λοιπόν, οἱ τιμὲς μιᾶς κυβέρνησης, ὅταν αὐτὲς δὲν εἶναι δίκαιες, ὅταν δὲν παίρνουν τὸ κύρος τους ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη, ὅταν μ' αὐτὲς θυσιάζεται ἡ ἀρετὴ καὶ ἐμψυχώνεται ἡ κακία;»¹

ΠΩΣ ΕἶΔΕ ὁ λαὸς τὸ θάνατο τοῦ Κωλέτη;

*Ὁ θάνατός του ἔσεισε τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος
καὶ πένθους πέπλον ἤπλωσεν ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος.²*

Ποιητικὴ ὑπερβολή! Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς οἱ φίλοι του, καὶ προπάντων οἱ παλιοὶ καπεταναῖοι, λυπήθηκαν εἰλικρινά. Τοὺς ἔλειψε ὁ προστάτης τους. Πολλοὶ πάλι, ποὺ εἶχαν πιστέψει στὰ κηρύγματα τοῦ Κωλέτη γιὰ ἄμεση ἀπελευθέρωση τῶν σκλάβων ἀδελφῶν, λυπήθηκαν πιδ πολὺ ἀκόμα, γιατί δὲν πίστευαν, πὼς μπορούσε νὰ βρεθεῖ εὐκολα ἀντάξιος διάδοχός του, συνεχιστῆς τῆς μεγαλοϊδεάτικης πολιτικῆς του. Τὸ ἴδιο γίνηκε καὶ μὲ τὸν ὑπόδουλο Ἑλληνισμό, «ἔπου τὸ ὄνομα τοῦ Κωλέτη ἀντηχοῦσε σὰν ἐγερτήριο σάλπισμα».³

¹Εκεῖ ἡ εἰδηση ἔπесе σὰν κεραυνός.

²Ἀλλὰ «ἀπὸ τὴ σωφρονουσα ἀκόμα μερίδα τοῦ Ἔθνους, ὁ θάνατός του ἀκούστηκε μὲ στεναγμὸ ἀνακούφισης, γιατί, στὴ φαύλη πολιτικὴ πορεία του, θῆρχουνταν κάποια ἀνάπαυλα».⁴

ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ πενήτησαν εἰλικρινὰ τὸ θάνατό του. Ἐγραφε ὁ Γκιζώ:

«Ἡ Ἑλλάδα ἔχασε τὸν ἐνδοξώτατο ἀπὸ τοὺς ἐπιζῶντες στρατιωτικούς,⁵ τὸ μοναδικὸ πολιτικὸ πρὸ ἀναδείχτηκε ἔξοχος, τὸ μοναρχικότατο⁶ ὑπουργὸ καὶ τὸν πιδ θερμὸ φίλο τῆς πατρίδας... Ἡ ἀπελευθέρωση, ἡ ἀνεξαρτησία καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἦταν ὁ μόνος πόθος τοῦ Κωλέτη. Κανένα συμφέρο, καμιὰ ἐπιθυμία, καμιὰ προσωπικὴ ἡδονὴ δὲν κρατοῦσε τὸν πόθο του τοῦτο... Γιὰ τὸ ἄτομό του τίποτε δὲ ζητοῦσε, παρὰ τὸ καλὸ τῆς

1. Ἐφημ. «Καρτερία», 3 τοῦ Σεπτέμβριου 1847.

2. Σάντου Καρύδη: «ᾠδὴ εἰς Ἰ. Κωλέτην», Ἀθήνα 1847, σελ. 3.

3. Ἐπαμ. Κυριακίδη: Ὁρ. cit., τόμ. Α', σελ. 566—567.

4. Π. Καρολίδη: Ὁρ. cit., τόμ. Γ', σελ. 376.

5. Ὅχι δά! (Σ.Σ).

6. Ἀπὸ τὸ μάλιστα (Σ.Σ).

πατρίδας. Ὁ βίος του ἦταν ἀπλούστατος καὶ πενιχρός, μὰ ἡ καρδιά του ἦταν θερμὴ καὶ μεγαλόψυχη. Σὰν γίνηκε ὑπουργὸς ἐνὸς βασιλείᾳ ποὺ κλονίζονταν, ἐνοιωσε τί ἔπρεπε νὰ κάμει γιὰ τὴ βασιλικὴ ἀξιοπρέπεια καὶ φρόντισε νὰ τὸν κάμει σεβαστὸ στὶς βουλὲς τῆς πατρίδας του.

Τὸ συνταγματικὸ πολίτευμα ἦταν γι' αὐτὸν μέσο παρὰ σκοπός. Σκοπὸς του ἦταν τὸ ἐθνικὸ μέλλον τῆς χώρας καὶ ὄχι ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωπικῶν ἐλευθεριῶν.¹ Ἡ προσδοκία, ἡ ἐπιθυμία, ἡ ἐλπίδα τῆς ἀναγέννησης ὄλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τραβοῦσε ὄλες τίς σκέψεις του καὶ ὅταν ἀκόμα ἤξερε πὼς ἀμεση πραγματοποίησὴ τῆς ἦταν ἀδύνατη, καὶ ὅταν ἀκόμα ἡ στοιχειώδης λογικὴ τοῦ ἐπέβαλλε νὰ μαζέψει τίς κάπως χιμαιρικὲς ὀρμὲς τῆς φαντασίας...

...Πέθανε ὑστερα ἀπὸ βίον ἐνδοξὸν καὶ μεγάλο, μὰ πρὶν ἀκόμα δείξει ὅ,τι εἶχε στὸ νοῦ του καὶ ὅ,τι ἦταν ἱκανὸς νὰ κάμει».²

Ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας διέταξε νὰ βάλουν τὴν εἰκόνα τοῦ Κωλέτη στὴν πινακοθήκη τῶν Βερσαλλιῶν, ἀνάμεσα στοὺς ἐνδοξοὺς ἄντρες τῆς Εὐρώπης.³

ΟΛΟΤΕΛΑ διαφορετικὰ, φυσικὰ, εἶδαν τὸ χαμὸ τοῦ Κωλέτη οἱ ἀντίπαλοί του. Ἄν ποῦμε πὼς πανηγύρισαν, δὲ λέμε τίποτε. Τὴν ἴδια μέρα τοῦ θανάτου του ἔγραφε ἡ «Ἀθηνα» :

«Ὁ Κωλέτης τέλος πάντων πέθανε σήμερον τὸ πρωτῆ».

Ἡ «Ἐλπίδα» ἦταν πιὸ ἀνελέητη :

«Σὰν ἄνθρωποι λυπηθήκαμε γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ ἀνθρώπου, σὰν πολῖτες τῆς Ἑλλάδας ὅμως, χαρήκαμε, ὅπως χάρηκε ὄλος ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας, ὅπως θὰ χارهῖ ὄλος ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδας...»⁴

ΝΑ ΚΙ ΕΝΑ ἐπίγραμμα «ἐμπνευσμένο» ἀπὸ τὴν πολιτεία τοῦ Κωλέτη σὰν πρωθυπουργοῦ :

*«Τὸν Κωλέτη, ποὺ μὲ τὴ βία καὶ τὸ δόλο ἐκλέχθηκε
γιὰ νὰ κυβερνήσει τὴν Ἑλλάδα,
τιμωρὸς ἦρθε ὁ θάνατος καὶ τὸν ἄραξε.
Κι ἡ Ἑλλάδα, στενάζοντας, ὄχι ἀπὸ πένθος,
μὰ ἀπὸ τὴν ὀργή τῆς, λέει:
Αὐτόν, πρὶν ἀπὸ τρεῖς χρόνια⁵ ἔπρεπε
νὰ τὸν εἶχε πάρει ὁ Χάρος!»⁶*

1. Κυνικὴ ὁμολογία, μὰ εἰλικρινέστατη (Σ.Σ.)

2. Γ. Ἀσπρέα : Ὁρ. cit., τόμ. Β', σελ. 131—132.

3. Δημ. Ἡλιόπουλου : Ὁρ. cit., σελ. 53.

4. Ἐφημ. «Ἐλπίδα», 3 τοῦ Σεπτέμβριου 1847.

5. Πρὶν δηλ. γίνεαι πρωθυπουργός (Σ.Σ.).

6. «Τὸν δόλφ ἤδὲ βίη αἰρόμενον Ἑλλάδος ἄρχειν

Νά τώρα κι ἓνα ἐπιτύμβιο :

«Ἐνταῦθα κείται ἡ σκόνη τοῦ Κωλέτη,
ποῦ νόμιζε πῶς ποτὲ δὲ θὰ πέθαινε,
ἀλλὰ θὰ ζοῦσε, γιὰ νᾶναι κακὸ ἀπέθαντο
γιὰ τὴν Ἑλλάδα».¹

ΕΝΑ ΜΟΝΑΧΑ μήνα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κωλέτη, ἔγραψε ὁ Thouvenel ἀπ' τὴν Ἀθήνα στὴν ἀδερφή του :

«Il n'est pas plus question du grand homme que d'une chevre morte (= Δὲ γίνεται περισσότερος λόγος γιὰ τὸν μεγάλο ἄντρα, ἀπ' ὅσος θὰ γίνονταν, ἂν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ψόφια γίδα).²

Οἱ «μεγάλοι ἄντρες» ὁμως, κύριε Θουβενέλ, ζοῦν στὴν ψυχὴ τῶν λαῶν αἰῶνες καὶ δὲν ξεχνιοῦνται σ' ἓνα μήνα μέσα!

60. Κρίσεις συγχρόνων του καὶ μεταγενεστέρων.

ΤΡΕΙΣ μέρες μετὰ τὸ θάνατό του, στίς 3 τοῦ Σεπτέμβρη 1847, ἔγραψε ἡ «Ἐλπίδα» :

«Ὅταν βλέπαμε τὴν ἀνομία νὰ κατανικαίει τίς κραυγὲς τῶν ἀδικημένων... ὅταν βλέπαμε τὸν ἡγεμόνα νὰ μὴ θέλει ν' ἀκούσει, ὅσα τοῦ λέγαν οἱ εὐσυνείδητοι βουλευτὲς κι ὁ ἀνεξάρτητος τύπος, ἀλλὰ ν' ἀκούει τὸν Κωλέτη... ὅταν βλέπαμε τοὺς ξένους προστάτες τοῦ Κωλέτη νὰ βουλώνουν τ' αὐτιά τους πρὸς στίς κραυγὲς τῆς Ἑλλάδας... ὅταν βλέπαμε τὴν πατρίδα νὰ τραβάει πρὸς τὸν ὄλεθρο καὶ τὸ μέλλον τῆς νὰ θυσιάζεται γιὰ χάρη ἑνὸς ἀγύρτη... μιὰ ἐσωτερικὴ φωνὴ μᾶς ἔλεγε :

«Θάρρος! ὑπάρχει ὁ γέρο· Σαβᾶθ... ἀνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσσεται κύριος». Ναί! Τὸν «ἐβδελύχθη» ὁ Κύριος καὶ τώρα τὸν σκεπάζει λίγες σπιθαμὲς γῆ, αὐτὸν ποῦ νόμισε πῶς μὲ τὰ αἵματα καὶ τὴν δολιότητα μποροῦσε νὰ ἐμπαίξει: καὶ θεῖους κι ἀνθρώπινους νόμους... Μερικοὶ βασιλιάδες τῆς Εὐρώπης τὸν ὑποστήριξαν κι ἄς ἀδικοῦσε τὴν Ἑλλάδα, τὸν κάμανε ὄργανο τῶν καταχθονίων σχεδίων τους, μὰ λησμόνησαν κι αὐτοὶ πῶς «ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ θεὸς κελεύει».

Ἐκδικτικὸς ἐνακήφας μάρψα μὸρος Κωλέτην.

Ἡ δ' Ἑλλάς ὀτονόεσα ὑπὸ μῆνιδος, οὐχ ὑπὸ πένθους

«αὐτὸν ἔδει, ἔφη, πρὸ τριῶν ἡδὴ θανεῖν ἑτεῶν».

(Γρύφ. Ἐθαγγελισθ: Op. cit., σελ. 364).

1. «Ἦδε κόνις Κωλέτου, ὅς οὔποτ' οἶστο θνήσκειν,

ζῶειν δ' Ἑλλάδι πῆμ' ἄφθιτον ἐσόμενος».

(Γ'. Κρέμμου: Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 1103).

2. Op. cit., p. 147.

«Όλοι, ὅσοι θελήσαν καὶ θέλουν τὴν εὐτυχία τῆς πατρίδας, τὴν πρόοδο τοῦ Ἔθνους, τὴν εἰρηνικὴ ἀνάπτυξή του, κατηγορήθηκαν ὡς ἀναρχικοὶ καὶ ὀχτροὶ τῆς μοναρχίας καὶ καταδιώχτηκαν.»¹

Θάρρος, ἀδέρφια συναγωνιστές! Θάρρος ὄλοι, ὅσοι ἀγαπήσατε τὴν πατρίδα... Πάνου ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τῆς γῆς ὑπάρχει ὁ ἐπουράνιος πατέρας, ποὺ συχαίνεται «ἄνδρας αἱμάτων καὶ δολιότητος» καὶ φροντίζει γιὰ τὴν πατρίδα».

Νὰ τώρα πῶς εἶδε τὴν πολιτεία τοῦ Κωλέτη ὁ «Αἰώνας» :

«Ὁ μήνας ποὺ ἔθαψε τὸν ἀπολυταρχισμό στὰ 1843, ὁ Σεπτέμβρης, ἔθαψε καὶ τὸ σημαντικότερο ὄργανο τῶν ἀντισυνταγματικῶν καὶ τοῦ ξενισμοῦ. Ὁ Ρήγας Παλαμῆδης, στὸν τάφο του, τὸν ὀνόμασε «μεγάλου πολίτη, θερμὸ φίλο τῆς ἐλευθερίας, δυνατὸ στήριγμα τῆς ἐξουσίας, ποὺ μὲ τίς πολιτικὰς του ἰδέες ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ στὸ Ἔθνος». Ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος τὸν εἶπε «πυρπολητὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, πρῶτον ἐμφυτευτὴ τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας—στὰ Μέγαρα—δακτυλοδείκτη τῆς Ἐπταλόφου γιὰ καθέδρα ἑλληνικὴ, σφοδρὸ ἰσπεδωτὴ τῶν κομμάτων».

Πῶς μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ «μέγας πολίτης» ἓνας διαφθορέας τῶν ἠθῶν καὶ τῶν συνειδήσεων, γιὰτὶ ὁ ἴδιος δὲν εἶχε οὔτε συνείδηση, οὔτε ἦθη;

Πῶς μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ «φίλος θερμὸς τῆς ἐλευθερίας» ἓνας ἐμπαίχτης καὶ καταστροφέας τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν, ἓνας ποὺ ἦταν ὄλος ὕλη καὶ καθόλου πνεῦμα;

Πῶς μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ «δυνατὸ στήριγμα τῆς ἐξουσίας, ποὺ μὲ τίς πολιτικὰς του ἰδέες ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ στὸ Ἔθνος», ἓνας ἀνάληγτος ἐπίσκοπος, ἓνας σηματοφόρος προδότης τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ξενισμό, ἓνας ἀσεβὴς προδότης τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν Ἰησοῦτισμό, ἓνας δῆμιος τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων; Ποιὰ εἶναι τότε ἡ ἠθικὴ καὶ πατριωτικὴ θέση στὴν ἱστορία τῶν ἀληθινὰ μεγάλων ἀντρῶν; Πῶς θὰ φανεῖ τότε στὴν κοινωνία ἡ διαφορὰ τῆς ἀρετῆς ἀπὸ τὴν κακία, τῆς τιμῆς ἀπὸ τὴν ἀτιμία, τῆς πίστεως ἀπὸ τὴν ἐπιπορξία;

Ἄγούρτες! Σηκώσατε τὸ σάβανο τῆς πολιτικῆς ἀγυρτείας καὶ ἀπάνου στὸν τάφο ἀκόμα τοῦ Κωλέτη δείχνοντας τὴν Ἐπτάλοφο γιὰ νὰ ξεγελάσετε καὶ πάλι, γιὰ νὰ γαργαλίσετε καὶ πάλι χρόνιες καὶ μετέωρες ἐλπίδες.

Τί ἠθικὸ, τί πατριωτικὸ, τί μεγάλο ἔργο ἔκαμε ποτὲ ὁ μέγας σας πολίτης; Μετρήστε, ὡς εἶναι καὶ στὰ δάχτυλα, ποιῆς, πότε καὶ σὲ ποιὰ μέρη ἔδωκε μάχες στὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα ὁ ἐνδοξὸς σας ἀγωνιστής, αὐτὸς «ὁ θερμὸς φίλος τῆς ἐλευθερίας»;

Δειξτε μας συγκεκριμένα, ποιὸ μνημεῖο ἀληθινῆς δόξας ἄφησε; Νὰ τὸ πρῶτο του τρόπαιο :

1. Ἐννοεῖ τοὺς πρωτεργάτες τῆς 3ης τοῦ Σεπτέμβρη 1843 (Σ.Σ.).

Τὸ πνίξιμο τοῦ Νούτσου καὶ Παλάσκα κι ὕστερα τοῦ Δυσσέα στὸ αἷμα τῆς σκευωρίας καὶ τῆς ἐκδίκησης, στὰν ἦταν ὑπουργὸς στὰ 1822.

Νά τὸ δεύτερο τρόπαιό του σὰ μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ στὰ 1825 :

Ἡ λεηλασία κι ἡ σφαγὴ τοῦ Μοριᾶ, ποὺ διευκόλυε τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Ἀραπάδων τοῦ Μπραῖμη.

Νά τὸ τρίτο τρόπαιο σὰν ἀρχηγοῦ τῆς Μεγαρικῆς «ἀθανασίας» στὰ 1832 :

Κατάστρεψε τὸ πᾶν κι ἔβαλε σφαγὴ στὸ Ἄργος μὲ τις γαλλικὲς λόγχες.

Νά τὸ τέταρτο τρόπαιό του σὰν προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου στὰ 1834 :

Προγραφεὶς καὶ κατατρεγμοὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν προμάχων, ἡ ὑποκίνηση τῆς Μεσσηνιακῆς ἀνταρσίας, τὸ γέμισμα τῶν φυλακῶν τῶν Ἀναπλιῶ καὶ τῆς Πυλίας, οἱ καρμανιόλες, ἡ ὀλοκαύτωση τῶν συναγματικῶν νόμων καὶ τοῦ ταμείου γιὰ χάρη τοῦ ξενισμοῦ κι ἡ βίαιη καταδίκη σὲ θάνατο τοῦ ἀληθινὰ μεγάλο πολίτη καὶ σωτήρα Κολοκοτρῶνη.

Νά, τέλος, τὸ πέμπτο κι ἀνώτερο δῶρον τρόπαιό του σὰν πρωθυπουργοῦ στὰ 1844 : Ἡ παρωδία τῶν νόμων, ὁ ἐμπαιγμὸς τοῦ Συντάγματος, οἱ διωγμοὶ κι οἱ ἐξορίες τῶν Σεπτεμβριανῶν, ἡ παραλυσία τῶν δικαστηρίων, οἱ διαρπαγεὶς τοῦ δημοσίου πλοῦτου, ἡ προτίμηση τῆς ὕλης καὶ τῆς ἀμορφωσιάς, τὸ Μουσουρικὸ ζήτημα, ἡ βία, ἡ ἀναισχυντία, ἡ κηδεμονία τοῦ Πισκατόρου, ἡ γενικὴ παραλυσία.

Ἄλλον Κωλέτη δὲ γνώρισε ἡ Ἑλλάδα, παρὰ ἐκεῖνον, ποὺ εἶχε κακία κι ἐλαττώματα ἀνώτερα ἀπὸ τὸ φυσικὸ του πνεῦμα· ἐκεῖνον ποὺ ἦταν φιλάργυρος σὰν ιδιώτης καὶ σπαταλοῦσε τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου· ἐκεῖνον ποὺ, ἐξ αἰτίας τῆς ἀρχομανίας του, δὲν ἤθελε ποτὲ ν' ἀκολουθήσει τὸν ἀληθινὸ δρόμο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δόξας.

Ἄλλον δὲ γνώρισε ἡ Ἑλλάδα Κωλέτη, παρὰ ἐκεῖνον ποὺ συνήθως σόναζε κοντὰ του τὴν ἀκαθαρσία τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, τὴν ὕλη, τὴν κακουργία· ἐκεῖνον ποὺ ἤθελε γιὰ φίλους τυφλὰ ἀντράπεδα· ἐκεῖνον ποὺ ἦταν κρυφίνους καὶ δόλιος καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶχε σχέσεις οὔτε μὲ ἀνθρώπους τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς παιδείας, οὔτε μὲ ἀνθρώπους τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξιοσύνης.

Ἄλλον Κωλέτη δὲ γνώρισε ἡ Ἑλλάδα, παρὰ ἐκεῖνον ποὺ ἤθελε πάντοτε νὰ κυβερνάει μὲ τὸ στρατιωτικὸ τρόπο καὶ νὰ ἐξαναγκάζει τὸ Ἔθνος νὰ ζητάει τὴ σωτηρία του μὲ τ' ἄρματα.

Ἄλλον, μὲ λίγα λόγια, δὲ γνώρισε ἡ Ἑλλάδα Κωλέτη, παρὰ ἐκεῖνον, ποὺ, ὄντας πρότυπο ἀγυρτείας, ἐπιπορκίας, ψευτείας κι ἀπάτης, παράλαβε τὴν Ἑλλάδα εἰρηνέουσα καὶ τὴν ἄφησε νὰ σπαράσσεται ἀπὸ τις ἐπαναστάσεις· ἐκεῖνον ποὺ παράλαβε τὴν Ἑλλάδα σεβαστὴ ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ τὴν ἄφησε στὴν παθητικότερη κατάσταση μ' αὐτὴ· ἐκεῖνον ποὺ παράλαβε τὸ λαὸ μονιασμένο καὶ τὸ ταμεῖο γεμάτο κι ἄφησε τὸ λαὸ σὲ διχόνοια κι οἰκονομικὴ κρίση· κείνον, τέλος πάντων, ποὺ παράδωσε τὴν Ἑλλάδα στὶς διαθέσεις τοῦ Πισκατόρου καὶ τὴν ἄφησε σὲ πραγματικὸ χάος.¹

1. Ἐφημ. «Αἰών», 6 τοῦ Σεπτεμβρίου 1847.

Και σ' άλλο φύλλο του έγραφε :

«Ο θάνατος του Κωλέτη απόδειξε πιδό πολύ, πώς δ άνθρωπος αυτός δέν ήταν παρά ένα άπλό όργανο τών ξένων. Απόδειξε, πώς και του Γκιζώ και του Μάουερ κι δλης τής καθολικής διπλωματίας κι δλου του γαλλο-γερμανικού τύπου οι παραδοξολογίες για τον Κωλέτη¹ δέν ήταν τίποτε άλλο παρά τόσες έμπνεύσεις θράσους κι αυθάδειας προς τό όργανέτο τους, που και ή φύση και ή ανατροφή τό είχαν ετοιμάσει κατάλληλο για κάθε άσυνείδητη πράξη, για κάθε παρανομία».²

Νά κι ή γνώμη του Μακρυγιάννη :

«Πανούργος, ένώθη με τους ξεκλισμένους ανθρώπους κι έπαιξε την πατρίδα, όπως ήταν ή δρεξή του...

... Είχε συνάξει δλους τους κακούργους τής κοινωνίας άπ' ούλες τις τάξεις και τους βοήθαγε με τά πλούτη τής πατρίδας και με τις θέσες. Και ξεμάκρυνε και κατάρτεξε δλους τους τίμιους ανθρώπους».³

Και νά ακόμα τί γράφει δ ίδιος δ Μακρυγιάννης, με την εύκαιρία που οι συγγενείς του Κωλέτη, τρία χρόνια μετά τό θάνατό του, πήγαν νά βγάλουν τά όστά του και νά τά βάλουν σε μαρμάρينو τάφο :

«Έδγαλαν και τό σώμα του Κωλέτη άλυτω από τον τάφο του, καθώς τον θάψαν, μόνον τά μάτια του ήταν βουλιασμένα και ή μύτη του όλίγον πειραμένη—τά μάτια του ότι έδλεπαν τις πράξεις όπούκανε δια την πατρίδα του και θρησκεία του και τόσους άδικους φόνους τών άγωνιστών, του Νούτζου, του Παλάσκα, του Δυσέα κι άλλουνών κι άχώρια πόσους νέους τάφους άνοιξε στις έκλογές, πόσοι σκοτωμοί έγιναν και γίνονται, πόσες μείναν χήρες κι όρφανά, τί έπαθε ή πατρίδα γενικώς, πόσοι άγωνισται πήγαν στους Τούρκους κι δλες οι φυλακές γιομάτες από αυτούς ως την σήμερα δια ν' άναστηθει ή παρανομία κι άδικία, νά μη μείνει φωνή εις τον λαόν, ούτε ψήφος, αλλά ή δύναμη ή στρατιωτική και οι υπάλληλοι νά γιομίζουν τις κάλπες και νά βγάλουν όσους ήθελαν. Και μάς έκαμεν, όπως είμαστε, δια νά φανεί πιστός και τίμιος στους ξένους του φίλους».⁴

«Ας άκούσουμε τώρα κι έναν ξένο, τό Φίνλεϋ, που τά χρόνια του Άγώνα κι άργότερα, ως τό θάνατό του, ζούσε έδω στον τόπο μας κι ήξερε καλά πρόσωπα και πράματα.

«Ο πανούργος αυτός Βλάχος δέν είχε ούτε προσωπικό θάρρος, ούτε τιμιότητα. Με ύπομονή κι' άδιατάραχη σιωπή όμως, έπωφελοούνταν από τις γκάφες τών συντρόφων του. Πίστευε πως οι άλλοι, με τις άσταμάτητες ραδιουργίες τους και την άχαλίνωτη φιλοδοξία τους, θα καταστρέφανε τη θέση

1. Είχαν γράψει έγκωμιαστικά άρθρα (Σ.Σ.).

2. Έφημ. «Αιών», 17 του Σεπτέμβρη 1847.

3. Ορ. cit., σελ. 531.

4. Id. σελ. 532—533.

τους και θα του αφήνανε ανοιχτό το πεδίο... 'Εφάρμοζε τὰ μαθήματα, πού είχε πάρει στην αὐλή τ' 'Αλή-πασιά, εργαζόμενος με ἀδιατάρακτη σοβαρότητα—ἀπό τὸν καιρὸ τοῦ 'Αγώνα ἀκόμα—για νὰ ὀργανώσει ἕνα κόμμα, πού θα τοῦ χρειάζονταν ἀργότερα... "Ἐλεγε κοινοτοπίες με ὕφος χρησιμοδότη..."¹

Καιρὸς ν' ἀκούσουμε και κανένα καλὸ λόγο. Θα δώσουμε τὸ λόγο στὸ Δραγούμη, πού κι αὐτὸς τὸν ἤξερε ἀπὸ κοντὰ :

α' Ἀνάμεσα στοὺς πολιτικοὺς ἀντρες πού διαχειρίστηκαν τὴν ἀνώτατη ἐξουσία ἀπὸ τὶς 3 τοῦ Σεπτέμβρη και δῶθε, ὁ Κωλέτης δικαιούται νὰ πάρει ἐξέχουσα θέση. 'Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς μαχητικὸς ἀντρες τῆς πολιτικῆς μας ἱστορίας. Μαχόμενος ἀδιάκοπα, ποτὲ δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του. Πέφτοντας, ξανασηκώνονταν, ρωμαλεότερος σὰν ὁ 'Ανταῖος,² μὰ κι δταν γίνονταν παντοδύναμος, δὲν ἔπαυε νάναι μεγαλόψυχος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του. Μιᾶς κι ἀνδρώθηκε στοὺς κόλπους γενιᾶς ἡρωϊκῆς, δὲ μπορούσε παρὰ νάχει τὶς ἀντιλήψεις της και νὰ κλίνει πάντοτε πρὸς τὴν πολεμικὴ πολιτικὴ κι αὐτὸ ἦταν ἕνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα σφάλματά του. Στὶς πτώσεις του καιροσκοποῦσε, στὶς πολιτικὲς μάχες γίνονταν ὀμητικότερος. 'Αβουλία και δισταγμὸ ποτὲ δὲν ἔδειξε σὰν πολιτικός."³

«Δὲ μπορούμε νὰ τ' ἀρνηθοῦμε τὴ φιλοπατρία... Οἱ φιλοδοξίες του ἦταν ἀνώτερες ἀπὸ ἕναν ὕπουργικὸ θῶκο, τὴν ἐξουσία τὴν ἤθελε ὄχι για νὰ ἱκανοποιησε ἐφήμερους ἐγωϊσμοὺς και ταπεινὴ φιλαρχία, ἀλλὰ για νὰ κάμει μεγάλες ἱστορικὲς πράξεις, για νὰ φέρει ἔθνικὸ μεγαλεῖο. Πέρασε τὴ ζωὴ του ἀπορροφημένος ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέα και γι' αὐτὸ λιγότερο φρόντιζε για τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς χώρας... Χάριν τοῦ γενικοῦ τούτου σκοποῦ ἤθελε νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐγκατάσταση μακρόβιου κυβένησης...

'Ἦξερε κατὰ βᾶθος και τὶς ἀρετὲς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ και τὰ ἐλαττώματα τῶν περισσότερων πολιτευομένων. Πολιτεύονταν πάντοτε ἀνάλογα με τὶς περιστάσεις κι ἦταν ἀφταστος σιὸ νὰ ἡλεχτρίξει και νὰ παρασέρνει τὰ πλήθη. Ταχὺς στην ἀντίληψη και δραστηριότητα, ὕψωμενε τὶς βραδύτητες τοῦ 'Οθωνα. Στὶς λεπτομέρειες τῆς τρέχουσας ὕπηρεσίας δὲν ἔδινε καμιά σημασία. 'Ονειροπλόος τοῦ ἔθνικοῦ μεγαλείου, πιὸ πολὺ ἀρέσκονταν νὰ πιάνει κουβέντα με κείνους πού τοῦ δίναν πληροφορίες για τὰ μεγάλα ζητήματα, για τὰ μελλοντικὰ σχέδια, για τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ. Πολλὲς φορές, κι δταν

1. Op. cit., τόμ. Α', σελ 377 και τόμ. Β', σελ 37--38.

2. 'Ανταῖος: Μυθικὸς γίγαντας. Γιὸς τοῦ Ποσειδῶνα και τῆς γῆς. Βασιλιάς τῆς Λιθύης. 'Ανάγκασε ὄλους τοὺς ξένους, πού ξεμπαρκαρίζονταν στὴ χώρα του, νὰ παλαίψουν μαζί του. Τοὺς νικούσε και τοὺς σκότωνε. Με τὰ κόκκαλά τους εἶχε χτίσει ναὸ στὸν πατέρα του, τὸν Ποσειδῶνα. Πάλαιψε μαζί του κι ὁ 'Ηρακλῆς. Τρεῖς φορές τὸν ἔτριψε στὴ γῆ, μὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα, γιατί ὁ 'Ανταῖος, μόλις ἄγγιζε στὴ γῆ, ἐπαιρνε καινούργιες δυνάμεις. Τότε ὁ 'Ηρακλῆς τὸν σήκωσε ψηλά, στὸν ἀέρα, και τὸν ἐπνιξε σφιγγοντάς τον στὴν ἀγκαλιά του (Σ.Σ.).

3. Op. cit., τόμ. Α', σελ. 210.

ἀκόμα ὑπόγραφε τὰ ἔγγραφα πού εἶχε μπροστά του, σταματοῦσε γιὰ νὰ πιάσει κουβέντα μὲ τὸ γραμματέα γιὰ τὸ ἀγαπημένο του θέμα, τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα του, πού τοῦ γέμιζε νοῦ καὶ καρδιά. Λιτὸς καὶ ἀπλός, χωρὶς οἰκογενειακὲς φροντίδες, ἀφιέρωσε ὅλον τὸν ἑαυτό του στὴν ὑπηρεσία τῆς πατρίδας. Καταδεχτικὸς μὲ ὄλους, κάθονταν τ' ἀπογέματα σ' ἕνα καφενεῖο τῆς ὁδοῦ Πατησίων κι ἄκουε τίς γνώμες ὄλων, καὶ τῶν πιὸ μικρῶν, καὶ συζητοῦσε μαζί τους γιὰ τὰ πιὸ μεγάλα ζητήματα».

(Ἐπαμ. Κυριακίδης : Op. cit., τομ. Α', σελ. 566—567).

«Ἦταν φιλόπατρις, δραστήριος, πρακτικώτατος, πανέξυπνος, δημαγωγὸς σὰν τὸν Περικλῆ—μὰ ὄχι σὰν τὸν Κλέωνα—καὶ εὐχάριστος ρήτορας». (Γεώργ. Κρέμος : Op. cit., τόμ. Δ', σελ. 1103).

«Μ' ὄλο πού τὰ μέσα τῆς διοίκησής του δὲν ἦταν πάντα πολὺ ἠθικά, κυβέρνησε τὸ κράτος μὲ χέρι δυνατό... χτύπησε τὴν ἐσωτερικὴ ἀταξία γενναῖα».

(Γιάννης Βλαχογιάννης : «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία», σελ. 98).

«Ἦρθε στὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα ξένος κι ἀγνωστος καὶ μπόρεσε νὰ συνάξει γύρου του πολλὰ δραστήρια στοιχεῖα τοῦ Ἔθνους. Θεωρήθηκε ἀπ' ὄλους ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους πρωταγωνιστὲς τοῦ Ἀγῶνα καὶ πολὺ σύντομα, παλεύοντας ὁ ξένος αὐτὸς κατὰ παλαιστῶν, πού εἶχαν στὸν τόπο πολλὰ ἠθικά κι ὄλικά στηρίγματα, κατάφερε νὰ κυριαρχήσει καὶ νὰ κυβερνήσει ἐπιδέξια τὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ διάρκειά του Ἀγῶνα κι ἀργότερα».

(Ἀγαπ. Ἀγαπητός : Op. cit., σελ. 163).

«Ὁ Κωλέτης οὔτε μεγάλος πολιτικὸς μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ, οὔτε περιουστάτος, ἀλλὰ οὔτε μεγάλος πολίτης μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ, γιὰτὶ δὲν ἔδωκε δείγματα ἀγνῆς καὶ ἀκράτου φιλοπατρίας. Πολὺ λίγο, λοιπόν, μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ μεγάλος ἄντρας, ἀφοῦ δὲν εἶχε κανένα ἠθικὸ μεγαλεῖο. Ἦταν ἕνας κοινότατος χαρακτήρας ἐπιτηδεῖου ἀνθρώπου, πού μεγαλούργησε πιὸ πολὺ στὰ κακά, παρὰ στὰ καλά. Κι ἀκόμα, οὔτε γιὰ τὴν ὑπέροχη μόρφωση, οὔτε γιὰ τὴ σοφὴ διάνοια, μὰ οὔτε καὶ γιὰ τὴν ἀγνότητα τοῦ χαρακτήρα καὶ τὴ χρηστότητα στὴ διακυβέρνηση τοῦ τόπου ἀπολάβαινε τὸ γενικὸ θαυμασμό.

... Τὸ μόνο πού κληρονόμησε στὸν ἑλληνικὸ λαό, ὄξον ἀπὸ τὴν πολιτικὴ διαφθορά, εἶναι ἡ ἐξοικείωσή του μὲ τὴν ξένη δεσποτεία χάριν φαυλοτάτων ἀτομικῶν καὶ κομματικῶν συμφερόντων καὶ πρὸς ὄλεθρο τῆς πατρίδας...

Ἦταν ὁ πρῶτος Ἑλληνας πολιτευτὴς καὶ μάλιστα πρωθυπουργὸς πού ἀπόχτησε περιουσία, καὶ μάλιστα περιουσία σημαντικὸτατὴ γιὰ τὰ χρόνια κεῖνα, κατὰ τὴ διάρκειά, πού διαχειρίζονταν τὴν ἐξουσία. Τὸ ὅτι τὴ μεγάλη του αὐτὴ περιουσία, τὴν ἄφησε στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς στοὺς συγγενεῖς του, εἶναι τρανὴ ἀπόδειξη, πὼς ὁ ἀν-

τρας αὐτὸς δὲν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη σὲ κυβερνήτη λαοῦ, νὰ εἶναι ἀνώτερος χρημάτων. Ὅταν ἤρθε στὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα, ἦταν πάμφτωχος, δταν πέθανε δμως, βρέθηκε κάτοχος σημαντικῆς περιουσίας, κινητῆς καὶ ἀκίνητης, τόσο στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ στὴ Γαλλία. Στὴ Γαλλία, ὄξον ἀπὸ τὴν ἀκίνητη περιουσία, εἶχε καταθέσεις στὶς γαλλικὲς τράπεζες διακόσες χιλιάδες φράγκα—ποσὸ σημαντικώτατο γιὰ τότε—καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὄξον ἀπὸ τὰ χτήματά του στ' Ἀνάπλι, ἦταν ἰδιοχτήτης δλάκερων χωριῶν στὴ Φθιώτιδα. Τὸ γεγονός, πὼς ἡ ἐλλήνικὴ κυβερνήση, ἔκαμε κατὰσχεση στὰ χτήματα αὐτά, μετὰ τὸ θάνατό του, δείχνει πὼς ἡ διαχείριση τοῦ δημοσίου χρημάτων ἀπ' τὸν Κωλέτη δὲν ἦταν τίμια. Ἔτσι, λοιπόν, καὶ στὸ κεφάλαιο τοῦτο ὁ Κωλέτης στέκει πολὺ κάτου ἀπὸ τὴν ἠθικὴν περιωπὴν πολιτικοῦ ἀντρός».

(Παύλου Καρολίδη: Ορ. cit., τόμ. Γ., σελ. 335—336 καὶ 374—376.

«Ἦταν ἀνώτερος ἀπ' ἑλκους τοὺς συναδέλφους του καὶ στὴ φρόνηση καὶ στὴν ἱκανότητά».

(Γ. Γερβίνος: Ορ. cit., τόμ. Β', σελ. 58).

«Ἡ φρόνηση τοῦ κειροσκέπου καὶ ἡ ἀπάθεια τοῦ νηφάλιου ἦταν γιὰ τὸν Κωλέτη δευτέρη φύση. Εἶχε τὸ προτέρημα νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Δὲν ἀνῆκε στοὺς λογοκόπους καὶ φλύαρους, ὅπως οἱ περισσότεροὶ Ἑλληνες πολιτικοί. Ὅταν ἤθελε νὰ κρύψει τὶς σκέψεις του, σωποῦσε».

(Μένδελσον· Βαρθέλεδ: Ορ. cit., VI p. 458, VII p. 441).

«Δὲν ἦταν κάτοχος πλατιᾶς μόρφωσης, οὔτε εἶχε ἀσχοληθεῖ πολὺ μὲ πολιτικὰς μελέτες. Ὅμως, τὸ ζῶντο καὶ πολυμήχανο πνεῦμα τοῦ ἀναπλήρωνε τὶς ἐλλείψεις του ἀπὸ τὴν ἀνεπαρκῆ μόρφωσή του... Εἶχε τὴν τέχνην νὰ ἐξοικονομεῖ τὶς περιστάσεις... Σαγηνεύων λαοὺς καὶ βασιλιάδες, ἦταν ἀκαταγώνιστος στὴν πολιτικὴν παλαίστρα... Στὴν ἱστορία δὲ θὰ πλέξουν τὸ ἐγκώμιο τοῦ Κωλέτη οὔτε ἡ πολιτικὴ ἀγνότης, οὔτε ἡ εἰλικρίνεια, μὰ θὰ χαράξουν φωτεινὰς γραμμὰς γι' αὐτὸν ἡ μεγαλοφυΐα καὶ ὁ πατριωτισμός».

(Δημ. Ἡλιόπουλος: Ορ. cit., σελ. 43—44 καὶ 53).

«Ἦταν ἡγέτης δυναμικὸς καὶ μὲ πολλὰς φιλοδοξίας... Δὲν ἦταν πολιτικὸς τῆς ἀράδας. Ὅμως, ἡ προσκόλλησή του στὴ Γαλλία καὶ οἱ αὐταπάτες του, πὼς μὲ τὴ βοήθειά της θὰ μπορούσε νὰ ἐλευθερώσει τὴ Θεσσαλία καὶ Ἡπειρο, δείχνουν ὅτι μπλέχτηκε στὰ δίκτυα τῆς γαλλικῆς διπλωματίας καὶ ἔτσι ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ του ἐβλάψε».

Μὰ καὶ στὴν ἐσωτερικὴν του πολιτικὴν δὲ μπόρεσε νὰ ξεπεράσει τὰ στενὰ

δρια τῆς κομματικῆς ἰδεολογίας καὶ νὰ δώσει λύσεις στὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα, ποὺ ἦταν τὸ πιὸ σπουδαῖο στὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Ἄκόμα, ὁ Κωλέτης δὲν ἀκολούθησε τὶς δημοκρατικὲς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀντίθετα, στάθηκε ὁ στυλοβάτης τοῦ Ὀθωνα.

Γιὰ ἄλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ θάνατός του δὲν ἄφησε κενό. Ἄφου τὴν πολιτικὴ του ἰδιοφυΐα δὲν τὴ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ πλατιὰ στρώματα τοῦ λαοῦ, ἡ ἱστορία δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει τὸ εὖσημο τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ».

(Γιάννης Κορδάτος: Ορ. cit., τόμ. Β' σελ. 487 καὶ τόμ. Γ. σελ. 437).

ΦΤΑΣΑΜΕ στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ἀναγνώστη μου. Τῆ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Κωλέτη τὴν ξέρομε πιὰ καλά. Πόσο διαφέρθηκε γιὰ τὸ λαό, τὸ ξέρομε κι αὐτό.

Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ κάμουμε τώρα καὶ τὶς δικὲς μας κρίσεις. Κι ἀναρωτιόμαστε:

Τί σοί «μεγάλος πολιτικός» ἦταν, ἀφου ἀδιαφόρησε γιὰ τὰ δυὸ βασικὰ προβλήματα τῆς μεγάλης μάζας τοῦ λαοῦ: τὸ μοίρασμα τῆς γῆς στοὺς ἀγρότες καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἀγωνιστῶν;

Εἶχε, μᾶς λένε, «μεγάλο πατριωτισμό».

Μπά; Πατριωτισμὸ ἔχει κείνος ποὺ δὲ νοιάζεται γιὰ τὸ λαό;

Ἐργάζονταν γιὰ τὸ «ἔθνικὸ μεγαλεῖο», διασαλπίζουν πολλοί.

Πῶς; Ἐθνικὸ μεγαλεῖο σημαίνει πείνα, φτώχεια, γύμνια καὶ ξυπολυσιὰ τῆς μεγάλης μάζας τοῦ λαοῦ;

Ἦθελε τὴν «ἀπελευθέρωση τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν», κοπανᾶνε.

Πῶς εἶπατε; Εἶχε σώσει τοὺς ἐλεύτερους Ἑλληνας, ὥστε νὰ θέλει νὰ σώσει καὶ τοὺς σκλάβους;

«Οἱ φιλοδοξίες του ἦταν μεγάλες», γράφουν ἄλλοι.

Πολὺ καλά. Δὲν εἶναι κακὸ νᾶχει κανένας φιλοδοξίες καὶ μικρὲς καὶ μεγάλες. Μὰ τὸ ρῶτημα εἶναι τοῦτο:

Γιὰ ποιὸ σκοπὸ εἶχε φιλοδοξίες; Μήπως γιὰ νὰ τὸν χεροκροτᾶν οἱ Γάλλοι; Μήπως γιὰ νὰ τὸν ὑμνολογαίῃ ὁ Πισκατόρου; Ἄν αὐτὸ ἤθελε, τὸ πέτυχε. Ἐμεῖς ὁμως, γιατί θὰ τὸν χεροκροτήσουμε, γιατί θὰ τὸν ὑμνολογήσουμε;

«Κυβέρνησε τὸ κράτος μὲ χέρι δυνατὸ», γράφουν.

Δηλαδή; Τί προκοπὴ εἶδε ὁ κοσμάκης ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ Κωλέτη;

«Ἐένος κι ἀγνωστος, κατάφερε νὰ παραμερίσει τοὺς ἀντιπάλους του καὶ νὰ κυριαρχήσει», λέει ἄλλος.

Κι ὕστερα;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο ΚΩΛΕΤΗΣ πέθανε στὰ 1847. Ζοῦμε στὸ σωτήριο ἔτος 1961. Πέρασε δηλ. ἀπὸ τότε περισσότερο ἀπὸ ἓνας αἰώνας. Ρίχνοντας μιὰ ματιὰ γύρου μας, ἀναρωτιόμαστε :

Μά, πέθανε ἀλήθεια ὁ Κωλέτης ;

Καὶ γιατί κάνομε αὐτὴ τὴν παράξενη ἐρώτηση ;

Γιὰ τοῦτον τὸν ἀπλούστατο λόγο: Μένουμε μὲ τὴν ἐντόπωση, πὼς ὁ Κωλέτης ζεῖ καὶ βασιλεύει !

Σὰς φαίνεται παράξενο αὐτὸ ποὺ λέω ; Ἄπιστευτο ; Ἄς δοῦμε.

Ποιά ἦταν τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ κράτους τοῦ Κωλέτη ;

Τοῦτα δῶ : φαυλοκρατία, πατριδοκαπηλεία, ἔτσιθελισμός, ρουσφέτι, ξενοδοουλεία.

Ρίξτε τώρα μιὰ ματιὰ γύρου σας.

Τί λέτε ; Ζεῖ ἢ δὲ ζεῖ τὸ ἀπέθαντο πνεῦμα τοῦ Κωλέτη ;

Ἄχ, πατρίδα μου!

Τοιοῦτους καὶ τοιοῦτους ἔχουμε, ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦνε παλαιόθεν καὶ ἀνέκαθεν, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὅτι ἐμεῖς ὁ φτωχὸς λαὸς μείναμε στραβοὶ καὶ σ' αὐτήνους παραδινόμαστε. Ὅμως, αὐτῆνοι δόλο καὶ ἀπάτη θυσιάζουν πληῆθος, μὰ ἀρετὴ καὶ πατριωτισμὸ καθόλου. Μόνο γιὰ τὰ νιτερέσια τους πασκίζουν.

Γές, ἀγρασιήρια, σπίτια, ἐλιές, σταφίδες, καὶ παχιὸς μιστοῦς.

Μᾶς ἔμπαιξαν καὶ μᾶς ἔμπαίζουν οἱ πολιτικοὶ μας, ὥσάν μωρὰ παιδιὰ, μᾶς γιομίζουν φατρίες καὶ διχόνοιες καὶ μᾶς κοιμίζουν μὲ ψευτιές. Τοὺς ἀλλάζουμε κάθε τόσο, μὰ ἓνας φεύγει, ἄλλος ἔρχεται καὶ μεῖς πᾶμε ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο.

Ὅ,τι κι ἂν κάμαμε ὡς τώρα ἐμεῖς ὁ φτωχὸς λαός, ἄσπρη μίρα δὲ μπορέσαμε νὰ δοῦμε.

Ὅτι λέγαμε, πὼς ἔφταιγε ὁ Τοῦρκος καὶ πολεμήσαμε σὰν τὰ λιοντάρια καὶ χύσαμε τὸ αἷμα μας καὶ χάσαμε τὸ ἔχει μας καὶ κάψαμε τὰ σπία μας, μὰ προκοπὴ δὲν εἶδαμε.

Ὅτι λέγαμε φταῖνε οἱ Μπαβαρῆζοι καὶ συναχτήκαμε μιὰ νύχτα ὄξω ἀπὸ τὸ παλάτι καὶ ζητήσαμε νὰ φύγουν, κι ὁ βασιλέας — ποὺ ὡς τότε ὥσάν κουφός, τίποτε δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει καὶ νὰ δεῖ πέρα ἀπὸ τοὺς μπάλους του — ἀναγκάστηκε νὰ τοὺς διώξει, ὅμως τὰ δεινά μας δὲν τέλειωσαν.

“Οτι μᾶς εἶπανε πῶς ὁ τόπος εἶναι λίγος καὶ γι’ αὐτὸ δυστυχᾶμε καὶ πῆγαμε πολεμώντας ὡς ἐκεῖ πὸν βγαίνει ὁ ἥλιος—μὰ τὰ δεινὰ μας πέρσε-
σαν ἀντὶς νὰ λιγοστεύουν.

Καὶ στὰ τελευταῖα μᾶς ἔβαλαν νὰ σφαγοῦμε συναμεταξύ μας.

Καὶ νὰ ἡ κατάντια μας! Παίρνομε τὰ μάτια μας καὶ φεύγομε στὰ
ξένα γὰ ἓνα κομμάτι ψωμί. Κι ἀφήνομε τὸν τόπο μας — τὸν ἅγιο τόπο
μας — ἔρμο καὶ δυστυχισμένο.

Κι ἄπ’ ὅλα αὐτὰ, ἐμεῖς ὁ φτωχὸς κι ἀγρόματος λαὸς σαστίσαμε.
Καὶ τί νὰ κάμουμε δὲν ξέρομε, ὅτι πολὺ ζαλιστήκαμε καὶ πολὺ μᾶς μπερ-
δέσανε κι ὁ θεὸς νὰ φωτίσει ἕως τοὺς νεώτερους, νὰ βρεῖτε πῶς θὰ σω-
θοῦμε.

Κι ἂν μιὰ μέρα τὸ βρεῖτε, σᾶς ἐξορκίζομε στ’ ὄνομα τοῦ θεοῦ τοῦ
μεγαλοδύναμου καὶ στὰ αἵματα πὸν χύσαμε μεῖς οἱ πατεράδες σας, ὅτι νὰ
μὴ φοβηθεῖτε τίποτε καὶ νὰ μὴ λογαριάστε νὲ ζωὴ, νὲ περιουσία, νὲ καλο-
πέραση, ὅλα νὰ τὰ θυσιάσετε γιὰ νὰ δῶστε σ’ αὐτὸν τὸ λαὸ τὸν τυραγνισμέ-
νο λίγη ξεκούραση καὶ λίγη ἀνάσα. “Οτι δὲ ζεῖ ὁ ἄνθρωπος μόνο μὲ πλού-
τια, ζεῖ καὶ μὲ τιμὴ καὶ μὲ δόξα.

Καὶ σὰν κάμετε καλὸ τοῦ λαοῦ, λέγεστε εδεργέτες του καὶ δὲν ξέρω τί
καλύτερο μπορεῖτε νὰ πεθυμήσετε.

Ἐμεῖς γεράσαμε πιά, μὰ τὸ χρέος μας τὸ κάμαμε. Στὰ χέρια σας εἶ-
ναι νὰ κάμετε καὶ σεῖς τὸ δικό σας.

Σῶστε τοῦτον τὸν ἄμοιρο λαό. Ὡς πότε θὰ τυραγνιέται; Νισάφι πιά!

Μὴν τὸ καταδεχτεῖτε νὰ τὸν βλέπετε νὰ τυραγνιέται καὶ νὰ μὴ σᾶς
νοιάζει. Καὶ πιὸ πολὺ, μὴν τὸ καταδεχτεῖτε νὰ γίνετε καὶ σεῖς βασανιστές
του. “Οτι ἡ ἀπελπισία εἶναι κακὸ πρᾶμα καὶ θολώνει τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώ-
που καὶ μὴ φέρνετε τὸ λαὸ σὲ τέτοια ἀπόγνωση, ὅτι ὁ δικός μας ὁ λαὸς
εἶναι ὁ πιὸ εὐλογημένος λαὸς τῆς γῆς, φτάνει νὰ κυβερνιέται μὲ δικαιοσύνη,
μὰ, σὰν δεῖ κι ἀποδεῖ — τότε τὸ κρίμα στὰ κεφάλια τῶν αἰτιῶν γιὰ
ὅ,τι τρέξει!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἄγαπητοῦ Ἄγαπητοῦ «Οἱ ἔνδοξοι Ἕλληνες τοῦ 1821» Πάτρα 1877.
«Ἀθηνὰ» Ἐφημ.
«Αἰῶν» »
- Ἀραβαντινοῦ Σπύρου «Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ» Ἀθήνα 1895.
Argyropoulos Thrasybule «Un Roi par la grace de Dieu» Bruxelles
1862.
- «Ἀρχεῖο Ἀθηναϊκὸ» Ἀθήνα 1901.
» Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας» Ἀθήνα 1857.
» Κουντουριώτη».
» Ἀντρέα Λόντου» Ἀθήνα 1914.
» Διονύση Ρώμα» Ἀθήνα 1901.
» Σαμιακό».
- Ἀσπρέα Γ. «Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας» Ἀθήνα 1930.
Βαρδουნიώτη Δημ. «Ἐδουάρδος Μάσων» Ἀθήνα 1915.
Βλαχογιάννη Γιάννη «Ἱστορικὴ Ἀνθολογία» Ἀθήνα 1927.
Βλασσοπούλου Χρ. «Ἡμερολόγιο τοῦ Ἀγώνα 1814 - 1830» Ἀθήνα 1930.
Βυζαντιοῦ Χρ. «Ἱστορία τῶν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ
ἀπὸ τοῦ 1821—1833» Ἀθήνα 1956.
» » «Ἱστορία τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ» Ἀθήνα 1874.
- Gervinus G. «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης» Ἀθήνα 1864.
Grenier «La Grèce en 1863» Paris.
- Γούδα Ἀναστ. «Βίοι Παράλληλοι» Ἀθήνα 1879.
» » «Ἐπόμνημα Γ' πρὸς τὶς προστατίδες Δυνάμεις» Κέρκυρα
1862.
- Δεληγιάννη Καν. «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1957.
Δραγούμη Νικ. «Ἱστορικὲς Ἀναμνήσεις» Ἀθήνα 1874.
«Ἐλεύθερον Βῆμα» Ἐφημ.
«Ἑλληνικὴ Νομαρχία» Ἀθήνα 1949.
«Ἑλλπις» Ἐφημ.
- Ἐδαγγελίδη Τρύφ. «Ἱστορία τοῦ Ὀθωνα» Ἀθήνα 1893.
Ἡλιοπούλου Δημ. «Ι. Κωλέτης» Ἀθήνα 1890.
«Illustres Contemporaines».
«Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» Περιοδ.

«Καρτερία» Ἐφημ.

Καρούδη Σάντου «ᾨδὴ εἰς Ἰ. Κωλέτην» Ἀθήνα 1847.

Καρολίδη Π. «Σύγχρονος ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921» Ἀθήνα 1925.

Κασομούλη Νικ. «Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων» Ἀθήνα 1940.

Κλεομένους Δ. «Περὶ τῶν πρώτων βασιλέων τῆς Ἑλλάδος» Ἀθήνα 1904.

Κόκκινου Διον. «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση» Ἔκδ. Β' Ἀθήνα 1956.

Κολοκοτρώνη Γενναίου «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1955.

Κολοκοτρώνη Θεοδ. «Ἀπομνημονεύματα» (Γ. Τερτσέτη «Ἄπαντα» τόμ. Γ') Ἀθήνα 1953.

Κορδάτου Γιάννη «Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας» Ἀθήνα 1957.

Κουτσαλέξη Α. «Διαφέροντα καὶ περίεργα Ἱστορήματα» Ἀθήνα 1956.

Κρέμου Γ. «Νεωτάτη Ἑλληνικὴ Ἱστορία» Ἀθήνα 1890.

Κριεζῆ Ἄλ. «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1956.

Κρυστάλλη Κώστα «Ἄπαντα» Ἔκδ. Αὐλοῦ, Ἀθήνα 1960.

Κυριακίδου Ἐπαμ. «Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ» Ἀθήνα 1892.

Λάππα Τάκη «Τὰ στεγὰ τοῦ Ρουμελιώτη Σταυραητοῦ» Ἀθήνα 1939.

Μακρυγιάννη Γιάννη «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1957.

Μάμουκα Ἄντρ. «Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας» Πειραιᾶς 1839.

Μαρκίδη Δ. «Ὁ εἰς Ἑλλάδα μεταβαίνων Κωλέτης» Παρίσι 1843.

Μελεῶ Σπύρου «Τὸ Λιοντάρι τῆς Ἡπείρου» Ἀθήνα 1955.

Μένδελσον-Βαρθόλδι «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης», μετάφρ. Ἡλ. Οἰκονομοπούλου, Ἀθήνα 1894.

Μεταξᾶ Κώστα «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1878.

Μίχου Ἀρτέμη «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1956.

Μπενέκου Γιάννη «Οἱ Ἀληθινοὶ Σουλιῶτες» Ἀθήνα 1958.

» » «Ἡ Δίκη τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀντρούτσου» Ἀθήνα 1961.

«Νέα» Ἐφημ.

Νέξερ Χριστόφ. «Ἀπομνημονεύματα τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἴδρουσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου».

Οἰκονόμου Δ. «Τὸ Σούλι, οἱ Σουλιῶτες καὶ ἡ οἰκογένεια Μπότσαρη» Ἀθήνα 1952.

Οἰκονόμου Μ. «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας» Ἀθήνα 1957.

Παπαδόπουλου Κάρπου «Ὀδυσσεᾶς Ἀντρούτσος καὶ Γιώργος Βαρνακιώτης» Ἀθήνα 1957.

Παπαμιχαλόπουλου Κώστα «Ὀδυσσεᾶς Ἀντρούτσος» Ἀθήνα 1873.

Παπαρηγόπουλου Κώστα «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» Ἀθήνα 1925.

Passon «Δημοτικὰ Τραγούδια» Ἀθήνα MDCCCLX.

Πασχάλη Δ. «Ἡ Ἄντρος κατὰ τὴν Ἐπανάσταση».

» «Θεόφιλος Κατσης» Ἀθήνα 1928.

- Περραιβοῦ Χριστόφ. «Ἱστορία τοῦ Σουλίου» Ἀθήνα 1933.
 » » «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1836.
 Πετρακάκου Δημ. «Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος» Ἀθήνα 1935.
 Πιπινέλη Τάκη «Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης» Παρίσι 1928.
 Piscatory «Περὶ Κωλέτη» Ἀθήνα 1952.
 Πορφύρη Κ. «Διονύσιος Σολωμὸς» Ἀθήνα 1958.
 Rouqueville «Histoire de la Régénération de la Grèce» Gênevè 1825.
 «Πρωτα» Ἐφημ.
 «Πρωϊνὸς Κῆρυξ» Ἐφημ.
 Ραγκαβῆ Ἀλεξ. «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1894.
 Σάθα Κ. «Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη».
 Σούτσου Ἀλεξ. «Ἄπαντα» Ἀθήνα 1916.
 » » «Ἡ Μεταβολὴ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου» Ἔκδ. Β' Ἀθήνα 1844.
 Σούτσου Παν. «Λόγος ἐπιτάφιος στὸν τάφο τοῦ Κωλέτη» Ἀθήνα 1847.
 Σπηλιάδη Νικ. «Ἀπομνημονεύματα» Ἀθήνα 1851.
 Σταματοπούλου Τάκη «Ὁ ἐσωτερικὸς Ἀγώνας πρὶν καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821» Ἀθήνα 1957.
 Τερτσέτη Γ. «Ἄπαντα» Ἀθήνα 1953.
 » » «Μελέτες ρητορικῆς εὐγλωττίας».
 Τζουκαλά Κ. «Ἱστορία τοῦ βεζίρη Ἀλῆ πασιᾶ Τεπελενλῆ, ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου» Γιάννενα 1823 (Ἔκδ. «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» τόμ. Θ').
 Thouvenel «La Grèce du Roi Othon» Paris 1890.
 Τρικούπη Σπύρου «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης» Λονδίνο 1853—1857.
 Φιλαρέτου Γ. «Ξενοκρατία καὶ Βασιλεία στὴν Ἑλλάδα» Ἀθήνα 1897.
 Φιλήμονος Γιάν. «Δοκίμιον ἱστορικὸν γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση» Ἀθήνα 1859.
 «Φίλος τοῦ Λαοῦ» Ἐφημ.
 Finley G. «History of the Greek Revolution» Edinburg and London 1861.
 Φυσεντζίδη Ν. «Ἀνέκδοτα γράμματα τῶν ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων ὀπλαχηγῶν» Ἀλεξάνδρεια 1893.
 Φωτιάκου ἦ Φωτίου Χρυσανθόπουλου «Ἀπομνημονεύματα» Ἔκδ. Β' Ἀθήνα 1955.
 » » » «Βίος Παπαφλέσσα» Ἀθήνα.
 Φωτιάδη Δημ. «Καραϊσκάκης» Ἀθήνα 1956.
 » » «Κανάρης» Ἀθήνα 1960.
 Hobhouse «A Journey through Albania etc.» Μετάφρ. Κ. Δημαροῦ.
 Holland «Travels in the Ionian Isles Albania & c.» London 1815.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

- 1780 Πιθανή γέννηση Κωλέτη.
- 1784 » » »
- 1806 Δημοσίευση «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας».
- 1813 Ὁ Κωλέτης γυρνάει ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὰ Γιάννενα.
Γιατρός.
- 1821 (Ἰούνης) Ἐπανάσταση στὸ Συρράκο.
- 1821 (22 τοῦ Δεκέμβρη) Ἀρχίζει ἡ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευση.
- 1822 (1 τοῦ Γενάρη) Διακήρυξη ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας.
- 1822 (15 τοῦ Γενάρη) Ὁ Κωλέτης διορίζεται μινίστρος τῶν
ἔσωτερικῶν καὶ προσωρινὸς τοῦ πολέμου.
- 1822 (21 τοῦ Δεκέμβρη) Γράμμα τοῦ Κωλέτη πρὸς τοὺς πρόκρι-
τους τῆς Ὑδρας κατὰ τοῦ Ὀδυσσεά Ἀντρούτσου.
- 1823 (25 τοῦ Μάη) Ὁ Κωλέτης διορίζεται ἑπαρχὸς στὴν Εὐβοία.
- 1823 (13 τοῦ Αὐγούστου) Ἐγγραφο τοῦ Κωλέτη πρὸς τὸ Ἐκτε-
λεστικό.
- 1823 (25 τοῦ Νοέμβρη) Ἐγγραφο τοῦ προέδρου τοῦ Βουλευτι-
κοῦ πρὸς τὸν Κωλέτη, γνωστοποιώντας του τὴν ἐκλογή του
σὰν μέλους τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.
- 1823 (Νοέμβρης) Ἐναρξὴ α' ἐμφυλίου πολέμου.
- 1824 (Ἰούνης) Τέλος τοῦ α' ἐμφυλίου πολέμου.
- 1824 (12 τοῦ Ἰούλη) Γράμμα Κωλέτη πρὸς Γκούρα.
- 1824 (3 τοῦ Ὀχτώβρη) Ὁ Κωλέτης ἐκλέγεται μέλος τοῦ Ἐκτε-
λεστικοῦ.
- 1824 (29 τοῦ Ὀχτώβρη) Γράμμα Κωλέτη πρὸς Κουντουριώτη.
- 1824 (4 τοῦ Νοέμβρη) » » » »
- 1824 (9 τοῦ Νοέμβρη) » » » »
- 1824 (28 τοῦ Νοέμβρη) Γράμμα Κωλέτη πρὸς Γκούρα.
- 1824 (30 τοῦ Νοέμβρη) » » » »
- 1824 (Νοέμβρης) Ἐναρξὴ β' ἐμφυλίου πολέμου.
- 1824 (9 τοῦ Δεκέμβρη) Γράμμα Κωλέτη πρὸς Γκούρα.
- 1824 (10 τοῦ Δεκέμβρη) » » » »
- 1824 (31 τοῦ Δεκέμβρη) Γράμμα Γκούρα πρὸς Κουντουριώτη,
Παπαφλέσσα καὶ Κωλέτη.

- 1824 (Δεκέμβρης) Τέλος τοῦ β' ἐμφυλίου πολέμου.
- 1825 (21 τοῦ Φλεβάρη) Ὁ Κουντουριώτης διορίζεται ἀρχιστράτηγος κατὰ τοῦ Μπραΐμη.
- 1825 (28 τοῦ Μάρτη) Γράμμα Ζακυνθίων πρὸς Κωλέτη.
- 1825 (18 τοῦ Μάη) Ἀμνηστεύεται ὁ Κολοκοτρώνης.
- 1825 (5 τοῦ Ὀχτώβρη) Γράμμα Κωλέτη πρὸς Μουσταφάμπεη.
- 1825 (4 τοῦ Δεκέμβρη) Γράμμα Τουρτούρη πρὸς Κωλέτη.
- 1826 (22 τοῦ Σεπτέμβρη) Γράμμα Κωλέτη πρὸς Τουρτούρη.
- 1826 (5 τοῦ Νοέμβρη) Ὁ Κωλέτης στὸ Ταλαντονήσι.
- 1827 (3 τοῦ Ἀπρίλη) Ὁ Καποδίστριας ἐκλέγεται κυβερνήτης.
- 1828 (6 τοῦ Γενάρη) Ὁ Καποδίστριας φτάνει στ' Ἀνάπλι.
- 1828 Ὁ Κωλέτης διορίζεται ὑγειονόμος στὶς Σπέτσες.
- 1828 (16 τοῦ Ὀχτώβρη) Ὁ Κωλέτης διορίζεται διοικητὴς τῆς Σάμου.
- 1829 (11 τοῦ Ἰούλη) Ἀρχίζει τὶς ἐργασίες τῆς ἡ Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄργους.
- 1829 (Ἰούλης) Ὁ Κωλέτης ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄργους γερουσιαστής.
- 1831 (27 τοῦ Σεπτέμβρη) Δολοφονία Καποδίστρια.
- 1831 (Δεκέμβρης) Ὁ Κωλέτης ἐπαναστατεῖ κατὰ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια.
- 1832 (13 τοῦ Φλεβάρη) Ὁ Ὄθωνας ἐκλέγεται βασιλιάς τῆς Ἑλλάδας.
- 1832 (25 τοῦ Μάρτη) Ὁ Κωλέτης εἰσβάλλει στὸ Μοριά κι ἀνατρέπει τὸν Αὐγουστίνου.
- 1833 (25 τοῦ Γενάρη) Ἀπόβαση τοῦ Ὄθωνα στ' Ἀνάπλι.
- 1833 (3 τοῦ Ἀπρίλη) Ὁ Κωλέτης ἀναλαμβάνει τὸ ὑπουργεῖο ἐμπορίου καὶ ναυτικῶν.
- 1834 (Ἰούλης) Ἐπανάσταση Μανιατῶν.
- 1835 (20 τοῦ Μάη) Ἐνγλικίωση τοῦ Ὄθωνα.
- 1835 - 1843 Ὁ Κωλέτης πρεσβευτὴς στὸ Παρίσι.
- 1843 (3 τοῦ Σεπτέμβρη) Συνταγματικὴ ἐπανάσταση.
- 1843 (8 τοῦ Νοέμβρη) Ἀρχίζει τὶς ἐργασίες τῆς ἡ Ἐθνοσυνέλευση τοῦ 1843.
- 1844 (6 Αὐγούστου) Ὁ Κωλέτης ὀρκίζεται πρωθυπουργός.
- 1844 (7 Αὐγούστου) Προκήρυξη τῆς κυβέρνησης Κωλέτη πρὸς τὸ λαό.
- 1847 (14 τοῦ Ἀπρίλη) Προκήρυξη ἐκλογῶν.
- 1847 (6 τοῦ Ἰούνη) Ἀνταρσία τοῦ Γρίβα.
- 1847 (10 τοῦ Ἰούλη) Ἐκλογές. Θρίαμβος τοῦ Κωλέτη.
- 1847 (31 Αὐγούστου) Θάνατος Κωλέτη.

ΞΕΝΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

- ἀναντὰν—μπαμπαντὰν = πάππου πρὸς πάππου, ἀπὸ τὰ παμπάλαια χρόνια.
ἀσκολσονὺν = εὔγε.
βιλαέτι = περιοχὴ, περιφέρεια.
γεμικλίγια = τροφοδοσία.
γκοβέρο μιλιτάρε = στρατιωτικὴ κυβέρνησις, διχτατορία.
κάνω καμπούλι = ἀνέχουμαι, δέχουμαι.
κολαΐ = ἀνεση, ἡσυχία.
λουφές = μιστός.
μαχμουτιές = τούρκικο νόμισμα (25 γρόσια).
μίστικο = μικρὸ πειρατικὸ πλοῖο.
μούμα = ἔρχουμαι.
μπέσα = λόγος τιμῆς.
νεφεράμι = ἐφεδρεῖες.
ντισμπάρκο = ἀπόβασις.
ὄσποδαρία = ἡγεμονία.
ὄσποδάρος = ἡγεμόνας.
σερασκέρης = ἀρχιστράτηγος.
σικλέτι = στενοχώρια.
σιλιχτάρης = ὑπασπιστής.
σκαμπαβία = βάρκα.
ταΐνι = μερίδα, συσσίτιο.
τζελάτης = δήμιος, μπόγιας.
τζερεμετίζω = ζημιώνω, βλάπτω.
τσαράνος = χωρικὸς τῆς Βλαχιάς.
τσιράκι = παραγιός, βοηθός, δοῦλος.
τσιριμόνιες = φιλοφρονήσεις.
φοῦτζε = φεύγω.

ΤΟ ΕΡΓΟ
ΚΩΛΕΤΗΣ

ΤΟΥ

ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΜΠΕΝΕΚΟΥ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΕΝΩΣΙΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΩΝ

“ Η ΠΡΟΟΔΟΣ ” Ο. Ε.

ΜΥΛΛΕΡΟΥ 50 — ΑΘΗΝΑ — ΤΗΛ. 536.551
ΤΟΝ ΙΟΥΝΗ ΤΟΥ 1961
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

“ Κ Υ Ψ Ε Λ Η ”

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 91 — 7ος ΟΡΟΦΟΣ
ΤΗΛ. 624.629

